

A L U E

J A

Y M P Ä

R I S

T Ö

**Teemanumero –
Kohti ekohyvintivaltiota**

**Kestävyyshurroksen
keinot ja toimijat**

Globaalit ja paikalliset käytännöt

Ekogentrifikaatio ja kestävä kaupunki

**Ekohyvintivaltion
materiaali- ja jätevirrat**

**Vastuut, velvollisuudet ja
solidaarisuus**

Tutkimuksen rooli ja kestävyysmurros

2

2021

Pääkirjoitus

- I Kohti ekohyvinvointivaltiota
Tuuli Hirvilampi, Juha Peltomaa, Erkki Mervaala

Teemanumero

- 8 *Teollinen murros ekohyvinvointivaltiossa – Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä?*
Tero Toivanen, Tere Vadén, Antti Majava, Paavo Järvensivu, Ville Lähde, Jussi T. Eronen
- 28 *Tulosperusteiset rahoitus sopimukset osana transformatiivista ympäristöpolitiikkaa: jännitteiset kehukset Ravinne-ELB:in valmistelussa*
Olli Tiikkainen, Matti Pihlajamaa, Maria Åkerman
- 50 *Valtion ja yritysten roolit ekohyvinvointivaltioon kytkeytyvien toimitusketjujen sääntelyssä*
Anu Lähteenmäki-Uutela, Anu Bask, Sini Laari, Outi Korhonen
- 66 *Elinkeinotoiminnan käytännöt ja reilun siirtymän mahdollisuudet Portugalin supistuvalla maaseudulla*
Sunna Kovanen
- 86 *Mitä on tekeillä pienessä puutarhassa? Kokemuksia ruohonjuuritason sosiaalityöstä*
Miina Kaartinen
- 101 *Ekogentrifikaatio: kaupunkien kestävyysmurroksen kiusallinen seuralainen*
Antti Wallin
- 117 *Ekohyvinvointivaltion katveessa: Aikuisvaippojen puheenparret suomalaisessa hyvinvointivaltiossa*
Tiina Vaittinen, Eveliina Asikainen, Anna Ilona Rajala, Tuulia Lahtinen, Minna Törnävä
- 136 *“En minä, mutta muut!” – EMMI-ilmio kestävyysmurroksen esteenä*
Matleena Käppi, Silja Tuunanen, Annukka Näyhä, Janne S. Kotiaho

Teemanumeron katsaukset

- 154 *Reilu siirtymä, ekologinen solidaarisuus ja kestävyysmurroksen mahdollisuus?*
Suvi Huttunen, Aino Rekola
- 165 *Kestävyystutkimuksen teemoja matkalla kohti ekohyvinvointivaltiota*
Jarkko Levänen
- 173 *Terveyspolitiikan mahdollisuudet ekohyvinvointivaltiossa*
Katja Kuukka
- 186 *Pitäkö vaieta, saako syylästä? Tutkijan asemoituminen kestävyysviestinnässä*
Jari Lyytimäki, Panu Pihkala

Epifyytti

- 193 *Millainen on tulevaisuuden ilmastokestävä kaupunki?*
Juha Peltomaa, Antti Rehunen, Anna Strandell, Leena Kopperoinen, Ville Helminen, Maija Tiitu

Lektioita

- 199 *Imagining energy transitions: Carbon neutrality in Finland*
Kamilla Karhunmaa

Kirjoja

- 204 *Monilajiset kanssatoimijamme*
Nina Nygren
- 207 *Maailma liikennemyrässä*
Yrjö Sepänmaa
- 210 *Tietotalouden geopolitiikkaa ja tilatulkintoja*
Jarmo Kortelainen

Muut kirjoitukset

- 214 *Kirjoittajakutsu Alue ja Ympäristö -lehden teemanumeroon 2/2022*

Kansi:
I. Janatuinen/
H23 Agency

Pääkirjoitus

Tuuli Hirvilammi^a, Juha Peltomaa^b & Erkki Mervaala^c

Kohti ekohyvinvointivaltiota

Elämme samanaikaisten nopeiden ja hitaiden kriisien ajassa. Seuraavan vuosikymmenen aikana yhteiskuntien on sopeuduttava kestäviin toimintamalleihin, jotka vaativat monenlaisia toisiinsa vaikuttavia muutoksia. Tämä vaatii merkittäviä yhtäaikaista kestävyysmurrokseen tähtääviä muutoksia erilaisissa sosioteknisissä järjestelmissämme. Tämä tarkoittaa myös sitä, että vastuu muutoksista on yhtä aikaa monella eri toimijatasolla. Tästä herää kuitenkin väistämättä kysymyksiä siitä, miten tätä monitasoista muutosta ohjataan, minkälaisia uusia käytäntöjä tarvitaan ja miten murroksen keskellä huolehditaan yhteisestä hyvästä. Erityisesti pohjoismaisessa kontekstissa hyvinvointivaltio on osoittautunut suhteellisen toimivaksi yhteisen hyvän tuottamisen malliksi.

Suomi on ylpeydellä kuulunut pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden joukkoon. Sosiaalisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin takaavan valtion ideaaliamme on maailmalla usein kadepöytä. Hyvinvointivaltioiden, Suomi mukaan lukien, kulutusperusteiset hiilijalanjäljet ja materiaalinkäyttö ylittävät kuitenkin selvästi ympäristön kantokyvyn rajat (esim. O’Neill ym. 2018). Perinteinen hyvinvointivaltio ei ole ekologisesti kestäväällä pohjalla. Siksi tarvitaan ekohyvinvointivaltiota: hyvinvointivaltion seuraavaa astetta, joka nostaa ympäristökysymykset sosiaalisten kysymysten rinnalle. Toistaiseksi yhtäkään maailman maata ei kuitenkaan voi kutsua ekohyvinvointivaltioksi, sillä yksikään ei ole kyennyt turvaamaan korkeaa hyvinvointia ympäristön kantokyvyn rajoissa (O’Neill ym. 2018; UNDP 2020).

Ekohyvinvointivaltioon liittyvä kansainvälinen tutkimuskeskustelu on vilkastunut 2000-luvulla erityisesti sellaisessa kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa, joka yhdistää toisiinsa sosiaalipoliittista ja ympäristö- ja kestävyystieteiden tutkimusta. Tutkimuskirjallisuudessa on käytetty montaa eri käsitettä hieman eri painoituksin, esimerkiksi *ecosocial state* (Koch & Fritz 2014; Gough 2016; Koch 2020), *social-ecological state* (Laurent 2021a) ja *eco-welfare state* (Häikiö ym. 2020). Ekohyvinvointivaltion käsite ammentaa yhtäältä hyvinvointivaltion (*welfare state*) ja toisaalta ympäristövaltion (*environmental state*, *green state*) käsitteistä ja tutkimuksesta niitä yhteen liittäen.

Ekohyvinvointivaltio ja kestävyden synergiat

Tässä teemanumerossa tarkoitamme ekohyvinvointivaltiolla väljästi sellaista valtiota, jossa hyvinvoinnin tavoittelu tapahtuu ympäristön kantokyvyn rajoissa. Ekohyvinvointivaltion

^a Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto, tuuli.hirvilammi@tuni.fi

^b Suomen ympäristökeskus, juha.peltomaa@syke.fi

^c Suomen ympäristökeskus, erkki.mervaala@syke.fi

tarkempi ja yksiselitteinen määrittäminen on ajankohtaisen tutkimuksen kohteena ja haastavaa jo siitä syystä, että taustalla oleva hyvinvointivaltion käsite on itsessään monitahoinen. Hyvinvointivaltion käsitettä käytetään varsin monin tavoin. Hyvin laveasti määriteltynä hyvinvointivaltiot ovat markkinavälitteisiä ja yksityisomistukseen perustuvia talousjärjestelmiä, joissa hyväksytään vahva valtion vastuu väestötasojen palveluiden tarjoamisesta (Meadowcroft 2005). Joillekin hyvinvointivaltio viittaa lähinnä sosiaalipoliittisten järjestelmien toimivuuteen, kun taas toisille siihen sisältyy vahvasti myös normatiivisia tasarvon ja universalismin tavoitteita. Yhteistä on, että kaikki hyvinvointivaltiot suojelevat yksilöitä markkinoiden riskeiltä. Erilaisia hyvinvointivaltioiden muotoja yhdistää kolme pürrettä: tulojen uudelleenjakaminen, julkinen kulutus ja sosiaaliset investoinnit (Gough 2017). Näitä järjestetään erilaisissa hyvinvointivaltioissa monin tavoin niin, että erilaiset instituutiot ovat joissain vahvemmassa asemassa kuin toisissa maissa. Hyvinvointivaltiot ovat kuitenkin kaikkialla kehittyneet yhteiskunnallisten kysymysten ratkaisemiseksi. Tarkoituksena on ollut parantaa väestön elinoloja ja vastata markkinoiden puutteisiin valtiollisen sääntelyn avulla.

Hyvinvointivaltiolla on selkeä asema tutkimuskohteena useilla eri yhteiskuntatieteiden tieteenaloilla, kuten esimerkiksi sosiaalipoliitikassa, sosiologiassa, poliittisessa historiassa, poliittisessa maantieteessä ja kansantaloustieteessä. Hyvinvointivaltion tutkimus on tästä syystä laavaa käsittäen vaikkapa normatiivisia tai käsitteellisiä pohdintoja valtion ja kansalaisten suhteesta tai kuvailevia analyyseja eri maiden sairausvakuutusjärjestelmien eroista ja kustannusvaikutuksista. Yhteistä yhteiskuntatieteelliselle hyvinvointivaltion tutkimukselle on kuitenkin se, että se sivuuttaa lähes täysin tai joitakin poikkeuksia lukuunottamatta ympäristön kantokyvyn rajat ja ihmisten riippuvuuden luonnosta. Hyvinvointivaltioiden keskeinen toimintaympäristö on suuremmilta osin globaali talousjärjestelmä, ei elonkehä sen kaikkine lajeineen ja keskinäisriippuvuuksineen. Hyvinvointivaltiota koskeva tutkimus kiinnittää huomiota politiikkaan, lakeihin, euroihin ja kansalaisiin, mutta ei niinkään ilmastomuutokseen tai luontokatoon.

Yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa on kirjoitettu ympäristövaltiosta (*environmental state*) tai ekologisesta valtiosta (*ecological state*) tarkoittaen sellaista valtiota, joka ”asettaa ekologiset tekijät toimintansa ytimeen” (Meadowcroft 2005, 3). Ympäristövaltioissa on huomattavan kattavaa ympäristölainsäädäntöä ja erillisiä ympäristöhallinnon viranomaisia (Duit ym. 2016). Julkisia varoja käytetään esimerkiksi vesien, ilman ja maaperän suojeleluun. Ympäristövaltiot ovat kehittyneet 1970-luvulta lähtien hyvinvointivaltioiden rinnalla ja monesti samoissa maissa, koska hyvinvointia koskeva sääntely on jo luonut pohjaa julkisen vallan väliintuloille (Gough 2016).

Ekohyvinvointivaltion tutkimuksessa on oleellista ymmärtää hyvinvointivaltioiden ja ympäristövaltioiden kehittymisen historiallista taustaa, koska uudet yhteiskunnalliset sääntelyjärjestelmät rakentuvat väistämättä suhteessa vanhaan. Ajallisesti nuoremmat ympäristövaltiot ovat muotoutuneet aiemmin olemassaolleen hyvinvointivaltioiden perustalle (Gough 2016). Hyvinvointi- ja ympäristövaltioita voi lähestyä kahtena erillisenä historiallisena kehityksenä, joilla voi olla myös opittavaa toisiltaan, ja joiden tunteminen on välttämätöntä tulevaisuuden ekohyvinvointivaltion muotoutumisen ja mahdollisuuksien ymmärtämiseksi. Historiallisesta kehityksestä ammentava ekohyvinvointivaltion käsite alleviivaa myös yhteiskuntien perustavanlaatuisen muutoksen tarvetta. Ekologiseen kriisiin vastaamisessa ei ole kysymys hyvinvointivaltion hienosäädöstä vaan monin tavoin uudeltaisesta valtion, markkinatalouden ja luonnonympäristön välisestä suhteesta.

Ekohyvinvointivaltioissa harjoitetaan integroivaa ”ekososiaalista politiikkaa”. Nykyiset sektorikohtaiset sääntelyjärjestelmät ovat hitaita ja kankeita komplekseihin ongelmiin ja systeemiseen muutokseen vastaamiseksi. Sosiaalipoliittikka keskittyy resurssien oikeudenmukaiseen jakautumiseen ja hyvinvointipalveluiden laajaan saavutettavuuteen, kun taas ympäristöpolitiikka kiinnittää huomiota ympäristölainsäädäntöön ja päästövähennyksiin huomioimatta juurikaan toimien sosiaalisia vaikutuksia. Talouspolitiikassa etsitään resurssien tehokasta allokointia ja tuottavuuden kasvua pitäen usein sekä sosiaalista että ympä-

ristöllistä sääntelyä talouskasvulle haitallisina. Ekohyvinvointivaltioissa pyritään lisäämään synergiaa eri politiikkalohkojen välillä.

Meadowcroftia (2005) mukaillen esitämme, että ekohyvinvointivaltioiden toimivaltaan kuuluu se, että ne seuraavat ympäristön tilaa, selvittävät ihmisten toiminnan ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen piirteitä ja vauhdittavat tulevaa kehitystä. Lisäksi niissä tulisi tehdä jatkuvaa riskiarviointia ja siihen perustuvia päätöksiä. Ympäristöön liittyvät tavoitteet tulisi yhdistää kaikilla päätöksenteon tasoilla yksilöllistä ja yhteiskunnallista hyvinvointia koskeviin tavoitteisiin. Oleellista on myös sosiaalisten kustannusten jakaminen sekä tehokkaiden ohjauskeinojen ja politiikkakeinojen soveltaminen käytäntöön. Lisäksi ekohyvinvointivaltioiden tulee pystyä rahoittamaan ja oikeuttamaan toimintaansa. Ekohyvinvointivaltioiden muotoutuminen on poliittinen projekti, johon sisältyy komplekseja ja kiistanalaisia normatiivisia kytköksiä. Näihin kuuluvat esimerkiksi kysymykset oikeudenmukaisuudesta, tasa-arvosta, tehokkuudesta ja kansalaisuudesta. Keskeistä on ajatus valtion keskeisestä roolista kollektiivisten hyötyjen tarjoajana.

Perinteiset hyvinvointivaltiot ovat lähtökohtaisesti kansallisia projekteja. Ekohyvinvointivaltiot siirtävät fokusta kuitenkin myös globaaliin oikeudenmukaisuus-yhteisöön: yhteisellä maapallolla hyvinvointia on huolehdittava muualla asuvien ihmisten tarpeista. Ekohyvinvointivaltiossa tunnustetaan, että komplekseja ja maailmanlaajuisia ympäristöongelmia ei voi ratkaista kansallisvaltioiden kehityksessä.

Valtioiden rooli kestävyysmurroksessa

Ekohyvinvointivaltioon liittyvässä keskustelussa valtiot nähdään keskeisinä kestävyysmurroksen toimijoina. Niiden tehtävä on paitsi luoda edellytykset ympäristön kannalta kestävän talouden, tuotannon ja kulutuksen muodostumiselle myös turvata hyvinvoinnin tasapuolinen jakautuminen. Hyvinvointiin ja ympäristönsuojeluun liittyvää julkista sääntelyä tarvitaan, koska markkinoihin ja vapaaehtoisuuteen perustuvat ratkaisut eivät ole riittäviä. Valtioiden rooli esimerkiksi vaikuttavien investointien tekijänä korostuu. Valtionhallinnon lisäksi myös paikallistaso ja kunnat ovat siirtymässä keskeisessä roolissa.

Keskustelu valtioiden roolista suhteessa muihin yhteiskunnallisiin toimijoihin on sekä hyvinvointivaltioiden että yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen ydinkysymyksiä. Molemmista tutkimusperinteistä löytyy sekä valtioiden vahvaa roolia kritisoivia että sitä kannattavia äänenpainoja. Kriittinen suhtautuminen valtion transformatiiviseen toimintaan perustuu käsitykseen siitä, että nykyiset kansallisvaltiot ovat väistämättä kiinnittyneet ympäristöhaittoja vauhdittavaan pääoman kasaantumiseen. Esimerkiksi Robin Eckersley (2005) on viitannut valtioiden parasitiiviseen riippuvuuteen yksityisestä pääomasta. Uusmarxilaisen ympäristövaltion kritiikin näkökulmasta valtiot ovat ikuisesti pääoman kasautumisen ja demokraattisen oikeutuksen välisessä ansassa (Eckersley 2020). Hyvinvointivaltiot ovat sidottuja kasvutalouteen, jotta valtio saa verotuloja ja kansalaisille on työpaikkoja (Hirvilampi 2020). Toisaalta hallituksen täytyy vastata kansalaisten ympäristöhuoliin pysyäkseen vallassa ja oikeuttaakseen valta-asemaansa. Kun valtiot ovat taloudellisesti riippuvaisia yksityisen pääoman kertymisestä ja pahasti velkaantuneita, ne yrittävät kaikin tavoin välttää ympäristöllisesti kestävää kohtuutaloutta. Kriittisten arvioiden mukaan ympäristövaltioiden ja ekohyvinvointivaltioiden kehittäminen on hyvin vaikeaa, koska nykyiset valtiot ja kapitalismi ovat historiallisesti ja rakenteellisesti yhteenkietoutuneita (esim. Hausknost 2020; Koch 2020). Bailey (2015) kuvaa ympäristövaltioiden trilemmaa: valtioiden on mahdotonta edistää samanaikaisesti kohtuutaloutta, huolehtia valtionaloudesta ja laajentaa valtioiden ympäristönsuojeluun liittyviä tehtäviä.

Valtion vahvaa asemaa ovat pyrkineet horjuttamaan myös uusliberaalit hyvinvointivaltioiden alasajoa kannattaneet keskustelijat. He kritisoivat valtioita talouskasvun tukahduttamisesta ja ihmisten holhoamisesta. Valtioiden sijaan vastuun hyvinvoinnin turvaamisesta ja hoivasta tulisi olla paitsi markkinoilla myös yksilöillä ja yhteisöillä. Lisäksi

monet ympäristöliikkeiden ruohonjuuritason toimijoista ovat olleet yhtä mieltä siitä, että valtiot ovat ”menetettyjä tapauksia” (Barry & Eckersley 2005): ne ovat liian sidottuja status quon ylläpitämiseen eivätkä ne pysty toimimaan riittävän nopeasti. Globalisaatiokehityksessä valtiot ovat myös menettäneet poliittista autonomiaansa ja ohjauskykyään (esim. Eckersley 2005.) Sosiaalipolitiikan ”vihreässä kritiikissä” on taas arvosteltu valtioinstituutioihin liittyvää keskitettyä ja hierarkista hallintoa ja kannatettu sen sijaan osallistuvaa demokratiaa ja ihmisen kokoista hajautettua hallintoa (esim. Fitzpatrick & Cahill 2002).

Kriittisistä äänenpainoista huolimatta toiveikas ja uutta luova keskustelu valtioiden vahvasta roolista on kuitenkin vilkastunut 2000-luvulla ekologisen kriisin ja erityisesti ilmastonmuutoksen edetessä. Valtion rooliin positiivisesti suhtautuvassa tutkimuskeskustelussa korostetaan, että valtio on vertaansa vailla oleva poliittinen auktoriteetti: millään muilla instituutioilla ei ole vastaavaa sääntelykykyä kuin valtioilla. Valtion ja ylipäänsä julkisen vallan tehtävät ovat tosin muuttuneet palvelujen tuottamisesta niiden hallinnointiin ja viime aikoina erityisesti niiden kestävyuden varmistamiseen (Docherty ym. 2018; Peltomaa & Tuominen 2021). Valtiit voivatkin ohjailta ja mahdollistaa yhteiskunnallisia murroksia orkestroimalla ja luomalla puitteita, joiden avulla esimerkiksi liikenne- ja energijärjestelmiä ohjataan samanaikaisesti kestävään suuntaan. Valtiit voivat ohjata markkinoita ja uudelleensuunnata talouden ainevirtoja ja niillä on myös varantoja ja taloudellisia järjestelmiä, joiden avulla on mahdollista säädellä yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Lisäksi ne voivat tukea keskitettyä muutosta ja vauhdittaa erilaisia ei-valtiollisten toimijoiden aloitteita. (Barry & Eckersley 2005; Eckersley 2020.) Aktiivisten valtioiden interventiot ja innovatiiviset valtiit ovat keskeinen keino ilmastonmuutoksen hillitsemisessä (Gough 2017).

Valtioista nimenomaan hyvinvointivaltioita pidetään usein lupaavina ja toimintakykyisinä kestävyysmurroksen toimijoita. Hyvin kehittyneet hyvinvointivaltiit pystyvät ensinnäkin hallitsemaan esimerkiksi teollisuuden negatiivisia vaikutuksia ja tekemään tarvittavia muutoksia päästöjen vähentämiseksi (Hildingsson ym. 2019). Lisäksi niissä on korkea luottamus yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja niiden kansalaiset ovat jo tottuneita julkisen sääntelyn laajentumiseen. Nimenomaan pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin luodaan usein toiveikkaita katseita; menestyväthän ne erityisen hyvin monissa kansainvälisissä kestäväen kehityksen vertailuissa. Empiirisissä tarkasteluissa on kuitenkin osoitettu, että pohjoismaisia hyvinvointivaltioita ei voi toistaiseksi pitää esimerkkeinä muille, koska niissä ei ole onnistuttu yhdistämään korkeaa hyvinvointia ja ekologista kestävyttä (esim. Koch & Fritz 2014). Hyvinvointivaltio, jossa on jo vahvaa ympäristölainsäädäntöä ja puhdas elinympäristö mutta joka perustuu ympäristöä kuormittavaan kasvutalouteen eikä kanna globaalia vastuuta ympäristöhaittojen vähentämisestä, ei ole ekohyvinvointivaltio.

Vihreän usjaon (*Green New Deal*) ajatus on kytenyt vahvasti planeettamme rajoihin sovitettavan valtiomuodon mielikuvastossa. Ilmastokriisin ratkaisemiseksi on ehdotettu Yhdysvaltojen presidentti Franklin D. Rooseveltin luotsaamaan alkuperäiseen Uusjakoon (*New Deal*) ja sitä seuranneeseen valtio-ohjattuun sotatuotantoon verrattavan mittakaavan ilmastomobilisaatiota, jossa kaikki keinot käytetään kestäväen järjestelmän aikaansaamiseksi. Taloustieteiljä Mariana Mazzucato (2021) on ehdottanut missiotalouden mallia uudenlaisen kapitalismin kehittämiseksi. Missiotaloudessa matkataan talouden ideologian näkökulmasta kuusikymmentäluvun kuuhankeiden maailmaan, jossa vahvan valtion vastuulle tulee myös innovaatiokehitys ja yhteiskunnan kehittäminen, niin ympäristön kuin yhteiskunnallisen kestävyuden näkökulmasta.

Mazzucatoa mukailien ekohyvinvointivaltion ja yritysten yhteistyössä on ymmärrettävä, mitä kukin toimija tuo järjestelmään. Erilaiset ja erikokoiset yritykset, rahoituksen muodot ja politiikat on hahmotettava osana kokonaisuutta, jolla on yhteinen päämäärä – ekohyvinvointivaltio. Järjestelmätason infrastruktuuria ja sektoreita on ohjattava sellaiseen suuntaan, että ne tekevät ”mahdolliseksi asioita, mitkä eivät muuten olisi mahdollisia” (Mazzucato 2020, 253–254). Ilmastonmuutoksen ja muiden ympäristökriisien ratkaiseminen on 2000-

luvun suurin yhteiskunnallinen ponnistus, eikä kyseessä ole tällä kertaa kahden supervallan avaruuskilvoittelu vaan koko planeetan kattava kohtalonkysymys. Ekohyvinvointivaltio ei ole vain missio vaan myös ne keinot, joilla missiota toteutetaan.

Ekohyvinvointivaltioiden haasteena onkin se, että riittävien päästövähennysten saavuttamiseksi ja luonnon monimuotoisuuden turvaamiseksi valtiollaan sääntelyn tulisi ulottua uusille elämän osa-alueille, kuten esimerkiksi liikennemuotojen ja asumismuotojen valintaan. Ekohyvinvointivaltiot laajentavat myös politiikkatoimien keinovalikoimaa. Perinteisten hyvinvointivaltioiden keinovalikoimaan on sisällytetty lähinnä verotusta, tulonsiirtoja ja julkisia palveluja, kun taas ekohyvinvointivaltioissa siihen voisi yhdistää ympäristövaltioissa jo kehitettyä ”*monipuolista portfolioa*”, johon kuuluu sääntelyä ja kieltoja, normatiivisia määräyksiä, veroja ja taloudellisia tukimuotoja sekä monenlaisia sopimuksia (Meadowcroft 2005, 13).

Haasteena on myös se, miten kaikki hyvinvointivaltioiden asukkaat pidetään murroksessa mukana. Reilun murroksen aikaansaamisessa tarvitaan kaikkia yhteiskunnan toimijoita. Hyvinvointivaltioilla on historiallisesti suurempi yhteys yhteiskuntien demokratisoitumiseen kuin ympäristövaltioilla mutta myös ympäristöliikkeisiin kuuluvat vahvat vaatimukset osallisuuden ja demokratian vahvistamisesta (Meadowcroft 2005). Ekohyvinvointivaltiossa kansalaisten toimintamahdollisuuksia tulisi vahvistaa sosiaalisten investointien avulla samanaikaisesti ympäristökuormitusta vähentäen. Tällainen ekososiaalipolitiikka takaa, etteivät esimerkiksi ilmastonmuutosta hillitsevät toimet kasvata sosiaalista eriarvoisuutta.

Hyvinvointivaltiot ovat aina perustuneet tiiviisti talouskasvuun, kun taas ympäristövaltioiden kohdalla olisi pystyttävä irrottamaan taloudellinen menestys ympäristöhaitoista niin, että hyvinvointi voisi kasvaa, vaikka luonnonvarojen käyttö ja jätemäärät vähenisivät (Meadowcroft 2005; Gough 2016). Ekohyvinvointivaltiot muuttavat taloudellisen vuorovaikutuksen muotoja mutta ne merkitsevät myös selviä rajoitteita vapaalle markkinataloudelle. Koska valtiot suuntaavat resursseja uudella tavalla ja säätelevät taloudellista toimintaa, ne muovaavat aktiivisesti myös talouden kehitystä. Esimerkiksi verotuksen ja julkisten tukimuotojen avulla voidaan sekä estää että edistää tiettyjä kulutusmuotoja.

Ekohyvinvointivaltion käsite kasvaa laajemmaksi kuin perinteinen hyvinvointivaltio. Ekohyvinvointivaltiossa on mahdollista toteuttaa niin pieniä kuin suuriakin tekoja, ja niin pienet kuin suuretkin murrokset vaativat uudelleenajattelua. Vaikka innovaatioita ja uusia tietkarttoja kehitetään, on niitäkin voitava arvioida kriittisesti ja tarvittaessa muuttaa suuntaa tilanteen niin vaatiessa. Työ ei ole vielä valmis.

Tutkimusmatkoja ekohyvinvointivaltioon

Tämä teemanumero lähestyy ekohyvinvointivaltiota monesta eri näkökulmasta. Haimme teemanumeroon kirjoituksia, joissa tarkastellaan sitä, miten yhteiskunnan eri toimijoiden tulisi muuttua ekohyvinvointivaltioon siirryttäessä. Teemanumeron tausta ja tehtävänanto perustuvat käynnissä olevaan Strategisen neuvoston rahoittamaan ORSI-tutkimushankkeeseen, jossa pyritään selvittämään, miten julkishallinto voi ohjata muutosta kohti ekohyvinvointivaltiota. Käytännössä hankkeessa tutkitaan hallintoa ja budjetoitua, arjen osallistumista, vastuullisia innovaatioita ja kulutusvalintojen ohjausta.

Teemanumeron tarkoituksena oli kutsua myös muita tutkijoita pohtimaan ekohyvinvointivaltioon liittyviä tutkimustarpeita ja liittämään erilaisia empiirisiä ja käsitteellisiä tarkasteluja nimenomaan ekohyvinvointivaltion kontekstiin. Emme siis halunneet toimittaa vain ORSI-tutkijoiden teemanumeroa vaan laajentaa keskustelua tutkimushankkeen ulkopuolelle. Tässä onnistuimme hyvin. Teemanumeroon kootut kirjoitukset lähestyvät aihetta hyvin monesta näkökulmasta ja edustavat eri tieteenaloja. Kirjoitukset eivät sinänsä pureudu kovin syvällisesti ekohyvinvointivaltion käsitteeseen ja siksi pyrimmekin edellä taustoittamaan ekohyvinvointivaltioon liittyvää keskustelua. Teemanumero avaa kuitenkin Suomessa uudenlaista keskustelua siitä, mikä

ekohyvinvointivaltio on ja miten sitä pitäisi tutkia. Mitkä tutkimusaiheet ja yhteiskunnalliset ongelmat nousevat keskeisiksi ekohyvinvointivaltion kontekstissa?

Sisällöltään teemanumeromme kuvaa kattavasti erilaisia ekohyvinvointivaltion toimijoita ja käytäntöjä. Teemanumeron avaavat Tero Toivanen, Tere Vadén, Antti Majava, Paavo Järvensivu, Ville Lähde ja Jussi T. Eronen artikkelilla, jossa ekohyvinvointivaltiota lähestytään teollisen murroksen näkökulmasta, korporatiivisen hyvinvointivaltion perinteen hengessä. Artikkelissa analysoidaan teollisuuden vähähiilitiekarttoja ja osoitetaan niiden aukkoja. Tiekartat ovat kunnianhimoinen avaus mutta toistaiseksi niiden vaikuttavuutta heikentää kestävämmät oletukset resurssien käytöstä ja teknologian kehityksestä. Taloudellisen tuottavuuden, yhteiskunnallisen vaikuttavuuden ja ekologisen kestävyuden yhteensovittamista on pyritty viime vuosina lisäämään myös uudenlaisten tulosperusteisten rahoitussovimusten avulla. *Environmental impact bond* (EIB) voidaan nähdä kestävyysmurroksen politiikkainstrumenttina, joka sitoo eri toimijoita toimimaan yhteisen tavoitteena puolesta. Olli Tiikkainen, Matti Pihlajamaa ja Maria Åkerman syventyvät artikkelissaan ravinne-EIB:n transformatiiviseen potentiaaliin ja tunnistavat ristiriitaisia kehyksiä. Siihen, että tulosperusteiset rahoitussovimukset olisivat keskeinen ja toimiva osa ekohyvinvointivaltiota, voi siis vielä olla matkaa. Lisäksi on selvää, että valtion sääntelyä tulisi ekohyvinvointivaltiossa ylettää myös kansallisten rajojen ulkopuolelle kansainvälisiin toimitusketjuihin. Anu Lähteenmäki-Uutela, Anu Bask, Sini Laari ja Outi Korhonen selvittävätkin artikkelissaan kansainvälisiä kauppasopimuksia ja yritys vastuulakeja ja toteavat, että valtion tehtävänä on erityisesti asettaa kestävyyskriteerejä tuontituotteille ja vaatia yrityksiltä vastuullisia toimitusketjuja.

Taloukasvuvetoisen kehityksen sijaan ekohyvinvointivaltiot voisivat hyötyä ekososiaalisesta elinkeinotoiminnasta. Sunna Kovanen artikkelissa käännetään kohti Portugalin supistuvaa maaseutua, jolta ideoita voisi ammentaa myös Suomen muuttotappiokuntiin. Haasteena on kuitenkin institutionalisoitunut kapitalosentrinen aluekehitys, joka sivuuttaa moninaiset talouden muodot ja uudenlaiset maaseudun kehittämisen mahdollisuudet. Paikalliset käytännöt ovat kuitenkin jo nyt keskeisiä kestävästä hyvinvoinnin ja osallistumismahdollisuuksien lisäämisessä. Samankaltaiseen havaintoon päädytään myös Miina Kaartisen artikkelissa, joka perustuu autoetnografiaan Lahteen perustetun yhteisöpuutarhan kehittämisestä. Kaartisen mukaan kestävyysmurroksessa tarvitaan uudenlaista ekososiaalista, ruohonjuuritason sosiaalityötä ja poliittista toimijuutta kaupunkitilassa. Erilaisten ihmisryhmien yhdenvertainen oikeus kaupunkitilaan on ajankohtainen kysymys myös siksi, että monet kaupunkien vihertämistoimet muuttavat kaupunkitilaa ja saattavat ajaa pienituloisia kaupunkilaisia ahtaalle. Tätä kestävästä kaupunkikehityksen nurjaa puolta avaakin Antti Wallin artikkelissaan, jossa hän kuvaa ekogentrifikaation vaikutuksia kattavaan kirjallisuuskatsaukseen perustuen. Samalla hän esittelee suomalaiselle lukijakunnalle ekogentrifikaation käsitettä tuoden uutta sisältöä myös ekohyvinvointivaltion sanastoon.

Entä miten keskustella käytännöistä, jotka tuottavat jätteitä osana hyvinvointivaltion palveluita? Tiina Vaittinen, Eveliina Asikainen, Anna Ilona Rajala, Tuulia Lahtinen ja Minna Törnävä kirjoittavat aikuisvaippojen puheenparsista parsien tietämyksen aukkoja sosiaali- ja terveyspalvelujen kaltaisten, harvemmin esiin nostettujen toimijoiden osalta. Artikkelin kuvaa vaippojen puhetta ja tuo esiin uudenlaisen näkökulman: ekohyvinvointivaltion pitäisi olla vuotaville kehoille suunniteltu hyvinvointivaltio. Samalla tulisi pyrkiä vähentämään vaippojen ympäristökuormaa. Mutta kenen vastuulle se jää? Kestävyysmurroksessa tärkeä kysymys on vastuu ja sen jakautuminen. Matleena Käppi, Silja Tuunanen, Annukka Näyhä ja Janne S. Kotiaho tarttuvat usein esiintyvään “en minä, mutta muut” -ilmiöön ja selvittävät sen kautta murroksen mahdollisuuksia.

Tutkimusartikkelien ohella ekohyvinvointivaltiota lähestytään myös lyhyemmissä katsauksissa. Suvi Huttunen ja Aino Rekola tarkastelevat reilua siirtymää ympäristöpolitiikan ja sosiaalipolitiikan perinteitä vasten ja nostavat esiin ekologisen solidaarisuuden käsitteen, jolla voisi olla annettavaa kestävyys edistämiseksi erityisesti ei-inhimillisen luonnon ja

globaalin mittakaavan näkökulmista. Jarkko Levänen puolestaan kirjoittaa siitä, miten kestävyystutkimuksen ja ekohyvinvointivaltion kehittämisen tulisi tapahtua käsi kädessä ja pohtii, olisiko tässä hetkessä tarpeen keskittyä juuri esimerkiksi talouden, hyvinvoinnin ja siirtymän hallinnoinnin yhteyksiin. Katja Kuukka keskittyy ekohyvinvointivaltion yhteen keskeiseen osa-alueeseen eli terveyspolitiikkaan ja avaa keskustelua siitä, miten murtaa terveyden, talouden ja luonnon huonoa kehää. Jari Lyytimäki ja Panu Pihkala puivat syyllistämistä ja tutkijan roolia kestävyysmurroksen viestinnässä. Teemanumeron loppuksi Juha Peltomaa pohtii, millainen olisi ekohyvinvointivaltion ilmastokestävä kaupunki niin yhdyskuntarakenteen kuin asukkaiden näkökulmasta.

Lähteet

- Bailey, D. (2015) The Environmental Paradox of the Welfare State: The Dynamics of Sustainability. *New Political Economy* 20(6) 793–811. <https://doi.org/10.1080/13563467.2015.1079169>
- Barry, J. & Eckersley, R. (2005) An Introduction to Reinstating the State. Teoksessa Barry, J. & Eckersley, R. (toim.) *The State and the Global Ecological Crisis* ix–xxv. MIT Press, Cambridge.
- Docherty, I., Marsden, G., & Anable, J. (2018) The governance of smart mobility. *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 115 114–125. <https://doi.org/10.1016/j.tra.2017.09.012>
- Duit, A., Feindt, P. H. & Meadowcroft, J. (2016) Greening Leviathan: The Rise of the Environmental State. *Environmental Politics* 25(1) 1–23. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>
- Eckersley, R. (2021) Greening States and Societies: From Transitions to Great Transformations. *Environmental Politics* 30(1–2) 245–265. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Eckersley, R. (2005) Greening the Nation-State: From Exclusive to Inclusive Sovereignty. Teoksessa Barry, J. & Eckersley, R. (toim.) *The State and the Global Ecological Crisis* 159–180. MIT Press, Cambridge.
- Fitzpatrick, T. & Cahill, M. (toim.) (2002) *Environment and Welfare: Towards a Green Social Policy*. Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Gough, I. (2016) Welfare States and Environmental States: A Comparative Analysis. *Environmental Politics* 25 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Gough, I. (2017) *Heat, Greed and Human Need: Climate Change, Capitalism and Sustainable Wellbeing*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Hausknost, D. (2020) The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics* 29(1) 17–37. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hildingsson, R., Kronsell, A. & Khan, J. (2019) The green state and industrial decarbonisation. *Environmental Politics* 28(5) 909–928. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1488484>
- Hirvilammi, T. (2020) The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability* 12(1) 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Häikiö, L. & ORSI Consortium (2020) Towards an Eco-Welfare State: Orchestrating for Systemic Impact (ORSI). <<https://www.ecowelfare.fi/en/2020/01/14/towards-an-eco-welfare-state-orchestrating-for-systemic-impact-orsi>>.
- Koch, M. (2020) The State in the Transformation to a Sustainable Postgrowth Economy. *Environmental Politics* 29(1) 115–133. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1684738>
- Koch, M. & Fritz, M. (2014) Building the Ecosocial State: Do Welfare Regimes Matter? *Journal of Social Policy* 43(4) 679–703. <http://dx.doi.org/10.1017/S004727941400035X>
- Laurent, É. (2021) From the Welfare State to the Social-Ecological State. Teoksessa Laurent, É & Zwickl, K. (toim.) *The Routledge Handbook of the Political Economy of the Environment* 211–225. Routledge, London.
- Mazzucato, M. (2020) *Yrittäjien valtio*. Käännös Pietiläinen, J. Terra Cognita, Helsinki.
- Mazzucato, M. (2021) *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. Penguin, London.
- Meadowcroft, J. (2005) From Welfare State to Ecostate. Teoksessa Barry, J. & Eckersley, R. (toim.) *The State and the Global Ecological Crisis* 3–23. MIT Press, Cambridge.
- O'Neill, D. W., Fanning, A. L., Lamb, W. F. & Steinberger, J. K. (2018) A Good Life for All Within Planetary Boundaries. *Nature Sustainability* 1 88–95. <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0021-4>
- Peltomaa, J. & Tuominen, A. (2021) The orchestration of sustainable mobility service innovations: understanding the manifold agency of car sharing operators. *Journal of Environmental Planning and Management*, painossa. <https://doi.org/10.1080/09640568.2021.1898352>
- UNDP, United Nations Development Programme (2020) Human Development report 2020. The next frontier. Human Development and the Anthropocene. <<http://hdr.undp.org/en/2020-report>>.

**Tero Toivanen^{ab}, Tere Vadén^b, Antti Majava^b, Paavo Järvensivu^b,
Ville Lähde^b & Jussi T. Eronen^{bcd}**

Teollinen murros ekohyvintivaltiossa – Mitä teollisuuden vähähiilitiekartat kertovat suomalaisen kestävyysmurroksen edellytyksistä?

Industrial transformation in an eco-welfare state – What do industrial low-carbon roadmaps tell about the conditions for a Finnish sustainability transformation?

Welfare states like Finland are seen as promising actors in a path towards an eco-welfare state, whose task is to adapt economic development to ecological boundaries. So far, research has drawn only little attention to one crucial aspect of such eco-welfare states, namely industrial transformation. This article examines how the goals of the eco-welfare state and the sustainability transformation are implemented in the Finnish low-carbon industrial roadmaps prepared in 2019–2020. As primary data, we use the roadmaps of large industries and their background documents. This data is complemented by interviews (21) with experts involved in the roadmap process or with expertise on industrial transition. The article shows that the roadmaps can be seen as a significant contribution to the industry's understanding of the challenges of the sustainability transformation. On the other hand, the roadmaps contain several problematic framing practices and assumptions. The roadmaps perform an optimistic reading of the future, but the assumptions concerning resource availability are on thin ground. We shed light on the weakness of the roadmaps' understanding of social metabolism by examining their assumptions on the use of forest-based biomass.

Keywords: eco-welfare state, sustainability transformation, industrial sustainability transformation, industrial roadmaps

^a Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto, tero.toivanen@helsinki.fi

^b BIOS-tutkimusyksikkö

^c Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

^d Kestävyystieteen Instituutti HELSUS, Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Johdanto

Pohjoismaisia hyvinvointivaltioita kuten Suomea pidetään usein taloudellisina menestystarinoina. Vaikka ne ovat viime vuosikymmeninä käyneet läpi merkittäviä murroksia, luonnehtivat pohjoismaisia hyvinvointivaltioita kansainvälisessä vertailussa edelleen taloudellinen vauraus, korkea osaaminen ja maltilliset sosiaaliset erot (esim. Kantola & Kananen 2017; Kangas & Kvist 2018). Myös ympäristöpolitiikassa pohjoismaisia hyvinvointivaltioita pidetään edelläkävijöinä (esim. Jänicke 2005). Tutkimuskirjallisuudessa viitataan Suomen kaltaisiin hyvinvointivaltioihin potentiaalisina ekohyvinvointivaltiona, jotka voisivat ylläpitää taloudellista ja sosiaalista hyvinvointia ekologisen kestävyden rajoissa (Koch & Fritz 2014; Hirvilampi 2020).

Ilmastonmuutoksen ja muiden ympäristökriisien hillitsemiseksi yhteiskuntien on tulevana vuosina ja vuosikymmeninä toteutettava nopea ja laajamittainen kestävyysmurros. Sen myötä myös hyvinvointivaltioiden on kyettävä muuttamaan syvällisesti nykyistä ekologisesti kestävämmäksi *yhteiskunnallista aineenvaihduntaansa* (Haberl ym. 2011; Haberl ym. 2019), joka perustuu korkeaan energian ja luonnonvarojen kulutuksen tasoon ja aiheuttaa merkittäviä ympäristöpaineita (Bäckstrand & Kronsell 2015; Duit ym. 2016; Eckersley 2020). Valtioiden pitää uudistaa infrastruktuurinsa siten, että niissä voidaan nopeassa tahdissa luopua fossiilisista polttoaineista ja luonnonvarojen liikakäytöstä pitäen kiinni ihmisten tasa-arvoisesta mahdollisuudesta hyvään elämään (Rockström ym. 2017; BIOS 2019; Eckersley 2020; Koch 2020).

Teollisuus on ollut merkittävässä roolissa hyvinvointivaltioiden taloudellisen kasvun, työllisyyden ja vaurauden luonnissa. Toisaalta erityisesti energia- ja resurssi-intensiivinen teollisuus aiheuttaa monenlaisia kielteisiä ympäristövaikutuksia. Lisäksi perinteisellä teollisuudella ja sen etujärjestöllä on suomalaisessakin yhteiskunnassa merkittävästi valtaa vaikuttaa yhteiskunnan kehityksen suuntaan (ks. esim. Blom 2018; Siltala 2018; Vesa ym. 2018). Tästä huolimatta teollisuuden roolia nopeassa kestävyysmurroksessa on käsitelty tutkimuksessa toistaiseksi varsin vähän (ks. Hildingsson ym. 2018; Svensson ym. 2020; Johnstone ym. 2021).

Paikkaamme osaltamme tätä puutetta tarkastelemalla suomalaisen teollisuuden vuosina 2019–2020 laatimia ja työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) koordinoimana toteutettuja vähähiilitiekarttoja. Kansainvälisessä vertailussakin varsin perusteelliset tiekartat antavat hyvän kuvan suomalaisen teollisuuden nykytilasta ja tulevaisuusnäkemistä kiristyvien ympäristötavoitteiden kontekstissa. Vähähiilitiekartat sisältävät teollisuuden alojen omat arviot nykytilastaan, keskeisistä lähitulevaisuuden päästövähennyskeinoista, päästövähennysten kokoluokasta ja aikataulusta (ks. luku 3). Myös esimerkiksi Ruotsissa (FFS 2020) ja Britanniassa (DECC & BIS 2015) on valmisteltu sektorikohtaisia vähähiilitiekarttoja, mutta niillä ei ole suoraa kytkentää julkisen sektorin ennakointi- ja suunnittelutyöhön. Sanna Marinin hallituksen (alk. 2019) politiikassa tiekartat ovat sen sijaan keskeisessä asemassa, kun tavoitteena on tehdä Suomesta hiilineutraali vuoteen 2035 mennessä. Tätä kirjoitettaessa valmisteltavina olevat päivitykset ilmastolakiin, energia- ja ilmastostrategiaan ja keskipitkän aikavälin ilmastosuunnitelmaan (KAISU) ovat ratkaisevia tavoitteen toteuttamiselle. Teollisuuden vähähiilitiekartat on liitetty pohjustavina materiaaleina energia- ja ilmastostrategian ja KAISU:n valmisteluun (TEM 2021) ja otettu osaksi myös muuta hallituksen ohjelmatyötä kuten Kestävän kasvun ohjelmaa (Valtioneuvosto 2021b).

Artikkelissa tarkastelemme, millaisen kuvan teollisuuden tiekartat muodostavat kestävyysmurroksesta ja millaisia muutoksia niissä pidetään merkityksellisinä. Tarkastelussamme nojaamme kehysanalyysiin, jota on käytetty laajasti ympäristökommunikaation tutkimuksessa (ks. Nisbet & Newman 2015). Tutkimme tiekarttojen oletuksia, ristiriitoja ja puutteita syvällisen kestävyysmurroksen toteuttamisen näkökulmasta. Sisältyykö tiekarttoihin riittävä tiedollista näkemystä teollisuuden ja teollisuuspolitiikan ohjaamisesta kestävyys-

tavoitteiden mukaisesti ja hahmotetaan niissä tarve muuttaa yhteiskunnallisen aineenvaihdon suuntaa pois kestävästä energiasta ja resurssien käytöstä? Tarkastelumme keskittyy pääasiassa raskaaseen teollisuuteen eli metsä-, kemian-, teknologia- ja energiateollisuuteen. Koska metsänkäyttö kytkeytyy useamman teollisuuden alan murroksen mahdollisuuksiin, kiinnitämme erityistä huomiota metsäpohjaisten biomassojen riittävyyden ongelmaan.

Vähähiilitiekartat soveltuvat analysoinnin aineistoksi, koska ne antavat ajankohtaisen kuvan suomalaisen hyvinvointivaltion kehitystä merkittävästi määrittävän teollisuuden muutoskäsityksistä. Teollisuuden tiekartat kertovat, millaisena teollisuuden alat itse näkevät ja kehystävät vähähiilisen teollisen siirtymän. Tiekartat kuvaavat teollisuuden käyttämien asiantuntijoiden muodostamia muutospolkuja, joiden tavoitteenasettelun, muutoskäsityksen ja teknologisten mahdollisuuksien määrittely on ollut teollisuuden käsissä. Niiden kriittinen tarkastelu paljastaa, mitä teollisen murroksen taloudellisia, teknologisia, aineellisia ja poliittisia puolia alat pitävät tärkeinä ja mille ne antavat vähemmän tai ei lainkaan painoarvoa. Samalla tiekarttaprosessi kuvastaa, miten hyvinvointivaltiomallille tyypillinen korporatismi, jossa teollisuus on tärkeä politiikan valmisteluun vaikuttava voima (Blom 2018; Vesa ym. 2018), saa jatkoa vähähiilisen teollisuuspolitiikan hahmottamisessa.

Aluksi tarkastelemme teollisuuden roolia ekohyvinvointivaltiossa ja kestävyysmurroksessa tutkimuskirjallisuuden valossa ja analysoimme, millaisen muutosvaatimuksen tiukat ympäristötavoitteet asettavat suomalaiselle teolliselle hyvinvointivaltiolle. Tämän jälkeen esittelemme tutkimuksen aineiston ja sen analyysimenetelmät. Sitten kuvaamme tiekarttojen esittämän muutoksen keskeiset piirteet. Tämän jälkeen analysoimme tiekarttoihin liittyviä jännitteitä nopean kestävyysmurroksen toteuttamisen ja ohjaamisen näkökulmasta. Analysoimme myös tiekarttoihin sisältyviä aineenvaihdon tarkastelua koskevia puutteita kiinnittämällä huomion metsäpohjaisiin biomassoihin. Lopun keskusteluosiossa tiivistämme löydöksemme ja pohdimme suomalaisen teollisen murroksen ja sen tutkimisen seuraavia askeleita.

Ympäristövaltiosta ekohyvinvointivaltioon

Tutkimuksemme teoreettinen lähestymistapa kytkeytyy niin sanottuun ympäristövaltiotutkimukseen (ks. esim. Duit ym. 2016; Eckersley 2020). Termillä ”ympäristövaltio” viitataan liberaalidemokraattisiin valtioihin, joissa ympäristöpolitiikalla on tärkeä ja tunnustettu asema (Duit ym. 2016). Erityisesti pohjoismaisen hyvinvointivaltioperinteen katsotaan luovan potentiaaliset edellytykset ympäristövaltion seuraavalle vaiheelle eli ekohyvinvointivaltiolle, jossa hillittää hallitusti ympäristöriskejä ja samalla pidetään kiinni kattavasta sosiaalisesta turvasta (Koch & Fritz 2014; Hirvilampi 2020).

Suomalainen ympäristöpolitiikka on saanut raaminsa kansainvälisistä sopimuksista ja erityisesti EU:n lainsäädännöstä, jota on täydennetty kansallisilla tavoitteenasetteluilla ja lainsäädännöllä kuten vuoden 2015 ilmastolailla. Toisaalta ympäristöpolitiikan ohjauksessa tärkeässä asemassa ovat olleet ympäristöhallinnon virkahenkilöt ja asiantuntijat, joiden lainvalmistelulla eri toimijat (poliitikot, teollisuus, yritykset, kunnat ja kansalaiset) on sitoutettu suomalaiseen ympäristöpoliittiseen konsensukseen (Koskimaa ym. 2021). Näin ympäristövaltiokehitys on kytkeytynyt osaksi toisen maailmansodan jälkeen vahvistunutta korporatiivista hyvinvointivaltiomallia, jossa teollisuuden, työmarkkinajärjestöjen ja valtionhallinnon suhde on ollut läheinen (Bergholm 2009; Blom 2018). Korporatiivinen perinne on jatkunut viime vuosikymmeninä niin sanotun kilpailuvaltiomallin puitteissa: kansainvälistä kilpailukykyä on tavoiteltu julkisen talouden tiukalla menokurilla ja vientiteollisuutta tukemalla (Kantola & Kananen 2013; Vesa ym. 2018).

Viimeisen viiden vuosikymmenen aikana ympäristövaltiot ovat saavuttaneet merkittäviä onnistumisia ympäristöpolitiikassa (ks. Hausknot 2020). Parhaimmillaan suomalaisessa ympäristövaltiossa onkin harjoitettu onnistunutta tieto- ja tutkimusperustaista

päätöksentekoa. Vuonna 2015 voimaan tullutta ilmastolakia voi pitää tällaisena onnistumisena. Nykyinen, kunnianhimoiset ilmastotavoitteet asettanut Sanna Marinin hallitus on pyrkinyt profiloitumaan tutkimusperustaisessa päätöksenteossa, erityisesti juuri ilmasto- ja ympäristöpolitiikassa. Siten se on yrittänyt tehdä eroa edeltäjänsä Juha Sipilän hallitukseen, joka sai paljon kritiikkiä suhteestaan tutkimustietoon (ks. Elomäki ym. 2016).

Ympäristövaltioiden onnistumisista huolimatta globaalit ilmastopäästöt ovat kasvaneet, ja Suomessakin biodiversiteetti on heikentynyt ja luonnonvarojen käyttö on kestävämmällä tasolla. Ympäristövaltiot ovat siten onnistuneet puuttumaan sellaisiin ympäristöongelmiin, joiden torjunta ei ole vaatinut perusteellista muutosta talousjärjestelmän perustana olevassa yhteiskunnallisessa aineenvaihdunnassa. Näin talouden kasvuun, jonka taustalla on energian ja luonnonvarojen kulutuksen kasvu, ei ole tarvinnut puuttua (Eckersley 2020; Hausknot 2020; Koch 2020). Suomessa ilmastopäästöt eivät ole laskeneet tarpeeksi nopeasti ilmastopoliittisiin sitoumuksiin nähden, ja asukaskohtainen luonnonvarojen kulutus on korkeampaa kuin EU:ssa keskimäärin, ja korkeampaa kuin Yhdysvalloissa ja Kiinassa (Vadén ym. 2019). Ympäristövaltioiden suuntana pitäisikin olla energian ja resurssien käytön tehostamisen lisäksi niiden kokonaiskulutuksen merkittävä vähentäminen.

Myös suomalaisessa talouspoliittisessa hallinnassa ympäristötavoitteet ovat jääneet pitkään alistaiseksi korporatiivisen kilpailuvaltion tavoitteille eli julkisen talouden sopeuttamiselle ja vientiyritysten tukemiselle. Samalla valtiolta on riisuttu mahdollisuuksia aktiiviseen ja suunnitelmalliseen talouspolitiikkaan niin Suomessa kuin kansainvälisestikin (Yliaska 2014). Tämän seurauksena valtiot eivät ole kyenneet investoimaan uuteen kestäväan taloudelliseen toimintaan tai rajoittamaan kestäväntöitä toimintaa riittävästi (Hausknot 2020).

Ympäristövaltiokirjallisuudessa jaetaankin käsitys, että nopean ja laajamittaisen kestävyysmurroksen toteuttamiseksi valtioiden täytyy korvata talouskasvun ensisijaisuus ekologisilla tavoitteilla ja alkaa ohjata talouspolitiikkaa talouskasvutavoitteen sijaan voimakkaalla ”ekologisella orientaatiolla” (Eckersley 2020) – tällaisesta vaiheesta käytetään kirjallisuudessa esimerkiksi vihreän valtion (Eckersley 2020), ekovaltion (Duit ym. 2016) tai, kuten tässä teemanumerossa, ekohyvinvointivaltion (myös Koch & Fritz 2014) käsitteitä.

Ympäristötutkija Pichler ja kumppanit (2018) ovat havainnollistavasti todenneet, että liberaalit demokratiat kohtaavat kestävyysmurroksessa poikkeuksellisen kaksois-materiaalisuuden haasteen. Ensinnäkin yhteiskuntaa on muutettava rakenteellisesti aikaisemmasta poikkeavalla tavalla. Tämä kyseenalaistaa liberaaleille demokratioille tyypillisen erottelun talouden ja politiikan välillä (esim. Wood 1995): politiikalla on muutettava, ohjattava ja rajoitettava ihmisten, elinkeinojen ja teollisuuden toimintaa tavoilla, joita ei ole aiemmin pidetty mahdollisina tai suotavina.

Toiseksi liberaalidemokraattisissa valtioissa on suhtauduttava täysin uudella tavalla yhteiskuntien perustana olevaan biofysikaaliseen materiaalisuuteen. Yhteiskunnallisen aineenvaihdunnan ohjaaminen kestäväälle tasolle on merkittävä haaste sekä yhteiskunnille kokonaisuutena että teollisuudelle niiden osina, koska molemmat ovat voineet tähän asti nojata sekä talouden että energian ja resurssien käytön jatkuvaan kasvuun. Tarve muuttaa radikaalisti yhteiskuntien aineenvaihdunnan suuntaa aiheuttaakin liberaaleille demokratioille historiallisen epäjatkuvuuskohdan, jossa talouden kehitystä ei voida ennakoita ja suunnitella nojaamalla totunnaisiin oletuksiin yhteiskunnan materiaalisesta perustasta (Järvensivu & Toivanen 2018).

Ympäristövaltioiden teollinen murros ja sen aikaisempi tutkimus

Perinteiset teolliset alat nousevat kestävyysmurroksen keskeiseksi kysymykseksi, koska ne ovat suuria ympäristöpaineiden aiheuttajia, ja merkittävänä vallan käyttäjinä ne vaikuttavat voimakkaasti yhteiskunnallisen kehityksen suuntaan. Toistaiseksi ympäristövaltio-tutkimuksessa ja laajemmin yhteiskuntatieteellisessä ympäristötutkimuksessa on kuitenkin

kiinnitetty niukasti huomiota teollisuuden kestävyysmurroksen toteutumisen edellytyksiin. Tätä saattaa osaltaan selittää se, että raskaan teollisuuden aloja on pidetty usein ympäristötoimiin varauksellisesti tai kielteisesti suhtautuvina tahoina (Hildingsson ym. 2018; Gronow & Ylä-Anttila 2019).

Suomessakin raskas teollisuus on muodostanut pitkään vastaleirin ympäristöpolitiikkaa ajaneille poliittisille voimille kuten ympäristöjärjestöille, kansalaisliikkeille ja ympäristöpolitiikkaan orientoituneille puolueille (Siltala 2018; Vesa ym. 2018; Gronow & Ylä-Anttila 2019). Vaikka teollisuuden piirissä on vuosien varrella onnistuneesti eliminoitu yksittäisiä ympäristöhaittoja, on niiden yhteiskunnallisen vaikuttamisen pääpaino suuntautunut nimenomaan energian ja resurssien edullisen saatavuuden takaamiseen. Nämä vaatimukset ovat olleet vaikutusvaltaisia, ja teollisuus on monilta osin nauttinut etuoikeutettua asemaa vientiorientoituneessa suomalaisessa kilpailuvaltiossa (Kantola & Kananen 2013) ja sen korporatiivisessa politiikan valmistelussa (esim. Vesa ym. 2018; Blom 2018). Perinteinen teollisuus voidaankin mieltää poliittisen talouden tutkija Peter Newellin (2019) gramscilaista jäsenystä mukailien *muutostoimijaksi*, joka muokkaa, kehystää ja kesyttää potentiaalisesti vahingollisen idean – kiristyvän ympäristöpolitiikan – vallitsevalle valtajärjestykselle sopivaksi ja luo siten hidasteita laajemmalle sosioekologiselle muutokselle.

Olisi tietenkin virhe mieltää teollisuuden toimijat vain kestävyystoimille vastahakoisiksi. Viime vuosina on saatu merkkejä siitä, miten teollisuus näkee, että sen etuna on olla mukana kestävyysmurroksen toteuttamisessa; esimerkiksi elinkeinoelämän kattojärjestö Elinkeinoelämän Keskusliitto on ilmastokannoissaan ja -tavoitteissaan kunnianhimoinen ja varsin perusteellinen¹. Suomessa toteutettu teollisuuden tiekarttaprosessi voidaan lukea yhdeksi ilmentymäksi tästä muutoksesta.

Tutkimuskirjallisuudessa teollisuuden kestävyysmurroksesta on keskusteltu ”vihreänä teollisuuspolitiikkana”, jonka määrittelyssä taloustieteilijä Dani Rodrikin tutkimukset ovat tärkeässä asemassa (esim. Rodrik 2014; Altenburg & Rodrik 2017). Vihreässä teollisuuspolitiikassa keskeistä on valtion ja teollisuuden yhteispeli, jossa valtioiden tehtävänä on tukea teollisuuden uudistumista ja vihreää kasvua esimerkiksi TKI-rahoituksella, mutta kuitenkin aina niin, että uuden taloudellisen toiminnan synnyttämisessä nojataan markkinakilpailuun. Empiirissä tarkasteluissaan vihreän teollisuuspolitiikan tutkimus kuitenkin pääasiassa keskittyy teknologisten ratkaisujen ja rahoituksen tukijärjestelmien onnistumisten tarkasteluun (esim. Rodrik 2014; Altenburg & Rodrik 2017).

Myös ympäristövaltiotutkimuksessa on alettu kiinnittää huomiota teollisten alojen muutosedellytyksiin. Roger Hildingsson ja kumppanit (2018; myös Svensson ym. 2020) ovat painottaneet Ruotsin teollisuutta tarkastellessaan, että ympäristövaltiot tulee mieltää ”dekarbonisoiviksi teollisiksi valtioiksi” juuri teollisuuden vähähiilisen murroksen vaikeuden vuoksi. Lisäksi viime aikoina on pyritty yhdistämään ympäristövaltioita ja kestävyys siirtymiä (sustainability transition) käsittelevää tutkimusta, jotta voitaisiin parantaa metodologisia edellytyksiä pureutua sekä makrotason teollisuuspolitiikan ohjaamiseen että yksittäisten teollisten sektoreiden uudistumisen mahdollisuuksiin (ks. Hildingsson ym. 2018; Köhler ym. 2019; Johnstone ym. 2021). Myös niin sanottuun valtiiovetoiseen ”missiopolitiikkaan” (Mazzucato 2021) kytkeytyvät teollisen murroksen tarkastelut ovat saaneet suosiota. Esimerkiksi Norjalle tehty selvitys korostaa erityisiä kansallisia mahdollisuuksia nopeaan teolliseen murrokseen uusien valtioyhtiöiden ja öljyrahastojen avulla (Kattel ym. 2021). Toistaiseksi kuitenkin näyttää siltä, että tutkimuksessa painottuu teollisuussektoreiden keskeisten teknologioiden analyysi, jota ei suhteuteta yhteiskunnallisen aineenvaihdon muutoksen haasteeseen. Myös Hildingsson ja kumppanit (2018) antavat tutkimuksessaan

¹ EK on sitoutunut EU:n hiilineutraalisuustavoitteeseen 2050 ja Suomen hiilineutraalisuustavoitteeseen 2035. <[12](https://ek.fi/tavoitteemme/ilmast-energia-ja-liikenne/ilmast-ja-energia/#:~:text=Olemme%20vahvasti%20sitoutunut%20kunnianhimoiseen%20ilmastopolitiikkaan,tavoitetta%20saavuttaa%20hiilineutraalius%202035%20menness%C3%A4>”. 20.6.2020.</p>
</div>
<div data-bbox=)

varsin optimistisen kuvan Ruotsin keskeisten resurssi- ja energiantensiivisten alojen ja erityisesti metsäteollisuuden kehityksestä ilman, että tiukkeneviin ilmastotavoitteisiin tai metsäluonnon tilaa koskeviin kysymyksiin kiinnitetään juurikaan huomiota.

Suomalaisen kestävyysmurroksen puitteet

Ilmastonmuutoksen torjunnan osalta suomalaiselle kestävyysmurrokselle on ilmaistu varsin täsmälliset ja velvoittavat puitteet. Vuonna 2015 voimaan tullut ilmastolaki määrää, että kansallisten kasvihuonekaasupäästöjen on laskettava 80 prosenttia vuoden 1990 lukemista vuoteen 2050 mennessä. Tämä tavoite on kunnianhimoisempi kuin Suomen kansainväliset sitoumukset Kioton ja Pariisin sopimuksissa ja EU:n päästövähennysvelvoitteissa. Lisäksi istuva hallitus on asettanut hiilineutraalisuustavoitteen vuodeksi 2035. Ottaen huomioon kansainvälisen oikeudenmukaisuuden Suomen Ilmastopaneeli on esittänyt, että Suomen on oltava hiilineutraali 2030-luvun alkupuolella ja hiilinegatiivinen välittömästi sen jälkeen (Ilmastopaneeli 2019a). Ilmastopaneelin kanta nojaa kansainvälisen ilmastopolitiikan periaatteisiin, joiden mukaan rikkaat teollisuusmaat vähentävät päästöjään historialliseen vastuuseen ja toteuttamiskykyyn nojaten kehittyviä talouksia jyrkemmin ja nopeammin (Andersson ym. 2020).

Myös biodiversiteetin ja luonnonvarojen kulutuksen suhteen on olemassa Suomea koskevat tavoitteet. Kummatkaan eivät kuitenkaan ilmastotavoitteiden tapaan ole velvoittavia, ja lisäksi molemmissa on omat ongelmansa. Biodiversiteetin kohdalla ongelma on, että tavoitteisiin ei ole päästy, eikä tästä ole tullut seuraamuksia. Suomi on sitoutunut vuonna 2010 Japanissa solmittuihin YK:n biodiversiteetisopimuksen strategisiin päämääriin ja Aichi-tavoitteisiin, joita ei kuitenkaan ole saavutettu (Auvinen ym. 2020). Sukupuuttoja tarkasteleva Punainen kirja (Hyvärinen ym. 2019) toteaa, että lajiston uhanalaisuus on kasvanut vuodesta 2010 vuoteen 2019. Luonnonvarojen kulutuksen suhteen tavoite on asetettu vuonna 2021 julkaistussa kiertotaloussuunnitelmassa ”Uusi suunta – Ehdotus kiertotalouden strategiseksi ohjelmaksi”. Se esittää, että ”vuonna 2035 primääri- ja sekundaaristen kotimaisen kokonaiskulutus ei ylitä vuoden 2015 tasoa” (Valtioneuvosto 2021a, 34). Kiertotalousohjelmasta on myös valtioneuvoston periaatepäätös. Ohjelmassa käytetty indikaattori ei kuitenkaan sisällä kaikkia kotimaisen kulutuksen aiheuttamia materiaali- ja energia- ja palveluslähteitä, eikä ohjelma koske vientiteollisuutta. On myös esitetty, että tavoite ei lainkaan koskisi uusiutuvia luonnonvaroja kuten puuta (ks. Kaihlanen 2021). Lisäksi luonnonvarojen kulutuksen tavoitetaso on sangen vaatimaton: kestävämmän kulutuksen tason pitäminen käytännössä samana ei korjaa kestävämmän kulutuksen tason pitämistä.

Kestävyysmurroksen mittakaava on helpointa hahmottaa ilmastotavoitteiden avulla. Suomen Ilmastopaneeli (2019b) on arvioinut, että vuoden 2035 hiilineutraalisuustavoitteen saavuttaminen vaatii Suomelta yhä noin 35 Mt:n päästövähennyksiä ja että tällä hetkellä tästä tavoitteesta noin 15 Mt:iin kohdistuu toimenpiteitä (hiilen energiakäytön kieltä, biopolttoaineiden ja bionesteiden jakelunvalvonta, energiatehokkuustoimenpiteet). Toisin sanoen jäljellä on noin 19 Mt:n päästökuilu, jolle ei ole osoitettu toimenpiteitä. Nämä laskelmat edellyttävät myös, että metsänielut, joita nettotavoitteessa tarvitaan ”nollaamaan” jäljelle jäävät bruttopäästöt, pysyvät historiallisesti katsoen keskimääräisellä tasolla (21 Mt).

Kuten hiilinielujen merkityksestä nettonollatavoitteelle voidaan päätellä, yksi ratkaisevista ilmastopolitiikan hallinnan kentistä ovat metsät. Nykyinen Suomen noin 110 miljoonan kuutiometrin metsien vuosikasvu tarkoittaa, että koko maankäyttö, maankäytön muutos ja metsä -sektori (*land use, land use change and forestry*, LULUCF) on Suomessa hiilinielu. Samaan aikaan kuitenkin vuonna 2014 laadittu kansallinen Biotalousstrategia, jota parhaillaan päivitetään, pyrkii voimakkaasti edistämään puun käyttöä fossiilisten raaka-aineiden korvaajana.

Metsien rooli yhtäältä taloudellisen toiminnan perustana ja biotalouden mahdollistajana ja toisaalta hiilinieluna ja luonnon monimuotoisuuden ratkaisevana sijana synnyttää

huomattavia poliittisia jännitteitä. EU:ssa Suomi on lobannut aktiivisesti pääasiallisesti suomalaisen metsäteollisuuden asettamaa linjaa metsien kestävyyskysymyksissä (Toivanen 2021). Viime aikoina kiistoja Suomen ajaman metsälinjan ja EU-komission sekä tutkijoiden välillä ovat herättäneet muun muassa LULUCF-sektorin kasvihuonekaasulaskennan yksityiskohdat, kestäväen rahoituksen taksonomia sekä EU:ssa ehdotetut korkeammat luonnonsuojelutavoitteet. Ilmastonmuutoksen näkökulmasta metsien ratkaisuus voidaan osoittaa yksinkertaisella ajatuskokeella. Jos kaikki hakkuut lopetettaisiin (mitä todellisuudessa ei ole ehdotettu), nykyisten kasvihuonekaasujen tilinpidon muotojen mukaan metsänielu kasvaisi riittävän isoksi kuitatakseen kaikki Suomen bruttopäästöt, ja Suomi olisi sitä tietä hiilineutraali tai peräti hiilinegatiivinen (hakkuiden vaikutuksesta hiilinieluun ks. esim. Kalliokoski ym. 2020, Ilmastopaneeli 2015). Käänteisesti, jos hakkuita lisätään ilman että metsän kasvu samalla lisääntyy, muiden talouden sektorien, kuten esimerkiksi liikenteen ja rakentamisen, on vähennettävä päästöjään enemmän.

Tutkimuksen aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen ensisijainen aineisto ovat sektorikohtaiset teollisuuden vähähiilitiekartat, jotka teollisuuden liitot toteuttivat Työ- ja elinkeinoministeriön (TEM) ohjaamina. Tiekartat eroavat toisistaan käsittelyn laajuudelta ja syvyydeltä, mutta kaikkia luonnehtivat tietyt yhteiset piirteet kuten kuvaus teollisuuden alan nykytilasta, arvio lähitulevaisuuden päästövähennykskeinoista sekä arvio siitä, millaisiin päästövähennyksiin teollisuuden alat arvioivat pääsevänsä ja missä aikataulussa. Lisäksi tiekartat sisältävät skenaarioita, jotka mahdollistavat erilaisten päästövähennyspolkujen kuvaamisen suhteessa niin sanottuun perusuraan eli siihen, että politiikka ei ohjaisi päästövähennyksiä. (TEM 2020, 10.) Kaiken kaikkiaan 13 sektorikohtaista tiekarttaa julkaistiin vuoden 2020 aikana. Neljä suurta teollisuudenalaa, eli teknologia-, kemian-, metsä- ja energiateollisuus, oli energiantensiteettinsä ja kokonsa vuoksi eroteltu prosessissa omaksi ryhmäkseen (TEM 2020, 16). Keskityimme analyysissämme näihin sektoreihin ja viittaamme muiden sektorien tiekarttoihin niiltä osin, kun ne ovat relevantteja erityisesti biomassatarkastelun osalta.

Vähähiilitiekarttojen lisäksi käytämme aineistona vuonna 2021 tehtyjä puoli-strukturoituja teemahaastatteluja. Haastattelut toteutettiin etäyhteyden välityksellä, ja haastattelutapahtumiin osallistui tutkimusryhmästämme vaihtelevasti 2–4 tutkijaa. Haastateltuina oli tiekarttaprosessiin osallistuneita tahoja teollisuuden liitoista ja ministeriöstä sekä teolliseen muutokseen perehtyneitä tutkijoita ja yritysmaailman edustajia. Haastattelujen teemoina käsiteltiin tiekarttatyön lähtökohtia ja tavoitteita, erilaisten teknologia-polkujen mahdollisuuksia, teollisuuden sektorien välisen yhteistyön ja integraation näkymiä sekä valtion ja yksityisen sektorin välisen koordinaation (regulaatio, investoinnit, tuet, jne.) kysymyksiä. Käytämme nauhoitettuja haastatteluja toissijaisena aineistona tukemaan tiekarttoja koskevaa analyysia. Olemme syventäneet omaa ymmärrystämme haastatteluiden perusteella ja lisäksi nostamme esiin joitakin haastatteluissa esiintyneitä käsitteitä, jotka tarkentavat ja syventävät dokumenttien tarkastelussa löytyneitä käsitteitä. Haastatteluihin perustuvat tiedot on mahdollisuuksien mukaan varmistettu myös julkisesti saatavilla olevista lähteistä.

Neljän suuren teollisuussektorin vähähiilitiekartoista kukin koostuu useasta dokumentista, ja niiden laatijoina ovat teollisuuden etujärjestöt ja tutkimuslaitokset sekä kaikissa tapauksissa konsulttiyritys AFRY Oy. Metsäteollisuuden tiekartan muodostaa viisi dokumenttia: Metsäteollisuus ry:n tuottama yhteenveto (Metsäteollisuus 2020), AFRY:n toteuttama tarkastelu päästöistä (AFRY 2020a), VTT:n raportti puutuotteiden ilmastovaikutuksista (VTT 2020), Luonnonvarakeskuksen tuottama metsänhoidon malli (Luke 2020) ja tiekartan talousvaikutuksia arvioiva raportti (ETLA 2020). Kemianteollisuuden tiekartta koostuu yhteenvedosta (AFRY 2020b) ja skenaarioanalyysistä (AFRY 2020c). Energiateollisuuden tiekarttaan sisältyvät skenaarioanalyysi (Energiateollisuus 2020) ja tausta-analyysi (AFRY

2020d) ja teknologiateollisuuden tiekarttaan sisältyvät yhteenveto (Teknologiateollisuus 2020), teknologian kehityksen tarkastelu (AFRY 2020e) ja skenaarioanalyysi (AFRY 2020f).

Tarkasteluamme johdattaa edellä kuvattu kaksoismateriaalisuuden näkökulma. Ensinnäkin olemme kiinnostuneita siitä, miten teollisuuden alat hahmottavat kestävyysmurroksen yhteiskunnallisena rakennemuutoksena ja oman roolinsa siinä. Tämän ensimmäisen ”materiaalisuuden” eli rakenteellisen muutoksen tarkastelussa nojaamme kehysanalyysiin (ks. Entman 2007; Nisbet & Newman 2015).

Kehysanalyysin avulla on mahdollista tarkastella ensinnäkin sitä, miten vaikutusvaltaiset toimijat poimivat asioita, väitteitä tai tavoitteenasetteluja vallitsevasta todellisuudesta, ja toisaalta sitä, miten he kehystävät ympäristöä koskevat kysymyksenasettelut omien tavoitteidensa mukaisiksi edistääkseen niitä yhteiskunnallisessa keskustelussa (Entman 2007; Nisbet & Newman 2015). Laajemman kontekstin huomioimalla analyysi pyrkii myös tuomaan esiin sitä, minkä tärkeysjärjestyksen asiat saavat, ja mitkä tekijät jätetään vähemmälle tai kokonaan huomiotta (Entman 2007). Kehysanalyysimme ei kuitenkaan sisällä teollisuuden kommunikaation tarkkaa ja tiheää diskursiivista analyysia kuten monesti kehys- ja diskursianalyysissa on tapana, vaan päähuomiomme on tiekarttojen keskeisissä teollisuuden asemaa koskevilla väitteillä ja niiden analyysillä. Olemme koonneet keskeiset kehystykset taulukkoon 1.

”Toisen materiaalisuuden” eli yhteiskunnallisen aineenvaihduksen näkökulmasta olemme tarkastelleet erityisesti tiekarttadokumenttien käsityksiä tuotannon volyymin ja päästöjen kehityksestä sekä näiden vaatimasta raaka-ainemäärästä nimenomaan metsäbiomassojen osalta (vrt. Haberl ym. 2011, Haberl ym. 2019). Osassa tiekartoista raaka-ainetarve on esitetty eksplisiittisesti, osassa tarve on pääteltävissä muusta esitetystä kvantitatiivisesta informaatiosta. Näissä tapauksissa olemme arvioineet biomassan tarpeen hyvin karkeasti ja konservatiivisesti (laskujen premissit on kuvattu alaviitteessä 2). Vaikka metsäpohjaisten biomassojen lisäksi olisi syytä tarkastella tiekarttojen muille luonnonvaroille asettamia odotuksia ja niiden kestävyttä, se ei ole tämän artikkelin puitteissa mahdollista. Toisaalta juuri metsäpohjaiseen biomassaan liitetyt odotukset tarjoavat erinomaisen ikkunan tarkastella tiekarttojen luomaa kuvaa yhteiskunnallisesta aineenvaihdunnasta, koska metsät ovat Suomessa keskeisessä asemassa hiilineutraaliustavoitteen ja energijärjestelmän suunnan osalta. Biomassoihin liittyy myös merkittäviä tieteellispoliittisia jännitteitä ja niiden käyttö läpäisee useamman teollisen sektorin aineenvaihdunnalliset odotukset.

Neljän suuren teollisuusalan tiekarttojen keskeiset piirteet

Tässä luvussa tarkastelemme tiekarttojen tärkeimpiä piirteitä ennen kuin seuraavassa kahdessa luvussa kuvaamme tiekarttojen ja niissä esitettyjen kehystysten keskeisiä ongelmia ja käymme niistä keskustelua. Kokonaisuuden selkiyttämiseksi olemme koonneet kaikkien kolmen luvun keskeiset havainnot taulukkoon 1. Teollisuus vastaa merkittävästä siivusta Suomen kokonaispäästöistä, jotka olivat vuonna 2015 yhteensä 55,6 Mt (CO₂-ekv). Teknologia-, kemian- ja metsäteollisuus yhdessä vastasivat noin 17 Mt päästöistä vuonna 2015. Energiateollisuuden päästöt vuonna 2015 olivat 17,8 Mt, mutta nämä sisältävät päästöjä myös muiden teollisuuden sektorien käyttöön päätyvästä energiasta ja lämmöstä, joten niitä ei voi yhteismitallisesti summata kolmen muun sektorin päästöjen kanssa. Merkittävistä tarkastelumme ulkopuolelle jäävistä päästölähteistä on syytä mainita liikenne (11 Mt), maatalous (6,5 Mt) ja rakentaminen, joiden päästöt ovat osin päällekkäisiä energia- ja kemianteollisuuden kanssa. Vastaavasti neljän suuren teollisuuden alan merkitys työllisyyden, vientitulojen ja arvonlisän osalta on suomalaisessa kansantaloudessa merkittävä.

Monissa kohdin tiekartat esittävät, että keskeiset teknologiat teollisen murroksen toteuttamiseen ovat jo olemassa (TEM 2020, 12). Ymmärrystä vaadittavasta teknologisesta muutoksesta voidaan pitää hyvin tärkeänä, kun teollisuus suunnittelee

Taulukko 1. Taulukossa on kuvattuna tiekarttataarkastelusta esiin nousevat keskeiset kehystykset, niitä koskevat teollisuuden esittämät oletukset ja näihin oletuksiin liittyvät ongelmat.

Table 1. The table describes the most important frames drawn from the analysis of the low carbon roadmaps, the assumptions related to each frame, and the key problems of the assumptions.

Kehys	Keskeiset oletukset	Ongelmat
Teollisuus tiedontuottajana	<ul style="list-style-type: none"> Osallistetaan teollisuuden alat vähähiiliseen kehitykseen. Paras osaaminen löytyy teollisuudesta. Teknologiset ratkaisut ovat pitkälti tiedossa. Tiekartat ovat "mahdollisimman kunnianhimoisia, mutta realistisia". 	<ul style="list-style-type: none"> Performoidaan ennalta onnistunutta tulevaisuutta. Keskittynyt tiedontuotanto (Afry) monitieteisen tarkastelun sijaan. Ei riittävää aineenvaihdonnan tarkastelua (esimerkkinä biomassat ks. luku 5). Täsmällisemmän tiedon puuttuminen ympäristön reunaehdoista voi johtaa "nykykäytäntöjen säilyttämiseen". Korporatiivinen politiikan valmistelu jatkuu (TEM + teollisuus).
Tuotannon volyymin kasvu	<ul style="list-style-type: none"> Keskeisten teollisuusalojen tuotteilla on nouseva kysyntä. Kotimaassa toteutetaan massiivinen sähköistäminen. Resurssien käytön intensiivisyys (esimerkkinä metsäbiomassat ja puuston kasvu). 	<ul style="list-style-type: none"> Ei riittävää aineenvaihdonnan tarkastelua. Ei ylisektoraalista tarkastelua. Talouden sekä energian ja resurssien käytön kasvun oletus. Priorisoidaan kasvua päästövähennyksen sijasta.
Hiilikädenjäljen painottaminen	<ul style="list-style-type: none"> Negatiivisten ympäristövaikutusten lisäksi teollisuus kykenevä globaaliin positiiviseen vaikutukseen uusien tuotteiden ansiosta. Liian kunnianhimoisesta ilmastopolitiikasta seuraa hiilivuoto. 	<ul style="list-style-type: none"> Huomio siirtyy lopputuotteiden mahdollisuuksiin nykyisestä kestävämmästä ympäristöpaineesta. Myös globaali sääntely-ympäristön muutos on todennäköinen. Hiilivuodosta vähän empiiristä näyttöä.
Vallitseva teollisuuspolitiikka	<ul style="list-style-type: none"> Julkisen vallan rooli on tki-kehityksen mahdollistajana ja osaltaan rajoittajana. Julkisen vallan toimittava teknologianeutraalisti. Siirtymä tapahtuu markkinavetoisesti. 	<ul style="list-style-type: none"> Julkisella vallalla vain toimintaympäristön mahdollistajan rooli, ei sisällöllistä toimijuutta. Julkinen valta ei osallistu aktiivisesti teollisuuden suunnitelmalliseen kehittämiseen.
Hiilineutraaliuden saavuttaminen	<ul style="list-style-type: none"> Teollisuuden suunnitelmat ovat linjassa hallituksen asettaman hiilineutraaliustavoitteen 2035 kanssa. Teollisuus on kykeneväinen merkittäviin päästövähennyksiin eli hoitaa "oman tonttinsa". 	<ul style="list-style-type: none"> Teollisuuden alat hiilineutraaleja paljon kansallista tavoitetta myöhemmin. Jäljelle jäävät päästöt on kuitattava nieluilla. Metsänielut uhkaavat pienentyä ja teknologisista nieluista (CCS) vain spekulatiivista näkemystä.

merkittäviä muutoksia tuotannossaan. Kuitenkin esimerkiksi teknologiateollisuuden ja kemianteollisuuden skenaariot perustuvat osin vielä käytössä olemattomille teknologioille (AI, CCS/CCU, vetytalous, power-to-x). Näin vähähiilisten polkujen toteutus riippuu oletuksista, joita on tarkasteltava kriittisesti. Tiekartoissa todetaankin, että niiden skenaariot eivät ole ennustuksia siitä, mitä tulee tapahtua, vaan kuvauksia tietyt odotukset täyttävistä kehityspoluista (Teknologiateollisuus 2020, 10).

Neljän suuren teollisuusalan vähähiilitiekarttojen oletuksena on tuotannon ja arvonlisän kasvu. Esimerkiksi Metsäteollisuuden tiekartan (Metsäteollisuus 2020, 13; ETLA 2020)

skenaariossa arvonlisäys kasvaa vuoden 2017 12,1 miljardista eurosta 19,4 miljardiin vuoteen 2035 mennessä. Arvonlisäys on merkittävä, sillä 2000-luvulla metsäteollisuuden arvonlisäys on ollut hienoisesti laskussa (ETLA 2020, 9; ETLA 2021, 4). Kemian tietkartasta käy ilmi ohimennen, että skenaariot perustuvat volyymin vuosittaiseen 0,75 prosentin kasvuun (AFRY 2020c, 91). Tuotannon kasvu on siis kyseenalaistamattomasti tietkarttojen taustaoletus huolimatta siitä, että tuotannon volyymin kasvattaminen yksiselitteisesti tekee sekä päästöjen että luonnonvarojen kulutuksen vähennyksestä vaikeampaa.

Keskeisin yhtäaikaisen kasvun ja päästövähennysten materiaallinen mahdollistaja skenaarioissa on energiateollisuuden massiivinen sähköistäminen. Sähkön tarpeen raju kasvu oli myös uutisoinnin kärki tietkarttatyön webinaarista ”Riittääkö energia?” (Koistinen 2020). TEM:n yhteenvetoraportti toteaa, että sähköistäminen voisi tietkarttojen mukaan tarkoittaa 100 prosentin kasvua teollisuuden sähkönkulutuksessa ja yli 50 % kasvua Suomen sähkönkulutuksessa vuoteen 2050 mennessä (TEM 2020, 10). Energiateollisuuden tietkartan voimakkaan sähköistymisen skenaario olettaa sähköntuotannon kohoavan nykyisestä 86 TWh:sta 111 TWh:iin vuonna 2035 (Energiateollisuus 2020, 16). Teknologiateollisuus arvioi teollisuuden ostaman sähkön määrän kasvavan 30 TWh:sta lähes 50 TWh:iin (Teknologiateollisuus 2020, 13).

Merkittävä kasvutavoitteen perustelu on kunkin sektorin mahdollisuus tuottaa tuotteita ja palveluita, jotka korvaavat tai syrjäyttävät nykyisin päästöjä tuottavia palveluita ja tuotteita. Tämä on myös yksi tärkeimmistä tietkarttojen retorisisista kehystyksistä: ne korostavat ”hiilikädenjälkeä”. TEM:n yhteenvedossa käsite määritellään (2020, 40) seuraavasti: ”[h]iilikädenjälki kertoo, minkä verran yritys, prosessi tai tuote auttaa muita toimijoita tekemään päästövähennyksiä.” Teknologiateollisuuden tietkartassa esitetään, että sen nykyisten tuotteiden hiilikädenjälki on luokkaa 20 MtCO₂-ekv/a ja että potentiaalisesti kädenjälki voisi olla jopa yli 50 MtCO₂-ekv/a (Teknologiateollisuus 2020, 19; AFRY 2020f, 45). Metsäteollisuuden vuosituotannon hiilikädenjäljeksi vuonna 2017 esitetään 16 Mt CO₂-ekv ja 2035 18 Mt CO₂-ekv, ja kemianteollisuuden vientituotteiden potentiaalinen kädenjälkivaikutus nykyisellään 21 Mt CO₂-ekv ja kehitteillä olevilla teknologioilla 26 Mt CO₂-ekv. (TEM 2020, 41.)

Energiateollisuuden sähköistyminen päästöttömin teknologioin (tuuli, aurinko jne.) on kaikkien muutosten osana, joten se on tavalla tai toisella mukana muiden hiilikädenjälkien mahdollistajana. Metsäteollisuuden kädenjälki puolestaan perustuu oletuksille ja laskelmille siitä, miten puuperäiset tuotteet voivat korvata fossiilisia tuotteita. Nämä laskelmat ovat sangan monimutkaisia (ks. esim. Agostini ym. 2014; Erb ym. 2018; Serman ym. 2018; Soimakallio ym. 2021) ja useat tutkijat ovat kyseenalaistaneet esimerkiksi EU:ssa voimassa olevan määritelmän, jonka mukaan puubiomassan energiakäytöllä ei ole ilmastovaikutuksia (Searchinger ym. 2018; Raven ym. 2021). Metsäteollisuus kuitenkin kehystää hiilikädenjäljen sille edullisella tavalla, biomassoja koskevaa kiistaa ja siitä käytävää poliittista kamppailua mainitsematta (vrt. esim. EASAC 2018; IEA 2019).

Tärkeimpänä keinona päästövähennyksissä tarvittavien ratkaisujen toteutumiseen tietkarttaprosessi näkee suotuisan investointiympäristön ja erityisesti tutkimus- ja kehityspanosten kasvun ja oikean kohdentamisen (TEM 2020, 11–12, 27, 37–39). Ministeriön yhteenveto toteaa, että neljän suuren teollisuudenalan tietartoissa investoinnit koskevat erityisesti uusien teknologioiden käyttöönottoa, energia- ja materiaalihokkuusparannuksia, TKI-panostuksia, tuotevalikoiman laajentamista sekä biopohjaisten raaka-aineiden tarjontaa (TEM 2020, 33). Kaikki alat eivät esittäneet numeerisia arvioita investointitarpeista, mutta yksin kemianteollisuuden nopea vähähiiliskenaario sisältää noin 58 miljardin euron investointitarpeet. Kehystyksen mukaan aloilla on positiivinen mahdollisuus vaikuttaa päästökehitykseen, kunhan niillä on siihen riittävät taloudelliset edellytykset.

Investointien ja TKI-toiminnan koordinointi liittyy tietkartat suoraan kysymykseen julkisen sektorin teollisuuspoliittisesta roolista. Tietkarttojen mukaan vähähiilisen teollisuuden kehitys tarjoaa Suomelle merkittäviä liiketoiminta- ja vientimahdollisuuksia.

Nämä pystytään kuitenkin realisoimaan vain julkisen TKI-panostuksen turvin. Tiekartat tunnistavat useita tällaisia kehitysaloja ja potentiaalisia tuotteita; esimerkiksi Teknologiateollisuuden tiekartta tunnistaa kaksisataa potentiaalista kädenjälkituotetta (Teknologiateollisuus 2020). Samalla tiekartat nojaavat vahvasti teknologianeutraalisuuden periaatteeseen, jonka mukaan julkisen vallan tehtävänä on luoda suotuisa kehitysympäristö mutta ei määrittellä kestävyysmurroksen suuntaa, investointeja tai valittuja ratkaisuja. Se on markkinoiden tehtävä. (TEM 2020, 32, 42, 95.) Tämä kehystys mukailee vihreän teollisuuspolitiikan tutkimuksen näkemystä julkisen vallan ja markkinaperustaisen teollisen kehityksen välisestä suhteesta (Rodrik 2014; Altenburg & Rodrik 2017).

Teknologiateollisuuden tiekartan yhteenvedossa arvioidaan, että teknologia-, kemian- ja metsäteollisuuden yhteinen päästövähennyspotentiali vuoteen 2035 mennessä on 11 Mt, jolloin päästöiksi jäisi yhteensä 6 Mt. Energiateollisuuden vähähiiliskenaariossa sen päästöt laskevat nykytasosta yli 15 Mt lukuun 2,4 Mt (sähkö 1,1 Mt ja lämpö 1,3 Mt; AFRY 2020c, 13). Energiateollisuuden päästövähennysten toteutuminen on teknologisilta ja taloudellisilta edellytyksiltään kenties yksikertaisin. Tuuli- ja aurinkovoima ovat markkinaehtoisesti halvimpia energiantuotannon menetelmiä myös Suomessa ja niille on merkittävästi rakennusmahdollisuuksia. Tunnistetusti jonkin verran pullonkauloja asettaa näiden energiatuotannon muotojen vaihtelevuus ja tarve sähköverkon vahvistamiseen (AFRY 2020d; AFRY 2020e). Sen sijaan esimerkiksi metallien ja muiden raaka-aineiden tarve vähähiilisen energian tuotannossa on vasta nousemassa tutkimuskysymykseksi (Michaux 2021).

Teknologiateollisuus sisältää suuren määrän erilaisia tuotannon ja palveluiden aloja, joiden polut päästövähennyksiin vaihtelevat suuresti. Kemianteollisuudelle suuren haasteen asettaa fossiilisen raaka-aineen korvaaminen. Kemianteollisuuden prosesseista monet ovat mahdollista dekarbonisoida sähköistämällä tai käyttämällä uusiutuvia polttoaineita. Sen sijaan raaka-aineena käytetyille fossiilijakeille (luokkaa 15 Mt/a, AFRY 2020c, 63) ei tällä hetkellä ole selvää korvaajaa. Metsäteollisuuden tilanne on kaksijakoinen. Yhtäältä sillä on hyvät edellytykset tehdä tuotantoprosesseistaan kokonaan fossiilittomia (AFRY 2020a). Toisaalta kysymykset sen raaka-aineen hankinnan eli hakkuiden ilmastovaikutuksista ovat kiistanalaisia ja odotettavissa on, että biodiversiteettitavoitteet ja metsien tehtävä hiilen sitojana tulevat jatkossa entistä enemmän kilpailemaan metsäteollisuuden tarpeiden kanssa (Camia ym. 2021) – näkemys tuli esiin myös useammassa haastatteluisammme.

Tiekarttojen jännitteet ja ongelmat

Tiekarttaprosessin myötä teollisuuden alat ovat voineet näyttäytyä edistyskellisinä ilmastotoimijoina, jotka ottavat ilmastohaasteen vakavasti. Teollisuuden alat myös satsasivat merkittävästi resursseja tiekarttaprosessin selvitys- ja toteutustöihin. Tiekartat omaksuttiin teollisuuden alojen etujärjestöjen agendan keskeiseksi hankkeeksi, ei vain sivuprojektiksi. Sellaisena tiekarttaprosessista on muodostunut nopeasti teollisuuden kommunikaatiota ja tavoitteenasettelua määrittävä tekijä.

Kriittisessä tarkastelussa yksittäisten toimialojen tiekartoissa, tiekarttojen muodostamassa kokonaiskäsityksessä sekä tiekarttojen ja teollisuuden muiden linjanvetojen välillä on kuitenkin monia jännitteitä ja ristiriitoja. Käsittelemme näitä jännitteitä kaksoismateriaalisuuden näkökulmasta, ensin ”ensimmäistä materiaalisuutta” tarkastellen. Kiinnitämme erityisesti huomiota siihen, miten tiekartat kehystävät keskeisiä kestävyysmuutoksiin liittyviä jännitteitä teollisuudelle suotuisilla tavoilla (ks. taulukko 1).

Teollisen murroksen ohjaamisen näkökulmasta on kiinnostavaa, että tiekarttatyö päättyi juuri työ- ja elinkeinoministeriön koordinoitavastuulle. Tätä selittää se, että ministeriöstä löytyy teollisuutta koskevaa laajaa osaamista. Silti on poliittinen valinta sijoittaa teollisuuden ja ympäristön välistä suhdetta määrittävä prosessi juuri TEM:n alaisuuteen eikä esimerkiksi ympäristöministeriön alaisuuteen tai ministeriöiden yhteiseen koordinointiin. Idea

teollisuuden aktiivisemmasta osallistumisesta Suomen ilmastopoliitikan määrittelyyn ei myöskään syntynyt tyhjää, vaan keskeiset teollisuusliitot – Kemianteollisuus, Metsäteollisuus, Teknologiateollisuus, Paperiliitto ja Teollisuusliitto – aktivoituivat jo ennen vuoden 2019 eduskuntavaaleja ilmastopoliittisiksi vaikuttajiksi järjestämällä maanlaajuisen vaalikiertueen. Teollisuusliittojen keskeinen sanoma oli, että ilmastopoliitikasta juontuva teollisuuden rakennemuutos vaatii valtiolta tutkimus- ja tuotekehitystukea sekä veroratkaisuja, jotka vaikuttavat erityisesti energian hintaan. Teollisuus myös korosti, että suomalainen teollisuus on jo kansainvälisessä vertailussa ”ekoteko” ja että hiilivuodon eli tuotannon siirtymisen muihin maihin estämiseksi ilmastotavoitteiden tulee olla mahdollisimman tasavertaisia muiden maiden kanssa (Luukka 2019).

Edellä kuvattu kertoo suomalaisen korporatiivisen mallin erityispiirteestä, jossa taloudellisten eturyhmien pyrkimyksenä on vaikuttaa aktiivisesti erityisesti hallitusohjelman reunaehtojen muodostumiseen, minkä jälkeen vaikuttamisen painopiste siirtyy valtion hallinnon työryhmiin ja virkamieskunnan lobbaamiseen (ks. Vesa ym. 2018).

Tiekarttatyössä tutkimus- ja tuotekehitysvaatimukset tarkentuivat, ja ”ekoteko”-muotoilu kehystettiin uudelleen edellä kuvatuksi ”hiilikädenjäljen” ajatukseksi. Tiekarttatyö ei myöskään löysentänyt teollisuuden näkemystä siitä, että Suomen ei tule olla liian kunnianhimoinen ilmastotavoitteissaan muihin maihin verrattuna. Haastatteluissamme, kuten julkisuudessaakin, teollisuuden edustajat pohtivatkin nykyisen hallituksen vuotta 2035 koskevan hiilineutraalustavoitteen mielekkyyttä, mikäli se nostaa teollisuuden kustannuksia suhteessa muiden maiden vastaaviin (TEM 2020, 24). Poliitikassa hiilivuotoargumenttia on käyttänyt erityisen aktiivisesti populistipuolue perussuomalaiset. Hiilivuodosta on empiirisessä tutkimuksessa kuitenkin vain niukasti näyttöä. Lisäksi ilmastopoliittinen sääntely-ympäristö kiristyy todennäköisesti myös kansainvälisesti. Huomiotta jää myös, että Suomen tavoite kasvattaa metsänkayttöä voi kannustaa muita EU-maita ja sen ulkopuolisia maita hakkuiden kasvattamiseen.

Haastatteluissamme TEM:n koordinoivan roolin merkitystä perusteltiin myös sillä, että sen avulla saatiin mahdollisimman hyvä käsitys yksittäisiä teollisuudenaloja laajemmasta teollisesta kokonaisuudesta. Näin haluttiin välttää vastaavanlaisen prosessin epäonnistumiset Ruotsissa, jossa tiekartat toteutettiin ilman kunnan koordinaatiota, mikä johti esimerkiksi sähkönkulutuksen merkittävään yliarvioimiseen. Kiinnostavaa on sekin, että konsulttityritys AFRY päätyi yhtä teollisuuden (rakennusteollisuus) alaa lukuun ottamatta kaikkien tiekarttojen skenaariotyön tekijäksi. Haastatteluissa valintaa perusteltiin tiekarttojen yhdenmukaisuudella ja osin luottamuksellistenkin tietojen hallinnalla, mutta on perusteltua kysyä, miten yhden yrityksen käyttäminen tiekarttojen tiedontuottajana toteuttaa kestävyysmurroksessa tarvittavaa monitieteisyyden ja -näkökulmaisuuuden vaatimusta.

Tiekarttaprosessiin ei otettu mukaan palkansaajaliittoja, mitä kritisoitiin myös prosessin aloittamisen yhteydessä. Keskusjärjestö SAK tosin teki tiettäväksi kaksi omaa tuoretta työntekijöiden asemaa teollisessa muutoksessa käsittelevää selvitystään, jotka liitettiin TEM:n tiekarttajulkistuksen ohkeen. Toisin sanottuna teollisen rakennemuutoksen keskeinen edellytys, oikeudenmukainen siirtymä, jäi yksittäisiä mainintoja lukuun ottamatta pois prosessista, mikä todettiin myös haastatteluissa tiekarttatyön heikkoudeksi. Tätä voi pitää merkittävänä puutoksena tilanteessa, jossa yhteiskunnallista keskustelua ovat merkittävästi jo ravistelleet kooltaan suhteellisen vähäiset kysymykset kuten turveteollisuuden kohtalo.

TEM jätti tiekarttojen toteuttamisen lähtökohdat, sisällöt ja tavoitteenasettelun pitkälti teollisuusalojen omiin käsiin. TEM:n ohjeistusta kehysti toteamus ”*mahdollisimman kunnianhimoisia, mutta realistisia*” (2020, 10). Teollisuuden toimijoita pidettiin näin omien alojensa parhaina asiantuntijoina ja myös sopivimpina määrittelemään realistisen näkemyksen vähähiilisestä siirtymästä. Realismin sijaan jopa teknologiauskoa lähentelevää optimistisuutta voi lukea esimerkiksi rinnastamalla yhteenvedon lauseet: ”*Tiekartat osoittavat, että hallituksen tavoite hiilineutraalista Suomesta 2035 on teollisuuden ja muiden toimialojen osalta saavutettavissa olemassa olevilla tai näköpiirissä olevilla teknologioilla.*” (TEM 2020, 12) ja

”Monilla toimialoilla päästövähennystoimien keskiössä ovat teknologiset ratkaisut, joista osa on vielä kehitysvaiheessa tai kaupallistumatta.” (TEM 2020, 11). Kuvatussa ”näköpiirissä” hiilineutraalisuustavoite voidaan siis laskea kehitysvaiheessa tai kaupallistumatta olevien teknologioiden varaan.

Tiekarttoihin sisältyy myös laadullisia eroja. Kemianteollisuuden tiekartta on laaja ja perusteellinen kuvaus toimialan tilanteesta ja kestävyystavoitteisiin liittyvistä ongelmista. Metsäteollisuuden tiekartta sen sijaan käsittelee metsäalan murrosta voimakkaammin retorisisella tasolla perustuen kehystyksiin, jotka ovat esiintyneet toistuvasti viime vuosien metsien käytön ilmatoroolia koskevassa keskustelussa (ks. Toivanen 2021): tiekartta korostaa metsäteollisuuden energiankäytön uusiutuvuutta, puuston kasvua ja metsänkäytön kestävyyttä nykyisellään. Samalla metsäteollisuuden tiekartan tueksi tilattu tutkimus- ja konsultointityö on rajattu teollisuuden toimesta niin, että raportti metsänkäytön ilmasto vaikutuksista (VIT 2020) ei huomioi vaikutuksia biodiversiteettiin, eikä vaikutusta metsänieluihin ilmastomuutoksen torjunnan kannalta tärkeällä aikavälillä oteta huomioon. Myös haastatteluissa tiedostettiin tiekarttojen lähtökohtiin ja kunnianhimoon liittyvät erot. Tosin mitään ääneen lausuttua suurta jännitettä nielujen kokoon vaikuttavan metsäteollisuuden ja muun teollisuuden välillä ei ollut havaittavissa. Tällaisen jännitteen voisi olettaa syntyvän, mikäli metsänkäyttö perustuu kasvaviin hakkuisiin, jolloin muun yhteiskunnan ja teollisuuden on vähennettävä päästöjään entistäkin nopeammin hiilineutraalisuustavoitteen saavuttamiseksi.

On huomattavaa, että yksikään teollisuudenala ei pyri tiekartassaan hiilineutraaliuteen muun Suomen tavoitin vuoteen 2035 mennessä vaan vasta useita vuosia myöhemmin. Näin ollen teollisuudesta jää 2030-luvun puoliväliin ja sen jälkeen jäljelle merkittävät päästöt, joita tulisi kompensoida sekä hiilen talteenottoteknologioilla että merkittäville metsien hiilinieluilla, jotka kuitenkin metsäteollisuuden tiekartan oletusten mukaisesti ovat pikemminkin pienenevässä kuin suurenemassa.

Tiekartat luottavatkin voimakkaasti esimerkiksi CCU-teknologioiden eli hiilen talteenoton ja uudelleenkäytön nopeaan kehitykseen. Tutkimuksessa hiilen talteenoton teknologioista ja niiden kaupallisen toteutumisen aikataulusta on kuitenkin esitetty hyvin eriyviä näkökantoja (esim. Chauvy & de Weireld 2020). Haastatteluissamme selvisi, että CCU:n käyttöönotosta ei ole teollisuuden piirissä konkreettista käsitystä. Kuitenkin tiekartoissa luodaan kehystystä ja oletuksia, että siihen voidaan luottaa päästöjen voimakkaamman vähentämisen sijaan. Tiekarttojen kehystys tämän ja vastaavien teknologioiden kehityksestä on siirtynyt varsin kriittikittömästi muun muassa osaksi Suomen Kestävän kasvun ohjelman ratkaisuja (Valtioneuvosto 2021b, 59).

Kehysanalyysin näkökulmasta voidaan siis sanoa, että tiekartat alistavat päästövähennysten toteuttamisen tuotannon volyymin kasvun, hiilikädenjälki-retoriikan ja suotuisan investointiympäristön ehdoille. Tässä mielessä tiekartat myös kehystävät nykyistä poliittista valintaympäristöä erityisellä tavalla. Yhtäältä tiekartat viestittävät, että teollinen muutos on linjassa Suomen hiilineutraalisuustavoitteen kanssa (mm. TEM 2020, 12; Valtioneuvosto 2021b, 51). Toisaalta hiilikädenjälkeä korostamalla kehystetään tuotannon kasvu ”vihreäksi” ilman, että yhteiskunnallisen aineenvaihduksen muutosta ja sen toteutumisaikataulua tarvitsee pohtia perusteellisesti ja realistisesti. TEM:n yhteenveto esittää myös huomion, että hiilikädenjäljen laskenta ei ole standardoitua, eivätkä skenaarioiden esityksen kädenjäljistä ole siten myöskään yhteismitallisia. Hiilikädenjäljessä on siis kyse ensisijaisesti mahdollisuudesta, joka voi toteutua, mutta sitä ei pystytä täsmällisesti todentamaan, ja sen toteutumisen teknologiset ehdot ovat epävarmat. Kehystävänä käsitteenä hiilikädenjälki siirtää painopistettä pois päästövähennyksistä, näin muuttaen keskustelun parametrejä.

Edellä kuvattu kertoo, että kansallinen tiedontuotanto ekohyvinvointivaltion edellytyksistä on puutteellista. Samankaltaista puutteellisuutta on havaittu talouden ennakoinnin ja suunnittelun suhteen (Vadén ym. 2021). Ympäristökeskustelussa toistuu

usein väite, että tiedämme jo miten toimia, mutta poliittinen tahto tai valta toimia puuttuu. Yllä olevan tarkastelun perusteella näin ei kuitenkaan ole: näkemys vähähiilisyuden toteutuksesta nojaa tutkimuksessa kyseenalaistettuihin oletuksiin. Asian painavuutta korostaa aikataulu. Hiilineutraalisuuden tavoitevuoteen 2035 on alle 15 vuotta aikaa, ja teollisuuden investointisyklit ovat usein tätä pidempiä, aina 20 vuoteen ja ylikin. Toisin sanoen hiilineutraalisuustavoitteen aikaikkunaan ei mahdu kuin korkeintaan 1-2 raskaan teollisuuden investointisykliä. Esimerkiksi väärän teknologisen tai tuotantoa tarpeettomasti kasvattavan polun valinnan jälkeen ei ole aikaa korjausliikkeisiin.

Ajan niukkuus ja tehtävän kiireellisyys korostavat tiedollisia puutteita. Jos ja kun tieto parhaista teknologisista poluista on epävarmaa ja investointisyklit hitaita, nousee tiekarttojen kehystyksen seurauksena esiin riski, jonka metsäekonomian professori Olli Tahvonen (2021) sanoittaa osuvasti metsäpolitiikan osalta: ”*Uhkana on nykykäytäntöjen säilyttäminen.*” Vanhoihin kasvuoletuksiin ja teknologian hyvin nopeaan kehittymiseen nojatessaan tiekartat päätyvät helposti tukemaan nykykäytäntöjen jatkumista. Tiekartat eivät liioin tarkastele luovan tuhon skenaariota, jossa markkinaolosuhteiden hyppäksenomainen muutos, talouden ennakoinnin ”epäjatkuvuuskohta” (Järvensivu & Toivanen 2018), voi tehdä kokonaisia elinkeinoelämän aloja vaikeiksi, ellei mahdottomiksi, samalla avaten ovia uusille sektoreille ja toimijoille (esimerkiksi metsänielujen hiilen hinnoittelun vuoksi). Nykykäytäntöjen säilyttämisen mahdollistama umpikuja ja sen aiheuttama sosiaalinen ja poliittinen rasite tunnetaan energiaturpeen yhteydestä. Näiden umpikujien ja niistä aiheutuvien yhteiskunnallisten paineiden käsittely edellyttää tietopohjan ripeää vahvistamista.

Seuraavaksi tarkastelemme lyhyesti tiekarttoja ”toisen materiaalisuuden” eli yhteiskunnallisen aineenvaihduksen näkökulmasta fokusoiden tarkastelun metsäbiomassan käyttöön. Tiekarttojen merkittävä puute on, että niiden laskelmien ja skenaarioiden yhteenlaskettuja biomassavaatimuksia ei tarkastella, vaikka metsäteollisuuden, kemianteollisuuden, energiateollisuuden ja liikenteen tiekartat sisältävät huomattavaa biomassan käytön kasvua. Puute on hämmästyttävä, sillä metsien käyttö on monella tavalla ratkaiseva seikka Suomen monien ympäristötavoitteiden toteutumisen kannalta. Koordinaation puute on erikoista siksikin, että suomalaisen elinkeinoelämän rakenne (energiapolitiikka, raaka-aineiden käytön prioriteetit jne.) on monin osin kytkeytynyt metsäteollisuuden tarpeiden ympärille. Vallitseva sektori-integraatio eli teollisuuden sektorien väliset energia- ja raaka-ainevirrat (tai abstraktimmin sanoen niiden työnjako yhteiskunnallisessa aineenvaihduksessa) on pitkälti syntynyt metsäteollisuuden ehdoilla ja sen ympärille. Tästä esimerkkinä on niin metsäteollisuuden sivuvirtojen käyttö energiantuotannossa kuin myös yli vuosikymmenten jatkuneet kansalliset pyrkimykset energian riittävän alhaisen hinnan ja saatavuuden varmistamiseen. (Lukkarinen & Ryteri 2018.)

Historiallista linjaa noudatellen metsäteollisuuden tiekartta sisältää metsien maksimaalisen käytön. Itse asiassa skenaarioitu käyttömäärä 90 Mm³ on suurempi kuin tämänhetkinen metsän kasvu sallisi, joten skenaario perustuu tehostetun metsänhoidon malliin (Luke 2020), jossa metsän kasvua kiihdytetään esimerkiksi voimaperäisemmän metsien hoidon, huomattavasti lisääntyneen lannoituksen ja uusien puulajikkeiden avulla. Skenaario edellyttää, että ”*esitetyt metsänkäsittelytoimet aloitetaan heti koko maassa ja kaikissa talousmetsissä*” (Luke 2020, 10). Tämän lisäksi energiateollisuuden skenaario sisältää poistuvien fossiilisten raaka-aineiden ja turpeen korvaamista puuenergialla noin 5,5 Mm³ edestä (Energiateollisuus 2020)². Suurin yksittäinen lisäys biomassan

² Puun energiasisältö vaihtelee suuresti riippuen puulajista, kosteudesta, puun osasta jne. Seuraten lähdeä VTT (2016) käytämme arviona lukua 2 MWh per kuutio puuta. Samoin puubiomassan nestemäiseksi polttoaineeksi muuttamisen tehokkuus riippuu suuresti prosessin yksityiskohdista. Seuraten lähdeä Forsström ym. (2012) oletamme konversion tehokkuuden olevan keskimäärin 0,6.

tarpeeseen tulee kemian tiekartasta. Tällä hetkellä vain noin 17 prosenttia alan raaka-aineista on kierrätettyä tai uusiutuvaa, ja tiekartan mukaan noin 15 tonnin vuosittainen fossiilisen raaka-aineen määrä olisi korvattava (AFRY 2020b, 15). Kemian sektori käyttää myös noin 15 TWh fossiilipohjaista prosessilämpöä (AFRY 2020b, 81). Tiekartta esittää tulevaisuuden mahdollisuuksina esimerkiksi levien kasvattamisen raaka-aineksi, mutta tämä mahdollisuus on lähinnä spekulatiivinen (ks. esim. IEA 2017). Jos ala korvaisi noin 40 prosenttia tarvittavasta raaka-aineyötteestä metsäbiomassalla, se vaatisi noin 35 Mm³ puuta ja prosessilämpö lisäksi noin 7,5 Mm³. Liikenteen ja logistiikan tiekarttaan (AFRY 2020g) sisältyy lisäksi polttoaineen jakeluvaihtoehdon nosto 30 prosentista 35 prosenttiin, mikä kasvattaa biomassan tarvetta. Kaiken kaikkiaan tiekarttojen biomassan tarve (metsä 90 Mm³, energia 5,5 Mm³, jakeluvaihte 11 Mm³, kemia 35 Mm³) nostaisi puun käytön yli 140 Mm³, joka on huomattavasti korkeampi kuin tehostetun metsänkäytön mallin mahdollistama 90 Mm³.

Vaadittu biomassa on joko kotimaista biomassaa, jonka tuotantomäärän tiekarttojen yhteenlaskettu tarve ylittää, tai tuotua biomassaa. Biomassan tuontiin liittyy useita käytännön ongelmia alkaen saatavuudesta, hinnasta ja kestävyysmäärittelyistä (EASAC 2018; Beuchelt & Nassl 2019; Norton ym. 2019; Camia ym. 2021). Globaalin kestävyysmurroksen näkökulmasta hiilineutraalisuustavoitteen tukeutuminen tuontibiomassaan on lohduton vaihtoehto: jos Suomi korkeasti kehittyneenä ja Euroopan metsävaltaisimpana maana pystyy toteuttamaan hiilineutraalisuuden vain tuontibiomassan varassa, kyseenalaistuu koko hiilineutraalisuuskäsitteen järjestyminen kansallisen tason tavoitteena. Raaka-ainetarpeen kokonaistarkastelun puute johtaa myös mahdolliseen sektorien väliseen ristiriitaan. Jos tavoiteltu, varsin kunnianhimoinen tehostetun metsien kasvun malli toteutuu vain osittain tai metsänkäsitteily muuttuu monimuotoisuustavoitteiden vuoksi, näköpiirissä on tilanne, jossa metsäteollisuus, kemianteollisuus ja energiantuotanto kilpailevat samasta niiden tavoitteiden kannalta liian pienestä puubiomassan määrästä (Kerkelä ym. 2014).

Keskustelu

Tiekartat antavat kattavan kuvan teollisuuden alojen tämän hetken kestävyiden tilasta sekä teollisuuden määrittelemistä mahdollisuuksista vähähiilisyyspolun toteuttamiseen. Tiekarttojen voi myös katsoa sitoneen teollisuuden alat tiiviimmin suomalaiseen tiukkenevaan ympäristöpoliittiseen konsensukseen (vrt. Koskimaa ym. 2021). Korporatiivisen perinteen mukaisesti teollisuuden vaikutusvalta näkyy siinä, että tiekarttatyö päättyi sen itsensä käsiin, eivätkä esimerkiksi ympäristöhallinto tai tiedeyhteisö olleet työn kokonaisuudessa mukana. Vihreää teollisuuspolitiikkaa koskevan kirjallisuuden olettamusten mukaisesti (Altenburg & Rodrik 2017) tiekartat ovat täsmäntäneet teollisuuden näkemystä kestävyysmurroksen vaatimuksista. Näin ollen tiekartoilla on todennäköisesti merkittävää ohjausvaikutusta teollisuuden lähitulevaisuuden ratkaisuihin.

Tarkastelumme tuo esiin myös merkittäviä puutteita tiekarttojen kestävyysmurrosta koskevassa ymmärryksessä. Ne eivät pureudu riittävästi ekohyvinvointivaltioilta vaadittavaan kaksoismateriaalisuuden haasteeseen: yhtäältä moni kestävyysmurroksen rakenteellista ohjaamista koskeva kysymys jää avoimeksi, toisaalta aineenvaihdon käsittely puuttuu tai perustuu liian pintapuolisiin oletuksiin. Teollisuuden alojen tiekarttatyölle annettu sinänsä ymmärrettävä raamitus, ”kunnianhimoisia, mutta realistisia”, saattaa siksi toteutua riskialtilla tavoilla. Ylipäätään tiekarttojen tulevaisuuskäsitys nojaa odotukseen tuotannon volyymin kasvusta, mikä on ristiriidassa kestävyysmurroksen pääsuunnan eli päästöjen mutta erityisesti luonnonvarojen liikakäytön vähentämisen kanssa.

Realistisuuden olisi voinut valita toisinkin: lähtökohdaksi olisi voitu asettaa nopeampien päästövähennysten lisäksi paras mahdollinen tieteellinen tieto resurssien käytön rajoista, ja teollinen kehitys olisi voitu suunnitella näiden mukaisesti. Tiekartoissa kuitenkin nojataan optimistisiin teknologisiin oletuksiin. Lisäksi metsäpohjaisia biomassoja koskeva

tarkastelumme osoittaa, että niiden riittävyttä ei ole tarkasteltu vaadittavalla vakavuudella. Biomassatarkastelumme paljastaa merkittäviä heikkouksia tiekarttojen sektori-integraatiota koskevassa ymmärryksessä, jonka vahvistaminen on teollisen murroksen suunnittelun tärkeä seuraava syvemmän selvityksen kohde. Vastaavan kaltaisia tarkasteluja tarvitaan tulevaisuudessa myös monista muista kestävyysmurrokseen liittyvistä yhteiskunnallisen aineenvaihdon erityiskysymyksistä, oli sitten kyseessä biodiversiteettivaikutukset tai mineraalien saatavuus ja raaka-aineiden ja energian hintakehitys.

Tiekarttatyön myötä teollisuus on onnistunut kehystämään teollisuuden alat aloitteellisina ja hiilikädenjälkeä kasvattavina ilmastotoimijoina. Pääviesti on, että merkittävillä investoinneilla Suomen hiilineutraaliustavoitteen mukainen teollinen päästövähennyspolku on toteuttamiskelpoinen. Tämä näkemys on sellaisenaan siirtynyt muihin nykyisen hallituksen selvityksiin ja strategioihin. Näin kehystetään varsin optimista teollisen muutoksen käsitystä ilman, että tiekarttoihin sisältyviä ongelmia tuodaan kriittiseen tarkasteluun. Koska vaatimukset muuttavat merkittävästi yhteiskunnallisen aineenvaihdon suuntaa oletettavasti lähitulevaisuudessa tiukkenevat, tulevat varmasti myös nyt tiekartoissa vain orastavina näkyvät suhtautumiserot kestävyysmurrokseen selkeämmin esiin. Tällöin nähdään, mitkä teollisuuden alat ja yritykset todella sitoutuvat kestävyysmurroksen toteuttamiseen ja mitkä kohdentavat huomionsa vallitsevan tilanteen säilyttämiseen.

Kunnianhimoisista päästövähennystavoitteista huolimatta tiekartat mukailevat vahvasti viime vuosikymmeninä suomalaista taloudellista kehitystä määrittänyttä kilpailuvaltiomallia. Valtiolla ei tässä mallissa ole aktiivista talouden tai teollisuuden kehitykseen suuntaa määrittävää roolia – toisin kuin esimerkiksi ekohyvinvointivaltiota koskevat tarkastelut painottavat (Eckersley 2020; Hausknot 2020). Tiekarttojen voikin katsoa kiinnittyvän kilpailuvaltion malliin siten, että yhtäältä ne olettavat hiilen päästökaupakehityksen vähentävän fossiilisten polttoaineiden käyttöä ja toisaalta valtion ja yritysten TKI-panostusten synnyttävän markkinoiden ohjauksessa tarvittavat investoinnit ja teknologiset ratkaisut. Tällainen malli ei kiinnitä riittävästi huomiota siihen, mitä taloudessa tapahtuu sisällöllisesti; toisin sanottuna syntyykö talouteen kestävyysmurroksen mukaisesti *kestävää* työtä, tuotantoa ja elinkeinoja.

Ekohyvinvointivaltion edellyttämä teollinen murros vaatisi pikemminkin valtion aktiivista teollisuuspolitiikkaa, joka huolehtii, että kestävyysmurroksen näkökulmasta riittävät investoinnit toteutuvat sielläkin, missä yksityinen sektori ei niitä toteuta, ja että taloutta ohjataan siten, että yhteiskunnallinen aineenvaihdunta asettuu kestävyiden raameihin. Aktiivinen teollisuuspolitiikka vaatiikin tuekseen vielä tarkempaa teollisen kehityksen tieteellistä tarkastelua, jonka pohjalta myös teollisuuden ohjauskeinoja ja investointitarpeita voitaisiin pohtia täsmällisemmin (ks. Vadén ym. 2021).

Loppupäätelmät

Yhteenvetona voi todeta, että vaikka tiekarttatyö sisältää tärkeitä elementtejä, jotka voivat potentiaalisesti luoda edellytyksen suomalaiselle teolliselle kestävyysmurrokselle, eivät ne kykene pureutumaan riittävän syvästi yhteiskunnalliseen aineenvaihduntaan kestävyysmurroksen tai ekohyvinvointivaltiokehityksen edellyttämällä tavalla. Samalla ne jättävät vielä paljon toivomisen varaa tärkeimpien murroskohtien ymmärtämisessä ja julkisen vallan ja teollisuuden yhteistyön täsmällisemmässä määrittelyssä. Näihin puutteisiin tutkimus- ja selvitystyön olisi pureuduttava seuraavaksi. Teollisuudella – kuten koko suomalaisella yhteiskunnalla – on vielä paljon petrattavaa kestävyysmurroksen asettaman kaksoismateriaalisuuden haasteen edessä.

Lähteet

- Acar, C. & Dincer, I. (2019) Review and evaluation of hydrogen production options for better environment, *Journal of Cleaner Production* 218 (1) 835–849. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.02.046>
- AFRY (2020a) Tiekartta metsäteollisuudelle vähähiilistyvässä yhteiskunnassa. <https://global-uploads.webflow.com/5f33b1bfb4fbd69d3afe623/5fd364e8a24bef1db9ceedb8_Mets%C3%A4teollisuus_ilmastotiekartta_AFRY_p%C3%A4%C3%A4st%C3%B6osuus_raportti_12062020.pdf>. 21.6.2021.
- AFRY (2020b) Roadmap to reach carbon neutral chemistry in Finland by 2045. Executive summary. <<https://kemianteollisuus.studio.crasman.fi/file/dl/i/uU5LVw/WnO5roKpmIavGNz8iYxLUA/Kemianteollisuusroadmapexecutivesummary.pdf>>. 21.2.2021.
- AFRY (2020c) Roadmap to reach carbon neutral chemistry in Finland by 2045. Final report. <https://kemianteollisuus.studio.crasman.fi/file/dl/i/0GTI_g/kBevzvIQoJOC9zfO-Ztyug/Kemianteollisuusroadmap.pdf>. 21.6.2021.
- AFRY (2020d) Finnish Energy. Low-carbon roadmap. <https://energia.fi/files/5064/Taustaraportti_-_Finnish_Energy_Low_carbon_roadmap.pdf>. 21.6.2021.
- AFRY (2020e) Teknoliateollisuuden vähähiilietiekartta. Vaihe 1. <https://teknoliateollisuus.fi/sites/default/files/inline-files/Teknoliateollisuuden%20tiekartta1_Teknologiaselvitys%20v%C3%A4h%C3%A4hiiliratkaisusta_P%C3%B6yry.pdf>. 21.6.2021.
- AFRY (2020f) Teknoliateollisuuden vähähiilietiekartta. Vaihe 2. <https://teknoliateollisuus.fi/sites/default/files/inline-files/Teknoliateollisuuden%20tiekartta2_%20Skenaariot%20ja%20k%C3%A4denj%C3%A4lkitarkastelu_P%C3%B6yry.pdf>. 21.6.2021.
- AFRY (2020g) Tie vähähiiliseen liikenteeseen. <<http://www.logistiikkayritykset.fi/media/uuuutiset/200612-liikenteen-ja-logistiikan-tiekartta-poyry-loppuraportti-200612-final.pdf>>. 21.6.2021.
- Agostini, A., Giuntoli, J. & Boulamanti, A. (2014) Carbon accounting of forest bioenergy: Conclusions and recommendations from a critical literature review. European Commission. Joint Research Centre. <https://doi.org/10.2788/29442>
- Altenburg, T. & Rodrik, D. (2017) Green industrial policy: Accelerating structural change towards wealthy green economies. Teoksessa Altenburg, T. & Assmann, C. (toim.) *Green Industrial Policy. Concept, Policies, Country Experiences*. Geneva, Bonn: UN Environment; German Development Institute / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE) 1–21.
- Anderson, K., Broderick, J. F. & Stoddard, I. (2020) A factor of two: How the mitigation plans of ‘climate progressive’ nations fall far short of Paris-compliant pathways. *Climate Policy* 20(10) 1290–1304. <https://doi.org/10.1080/14693062.2020.1728209>
- Auvinen, A.-P., Kemppainen, E., Jäppinen, J.-P., Heliölä, J., Holmala, K., Jantunen, J., Koljonen, M.-L., Kolström, T., Lumiaro, R., Punttila, P., Venesjärvi, R., Virkkala, R. & Ahlroth, P. (2020) Suomen biodiversiteettistrategian ja toimintaohjelman 2012–2020 toteutuksen ja vaikutusten arviointi. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020: 36. Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-915-8>>. 21.6.2021.
- Bergholm, T. (2009) The Making of the Finnish Model. *Scandinavian Journal of History* 34(1) 29–48. <https://doi.org/10.1080/03468750902770931>
- Beuchelt, T. D. & Nassl, M. (2019) Applying a sustainable development lens to global biomass potentials. *Sustainability* 11(18) 5078. <https://doi.org/10.3390/su11185078>
- Blom, A. (2018) *Veljeskunta: Lobbauksen poliittisessa järjestelmässä*. Helsinki, Gummerus.
- BIOS (2019). *Ekologinen jälleennakennus*. <www.eko.bios.fi>. 12.10.2021.
- Bäckstrand, K. & Kronsell, A. (2015) The green state revisited. Teoksessa Bäckstrand, K. & Kronsell, A. (toim.) *Rethinking the Green State* 17–40. London, Routledge.
- Camia A., Giuntoli, J., Jonsson, R., Robert, N., Cazzaniga, N.E., Jasinevičius, G., Avitabile, V., Grassi, G., Barredo, J.I. & Mubareka, S. (2021) *The use of woody biomass for energy production in the EU*. European Commission. Joint Research Centre. <<https://data.europa.eu/doi/10.2760/831621>>. 21.6.2021.
- Chauvy, R. and De Weireld, G. (2020) CO2 Utilization Technologies in Europe: A Short Review. *Energy Technology*. 8: 2000627. <https://doi.org/10.1002/ente.202000627>
- DECC & BIS (2015) Department of Energy & Climate Change and Department for Business, Innovation & Skills. Industrial Decarbonisation and Energy Efficiency Roadmaps to 2050. <<https://www.gov.uk/government/publications/industrial-decarbonisation-and-energy-efficiency-roadmaps-to-2050>>. 21.6.2021.
- Duit, A., Feindt, P. H. & Meadowcroft, J. (2016) Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics* 25 (1) 1–23. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>
- Eckersley, R. (2020) Greening states and societies: from transitions to great transformations. *Environmental Politics* 1–21. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Elomäki, A., Kantola, J., Koivunen, A. & Ylöstalo, H. (2016) Kamppailu tasa-arvosta: tunne, asiantuntijuus ja

- vastarinta strategisessa valtiossa. *Sosiologia* 53(4) 377–395.
- Energiateollisuus (2020) Energia-alan vähähiilisyystiekartta. <https://energia.fi/files/4946/Energia-alan_vahahiilisyystiekartta_2020.pdf>. 21.6.2021.
- Entman, R. M. (2007) Framing bias: Media in the distribution of power. *Journal of communication* 57(1) 163–173. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2006.00336.x>
- ETLA (2021) Suomen metsäteollisuuden näkymiä vuoteen 2025. ETLA Raportti No 112. <<https://www.etla.fi/wp-content/uploads/ETLA-Raportit-Reports-112.pdf>>. 21.6.2021.
- ETLA (2020) Lintunen, J., Ali-Yrkkö, J. & Kulvik, M. Metsäteollisuuden vähähiilisyystiekartan taloudelliset vaikutukset. ETLA Raportti No 105. <<https://pub.etla.fi/ETLA-Raportit-Reports-105.pdf>>. 21.6.2021
- Erb, K.-H., Kastner, T., Plutzer, C., Bais, A. L. S., Carvalhais, N., Fetzel, T., Gingrich, S., Haberl, H., Lauk, C., Niedertscheider, M., Pongratz, J., Thurner, M. & Luyssaert, S. (2018) Unexpectedly large impact of forest management and grazing on global vegetation biomass. *Nature* 553(7686) 73–76. <https://doi.org/10.1038/nature25138>
- FFS (2020) Fossil Free Sweden. Roadmap for fossil free competitiveness. <https://fossilfrittverige.se/wp-content/uploads/2020/12/Sammanfattning_Webb_ENG_2020.pdf>. 21.6.2021.
- Forsström J., Pingoud K., Pohjola J., Vilén T., Valsta L. & Verkerk H. (2012) Wood-based biodiesel in Finland: Market-mediated impacts on emissions and costs. *VTT Technology* 7: 1–48. <<https://www.vtt.fi/inf/pdf/technology/2012/T7.pdf>>. 21.6.2021.
- Gronow, A. & Ylä-Anttila, T. (2019) Cooptation of ENGOs or treadmill of production? Advocacy coalitions and climate change policy in Finland. *Policy Studies Journal* 47(4) 860–881. <https://doi.org/10.1111/psj.12185>
- Haberl, H., Fischer-Kowalski, M., Krausmann, F., Martinez-Alier, J. & Winivarter, V. (2011) A socio-metabolic transition towards sustainability? Challenges for another Great Transformation. *Sustainable development* 19 (1) 1–14. <https://doi.org/10.1002/sd.410>
- Haberl, H., Wiedenhofer, D., Pauliuk, S., Krausmann, F., Müller, D. B. & Fischer-Kowalski, M. (2019) Contributions of sociometabolic research to sustainability science. *Nature Sustainability* 2(3) 173–184. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0225-2>
- Hausknost, D. (2020) The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics* 29(1) 17–37. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hildingsson, R., Kronsell, A. & Khan, J. (2018) The green state and industrial decarbonisation. *Environmental Politics*. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1488484>
- Hirvilampi, T. (2020) The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability* 12 (1), 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Hyvärinen, E., Juslén, A., Kemppainen, E., Uddström, A. & Liukko, U.-M. (2019) Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja. [Endangered species in Finland – The red book]. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/299501>>. 21.6.2021.
- IEA (2017) State of Technology Review – Algae Bioenergy. <<https://www.ieabioenergy.com/wp-content/uploads/2017/02/IEA-Bioenergy-Algae-report-update-Final-template-20170131.pdf>>. 21.6.2021.
- IEA (2019) The use of forest biomass for climate change mitigation: response to statements of EASAC. <https://www.ieabioenergy.com/wp-content/uploads/2019/12/WoodyBiomass-Climate_EASACresponse_Nov2019.pdf>. 21.6.2021.
- Ilmastopaneeli (2019a) An Approach to Nationally Determined Contributions Consistent with the Paris Climate Agreement and Climate Science: Application to Finland and EU. <https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2019/10/Finlands-globally-responsible-contribution_final.pdf>. 21.6.2021.
- Ilmastopaneeli (2019b) Kuilu toimien ja tarpeen välillä – Suomen. Emissions and Policy Gap. <https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2019/10/yhteiskunta_seminaari_slidet.pdf>. 21.6.2021.
- Ilmastopaneeli (2015) Metsien hyödyntämisen ilmastovaikutukset ja hiilinielujen kehittyminen. <<https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2018/10/Metsien-hyodyntamisen-ilmastovaikutukset-ja-hiilinielujen-kehittyminen.pdf>>. 21.6.2021.
- Johnstone, P., Rogge, K. S., Kivimaa, P., Fratini, C. F. & Primmer, E. (2021) Exploring the re-emergence of industrial policy: Perceptions regarding low-carbon energy transitions in Germany, the United Kingdom and Denmark. *Energy Research & Social Science* 74, 101889. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101889>
- Jänicke, M. (2005) Trend-setters in environmental policy: the character and role of pioneer countries. *European Environment* 15 (2) 129–142. <https://doi.org/10.1002/eet.375>
- Järvensivu, P. & Toivanen, T. (2018) Miten järjestää työ ja työllisyys ekologisen jälleenrakennuksen aikakaudella? Teoksessa Suoranta, A. & Leinikki, S. (toim.) *Rapautuvan palkkatyön yhteiskunta* 44–61. Tampere, Vastapaino.
- Kaihlanen, J. (2021) Kiertotalousohjelma sallii puunkäytön lisäämisen – huolet uusiutuvien raaka-ainneiden käyttökatosta ovat turhia, valtiosihteri Tiilikainen vakuuttaa. Maaseudun Tulevaisuus 15.1. 2021. <<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/metsa/artikkeli-1.1292038>>. 21.6.2021.
- Kalliokoski, T., Bäck, J., Boy, M., Kulmala, M., Kuusinen, N., Mäkelä, A. & Berninger, F. (2020) Mitigation Impact of Different Harvest Scenarios of Finnish Forests That Account for Albedo, Aerosols, and Trade-Offs of

- Carbon Sequestration and Avoided Emissions. *Frontiers in Forests and Global Change* 3: 562044. <https://doi.org/10.3389/ffgc.2020.562044>
- Kangas, O. & Kvist, J. (2018) Nordic welfare states. Teoksessa Greve, B. (toim.) *Routledge handbook of the welfare state* 124–136. London, Routledge.
- Kantola, A. & Kananen, J. (2013) Seize the moment: Financial crisis and the making of the Finnish competition state. *New Political Economy* 18 (6) 811–826.
- Kantola, A. M. & Kananen, J. (2017) Johdanto: Suomen malli. Teoksessa Kananen, J. (toim.) *Kilpailuvallion kytydessä: Suomen hyvinvointimallin tulevaisuus* 7–29. Helsinki, Gaudeamus.
- Kattel, R., Mazzucato, M., Algers, J. & Mikheeva, O. (2021) *The Green Giant: New Industrial Strategy for Norway*. IIPP policy report (PR 21/01) London: UCL Institute for Innovation and Public Purpose. <<https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/publications/2021/jan/green-giant-new-industrial-strategy-norway>>.
- Keräjä, L., Lahtinen, M., Esala, L., Kosunen, A. & Noro, K. (2014) Suomen pitkän aikavälin energia- ja ilmastopolitiikka ja teollisuuden kilpailukyky. PITT, Helsinki 2014. <<http://www.ptt.fi/media/liitteet/rap245.pdf>>. 21.6.2021.
- Koch, M. (2020) The state in the transformation to a sustainable postgrowth economy. *Environmental Politics* 29(1) 115–133. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1684738>
- Koch, M. & Fritz, M. (2014) Building the Eco-social State: Do Welfare Regimes Matter?. *Journal of Social Policy* 4 679–703. <https://doi.org/10.1017/s004727941400035x>.
- Koistinen, A. (2020) Selvitys: Puhtaan sähkön tarve kasvaa rajusti, kun teollisuus luopuu fossiilisista polttoaineista. Yleisradio 5.5.2020. <<https://yle.fi/uutiset/3-11334230>>. 21.6.2021.
- Koskimaa, V., Rapeli, L. & Hiedanpää, J. (2021) Governing through strategies: How does Finland sustain a future-oriented environmental policy for the long term? *Futures* 125: 102667. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2020.102667>
- Köhler, J., Geels, F. W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wieczorek, A. & Wells, P. (2019) An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Luke (2020) Metsien käsittelyskenaariot. Metsäteollisuus ry:n ilmastotiekartta. <https://global-uploads.webflow.com/5f33b1bfb4fdb69d3afe623/5fd363c220057bcfdff506b_ilmastotiekartta_mets%C3%A4skenaariot_loppuraportti_Luke_16_06_2020.pdf>. 21.6.2021.
- Luukka, T. (2019) Vaalien lähestymisen toi duunarit ja työnantajat samalle puolelle barrikadia – ”Olemme liian pieni kansa ärhentelemään keskenämme”, *Helsingin sanomat* 19.1.2019, <<https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005970862.html>>. 21.6.2021.
- Lukkarinen, J. & Rytteri, T. (2018) Puun poliittiset aineellisuudet: metsien muuttuvat roolit energiapolitiikassa. *Tiede & edistys* 43 (1). <<https://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-017431349>>.
- Mazzucato, M. (2021) *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. London, Penguin UK.
- Metsäteollisuus (2020) Vihreä ja vireä talous. Metsäteollisuuden ilmastotiekartta. <https://global-uploads.webflow.com/5f44f62ce4d302179b465b3a/5fae9c3de86a240e06b76565_Metsa_Esite_Email.pdf>. 21.6.2021.
- Michaux, S. (2021) The Mining of Minerals and the Limits to Growth. GTK Report 16/201. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.10175.84640>
- Newell, P. (2019) Transformismo or transformation? The global political economy of energy transitions. *Review of international political economy* 26(1) 25–48. <https://doi.org/10.1080/09692290.2018.1511448>
- Nisbet, M. C. & Newman, T. P. (2015) Framing, the media, and environmental communication. Teoksessa Hansen, A. & Cox, R. (toim.). *The Routledge handbook of environment and communication* 325–338. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9781315887586>
- Norton, M., Baldi, A., Buda, V., Carli, B., Cudlin, P., Jones, M. B., Korhola, A., Michalski, R., Novo, F., Oszlányi, J., Santos, F. D., Schink, B., Shepherd, J., Vet, L., Walloe, L. & Wijkman, A. (2019) Serious mismatches continue between science and policy in forest bioenergy. *GCB Bioenergy* 11(11) 1256–1263. <https://doi.org/10.1111/gcbb.12643>
- Pichler, M., Brand, U. & Görg, C. (2018) The double materiality of democracy in capitalist societies: challenges for social-ecological transformations. *Environmental Politics* 29(2). <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1547260>
- Raven ym. (2021) Letter Regarding use of Forests for Bioenergy. <<https://www.dropbox.com/s/hdmmcnd0d1d2lq5/Scientist%20Letter%20to%20Biden%2C%20von%20der%20Leyen%2C%20Michel%2C%20Suga%20%26%20Moon%20%20Re.%20Forest%20Biomass%20%28February%2011%2C%202021%29.pdf?dl=0>>. 21.6.2021.
- Rodrik, D. (2014) Green industrial policy. *Oxford Review of Economic Policy* 30 469–491. <https://doi.org/10.1093/oxrep/gru025>
- Rockström, J., Gaffney, O., Rogelj, J., Meinshausen, M., Nakicenovic, N. & Schellnhuber, H.J. (2017) A roadmap for rapid decarbonization. *Science* 355(6331) 1269–71.

- Searchinger, T. D., Beringer, T., Holtzmark, B., Kammen, D. M., Lambin, E. F., Lucht, W., Raven, P. & van Ypersele, J.-P. (2018) Europe's renewable energy directive poised to harm global forests. *Nature Communications* 9(1) 3741. <https://doi.org/10.1038/s41467-018-06175-4>
- Siltala, S. (2018) *Oksalla ylömmällä. Metsäteollisuus poliittisena voimana 1918–2018*. Siltala, Helsinki.
- Soimakallio, S., Kalliokoski, T., Lehtonen, A. & Salminen, O. (2021) On the trade-offs and synergies between forest carbon sequestration and substitution. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change* 26(1) 4. <https://doi.org/10.1007/s11027-021-09942-9>
- Sterman, J. D., Siegel, L. & Rooney-Varga, J. N. (2018) Does replacing coal with wood lower CO2 emissions? Dynamic lifecycle analysis of wood bioenergy. *Environmental Research Letters* 13(1) 015007. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aaa512>
- Svensson, O., Khan, J. & Hildingsson, R. (2020) Studying Industrial Decarbonisation: Developing an Interdisciplinary Understanding of the Conditions for Transformation in Energy-Intensive Natural Resource-Based Industry. *Sustainability* 12(5) 2129.
- Tahvonen, O. (2021) Suomen on yhä vaikeampaa päättää metsäpolitiikasta ja metsien käytöstä itsenäisesti. Helsingin sanomat 4.6.2021. <<https://www.hs.fi/mielipide/art-2000008021532.html>>. 21.6.2021.
- Teknoliateollisuus (2020) Teknoliateollisuuden vähähiilitiekartta 2035. <https://teknoliateollisuus.fi/sites/default/files/inline-files/Teknoliateollisuuden-va%CC%88ha%CC%88hiilitiekartta-tiivistelm%C3%A4_2020-06-08_FINAL_0.pdf>. 21.6.2021.
- TEM (2021) Tiekarttatyön lähtökohdat. <<https://tem.fi/tiekarttatyon-lahtokohdat>>. 21.6.2021.
- TEM (2020) Yhteenveto toimialojen vähähiilitiekartoista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020. Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-525-6>>. 21.6.2021.
- Toivanen, T. (2021) A Player Bigger Than Its Size: Finnish Bioeconomy and Forest Policy in the Era of Global Climate Politics. Teoksessa M. Backhouse, R. Lehmann, K. Lorenzen, M. Lühmann, J. Puder, F. Rodríguez & A. Tittor (toim.) *Bioeconomy and Global Inequalities: Socio-Ecological Perspectives on Biomass Sourcing and Production* 131–149. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-68944-5_7.
- Valtioneuvosto (2021a) Uusi suunta – Ehdotus kiertotalouden strategiseksi ohjelmaksi. Valtioneuvosto, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-658-7>>. 21.6.2021.
- Valtioneuvosto (2021b) Suomen kestävä kasvun ohjelma: Elpymis- ja palautumissuunnitelma. Valtioneuvosto, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-840-6>>. 21.6.2021.
- Vesa, J., Kantola, A. & Binderkrantz, A. (2018) A Stronghold of Routine Corporatism? The Involvement of Interest Groups in Policy Making in Finland. *Scandinavian Political Studies* 41(4) 239–62. <https://doi.org/10.1111/1467-9477.12128>
- Wood, E. M. (1995) *Democracy against capitalism: Renewing historical materialism*. Cambridge University Press, Cambridge.
- VTT (2020) Metsäteollisuuden tuotteiden ilmastovaikutukset. <https://global-uploads.webflow.com/5f33b1bfb4fdb69d3afe623/5fd364e8b614d6a0be63ca8e_Mets%C3%A4teollisuuden%20tuotteiden%20ilmastovaikutukset%20VTT_160620.pdf>. 21.6.2021.
- VTT (2016) Properties of indigenous fuels in Finland. <<https://www.vttresearch.com/sites/default/files/pdf/technology/2016/T272.pdf>>. 21.6.2021.
- Yliaska, V. (2014) *Tebokkuden toiveuni: Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Into, Helsinki.
- Vadén, T., Järvensivu, P., Majava, A., Toivanen, T. & Eronen, J.T. (2021) Kestävyys siirtymän tiedontuotannollisista puutteista. *Tieteessä tapahtuu* 39(3). <<https://journal.fi/tt/article/view/109240>>.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J.T. & Järvensivu, P. (2019) Onnistunut irtikytkentä Suomessa? *Alue ja Ympäristö* 48(1) 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>

Olli Tiikkainen^a, Matti Pihlajamaa^b & Maria Åkerman^b

Tulosperusteiset rahoitus sopimukset osana transformatiivista ympäristöpolitiikkaa: jännitteiset kehykset Ravinne-EIB:in valmistelussa

Impact bonds as an instrument of transformative environmental policy: the frictionary frames in the preparation process of the Nutrient-EIB

Impact bonds have recently been introduced as a policy instrument that is centered around pursuing economic productivity and social or environmental impacts simultaneously. So far, they have been carried out both in Finland and globally to solve social problems, but recently the model has also been experimented with within environmental policy. One example of this has been the Nutrient-EIB (environmental impact bond), which has been in preparation since 2017 to be implemented in Southwest Finland. In this article, we study how the experts who participated in planning the Nutrient-EIB framed the EIB in relation to how it would contribute to solving the environmental problem of nutrient loads causing eutrophication of the Baltic Sea. On the basis of expert interviews, we identify three frames, through which the EIB was seen in different ways according to the sociotechnical change it aims to achieve: the frame of applying the impact investing logic, the frame of challenging agri-environmental aid and the frame of extending experimentation culture. By analyzing how these frames relate to each other, we contribute to the discussions concerning how policy instruments such as EIBs may contribute to transformative policy.

Keywords: environmental impact bond, frame analysis, interpretive policy analysis, policy instrument, transformative policy

Johdanto

Kestävyysmurrokset edellyttävät muutoksia monissa yhteiskuntaa kannattelevissa sosioteknisissä järjestelmissä kuten energian- ja ruoantuotannossa, terveydenhuollossa sekä liikenteessä (Markard ym. 2012; Köhler ym. 2019). *Transformatiivinen politiikka* pyrkii

^a Valtiotieteellinen tiedekunta, Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto, olli.tiikkainen@helsinki.fi

^b Teknologian tutkimuskeskus VTT

muuttamaan näitä järjestelmiä kokonaisvaltaisesti kestävämpään suuntaan, taustanaan ajatus siitä, että pelkät teknologiset ratkaisut eivät yksin riitä muutoksen saavuttamiseksi. Sen sijaan tarvitaan lähestymistapoja, jotka tarkastelevat kestävyysmurroksia teknologisten, poliittisten ja taloudellisten muutoksien risteysinä (Chaffin ym. 2016; Schot & Steinmueller 2018). Yhteiskunta- ja ympäristöpolitiikan huomion on samalla siirryttävä yksittäisistä toimenpiteistä kohti laajempaa järjestelmätason muutosta. Tämä merkitsee sitä, että muutoksen kannalta tärkeiden sidosryhmien toimintaa tulee ohjata samaan suuntaan, tiettyyn järjestelmään kohdistuvat toimenpiteet tulee koordinoita toisiaan tukeviksi ja toimijoiden tulee seurata tiiviisti murrosten etenemistä (Weber & Rohrer 2012). Jotta näihin tavoitteisiin päästäisiin, tarvitaan uusia hallinnan ja julkisen ohjauksen muotoja – hallinnointia kokonaisvaltaisesti uudistavia politiikkainnovaatioita ja niiden konkreettisia välineitä eli *politiikkainstrumentteja* (Voß 2007; Jordan & Huitema 2014).

Tulosperusteiset rahoitussopimukset (engl. *impact bond*, IB) ovat 2010-luvulla levinnyt politiikkainstrumentti, jolla on nähty olevan potentiaalia muuttaa yhteiskunta- ja ympäristöpolitiikkaa sekä paremmin kestävyystavoitteita toteuttavaksi että tehokkaammaksi. IB:eissa on kyse julkisen ja yksityisen sektorin toimijoiden välille solmituista rahoitussopimuksista, joissa yksityiset sijoittajat ottavat taloudellisen riskin projektin onnistumisesta ja julkinen sektori maksaa projektista vain siinä tapauksessa, jos se voidaan osoittaa tulokselliseksi (FitzGerald ym. 2020; Pennanen 2020; Tan ym. 2021). Toistaiseksi tulosperusteisia IB:ejä on kuitenkin hyödynnetty niin maailmanlaajuisesti kuin Suomessakin ainoastaan sosiaalisten ongelmien ratkaisuun niin sanottuina SIB:eina (engl. *social impact bond*). SIB:ejä on käytetty esimerkiksi vankien rikosten uusinnan, nuorten syrjäytymisen, maahanmuuttajien kotoutumisvaikeuksien, työttömyyden sekä ikäihmisten yksinäisyyden ratkaisuun (Sitra 2015; Fox & Morris 2021; GO Lab 2021).

IB:ien ja niiden taustalla olevan vaikuttavuusinvestoimisen (*impact investing*) leistyessä on kuitenkin ollut jatkuvasti oletus siitä, että IB:t voisivat olla hyödyllisiä myös ympäristöongelmien ratkaisemisessa (ks. esim. Geobey ym. 2012; WEF 2013). Tässä yhteydessä IB:ista ollaan käytetty nimeä EIB (*environmental impact bond*; Balboa 2016; Sitra 2017a). Voidaankin pitää varsin perusteltuna, että varsinkin Suomen kaltaisten hyvinvointivaltioiden tulisi korostetusti keskittyä ympäristöongelmien ratkaisemiseen, sillä useiden sosiaalisten kestävyyskriteerien hyvän tason voi nähdä monissa määrin rakentuneen suuren ympäristökuormituksen ja luonnonvarojen kulutuksen varaan (BIOS 2020; Hickel 2020).

EIB:ejä on kuitenkin toistaiseksi saatu maailmanlaajuisesti käyntiin vain kaksi, eikä varsinaisia esimerkkejä maaliin saaduista ja onnistuneista EIB:eista vielä ole (Balboa 2016; Christophers 2018; Carè & De Lisa 2019; GO Lab 2021). Viime vuosien aikana Suomessa on pyritty tekemään muutosta tilanteeseen. Alun perin Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran vuonna 2014 perustamaan yhdentoista tulosperusteisen rahoitussopimuksen kokonaisuuteen kuuluu kaksi EIB:ia (TEM 2021). Näistä pidemmällä olevan, niin kutsutun *Ravinne-EIB:in* tavoitteena on rakentaa Lounais-Suomeen kiertotalouden periaatteille pohjautuvat markkinat tuotantoeläinten lannasta prosessoiduille kierrätyslannoitteille, ja etsiä sitä kautta ratkaisua intensiivisen eläintuotannon aiheuttamaan alueelliseen vesistöjen ravinnekuormitukseen.

Suomessa maatalouden osuus ihmisten aiheuttamasta vesistöjen fosforikuormituksesta on noin 60 prosenttia ja typpikuormituksesta 50 prosenttia (Suomen ympäristökeskus 2019). Kuormitus on keskittynyt erityisesti Lounais-Suomen ja Pohjanmaan alueille, joilla on intensiivistä eläintuotantoa ja puutetta tiloilla syntyneen lannan levitykseen sopivasta peltoalasta. Suomi julisti vuonna 2011 tavoitteekseen tulla ravinnekierrätyksen mallimaaksi, mistä lähtien lannan ravinnekierrätyksen edistämiseksi on käynnistetty useita poliittisia ohjelmia ja rahoitettu lukuisia tutkimus- ja kehittämishankkeita. Johdonmukainen ohjelmatyö on edistänyt ravinnekierrätystavoitteen näkyvyyttä ja tukenut eri toimijoiden yhteistyötä ja sitoutumista hanketyöhön uusien ratkaisujen kehittämiseksi (ks. Nylén 2021).

Tästä huolimatta lannan laajamittainen prosessointi kierrätyslannoitteeksi on kuitenkin edelleen kaukainen tavoite. Jotta tilat saataisiin kiinnostumaan lannan toimittamisesta jatkoprosessointiin, on tarve sekä kehittää käytäntöjä, joiden avulla lantaa voidaan väkevoidä helpommin käsiteltävään ja kuljetettavaan muotoon että edistää jatkojalostusteknologioiden ja kannattavien liiketoimintamallien kehitystä sekä kannustaa jatkojalostuksen ympärille uutta yritystoimintaa. Kehittämistarvetta on myös kierrätysravinnetuotteiden kysynnän edistämisessä, jotta niistä tulisi tilojen näkökulmasta varteenotettava vaihtoehto väkilannoitteille. (Luostarinen ym. 2019.) Ravinne-EIB on yritys ratkoa eläintuotannon keskittymisestä syntynyttä ympäristöongelmaa luomalla kannusteita toimintamalleille, joissa tilat hyötyvät lannan jatkoprosessoinnista sen sijaan että ne levittäisivät sitä pelloille, joilla on riski vesistökuormitukseen.

EIB:in transformatiivisuudesta, eli kyvystä tuottaa kokonaisvaltaista, kierrätyslannoitemarkkinoiden syntymistä tukevaa muutosta, ja samalla vähentää vesistöjen ravinnekuormitusta, ei ole toistaiseksi näyttöä. Kyseessä on uusi politiikkainstrumentti, joka on nähty mahdollisesti hyödyllisenä, mutta jota vasta kokeillaan sen hyötyjä ja ongelmia punniten. Tutkimme tässä artikkelissa sitä, miten Ravinne-EIB:in valmistelu- ja suunnitteluprosessissa mukana olleet asiantuntijat tulkitivat EIB:ia potentiaalisesti transformatiivisena politiikkainstrumenttina. Analyysimme tarkastelee neljännestä Ravinne-EIB:in valmistelussa mukana olleen asiantuntijan tapoja tulkita uutta instrumenttia. Tulkintoja tarkastelemalla pureudumme EIB:in mahdollisuuksiin ratkoa jähmeästi eteneviä, rakenteellisia ympäristöongelmia kuten maatalouden aiheuttamaa ravinnekuormitusta. Kiinnitämme huomiota eritoten siihen, millaisia tulkintakehyksiä asiantuntijat hyödynsivät ja millaisia jännitteitä tulkintojen välillä ilmeni. Tutkimuksemme päätavoitteena on valottaa sitä, *millä ehdoin EIB voisi politiikkainstrumenttina olla transformatiivinen ja millaisia esteitä tämän toteutumiselle on.*

Avaamme seuraavaksi tarkemmin tulosperusteisten rahoitussopimusten toimintalogiikkaa ja Ravinne-EIB:in ympäristöpoliittista kontekstia. Tämän jälkeen esittelemme, kuinka hyödynnämme analyysissämme tulkinnallisen politiikka-analyysin ja kehysanalyysin viitekehyksiä. Lisäksi tarkastelemme, kuinka EIB:in transformatiivisuus ilmeni sekä niissä tavoissa, joilla toimijat merkityksellistivät uutta instrumenttia, että merkityksellistämiseen käytettyjen kehysten välisissä jännitteissä. Aineiston analyysia ohjaava kysymyksemme on, *miten Ravinne-EIB:ia kehystettiin ja millaisia jännitteitä ilmeni näiden kehysten välillä.* Tunnistamme haastatteluaineistostamme kolme Ravinne-EIB:in kannalta keskeistä kehystä: vaikuttavuusinvestoinnin soveltamisen, ympäristötukipolitiikan haastamisen ja kokeilukulttuuriin asemoitumisen. Tarkastelemme analyysiosiossa näiden sisältöjä ja jännitteitä. Diskussiossa ja johtopäätöksissä arvioimme kehysten ja jännitteiden merkitystä suhteessa EIB:in ja vastaavien instrumenttien transformatiivisuuteen.

Tulosperusteiset rahoitussopimukset politiikkainstrumenttina

Tulosperusteiset rahoitussopimukset rakentuvat ajatukselle vaikuttavuusinvestoinnista, jonka ytimessä on taloudellisten tuottojen ja yhteiskunnallisten tai ekologisten vaikuttavuusien aktiivinen tavoittelu sekä tähän kytkeytyvä arvioinnin eetos (Clifford & Jung 2017; Weber 2017; Chiapello & Knoll 2020; Tan ym. 2021; Agrawal & Hockerts 2021). Vaikuttavuusinvestoinnilla on historiallisesti yhtymäkohtia riskipääomasijoittamiseen ja vastuulliseen sijoittamiseen kytkeytyvään ”filantropian uuteen aaltoon” (ks. esim. McGoey 2012), mutta näistä eroten IB-toiminta lähtee keskeisesti liikkeelle nimenomaan julkisen sektorin tarpeista. Tämä on varsinkin vaikuttavuusinvestoinnin Suomeen soveltamisen kannalta loogista: hyvinvointivaltiolla ja sen toteuttamalla sosiaalipolitiikalla on Suomessa pitkät perinteet, joita tulosperusteiset rahoitussopimukset eivät pyri kokonaisuudessaan haastamaan, vaan paremminkin uudistamaan. Tässä yhteydessä IB:iin ollaan nähty osin seuraavaan uuden julkisjohtamisen (NPM, *new public management*) logiikkaa sen

markkinamyönteisyyden ja yksityisen sektorin suosimien johtamis- ja kannustejärjestelmien osalta, mutta myös poikkeavan siitä, koska se pyrkii esimerkiksi muuttamaan sijoitusmarkkinoita kestävämpään suuntaan (Fraser ym. 2018; Pennanen 2020).

Kiteyttäen tulosperusteiset rahoitussopimukset toimivat seuraavasti. Julkisen sektorin rooli on IB:eissa olla palvelunostaja. Valtio, kunta tai kaupunki maksaa tietyistä palveluista ja toimista, jotka pyrkivät ratkomaan julkiselle sektorille haasteellista ja kuluja tuottavaa ongelmaa, kuten esimerkiksi nuorisotyöttömyyttä. Julkinen sektori ei kuitenkaan IB:issa maksa suoraan palveluiden tuottamisesta. Maksun tekevät sen sijaan yksityiset sijoittajat, jotka sijoittavat tarvittavan alkupääoman sopimukseen. Välittäjänä sopimuksessa toimii niin kutsuttu hankehallinnoija, joka on myös velvollinen etsimään ja kilpailuttamaan palveluntuottajat. Palveluntuottajia, eli yrityksiä tai järjestöjä, jotka loppukädessä tuottavat varsinaiset vaikuttavuuteen pyrkivät toimet, analysoi ulkopuolinen arviointitaho. Vaikuttavuusarvion perusteella sijoittajille maksetaan heidän sijoituksena korkoineen takaisin, mikäli tulostavoitteet on saavutettu. (Sitra 2015; Fraser ym. 2018; FitzGerald ym. 2020.) Järjestelyn tavoitteena on niin kutsuttu ”win-win-win-tilanne”, jossa julkinen sektori käyttää verovaroja järkevästi ja hyödyllisesti maksamalla vain tehokkaista palveluista, yksityiset sijoittajat voivat tuottaa sekä taloudellisia voittoja että yhteiskunnallista tai ekologista hyvää ja palveluntuottajat voivat saada joustavaa rahoitusta toiminnalleen (Williams 2020, 268). Näiden piirteidensä kautta IB:it eroavat merkittävästi useista yhteiskunta- ja ympäristöpolitiikan toimintamalleista.

Verrattuna pelkkään julkisen sektorin toteuttamaan politiikkaan, IB:eissa toimijoita on suurempi ja monipuolisempi joukko. Tässä IB:it seuraavat suuntausta rakentaa julkisen ja yksityisen sektorin välistä yhteistoimintaa (ks. Hebson ym. 2003; Andersen 2008; Tynkkynen 2013). Sen sijaan, että julkinen sektori tuottaisi palveluita itse tai ostaisi ne yksityiseltä sektorilta, toimintaa pyritään järjestämään eri sektoreiden välisissä yhteenliittymissä, niin kutsutuissa *ekosysteemeissä* (ks. esim. Peltoniemi & Vuori 2004). Oman painoituksensa IB:eihin tuo yksityisten sijoittajien läsnäolo sekä hankehallinnoinnille ja ulkoiselle arvioinnille annettu merkittävä painoarvo. Yksityisten sijoittajien roolia on pidetty tärkeänä sen kannalta, että se voisi toiminnallaan myötävaikuttaa yhteiskuntaan positiivisesti vastuullisen sijoittamisen jalanjäljissä sekä mahdollistaa investointeja projekteihin, jotka eivät muuten tulisi rahoitetuiksi (OECD 2015; Edmiston & Nicholls 2018). Arvioinnin ja siihen liittyvien toimijoiden keskeisyys taas näkyy siinä, että IB:it pyrkivät tuomaan tulosperusteisuuden logiikkaa politiikkaan. Tulosperusteisen rahoituksen odotetaan vähentävän tarvetta hallinoida itse toimintaa, tukevan innovatiivisia ja toimivia palveluita sekä vähentävän julkisen sektorin kuluja riskinsirron myötä (NAO 2015; Fox & Morris 2021).

Näiden piirteiden yhdistelmänä IB:eissa ollaan nähty transformatiivista potentiaalia mahdollistaa sellaisten jähmeiksi osoittautuneiden järjestelmien *systemistä muutosta*, jota julkinen sektori ja muut yhteiskunnalliset toimijat ovat olleet toistaiseksi kykenemättömiä toteuttamaan (FitzGerald ym. 2020; Ghosh ym. 2021). Kuten SIB:eja tutkineet Tan ym. (2020) huomauttavat, tulokset SIB:ien toiminnasta – puhumattakaan EIB:eista – ovat kuitenkin vasta hyvin alustavia, ja instrumenttiin sisältyy paljon ”strategista monitulkintaisuutta” (Smith 2013; 2017; Eisenberg 1984). Täten IB:eja on tulkittava aina osana niitä yhteiskunta- ja ympäristöpoliittisia taustoja ja prosesseja, joissa niitä hyödynnetään (ks. myös esim. Chiapello & Godefroy 2017; Golka 2019; FitzGerald 2020).

Ravinne-EIB tulosperusteisuuden ja ravinteiden kierrättämisen risteyksessä

Tulosperusteiset rahoitussopimukset ovat vähitellen saapuneet 2010-luvun aikana myös suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan. Vaikka tulosperusteisuuden ajatusta ja sen taustalla olevaa vaikuttavuusinvestoimista on omaksuttu Suomessa muitakin reittejä, hyvin keskeinen toimija ajattelun Suomeen tuomisessa on ollut Suomen itsenäisyyden

juhlarahasto Sitra, johon perustettiin vaikuttavuusinvestoimisen avainalue vuonna 2014. Osana vaikuttavuusinvestoimisen Suomeen tuomista Sitra pyrki organisoimaan ja juurruttamaan keskeisesti juuri tulosperusteisia rahoitus sopimuksia. Tätä toteutettiin esimerkiksi esittelemällä instrumenttia laajasti kuntapäätäjille, järjestämällä potentiaalisten palveluntuottajien ”vaikuttavuuskiihdyttämöitä” ja perustamalla vaikuttavuusinvestoimisen markkinoiden kehittämistä tukeva vaikuttavuusinvestoimisen kansallinen ohjausryhmä. (Sitra 2017b; Tiikkainen 2019; Tiikkainen & Virtanen 2021.)

Tulosperusteisten rahoitus sopimusten tarjoamia mahdollisuuksia ympäristöongelmien ratkaisuun on tarkasteltu vuodesta 2017 alkaen ensin Sitran ja sen jälkeen Työ- ja elinkeinoministeriöön perustetun vaikuttavuusinvestoimisen osaamiskeskuksen toimesta (Sitra 2017a; TEM 2021). Lokakuussa 2017 Sitra, Ympäristöministeriö ja Maa- ja metsätalousministeriö kutsuivat työpajatyöskentelyyn noin 50 ympäristö-, bionalous- ja kiertotalousasiantuntijaa pohtimaan, mihin ekologiseen tematiikkaan vaikuttavuusajattelua voitaisiin parhaiten soveltaa. Näiden työpajojen tuloksena toiseksi kahdesta eteenpäin vietävästä ympäristötematiikasta valikoitui Ravinne-EIB:in kaksoistavoite: Lounais-Suomen eläintuotannon ravinnepäästöjen alentaminen ja kierrätyslannoitemarkkinoiden kehittäminen.

Lounais-Suomi on Pohjanmaan ohella alueita, joilla on Suomessa merkittäviä eläintuotannon keskittymiä. 1990-luvulta alkanut kasvi- ja eläintuotannon eriytyminen on johtanut tilanteeseen, jossa aiemmin kasvintuotannon ravinnelähteenä käytetylle lannalle ei intensiivisen eläintuotannon alueilla välttämättä löydy sopivaa peltoalaa levitystä varten. Kasvintuotantoon painottuneella alueella lantaa puolestaan olisi mahdollista hyödyntää enemmän kuin sitä on tarjolla. (Ylivainio ym. 2015.) Lannan tilakohtainen prosessointi kuljetettavaksi kierrätyslannoitteeksi on kuitenkin tuottajille tällä hetkellä hankalaa ja kallista, eikä tarjolle ole syntynyt tarpeeksi jatkoprosessointia tarjoavia yrityksiä, mistä johtuen lannan kasvintuotannolle hyödylliset ravinteet, ennen kaikkea typpi ja fosfori, jäävät vajaakäytölle (ks. esim. Luostarinen ym. 2019).

Intensiivisen eläintuotannon alueella puolestaan on huoli vesistöjä rehevöittävästä ravinnepäästöistä, joiden riski kasvaa niillä alueilla, joilla maaperän fosforipitoisuus on valmiiksi korkea. Lannan peltolevitys nostaa näillä alueilla ravinnepäästöjen riskiä, minkä vuoksi sitä ohjataan ympäristökorvausjärjestelmän ja eläintilojen luvittamisen kautta. Lannan aiheuttamiin ravinneongelmiin ja lannan kierrätyksen tehostamiseen onkin etsitty ratkaisuja tilojen, tutkimuslaitosten ja hallinnon välisessä yhteistyössä sekä erilaisten pilottien avulla jo vuosikymmenen ajan, mutta ratkaisut etenevät hitaasti. Ravinne-EIB etsii uutta ratkaisumallia tähän ongelmaan.

Kirjoitushetkellä Ravinne-EIB:in sopimusta ei vielä ole solmittu eikä sen kaikkia yksityiskohtia päätetty. Seuraavat piirteet ovat kuitenkin jo selvillä ja julkista tietoa. Ravinne-EIB lähtee liikkeelle siitä, että palvelunostajat – Maa- ja metsätalousministeriö sekä Varsinais-Suomen ELY-keskus – maksaisivat hankkeeseen osallistuville sijoittajille heidän investoimansa pääoman takaisin sen mukaan, kuinka EIB saavuttaisi tulostavoitteensa projektin kohdealueella eli Lounais-Suomen keskittyneen kotieläintuotannon alueella ja läntisellä Kokemäenjoen-Saaristomeren-Selkämeren vesienhoitoalueella VHA 3. Pitkän aikavälin tavoitteeksi on tässä asetettu fosforikuormituksen 10 % alentaminen ”taloudellisesti ja ekologisesti kestäväällä tavalla” vuoteen 2045 mennessä. Lyhyen aikavälin tavoitteena – ja indikaattorina pitkän aikavälin tavoitteesta – on 25 % alueen lannan fosforiylijäämästä eli noin 500 tonnin siirtäminen kierrätyslannoitevalmisteiden tuotantoon ja ”fosforilannoituksesta aidosti hyötyville pelloille” kierrätyslannoitevalmisteina vuoteen 2028 mennessä. (TEM 2021.)

Verrattuna nykyisiin toimiin Itämeren rehevöitymisen estämiseksi Ravinne-EIB pyrkii muuttamaan taustalla olevaa taloudellista logiikkaa. Nykyinen ympäristökorvausjärjestelmä esimerkiksi perustuu ajatteluun, jonka mukaan maanviljelijöille maksetaan korvausta niistä kuluista, joita sääntöjen mukaisesta lannan peltolevityksestä aiheutuu – vuoden

2020 ympäristökorvaussitoumuksessa 40 euroa hehtaarilta (Ruokavirasto 2020; Hyvönen ym. 2020). Tätä vastoin EIB pyrkii interventionsa seurauksena tilanteeseen, jossa tuottaja saisi taloudellista tuottoa siitä, että tilalle kertynyttä lantaa toimitetaan eteenpäin kierrätysravinteiden valmistamista varten. EIB:in interventio kohdentuu täten ravinteidenkierrätyksen jatkojalostusketjun kehittämiseen. Tavoitteena on investoida lannan kiertoon saamisen prosessointi- ja logistiikkaketjuihin, joiden myötä ravinteiden kierrätyksen ympärille saataisiin vähitellen rakennettua toimivat markkinat.

Aineisto ja metodologia

Ravinne-EIB:in rakentamiseen liittyvä valmistelu tarjoaa mahdollisuuden tarkastella sitä, miten EIB:in transformatiivista potentiaalia tulkittiin suhteessa asetettuun maatalouden aiheuttaman vesistöjen ravinnekuormituksen vähentämistavoitteeseen. Koska kyseessä on uusi politiikkainstrumentti, odotuksemme oli, että se voidaan hahmottaa monin eri tavoin – ja eroavaisuudet ymmärrysten välillä voivat merkittävästi vaikuttaa hankkeen etenemiseen (vrt. Dewulf ym. 2011; Stirling 2011).

Hyödynnämme tutkimuksessamme tulkinnallista politiikka-analyysia (*interpretive policy analysis*), joka on politiikantutkimuksessa kehitetty ja nykyisin myös innovaatio- ja transiitiotutkimuksen parissa hyödynnetty analyttinen viitekehys, joka korostaa poliittisten prosessien kompleksista, epävarmaa ja jännitteistä luonnetta (Yanow 2000; Hajer & Laws 2006; Häikiö & Leino 2014; Arrona & Zabala-Iturriagagoitia 2019). Tulkinnallisen politiikka-analyysin lähtökohtana on huomio, että uudet politiikan kentän ilmiöt eivät synny tyhjiössä, vaan muotoutuvat osana toimijoiden välistä vuorovaikutusta, kommunikaatiota ja arkisia toimeenpanon käytäntöjä. Tämän vuoksi ilmiöiden merkityksellistämiseen, olivat ne sitten huolenaiheita, konflikteja, politiikkatavoitteita tai uusia politiikkainstrumentteja, vaikuttavat aina sekä aiemmat käytännöt ja vakiintuneet merkityksellistämisen tavat että toimijoiden väliset vuorovaikutus- ja valtasuhteet ja intressiristiriidat. EIB:in vastaanotto ja toimeenpano on esimerkki tilanteesta, jossa toimijoilla on tarve pyrkiä merkityksellistämään uutta instrumenttia suhteessa olemassa olevaan politiikkaympäristöön. Tämän vuoksi toimintalogiikaltaan samankaltaisia instrumentteja saatetaan tulkita ja soveltaa hyvin eri tavoin riippuen esimerkiksi kansallisista eroista (Goodin ym. 2006; Jordan & Huitema 2014; Voß & Simons 2014). Kiinnittämällä huomiota olemassa olevien merkityksellistämisen tapojen ja uuden instrumentin suhteeseen, voidaan hahmottaa, millä spesifeillä tavoilla uusi instrumentti haastaa vakiintuneen järjestelmän transformatiiviseen muutokseen (Geels 2002; Hess 2014).

Empiirinen aineistomme sisältää yhteensä 14 äänitettyä ja litteroitua asiantuntija-haastattelua (H1–14). Haastattelimme vuoden 2020 aikana kaikkia Ravinne-EIB:in siihen asti edenneen rakennusprosessin kannalta keskeisiä toimijoita, kuten EIB:in suunnittelu- ja mallinnustyöhön osallistuneita tutkijoita ja asiantuntijoita (SYKE, Luke, BSAG), tulosperusteisia rahoitussopimuksia edistämään pyrkiviä virkahenkilöitä TEM:in Vaikuttavuusinvestoimisen (VI) osaamiskeskuksessa sekä suunnittelutyössä mukana olleita julkisen sektorin edustajia ministeriö- ja kuntatasoilla (MMM, YM, Varsinais-Suomen ELY-keskus). Potentiaalisten palveluntuottajien, hankehallinnoijan ja yksityisten sijoittajien näkemykset eivät ole aineistossamme edustettuina, sillä EIB-prosessi ei ollut vielä edennyt näiden toimijoiden valikoitumiseen.

Toteutimme haastattelut puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Tavoitteenamme oli yhtäältä saavuttaa vastauksia tutkimuskysymykseemme ja esittää kaikille haastatelluille tiettyjä, valmiiksi mietittyjä kysymyksiä (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48). Toisaalta seurasimme haastattellessa abduktiivisen tutkimusprosessin perinteitä laadullisessa tutkimuksessa eli keskustelutimme vähitellen aineiston keräämisen myötä syntyneitä huomioita niin olemassa olevan tutkimustiedon kuin haastatteluaineiston itsensäkin kanssa (Timmermans & Tavory 2012).

Analyysimme alkoi aineistolähtöisenä sisällönanalyysinä (Elo & Kyngäs 2008), jonka avulla tunnistimme, millaisiin teemoihin uusi politiikkainstrumentti kytkettiin haastateltavien puheessa. Löysimme haastatteluistamme viittauksia teemoihin kuten vaikuttavuuden korostamiseen, EIB:in olemukseen taloudellisena innovaationa sekä esimerkkien ja kokemusten puutteeseen EIB:in soveltamisessa. Teemoittelun kuluessa havaitsimme, että haastateltavat merkityksellistivät uutta instrumenttia tavoilla, jotka kytkivät erillisiä teemoja yhteen ja tarjosivat jäsentyneen tavan tulkita Ravinne-EIB:ia ja argumentoida instrumentin käyttökelpoisuudesta. Merkityksellistämisen tavat olivat haastateltavien välillä osin jaettuja, vaikka heidän näkemyksensä instrumentista olisivatkin eronneet toisistaan. Tämä havainto sai meidät analyysin toisessa vaiheessa hyödyntämään *tulkinnallisen politiikka-analyysin* tapaa soveltaa *kehysanalyysia* jännitteisten politiikkaprosessien tutkimuksessa (Yanow 2000; Hajer & Laws 2006).

Kehysanalyysin (Goffman 1974; Creed ym. 2002) kautta kykenimme jäsentämään niitä laajempia merkityksellistämisen tapoja, joiden avulla toimijat tulkitsivat EIB:in käyttökelpoisuutta Lounas-Suomen ravinneongelman ratkaisussa. Kehyksillä tarkoitetaan tulkintavälineitä, joiden avulla merkityksiä tuotetaan, ja jotka tätä kautta ohjaavat ja mahdollistavat toimintaa (Hajer & Laws 2006; Wagenaar 2011). Tunnistimme kehukset analysoimalla, millaisten metaforien ja analogioiden kautta haastateltavat pyrkivät ottamaan haltuun ja konkretisoimaan uuden instrumentin merkitystä. Tällä perusteella erottelimme kolme laajempaa tulkintakehystä: ekosysteemisyyden ja markkinapohjaisuuden sanastoon nojaava vaikuttavuusinvestoimisen kehys, ympäristötukipolitiikan haastamisen kehys ja kokeilukulttuurikehys. Kehysten ja niiden välisten jännitteiden analyysin avulla pyrimme ymmärtämään paremmin dynamiikkaa, jota sisältyy EIB:n soveltamiseen: millaiseen ympäristöön se asettuu, mitkä piirteet erottavat sitä nykytoiminnasta ja miten se pyrkii muuttamaan olemassa olevaa toimintaa?

Analyyysi ja tulokset

Tunnistimme aineistosta kolme kehystä, joiden kautta ravinne-EIB:in transformatiivisuutta arvioitiin (Taulukko 1). Näistä ensimmäinen eli kehys 1 ilmensi selkeimmin EIB:in ”oppikirjamääritelmaa” IB:ien ja vaikuttavuusinvestoimisen soveltamisena. Sen ominaispiirteinä ovat vaikuttavuuteen, ekosysteemeihin ja markkinoihin liittyvät metaforat, analogiat ja ilmaisut. Kehys 2 perustuu maatalouden ympäristöpolitiikkaa systeemisenä toimintana käsitteleviin puhetapoihin, jotka osallistuivat ympäristötukipolitiikan haastamiseen. Kehys 3 taas on kokeilevan kehittämisen sanastoon nojaava kehys. Lisäksi tunnistimme näihin kehyksiin liittyen kaksi läpileikkaavaa teemaa, tietopohjan ja mittakaavan, jotka näyttäytyivät jännitteisinä kehysten välillä.

Avaamme seuraavassa ensin yllä olevan taulukon kolmea kehystä, jonka jälkeen siirrymme tarkastelemaan kehyksiä läpileikkaavia jännitteitä. Läpi analyysin esitämme aineistostamme haastatteluotteita tarkoituksenamme havainnollistaa haastatteluissa ilmenneitä tulkintoja.

Kehys 1: EIB vaikuttavuusinvestoimisen transformatiivisena sovellutuksena

Aineistostamme kävi varsin selkeästi ilmi, kuinka vaikuttavuusinvestoinnista johdetut IB:it lähtevät liikkeelle varsin erilaisista lähtökohdista verrattuna transitiotutkimuksen klassiseen ajatukseen ruohonjuuritason innovaatioista ja niiden skaalaamisesta sosioteknisten murroksien airueina (Geels 2002). Ravinne-EIB tulkittiin ensimmäisessä tunnistamassamme kehyksessä ennen kaikkea jatkeena vaikuttavuusinvestoimisen yleisille tavoitteille ja ideaaleille: systeemisen muutoksen ja ekosysteemisyyden painottamiselle osana transformatiivista politiikkaa. Kehyksen kautta EIB:ia tulkitsivat eritoten VI-osaamiskeskuksen virkahenkilöt ja vaikuttavuusinvestoimiseen vihkiytyneet kansalliset viranomaiset, mutta myös muut valmisteluprosessiin osallistuneet.

Taulukko 1. EIB-kehukset & -jännitteet.

Table 1. The EIB frames and frictions.

	Kehys 1: EIB vaikuttavuus- investoimisen transformatiivisena sovellutuksena	Kehys 2: EIB maatalouden ympäristötukipolitiikan potentiaalisena haastajana	Kehys 3: EIB kokeilukulttuurin jatkumolla
Ydinsisältö	EIB soveltaa vaikuttavuusinvestoimisen logiikkaa ravinteiden kierrätykseen.	EIB haastaa nykyistä ravinteiden kierrätyksen toimintatapaa, maatalouden ympäristötukipolitiikkaa.	EIB näyttäytyy osana kokeilukulttuuria, muttei täysin sovi sen perinteisiin määritelmiin.
Jännite 1: Tietopohja	EIB:in tietopohja perustuu mallinnukselle.	EIB:in tietopohja suhteessa ympäristöpoliittisiin kokonaisuuksiin on liian kapea.	EIB kaipaisi onnistuneita esimerkkejä tietopohjukseen.
Jännite 2: Mittakaava	EIB ekosysteemin uudistamisena/ muodostamisena.	EIB:in mittakaava on liian suppea sen toteuttaakseen todellisen systeemimuutoksen.	EIB:in systeeminen aloite tulisi pilkkoa pienempiin, kokeiltaviin osiin.

Vaikuttavuusinvestoinnin ajatteluun tiiviisti kytkeytyvä käsitys systeemisestä muutoksesta (Sitra 2018; Chiapello & Knoll 2020) toimi kehyksessä 1 perusteluna sille, miksi maanviljelyn ravinnepäästöjen ongelman nähtiin kaipaavan juuri Ravinne-EIB:in kaltaista ratkaisua. Kehyksessä kuvattiin keskeisimmäksi ongelmaksi ravinteiden kierrätyksen dynamiikassa se, kuinka nykyisellään investointituet paljolti kohdennetaan yksittäisiin toimijoihin, esimerkiksi ympäristötuet maanviljelijöille ja investointituet tehtaille. Tätä vasten Ravinne-EIB tulkittiin kehyksessä ”kokonaisuoptimointina”, jossa lähdetään liikkeelle kokonaisvaikuttavuudesta ja vaikuttavuutta tavoittelevasta ekosysteemistä. Tavoitteena nähtiin luoda sellaisia kannustimia, jotka tukisivat koko järjestelmää:

”... ja kyllähän sitä ekosysteemiä on sinänsä jo kohtuu hyvin hahmotettu, että minkälainen se tällä hetkellä on ja mitä sinne vielä tarvittais. Ja mun mielestä se olemassa olevakin on jo aika lähellä sitä. Et nyt vaan se pointti on, että miten sinne saadaan semmosia insentivejä, että ne lähtee osaoptimoimnin sijaan, ne rupee optimoimaan sen koko uuden kokonaisuuden kautta. Ja siihen tää EIB mun mielestä sopis hyvin.” (H5, kansallinen viranomainen)

Olennaista systeemisen muutoksen tavoittelemisessa oli, että EIB hahmotettiin taloudellisena, markkinoita luovana toimintamallina (vrt. Barman 2015; Chiapello & Knoll 2020), ja sitä johdettiin tästä lähtökohdasta. Samalla myös ravinteiden kierrätys näyttäytyi ennen kaikkea systeemisenä ongelmana, jonka suhteen nykyinen ympäristötukipolitiikka oli taloudellisesti hampaatonta, ja joka kaipaisi uudenlaisia taloudellisia kannustimia kääntämään tilannetta. Tätä pohdittiin esimerkiksi seuraavasti, nostaen esille EIB:in systeemisiä etuja lukkiutuneen tilanteen avaamisessa ja eri toimijoiden ”samaa pöytään” tuomisessa:

”Suomessa on vahva tää, millä nimellä se nyt sit nykyisin onkaan, ympäristötukijärjestelmä, et suurin osa viljelijöistä on siinä mukana. Ja sehän se logiikka on se, et siitä maksetaan siitä tappiosta minkä sä saat, kun sä teet jonkun ympäristötoimenpiteen, et tavallaan sübenkin on se sisäänkirjattuna, et sä aina häviät taloudellisesti kun sä teet jonkun [naurahtaan] ympäristötoimenpiteen [...] Mut joo, kannattavuus ja ympäristö niin ne on aika eri, tämmösissä keskusteluissa ja tietysti ne pitäis saada samaan pöytään. Niin ehkä sitten tää täntyyppinen, voisko sit edesauttaa myös sitä, tämmönen vaikuttavuusinvestointi.” (H9, kansallinen viranomainen)

Samankaltaista ajattelua tuotiin esille toisessa haastattelussa, jossa haastateltava kuvasi EIB:ia sen taloudellisen logiikan kautta ”koordinoituina tukena”. Sen sijaan, että monet eri julkisen sektorin toimijat tarjoaisivat erilaisia kannustimia eri sidosryhmille, EIB:in holistisuus seuraisi niin kutsuttua ”yhden luukun mallia”, jossa tukien organisointia rationalisoidaan ja tehostetaan (vrt. Belinskij ym. 2016). Eli tässä tapauksessa yhden tuen kautta pyritään tarjoamaan kannustimia koko ekosysteemille, jotta tuet täydentäisivät toisiaan paremmin. EIB:in tuki lisäksi jäsenyysi paitsi ekosysteemisesti myös tulosperusteisuuden logiikan mukaisesti, varmistaen toiminnan tehokkuutta entisestään:

”Mutta tää on just se, että ku meil eri viranomaiset antaa näitä tukia. Että osa, tai maanviljelijöitten tuki, tulee jostain – mä en tiää onks se Maa- ja metsätalousministeriö vai mikä on – ja sit Työ- ja elinkeinoministeriön joku juttu antaa nää investointituet näille tehtaille. Ja sit on viel joku kolmas taho, joka antaa sit taas tukia siihen, että saadaan jossain näitä ilmastopäästöjä alas. Ja ku nää kukaan ei oo koordinoitu, ni lopputulos on se et ne tuet ei toimi, koska niit ei oo mitenkään koordinoitu. Eli periaatteeshan tää oon vaan tietyl tavalla järkevämmin koordinoitua tukea, missä me seurataan sitten vaan näitä totentuneita päästöjä tai muita ja maksetaan vasta sitte ku me nähdään, että oikeesti on tapahtunu sitä mitä me ollaan haluttu.” (H12, kansallinen viranomainen)

EIB nähtiin kehyksessä 1 oikeutettuna ja hyödyllisenä tapana pureutua lannan aiheuttamiin ravinneongelmiin ja Itämeren rehevöitymiseen sen perusteella, että se voisi luoda transformatiivisen väylän kohti markkinaehtoista toimintaa. Tämä kannustaisi ekosysteemiä kokonaisvaltaisesti toimimaan ravinteiden kierrätyksen ongelman kannalta edullisesti. Kehyksessä korostettiin näkökulman eroa perinteisempiin taloudellisen ohjauksen instrumentteihin, kuten hankerahaan ja yksittäisten toimijoiden tukemiseen. Kokonaisvaltaisuuden ja taloudellisten kannusteiden painotuksien lisäksi vaikuttavuusinvestoimislogiikan tarjoamaa systeemistä muutosta peilattiin nykytilanteeseen, jossa julkishallintoa tulisi muotoilla tehokkaammaksi ja rationaalisemmaksi. Uudistamisen fokus oli kehyksessä lisäksi nimenomaan hallinnoinnissa, ei niinkään ratkaisuisissa ravinteiden kierrättämisen substanssitasolla.

Kehys 2: EIB maatalouden ympäristökäytönä potentiaalisena haastajana

Toisessa tunnistamassamme kehyksessä Ravinne-EIB:ia ei tulkittu niinkään vaikuttavuusinvestoimiselle keskeisten piirteiden kuten ekosysteemisyyden ja markkinapohjaisuuden kautta, vaan yhtenä ympäristöpolitiikan instrumenttina, suhteessa laajempaan maatalouden ympäristöpolitiikan kokonaisuuteen. Tässä Ravinne-EIB näyttäytyi haastajana nykyisille ympäristöpoliittisille toimille, erityisesti suhteessa lannan käsittelyä ohjaavaan ympäristökorvausjärjestelmään. Kehyksessä ilmeni paljon ympäristöasiantuntijuudelle perustuvia näkemyksiä, jotka korostivat ravinteiden kierrätyksen, maanviljelyn ja ympäristöpolitiikan kompleksisia ja muutoksia hylkiviä piirteitä (vrt. Dewulf ym. 2011). Suhteessa näihin, Ravinne-EIB:ia kuvattiin mielenkiintoisena nykytilanteen haastajana, mutta sen tarjoamaan muutokseen suhtauduttiin lähtökohtaisen varovaisesti tai skeptisesti. Tällaisia tulkintoja esitettiin käytännössä kaikista toimijapositioneista käsin, pois lukien VI-osaamiskeskusten virkahenkilöt, jotka tulkitsivat EIB:ia kaikista selkeimmin enemmän vaikuttavuusinvestoimisen kuin ympäristöpolitiikan näkökulmasta.

Yleisellä tasolla maanviljely nähtiin tässä kehyksessä hankalasti ja hitaasti muutokseen taipuvana kenttänä. Tätä perusteltiin niin maanviljelyyn liittyvien luonnontieteellisten seikkojen, viljelykäytäntöjen muuttumisen yleisen jähmeyden, kuin nykyisessä toiminnassa kiinni olevien ja radikaaleja muutoksia hidastavien taloudellisten investointienkin kautta:

”... niin, heidän [maanviljelijöiden] parissa on ihan ymmärrettävästi, tää on hirveen sitkeätä. Koska maanviljely on, se on geneeissä ja se on perinteissä ja asiat tehdään jollain tavalla ja sitten siks se ei muutu

nopeesti. Eikä se voikaan, koska se on kasvukaudet ja kaikkei tällasta. Ja myös kasvuolosuhteet muuttuu joka vuosi nykyisin. Niin se on aidosti haasteellista.” (H4, järjestötoimija)

”Kansallisel tasolla ymmärretään ministeriöissäkin, mä tarkoitan YM:ää ja mä tarkoitan MMM:ää, nää ilmastoon liittyvät kysymykset, ympäristöön liittyvät kysymykset. Mut täytyy muistaa, että tässä me tarvittais myöskin kymmenen vuoden aikajänne. Ku täytyy muistaa, että nyt näillä varsinkin eläintiloilla, ne ovat investoineet omaisuutensa siihen. Niin vaikka siel ois halukin, ni sen kääntäminen nopeesti ei oo mahdollista.” (H10, alueellinen viranomainen)

Samaan tapaan myös maanviljelyyn vaikuttava ympäristötukijärjestelmä nähtiin kehyksessä 2 EIB:in suhteen haastavana ja rihmastomaisena kenttänä, joka ylettyi ympäristöpolitiikassa osaksi laajempia poliittisia kokonaisuuksia kuten EU:n maataloustukipolitiikkaa. Nykyinen ympäristökorvausjärjestelmä, joka pyrkii estämään vesistöjen ravinnekuormitusta kompensoimalla lannan ohjeiden mukaisesta peltovetyksestä koituvia kustannuksia, palautui siis osaksi isompaa politiikkakokonaisuutta ja nähtiin hyvin kompleksisena. EIB sen sijaan nähtiin kehyksessä itsessään mielekkäänä instrumenttina ravinteiden kierrätyksen edistämisen kannalta, mutta mahdollisuudet sovittaa sitä nykyiseen järjestelmään nähtiin vähäisinä. Kehyksessä 2 korostui näin EIB:in rooli tukipolitiikan muovaajana ja haastajana sen suoran korvaamisen sijaan:

”Meillä on niin valtavan säädelty tää koko maataloustuotanto ja nää järjestelmät ovat jäykekiä. Ja nyt ku niitä muutetaan, nii vuosikaupalla tehdään töitä jonkun muutoksen aikaansaamiseksi. Niin isoja tämmöisiä muutoksia järjestelmiin, niin mä en näe, että se ois näköpiirissä mahdollista. Mutta järjestelmien sisällä näitten palikoitten säätäminen olis se realistinen mahdollisuus.” (H8, tutkija)

Ongelmallisena kehyksessä 2 nähtiin eritoten Ravinne-EIB:in taloudellisen logiikan yhteensovittaminen nykyiseen ympäristötukijärjestelmään. EIB voisi tuottaa ”tuplamaksun” tilanteen, jossa maanviljelijä pystyisi hyötymään sekä EIB:ista että olemassa olevasta ympäristötukijärjestelmästä. Tältä pohjalta tuotiin esiin myös EIB:iin mahdollisesti sisältyviä ongelmia liittyen alueelliseen oikeudenmukaisuuteen. EIB:in kautta valtio kohdistaisi taloudellista tukea yksittäiselle alueelle, jättäen muut alueet suhteellisesti huonompaan asemaan. Tasa-arvoisten markkinoiden luominen nähtiin kehyksessä transformatiivisena ideaalina, johon EIB ei välttämättä olisi paras tai riittävän oikeudenmukainen ratkaisu, koska se rajoittuu tietyille alueelle:

”Just tää alueellinen dynamiikka. Ja miks valtio tukis tietyllä alueella mut ei toisilla? Niin tähän tulee myös tämmösiä poliittisia tai oikeudenmukaisuuskysymyksiä eri alueiden välillä. Ja myöski tavallaan se, et miks me maksetaan semmosest mikä pitää hoitaa joka tapauksessa. Et tämmönen. Ja toisille ei makseta ja ne tekee samaa asiaa. Niin et jos me luodaan semmosest toiminat markekinat, nii tavallaan ne on tasa-arvoiset et siihen kaikkei voi osallistuu, joille se on järkevää. Mut jos me tehdään tämmönen alueellinen rahoitusmekanismi nii siin, vähän pistää miettimään myöski tää.” (H6, kansallinen viranomainen)

Kehys 3: EIB kokeilukulttuurin jatkumolla

Kolmannessa tunnistamassamme kehyksessä Ravinne-EIB:ia tulkittiin osana niin kutsuttua *kokeilukulttuurin* jatkumoa. Kehyksen taustat olivat käsityksissä, että sosioteknistä muutosta voitaisiin edistää erilaisten kokeilujen toteuttamisen ja skaalaamisen kautta (ks. esim. Berg ym. 2014; Kivimaa ym. 2017; Matchoss & Repo 2018; Antikainen ym. 2019). Ravinne-EIB:iäkin tarkasteltiin kehyksessä siitä näkökulmasta, miten se suhtautui kokeilukulttuurille keskeiseen ajattelutapaan, jossa onnistuneen toiminnan kriteerejä olivat esimerkiksi ketteryys, nopeus, kyky hyödyntää ja tuottaa esimerkkejä sekä toiminnasta oppiminen

yhteiskehittämisen välinein (Eckert & Börzel 2012; Ansell & Bartenberger 2016; Huitema ym. 2018). Kyseisen kaltaista vertailua tehtiin käytännössä kaikissa aineistomme haastatteluissa.

Merkillepantavaa kehyksessä 3 oli ensinnäkin, että sen näkökulma sosioteknisen muutoksen toteuttamiseen oli käytännössä käänteinen verrattuna systeemistä muutosta painottaneeseen kehukseen 1. Kokeilukulttuurikehysten sisältönä toistui, kuinka vaikuttavuusinvestoiminen ja EIB tarvitsisivat systeemisen muutoksen suunnittelemisen sijaan esimerkkejä ja niistä oppimista, ennen kuin muutosta voitaisiin saavuttaa. Aiempien esimerkkien puute ja instrumentin huono tunnettavuus nähtiin tässä esteinä transformatiivisuudelle:

”Ei kukaan tiedä täst yhtään mitään. Jos te puhutte nyt EIB:istä mekanismina, onks se oikein... Kenellekään ei oo... Et jos meette tonne kadulle ja sanotte sanat EIB, niin kenelläkään ei oo mitään bajua tästä. Eli nyt must se merkittävin asia olis se, et täytyy luoda joku, josta voitais alkaa keskustelemaan.” (H4, järjestötoimija)

Kehyksessä painottui yleisemminkin ottaen konkreettisen tekemisen arvostaminen. Tätä perusteltiin sen kautta, että ilman konkreettisia kokeiluja ja niiden perusteella toteutettuja tapaukskimuksia IB:it ja niiden taustalla oleva vaikuttavuusajattelu eivät ”lähde liikkeelle”, sillä niiden toimivuutta on ennen esimerkkejä vaikeaa, ellei mahdotonta, arvioida. Tämän nähtiin haittaavan myös yksityisten sijoittajien houkuttelemista rahoittamaan toimintaa, koska heille ei ole toistaiseksi mahdollista tarjota näyttöä instrumentin toiminnasta:

”Mä uskon että me tarvittais Suomeen, myöskin ehkä EU:hun, hyviä esimerkkejä, hyviä et miten lähtis liikkeelle. Eli et tapaukskimuksia kun pystyisi tekemään riittävästi, mis vois vähän mallioppia, et se kuitenkin antais aika paljon siinä et se yleistyis.” (H10, alueellinen viranomainen)

”Sit ku taas sijoittajat haluu, ja yleensäki kaikki haluu nähä ne, et mitä te ootte aikasemmin saanu aikaan, sitä track recordia, niin se puuttuu. Niin se on yks semmonen iso, minkä kans täs sitte joutuu kans jossain määrin kamppaileen. Et jos meil on kilpailutus ja me halutaan tehdä jotain mist ei oo oikeen mitään näyttöä vielä hirveesti, niin se on aika riskaabelii kaikille osapuolille lähtee sitte tekemään semmosta.” (H11, kansallinen viranomainen)

Esimerkkien puute selittääkin suurilta osin, miksi Ravinne-EIB:iin suhtauduttiin kehyksessä melko skeptisesti. Esimerkkien puute yhdistettiin lisäksi kokeilukehyksessä näkemykseen siitä, että EIB oli etenemisessään verrattaen hidasa, mikä ei sopinut kokeilukulttuuriin liitettävään ajatukseen ketteryydestä. Esiin nostettiin huoli, että sijoittajat eivät kiinnostu Ravinne-EIB:ista, jos investoimisen tulokset tulevat ilmi liian hitaasti. Samaan tapaan kehyksessä painotettiin, että IB:in hallinnointiin – mallintamiseen, ekosysteemin organisoimiseen ja tulosten mittaamiseen – menee suhteellisen paljon resursseja. Tämä tekee siitä raskaan ja välttämättä myös kokonaisuutena suuremman ja kalliimman käytännön verrattuna ”perinteisempään” kokeilutoimintaan:

”Se tuotto, niin se on niinku pitkissä kantimissa. Että tokihan tää rahoitusmuoto on tarkoitettukin siihen, että se voi olla pitkäaikainen mut että, sen sijoittajan kannalta, niin sen pitää jotain ymmärtää tästä kuviosta, että se tietää että miksi se on niin kaukana ja pystyy niinku motivoituu siihen. Että jos puhutaan tällasista isommista laitoksista, joissa oikeesti pystytään prosessoimaan merkittävämpi määrä lantaa, ja merkittävämpi osa siitä saada uudenlaiseen muotoon lannotevalmisteksi kuljettavaksi versioksi, joka loppukäyttäjää kiinnostaa, niin se että tosiaan se laitos pyörii kunnolla, niin se on niinku vuosiakin. Ja sit tätä toimintaa ei hirveesti oo vielä.” (H2, tutkija)

”Vaikuttavuusinvestointi on kuitenkin subteellisen raskas malli siinä muodossa mitä nyt on esimerkiksi SIB:ejä tehty. Et se vaatii käytännössä usempien miljoonien kokonaisuuden että se tulee, jotta siin pystytään maksamaan ne hallinnoinnin palkkiot ynnä muut.” (H5, kansallinen viranomainen)

Lisäksi riippumatta siitä, nähtiinkö näitä EIB:ia perinteisestä kokeilutoiminnasta merkittävästi erottavia piirteitä loppuen lopuksi raskauden ja hitauden arvoisina, EIB:in sovittaminen uudenaikaisena toimintamallina muuhun julkisen sektorin ja valtionhallinnon toteuttamaan politiikkaan näyttäytyi kehyksessä joka tapauksessa ongelmallisena. Verrattuna kokeilujen rahoittamiseen, tulosperusteiset rahoitus sopimukset vaativat jo suunnitteluvaiheessa suurempia panostuksia ja syvällisempää ymmärrystä ongelmasta, jota pyritään ratkaisemaan. Muutos tämän suhteen nähtiin kehyksessä 3 hitaana prosessina, jota ei aktiivisesti tueta julkishallinnossa. Siinä missä julkishallinto saattaisi hyvinkin tukea ja tukeekin kokeilukulttuuria, sen oma kyky kokeiluihin nähtiin heikkona:

”No se on edelleen just tää muutosvastarinta ku halutaan pysy vanhassa, ni sitte tämmönen uusien asioiden kokeilu ei oo ihan maailman nopeinta tuolla valtionhallinnossa. Että ku on 50 vuotta menty jollain vanhalla tukimuodolla niin sit ku pitäis kokeilla jotain vähän uudempaa tapaa tehdä asioita, ni siel on kohtuullisen kovaa tendenssiä pysy siin vanhassa.” (H14, kansallinen viranomainen)

Kehysten väliset jännitteet

Aineistostamme oli tunnistettavissa paitsi eri tapoja kehystää Ravinne-EIB:ia myös selvää eriparisuutta kehysien avulla tuotettujen perusteluiden ja tavoitteiden välillä. Tämä ei varsinaisesti ole yllätys, sillä Ravinne-EIB:in rakennustyössä oli mukana toimijoita varsin erilaisista taustoista ja motiiveista käsin – mille siis koko ajatus tulosperusteisen rahoitus sopimuksen ekosysteemistä ja sen mahdollisesta transformatiivisuudesta monissa määrin perustuikin (vrt. Dewulf ym. 2011; FitzGerald ym. 2020). Erittelemme seuraavassa tarkemmin eri kehysien välillä ilmenneitä jännitteitä. Tämän myötä on mahdollista käsittää paremmin, millaisessa rajapinnassa EIB:in kehukset liikkuvat sekä suhteessa toisiinsa että suhteessa laajempiin kestävyysmurroksen toteuttamista koskeviin kysymyksiin. Keskeisinä läpileikkaavina jännitteinä tunnistimme tässä kehysten tulkinat EIB:in tietopohjasta ja mittakaavasta.

Tietopohja: mihin mallintaminen riittää?

Ensimmäisenä erona tunnistamiemme kehysten välillä näyttäytyi se, millaisena kehyksissä nähtiin sosioteknisen muutoksen kannalta tarvittava *tietopohja*. Lähtökohta tietopohjan merkitykselle oli Ravinne-EIB:in rakentaminen vaikuttavuusinvestoimiselle tyypillisen tulosperusteisuuden logiikan varaan. Ajatus systeemisestä muutoksesta perustui siihen, että ilmion nykytilanne on tiedettävä ja ymmärrettävä kokonaisvaltaisesti, jotta sitä voitaisiin muuttaa (vrt. Valovirta ym. 2011). Tietopohjaa tuotettiin EIB:iin ensisijaisesti *mallintamisen* kautta. Mallintaminen onkin jo lähtökohtaisesti kytketty IB-ajatteluun. Kaikki tulosperusteiset rahoitus sopimukset perustuvat jonkinlaiselle ongelman ja ratkaisun mallinnukselle, josta sopimuksen yksityiskohdat ja tulostavoitteet johdetaan ennen toiminnan aloittamista (Clifford & Jung 2017; FitzGerald ym. 2020).

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että ravinteisiin liittyvien toimien mallintaminen olisi ollut automaattinen tai helppo prosessi. Päinvastoin, kompleksisuutta toimintaan tuottivat sekä itse ravinnetematiikka, EIB-instrumentin taloudellinen logiikka, että ekosysteeminen organisointimuoto. Ravinne-EIB:in taustalla oli ravinteiden kierrätyksen mallintaminen kahdesta suunnasta: tarkastelemalla luonnontieteellisesti ravinnehuhtoutumien vesistövaikutuksia sekä taloustieteellisesti sitä, miten ravinteiden kierrätys jäsentyy

taloudellisesti kohti tulosperusteista rahoittamista. Vesistövaikutuksien ja lannan käsittelyn ympäristöllinen mallintaminen näyttäytyi kompleksisena, mutta kuitenkin tieteellisesti vakaalla perustalla olevana ja vankkaa tutkimustietoa hyödyntävänä toimena, joka oli toteutettu alaan erikoistuneiden tutkijoiden toimesta. Tämän yhdistäminen ekosysteemin eri jäsenten toimintaan ja päätöksentekoon sekä EIB:in tulosperusteiseen logiikkaan taas näyttäytyi merkittävänä organisatorisena haasteena. Mukana ollut haastateltava toi esimerkiksi esille, kuinka kyseinen mallinnuksen paikalleen asettaminen oli pitkä ja vaiheikas prosessi ja kuinka tietopohjan tulisi olla vieläkin vankempi:

”Täs Ravinne-jutussa haasteena oli se, että se mallinnus, minkälaisen mallin me luomme, se oli se isoin haaste. Ku aikaa kulu ja uus palaveri saatiin ja – betäinen, nyt ei voidakaan pitää ku ei saatukaan mallia, laskelmia tehtyä. Ni se vaan on niin, et jos asiat kovin kovin kovin menee pitkälle, ni tuppa se sitoutuminen vähenemään ja mä lähetänkin mun sijaisen sinne ja ku sijainkaan ei pääse, ni sijaisen sijainen, joka on ihan pihal asiast eikä oikeesti päätä mistään. Se on, et kyl siin se aikajänne on yks mikä täytyy pitää järkevänä ja se tietopohja eli meil täytyy olla vankka tietopohja asioille, koska siit tietopohjasta me voimme rakentaa sen mallin.” (H10, alueellinen viranomainen)

Aineistostamme olikin huomattavissa, kuinka käytännössä vain tulosperusteisten rahoitussopimusten parissa pidempään toimineet haastateltavat kuten TEM:in VI-osaamiskeskuksen virkahenkilöt olivat syvällisesti perillä siitä, miten tulosperusteiset rahoitussopimukset yksityiskohtiaan myöten toimivat ja millainen kokonaisuus IB:eihin kytkeytyvä ”vaikuttavuusajattelu” tulosperusteisine mallinnuksineen ja mittauskonventioineen on. Vaikuttavuusinvestoimisen ajatusta jatkaneen kehyksen 1 vaatimukset tietopohjalle olivat siis varsin kunnianhimoiset ja niiden täyttäminen nähtiin haastavana sekä ympäristötukipolitiikan haastamisen että kokeilukulttuurin jatkamisen kehysten suunnista.

Suhteessa ympäristötukipolitiikan haastamiseen eli kehykseen 2, EIB:iin sisältyvä ongelman mallintamisen painottaminen näyttäytyi vääjäämättä liian rajattuna toimena. Tulosperusteisuutta kuvattiin ympäristötukipolitiikan kehyksestä edistyksellisenä ja tarpeellisenä suuntauksena, joka on transformatiivinen. Sen tietopohja koettiin kuitenkin riittämättömäksi huomioimaan laajempia ympäristöpolitiikan poliittikkakokonaisuuksia kuten EU:n yhteisen maatalouspolitiikan CAP-strategiaa. Näkemyksissä korostui, kuinka tietopohjassa tulisi huomioida laajempi ympäristöpolitiikka ennen kuin sitä voitaisiin viedä yksittäisten teemojen kuten ravinteiden kierrätyksen pariin. Yksittäisten teemojen pitäisi osua eritoten julkisen sektorin näkökulmasta samaan, laajempaan kokonaisuuteen:

”Et tää vesiensuojeluban on kuitenkin ollu meidän semmonen iso kysymys ympäristövaikutusten puolella ja se ois hirveen hienoo jos siit pystyttäs pääsee tähän tulosperustaisuuteen. Mut se ei varmaan oikeesti onnistu. [...] Kaikki ministeriön rahat menee tän yhteisen maatalouspolitiikan ja siihen liittyvän tän, maaseudun kehittämishojelman CAP-strategian kautta. Eliikä kaikki ympäristövaikutukset täytyy tulla sitä kautta. Sen lisäksi, että täytyy tuottaa ruokaa ja olla taloudellisia ja tasa- ja maaseudun elinvoimaisuus ja kaikki nää muut, ruoan turvallisuus ja kaikki nää muut asiat, nii nää kaikki ympäristötavotteet – ilmasto, vesistö – ne on, istutettu tähän samaan kokonaisuuteen.” (H6, kansallinen viranomainen)

Selkeä kontrasti näyttäytyi myös suhteessa kokeilukulttuuria korostaneen kehyksen 3 tietopohjaan. Koska esimerkkejä ja kokemuksia IB:eista oli vain vähän, koko tietopohja aihetta koskien näyttäytyi epävarmana, eikä mallintaminen vaikuttanut täysin vakuuttaneen kaikkia ekosysteemin toimijoita. Kiinnostusta EIB:ia ja vaikuttavuusinvestoimista kohtaan riitti, mutta kokemusten kautta saavutettu ja ensisijaisena pidetty konkreettinen tietopohja puuttui. Siinä missä kokonaisvaltaisen ympäristöpolitiikan kehyksen perspektiivistä tietopohjan tulisi ottaa huomioon paljon enemmän ja laajempia asioita, kokeilukulttuurin kehyksestä katsottaessa EIB:in transformatiivisuus olisi vaatinut selkeämpää tietopohjaa

ja kykyä viestiä toiminnasta ruohonjuuritasolta lähtien. Nykytilanne nähtiin tätä vasten haasteellisena siitä näkökulmasta, että kehyksen korostamaa käytännön kokemusta tai syvällistä ymmärrystä EIB:ista ei vielä ekosysteemissä ollut:

”No mun käsityksen mukaan ne, kenen kanssa oon ite jutellu ja ketä on ollu niissä työpajoissa mitä on pidetty, niin kaikki on ollu tosi kiinnostuneita. Mutta kaikki on eikä ollu myös sillai pikkeksen hämillään, että minkälainen tää nyt niinku käytännössä oikeesti on ja kuka toimii ja miten siitä maksetaan ja tällä lailla.” (H2, tutkija)

Mittakaava: sosioteknisen muutoksen dynamiikasta ja koosta

Tietopohjan lisäksi kehykset näyttäytyivät kitkaisina myös suhteessa kysymykseen mittakaavasta, jolla Ravinne-EIB voisi toimia transformatiivisesti. Myös tässä EIB:in kehystäminen vaikuttavuusinvestoimisen laajentamisen perspektiivistä näyttäytyi väli- muotona ympäristöpoliittisen holistisuuden ja ruohonjuuritason kokeilukulttuurin välillä.

Vaikuttavuusinvestoimisen konseptin näkökulmasta, eli kehyksessä 1, tarvittavan sosioteknisen muutoksen mittakaava oli systeemitasoinen. Tämä oli kirjoitettu sisään EIB:in logiikkaan. Kehyksessä 1 mittakaava siis oli tulosperusteisuuden logiikan kytkeminen ravinteiden kierrätyksen ratkaisemiseen tietyllä alueella. Näkemystä ilmentää seuraava haastattelulainaus, jossa korostuu ero yksittäisten toimenpiteiden ja laajemman toimintamallien transformatiivisen muutoksen välillä. Näkemys korostaa, että vaikuttavuusinvestoimiselle pohjautuva Ravinne-EIB ei itsessään tarjoa tai määritä toimenpiteitä, joilla toivottu vaikuttavuus voitaisiin saavuttaa. Sen sijaan EIB pyrki luomaan kannustinmekanismien, jonka myötä toimenpiteet määrittyivät tulosperusteisesti prosessin myötä. Täten kehyksessä 1 EIB:in transformatiivinen voima siis nähtiin käytännön tasoa ”yhtä ylempänä”, toimenpiteiden tuottamisen innovaationa ja politiikkainstrumenttina, mitä kuitenkin ei vielä olla esimerkiksi kuntatasolla täysin ymmärretty:

”Kun aletaan puhua kuntien kanssa tästä, nii he haluis heti alkaa määritellä ne toimenpiteet. Sehän on myös ajattelun muutos, mitä pitää paljon tehdä, että nyt ei oo kyse... Monet sanoo et: ”No, mikä se on se toimenpide mitä te tarjootte?” Ku mehän ei olla tarjoamassa mitään toimenpidettä, vaan erilaista rahoitus-, sopimus- ja hankinta-ajattelua ja -logiikkaa, jolla taas siihen tuloksellisuuteen voidaan tarjota erilaisia toimenpiteitä.” (H13, kansallinen viranomainen)

Keskeistä kehyksessä 1 siis oli, että Ravinne-EIB skaalaisi ja tekisi hallinnoitaviksi olemassa olevia innovaatioita – ei siis varsinaisesti kehittäisi uusia. Varsinaiset, esimerkiksi ravinteiden kierrätykseen liittyvät teknologiset innovaatiot olisivat korkeintaan täydentäviä. Itse peruslogiikan, toimijoiden ja infrastruktuurin kuten ravinteita prosessoivien laitojen täytyisi olla käytännössä toimintavalmiita heti prosessin alussa:

”Niin, en tiedä, että onko siinä sit oltava kuitenkin aika valmiit ne järjestelmät. Tietysti aina kun joiain tehdään, niin se herättää uusia ajatuksia ja voidaan käynnistää pilotoiteja ja muita. Että tossa nyt todennäköisesti täytyy olla tietysti aika valmis järjestelmä, joka toimii ja jonka tiedetään toimivan, että se ei sit niinku kariudu siihen, että ensimmäiset viis vuotta niinku yritetään saada sitä laitosta toimimaan, jonka piti toimia.” (H3, tutkija)

Kokeilukulttuuria korostaneen kehyksen 3 perspektiivistä Ravinne-EIB:in tavoittelema muutos olikin liian hidaskäyttöinen ja raskas. EIB:in suunnitteluprosessi oli venynyt jo useampien vuosien pituiseksi, ja haastatteluissa tuotiin esille, että EIB:in transformatiivinen mittakaava oli liian iso. Vaihtoehtona kehyksessä esitettiin perinteisemmille kokeiluille tyypillisempää ongelman pilkkomista pienempiin, nopeampiin ja helposti lähestyttävempiin

kokonaisuuksiin, mikä oli ristiriidassa systeemisen muutoksen ajatukselle perustuvan vaikuttavuusinvestoimisen kehysten 1 kanssa:

”No mun mielest eihän siin päästy es alkuun valitettavasti. Ihan tämmönen perinteinen juttu, et tutkitaan, bukitaan, pyöritään, haastatellaan, väännetään, käännetään. Sit ku tuli se betki et nyt täytyy jotain tehdä nii [äännähtää]. Eli ei olla päästy siin prosessis alkuun. Sit toinen asia mikä mulle tuli jo beti sillan oli se, et voisko tätä yrittää portaittain. Et ois saanu nopeesti jonku pienen yksinkertasen sillain, et sen ois vaikka valtio rahottanu ja näin pois päin. Nün ku testiin sillai et me nähään et se on jo, et tapabtuu.” (H4, järjestötoimija)

Kehykset menevät mittakaavan kannalta mielenkiintoisesti lisäksi ristiin toistensa kanssa: ympäristöpolitiikan kehyksessä 2 EIB:iä kuvattiin juuri kokeiluna, jonka kautta vähittäiset muutokset tukipolitiikkaan tulisivat perustelluiksi. Siinä missä siis vaikuttavuusinvestointien soveltamisen ja kokeilujen mittakaavat palautuivat ravinteiden kierrätyksen paikalliseen ongelmaan ja niiden ratkaisemiseen joko ekosysteemisesti tai kokeilujen kautta, ympäristöpolitiikan kokonaisvaltaisemmasta näkökulmasta EIB:in tavoittelemaa muutosta ei nähty riittävän systeemisenä. Itse instrumenttia kuvattiin potentiaalisesti transformatiivisena, mutta sen ei nähty olevan riittävä ratkaistakseen ravinteiden kierrätyksen ongelmaa:

”Siis tää EIB:än on varmasti semmonen tulevaisuuden rahoitusmekanismi. Ja se on hirveen hyvä et siin kokeillaan, sitä etsitään myös tätä ympäristöalueelle tämmösiä uusia rahoitusmekanismeja – niit ilman muuta, varmaan tulee. Mut, ehkä mä en nää et tää ravinteiden kierrätys ois mikään, yksösjuttu tässä. Et siihen liitty paljon ongelmia, että se voi olla että se kannattaa ratkasta jollain muulla tavalla.” (H6, kansallinen viranomainen)

Diskussio: EIB:in transformatiivinen potentiaali

Kestävyysemurrokset edellyttävät uusia politiikkainstrumentteja, jotka saavat aikaan laajoja, transformatiivisia muutoksia eri sosioteknisissä järjestelmissä (Chaffin ym. 2016; Schot & Steinmueller 2018). Näiden instrumenttien toimeenpanon edellytyksenä on, että keskeiset sidosryhmät tulkitsevat ne hyväksyttäväiksi ja tarkoituksenmukaisiksi (Weber & Rohrer 2012). Tapaustutkimuksemme Ravinne-EIB:in valmistelusta tuo näkyviin uuden, mahdollisesti transformatiivisen politiikkainstrumentin – tulospöytäsuunnitelman rahoitusosuuden – piirteitä ja sen toimeenpanon kohtaamia esteitä, ja tuottaa näin uutta ymmärrystä kestävyysmurrosten ohjaamisen edellytyksistä ja mahdollisuuksista.

Siinä missä kaikki haastateltavamme suhtautuivat sinänsä optimistisesti EIB:in tarjoamiin mahdollisuuksiin, aineistossamme korostui uuden politiikkainstrumentin vaikeus asettaa vallitsevaan politiikkaympäristöön. Tunnistamamme erot eri kehysten välillä myötäilivät sitä aiemmissa tutkimuksissa esitettyä huomiota, että sosioteknisten järjestelmien uudistaminen on usein erittäin vaikeaa olemassa olevia järjestelmiä vakaana pitävien jäykkyystekijöiden takia, minkä vuoksi puolestaan pienimuotoisia kokeiluja ja niiden skaalaamista pidetään olennaisena keinona edistää kestävyysmurroksia (Geels 2002; Schot & Steinmueller 2018; Köhler ym. 2019). Ravinne-EIB:in tarkastelu tuo kuitenkin näkyviin jännitteitä suhteessa sekä ylhäältä alaspäin suuntautuviin suuren mittakaavan reformeihin että kokeilukulttuurin mukaiseen vähittäiseen uudistumiseen (vrt. Matchoss & Repo 2018). Ravinne-EIB asettuu näiden kahden politiikkanteon lähestymistavan väliseen tilaan, yhtäältä yksittäisiä kokeiluja laajempaan, toisaalta ympäristöpolitiikkakokonaisuuksia pienempänä instrumenttina. Se näyttyy yhtenä potentiaalisena lisävaihtoehtona kestävyysmurroksien tavoittelemisen työkalupakissa, mutta samanaikaisesti se kohtaa etenemisen esteitä molemmista suunnista. Kiteytämme seuraavassa näitä haasteita analyysimme pohjalta.

Ensinnäkin kokeilemisen ja EIB:in suhteesta. Vaikka IB-ajattelun voi nähdä saaneen vipuvoimaa Suomessa 2010-luvulla poliittiseen ja hallintokulttuuriin jalkautetusta kokeilukulttuuriin ideasta, sen jakaessa kokeiluille keskeiset premissit eli sektorirajojen ylittämisen ja vuorovaikutuksen korostamisen (ks. Antikainen ym. 2019, 6), suhtautuu se kuitenkin eri tavalla sosiotekniseen muutokseen. Siinä missä kokeilemisen keskiössä ovat ennustamattomuus ja toiminnasta oppiminen kokeiluprosesseissa, IB:it lähtevät vahvasti liikkeelle toiminnan suunnittelemisesta, mallintamisesta ja sopimuksellisuudesta: transformatiivisuus on paremminkin toiminnan lähtökohta kuin jotain, mitä kohti pyritään.

Kysymys mittakaavasta on tässä suhteessa määrittävä. Kokeilut on nähty pyrkimyksinä vaikuttaa paikallisella tasolla käytäntöihin ja näiden oppimisten perusteella mahdollisesti vaikuttaa eteenpäin laajentamalla kokeilujen mittakaavaa. IB:eissa lähtökohtana sen sijaan on tietyn kokonaisvaikuttavuustavoitteen kuten nuorten syrjäytymisen tai vesistöjen ravinnekuormituksen hahmottaminen ja mallintaminen ekosysteeminä ongelmana ja tästä kokonaiskuvasta yksittäisten interventoiden skaalaaminen alaspäin: näkökulmana on siis vahvasti systeemisen muutoksen tavoittelemisen (Loorbach & Rotmans 2010; Valovirta ym. 2011; Laakso ym. 2017; Sitra 2018). Viimeaikaisessa transformatiivisen politiikan tutkimuksessa on korostunut näkökulma, jonka mukaan yksinomaan kokeilujen tukeminen ei ole riittävää merkittävän murroksen aikaansaamiseksi – tarvitaan myös politiikkaa, joka horjuttaa tai uudistaa merkittävästi vallitsevia järjestelmiä ja käytäntöjä (Kivimaa & Kern 2016; Leipprand & Flaschland, 2018; Ghosh ym. 2021). Ravinne-EIB kytkeytyy tähän keskusteluun uutena politiikkainstrumenttina, sillä sen transformatiivisuus näyttäytyy pyrkimyksessä määritellä uudelleen eri toimijoiden välisiä suhteita ja kannustimia ja luoda näin tilaa uusien toimintamallien käyttöönotolle.

Ympäristötukipolitiikan kehityksen kautta aineistossamme kuitenkin ilmeni, kuinka systeeminen muutos tietyssä järjestelmässä, kuten maatalouden toimintatavoissa, ei ole irrallaan laajemmasta toimintaympäristöstä (vrt. esim. Bergek ym. 2015). Ympäristötukipolitiikan kehiksestä tulkittuna näyttäytyikin, että spesifit IB:n sisällöt, kuten toiminnan mallintamisen logiikka ja pyrkimys sen nojalla luoda kannustimia markkinoille, nähtiin hankalina siksi, että samankaltaisia mekanismeja ei hyödynnetä ympäristöpolitiikassa laajemmin. Tämän suhteen ongelmina nähtiin yhtäältä eriävä tietopohja ympäristöpolitiikasta ja esimerkiksi tilallisten mahdollisuuksista muuttaa toimintaansa, toisaalta liian pieni tarkastelun mittakaava. Täten ympäristötukipolitiikan näkökulmasta EIB:in potentiaali näyttäytyi tietynlaisena laajemman järjestelmän sparraamisena: kokeiluna, joka voisi joltain piirteiltään, kuten tulospäristeisuudensä kautta, osin auttaa tarkastelemaan ympäristöpolitiikkaa uudella tavalla. Suhteessa vaikuttavuusinvestoimisen kehikseen kyseessä on kuitenkin monissa määrin tyypistetty versio IB:iden tavoitteesta. Vaikka Ravinne-EIB kykenisi synnyttämään transformatiivisia vaikutuksia (Ghosh ym. 2021), herää kysymys, millaisia politiikkainstrumenttien yhdistelmiä sen koko potentiaalın hyödyntäminen edellyttäisi (Flanagan ym. 2011; Kivimaa & Kern 2016).

Nähdäksemme silti juuri ”rajatumpi” systeeminen tarkastelu tekee EIB:stä uudenlaisen vaihtoehdon lannan ravinnekierrätysten ongelmaan, jonka ratkaisuyritykset ovat toistuvasti törmänneet siihen, että uudet kierrätysten mahdollistavat teknologiat, liiketoimintamallit ja tuotteet eivät istu toimintaympäristön asettamiin rajoitteisiin (esim. Åkerman ym. 2020). Kuten edellä mainitsimme, transformatiivinen politiikka edellyttää uusien, sektorirajat ylittävien toimijasuhdeiden muotoutumista ja yhteistoimintaa (Weber & Rohrer 2012), ja juuri tällaisessa asiantuntijoiden törmäyttämisessä piilee EIB:n transformatiivinen potentiaali, johon perinteisemmät ja pienimuotoisemmat kokeilut eivät välttämättä yllä. Ravinnekierrätystä oli Suomessa ennen EIB:n valmistelua jo edistetty ohjelmallisesti ja pitkäjänteisesti useiden hankkeiden ja kokeilujen avulla. Vaikka projektien kautta tapahtuva kehittäminen on tuottanut ravinnekierrätysten alueelle muutostoimijuuutta, on hanketyö kuitenkin aina väistämättä pirstaleista (Nylén 2021). Lisäksi aiempi maatalouden vesistökuormituksen vähentämiseen tähtääviä kokeiluja koskeva tutkimus on osoittanut,

että paikkaperustaisten kokeilujen avulla on mahdollisuutta vaikuttaa kuormitukseen ainoastaan rajallisesti. Niiden rinnalle tarvitaan ylipaikallista vaikuttamista (ks. Kaljonen 2016).

EIB:n valmisteluprosessi toi yhteen paikallisia ja yleisemmän tason laajempiin maatalouden ympäristöpolitiikkaan kytkeytyviä toimijoita sekä tulosperustaisen ohjaamisen asiantuntijoita pohtimaan yhdessä koko ravinnekierrätyksen toimivuuteen vaikuttavaa toimintaympäristön kokonaisuutta. Näihin kohtaamisiin toki liittyivät myös uuden instrumentin kehittämisen hankaluudet, mutta olennainen huomio nähdäksemme silti on, että vaikka tunnistamamme kehykset näyttäytyivät kitkaisina, tarkoitti se myös sitä, että EIB on onnistunut tuomaan yhteen muuten omissa poliittisen toiminnan sfääreissään toimivia toimijoita ja tematiikkoja. Onkin nähdäksemme mielenkiintoinen tutkimuksemme tulos, että vaikka tunnistimme tulkinnallisen politiikka-analyysin kautta toisistaan eroavia kehyksiä EIB:in transformatiivisuudesta, nämä kehykset eivät juurikaan jäsenyneet aineistossamme toimijapositoiden mukaisesti, eikä niistä mikään varsinaisesti dominoinut muita, vaikka lähtökohdat koko EIB:iin olivat toki kehyksessä 1. Tämän voi ajatella olevan seurausta onnistuneesta yhteistoiminnasta, vaikkakin osittain tulos liittyynee myös siihen, että EIB oli instrumenttina niin uusi, että sen tulkintakehykset eivät vielä olleet vakiintuneet. Uudenlaista yhteisymmärrystä luova vuorovaikutus ja jaettujen tulkintakehyksen muodostaminen on hidas prosessi (vrt. Dewulf ym. 2011), joskin edellytys systeemitason muutoksesta lähtevän EIB-instrumentin etenemiselle ja kyvylle sovittaa kunnianhimoinen, mutta toistaiseksi kehittämätön ajatus tulosperustaisuudesta ympäristöpolitiikan agendalle.

Johtopäätökset

Nykyisen politiikkaympäristön ajattelu- ja toimintamalleja haastavan Ravinne EIB:in eteneminen on ollut hidasta. Kuvassimme edellä uuden instrumentin sisältöihin ja toimintalogiikkaan liittyvien tulkintakehysten välisiä eroja ja niihin liittyviä jännitteitä, mitkä omalta osaltaan tekivät instrumentista hankalasti omaksuttavan ja instrumentin omaksumista hidastavan. Näiden lisäksi Ravinne-EIB:n etenemistä on leimannut poliittisen vipuvoiman puute. EIB:illa ja sitä pohjustavalla vaikuttavuusinvestointiajattelulla ei ainakaan toistaiseksi ole ollut Suomessa laajaa poliittista tukea ja kiinnostusta takanaan, mikä olisi edellytys transformatiivisten instrumenttien menestykselle. Logiikka toimii myös toiseen suuntaan ja kuvaa yleistä kestävyysmurroksien jähmeyden ongelmaa uusien instrumenttien ja innovaatioiden suhteen: jos EIB:ien ja IB:ien toimivuudesta olisi selkeitä todisteita ja sen sisällöt olisivat vakiintuneita ja helposti hyödynnettävissä, se toki edesauttaisi instrumentin leistyä. Jostain on kuitenkin aloitettava. Euroopan ensimmäisenä ja maailmanlaajuisestikin vasta kolmantena EIB:ina, Ravinne-EIB toimii merkittävänä avauksena, mikäli se saadaan toteutettua.

Tutkimuksemme tulosten arvioinnin kannalta on kuitenkin olennaista huomata, että monet Ravinne EIB:in transformatiiviseen potentiaaliin liittyvät kysymykset jäivät tutkimusasetelmamme ulottumattomiin instrumentin varhaisen kehityksen takia. Emme esimerkiksi päässeet vielä tarkastelemaan sitä tulosperusteisten rahoitussopimusten kynnyskysymystä, toimivatko (E)IB:it lopulta lupaustensa mukaan: onko niiden myötä tosiaan mahdollista saavuttaa niin kutsuttuja win-win-win-tuloksia? SIB:eja koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että yksinkertaista vastausta kysymykseen ei toistaiseksi ole. Vaikuttavuuden arvioinnin syvällisyys on vaihdellut SIB:eissa laajasti, minkä vuoksi niiden tuloksellisuudesta verrattuna muihin instrumentteihin ei toistaiseksi ole selkeitä todisteita (ks. esim. Fox & Morris 2021). Suhteessa olemassa oleviin esimerkkeihin suomalainen versio IB:eista, jota myös Ravinne-EIB seurasi, näyttäytyy kuitenkin arviointinsa suhteen verrattaen perusteellisena. Siinä missä ongelmakohdaksi useissa SIB:eissa on esimerkiksi Iso-Britanniassa tunnistettu vaikeus löytää toimivia tulosindikaattoreita ja riittämätön vuorovaikutus ekosysteemeissä (Neyland 2018; Fox & Morris 2021), nämä komponentit

vaikuttaisivat olevan Sitran ja Vaikuttavuusinvestoimisen osaamiskeskuksen Suomeen tuomassa versiossa lupaavalla tasolla. Tämäkään ei silti vielä tarkoita sitä, että toteutuessaan EIB automaattisesti täyttäisi lupauksensa. Ravinne-EIB esimerkiksi nojaa vahvasti markkinoiden kykyyn tarttua ravinteiden kierrätyksen ongelmaan ilman juurikaan todisteita siitä, että maanviljelijät olisivat lopulta kiinnostuneita kierrätettyjen ravinteiden käytöstä. Tässä mielessä korostuukin (E)IB:ien olemus ainakin toistaiseksi juuri kokeellisena politiikkainstrumenttina.

Tästä huolimatta Ravinne-EIB:issa ja sitä pohjaavassa tulosperusteisten rahoitus-sopimusten toimintamallissa selvästi ilmenee piirteitä, jotka näyttäytyvät lupaavilta sosioteknisten muutoksien edistämisen kannalta. Näihin kuuluvat muiden muassa ison mittakaavan vaikuttavuuden analysoinnin ja ennakoinnin, mallintamisen ja eri sidosryhmien osallistamisen huomiointi, joita kaikkia on pidetty keskeisinä osina sosioteknisen muutoksen strategista tavoittelemista (Nieminen & Hyytinen 2015). Lisäksi IB:ien peruslähtökohta, jossa pyritään kytkemään uusia toimijoita – eritoten sijoittajia – osallistumaan kestävyysmurroksien edistämiseen on tärkeä. On kuitenkin olemassa selkeä tarve lisätutkimukselle, joka selvittää, millaisia mahdollisuuksia ja kykyjä yhteiskunnan eri toimijoilla on osallistua IB:ien toimeenpanoon – ja millä nopeudella. Nähtäväksi myös jää, ovatko tulosperusteiset rahoitussopimukset instrumenttina määrittävä osa laajasti osallistavaa ja vaikuttavuuteen nojaavaa kestävyysmurroksien tukemista, vai voisivatko ne tulla osaksi yhteiskunta- ja ympäristöpolitiikkaa joltain toista kautta.

Kiitokset

Tätä tutkimusta ovat rahoittaneet Koneen Säätiö sekä Suomen Akatemian yhteydessä toimiva strategisen tutkimuksen neuvosto (327768).

Lähteet

- Agrawal, A. & Hockerts, K. (2021) Impact investing: review and research agenda. *Journal of Small Business & Entrepreneurship* 33(2) 153–181. <https://doi.org/10.1080/08276331.2018.1551457>
- Andersen, N.Å. (2008) *Partnerships: Machines of Possibility*. Polity Press, Bristol. <https://doi.org/10.2307/j.ctt9qgkj4>
- Ansell, C. K., & Bartenberger, M. (2016) Varieties of experimentalism. *Ecological Economics* 130 64–73. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.05.016>
- Antikainen, R., Kangas, H., Alhola, K., Stenvall, J., Leponiemi, U., Pekkola, E., Rannisto, P & Poskela, J. (2019) Kokeilukulttuuri Suomessa - nykytilanne ja kehittämistarpeet. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2/2019. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161281>>.
- Arrona, A. & Zabala-Iturriagoitia, J.M. (2019) On the study and practice of regional innovation policy: the potential of interpretive policy analysis. *Innovation: The European Journal of Social Science Research* 32(1) 148–163. <https://doi.org/10.1080/13511610.2018.1528141>
- Balboa, C.M. (2016) Accountability of environmental impact bonds: The future of global environmental governance? *Global Environmental Politics* 16(2) 33–41. https://doi.org/10.1162/GLEP_a_00352
- Barman, E. (2015) Of Principle and Principal: Value Plurality in the Market of Impact Investing. *Valuation Studies* 34(1) 51–79. <https://doi.org/10.3384/VS.2001-5592.15319>
- Belinskij, A., Wärsta, M., Ekroos, A., Soininen, N., Määttä, T., Pölönen, I., Heinonen, H. & Malin, K. (2016) Yhden luukun periaatteen toteuttaminen ympäristöasioissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2016(29). <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79590/yhden%20luukun%20periaatteen%20toteuttaminen.pdf>>.
- Berg, A. & Hildén, M. & Lahti, K. (2014) Kohti kokeilukulttuuria: Analyysi Jyväskylän resurssiviisaista kokeiluista strategisen kehittämisen työkaluina. Sitran selvityksiä 77. <<https://www.sitra.fi/julkaisut/kohti-kokeilukulttuuria/>>.
- Bergek, A., Hekkert, M., Jacobsson, S., Markard, J., Sanden, B. & Truffer, B. (2015) Technological innovation systems in contexts. Conceptualizing contextual structures and interaction dynamics. *Environmental Innovations and Societal Transitions* 16(1) 51–64. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2015.07>
- BIOS-tutkimusyksikkö (2020) BIOS:n lausunto eduskunnan ympäristövaliokunnalle: Agenda 2030. Kirjallinen asiantuntijalausunto. 3.12.2020. <<https://bios.fi/bios-lausunto-eduskunnan-ymparistovaliokunnalle-agenda->

2030/>.

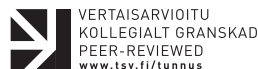
- Carè, R. & De Lisa, R. (2019) Environmental Impact Investing: An Overview. *International Journal of Accounting and Financial Reporting* 9(3) 75–84. <https://doi.org/10.5296/ijaf.v9i3.15045>
- Chaffin, B. C., Garmestani, A. S., Gunderson, L. H., Benson, M. H., Angeler, D. G., Arnold, C. A., Cosens, B., Craig, R.K., Ruhl, J.B. & Allen, C. R. (2016) Transformative environmental governance. *Annual Review of Environment and Resources* 41 399–423. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-110615-085817>
- Chiapello, E. & Knoll, L. (2020) Social Finance and Impact Investing. Governing Welfare in the Era of Financialization. *Historical Social Research* 45(3) 7–30. <<https://www.jstor.org/stable/26918402>>.
- Christophers, B. (2018) Risk capital: Urban political ecology and entanglements of financial and environmental risk in Washington, DC. *Environment and Planning E: Nature and Space* 1(1–2) 144–164. <https://doi.org/10.1177/2514848618770369>
- Clifford, J. & Jung, T. (2016) Social Impact Bonds: Exploring and Understanding an Emerging Funding Approach. Teoksessa Lehner, O.M. (toim.) *Routledge Handbook of Social Finance* 161–176. Routledge, London & New York.
- Creed, W., Langstraat, J. & Scully, M. (2002) A Picture of the Frame: Frame Analysis as Technique and as Politics. *Organizational Research Methods* 5(1) 34–55. <https://doi.org/10.1177/1094428102051004>
- Dewulf, A., Mancero, M., Cárdenas, G. & Sucozhañay D. (2011) Fragmentation and connection of frames in collaborative water governance: a case study of river catchment management in Southern Ecuador. *International Review of Administrative Sciences* 77(1) 50–75. <https://doi.org/10.1177/0020852310390108>
- Eckert, S. & Börzel, T.A. (2012) Experimentalist governance: an introduction. *Regulation & Governance* 6(3) 371–377. <https://doi.org/10.1111/j.1748-5991.2012.01163.x>
- Edmiston, D. & Nicholls, A. (2018) Social Impact Bonds: The Role of Private Capital in Outcome-Based Commissioning. *Journal of Social Policy* 47(1) 57–76. <https://doi.org/10.1017/S0047279417000125>
- Eisenberg, E.M. (1984) Ambiguity as Strategy in Organizational Communication. *Communication Monographs* 51(3) 227–242. <https://doi.org/10.1080/03637758409390197>
- Elo, S. & Kyngäs, H. (2008) The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1) 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- FitzGerald, C., Fraser, A. & Kimmitt, J. (2020) Tackling the Big Questions in Social Impact Bond Research through Comparative Approaches. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 22(2) 85–99. <https://doi.org/10.1080/13876988.2020.1726177>
- Fox, C. & Morris, S. (2021) Evaluating outcome-based payment programmes: Challenges for evidence-based policy. *Journal of Economic Policy Reform* 24(1) 61–77. <https://doi.org/10.1080/17487870.2019.1575217>
- Fraser, A., Tan, S., Lagarde, M. & Mays, N. (2018) Narratives of Promise, Narratives of Caution: A Review of the Literature on Social Impact Bonds. *Social Policy and Administration* 52(1) 4–28. <https://doi.org/10.1111/spol.12260>
- Geels, F. (2002) Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study. *Research Policy* 31(8–9) 1257–1274. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(02\)00062-8](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(02)00062-8)
- Geobey, S., Westley, F. R., & Weber, O. (2012) Enabling social innovation through developmental social finance. *Journal of Social Entrepreneurship* 3(2) 151–165. <https://doi.org/10.1080/19420676.2012.726006>
- Ghosh, B. & Kivimaa, P. & Ramirez, M. & Schot, J. & Torrens, J. (2021) Transformative outcomes: assessing and reorienting experimentation with transformative innovation policy. *Science and Public Policy*. <https://doi.org/10.1093/scipol/scab045>
- GO Lab Government Outcomes Lab (2021) International Network for Data on Impact and Government Outcomes (INDIGO). <<https://golab.bsg.ox.ac.uk/knowledge-bank/indigo/>>. 30.9.2021.
- Goffman, E. (1974) *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press, Cambridge.
- Golka, P. (2019) *Financialization as Welfare. Social Impact Investing and British Social Policy, 1997–2016*. Springer, Cham. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-06100-5>
- Goodin, R.E., Moran, M. & Rein, M. (2006) The Public and Its Policies. Teoksessa Moran, M., Rein, M. & Goodin R.E. (toim.) *Oxford Handbook of Public Policy* 3–35. Oxford University Press, New York.
- Hajer, M.A. & Laws, D. (2006) Ordering Through Discourse. Teoksessa Moran, M., Rein, M. & Goodin, R.E. (toim.) *The Oxford Handbook of Public Policy* 251–268. Oxford University Press, New York.
- Hebson, G. & Grimshaw, D. & Marchington, M. (2003) PPPs and the changing public sector ethos: case-study evidence from the health and local authority sectors. *Work, employment and society* 17(3) 481–501. <https://doi.org/10.1177/09500170030173005>
- Hess, D. (2014) Sustainability transitions: A political coalition perspective. *Research Policy* 43(2) 278–283. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2013.10.008>
- Hickel, J. (2020) The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the anthropocene. *Ecological Economics* 167 106331. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.011>
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001) *Tutkimusbaastattelu. Teemahaastattelun teoria & käytäntö*. Gaudeamus, Helsinki.
- Huitema, D., Jordan, A., Munaretto, S. & Hildén, M. (2018) Policy experimentation: core concepts, political

- dynamics, governance and impacts. *Policy Sciences* 51 143–159. <https://doi.org/10.1007/s11077-018-9321-9>
- Hyvönen, T., Heliölä, J., Koikkalainen, K., Kuussaari, M., Lemola, R., Miettinen, A., Rankinen, K., Regina, K. & Turtola, E. (2020) Maatalouden ympäristötoimenpiteiden ympäristö- ja kustannustehokkuus (MYTTEHO): Loppuraportti. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 2020(12). Luonnonvarakeskus, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-919-4>>.
- Häikiö, L. & Leino, H. (2014) *Tulkinnan mahdi: jobdatus tulkitsevaan politiikka-analyysiin*. Tampere University Press, Tampere. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9560-1>>.
- Jacob, K. & Ekins, P. (2020) Environmental policy, innovation and transformation: affirmative or disruptive? *Journal of Environmental Policy & Planning* 22(5) 709–723. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2020.1793745>
- Jordan, A. & Huitema, D. (2014) Policy innovation in a changing climate: Sources, patterns and effects. *Global Environmental Change* 29 387–394. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.09.005>
- Kaljonen, M. (2016) Katse koetteluihin: Maaseudun kumppanuushankkeista kokeilevaan ympäristöpolitiikkaan. *Alue ja Ympäristö* 45(2) 34–44. <<https://aluejymparisto.journal.fi/article/view/60669>>.
- Kauppila, J., Ekholm, P., Niskanen, O., Valve, H. & Iho, A. (2017) Muuttuva kotieläintalous ja vesistökuormituksen sääntely. Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja X, 227–273. <https://www.edilex.fi/ymparistopolitiikka_ja_oikeus/18358>.
- Kivimaa, P., Hildén, M., Huitema, D., Jordan, A. & Newig, J. (2017) Experiments in climate governance – A systematic review of research on energy and built environment transitions. *Journal of Cleaner Production* 169(15) 17–29. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.01.027>
- Kivimaa, P., & Kern, F. (2016). Creative destruction or mere niche support? Innovation policy mixes for sustainability transitions. *Research Policy* 45(1) 205–217. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.09.008>
- Köhler, J., Geels, F.W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wieczorek, A., Alkemade, F., Avelino, F., Bergek, A., Boons, F., Fünfschilling, L., Hess, D., Holtz, G., Hyysalo, S., Jenkins, K., Kivimaa, P., Martiskainen, M., Mcmeekin, A., Susan, M., Nykvist, B., Pel, B., Raven, R., Rohracher, H., Sandén, B., Schot, J., Sovacool, B., Turnheim, B., Welch, D. & Wells, P. (2019) An agenda for sustainability transitions research: state of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31(1) 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Laakso, S., Berg, A. & Annala, M. (2017) Dynamics of experimental governance: A meta-study of functions and uses of climate governance experiments. *Journal of Cleaner Production* 169(15) 8–16. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.04.140>
- Lazarevic, D. & Valve, H. (2017) Narrating expectations for the circular economy: towards a common and contested European transition. *Energy Research and Social Science* 31 60–69. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.05.006>
- Leippland, A & Flaschland, C. (2018) Regime destabilization in energy transitions: The German debate on the future of coal. *Energy Research & Social Science* 40 190–204. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2018.02.004>
- Loorbach, D. & Rotmans, J. (2010) The practice of transition management: examples and lessons from four distinct cases. *Futures* 42(3) 237–246. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2009.11.009>
- Luostarinen, S. & Tampio, E. & Berlin, T. & Grönroos, J. & Kauppila, J. & Koikkalainen, K. & Niskanen, O. & Rasa, K. & Salo, T. & Turtola, E. & Valve, H. & Ylivainio, K. (2019) Keinoja orgaanisten lannoitevalmisteiden käytön edistämiseen. Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2019(5). <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-453-941-8>>.
- Markard, J., Raven, R., & Truffer, B. (2012). Sustainability transitions: An emerging field of research and its prospects. *Research Policy* 41(6) 955–967. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.02.013>
- Matchoss, K. & Repo, P. (2018) Governance experiments in climate action: empirical findings from the 28 European Union countries. *Environmental Politics* 27(4) 598–620. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1443743>
- McGoey, L. (2012) Philanthrocapitalism and its critics. *Poetics* 40(2) 185–199. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2012.02.006>
- NAO National Audit Office (2015) Outcome-Based Payment Schemes: Government's Use of Payment by Results. NAO, Lontoo. <<https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2015/06/Outcome-based-payment-schemes-governments-use-of-payment-by-results.pdf>>.
- Neyland, D. (2018) On the transformation of children at-risk into an investment proposition: A study of social impact bonds as an anti-market device. *The Sociological Review* 66(3) 492–510. <https://doi.org/10.1177/0038026117744415>
- Nieminen, M. & Hyytinen, K. (2015) Future-oriented impact assessment: Supporting strategic decision-making in complex socio-technical environments. *Evaluation* 21(4) 448–461. <https://doi.org/10.1177/1356389015606540>
- Nylén, Erkki-Jussi. 2021. Projectified governance and sustainability transitions: How projects and framework programmes can accelerate transition processes. *Environmental Policy and Governance*. On-line preprint. <https://doi.org/10.1002/eet.1957>

- OECD Organisation for Economic Co-operation and Development (2015) *The Innovation Imperative in the Public Sector: Setting an Agenda for Action*. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264236561-en>.
- Peltoniemi, M. & Vuori, E. (2004) Business ecosystem as the new approach to complex adaptive business environments. *Proceedings of eBusiness research forum* 22(2) 267–281. <<https://asset-pdf.scinapse.io/prod/174598537/174598537.pdf>>.
- Pennanen, P. (2020) *Sosiaalinen tulorabotus hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisen välineenä Suomessa*. Akateeminen väitöskirja, valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 150. Helsingin yliopisto, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3454-7>>.
- Ruokavirasto (2020) Ympäristökorvaus – enemmän vaikuttavuutta maatalouden ympäristötoimiin. <https://www.ruokavirasto.fi/globalassets/tietoa-meista/asiointi/oppaat-ja-lomakkeet/viljelijat/tuet-ja-rahoitus/oppaat-ja-esitteet/ymparistokorvaus-14-20_esite.pdf>.
- Schot, J., & Steinmueller, W. E. (2018). Three frames for innovation policy: R&D, systems of innovation and transformative change. *Research Policy* 47(9) 1554–1567. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.08.011>
- Sitra (2015) SIB-opas julkiselle sektorille. Tulospohjainen rahoitus sopimus käytännössä. Kirjoittajat: Hilli, P., Karttunen, M., Keltanen, T., Pyykkö, M. & Rautio, S. Sitran selvityksiä 106. 27.11.2015. <<https://www.sitra.fi/julkaisut/sib-opas-julkiselle-sektorille/>>.
- Sitra (2017a) Kohti Suomen ensimmäistä EIB-ympäristörahaa. 20.12.2017. <<https://www.sitra.fi/uutiset/kohti-euroopan-ensimmaista-eib-rahastoa/>>. 30.9.2021.
- Sitra (2017b) Vaikuttavuusarviointi 2: Talouden muutosajuri ja pelinrakentaja. Sitran Talous uudistavaksi ja yhteisölliseksi -vaikuttavuustavoitteen arviointi. Kirjoittajat Halme, K. ym. Sitran selvityksiä 127. 29.11.2017. <<https://www.sitra.fi/julkaisut/vaikuttavuusarviointi-2-talouden-muutosajuri-ja-pelinrakentaja/>>.
- Sitra (2018) Vaikuttavuuden askelmerkit. Työkaluja ja esimerkkejä palveluntuottajille. Kirjoittajat: Heliskoski, J., Humala, H., Kopola, R., Tontteri, A. & Tykkyläinen, S. Sitran selvityksiä 130. 27.3.2018. <<https://www.sitra.fi/julkaisut/vaikuttavuuden-askelmerkit/>>.
- Smith, K. (2013) *Beyond Evidence Based Policy in Public Health: The Interplay of Ideas*. Palgrave Macmillan, London.
- Smith, K. (2017) Beyond 'Evidence-Based Policy' in a 'Post-Truth' world: The Role of Ideas in Public Health Policy. Teoksessa Hudson, J., Needham, C. & Heins, E. (toim.) *Social Policy Review 29: Analysis and Debate in Social Policy* 151–176. <https://doi.org/10.2307/j.ctt1t8953p.14>
- Stirling, A. (2011) Pluralising progress. From integrative transitions to transformative diversity. *Environmental Innovations and Societal Transitions* 1(1) 82–88. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.03.005>.
- Suomen ympäristökeskus (2019) Vesistöjen kuormitus ja luonnon huuhtoutuma. Päivitetty 27.10.2020. <https://www.ymparisto.fi/fi-fi/kartat_ja_tilastot/vesistöjen_kuormitus_ja_luonnon_huuhtoutuma> .
- Tan, S., Fraser, A., McHugh, N. & Warner, M. (2021) Widening perspectives on social impact bonds. *Journal of Economic Policy Reform* 24(1) 1–10. <https://doi.org/10.1080/17487870.2019.1568249>
- Tiikkainen, O. (2019) *Vaikuttavuuden ekosysteemiä rakentamassa. Systemiteoreettinen tutkielma vaikuttavuusinvestoimisesta & Sitraa sen suomalaisena edistäjänä*. Pro gradu -tutkielma, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-201906282315>>.
- Tiikkainen, O. & Virtanen, M.J. (2021) Taloustieteen performatiivisuudesta moniperformatiivisuuteen: tapaustutkimuksena vaikuttavuusinvestoiminen. *Tiede & Edistys* 46(1–2) 5–27. <https://doi.org/10.51809/te.109598>
- Timmermans, S. & Tavory, I. (2012) Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *Sociological Theory* 30(3) 167–186. <https://doi.org/10.1177/0735275112457914>
- Tynkkynen, L. (2013) *Towards partnership? Studies on public-private collaboration in health and elderly care services in Finland*. Academic dissertation, University of Tampere. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9023-1>>.
- Työ- ja elinkeinoministeriö TEM (2021) SIB-hankkeet. <<https://tem.fi/sib-hankkeet>>. 30.9.2021.
- Valovirta, V., Nieminen, M., Pelkonen, A., Turkama, P., Heikura, T., Lindman, J., Inkinen, S. & Kaivo-Oja, J. (2011) Systemisen muutoksen haasteet ja innovaatiotoiminnan mahdollisuudet. Tapaustutkimuksia ja poliittikkänäkökulmia. Tekesin katsaus 286. <<https://research.aalto.fi/en/publications/systemisen-muutoksen-haasteet-ja-innovaatiotoiminnan-mahdollisuus>>.
- Voß, J. (2007) Innovation processes in governance: the development of 'emissions trading' as a new policy instrument. *Science and Public Policy* 34(5) 329–343. <https://doi.org/10.3152/030234207X228584>
- Voß, J. & Simons, A. (2014) Instrument constituencies and the supply side of policy innovation: the social life of emissions trading. *Environmental Politics* 23(5) 735–764. <http://dx.doi.org/10.1080/09644016.2014.923625>.
- Wagenaar, H. (2011) *Meaning in Action: Interpretation and Dialogue in Policy Analysis*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315702476>
- Weber, K. M., & Rohracher, H. (2012) Legitimizing research, technology and innovation policies for transformative change: Combining insights from innovation systems and multi-level perspective in a comprehensive 'failures' framework. *Research Policy* 41(6) 1037–1047. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2011.10.015>
- Weber, O. (2017) Impact investing. Teoksessa Lehner, O.M. (toim.) *Routledge Handbook of Social Finance* 85–101.

- Routledge, London & New York.
- WEF World Economic Forum (2013) From Ideas to Practice, Pilots to Strategy. Practical Solutions and Actionable Insight on How to Do Impact Investing. Industry Agenda, World Economic Forum Investors Industries. <http://www3.weforum.org/docs/WEF_IL_SolutionsInsights_ImpactInvesting_Report_2013.pdf>.
- Williams, J.W. (2020) Recidivists, Rough Sleepers and the Unemployed as Financial Assets: Social Impact Bonds and the Creation of New Markets in Social Services. Teoksessa Birch, K. & Muniesa, F. (toim.) *Assetization. Turning Things into Assets in Technoscientific Capitalism* 268–291. The MIT Press, Cambridge & London. <<https://mitpress.mit.edu/books/assetization>>.
- Yanow, D. (2000) *Conducting Interpretive Policy Analysis*. SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Ylivainio, K., Sarvi, M., Lemola, R., Uusitalo, R. & Turtola, E. (2015) Regional P stocks in soil and in animal manure as compared to P requirement of plants in Finland. MIT Reports. <www.mtt.fi/mtrraportti/pdf/mtrraportti124.pdf>.
- Åkerman, M., Humalisto, N. & Pitzen, S. (2020) Aineellisen politiikka kiertotaloudessa: lantaylijäämän mutkikas matka resurssiksi. *Alue ja Ympäristö* 49(1) 53–68. <https://doi.org/10.30663/ay.80320>

Anu Lähteenmäki-Uutela^a, Anu Bask^b, Sini Laari^b & Outi Korhonen^c

Valtion ja yritysten roolit ekohyvinvointivaltioon kytkeytyvien toimitusketjujen sääntelyssä

Towards an eco-welfare state: The roles of states and companies in regulating supply chains

When building an environmentally and socially sustainable society and the so-called eco-welfare state, we must also pay attention to business supply chains where challenging human rights and environmental problems may exist. We need to address the problems of forced labor, child labor and unhuman working conditions. To combat the climate crisis and global biodiversity loss, attention is needed in regulating activities in supply chains, not only in production taking place in the own country. Countries must set sustainability criteria for products and demand sustainable supply chain management from companies operating within their jurisdiction. At a minimum, businesses must comply with mandatory regulation. However, frontrunner companies can proactively develop even more sustainable and responsible supply chains aligned with company values. The contribution of this paper is to bring the government regulation and sustainable supply chain management perspectives into the eco-welfare state discussion.

Keywords: eco-welfare state, supply chains, human rights, environmental protection, regulation, due diligence laws, corporate social responsibility

Johdanto kansainvälisten toimitusketjujen kestävyysongelmiin

Talousjärjestelmän tulisi toteuttaa ihmisten perustarpeet ja edistää sosiaalista oikeudenmukaisuutta samalla, kun se kunnioittaa planeetan rajoja (Raworth 2018; Rockström ym. 2021). Mikään kansakunta ei ole toistaiseksi onnistunut luomaan hyvinvointivaltiota, jossa ihmisten perustarpeet toteutuisivat samalla, kun luonnonvarojen kulutus ja globaali ympäristöjalanjälki per asukas pysyisivät planeetan sietokyvyn puitteissa (O'Neill ym. 2018). Osittain toisten hyvinvointi voi perustua toisten ihmisoikeuksien loukkaamiseen ja/tai

^a Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus, anu.lahteenmaki-uutela@syke.fi

^b Turun kauppakorkeakoulu, Turun yliopisto

^c Oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto

ympäristön tuhoamiseen vähemmän säännellyissä valtioissa toimitusketjun toisessa päässä. Tämä ei ole kestävää eikä oikeudenmukaista. Ekohyvinvointivaltiota tavoitellessa onkin tärkeä kohdistaa huomiota globaaleihin toimitusketjuihin osana elintavan kestävyysarviointia.

Kansainvälisten toimitusketjujen pääongelmat koskevat sekä perinteisiä ihmisoikeuksia että ympäristökysymyksiä. Ihmisoikeuksien kannalta pahinta lienee orjana eli pakkotyössä työskentely. Vaihtelevien arvioiden, kuten Yhdistyneiden kansakuntien eli YK:n Kansainvälisen työjärjestön (International Labour Organisation, ILO) ja The Walk Free Foundation -järjestön, mukaan pakkotyössä työskentelee 21–36 miljoonaa ihmistä, josta 16 miljoonaa henkilöä yksityissektorilla. Orjatyövoiman hyödyntämiseen perustuva laitton voitto on 150 miljardia vuodessa (ILO 2014). Pakkotyön lisääntyminen on yhteydessä köyhyyteen ja epätasa-arvoon, sotiin ja konflikteihin sekä muuttoliikkeeseen (Borg Jansson 2014). Ihmiskauppa ja pakkotyö liittyvät usein yhteen (ks. Kervinen & Ollus 2019). Halpojen hyödykkeiden kysyntä kasvattaa halvan tai ilmaisen työvoiman kysyntää, ja globaalitalous etäännyttää toimitusketjujen työntekijät kuluttajista. Ihmisoikeusloukkauksia liittyen lapsi-, pakkotyövoimaan ja vaarallisiin työoloihin ilmenee eri puolilla maailmaa, usein maissa, joissa ihmisoikeudet ovat yleisesti heikkoja. Pakkotyössä tai vaarallisissa työolosuhteissa työskennellään mm. kaivoksissa, pelloilla ja tehtaissa. Orjatyötä tehdään usein samoilla sektoreilla kuin orjuuden ollessa vielä laillista (Craig 2017). Verisk Maplecroftin (2016) mukaan orjuuden riski on suuri tai erittäin suuri 115 maassa. Esimerkiksi Kiina ja Intia kuuluvat erittäin korkean riskin maihin, ja hyvin monet toimitusketjut kytkeytyvät näihin maihin. Vain kahdeksan prosenttia maista kuuluu matalan riskin alueisiin. Näitä ovat esimerkiksi Suomi, Tanska ja Saksa. Mikään valtio ei kuitenkaan ole ihmisoikeusloukkauksista vapaa, ja kehitys voi kääntyä jopa huonompaan suuntaan. Esimerkiksi globaali COVID-19 pandemia on lisännyt lapsityövoiman käyttöä (ILO & UNICEF 2020).

Vakavat ympäristöongelmat länsimaisten yritysten toimitusketjuissa ovat samoin yleisiä. Ongelmat liittyvät biodiversiteetin häviämiseen, maaperän köyhtymiseen, vesien saastumiseen, ilmansaasteisiin ja ilmastomuutokseen. Oikeus terveelliseen ympäristöön kytkeytyy yhteen kansalaisten poliittisten oikeuksien kanssa (YK 2018). Esimerkiksi Intiassa lääketehaiden jätevedet pilaavat Suur-Hyderabadin alueen vesistöjä ja maaperää. Alueella valmistetaan suurin osa koko maailman rinnakkaislääkkeistä eli myös suomalaisten käyttämiä lääkkeitä (Finnwatch 2020). Indonesia puolestaan on maailman suurin palmuöljyn tuottaja. Palmuöljyä käytetään monissa länsimaisten yritysten tuotteissa, etenkin ruuassa ja kosmetiikassa. Palmuöljyn tuotanto kuitenkin tuhoaa metsiä ja elinympäristöjä, kiihdyttää ilmastomuutosta ja polkee alkuperäiskansojen oikeuksia. (WWF 2015; Lindqvist 2018). Länsimainen kulutus on merkittävä tekijä globaalissa elonkirjon köyhtymisessä (Lenzen ym. 2012; Folke ym. 2019). Useilla sektoreilla biodiversiteettijalanjäljestä yli 50 % kohdistuu ulkomaihin (Lenschow ym. 2016; Wiltng & Oorschot 2017; Euroopan komissio 2020a; Euroopan komissio 2020b). Palmuöljyn (ks. WWF 2015) lisäksi esimerkiksi kaakao (ks. Kultalahti 2018) ja soijapapu (ks. Finnwatch 2021) kytkeytyvät metsäkattoon. Länsimaisen kulutuksen vesijalanjälki on merkittävä: esimerkiksi avokadokilon tuotanto kuluttaa 2 000 litraa vettä maissa, joissa vedestä on muutenkin pulaa (Facchini & Laville 2018). Puuvillan viljely on vastaava vesivaroihin voimakkaasti vaikuttava toiminto. Kuten Dasguptan (2021) raportissa todetaan, ympäristötavoitteiden tulee leikata läpi talouden ja toimitusketjujen. Ekohyvinvointivaltiota kehitettäessä voidaankin todeta, että valtio ja siellä toimivat yritykset ovat sosiaalisesti ja ympäristöllisesti yhtä kestäviä tai kestäättömiä kuin niiden toimitusketjut.

Suomen tapaiset valtiot kohdistavat nyt huomiota toimitusketjuihin ja ongelmallisiksi tiedettyjen tuontituotteiden kestävyysarvioon. Aiemman ekohyvinvointivaltiota (*ecowelfare state, eco-state, environmental state, green state*) koskevan kirjallisuuden pohjalta (Meadowcroft 2005; While ym. 2010; Gough 2016; Huh ym. 2018) ei ole kuitenkaan selvää, mitä ekohyvinvointivaltion tulisi vaatia kansainvälisiltä toimitusketjuilta ja mitä kestävyyskriteerejä tuontituotteille tulisi asettaa. Ihmisoikeuksien yleisyys ja yhtäläisyys

sekä kansainväliset ilmasto- ja ympäristösopimukset tarjoavat näitä kriteerejä. Samalla on ymmärrettävä yritysten toiminnan reunaehdot ja sääntelyn vaikutukset globaalien toimitusketjujen johtamiseen käytännössä.

Tämän artikkelin lähtökohtana on, että *ekohyvinvointivaltion globaalien jalanjäljen tulee olla sekä sosiaalisesti että ympäristöllisesti kestävä*. Sekä valtioiden että yritysten tulee ottaa aktiivinen rooli toimitusketjujen sääntelyssä. Tämä edellyttää, että useat erilaiset ulottuvuudet tulee sisällyttää yrityksille asetettuihin vaatimuksiin ja tuotteille asetettuihin kriteereihin. Sääntelyn tulee olla oikeudenmukaista kaikille toimitusketjun toimijoille. Valtion ja yritysten roolit ovat erilaiset, mutta niiden tulee toimia toisiaan tukevin ja niillä tulee olla yhteinen päämäärä. Tutkimuskysymyksemme on seuraava:

- Mitkä ovat valtioiden ja yritysten vastuut, roolit ja keinot ekohyvinvointivaltion toimitusketjujen kestävyden parantamisessa?

Kysymystä pohditaan ensin valtioiden ja sen jälkeen yritysten näkökulmista. Lopussa tiivistetään keskeiset johtopäätökset.

Valtioiden vastuu, rooli ja keinot toimitusketjujen kestävyden parantamisessa

Valtiot ovat perinteisesti voineet vaikuttaa muissa maissa tapahtuviin asioihin kansainvälisten, valtioiden välisten sopimusten kautta. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset¹ ja ympäristösopimukset² sitovat valtioita, eivät suoraan yrityksiä. Valtioille kansainväliset sopimukset tuovat veloitteen varmistaa, että niiden oikeudenkäytön piirissä olevat toimijat eivät liiketoiminnassaan toimi valtion kansainvälisten sopimusten vastaisesti. Sääntelyssä on epäoikeudenmukaisuutta ja vääranlaista kilpailua mahdollistava aukko, jos yritys kokonaan vapautuu käyttämiensä raaka-aineiden tai myymiensä tuotteiden tuotantoon liittyvästä sosiaalisesta ja ympäristövastuusta ostamalla ne toiselta, toisessa valtiossa toimivalta yritykseltä (Cafaggi 2016, 225).

Valtiot etsivätkin kansainvälisen liiketoiminnan sääntelyssä uutta, vaikuttavaa roolia. Ne eivät ole vetäytymässä eivätkä jättämässä sääntelyä pelkästään yritysten vastuulle (Kourula ym. 2019). Kansainvälisiin kauppasopimuksiin otetaan osaksi kestävyyskriteerejä, ja valtio tai kauppablokki voi asettaa kestävyyskriteerejä myös yksipuolisesti (ks. Bürgi-Bonanomi & Tribaldos 2020). Samoin julkisille hankinnoille asetetaan kestävyyskriteerejä osana tarjouspyyntöjä (ks. Bratt ym. 2013). Uudella yritysvastuulainsäädännöllä vaaditaan yrityksiä noudattamaan huolellisuutta toimitusketjuissaan (ks. Salminen & Rajavuori 2019a). Asettamalla oikeudellisia vaatimuksia valtiot tuovat yrityksille uusia tavoitteita, painopisteitä, sääntöjä ja seuraamuksia. Kansainvälisen oikeuden näkökulmasta valtioiden ulkoalueellisen toimivallan käyttö kokeekin parhaillaan renessanssia. Perinteisesti se liitettiin imperialistiseen ja neoimperialistiseen, yksinoikeudelliseen vallankäyttöön kansainvälisissä suhteissa, ja sitä vieroksuttiin. Tilanne on muuttumassa globaalien kaupankäynnin, digitalisoitumisen ja toimitusketjuja koskevan ymmärryksen lisääntyessä. (Deva 2004; Finnwatch 2018, 9; Hernandez 2019, 206–211.) Kansallinen yritysvastuulainsäädäntö nähdään mahdollisesti tehokkaampana ja nopeampana reittinä vaikuttaa globaalisti kuin valtioiden väliset sopimukset sinänsä.

¹ Esimerkiksi Kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus 1965, Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 1966, Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 1966, Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus 1979, Yleissopimus lapsen oikeuksista 1989 sekä YK:n Kansainvälisen työjärjestön työoloja koskevat sopimukset.

² Esimerkiksi YK:n merioikeusyleissopimus (UNCLOS III), merenkulun ympäristönsuojelua koskeva MARPOL 73/78 -yleissopimus, Rion biodiversiteettisopimus 1992 ja Pariisin ilmasopimus 2015.

Kuten aiemmin on todettu, useita ongelmia kansainvälisissä toimitusketjuissa on tunnistettu, ja toisaalta oikeudellisia ohjauskeinoja tuontituotteiden kestävyuden parantamiseen on kehitetty ja ollaan kehittämässä. Näiden avulla valtiot voivat toteuttaa kansainvälisissä ihmisoikeus- ja ympäristösopimuksissa sovittuja velvoitteitaan ja sitoumuksiaan. Seuraavassa keskustellaan kriittisesti eri maiden jo käyttöön ottamista ja suunnitteilla olevista keinoista toimitusketjujen parantamiseen.

Kauppasopimusten ehdot ja tuontituotteiden kriteerit osana sääntelyä

Tuontituotteiden kestävyyskriteerejä voidaan neuvotella osaksi kauppasopimuksia. Esimerkiksi Euroopan vapaakauppajärjestö eli EFTA-maiden ja Indonesian välisessä kauppasopimuksessa ekologisesti tuotettu palmuöljy hyötyy kiintiöistä ja alemmista tariffeista (Bürgi Bonanomi & Tribaldos 2020). Euroopan unionin (EU) ja Mercosurin välisen vuonna 2019 neuvotellun kauppasopimuksen hyväksyminen on puolestaan kesken, ja monet EU-maat ovat huolissaan metsäkadosta Amazonin alueella. EU:n kauppakomissaarin Dombrovskisin (2021) mukaan EU ei aio hyväksyä sopimusta ilman Mercosur-maiden uusia sitoumuksia. Kuitenkin Greenpeace (2021) suhtautuu kriittisesti: sen mukaan kauppasopimus ei anna EU:lle keinoja puuttua metsien hävittämiseen ja arvokkaiden ekosysteemien tuhoamiseen Etelä-Amerikassa.

Valtio tai kauppablokki voi myös yksipuolisesti asettaa kriteerejä tuontituotteille. Yhdysvallat on liittovaltiotasoisella lainsäädännöllä kieltänyt pakko- ja lapsityöllä tuotettujen hyödykkeiden maahantuonnin. Vuoteen 2016 asti tällaistenkin hyödykkeiden tuominen oli mahdollista, jos kotimainen tuotanto ei pystynyt vastaamaan kysyntään. Lakia (Tariff Act 1930) muutettiin reaktiona paljastuksiin, jotka liittyivät pakko- ja lapsityöhön merenelävien tuotantoketjuissa. Ihmisoikeusjärjestöjen mukaan orjatyöllä valmistettujen tuotteiden kaupan lopettaminen vaatii tehokasta valvontaa. Yhdysvaltojen työministeriö (US Department of Labour 2018) listaa hyödykkeet ja valtiot, joihin liittyy korkea pakko- tai lapsityön riski. Listalla on esimerkiksi brasilialainen sokeriruoko, malesialainen palmuöljy ja kiinalaiset tiilet. Näiden tuotteiden maahantuojan pitää osoittaa, että tuotteita ei ole valmistettu pakko- eikä lapsityöllä. Jos näyttöä ei ole, tuotteet voidaan takavarikoida satamassa. Yhdysvaltojen listaa voivat käyttää hyödyksi myös muiden maiden hallitukset ja yritykset. Kuka tahansa voi Yhdysvaltojen tulli- ja rajavalvonnan (U.S. Customs and Border Protection) internetportaalissa ilmoittaa epäilyksensä tuontikiellon rikkomisesta. Kanadassa säädettiin vuonna 2020 samanlainen pakkotyöllä tuotettujen tuontikielto kuin Yhdysvalloissa. Kanadassakin pitää nyt luoda hallinnolliset rakenteet, joilla pakkotyöllä tuotettujen tuotteiden tuonti estetään.

Yhdysvallat on tulkinnut Maailman kauppajärjestön (World Trade Organization, WTO) GATT-sopimuksen (General Agreement on Tariffs and Trade) ja TBT-sopimuksen (Technical Barriers to Trade Agreement) mahdollistavan myös ympäristökriteerien asettamisen tuontituotteille. Yhdysvaltain kolme vuosikymmentä kestänyt taistelu Maailman kauppajärjestössä delfiiniystävällisten tonnikalapyydysten käyttöön liittyen on keskeinen oikeustapaus. Tapauksessa Meksiko väitti, että Yhdysvaltojen asettamat kriteerit ja merkintäsäännöt ovat WTO-sääntöjen vastaisia. Yhdysvaltojen voitto WTO-riidassa vuonna 2013 avasi oven ympäristönormien ulkoalueellisen soveltamisen hyväksymiselle. (Jakir 2013; Baroncini & Brunel 2019; WTO 2019.)

Euroopan unionikin asettaa kriteereitä tietyille EU-alueelle tuotaville tuotteille ja/tai vaatii erityistä huolellisuutta suhteessa raaka-aineen toimittajaan ja tuotantomenetelmiin. Uusiutuvan energian tavoitteisiin luettavien biopolttoaineiden kestävyyskriteerit on määritelty asetuksilla (EU) 2018/2001 ja (EU) 2019/807. Laittomasti pyydetyn kalan tuonti on kiellettyä (EY 1005/2008) ja uhanalaisten eläin- ja kasvilajien tuonti on kiellettyä tai rajoitettua (EY 338/97). Puutavara-asetus (EU) 2010/995 asettaa toimijoille huolellisuusvelvoitteen laittomien hakkuiden välttämiseksi, ja konfliktimineraaliasetus (EU) 2017/821 asettaa tietyiltä

alueilta mineraaleja tuoville toimijoille huolellisuusvelvoitteen, jonka tarkoitus on estää kaupankäynti aseistettujen ryhmien kanssa. EU:ssa suunnitellaan uutta sääntelyä metsäkatoon liittyvien hyödykkeiden osalta (Euroopan komissio 2020a; Euroopan komissio 2020a; Heflich 2020). Komission uudessa kauppastrategiassa (Euroopan komissio 2021a) tuontituotteille asetettavien kriteerien nähdään olevan sopusoinnussa Maailman kauppajärjestön sääntöjen kanssa. Biopolttoaineiden kestävyyskriteereistä ja palmuöljystä on kuitenkin syntynyt WTO-riita. Indonesia valitti EU-lainsäädännöstä WTO:n riidanratkaisuelimeen, ja useat muut EU:n tärkeät kauppakumppanit liittyivät mukaan. Muiden maiden mielestä kriteerit rikkovat GATT- ja TBT-sopimuksia. Riidan käsittely on käynnistymässä.

Kestävyyskriteerien salliminen on kansainvälisessä kauppaoikeudessa ainut mahdollinen suunta, jos ja kun talousjärjestelmän halutaan kunnioittavan ihmisoikeuksia sekä planeetan rajoja ja sopimukseen perustuvan kauppajärjestelmän säilyttävän hyväksyttävyytensä. Kehittyneiden maiden tulee tehdä yhteistyötä kehittyvien maiden kanssa, jotta kriteereihin päästään.

Toimitusketjujen yleistä huolellisuusvelvollisuutta koskeva sääntely

YK:n piirissä on neuvoteltavana uusi kansainvälinen sopimus, joka tulisi koskemaan yritys vastuuta ja ihmisoikeuksia. Sopimuksen kolmannen luonnoksen (OEIGWG 2021) mukaan sopijavaltiot asettaisivat yrityksille ihmisoikeuksia koskevan huolellisuusvelvollisuuden, jonka rikkomisesta valtiot säätäisivät rikos- ja siviilioikeudellisia seuraamuksia. Sopijavaltio voisi määrittellä huolellisuusvelvollisuuden koskevan tietyn kokoisia ja tiettyjen sektorien yrityksiä ja rajata sen koskevan vakavia ihmisoikeusrikkomuksia (OEIGWG 2021, artikla 3(2)). Toimitusketjujen ympäristöasiat eivät ole mukana sopimusluonnoksessa. YK:n puitteissa tehty sopimus olisi silti tärkeä askel toimitusketjusääntelyn laajentamisessa.

EU on keskeinen toimija Suomen muuttamisessa ekohyvinvointivaltioksi toimitusketjujen osalta. Bradfordin (2019) mukaan EU:sta on jopa tulossa sääntelyinnovaatioiden keskus, joka vaikuttaa toimitusketjuihin kaikkialla maailmassa. Yritysvastuuseen liittyen EU:ssa on ollut vuodesta 2015 lähtien voimassa direktiiviin (2014/95/EU) perustuva vastuuraportointivelvollisuus. Velvollisuus koskee listattuja yrityksiä, luottolaitoksia ja vakuutusyhtiöitä, joilla on vähintään 500 työntekijää tilikauden aikana ja joiden liikevaihto on vähintään 40 miljoonaa euroa tai taseen loppusumma yli 20 miljoonaa euroa. Suomen Yrittäjien mukaan raportointivelvollisuus koskee Suomessa noin 100:a yritystä. Sääntelyn kohdeyritysten tulee raportoida käytäntönsä liittyen ympäristöön, työntekijöihin, sosiaaliseen vastuuseen, ihmisoikeuksiin sekä korruptioon ja lahjontaan (ns. CSR-raportointi). Direktiivien pohjalta esimerkiksi Suomen kirjanpitolakia on muutettu ja suuremmat suomalaiset yritykset raportoivatkin mainittuja asioita. Yritys voi päättää, mitä raportointistandardia se käyttää ja missä muodossa se raporttinsa julkaisee. Esimerkiksi Global Reporting Initiative (GRI)-raportointistandardi on yleisesti käytetty. Raportointistandardit tukevat laajaa, kansainväliset toimitusketjut kattavaa ideaa ekohyvinvointivaltiosta.

Useissa Suomen tapaisissa kehittyneissä maissa on jo säädetty lakeja, joiden perusteella yritys voi joutua oikeuteen toimitusketjun hallinnassa tapahtuneista puutteista (ks. vertailu Ernst & Young 2020). Kun perinteinen yrityksiä koskeva työ- ja ympäristölainsäädäntö ei vaatinut valvomaan toimittajien käyttäytymistä (Danielsen 2015; Valleala 2015), juridisesti sitova huolellisuusvelvollisuus on uutta yritysjuridiikassa ja toimitusketjujen johtamisessa (Dingwerth ym. 2019). Huolellisuusvelvollisuus tarkoittaa, että yrityksellä ei ole suoranaista velvoitetta edistää ihmisoikeuksia ja ympäristönsuojelua, mutta toimitusketjusääntely asettaa sille velvollisuuden estää oman liiketoimintansa negatiiviset vaikutukset. Seuraavassa tarkastellaan eräiden valtioiden lakeja kriittisesti siitä näkökulmasta, toteuttavatko ne ekohyvinvointivaltion laajaa määritelmää.

Ison-Britannian 1800-luvulta peräisin oleva orjuuden vastainen lainsäädäntö, vuonna 1998 kumottu Slavery Abolition Act 1833, toimi kansainvälisoikeudellisen orjakaupan

kiellon ja myöhemmän orjuuden kiellon pohjana. Yhdistynyt kuningaskunta otti myös vuonna 2015 ensimmäisenä Euroopan maana käyttöön YK:n ja OECD:n (Organization for Economic Co-Development) viitoittaman yritys vastuulain osana Modern Slavery Actia (Modern Slavery Act 2015. UK Public General Acts. 2015 c. 30). Laki koskee Englantia ja Walesia, osa laista myös Skotlantia ja Pohjois-Irlantia. Skotlannissa ja Pohjois-Irlannissa on omat lakinsa ihmiskaupasta ja ihmisten hyväksikäytöstä. Modern Slavery Actin mukainen toimitusketjusääntely (Section 54) koskee yrityksiä, jotka toimivat Englannin ja Walesin markkinoilla ja joiden liikevaihto on yli 36 miljoonaa puntaa. Lain soveltamisalaan kuuluu noin 12 000 yritystä (Craig 2017). Yrityksen hallituksen pitää hyväksyä lausunto lain vaatimusten toteuttamisesta, toimitusjohtajan pitää allekirjoittaa se ja siihen pitää olla linkki yrityksen kotisivulla. Vaihtoehtoisesti kotisivuilla voi ilmoittaa, että yritys ei ole tehnyt mitään selvittääkseen ja poistaakseen orjuutta toimitusketjuissaan. Osa yrityksistä on ottanut lain tosissaan, mutta osa yrittää selvittää minimivelvollisuudella tai ei tiedä, miten ryhtyisi selvittämään toimitusketjujaan (Craig 2017). Toimitusketjuilmoitusten puuttumiseen ei ole juuri puututtu. Yhdistyneen kuningaskunnan laista on tehty vaikutusarviointi, joka on luovutettu parlamentille vuonna 2019 (Field ym. 2019). Raportissa ehdotetaan useita tiukennuksia lakiin: soveltamisalan laajennus julkisiin hankintoihin, tarkemmat säännöt ihmisoikeuslausunnon vaaditusta sisällöstä ja rangaistus lain rikkomisesta (esim. sakko, joka olisi tietty prosenttiosuus liikevaihdosta).

Ranskan suuryrityksiä koskeva huolellisuuslaki (engl. French Law on the Corporate Duty of Vigilance 2017) tuli voimaan vuonna 2017, ja se kattaa ihmisoikeuksien lisäksi myös ympäristövastuun. Yrityksillä tulee olla huolellisuussuunnitelma, jonka mukaisesti ne tunnistavat ja estävät ihmisoikeusloukkauksia ja ympäristörikoksia omassa toiminnassaan, tytäryhtiössään ja toimittajissaan. Laki koskee yritystä, jolla on pääkonttori Ranskassa ja jolla on a) vähintään 5 000 työntekijää, mukaan lukien Ranskassa sijaitsevat tytäryhtiöt tai b) vähintään 10 000 työntekijää, mukaan lukien Ranskassa ja ulkomailla sijaitsevat tytäryhtiöt. Sääntely koskee noin 150 yritystä. Huolellisuussuunnitelman tulee sisältää menetelmä, jolla tunnistetaan, analysoidaan ja priorisoidaan riskejä. Tytäryhtiöiden, alihankkijoiden ja toimittajien säännölliseen arviointiin tulee olla prosessit, ja riskien vähentämiseksi tulee olla suunnitellut toimenpiteet. Raportointiin, huolenaiheiden vastaanottamiseen ja suunnitelman tehokkuuden seuraamiseen tulee olla mekanismit. Lain rikkomisesta voidaan tuomita maksimissaan 10 miljoonan euron sakko. Jos yritys, sen tytäryhtiö tai sen toimittaja aiheuttaa vahinkoa, joka olisi voitu välttää huolellisuussuunnitelmaa noudattamalla, sakko voidaan korottaa 30 miljoonaan euroon ja yritys voidaan tuomita maksamaan vahingonkorvauksia. Lakiin ehdotettiin käänteistä todistustaakkaa, mikä olisi asettanut yritykselle vastuun osoittaa, ettei se ole voinut kontrolloida tytäryhtiönsä tai toimittajan tekemisiä. Kuten Yhdistyneessä Kuningaskunnassa, Ranskassakaan kaikki suuryritykset eivät ole noudattaneet lakia, ja kanteet on päätetty käsitellä ns. kaupallisissa tuomioistuimissa (*tribunaux de commerce*), mikä kansalaisjärjestöjen mukaan heikentää lain vaikutuksia. Ranskalaiset yritykset pitivät lakia vaarallisena ranskalaisten yritysten kilpailukyvyllä. (Collinet 2020.)

Alankomaissa tulee voimaan vuoden 2022 puolivälissä lapsityön kieltävä laki. Se koskee kaikkia alankomaalaisia yrityksiä sekä yrityksiä, jotka myyvät tavaroita tai palveluita Alankomaiden markkinoilla. Yrityksen tulee julkistaa toimet, joilla se tunnistaa, estää ja arvioi lapsityötä toimitusketjuissaan. Ellei kunnollista lapsityöriksen kartoitusta ja toimintasuunnitelmaa tehdä, rangaistuksena on ensin 4 200 euron sakko. Jos rikos toistuu, tuomitaan Talousrikoslain mukaan maksimissaan neljän vuoden vankeusrangaistus, yhdyskuntapalvelua tai maksimissaan 83 000 euron sakko.

Kalifornia antoi toimitusketjuja koskevan lakinsa jo vuonna 2012. The California Transparency in Supply Chains Act koskee Kaliforniassa toimivia vähittäismyyjiä ja valmistajia, joiden vuosittainen maailmanlaajuinen liikevaihto on yli 100 miljoonaa Yhdysvaltojen dollaria. Tällaisten yritysten pitää verkkosivuillaan esittää, miten ne pyrkivät poistamaan orjuuden ja ihmiskaupan tuotantoketjuistaan. Lain ajatuksena on antaa kuluttajalle mahdollisuus valita

yritys, joka johtaa toimitusketjuja vastuullisesti. Perimmäinen tarkoitus on parantaa orjien ja ihmiskaupan uhrien elämää (2§). Lain vaatiman selvityksen tulee kattaa seuraavat osa-alueet: todentaminen, auditoinnit, sertifiointit, sisäinen vastuu, koulutus.

Australian Modern Slavery Act 2018 -lainsäädäntö tuli voimaan vuoden 2019 alussa. Se koskee australialaisia ja Australiassa toimivia yrityksiä, joiden liikevaihto vuodessa on yli 100 miljoonaa Australian dollaria. Tällaisia yrityksiä on noin 3 000. Näiden yritysten tulee raportoida ihmisoikeusriskinsä sekä omassa toiminnassaan että toimitusketjuissa. Myös toimet riskien pienentämiseksi pitää raportoida. Yrityksiä ei velvoiteta toimimaan vaan raportoimaan (Ford & Nolan 2020). Liittovaltiotasoinen lain lisäksi osavaltiot ovat säätäneet omia lakejaan. Esimerkiksi New South Walesin laissa liikevaihtoraja on 50 miljoonaa, ja sakkorangaistus puutteellisesta tai harhaanjohtavasta ihmisoikeusraportista on maksimissaan 1,1 miljoonaa Australian dollaria.

Kanadassa pakkotyön ja lapsityön vastaista sääntelyä ehdotettiin 2018 (Modern Slavery Act -muutosehdotus 2018), mutta lakiesitystä ei hyväksytty. Sääntelyä ehdotettiin uudelleen 2020 (Modern Slavery Act -muutosehdotus 2019). Sääntely toteutettaisiin muuttamalla tullitariffia. Laki koskisi kanadalaisia tai Kanadassa toimivia yrityksiä tai yrityksiä, joilla on joko 20 miljoonan Kanadan dollarin tase, 40 miljoonan liikevaihto tai 250 työntekijää. Lain noudattamatta jättämisestä voisi seurata 250 000 dollarin sakko. Sveitsissäkin lakia ehdotettiin vuonna 2018. Sveitsissä ehdotettiin taseen loppusummaan (40 miljoonaa Sveitsin frangia), liikevaihtoon (80 miljoonaa Sveitsin frangia) ja työntekijöiden määrään (500) liittyvä rajoja lain soveltamisalalle. Suurten yritysten lisäksi laki koskisi riskitoimialojen yrityksiä. Yritykset Sveitsissä ovat vastustaneet lakia väittäen, että ihmisoikeuksien ei pitäisi olla suoraan yritysten vastuulla. Taulukkoon 1 on koottu eri alueilla käytössä olevia oikeudellisia keinoja toimitusketjujen sääntelyyn.

Ekohyvinvointivaltiossa toimitusketjujen tulisi olla kaikilta osin kestäviä sekä ihmisoikeuksien että ympäristökysymysten näkökulmasta. Taulukosta 1 huomataan merkittävät nykyiseen toimitusketjusääntelyyn liittyvät aukot liittyen lakien soveltamisalaan (sääntely rajattu koskemaan pakkotyötä), yritysten kokoon (sääntely koskee suuryrityksiä) ja seuraamuksiin (sanktioita ei aina ole). Suuren ostajan sääntely vaikuttaa tehokkaasti koko ketjuun (ks. Salminen & Rajavuori 2019a; 2019b), mutta pk-yritysten jättäminen ulkopuolelle ei ole ihmisoikeusloukkauksista kärsivän näkökulmasta perusteltua, ja erikokoisten yritysten kohtelu eri tavoin saattaa vääristää markkinoita. Joidenkin lakien osalta on epäselvää, miten pitkälle taaksepäin velvollisuus ulottuu, ja ulottuuko se myös toimitusketjussa eteenpäin. Kalifornian laissa vastuu on rajattu suoriin toimittajiin ja Ranskan laki edellyttää vakiintunutta liikesuhdetta, jossa huolellisuusvelvoitetta voi toteuttaa. Esitellyt lait ovat askel oikeaan suuntaan, mutta nykyisellään riittämättömiä ekohyvinvointivaltion laajan määritelmän näkökulmasta.

EU:ssa valmistellaan kunnianhimoista lainsäädäntöä, joka menisi yllä kuvattuja lakeja pidemmälle. Eurooppalainen toimitusketjuja koskeva huolellisuusvelvollisuus koskisi sekä ihmisoikeuksia, ympäristöasioita että hallintoa (*governance*). Euroopan komission tilaaman selvityksen (Smit ym. 2020a) mukaan lähes kaikki sidosryhmät kannattavat sitovaa yritys vastuulakia, joka kattaisi kaikki toimialat, eri yritys muodot ja eri kokoiset yritykset. Vuoden 2020 kesällä 45 eri kansalaisjärjestöä asettui tukemaan aloitetta, mukaan lukien ihmisoikeusjärjestöjä ja ympäristöjärjestöjä (WWF 2020). EU:n parlamentti julkaisi direktiiviluonnoksen lokakuussa 2020. Luonnoksen mukaan sääntely koskisi kaikkia yrityksiä, joilla on EU:ssa kotipaikka ja lisäksi kaikkia kolmansienkin maiden rajoitetun vastuun yrityksiä, jotka toimivat EU:n sisämarkkinoilla. Jäsenvaltiot voisivat jättää ns. mikroyritykset sääntelyn soveltamisalan ulkopuolelle. Esityksen mukaan yritysten tulee luoda järjestelmät riskien tunnistamiseen ja arviointiin sekä huolellisuusstrategia. Huolellisuusvelvollisuutta toteutetaan suhteellisuuden vaatimusten mukaan. Yritysten tulee saada toimittajansa aktiivisiksi: tämä tapahtuu asettamalla sopimusehtoja ja implementoimalla eettisiä ohjeistoja (*code of conduct*). Direktiiviluonnoksessa mainitaan

Taulukko 1. Eri alueilla käytössä olevia oikeudellisia keinoja toimitusketjujen sääntelyyn.

Table 1. Judicial means to regulate supply chains in different areas.

	Mihin liittyviä vaatimuksia toimitusketjulle asetetaan	Mitä yrityksiä koskee	Seuraukset lain rikkomisesta
Yhdysvallat	Pakkotyö, lapsityö	Kaikki	Tavaroiden takavarikointi rajalla
Kalifornia	Pakkotyö	Globaali liikevaihto 100 miljoonaa dollaria	Määräys (<i>injunction</i>)
Iso-Britannia	Pakkotyö	Liikevaihto 36 miljoonaa puntaa	Määräys (<i>injunction</i>)
Ranska	Pakkotyö, ympäristönormit	5 000 työntekijää Ranskassa tai 10 000 globaalisti	Sakko max 30 milj. euroa, vahingonkorvaukset
Alankomaat	Lapsityö	Kaikki	Sakko max 84 000 euroa, yhdyskuntapalvelu tai vankeusrangaistus
Australian liittovaltio	Pakkotyö	Liikevaihto 100 miljoonaa Australian dollaria	Mainetappio

myös sidosryhmien kuten alkuperäiskansojen ja ammattiliittojen kuuleminen sekä kanavien luominen huolten ilmoittamiseen. Luonnoksen mukaan yritykset tulevat juridiseen vastuuseen toimittajien teoista ja laiminlyönneistä, ja vahinkoa kärsineille tulee käyttöön tehokkaat oikeussuojakeinot: he voivat edustajiensa kautta hakea vahingonkorvauksia yrityksiltä, jotka ovat laiminlyöneet velvoitteensa. Lisäksi tahallisista teoista ja toistuvista laiminlyönneistä tulee rikosoikeudellisesti rangaistavia. Ihmisoikeusloukkausten uhrien ja ympäristörikoksista kärsivien näkökulmasta vahingonkorvaus- ja rikosvastuu parantavat mahdollisuutta saada oikeutta (ks. Borg Jansson 2014).

Komission direktiiviesitystä odotettiin vuonna 2021, mutta sitä ei ole vielä kirjoitushetkellä marraskuussa 2021 annettu. Suomeen ei välttämättä tarvita Marinin hallitusohjelmassa (2019, Osallistava ja osaava Suomi, tavoite 5) mainittua sääntelyä, jos laajasti yrityksiä velvoittava EU:n toimitusketjusääntely toteutuu. EU julkaisi kesällä 2021 ohjeen siitä, miten yritykset voivat puuttua pakkotyöhön omassa toiminnassaan ja toimitusketjuissaan (Euroopan komissio & Euroopan ulkosuhdehallinto 2021). Marraskuussa 2021 komissio antoi esityksen asetuksesta, joka kieltäisi metsäkatoa tai metsien tilan heikentymistä aiheuttavien tuotteiden myynnin EU-alueella (Euroopan komissio 2021b). Asetus koskisi naudanlihaa, soijapapua, palmuöljyä, kaakaota, kahvia ja puutavaraa sekä niiden jatkojalosteita kuten suklaata ja keksejä. Asetus voisi myöhemmin laajeta koskemaan myös kosteikkojen ja savannien tuhoa ja tuotteista esimerkiksi kumia, maissia, sianlihaa ja siipikarjanlihaa.

Yritysten vastuu, rooli ja keinot toimitusketjijensa parantamiseen

Edellä on kuvattu keinoja, joilla valtio voi edistää ihmisoikeus- ja ympäristösääntelyn toteutumista toisissa maissa ja erityisesti maissa, joista valtioon tuodaan raaka-aineita tai tuotteita. Toiset maat eivät ole kuitenkaan sääntelyn kohteita vaan ne yritykset, jotka tuovat tuotteet maahan. Valtion on tärkeä arvioida, miten kriteerit vaikuttavat erilaisten yritysten toimitusketjustrategioihin ja toimitusketjujen hallintaan. Arvioimme tässä luvussa valtion sääntelyä ja kestävyyskriteerejä yritysten näkökulmasta. Kriteerien tulee olla yrityksille selkeitä ja niiden seuraamisen tulee olla mahdollista. Eri toimialoja tulisi kohdella yhdenvertaisesti.

Toimitusketjujen johtamisen tutkimuksessa vastuullisuus on keskeinen tutkimusalue, ja yrityksillä on monta syytä olla vastuullisia ilman pakottavia lakejakin. Taloudellinen vastuu liittyy liiketaloudelliseen kannattavuuteen. Sosiaalinen vastuu viittaa työntekijöiden oikeuksiin (esim. lapsityö, orjuus, pakkotyö, turvalliset työolosuhteet, työtunnit, kokoontumisvapaus, työterveys), yhteisöihin (esim. paikallisten toimittajien käyttäminen), moninaisuuteen (esim. vähemmistöön kuuluvien toimittajien käyttäminen), eettisyyteen (esim. reilun kaupan tuotteet) ja eläinten oikeuksiin (Carter & Jennings 2002; Klassen & Vereecke 2012; Zorzini ym. 2015; Yawar & Seuring 2017). Ympäristövastuu puolestaan viittaa esimerkiksi ilmastonmuutoksen hidastamiseen, päästöjen vähentämiseen, energian ja luonnonvarojen tehokkaampaan käyttöön ja kiertotalouden huomioimiseen esimerkiksi tuotesuunnittelussa uudelleenikäytön ja kierrätyksen mahdollistamisen myötä. (Carter & Carter 1998; Tate ym. 2010; Carter & Easton 2011; De Angelis ym. 2018.)

Toimitusketjujen johtamisessa on kyse yritysten välisistä hankinnan, valmistuksen, jakelun ja myynnin materiaali-, raha- ja tietovirroista. On todettu, että yritys on juuri niin vastuullinen kuin sen toimitusketju on (Krause ym. 2009). Erityisesti toimitusketjun johtoyritysten (*focal company*) toimintaan on kiinnitetty vastuullisuuskeskustelussa huomiota. Johtoyritykset ovat usein suuria monikansallisia brändiyrityksiä, joilla on tuotantoa ympäri maailmaa. Käytännössä vastuullinen toimitusketjun johtaminen vaatii yrityksen ja toimitusketjun muiden jäsenten yhteistyötä (Touboulis & Walker 2015). Johtoyritykselle eri oikeusjärjestelmissä toimivat toimitusketjun jäsenet voivat olla kilpailuetu useista erisyistä. Esimerkiksi työvoimakustannukset ovat eri maissa erilaiset, minkä hyödyntäminen ei sinänsä ole vastuutonta. Useiden eri toimittajien ja toimittajamaiden käyttö voi toimia keinona hajauttaa riskejä, eikä se välttämättä liity vastuun pakoiluun. Vastuuttomuudesta on kyse silloin, jos toimitusketjun ihmisoikeus- ja ympäristövaikutuksista ei välitetä tai niitä tahallisesti rikotaan. Vastuuttomuus johtaa merkittäviin riskeihin ja niiden realisoituessa lisäkustannuksiin, myynnin laskuun ja yrityksen maineen menetykseen. Kuluttajien vastuullisuustietoisuus on kasvanut, ja vastuullisuus vaikuttaa enenevässä määrin kuluttajien ostopäätöksiin (Pagell ym. 2010; Klassen & Vereecke 2012; Zorzini ym. 2015). Hyvin resursoituilla, suuremmilla yrityksillä on paremmat mahdollisuudet sitoutua yhteistyökumppanien ja alihankkijoiden toiminnan lähempään tarkasteluun. Pienemmät yritykset pyrkivät tekemään yhteistyötä keskenään ja esimerkiksi erilaisten kansalaisjärjestöjen kanssa.

Kaikki kolme vastuullisuuden ulottuvuutta (talous, ympäristö ja sosiaalinen) tulee huomioida toimitusketjujen suunnittelussa, prosesseissa (Schneider & Wallenburg 2012) ja niiden seurannassa. Painotus kolmella tasolla toteutetaan lisäämällä toimitusketjujen johtamisessa vastuullisuuskriteerien ja aktiviteettien määrää. Lainsäädännöllä asetetut kestävyyskriteerit asettavat (minimi-)rajat näille yritystasolla asetettaville kriteereille: yritys voi ylittää juridiset vaatimukset, mutta ei alittaa niitä. Yritykset voivat painottaa erilaisia vastuullisuusprofileja. Ääripäinä ovat minimalistit ja laaja-alainen monitaituri (ks. kuva 1). Minimalisteja ovat reaktiiviset organisaatiot, jotka eivät koe vastuullista hankintaa strategisesti tärkeänä ja tekevät minimitoimet. Vastuullisuuden monitaiturit ovat proaktiivisia vastuullisuustoimissaan ja suoriutuvat erinomaisesti kaikilla vastuullisuuden alueilla. Näiden välille sijoittuu yrityksiä, jotka keskittyvät enemmän tai vähemmän talouteen, ihmisiin ja ympäristöön. (Schneider & Wallenburg 2012.) EU-yritysvastuulain tarpeellisuutta ja vaihtoehtoja koskevassa selvityksessä kolmasosa yrityksistä kertoi jo noudattavansa laajaa, kaikkia ihmisoikeuksia ja ympäristövaikutuksia koskevaa huolellisuusvelvollisuutta, ja kolmasosa kertoi keskittyvänsä tiettyihin vastuullisuuden alueisiin. Enemmistö vastaajista kertoi kuitenkin keskittyvänsä vain ensisijaisiin (*first tier*) toimittajiin eli toimitusketjuja ei hallita pidemmälle taaksepäin, eikä eteenpäin (Smit ym. 2020b.) Vähintään kolmasosa selvityksen yrityksistä voidaan tulkita minimalisteiksi, jotka eivät noudata erityistä huolellisuutta.

Suomalaisia suuria yrityksiä koskevan yritys vastuubarometrin mukaan 77 % yrityksistä asettaa vaatimuksia toimitusketjuille, ja 63 % seuraa vaatimusten toteutumista (PwC 2018).

Toisessa kyselyssä 87 % suomalaisista yritysjohtajista ja -asiantuntijoista katsoi ilmastonmuutoksen olevan organisaatiolleen tärkeä tai erittäin tärkeä vastuullisuuden painopiste-alue seuraavan 12 kuukauden aikana. Eettisyyttä piti tärkeänä 79 % ja kiertotaloutta 71 %. (FIBS 2019.)

Minimalistina toimivalla yrityksellä on suurin legitimiisyysvaje (*legitimacy gap*) uuden lainsäädännön vaatimuksiin nähden (Sethi 1975). Lainsäädännön myötä kaikkein yritysten on pakko kiinnittää huomiota strategiseen näkökulmaan ja pidemmän ajan tavoitteisiin. Vastuullisuuden painopiste siirtyy omasta toiminnasta enemmän tai vähemmän toimitusketjuja kohti. Kehittäjän ja monitaiturinkin strategisen vastuullisuuden painopisteet saattavat muuttua. Monitaiturit usein esimerkiksi kiittävät muiden toimijoiden vastuullisuustoimia ja sen myötä kaikissa ryhmissä toimet vahvistuvat. Sen myötä lainsäädännöllä voidaan yrityksiä vastuuttaa kestävämpiin minimitavoitteisiin, mukaan lukien luonnon monimuotoisuuden huomioiminen, kiertotalouden tavoitteet tuotteiden uudelleen käytöstä, kierrätyksestä ja siirtymästä uusiutumattomista luonnonvaroista uusiutuviin.

Kun yritys on tiedostanut toimitusketjujen kestävyiden merkityksen, se tarvitsee käytännön ohjenuoria ja valvontamekanismeja. Erilaisia standardeja ja käytäntöjä tähän tarkoitukseen on runsaasti. YK:n vuonna 2001 käynnistämä Global Compact on ihmisoikeuksiin, työelämän standardeihin, ympäristöön sekä korruption kitkemiseen tähtäävä vapaaehtoinen aloite (Engström 2002). ILO (2000) on julkaissut monikansallisia yrityksiä koskevan julistuksen (Tripartite Declaration of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy) vuonna 2000. YK:n vuonna 2011 julkaistut periaatteet (UN Guiding Principles on Business and Human Rights) käsittelevät valtioiden, valtio-omisteisten yritysten ja yksityisten yritysten rooleja ihmisoikeuksien turvaamisessa. Kaikkien yritysten odotetaan noudattavan ihmisoikeuksiin liittyvää huolellisuutta (*due diligence*). YK:n kansainväliset sopimukset siirtolaisuudesta (Global Compact for Migration 2018) ja pakolaisuudesta (Global Compact on Refugees 2018) täydentävät alkuperäistä

Kuva 1. Toimitusketjusääntely ja vastuullisuusstrategiat.
Figure 1. Supply chain regulation and sustainability strategies.

Toimitusketjusääntely ja vastuullisuusstrategiat		
Minimalisti	Kehittäjä	Monitaituri
<ul style="list-style-type: none"> Lainsäädännön vaatimukset (taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu) Minimitaso riippuu siitä, onko toimitusketjusääntelyä, mitä yrityksiä se koskee, mitkä vastuullisuuden ulottuvuudet se kattaa ja miten pitkälle toimitusketjuun vastuu yltää. 	<ul style="list-style-type: none"> Lainsäädännön vaatimukset (taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu) Minimitason lisäksi: <ul style="list-style-type: none"> + Kansainväliset ohjeet ja periaatteet, esim. YK:n ja OECD:n ohjeet, yksityiset ympäristö- ja sosiaalisen vastuun standardit 	<ul style="list-style-type: none"> Lainsäädännön vaatimukset (taloudellinen, sosiaalinen ja ympäristövastuu) Minimitason lisäksi: <ul style="list-style-type: none"> + Kansainväliset ohjeet ja periaatteet + Yrityksen arvot ja periaatteet: pohditaan ja kehitetään vastuullisuuden kaikkia ulottuvuuksia
<p>Yleisen ja kattavan toimitusketjusääntelyn vaikutus strategioihin:</p> <ul style="list-style-type: none"> ► Minimalistit pakotetaan kehittäjiksi. ► Kehittäjiä kannustetaan kiinnittämään huomiota vastuunsa eri ulottuvuuksiin. ► Monitaitureille jää edelleen tilaa olla innovatiivisia edelläkävijöitä sekä sosiaalisessa että ympäristöllisessä vastuullisuudessa. 		

Global Compact -aloitetta. Kansainvälisen kauppakamarin Suomen osasto liittyi YK:n ja yritysten ihmisoikeusasiain yhteistyöelimeen vuonna 2018, ja Global Compact Network Finland aloitteli toimintaansa 2020. Ihmisoikeussuoriutumisen mittaamiseen on kehitetty esimerkiksi Corporate Human Rights Benchmark -aloite (World Benchmarking Alliance 2021). Pariisiin ilmastopöytäkirjassa (2016) on niin kutsuttu SBTi-ohjelma (Science Based Targets initiative), jossa yritykset sitoutuvat vähentämään päästöjään. Yli 2 000 kansainvälistä suuryritystä on sitoutunut siihen (vuoden 2021 lopun tilanne). Rion biodiversiteettisopimuksen (1992) alla toimii Global Partnership for Business and Biodiversity -verkosto. Tähän liittyy useita kansallisia ja alueellisia aloitteita, jotka tukevat yrityksiä luonnon monimuotoisuutta koskevien kysymysten integroinnissa osaksi niiden toimintaa (CBD 2021). OECD tiukensi monikansallisia yrityksiä koskevia periaatteitaan vuonna 2011 Guidelines for Multinational Enterprises -ohjeistolla. OECD-maiden lisäksi kahdeksan muuta maata sitoutui periaatteisiin. OECD:n periaatteissa mainitaan ihmisoikeuksien lisäksi ympäristöasiat: yritysten pitää edistää ympäristönsuojelua ja kestävää kehitystä toimiessaan missä tahansa maassa. OECD julkaisi vuonna 2018 *due diligence* -ohjeet vastuulliseen yritystoimintaan (OECD 2018). OECD:n sektorikohtaiset ohjeet auttavat monikansallisia yrityksiä tunnistamaan ihmisiin, ympäristöön ja yhteiskuntaan liittyviä riskejä.

Uusi tapa toimitusketjujen hallintaan on IDH-säätiön kehittämä ”varmennettujen hankinta-alueiden” (*verified sourcing areas*) konsepti (IDH 2020). Malli tuo ostajat yhteen kohdemaan kestävyysaloitteiden kanssa. Aloite keskittyy metsäkatoon, maanomistukseen, työhön ja eläntöön. Useiden ostajien yhteistyö ja kokonaisten tuotantoalueiden kehittäminen ja standardointi sekä ympäristö- että ihmisoikeusnäkökulmasta on kokonaisvaltaisempi lähestymistapa kuin se, että yksi länsimainen yritys ratkaisee yhtä ongelmaa yhdessä kohdassa toimitusketjuaan.

Esimerkiksi EU on tähän asti noudattanut pitkälti vapaaehtoisuuteen perustuvaa mallia, jossa yritysten on luotettu noudattavan yllä mainittuja standardeja ja viitekehyksiä. Vapaaehtoiset vastuullisuusaloitteet yritystasolla (esim. eettiset ohjeistot, auditoinnit, riskikartoitukset), toimialatasolla (esim. Reilu Kauppa, Carbon Disclosure Project) ja yhteistyössä monien eri sidosryhmien kesken (esim. kansalaisjärjestöt) eivät kuitenkaan ole tuottaneet toivottua lopputulosta (Euroopan parlamentin päätöslauselma 10.3.2021). Muun muassa Locke (2013) ja Kuruvilla (2021) kritisoivat, että vaikka yritykset ovat vuosia kehittäneet yhä kattavampia valvontakeinoja, tehneet toimittaja-auditointeja ja yhteistyötä eri järjestöjen kanssa, työolosuhteiden paraneminen on ollut hyvin vähittäistä ja monilta osin jopa pysähtynyt kokonaan. Suuryritysten käyttämä keinovalikoima ei tyypillisesti puutu ongelmien juurisyyhin, kuten halvan kustannustason maissa tuottamisen mahdollistamiin halpoihin vähittäismyynnihintoihin, suuryritysten ja toimittajien välisten valtasuhteiden epätasapainoon ja markkinoiden konsolidoitumiskehitykseen yhä harvempien käsiin (LeBaron & Lister 2021). Samoin auditoinnista on tullut merkittävää liiketoimintaa, ja myös monien säästöjen valvonta on ulkoistettu auditointiyrityksille. Kriittisimmissä puheenvuoroissa auditointia kuvataan omia taloudellisia intressejään suojelevien yritysten keinoksi legitimoida toimintaansa sen sijaan, että ne aidosti pyrkisivät tunnistamaan ja ratkaisemaan ongelmia (LeBaron ym. 2017).

Kuruvilla (2021) ehdottaa ratkaisuksi vastuullisuusvelvoitteiden noudattamisen entistä tiiviimpää kytkemistä hankintaan. Vastuullinen hankinta on merkittävä osa vastuullista toimitusketjujen johtamista (Tate ym. 2010), sillä se on lähtöpiste yrityksen materiaalivirroille. Hankinnan rooli korostuu, kun yritykset ovat keskittyneet ydintoimintoihinsa ja sen myötä ulkoistaneet muut toiminnot eri puolille maailmaa (Klassen & Vereecke 2012). Jotta yrityksen vastuullisuustavoitteita voitaisiin tukea, on jo tarjouskilpailussa kriteereihin syytä sisällyttää perinteisten hinta- ja laatu-kriteerien lisäksi vastuullisuuskriteereitä. Tarjouskilpailun jälkeen tehtävä yrityksen ja toimittajan välinen kauppasopimus on keskeinen keino johtaa toimittajasuhdetta. Siinä voidaan määrittellä

yritysvastuuseen liittyvien tavoitteiden ja vaatimusten lisäksi kannustimia ja sanktioita. (Dubey ym. 2018.) Toimittajille on syytä asettaa selkeät ja sitovat kriteerit, joita vasten heidän suoriutumistaan arvioidaan. Hankinnassa voidaan käyttää sekä keppiä että porkkanaa. Esimerkki ensimmäisestä on yhteistyön lopettaminen toimittajan kanssa, joka toistuvasti epäonnistuu tiettyjen vastuullisuusvaatimusten täyttämässä (Stevenson & Cole 2018). Jälkimmäisestä esimerkkinä on vastuullisten toimittajien palkitseminen tilaamalla heiltä lisää. Parhaassa tapauksessa ostava yritys auttaa toimittajaa puuttumaan juurisyihin ja kehittämään yhteistyössä kyvykkyyttään vastuullisuudessa (Kuruville 2021).

Yhteenvetona voidaan todeta, että vapaaehtoiset aloitteet eivät saa kaikkia yrityksiä vastuullisiksi, ja että lainsäädäntöä tarvitaan. Suuryrityksillä on usein keinot valvoa toimitusketjujaan ja varmistaa, että maahan tuodut tuotteet vastaavat valtion asettamia kestävyyskriteerejä. Muut yritykset ja myös sääntelijät voivat ottaa mallia edelläkävijäyritysten hyvistä käytännöistä. Pk-yritykset voivat tarvita valtiolta ja toisiltaan tukea osaamisen kartuttamiseen ja verkostoitumiseen. Laajeneva vastuu tuo yrityksille kustannuksia, ja sääntelyä myös vastustetaan. Toisaalta vastuullisuuteen panostaminen tarjoaa yrityksille kilpailuetua. Radikaaleilla ympäristötoimilla on jo kiire, ja monet kuluttajat haluavat pienentää ympäristöjalanjälkeään. Ihmisoikeuksien yhtäläisyys puolestaan edellyttää, että toimitusketjujen ihmisten oikeudet ja tulevien sukupolvien oikeudet nostetaan tasavertaisina kotimaisten toimijoiden intressien ja oikeuksien rinnalle.

Johtopäätökset

Artikkelin lähtökohta oli, että ekohyvinvointivaltion käsitteen tulee kattaa toimitusketjut: valtio ei voi vapautua ihmisoikeuksiin ja ympäristökysymyksiin liittyvästä vastuusta tuomalla raaka-aineet ja tuotteet muualta³. Tutkimuskysymyksenä kysyttiin, mitkä ovat valtion ja yritysten vastuut, roolit ja keinot toimitusketjujen parantamiseksi. Valtioiden tulee vaatia tuontituotteilta kestävyyskriteerien toteutumista ja yrityksiltään vastuullista toimitusketjujen johtamista. *Ihmisoikeuksien toteutuminen ja ympäristövaikutusten merkittävä pienentäminen* koko toimitusketjut huomioiden ovat keskeisiä mittareita ekohyvinvointivaltion kestävyydelle. Erityisesti pakkotyö ja epäinhimilliset työolosuhteet on kitkettava toimitusketjuista. Ympäristökestävyyden kriteereissä lähtökohtana voidaan pitää *planeetan kantokykyyn* pohjautuvia laskelmia (esim. O'Neill ym. 2018). Eurooppalaisten tai suomalaisten ei tulisi käyttää planeetan resursseista enempää kuin oikeudenmukainen osansa. On huomattava, että *kaikkien osuudet pienenevät jatkuvasti*, kun maailman väestö kasvaa.

Tuontituotteille asetetut kestävyyskriteerit ovat kansainvälisen kauppaoikeuden mukaisia, mikäli ne ovat vaikuttavia, oikeasuhtaisia ja syrjimättömiä. Kriteerijä voidaan asettaa kauppasopimuksen osana, tuotelainsäädännöllä ja osana julkisten hankintojen tarjouspyyntöjä. EU ja Suomi voivat asettaa tiukat kestävyyskriteerit kaikille tuontituotteille, mutta käytännössä tämä voi johtaa riitoihin ja vastatoimiin. Muut valtiot voivat kokea tiukat kriteerit keinotekoisiksi kaupan esteiksi. Tietenkään valtio ei voi vaatia tuontituotteilta enempää kuin kotimaassa valmistetuilta.

EU:n tuleva yritysvastuulainsäädäntö on merkittävä askel, jos se toteutuu monia eri kriteereitä sisältävänä ja kaikki toimialat ja yritykset kattavana. Yritysten tulee noudattaa pakottavaa sääntelyä. Edelläkävijäyrityksille jää silti tilaa kehittää toimitusketjuja vielä paremmiksi kunkin yrityksen arvojen mukaan. Yritysten muuttanevat toimitusketjujaan helpommin valvottaviksi. Kokonaisten maantieteellisten alueiden sertifiointi eri kriteerien pohjalta on tehokkaampaa kuin yksittäisen ostajan ja yksittäisen myyjän välinen yksittäisistä kestävyyskriteereistä sopiminen.

³ Valtio-omisteisilta yrityksiltä pitäisi odottaa vastuullisuutta ilman toimitusketjusääntelyäkin, koska muuten valtiot toimisivat solmimaan kansainvälisiä sopimuksia vastaan. Tämä näkyikin esimerkiksi Suomen Valtioneuvoston uudessa omistajapolitiikkaa koskevassa periaatepäätöksessä (Vnk/2020/48).

Kun modernin kauppaoikeuden ja yritys vastuulakien sisältämä ajatus kaikkia toimialoja ja tuotteita koskevista kestävyyskriteereistä on otettu käyttöön keinona ulottaa sääntelyä kaikkiin maihin, lakeja voidaan tulevaisuudessa kehittää yhä tiukemmiksi ja niiden soveltamisalaa voidaan laajentaa orjuudesta ja ihmiskaupasta yhä moninaisempiin oikeuksiin. Esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoa ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia tai alkuperäiskansojen oikeuksia voitaisiin parantaa monikansallisten yritysten kautta, ja toimitusketjusääntelystä voi tulla yhä tärkeämpi osa ympäristöongelmien ratkaisua ja jopa esimerkiksi juomaveden oikeudenmukaista hallintaa.

Vaikka valtiot ottavat vahvan roolin toimitusketjujen sääntelyssä, yksityistäkin sääntelyä tarvitaan. Yksityiset standardit tarjoavat yrityksille konkreettisia keinoja toimitusketjun hallintaan ja keskittyvät kunkin sektorin haasteisiin. Julkinen ja yksityinen sääntely yhdessä voivat luoda kansainväliselle liiketoiminnalle kestävä tuitteet matkalla kohti ekohyvinvointivaltiota. Kukin yritys voi edelleen omien arvojensa pohjalta painottaa haluamaansa vastuullisuuden elementtiä ja viestiä tästä sidosryhmilleen.

Lähteet

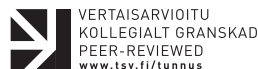
- Baroncini, E. & Brunel, C. (2019) A WTO Safe Harbour for the Dolphins: The Second Compliance Proceedings in the US - Tuna II (Mexico) Case, EUI Working Paper RSCAS 2019/75.
- Borg Jansson, D. (2014) Modern Slavery. A Comparative Study of the Definition of Trafficking in Persons. Brill/Nijhoff. <https://doi.org/10.1163/9789004281073>
- Bradford, A. (2020) *The Brussels Effect - How the European Union Rules the World*. Oxford University Press.
- Bratt, C., Hallstedt, S., Robèrt, K.-H., Broman, G. & Oldmark, J. (2013) Assessment of criteria development for public procurement from a strategic sustainability perspective. *Journal of Cleaner Production* 52 309–316. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.02>
- Bürgi-Bononomi, E. & Tribaldos, T. (2020) PPM-Based Trade Measures to Promote Sustainable Farming Systems? What the EU/EFTA-Mercosur Agreements Can Learn from the EFTA-Indonesian Agreement. *European Yearbook of International Economic Law* 11 359–385.
- CBD (2021) National and Regional Business and Biodiversity Initiatives, 8.2.2021. < https://www.cbd.int/business/National_Regional_BB_Initiatives.shtml>. 11.12.2021.
- Cafaggi, F. (2016) Regulation through contracts: Supply-chain contracting and sustainability standards. *European Review of Contract Law* 12(3) 218–258. <https://doi.org/10.1515/ercl-2016-0013>
- Carter, C. R. & Carter, J. R. (1998) Interorganizational determinants of environmental purchasing: initial evidence from the consumer product industries. *Decision Science* 29(9) 659–685. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5915.1998.tb01358.x>
- Carter, C. R. & Easton, P. L. (2011) Sustainable supply chain management: evolution and future directions. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management* 41(1) 46–62. <https://doi.org/10.1108/09600031111101420>
- Carter, C.R. & Jennings, M.M. (2002) Social Responsibility and Supply Chain Relationships. *Transportation Research* 38(1) 37–52. [https://doi.org/10.1016/S1366-5545\(01\)00008-4](https://doi.org/10.1016/S1366-5545(01)00008-4)
- Carter, C.R. & Rogers, D. S. (2008) A framework of sustainable supply chain management: moving toward new theory. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management* 38(5) 360–387. <https://doi.org/10.1108/09600030810882816>
- Collinet, J. (2020) Due diligence: has France really laid the foundations to end corporate impunity? Equal Times, 19.2.2020. <<https://www.equaltimes.org/due-diligence-has-france-really?lang=en#.X-r5xDTis2w>>.
- Craig, G. (2017) The UK's Modern Slavery Legislation: An Early Assessment of Progress. *Social Inclusion* 5(2) 16–27. <https://doi.org/10.17645/si.v5i2.833>
- Danielsen, D. (2015) Beyond Corporate Governance: Why a New Approach to the Study of Corporate Law is Needed to Address Global Inequality and Economic Development. Teoksessa *Research Handbook on Political Economy and Law*, U. Mattei – J.D. Haskel (toim.). Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781781005354>
- De Angelis, R. Howard, M. & Miemczyk, J. (2018) Supply chain management and the circular economy: towards the circular supply chain. *Production Planning & Control* 29(6) 4254–37. <https://doi.org/10.1080/09537287.2018.1449244>
- The Dasgupta Report (2021) Final Report of the Independent Review on the Economics of Biodiversity led by Professor Sir Partha Dasgupta. <<https://www.gov.uk/government/publications/final-report-the-economics-of-biodiversity-the-dasgupta-review>>.

- Deva, S. (2004) Acting Extraterritorially to Tame Multinational Corporations for Human Rights Violations: Who Should Bell the Cat. *Melbourne Journal of International Law* 37(5) 37–65.
- Dingwerth, K., Witt, A., Lehmann, I., Reichel, E. & Weise, T. (2019) *International Organizations Under Pressure: Legitimizing Global Governance in Challenging Times*. Oxford University Press.
- Dombrovskis, V. (2021) Speech by Executive Vice-President Valdis Dombrovskis at the BusinessEurope working meeting: EU and Mercosur Business committed to Sustainability. 30.4.2021. <https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/dombrovskis/announcements/speech-executive-vice-president-valdis-dombrovskis-businesseurope-working-meeting-eu-and-mercotur_en>. 20.11.2021.
- Dubey, V. K., Chavas, J.-P. & Veeramani, D. (2018) Analytical framework for sustainable supply-chain contract management. *International Journal of Production Economics* 200 240–261. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2018.03.003>
- Elkington, J. (1998) Partnerships from cannibals with forks: the triple bottom line of 21st century business. *Environmental Quality Management* 8(1) 37–51. <https://doi.org/10.1002/tqem.3310080106>
- Engström, V. (2002) Realizing the Global Compact. Erik Castrén Institute Research Reports 10/2002.
- Ernst & Young (2020) Oikeudellinen selvitys yritysvaluutaista. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:42. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162374>>.
- Euroopan komissio (2021a) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Kauppapolitiikan uudelleentarkastelu – Avoin, kestävä ja määrätietoinen kauppapolitiikka. COM/2021/66 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:52021DC0066>>.
- Euroopan komissio (2021b) Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the making available on the European market as well as export from the Union of certain commodities and products associated with deforestation and forest degradation and repealing Regulation (EU) No 995/2010. COM/2021/706 final. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0706>>.
- Euroopan komissio & Euroopan ulkosuhdehallinto (2021) European Commission and European External Action Service: Guidance on due diligence for EU businesses to address the risk of forced labour in their operations and supply chains. European Union External Action. <https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2021/july/tradoc_159709.pdf>.
- Euroopan komissio (2020a) EU Biodiversity Strategy for 2030. Bringing nature back into our lives. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0380>>.
- Euroopan komissio (2020b) Farm to Fork Strategy. For a fair, healthy and environmentally-friendly food system. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0381>>.
- Euroopan komissio (2019) European Commission (EC), European Union and United States Reach an Agreement on imports of hormone-free beef. European Commission, 14.6.2019. <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_3012>. 20.11.2021.
- Euroopan parlamentin päätöslauselma 10.3.2021 (2021) Yritysten huolellisuusvelvoite ja vastuuvollisuus. <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0073_FI.html>.
- Facchini, A. & LaVille, S. (2018) Chilean Villagers Claim British Appetite for Avocados is Draining the Region Dry. *The Guardian*, 17.05.2018. <<https://www.theguardian.com/environment/2018/may/17/chilean-villagers-claim-british-appetite-for-avocados-is-draining-region-dry>>. 20.11.2021.
- FIBS ry (2019) Yritysvastuu 2019 -tutkimus. <<https://www.fibry.fi/ajankohtaista/yritysvastuu-2019-tiivistelma>>.
- Field, F., Miller, M. & Butler-Sloss, B. (2019) Independent review of the modern slavery act 2015. Secretary of State for the Home Department. <<https://www.gov.uk/government/publications/independent-review-of-the-modern-slavery-act-final-report>>.
- Finnwatch (2021) Soijaa Brasiliasta. Miten suomalainen liha- ja rehuteollisuus torjuu metsäkatoa? Finnwatchin tutkimusraportit ja muut julkaisut 1/2021. <https://finnwatch.org/images/reports_pdf/Soijaa_Brasiliasta.pdf>.
- Finnwatch (2020) Halvat lääkkeet myrkyä ympäristölle. <<https://finnwatch.org/fi/tutkimukset/705-halvat-laeakkeet-myrkkye-ymparistoelle>>.
- Finnwatch (2018). Laki yritysten ihmisoikeusvastuusta. Vertaileva katsaus eri maiden lakihankkeisiin ja parhaisiin käytäntöihin. Finnwatchin tutkimusraportit ja muut julkaisut 5/2018. <<https://finnwatch.org/images/pdf/mHRDDselvitys.pdf>>.
- Folke, C. ym. (2019) Transnational corporations and the challenge of biosphere stewardship. *Nature Ecology and Evolution* 3 1396–1403. <https://doi.org/10.1038/s41559-019-0978-z>
- Ford, J. & Nolan, J. (2020) Regulating transparency on human rights and modern slavery in corporate supply chains: the discrepancy between human rights due diligence and the social audit. *Australian Journal of Human Rights* 26(1) 27–45. <https://doi.org/10.1080/1323238X.2020.1761633>
- Gough, I. (2016) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 25(1) 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Greenpeace (2021) 7 myyttiä EU-Mercosur kauppasopimuksesta. <<https://www.greenpeace.org/finland/blogit/6526/7-myyttia-eu-mercotur-kauppasopimuksesta/>>. 19.5.2021.

- Heflich, A. (2020) An EU legal framework to halt and reverse EU-driven global deforestation. European added value assessment. European Parliamentary Research Service. <[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/654174/EPRS_STU\(2020\)654174_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/654174/EPRS_STU(2020)654174_EN.pdf)>.
- Huh, T., Kim, Y. & Kim, J.H. (2018) Towards a Green State: A Comparative Study on OECD Countries through Fuzzy-Set Analysis. *Sustainability* 10 3181. <https://doi.org/10.3390/su10093181>
- IDH (2020) Verified Sourcing Areas: An IDH Developed Concept. IDH - The Sustainable Trade Initiative, 22.8.2019. <https://www.idhsustainabletrade.com/uploaded/2018/08/VSA-Public-Concept-Note_22August2019.pdf>. 13.12.2021.
- ILO (2014) Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour. <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_243391.pdf>.
- ILO (2000) Tripartite declaration of principles concerning multinational enterprises and social policy (MNE Declaration) - 3th Edition. <http://www.ilo.int/empent/Publications/WCMS_101234/lang-en/index.htm>.
- ILO & UNICEF (2020) COVID-19 and Child Labour: A time of crisis, a time to act. <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@ipec/documents/publication/wcms_747421.pdf>.
- Jakir, V. (2013) The New WTO Tuna Dolphin Decision: Reconciling Trade & Environment. *Croatian Yearbook of European Law & Policy* 9(1) 143–176.
- Kervinen, E. & Ollus, N. (2019) Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. HEUNI tutkimusraportteja 89. Helsinki, HEUNI.
- Klassen, R. D. & Vereecke, A. (2012) Social issues in supply chains: Capabilities link responsibility, risk (opportunity), and performance. *International Journal of Production Economics* 140 103–115. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2012.01.021>
- Kourula, A., Moon, J., Salles-Djelic, M.-L. & Wickert, C. (2019) New Roles of Government in the Governance of Business Conduct: Implications for Management and Organizational Research. *Organization Studies* 40(8) 1101–1123. <https://doi.org/10.1177/0170840619852142>
- Krause, D.R., Vachon, S. & Klassen, R.D. (2009) Special topic forum on sustainable supply chain management: introduction and reflections on the role of purchasing management. *Journal of Supply Chain Management* 45(4) 18–25. <https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2009.03173.x>
- Kultalahti, A. (2018) Ihmisoikeusongelmat kaakaontuotannossa lisääntyvät. Finnwatch, 7.12.2018. <<https://finnwatch.org/fi/blogi/592-ihmis-oikeusongelmat-kaakaontuotannossa-lisaaentyvat>>. 20.11.2021.
- Kuruvilla, S. (2021) *Private regulation of labor standards in global supply chains: Problems, progress, and prospects*. Cornell University Press.
- LeBaron, G. & Lister, J. (2021) The hidden costs of global supply chain solutions. *Review of International Political Economy*. <https://doi.org/10.1080/09692290.2021.1956993>
- Lenschow, A., Newig, J. & Challies, E. (2016) Globalization's limits to the environmental state? Integrating telecoupling into global environmental governance. *Environmental Politics* 25(1) 136–159. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074384>
- Lenzen, M., Moran, D., Kanemoto, K., Foran, B., Lobefero, L. & Geschke, A. (2012) International trade drives biodiversity threats in developing nations. *Nature* 486 109–112. <https://doi.org/10.1038/nature11145>
- Lindqvist, M. (2018) Palmuöljy on sademetsien tuho. Eläinten ystävä, 21.3.2018. <<https://www.elaintenystava.fi/artikkelit/maailmalta/237-palmuoljy-on-sademetsien-tuho>>. 10.12.2021.
- Locke, R.M. (2013) *The Promise and Limits of Private Power: Promoting Labor Standards in a Global Economy*. Cambridge University Press 2013.
- Meadowcroft, J. (2005) From Welfare state to Ecostate. Teoksessa Barry, J., Eckersley, R. (toim.) *The State and the Global Ecological Crisis* 3–23. Cambridge, MIT Press.
- Modern Slavery Act -muutosehdotus (2018) Bill C-423: An Act respecting the fight against certain forms of modern slavery through the imposition of certain measures and amending the Customs Tariff. <<https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-423/first-reading>>.
- Modern Slavery Act -muutosehdotus (2019) Bill S-211: An Act to enact the Modern Slavery Act and to amend the Customs Tariff. <<https://www.parl.ca/LegisInfo/en/bill/43-1/S-211>>.
- OECD (2018) Due Diligence Guidance for Responsible Business Conduct. <<https://www.oecd.org/investment/due-diligence-guidance-for-responsible-business-conduct.htm>>.
- OEIGWG (2021) Open-Ended Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and Other Business Enterprises With Respect to Human Rights (IGWG). Third revised draft, 17.8.2021. <<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/WGTransCorp/Session6/LBI3rdDRAFT.pdf>>.
- O'Neill, D.W., Fanning, A.L., Lamb, W.F. & Steinberger, J.K. (2018) A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability* 1 88–95. <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0021-4>
- Pagell, M., Wu, Z. & Wasserman, M. E. (2010) Thinking differently about purchasing portfolios: an assessment of sustainable sourcing. *Journal of Supply Chain Management* 46(1) 57–73. <https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2009.03186.x>
- PwC (2018) Yritysvastuubarometri 2018. <<https://www.pwc.fi/fi/julkaisut/yritysvastuubarometri-2018.html>>.

- Raworth, K. (2018) *Doughnut Economics*. Chelsea Green Publishing.
- Rockström, J., Gupta, J., Lenton, T. M. ym. (2021) Identifying a safe and just corridor for people and the planet. *Earth's Future* 9 e2020EF001866. <https://doi.org/10.1029/2020EF001866>
- Rockström, J., Gupta, J., Lenton, T.M., Qin, D., Lade, S.J., Abrams, J.F., Jacobson, L., Rocha, J.C., Zimm, C., Bai, X., Bala, G., Bringezu, S., Broadgate, W., Bunn, S.E., DeClerck, F., Ebi, K.L., Gong, P., Gordon, C., Kanie, N., M. Liverman, D.M., Nakicenovic, N., Obura, D., Ramanathan, V., Verburg, P.H., van Vuuren, D.P. & Winkelmann, R. (2009) Planetary boundaries: Exploring the safe operating space for humanity. *Ecology and Society* 14(2) 32.
- Salminen, J. & Rajavuori, M. (2019a) Yritysvastuulait ja arvoketjun oikeudellinen käsitteellistäminen. *Lakimies* 117(3–4) 387–417.
- Salminen, J. & Rajavuori, M. (2019b) Yksityisoikeudellinen vastuu arvoketjusta. *Defensor legis* 100(4) 533–552.
- Schneider, L. & Wallenburg, C. M. (2012) Implementing sustainable sourcing - Does purchasing need to change? *Journal of Purchasing & Supply Management* 18 243–257. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2012.03.002>
- Sethi, S. P. (1975) Dimensions of corporate social performance: An analytical framework. *California Management Review* 17(3) 58–65. <https://doi.org/10.2307/41162149>
- Smit, L., Bright, C., McCorquodale, R., Bauer, M., Deringer, H., Baeaz-Breinbauer, D., Torres-Cortés, F., Alleweldt, F., Kara, S., Salinier, C. & Tobed, H.T. (2020a) Study on due diligence requirements through the supply chain. Study for the European Commission, 2020. <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8ba0a8fd-4c83-11ea-b8b7-01aa75ed71a1/language-en>>.
- Smit, L., Holly, G., McCorquodale, R. & Neely, S. (2020b) Human rights due diligence in global supply chains: evidence of corporate practices to inform a legal standard. *The International Journal of Human Rights* 25(6) 945–973. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1799196>
- Stevenson, M. & Cole, R. (2018) Modern slavery in supply chains: a secondary data analysis of detection, remediation and disclosure. *Supply Chain Management: An International Journal* 12(3) 8199. <https://doi.org/10.1108/SCM-11-2017-0382>
- Tate, W. L., Ellram, L. M. & Kirchoff, J. F. (2010) Corporate social responsibility reports: a thematic analysis related to supply chain management. *Journal of Supply Chain Management* 46(1) 19–44. <https://doi.org/10.1111/j.1745-493X.2009.03184.x>
- Touboulic, A. & Walker, H. (2015) Love me, love me not: A nuanced view on collaboration in sustainable supply chains. *Journal of Purchasing & Supply Management* 21 178–191. <https://doi.org/10.1016/j.pursup.2015.05.001>
- US Department of Labour (2018) List of Goods Produced by Child Labour or Forced Labour. <<https://www.dol.gov/sites/dolgov/files/ILAB/ListofGoods.pdf>>.
- Valleala, A. (2015) Suomen lainsäädäntö, kansainvälinen liiketoiminta ja ihmisoikeudet. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 14/2015.
- Verisk Maplecroft (2016) Modern Slavery Index 2016. <<https://www.maplecroft.com/insights/analysis/modern-slavery-index-2016/>>.
- While, A., Jonas, A.E.G. & Gibbs, D. (2010) From sustainable development to carbon control: Eco-state restructuring and the politics of urban and regional development. *Transactions of the Institute of British Geographers* 35(1) 76–93. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5661.2009.00362.x>
- World Benchmarking Alliance (2021) Corporate Human Rights Benchmark. <<https://www.worldbenchmarkingalliance.org/corporate-human-rights-benchmark/>>. 20.11.2021.
- WTO (2019) United States — Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products. <https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds381_e.htm>.
- Wiltng, H.C. & van Oorschot, M.P. (2017) Quantifying biodiversity footprints of Dutch economic sectors: A global supply-chain analysis. *Journal of Cleaner Production* 156 194–202. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.04.066>
- WWF (2020) NGOs applaud EU's plan for sustainable business law. <https://www.wwf.eu/what_we_do/sustainable_economies/?uNewsID=364530>.
- WWF (2015) Fact Sheet. Palmuöljy. <https://wwf.fi/app/uploads/b/k/j/ohmvsnafnpr6tlbn7kmdqh/fakta_2015_palmuoljy.pdf>.
- Yawar, S. A., Seuring, S. (2015) Management of social issues in supply chains: a literature review exploring social issues, actions and performance outcomes. *Journal of Business Ethics* 141(3) 621–643. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2719-9>
- YK (2011) Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the 'Protect, Respect and Remedy' Framework. <https://www.ohchr.org/documents/publications/guidingprinciplesbusinessshr_en.pdf>.
- YK (2018) Framework Principles on Human Rights and the Environment. Report of the Special Rapporteur on the issue of human rights obligations relating to the enjoyment of a safe, clean, healthy and sustainable environment. <<https://undocs.org/en/A/HRC/37/59>>.
- Zorzini, M., Hendry, L.C., Huq, F. A. & Stevenson, M. (2015) Socially responsible sourcing: reviewing the literature and its use of theory. *International Journal of Operations & Production Management* 35(1) 60–109. <https://doi.org/10.1108/IJOPM-07-2013-0355>

Sunna Kovanen^a

Elinkeinotoiminnan käytännöt ja reilun siirtymän mahdollisuudet Portugalin supistuvalla maaseudulla

Livelihood practises and the possibility of just transition in a shrinking rural region in Portugal

This article explores the relations and tensions between sustainable livelihood practises, rural shrinkage and its capitalocentric interpretations in rural development policy and everyday life. It asks, whether eco-social livelihoods can enhance a just transition in a shrinking rural region, and what kind tensions between eco-social livelihoods and regional development institutions emerge, as new, political practices of providing livelihoods spread and challenge the capitalocentric development conceptions. Empirically, the work of three livelihood providers in the Alentejo region of Portugal was studied with the help of focused ethnography, qualitative interviews and document analysis. Eco-social livelihoods can contribute to a just transition by engaging young, educated activists and global citizen networks in rural economies. Livelihood providers face a challenge, however, to address the lack of basic services and stable employment. In doing so they can become broadly accessible spaces of learning to practice economic responsibility and sustainable well-being. This opportunity is so far overlooked in institutionalised, capitalocentric regional development practice, where the central problem of rural development is defined in terms of a relative decline. Shrinking through an economic crisis may facilitate institutional support for a rapid upscaling of eco-social livelihoods, but it may risk undermining their stability.

Keywords: regional development, degrowth, shrinking, livelihoods, practice theory

Johdanto

Ekohyvinvointivaltiotutkimus on kiinnostavasti avannut keskustelua valtiollisten hyvinvointijärjestelmien ja -käsitusten globaalista kestävydestä, oikeudenmukaisuudesta sekä muutoksen tarpeesta (Hirvilammi ym. 2016; Büchs & Koch 2017; Hirvilammi &

^a Leibniz-Institute for Regional Geography, Brandenburg University of Technology Cottbus-Senftenberg, sunna.kovanen@b-tu.de

Joutsenvirta 2020; Zimmermann & Graziano 2020). Hyvinvointipolitiikka on perinteisesti nähty valtion tehtävänä, ja sen onnistumista myös usein mitataan kansallisella tasolla (Büchs & Koch 2017, 63). Kysymys alueellisten erojen vaikutuksesta siirtymäpolitiikan mahdollisuuksiin on kuitenkin jäänyt vähemmälle huomiolle, vaikka perinteinen aluepolitiikka ja sen oikeutus syrjäseuduilla perustuvat siirtymäkeskusteluun verrattuna hyvin toisenlaisille oletuksille. Globaalisti oikeudenmukaisia ilmastotavoitteita ei voida realistisesti saavuttaa, jos talouden ympäristökuormaa ja resurssien käyttöä ei lasketa merkittävästi (Koch 2018; Vadén ym. 2019). Tämä vaatisi hallittua materiaalisen kulutuksen laskua, eli oikeudenmukaista degrowth- tai kohtuutalouden ohjelmaa kaikilla hallinnon tasoilla. Suomessa degrowth on ollut Lehtisen (2019) mukaan kuitenkin ”*joko vieras ajatuskulku tai ei-toivottu tila, ja paikallistalouden supistuminen on kertonut hallitsemattomista kehityskuluista.*” Huomio koskee erityisesti syrjäseutuja, joiden kehityskeskustelua on tyypillisesti määrittänyt huoli julkisen sektorin ja markkinatoimijoiden vetäytymisestä kasvukeskuksiin. Globaalista ilmastotutkimuksesta katsottuna ei ole epäselvyyttä läntisen Euroopan maiden suhteettoman suuresta elintasosta (Hirvilampi 2015, 47, 78; Hickel 2021), mutta maiden sisäisessä, alueellisessa vertailussa kysymys oikeudenmukaisesta ja kohtuullisesta kehityksen tasosta mutkistuu.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa maaseudun supistumisen kokemuksia ja sitä, miten niiden kapitalosentriset tulkinnat kytkeytyvät reilun siirtymän mahdollisuuksiin ja käytäntöihin. Kapitalosentrismi on Gibson-Grahamin (2006, 55) luoma käsite, joka kuvaa yksinkertaisesti ilmaistuna ”*kapitalististen prosessien, käytäntöjen ja subteiden ensisijaistamista taloutta koskevassa ajattelussa, tutkimuksessa, puheessa ja politiikassa*” (Alhojärvi 2021). Aluesuunnittelun tutkimus on kehittynyt vahvassa kytköksessä kansallisvaltion intresseihin ja sen tehtävänä on ollut edistää teollista modernisaatiota ja taloudellista vaurautta, minkä vuoksi talouskasvu nähdään aluekehityksessä usein nykyäänkin edellytyksenä kaikille muille politiikkatoimille (Lehtinen 2019; Schulman 2020).

Lähestyn siirtymän mahdollisuuksia ekososiaalisten elinkeinojen näkökulmasta, mikä tarkoittaa tässä pyrkimystä ekologisesti kestäväan ja sosiaalisesti oikeudenmukaiseen elinkeinojen ja peruspalveluiden tuotantoon. Ekososiaalinen elinkeinotoiminta on nähty esimerkkinä taloudesta, jossa monimutkaiset globaalit keskinäisriippuvuudet otetaan mahdollisimman hyvin huomioon (Seyfang & Haxeltine 2012; Johanisova & Fraňková 2017) ja joka sallii talouden toimijoiden neuvotella kestäväan hyvinvoinnin merkityksistä ja toteuttamisen tavoista (Aho 2021). Siksi ekososiaalisessa elinkeinotoiminnassa voivat potentiaalisesti myös konkretisoitua jännitteet supistumisen eri merkitysten ja kokemusten välillä.

Analysoin ekososiaalisten elinkeinojen muutospotentiaalia käytäntöteorioiden avulla. Tunnistan elinkeinotoiminnasta poliittisia käytäntöjä, eli konkreettisia ja merkityksellisiä toimia, joiden kautta ihmiset pyrkivät reflektoidaan ja muuttamaan siihenastisen toimintansa rutiineja ja sääntöjä (Dünckmann & Fladvad 2016). Konkreettisesti tässä tutkimuksessa poliittiset käytännöt tarkoittavat esimerkiksi hajautetun itseorganisoidumisen ja maatalousekosysteemiä uudistavan viljelyn käytäntöjä, joihin talouden toisin tekeminen – talouden ekologista ja sosiaalista kestävyyttä sekä oikeudenmukaisuutta edistävät arvot ja periaatteet – kiteytyvät. Käytäntöjen seuraaminen auttaa tunnistamaan vähittäisen muutoksen etenemistä, mutta myös sitä, miten muutosta jarruttava institutionaalinen valta ja kapitalosentrisen talouskäsitys konkretisoituvat kehollisessa vuorovaikutuksessa. Seuraan siksi käytäntöjä paitsi elinkeinotoimijoiden päivittäisessä työssä, myös niiden vuorovaikutuksessa aluekehityksen instituutioiden kanssa. Aluekehityksen instituutiot viittaavat tässä vakiintuneeseen, julkishallinnon keskeisesti säätlemään ja yleisesti hyväksytyyn aluekehitystyöhön sekä sitä toteuttaviin organisaatioihin, joiden tehtävänä on perinteisesti ollut valtion hyvinvointi- ja kehityspolitiikan toteutus alueellisella tasolla (Pike, Rodríguez-Pose & Tomaneý 2006, 124). Tutkimus pyrkii vastaamaan tarkemmin seuraaviin kysymyksiin:

- Miten ekososiaalinen elinkeinotoiminta voi edistää reilua siirtymää supistuvan maaseudun oloissa?
- Millaisia jännitteitä ekososiaalisen elinkeinotoiminnan ja aluekehityksen instituutioiden välillä ilmenee, kun kapitalosentrismää haastavat poliittiset käytännöt valtavirtaistuvat?

Tämän tutkimuksen kontekstina on Alentejon alue kaakkois-Portugalissa. Alentejon alueen harvan asutuksen, ikääntymisen ja saavutettavuuden haasteet ovat ajankohtaisia myös Suomen maaseudulla, ja aluekehityksen rahoitus, keinot ja diskurssit ovat EU:n yhteisen aluepolitiikan ansiosta hyvin verrattavissa. Euroopan maiden ympäristö- ja hyvinvointipolitiikan vertailussa Portugalin on toisaalta todettu kehittyneen Suomea ekologisemmin, mitä on selitetty maan alemmalla bruttokansantuotteella (Koch & Fritz 2014; Zimmermann & Graziano 2020). On siten kiinnostavaa tutkia, miten ekologisesti ja sosiaalisesti kestäviä elinkeinoja ja palveluntuotantoa voi vakiintua verrattain köyhemässä maassa ja alueella ja miten alueelliset kehityserot ja supistuminen tähän vaikuttavat. Vaikka Portugalin kansallinen hyvinvointijärjestelmä on perinteisesti hyvin erilainen kuin Suomessa, yhtäläisyyksiä maiden välillä voi nähdä erityisesti uusien, ekologisten elinkeinojen ja paikallispalveluiden kehitymisessä. Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty laadullisesti vuonna 2019 osana EU-rahoitteista RurAction hanketta.

Kuvaan seuraavaksi, miten reilua siirtymää on tutkittu alue- ja maaseudun kehittämisen sekä supistumisen näkökulmista. Lisäksi esittelen ekososiaalisen elinkeinotoiminnan eräänä siirtymän katalysaattorina. Ennen metodologista kuvausta ja aineiston analyysiiä esittelen käytäntöteoreettista lähestymistapaa. Lopuksi pohdin tulosten näkökulmasta sitä, miten supistumisen historia ja sen kapitalosentrinen perintö kytkeytyvät ekososiaalisen elinkeinotoiminnan edistämiseen, ja mitä se voi tarkoittaa siirtymäpolitiikan kannalta.

Alueellisen kilpailun tappion kääntämisestä kestäväen hyvinvoinnin tulevaisuuteen

Tämä tutkimus lähestyy reilun siirtymän ja aluekehityksen kytköstä de- ja post-growth keskustelujen näkökulmasta. Degrowth-tutkijat kritisoivat kehityksen esittämistä lineaarisena ja universaalina kapitalistisen markkinatalouden laajentumisen prosessina, mikä on oikeuttanut sekä kehityspolitiikan tuomat ympäristötuhot, että muiden, hankalasti kaupallistettavien elämäntapojen marginalisoimisen ”vanhanaikaisina” ja ”hyödyttöminä” (Rahnema 1997, x–xi; Pike, Rodríguez-Pose & Tomaney 2006; Gibson-Graham 2011). Sen sijaan muun muassa Gibson-Grahamin (emt.) hahmottelema moninaisen talouden (*diverse economies*) tutkimussuuntaus sekä kehityksen jälkeinen ja sen ohitse katsova tutkimus (*post-development*¹) (Alhojärvi 2021) muistuttavat, että kaikki taloudellinen toiminta nojaa edelleen enemmän-kuin-kaupallisille suhteille, kuten vaihdolle ja lahjoituksille, hoivalle, talkooyölle, julkiselle tuelle, metsästykselle, keräilylle ja niin edelleen. Sen sijaan monet markkinatalouden kehitystoimet, esimerkiksi kaivostoiminta, massaturismi ja kokopäiväiseen palkkatyöhön velvoittava sosiaalipolitiikka, joko keräävät lisäarvonsa tämän yhteisvaurauden pohjalta tai ehkäisevät ja haittaavat näiden käytäntöjen toimittamista, vaikka niistä saatu hyvinvointi saattaisi olla pitkäaikaisesti ekologisesti kestävämpää ja sosiaalisesti mielekkäämpää (Hirvilampi & Joutsenvirta 2020; Hyvärinen 2020b).

Degrowth on visio demokraattisesta siirtymästä, jossa materiaalsen kulutuksen laskun tulisi kohdistua ennen kaikkea globaalisti vauraimpiin väestönosiin ja saastuttavaan teollisuuden julkisten investointien sijaan (Schneider, Kallis & Martinez-Alier. 2010,

¹ Kehityksen jälkeinen tutkimus tarkoittaa yhtäältä pyrkimystä siirtyä kehityksen *jälkeiseen aikaan* ja jättää taakse hegemoninen, kestävätköön politiikka, jotta tilalle voi luoda parempaa. Toisaalta se tarkoittaa kasvu- ja kehityspolitiikan *jälkien* tunnistamista, jotka vaikuttavat vaihtoehtojen rakentamiseen pitkälle tulevaisuuteen.

516; Fletcher ym. 2019). Kysymykseen siitä, miten tämä visio suhtautuu historiallisesti perittyihin alueellisiin kehityseroihin tai supistumisen ja laman negatiivisiin kokemuksiin ja tulkintoihin, ei ole maaseudun degrowth-tutkimuksissa tartuttu. Uusia paikallistaloudellisia visioita koskevat tutkimukset ovat usein yleisluontoisia (Vetter & Schmelzer 2020) tai ne käsittelevät suhteellisen vauraita ja tiuhaan asuttuja alueita (Gibbs & O'Neill 2017; Hahne 2018; Tschumi ym. 2020) sekä etuoikeutettuja ihmisryhmiä (Orria & Vincenzo 2017; Cunha, Kastenholz & Carneiro 2020). Moninaisen talouden tutkimukset ovat sen sijaan lähestyneet myös rakennemuutoksen kokemuksia entisillä teollisuusalueilla ja näiden kokemusten myötä muodostuvaa taloudellista toimijuutta (Gibson-Graham 2006, 32–41; Miller 2019). Alhojärven (2021) mukaan näissä diskursseissa on kuitenkin tavattu siirtyä liiankin vaivattomasti kapitalosentrismin kriitistä toivorikkaiden vaihtoehtojen positiiviseen vahvistamiseen.

Pyrin siksi seuraavaksi hahmottamaan mahdollisia kapitalosentrisen kehityspolitiikan ja supistumisen tulkintojen jättämiä jälkiä reilun siirtymän tiellä. Tarkastelen ensin julkista aluekehitystyötä. Kapitalosentrisessä kehityksessä hegemonisten instituutioiden, kuten valtion ja pääoman, oletetaan hallitsevan kehitystä rationaalisen laskelmoinnin ja teknologisten innovaatioiden avulla. Näin ollen myös aluekehityspolitiikassa on etsitty varmaa tulevaisuutta vahvojen talousteorioiden ja kansainvälisten sijoitusten globaalisti yleispätevinä pidetyistä menestysresepteistä (Jauhiainen & Niemenmaa 2006, 103–113). Samoin uusimmat siirtymäohjelmat sekä EU:n että Suomen tasolla nojaavat edelleen epärealistisiin ja perusteettomiin odotuksiin valtiollisesti ohjatuista teknologisen irtikytkennän sekä talouskasvun mahdollisuuksista (Koch 2018, 37; Vadén ym. 2019). Vasta viime aikoina myös aluekehitystutkimuksessa on alettu kyseenalaistaa taloudellisen vaurauden ja tuottavuuden mielekkyyttä ensisijaisina alueiden pärjäämisen mittareina (OECD 2018). Tilalle on esitetty paikkapohjaista ja alueelliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvaa politiikkaa, jossa kehityksen tavoitteet ja ratkaisut nähdään moninaisina ja neuvoteltavina ja jossa supistuminen on neutraali lähtökohta, ei epäonnistumisen merkki (Jones ym. 2018; Donner-Amnell 2020). Esimerkiksi Donner-Amnellin (emt.) on hahmotellut sitä Kainuun tapauksessa, mutta artikkelissa esitetyt ratkaisut nojaavat edelleen globaalin suurpääoman, kuten googlen investointeihin, eikä analysissa kyseenalaisteta sijoituksen etiikkaa taikka työn sisältöjen ekologista ja sosiaalista mielekkyyttä. Tämä eettisen kysymisen ja totutun toistamisen sekoittuminen kehityspolitiikan uudelleen asemoinneissa lienee osa sitä kapitalosentrisen perinnön hankaluutta, josta jokainen uusi vaihtoehto väistämättä ponnistaa (Hyvärinen 2020b, 22; Alhojärvi 2021).

Toiseksi, sokeutta kasvukeskeisyydelle ja globaaleille keskinäisriippuvuuksille voi ymmärtää myös arjen kokemusten näkökulmasta. Mohn (2020) ja Canavan (2014) ovat raportoineet periferisyyden tunteista ja tulevaisuudenpelosta hiipuvan massaturismin ja hiilikaivosteollisuuden alueilla. Canavanin (2014) mukaan pienimuotoinen turismi ei ole tuonut alueen asukkaille massaturismin veroista kokemusta oman seudun merkityksestä eikä se ole poistanut palveluiden sulkeutumisen aiheuttamaa pettymystä. Mohnin (2020) mukaan kaivosteollisuuden työntekijät kokevat alan huonon maineen epäreiluna suhteessa sen hyviin työehtoihin. Mielikuvaa oman alueen merkityksettömyydestä lisää maaseutuun kohdistuva uutisointi konservatiivisista kehityskuluista ja haja-asutuksen ongelmallisuudesta dynaamisiin kaupunkiseutuihin verrattuna (Christmann 2017; Lange & Bürkner 2020). Kapitalosentrisen kehityskäsitys pitää sisällään passivoivan, alentavan suhtautumisen kapitalismin periferioihin ja niiden asukkaisiin, minkä mukaan taloudellisen kehityksen keskuksissa tiedetään joka tapauksessa paremmin, mitä muut alueet ja ihmiset pärjätäkseen tarvitsevat (Gibson-Graham 2006, 33).

Kaikissa yllä mainituissa tulkinnoissa huolta supistumisesta ei voi selittää vain materiaalisen elintason laskulla, vaan elämänlaadun, paikan arvon sekä kollektiivisen identiteetin ja toimintamahdollisuuksien menetyksellä kapitalistisen markkinatalouden ja kansallisvaltion määrittämässä merkityksessä. Tässä kehityksessä hyvinvoinnin

kokemus voi olla riittämätön suhteessa valtavirtaiseen käsitykseen hyvästä elämästä, vaikka globaalisti katsottuna sen ylläpito vaatisi tuhoisaa resurssikuormaa (Hirvilampi 2015, 47, 78; Büchs & Koch 2017, 69). Erityisen haastavaa supistumisen kokemuksen toiveikkaasta uudelleentulkinnasta tekee se, että maaseudulla nuori ja koulutettu väestö vähenee usein samanaikaisesti julkisen sektorin ja markkinatoimijoiden kanssa. Degrowth-aloitteet ponnistavat sen sijaan tyyppillisesti kriittisten ideoiden ja toimijaryhmien toisiaan ruokkivista rönsyistä. Tämä analyysi sopii päällisin puolin myös Suomeen, jossa moninaisen talouden projekteja on syntynyt harvaan asutun maaseudun kontekstissa ennen kaikkea valtakunnanlaajuisten ja kansainvälisten verkostojen avulla².

Moninaisten, supistumisesta ponnistavien ja globaalisti oikeudenmukaisten kehityskulkujen vahvistamiseksi lienee syytä ottaa yllä kuvattu hidas luopuminen aluetalouden kilpailuvoitoista, niin menneistä kuin luvatuista, vakavasti. Seuraavaksi tarkastelen maaseudun ekososiaalista elinkeinotoimintaa yhtäaikaisena pyrkimyksenä edistää näitä edellä mainittuja kehityskulkuja, taata osallistujien materiaallinen perusturva sekä rohkaista heitä vaikuttamaan kykijensä mukaan ja omassa arjessaan hyvinvointinsa edellytyksiin.

Ekososiaaliset elinkeinot maaseudulla

Degrowth- ja siirtymätutkimusten mukaan itseorganisoitunut, paikallisesti juurtunut ja laajasti verkottunut tuotanto voi edistää yhteiskuntien ja ympäristöjen sopeutumista ja uudistumiskykyä ekologisen tasapainon heikentyessä (Seyfang & Haxeltine 2012, Hirvilampi 2015, 36). Ekososiaalinen elinkeinotoiminta tarkoittaa tällaista pienimuotoista mutta verkostoitunutta tuotantoa, joka vastaa tekijöidensä perustarpeisiin. Samaa ilmiötä kuvataan tutkimuksissa useilla eri käsitteillä, kuten yhteiskunnallisena ja ekologisena yrittäjyytenä, pienosuustoimintana, sosiaalisina innovaatioina ja elävänä taloutena. Nojaan tässä tutkimuksessa Milleriä (2019, 148) ja Johanisovaa ja Fraňkovaa (2017) mukailien ekososiaalisen elinkeinotoiminnan käsitteeseen. Se ei ole tiettyä organisaatiomuotoa, vaan kiinnittää huomion ensisijaisesti toiminnan sisältöön ja arvopohjaan; elämisen keinoihin ekologisesti ja sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla (emt.). Ilmiö paikantuu elävän ja moninaisen talouden piiriin (Gibson-Graham ym. 2019), mutta elinkeinotoiminnan käsite tarkoittaa huomion pitkäjänteisen, laillisesti järjestäytyneeseen pyrkimykseen turvata osallistujien elanto tai peruspalvelut (Houtbeckers 2018). Käsite onkin luonteva valinta, kun kiinnostuksen kohteena on siirtymän kannalta tärkeiden rakenteiden luominen ja vakiinnuttaminen yhteistyössä aluekehityksen ja hyvinvointivaltion instituutioiden kanssa.

Maaseudulla käytännön esimerkkejä on tunnistettu energia- ja ruokaomavaraisuuden (Kunze & Becker 2015; Houtbeckers & Kallio 2019), kumppanuusviljelmien (Cameron 2015), monikäyttöisten etätyö-, yhteistoimisto-, kulttuuri ja yhteisasuintilojen (Kroiss & Klafft 2020), käsityöläisperinteen ja korjaustyön elvyttämisen (Hahne 2018, 54) sekä lähimatkaileun (Cunha ym. 2020) piiristä. Myös paikallisvaluuttoja on pohdittu rahoituksen lähteenä (Eskelinen 2020, 41) ja kimpakyytejä julkisen liikenteen täydentäjänä (Venäläinen, 2020). Moninaisen talouden näkökulmasta vaihtoehtoja ei pidä kuitenkaan lähestyä universaalina ratkaisuna tai selkeänä moraaliohjeena, vaan keinona ylipäättään tunnistaa markkinasuhteiden häivyttämät keskinäisriippuvuudet ja opetella vaalimaan niitä osana oman ja yhteisen elämän ylläpitoa (Miller 2019, 173; Hyvärinen 2020a, 87). Talouden toimijat etsivät kulloiseenkin tilanteeseen ja ympäristöön sopivia ratkaisuja yhdessä neuvotellen, ja tämä keskinäisen oppimisen ja toisten tarpeille herkistymisen prosessi on keskeinen osa muutosta (Cameron 2015).

Erityisen lupaavana syrjäseutujen kannalta on pidetty sitä, että ekologisen yrittäjyyden ja omaehtoisen ruoantuotannon on todettu vetävän uusia, aktiivisia asukkaita maaseudulle niin Euroopassa yleisesti kuin Portugalissa erityisesti (Cunha ym. 2020; Oliveira & Penha-

² Ks. esim. Mustarinda (<https://www.mustarinda.fi/>); Omavaraopisto (<https://omavaraopisto.fi/>); Kohtuusliike (<http://www.kohtuusvaarassa.com/>)

Lopes 2020). Nuorten maallemuuttoa pidetään tutkimuskirjallisuudessa hyvänä asiana itsessään, mutta sen lisäksi heidän ajatellaan tuovan maaseudun talouteen ”uudenlaista” innovatiivisuutta, kosmopoliittisuutta, systeemikriittisyyttä ja laatu-tietoisuutta (Carfagna ym. 2014) Krügerin (2020) mukaan tämä ei kuitenkaan aina kulje käsi kädessä talouden ja kulutuksen kohtuullistamisen tavoitteiden kanssa. Esimerkiksi innovatiivisuuden käsite ja sen poliittinen tuki asettuvat monin tavoin kasvukeskeisyyden jatkumolle arvottamalla uudistumisen tavoiteltavammaksi kuin jatkuvuuden, oikeudenmukaisuuden tai hitaan kehityksen. Herää kysymys, pystyvätkö uudet elinkeinotoimijat kääntämään edellisessä kappaleessa pohditun paikallisen tuotannon yhteiskunnallisen arvonmenetyksen inspiroivaksi muutokseksi, mitä lähestyn seuraavaksi käytäntöteorioiden näkökulmasta.

Ekosiaalisen elinkeinotoiminnan neuvottelu käytäntöjen näkökulmasta

Käytäntöteoriat ovat tässä tutkimuksessa keino kiinnittää huomio taloutta ja kehitystä koskevan tiedon muodostumiseen kehollisissa, ei-inhimillisissä ja materiaalisissa vuorovaikutuksessa (Houtbeckers & Kallio 2019, 150). Schmidin (2020) mukaan käytäntöteoreettinen lähestymistapa täydentää moninaisen talouden tutkimusta, jonka vahvuus on kapitalismin vaihtoehtojen diskursiivisessa performoinnissa. Sen sijaan materiaaliset ”*instituutit, infrastruktuurit ja resurssit, jotka kytkeytyvät transformatiiviseen maantieteeseen, jäsilitoivat sitä ja työntävät takaisin*” (emt. 107–108), ovat jääneet jälkimmäisessä keskustelussa vähemmälle huomiolle. Käytäntöteoriat voivat auttaa institutionaalisen vallan ymmärtämistä moninaisen talouden ontologiaan sopivalla tavalla, määrittämättä sitä lähtökohtaisesti paikallistasoa vahvemmaksi tai suuremmaksi. Sen avulla pyrin ymmärtämään, miten tietyt talouden käytännöt ja käsitykset oikeasta kehityksestä ja sen toimijoista voivat vakiintua äärettömien keskinäisriippuvuuksien mahdollisuuksien joukosta (Miller 2019, 138).

Schmid ja Smithin (2020) mukaan hallintoa ja siirtymää tutkineet käytäntöteoriat ovat kuitenkin keskittyneet rutiininomaiseen toimintaan ohittaen kollektiivisen mobilisoinnin, oikeudenmukaisuuden ja hyvinvoinnin kysymykset. Siksi nojaan tässä teorioihin, jotka lähestyvät käytäntöjä refleksiivisen toiminnan, oppimisen ja perinnön näkökulmasta (Wenger 2008; Nicolini 2013; Houtbeckers & Kallio 2019). Analyttinen fokus on paitsi materiaalisessa toiminnassa, myös tulkitsemisen ja reflektoinnin diskursiivisissa käytännöissä sekä merkityksissä, jotka muodostuvat kehon, diskurssien, materiaalsen maailman ja aiempien kokemusten vuorovaikutuksessa. Tarkemmin ottaen seuraan niin sanottujen poliittisten käytäntöjen vuorovaikutusta vakiintuneiden taloudellisten ja institutionaalisten käytäntöjen kanssa. Poliittisilla käytännöillä tarkoitetaan niitä käytäntöjä, jotka kyseenalaistavat ja muuttavat toimintaa koskevia sääntöjä (Düncmann & Fladvad 2016; Schmid 2018). Tämän tutkimuksen määritelmässä reflektointi nähdään kehollisen ja materiaalsen vuorovaikutuksen prosessina, ei yksin käytäntöjen ominaisuutena. Pyrkimys on ymmärtää taloutta ja kehitystä koskevan asiantuntijuuden muodostumista, kun uudet käytännöt haastavat ja tekevät luutuneita ajattelun ja toiminnan kehyksiä näkyväksi (Lave & Wenger 1991, 52–53; Gherardi & Strati 2013, 6; Nicolini 2013, 78).

Myös organisaatiot ja instituutit voidaan ymmärtää ”*käytäntöjen muovaamina, subteellisen vakaina, jaettuihin oletuksiin perustuvina jatkumoina ja kuviona, joiden taustalla on joko tarkoituksenmukainen suunnittelu tai vähittäinen keuhkeytyminen*” (Bathelt & Glückler 2014, 346). Institutionaalista valtaa ei nähdä siten instituution omaisuutena, vaan tiettyjen käytäntöjen tiiviinä kytköksinä ja näiden kytkösten toistona, esimerkiksi lainsäädännön, julkisen rahoituksen, lobbauksen ja tiettyjen tutkimus- ja koulutusalojen vuorovaikutuksena (Schmid 2020, 104). Wengerin (2008, 165–175) mukaan institutionaalinen valta liittyy erityisesti jaetun yhteisen työn historiaan, siinä kertyvään tietoon, käytäntöjen merkityksiin ja käsitykseen oikeanlaisesta asiantuntijuudesta. Käytäntöön osallistuminen lisää ymmärrystä monimutkaisesta todellisuudesta sekä toiminnan moninaisista merkityksistä, ja ymmärrys lisää puolestaan vastuuntuntoa sekä vaikutusvaltaa muiden toimijoiden piirissä. Kaikilla

toimijoilla ei ole kuitenkaan symmetristä asemaa neuvotella käytäntöjen merkityksistä ja asiantuntijuudesta (Alhojärvi 2019). Hallinnon toimijoiden ei esimerkiksi tarvitse osallistua ekososiaalisten yritysten käytännön työhön kyetäkseen säätämään toiminnan reunaehtoja, vaan käytännön ”yläpuolella” olevan hallinnon oletetaan tietävän, miten parhaiten valvoa yhtäläisten oikeuksien tai hyvinvoinnin toteutumista koko maassa (Gibson-Graham 2006; Jones ym. 2019, 111–112). Näin ollen uusiin käytäntöihin on Wengerin (2008) mukaan helpointa suhtautua siten kuin vanhoihinkin yrittämättäkään ymmärtää niiden välittämiä uudenslaisia talouden ja työn merkityksiä taikka kysymyksiä, joita ne esittävät koko talouden ja hallinnan järjestykselle.

Tutkimusalue ja aineisto

Tutkimus on tehty Kaakkois-Portugalissa Alentejon alueella, Espanjan rajalla laadullisten teemahaastattelujen, fokusoidun etnografian (Knoblauch 2001) sekä dokumenttianalyysin avulla. Alentejo on pinta-alaltaan 31 500 km² ja se on väestötiheydeltään (22.2 hlö/ km²) Portugalin harvaan asutuin alue (Pordata 2021b). Maatalous, erityisesti korkin, viinin ja oliivin viljely on edelleen suurin työllistäjä (21 %). Tämän lisäksi ansiotöitä tarjoavat kaupan ja palvelualat, ja bruttokansantuotetta kasvattaa erityisesti valmistava teollisuus (Pordata 2021a). Maatalousmaa on jakautunut perinteisten suurtilojen ja pienien kotitarve- ja perheviljelmien välille. Moni suurtiloista kollektivisoitiin vuoden 1974 neilikkavallankumouksen seurauksena, mikä kuitenkin kumottiin myöhemmin perustuslain vastaisena. Viimeaikaiseen aluekehitykseen on vaikuttanut voimakkaasti vuonna 2002 valmistunut suuri tekojärvi ja sen varaan rakennettu vesivoima- ja kasteluverkosto, joka on avannut markkinat kansainvälisten yritysten harjoittamalle hyperintensiviselle, koneelliselle oliivin- ja kasvihuoneviljelylle. Portugalissa ei ole parlamentaarista aluehallinnon tasoa, vaan julkisesta aluekehitystyöstä vastaavat ensisijaisesti valtionhallinto ja kunnat.

Tutkimuksen aineisto on kerätty osallistumalla kolmen eri elinkeinotoimijan työhön. Toimijoiden valinta perustui taustaselvitykseen alueen moninaisista elinkeinoista, ja se noudattelee tämän tutkimuksen tarpeisiin sovellettuja, Johannisova ja Fraňková (2017) määrittelemiä ekososiaalisen elinkeinotoiminnan kriteereitä: niitä ovat itsenäiset organisaatiot ja verkostot, jotka järjestävät peruspalveluita ja -tuotantoa, eivät tavoittele ensisijaisesti yksityistä voittoa vaan noudattavat ekologisia ja yhteiskunnallisia päämääriä työssään, ja nojaavat myös eikaupallisiin resursseihin ja suhteisiin. Näiden kriteerien lisäksi tavoitteena oli keskittyä tutkimusalueelle tyypillisiin organisaatiomuotoihin sekä tärkeimpiin perinteisiin ja nouseviin tuotannonaloihin. Näin ollen tutkimukseen valikoitui päiväkotit, osuuskuntamuotoinen suurtila sekä pienten yrittäjäviljelmien verkosto. Moninaisen talouden tutkimus on usein tunnistanut jäsendemokraattiset osuuskunnat eettisiksi edelläkävijöiksi (Aho 2021), mutta Alentejon maaseudulla on myös paljon pien- ja perheyrittäjiä (Martins ym. 2008, 42). Tästä syystä tutkimuksen elinkeinotoimijat ovat hallintomuotonsa ja koonsa puolesta moninaisia. Ne eivät ole myöskään esimerkkejä reilun siirtymän hallitusta, kunnianhimoisesta tavoittelusta eivätkä ne asetu selkeästi ”marginaaliin” ”hegemonista” talousjärjestelmää vastaan (Miller 2019, 95–96), vaan ne kuvaavat ennemminkin siirtymää edistävien talouden käytäntöjen kehkeytymistä perinteisessä tuotannossa. Tutkimuksen elinkeinotoimijat esitellään taulukossa 1.

Metodologia ja analyysin kulku

Käytäntöteorioiden ja post-strukturalistisen epistemologian näkökulmasta tutkija ei voi tarkkailla maailmaa irrallaan siitä, vaan hän luo aktiivisesti tietoa ja maailmoja toiminnallaan, jolloin tieto on aina osittaista ja tilanteista (Geiselhardt ym. 2015, 363; Houtbeckers & Kallio 2019). Tässä tutkimuksessa kysymyksiä ei siksi määritetty tarkkaan ennalta, vaan ne nousivat kenttätöön ja analyysin vuorovaikutuksessa.

Taulukko 1. Tutkimuksen elinkeinotoimijat.

Table 1. Livelihood providers in the research.

	Organisaation muoto	Perustettu	Tavoite	Tuote/Palvelu	Koko
Osuus-kunta	Työ- ja jäsenosuuskunta	1800-luvulla, uudelleen-perustettu 2018 jäsenosuus-kuntana	Maatilan yhteis- vaurauden hoito, ekosysteemiä uudistava ruoan- tuotanto, alueen hyvinvoinnin ja kumppanuus- viljelyn edistäminen	Luomuliha ja luomuvihannes- tuotanto sekä prosessointi, kasvatusta ja koulutus, majoitus- toiminta	29 työntekijää, vaihtuva määrä harjoittelijoita ja vapaaehtoisia
Päiväkoti	IPSS, ”yksityisen sosiaalisen solidaarisuuden instituutio”	1934	Koulutusmah- dollisuuksien, sosiaalisen ja alueellisen oikeuden- mukaisuuden ja sivistyksen edistäminen	Päivähoito, ruokapalvelu alueen kouluille, läksykerho ekaluokkalaisille	40 työntekijää ja 5 hlö:n vapaaehtoinen hallitus
Yrtti- viljelmät	Perheviljelmien verkosto (yksityisyrittäjiä ja osakeyhtiöitä)	2008–2013	Ekologisen elämäntavan, toimeentulon ja työn tarjoaminen maaseudulla	Luomuyrtti ja niihin perus- tuvat tuotteet (öljy, mausteet, kosmetiikka)	Tyypillisesti 1–5 työntekijää

Aineisto koostuu 28 haastattelusta, etnografisen osuuden tutkimuspäiväkirjoista sekä erityisesti yrttiviljelysektorin kehittämiseen liittyvistä selvityksistä ja projektiraporteista. Etnografinen osuus kesti joka elinkeinotoimijan parissa noin kaksi viikkoa ja sisälsi osallistumista päivittäiseen työhön, kokouksiin ja yleisötapahtumiin. Haastatteluista 18 on tehty johtajien, työntekijöiden, asiakkaiden, vapaaehtoisten ja yhteistyökumppaneiden kesken ja 10 aluekehitystoimijoiden kanssa. Aluekehityksen instituutioiden haastatteluihin osallistui kuntien yhteistyöelimen, ministeriöiden alueosastojen, elinkeinoelämän edunvalvontaorganisaation, julkisten ja yksityisten toimijoiden yhteisen aluekehitysorganisaation, itsenäisen sekä leader-rahoitteen paikalliskehitysorganisaation, alueellisen sosiaalisten innovaatioiden kehityshankkeen sekä kunnallishallinnon ja -politiikan edustajia. Analyysissä esiintyvät henkilönimet on pseudonymisoitu. Haastattelut tehtiin englanniksi tai portugalkiksi tarvittaessa tulkin avustuksella, ja suomenkieliset sitaatit ovat omia käännöksiäni englannista.

Tutkimusotteena on ollut Nicolinin (2009) kuvailema ”lähelle kohdentamisen” ja ”kokonaisuusien havainnoinnin” vaihtelu. Fokusoitu etnografia on kohdentamisen metodi, joka sallii käytäntöjen tunnistamisen ja niihin osallistumisen tilanteissa vuorovaikutuksessa verrattain lyhyessä ajassa sen sijaan, että pyrkimyksenä olisi ymmärtää tutkimuskohteen merkitysmaailmaa kokonaisuudessaan (Noack & Federwisch 2019). Haastatteluiden ja dokumenttianalyysin avulla pyrin ymmärtämään aluekehityksen ja elinkeinotoiminnan kokonaisuuksia sekä erityisesti toiminnan motiiveja, tulevaisuuskuvia ja menneiden kokemusten tulkintoja. Analysoin kaikki aineistot tekstimuodossa MaxQDA-ohjelmiston avulla merkkiaamalla keskeisiä ja toistuvia tuotannon ja organisoimisen käytäntöjä, joissa talouden merkitykset ja vaikutukset tulivat näkyviksi. Ne ilmenivät esimerkiksi työtapojen reflektoinnissa, selittämisessä ja konflikteissa sekä vuorovaikutuksessa materiaalien ja ympäristöjen kanssa. Merkkasin myös hyvinvointiin, supistumiseen ja kehityskäsityksiin viittaavia tulkintoja, mitkä olivat huomion keskiössä erityisesti aluekehitystoimijoiden

haastatteluissa. Näiden haastattelujen sisältö ei keskittynyt talouden käytäntöihin toisin kuin elinkeinotoimintaa koskeva aineisto, koska ne oli alun perin tehty laajempaa tutkimusta varten ja työryhmän kanssa. Analysoin kuitenkin käytäntöjen tulkintaa ja kehystämistä myös aluekehitystoimijoiden haastatteluista, kun elinkeinotoiminnasta tunnistetut käytännöt keskusteluun ilmaantuivat. Määritin keskeisiä koodeja löyhästi ennalta teorian pohjalta, mikä auttoi tunnistamaan kapitalosentrismia tukevia taikka sitä nyrjäyttäviä tulkintoja (esimerkiksi vertailu keskus- tai kaupunkialueeseen, yksityiseen voitontavoitteluun keskittyvän toiminnan ensisijaistaminen tai kyseenalaistaminen), mutta lisäsin ja muokkasin niitä myös analyysin edetessä. Analysoin jokaisen elinkeinotoimijan sekä aluekehityksen instituutioiden ensin erikseen, jonka jälkeen hahmotin yhtäläisyyksiä niiden välillä ja yhdistin koodeja uudelleen toistuvien ilmiöiden ympärille.

Seuraava osio käsittelee empiirisiä tuloksia. Analysoin ensin käytännön toimijoiden näkökulmasta sitä, miten poliittisten käytäntöjen neuvottelu ruohonjuuritasolla ja arjen työssä vaikuttaa ekososiaalisten elinkeinojen ja siirtymän edellytyksiin. Toiseksi kuvaan, mitä jännitteitä ekososiaalisen elinkeinotoiminnan ja aluekehityksen instituutioiden välillä syntyy käytäntöjen valtavirtaistumisen myötä. Analysoin jännitteitä yrittäjäsektorin kehitysprosessissa sekä aluekehitystoimijoiden haastatteluissa. Supistumisen kokemukset olivat läsnä koko aineistossa ja määrittivät osaltaan kohtuullisen toimeentulon, kulutuksen ja talouden merkityksiä ja mahdollisuuksia.

Poliittisten käytäntöjen neuvottelu arjen yhteistyössä ja elinkeinotoiminnan oikeutus

Elinkeinotoimijoiden pyrkimyksenä oli edistää oikeudenmukaista ja ekologista kehitystä luomalla uusia työn ja palvelun muotoja maaseudulle. Tämä taloudellisen toiminnan vastuu konkretisoitui tuotannon ja päätöksenteon poliittisissa käytännöissä, joiden avulla aktiivit pystyivät huomioimaan oman toimintansa yhteiskunnalliset ja ekologiset vaikutukset päivittäisessä työssään. Poliittiset käytännöt eivät kuitenkaan olleet millään alalla itsestäänselvyys, vaan niiden vakiintuminen osaksi heterogeenisten työryhmien toimintaa osoittautui hitaaksi prosessiksi. Sitä haastoivat supistumisen ja hitaan kasvun historia maaseudun työntekijöiden arjessa, mikä konkretisoitui luokkakuilussa maaseudulla pysyneiden ja kaupunkilaistaustaisten aktiivien välillä.

Poliittisia käytäntöjä sovellettiin eri organisaatioissa eri tavoin, mutta niitä yhdisti pyrkimys kasvattaa jokaisen toimijan vastuuntuntoa laajoista prosesseista ja vaikutuksista. Päiväkodin johtajat pyrkivät esittelemään uusia opetuksen käytäntöjä, jotka kehittävät lasten ja opettajien tunne- ja ryhmätyötaitoja, vastuunottoa ryhmähengestä sekä perheiden kiinnostusta kirjallisuudesta ja luonnontieteistä. Osuuskunnassa kaikki työntekijät veloitettiin liittymään yrityksen jäseneksi ja osallistumaan tilan päätöksentekoon. Samanaikaisesti osuuskunta pyrki jatkuvasti kehittämään ekologisesti kunnianhimoisia, uudistavan maanviljelyn, lajinnukaisen eläintuotannon ja peltometsätalouden muotoja yhdessä kaikkien työntekijöiden kanssa. Yrtilat ovat tyyppillisesti pieniä perheyrittäjiä, ja taloudellinen solidaarisuus oli tärkeä osa tilojen välistä yhteistyötä. Keskinäistä kilpailua vältettiin sekä tilojen yhteisissä markkinointi- logistiikka- ja tuotekehitysaloitteissa että vientikaupassa alaa hallitsevan vientiyrityksen kanssa. Monopoliasemastaan huolimatta vientiyritys huomioi tilojen tarpeet ja tuotannon sesonkivaihtelut kauppasuhteissaan ja osaltaan tuki tilojen keskinäistä yhteistyötä.

Kaikissa tutkimuksen tapauksissa poliittisten käytäntöjen oppimisprosessin haasteeksi nousi ero kaupunkilaistaustaisten ja korkeasti koulutettujen sekä maalaistaustaisten ja matalasti koulutettujen aktiivien välillä, mikä näkyi erityisesti eri aktiivien suhtautumisessa käytäntöjen merkityksiin. Kaikissa organisaatioissa perustajat, johtajat ja vapaaehtoiset olivat lähtöisin kaupungeista tai opiskelleet niissä, kun taas paikkakunnalla pysyneet ansiotyöntekijät olivat pääsääntöisesti matalasti koulutettuja ja toimivat käytännöllisissä

kasvatus-, avustus-, viljely-, kokkaus-, ruoan prosessointi- ja säilöntätehtävissä. Maatilojen omistajille ekologinen maanviljely merkitsi kouriintuntuvaa ja vastuuntuntoista työtä epävarman, immateriaalisen taikka kilpailuhenkisen tieto- ja luovan työn tilalle. Päiväkodin johtajia innosti puolestaan alueellisen oikeudenmukaisuuden ja yhtäläisten koulutusmahdollisuuksien edistäminen. Oma toimeentulo oli heille toissijainen tekijä työn yhteiskunnallisten merkitysten rinnalla. Sen sijaan kaikki haastatellut paikalliset arvostivat pysyvää työpaikkaa ja riittävää toimeentuloa yhtä paljon tai enemmän kuin työn sisältöä. Kaupunkilaistaustaisten aktiivien haasteena oli siten herättää käytännön työntekijöiden kiinnostus työn periaatteita ja laajaa vastuunkantoa kohtaan, mikä tulee esille osuuskunnan matkailusta vastaavan työntekijän haastattelussa:

H16: ”meidän on opittava pikkuhiljaa, mitä tarkoittaa [...] kantaa vastuuta; ei vain siitä, mitä teemme, vaan myös itse organisaatiosta. Se on vaikea osa, koska jos työskentelen omalla osastollani, olen täysin vastuussa siitä, mitä teen siellä, mutta meidän on opittava, että meidän on oltava vastuussa myös siitä, mitä muut tekevät. Ja se on mielestäni ehkä vaikein osa.”

Tutkimuksen tapauksista Osuuskunta on onnistunut tässä parhaiten. Kun Osuuskuntaan ryhdyttiin palkkaamaan nuoria, itseorganisoitumisessa kokeneita työntekijöitä, eivät vanhat työntekijät ensin luottaneet ”koulutulokkaisiin” (H13). Pikkuhiljaa jälkimmäiset ovat kuitenkin ansainneet paikkansa ja rohkaisseet sekä kollegoitaan oma-aloitteisuuteen että omistajaa luopumaan strategisesta vastuustaan. Kyläläiset ovat alkaneet osallistua osuuskunnan järjestämille peltometsätalous-kursseille, ja kaikkien työntekijöiden kesken on keskusteltu tilan eläintuotannon periaatteista sekä kasvavan vegaaniasiakaskunnan tarpeista. Poliittisten käytäntöjen leviämistä edisti erityisesti kunnioittava yhteistyö eri taustaisten ihmisten kesken. Tätä kuvaa ote tutkimuspäiväkirjasta, jossa keskustelen tutkijaparini Lauran sekä osuuskunnan päätöksenteon käytännöistä vastaavan työntekijän kanssa:

Osk P4: ”Zé sanoi, että vaikeinta olisi vakuuttaa [kollegat] työnsä taloudellisesta arvosta. Miten hän voi perustella käyttävänsä työtunteja johonkin aineettomaan? Toistaiseksi se on ok, koska aikaa [hajautetun päätöksenteon parissa] kuluu niin vähän, mutta pystyykö hän ottamaan seuraavan askeleen. Niinpä tosiaan, kun minä haluan ottaa sen askeleen, totesi Laura [...]. Joku ulkopuolinen tulee kertomaan, miten organisoitua, ”tekemättä itse mitään”. Laura sanoi, että Henrik [omistaja] oli fiksu palkatessaan Zén ensisijaisesti puutarhuriksi. Zé oli samaa mieltä, ihmiset näkevät minun hikoilevan ja työskentelevän kuin yksi heistä.”

Myös Päiväkodissa pyrittiin yhteiseen organisointiin, ja kaikista kasvatustyötä kehittävästä uusista projekteista keskusteltiin viikoittaisissa kokouksissa. Päiväkodissa johtajien pyrkimys toisten kehittämiseen ja heidän puolestaan tietämiseen (Miller 2019, 171–172) johti kuitenkin vastakkainasetteluun työyhteisön sisällä ja lopulta johtajien eroamiseen. Heidän mukaansa opettajat eivät innostuneet antamaan omia ideoitaan ja ottamaan vastuuta projekteista. Työntekijät itse pitivät projekteja opettavaisina ja inspiroivina, mutta koska niiden suunnittelu ja raportointi tuli tehdä vapaa-ajalla täysipäiväisen hoitotyön päälle, oli kehitystyön määrä ja tahti heille liikaa. Omien havaintojeni perusteella opettajien vastuuntunto ja motivaatio kehitystyöstä oli kasvanut projektien ansiosta, mutta johtajat sanoivat pettyneensä ja turhautuneensa työntekijöiden ”nurkkakuntaisuuteen” ja ”osaamattomuuteen” (H1). Siinä missä Zé pystyi palkkatyönsä ohessa luomaan luottavaiset suhteet kollegoihinsa, päiväkodin johtajista toinen jäi vapaaehtoisena työntekijöille etäiseksi, koska hänen palkkatyönsä rytmit estivät säännöllisen, vapaaehtoisen osallistumisen päiväkodin arkeen. Tämä käy ilmi seuraavasta sitaatista varapuheenjohtajan haastattelusta:

H1: ”Ehkä minun olisi pitänyt mennä useammin opettajien viikkokokoukseen. Tein paljon töitä taustalla, kotona [...]. Ehkä jos olisin ollut siellä useammin, asiat olisivat voineet olla toisin [...] Ehkä minun ei olisi

pitänyt tehdä niin paljon työtä, joka olisi kuulunut heille [...] En haluaisi...”

T1: ”Opettaa heitä?”

H1: ”No, yritin kyllä, mutta heillä ei ole paljon aikaa tällaiseen tasapainotteluun. Ei, heidän on oltava lasten kanssa työpäivän loppuun asti. [...] Teen [hankesuunnittelun] mieluummin alusta alkaen [itse] sen sijaan, että yrittäisin järjestää uudelleen toisten tekemiä töitä, koska siihen menee paljon enemmän aikaa. [...] Käytin paljon aikaa vapaaehtoistehtäviin ja jätin palkkatyöni taka-alalle [...] Heidän viikoittaiset kokouksensa ovat kello 15:30 iltapäivällä, se häiritsee suuresti rutiinejani.”

Esimerkit osoittavat siten, että supistumisen oloissa vaihtoehtoinen, mutta vakaa ansiotyö ekologisesti ja sosiaalisesti vastuullisen tuotannon parissa voi olla eräs toimiva keino tutustuttaa ja sitouttaa laajempaa väestöä kestäväen talouden käytäntöihin. Myös Päiväkodin johtajat olisivat voineet sitoutua vapaaehtoistyöhönsä pitkäaikaisemmin ja joustavammin, ellei heidän ei olisi täytynyt hankkia kaikkea eläntöön muualta. Kaikissa organisaatioissa ei-kaupalliset suhteet, muun muassa lahjoitukset talkoot, ja vapaamuotoinen ajanvietto vahvistivat olennaisesti elinkeinotoimijoiden keskinäisiä suhteita ja heidän suhteitaan kyläläisiin, mutta ennen kaikkea pitkäaikaiset ansiotyösuhteet tai palvelun käyttäytyminen hälvensivät paikallisten asukkaiden ennakkoluuloa uudenlaisia tuotannon muotoja kohtaan. Yrittäjä ei ole saavuttanut suosiota paikallisten keskuudessa, sillä tilat ovat tyypillisesti kaupunkilaisten perustamia, pieniä ja niukasti tuottavia perheyrittäjiä, ja paikallisilla on puolestaan usein kokemusta kotitarveviljelystä sekä realistinen käsitys alan työteläisyydestä ja tuottavuudesta. Koska ekososiaaliset elinkeinotoimijat eivät kuitenkaan pyri, saati kykene tuottamaan riittävästi rahattuloa kaikkien osallisten elannon turvaamiseen nykyisen järjestelmän puitteissa, voisi hyvinvointivaltio tukea näitä kestäväen työn ja palvelun muotoja merkittävästi, mihin palaan tekstin lopussa.

Toiseksi esimerkeistä käy ilmi, että yksin keskuksesta tulevien uusien aktiivien ja ideoiden arvostaminen voi synnyttää jännitteitä olemassa olevien työn ja yhteisöllisyyden käytäntöjen kanssa. Tätä ei ole maaseudun kestävien elinkeinojen tutkimuksessa riittävästi huomioitu (Carfagna ym. 2014; Cunha ym. 2020). Päiväkodin johtajien tavoitteena oli sivistää asukkaita ja auttaa heikossa asemassa olevia lapsia, ja tämä asennoituminen heijastui heidän ymmärtämättömyyteensä päivähoitajien työn todellisuutta kohtaan. Siellä, missä johtajat ja kehittäjät sen sijaan arvostivat myös ”ei-poliittisia”, suoritettavia käytäntöjä ja tekijöitä, sekä työskentelivät ja viettivät aikaa yhdessä käytännön työntekijöiden kanssa, muodostui ymmärrys ja pohja keskinäiselle oppimiselle.

Uuden elinkeinotoiminnan valtavirtaistuminen talouskriisin kirittämänä ja käytännön kompastuskivet

Tarkastelen seuraavaksi, miten ekososiaalisen elinkeinotoiminnan vakiintuminen vaikuttaa siirtymän edellytyksiin, ja millaisia jännitteitä aluekehityksen instituutioiden kanssa prosessissa syntyy. Jos supistumisen kokemukset vähensivät uusien elinkeinojen suosiota maaseudun paikallisväestön keskuudessa, näyttäytyi yrittäjä kaupunkilaistaustaisille perustajille ja aluekehitystoimijoille toivoa herättävänä ratkaisuna taloudelliseen kriisiin. Yrittäjä on osa Portugalin ruokaperinnettä, mutta ammattimaiseksi elinkeinotoiminnaksi se kehittyi vasta vuoden 2008 finanssikriisin jälkimainigeissa. Se on siten hyvä esimerkki siitä, millaisia ristiriitaisia muutoksia nopea supistumisen kokemus voi sysätä käyntiin. Kriisitilanteesta kumpuavat odotukset ja tenhoava mediaviestintä saivat uuden alan leviämään tehokkaasti, mutta nopea kehitys ei jättänyt riittävästi tilaa paikallisille kokeiluille ja kyseenalaistamiselle (Alhojärvi 2017). Näin ollen uuden elinkeinotoiminnan nopea institutionalisoituminen ei osoittautunut yksiselitteisesti paremmaksi ratkaisuksi siirtymän kannalta kuin sen käytäntöjen hidaskäyttöön opettelu.

Portugalissa työttömyys kasvoi taluskriisin vuoksi myös nuorten, koulutettujen aikuisten keskuudessa luovilla ja tietotyön aloilla. Maatalouspolitiikka oli sen sijaan eräitä harvoja julkisten investointien aloja, joihin talouskuriohjelma ei vaikuttanut (Directorate-General for Economic and Financial Affairs 2011). Kriisin jälkimainingeissa muutamit näkyvät sosiaalisen median vaikuttajat ryhtyivät brändäämään ”uutta maalaisuutta” yleisesti ja yrttiviljelyä erityisesti ekologisenä, tulevaisuuden elämäntyylinä. Ajatus yrttiviljelystä uudenlaisena toimeentulon mahdollisuutena sekä kestäväenä elämäntapana alkoi leviää, ja vuosina 2009–2013 tilojen määrä nelinkertaistui lähes 200:an (Gabineto de Planeamento e Políticas 2013, 7, 16).

Valtaosa uusista yrittäjistä rahoitti perustamisen ”nuoren viljelijän” kansallisen investointitukiohjelman avulla (Gabineto de Planeamento e Políticas 2013, 37), ja ennennäkemätön määrä hakijoita vailla aiempaa kokemusta maatalousalalta synnytti markkinan konsulttitoiminnalle. Konsulttiyritykset laativat viljelijöille liiketoimintasuunnitelmat hakemusta varten ja ottivat niihin mallia alan tunnetuimman mediavaikuttajan tilalta. Haastattelujen mukaan viljelijöitä neuvottiin muun muassa kattamaan yrttipenkit muovilla rikkaruohojen kasvun estämiseksi. Eräät alan pioneereista kääntyivät myös alueella toimineen Mouran paikalliskehittämisjärjestön puoleen. Yhdessä alueen yliopistojen kanssa he ryhtyivät järjestämään avoimia ja vapaamuotoisia vertaisneuvontatapaamisia uusille tilallisille sekä tuottamaan investointituen vaatimaa koulutuspalvelua. Mouran paikalliskehittämisjärjestö alkoi myös järjestää vierailuja kansainvälisille messuille ja naapurimaihin, joissa ammattimaisella yrttiviljelyllä on pitkät perinteet. Pian neuvontaverkoston vetäjät huomasivat, että muualla yrttiviljely ei ole oma sektorinsa, vaan osa monimuotoista puutarhaviljelyä eikä muovikatteita penkeissä käytetty. He alkoivat kyseenalaistaa nopeasti vakiintunutta standardia, mutta vaihtoehtoinen tieto ei ehtinyt enää lyödä läpi. Tätä kuvaa seuraava, erään verkoston koordinaattorin sitaatti:

T2: *”Teillä oli siis verkosto [...] jonka avulla viestiä muista tuotantotavoista. Mutta ette tehneet sitä, koska halusitte pysyä neutraaleina?”*

H7: *”Ei, olin kriittinen. [...] kerroimme aina, tämä ei ole ainoa metodi, kaikkialla muualla maailmassa viljellään eri tavalla. [...] Yritimme vaalia kriittistä ajattelua, eikä sanoa, tämä on oikein tai väärin [...] että ihmiset oppisivat tai ottaisivat vastuuta mielipiteistään. Mutta jos ei tiedä aiheesta mitään, sitten mennään asiantuntijalle ja sanotaan, tee minulle hakemus, ihan sama.”*

Tutkimuksen aikana haasteet olivat alkaneet valjeta jo koko sektorilla. Verkoston toisen koordinaattorin mukaan monilla tulijoilla oli ollut romanttinen käsitys yrttiviljelystä, koska ”yrtejä on kaikkialla, näyttää siltä, että ne kasvavat aivan itseksensä, tuoksuvat hyvälle” (H20). Luomuviljely on kuitenkin aina työteliästä ja vaatii paljon läsnäoloa; muovit olivat kalliita investointeja, mutta valtaosalla tiloista ne eivät toimineetkaan, vaan estivät maata hengittämästä ja uusiutumasta. Lisäksi konsulttiyritykset saivat hakemuksista provisioita investointien koon perusteella, mikä kannusti heitä laatimaan viljelijöiden investointisummat tarpeettoman suuriksi. Tyypillisesti viljelijät rahoittivat tuen omavastuuosuuden pankkilainalla, ja ennen pitkää investointituen ja lainanmaksun velvoitteet ajoivat monet viljelijät uuteen taloudelliseen ahdinkoon. Lainaus verkoston koordinaattorin haastattelusta kuvaa tilannetta, jossa jokaisen osallisen hyvistä pyrkimyksistä huolimatta ratkaisu synnytti yhtä paljon uusia ongelmia kuin mahdollisuuksia:

T1: *”Voisitko vielä mainita, kuka vahvisti sen tiedon, että yrttisektori on taloudellisesti tuottava?”*

H20: *”Se luki joissain dokumenteissa, joita kierrätettiin [...] Mutta en halua antaa nimiä. En ole varma, onko se kenenkään syy, idea vain levisi [...]”*

T1: ”Eli vähän kuin että toivo levisi? Ei mikään selkeä viesti?”

H20: ”No [...] idea oli hyvä. En usko, että kukaan halusi tietoisesti jobtaa ketään harhaan. Heillä, jotka tekivät laskelmat, oli jotain väärää oletuksia taustalla. Ja niitä ehkä toistettiin, muut käyttivät samoja laskelmia. [...] Tietysti he halusivat ansaita rahaa, mutta he myös uskoivat omiin numeroihinsa.”

Romantisoiva somemarkkinointi, markkinaehtoinen konsultointi, pitkäjänteinen maataloustukipolitiikka sekä muut sinänsä erilliset käytännöt kytkeytyivät vähitellen ja erikseen suunnittelematta uudeksi sektoriksi. Ongelma ei ollut uuden kokeilu sinänsä, vaan sen toteutuminen kiivaana trendinä ja suurina investointeina, mikä ohjasi yrittäjät sitoutumaan yksityiseen taloudelliseen riskiin ilman parempaa tietoa vaihtoehdoista. Luomuviljelyn käytäntöjen ”käytännöllinen mieli” (Dünckmann & Fladvad 2016, 42) suhteessa tilojen ja kasvien materiaaliin erityisyyksiin ei ehtinyt avautua hitaan ja tilanteisen työskentelyn ja tutkimisen avulla, kun viljely oli ”asiantuntijatietoon” nojaten valettu yhteen, hyväksi oletetun käytännön muottuun jo ennen työhön ryhtymistä. Tämän perustamismallin suosioon vaikuttivat puolestaan laajemmat käsitykset ja toiveet elintason ja uuden elinkeinon noususta taloudellisen ja ekologisen kriisin jälkeen (Alhojärvi 2017).

Sittemmin kehitystoimijat niin paikallis- kuin aluetasolla ovat aloittaneet projekteja ”uusien arvoketjujen” kehittämiseksi luonnonvaraisista tuotteista yrittäjäsektorin esimerkin mukaisesti (CC-PAM 2017, 2–3; Provere Alentejo 2021). Myös näissä hankkeissa tavoitteet mukailevat kuitenkin kapitalosentristä kehityskäsitystä: Sektoreita tuetaan, koska ne ovat onnistuneet houkuttelemaan maaseudulle nuoria, koulutettuja ihmisiä ja ne lupaavat uusia, innovatiivisia laatutuotteita vientimarkkinoille. Esimerkiksi uudistavan paikallisen ruoantuotannon edistäminen taikka ilmastonmuutoksen torjuminen eivät esiinny hankkeiden tavoitteissa. Mouran paikalliskehittämissjärjestö on yrittäjäverkoston koordinaattorina mukana hankkeissa ja politiikan kehityksessä kyetäkseen jatkamaan ja kehittämään vertaisneuvontatoimintaansa. He pyrkivät vakiinnuttamaan itseorganisoiutumiseen, kilpailu-mentaliteetin ylittämiseen ja yhteiseen vastuunottoon perustuvaa neuvontatoimintaansa myös muille uusien arvoketjujen aloille. Nämä yhteistyön käytännöt taikka viljelijöiden visiot kestävästä taloudesta eivät ole kuitenkaan syrjäyttäneet julkisen kehitystoiminnan kapitalosentristä ymmärrystä alan potentiaalista ja merkityksestä kasvun välineenä. Osalle nuorista viljelijöistä alan kehitys on silti sallinut uuden alun kestävien elinkeinojen parissa.

Ekososiaalisen elinkeinotoiminnan haaste kehityksen tulevaisuudelle instituutioiden näkökulmasta

Lopuksi tarkastelen ekososiaalisen elinkeinotoiminnan ja valtavirran aluekehityspolitiikan välisiä jännitteitä ja siirtymää edistävän talouden mahdollisuuksia aluekehitystoimijoiden haastattelujen avulla. Tarkoituksena on jäljittää, ovatko elinkeinotoiminnan poliittiset käytännöt onnistuneet nyrjäyttämään kasvukeskeisiä tulkintoja oikean kehityksen suunnasta ja määrittämään supistumisen kestäväen tulevaisuuden mahdollisuutena.

Eräs nyrjähdys on syntynyt erityisesti patohankkeen ja sen salliman hyperintensiivisen maanviljelyksen, mutta myös ympäristön tilan yleisen heikentymisen ansiosta. Kaikki haastateltavat olivat yhtä lukuun ottamatta huolissaan paitsi biodiversiteetin menetyksestä ja ympäristön kantokyvystä, myös hyönteismyrkkyjen terveysvaikutuksista. Lisäksi haastateltavat kritisoivat intensiivistä viljelyä harjoittavien yhtiöiden työllistämispolitiikkaa, jonka avulla ne asuttavat ja työllistävät suuria määriä EU:n ulkopuolisia työntekijöitä pieniin kyliin ala-arvoisin majoitus- ja työehdoin. Suurin osa huolesta kiinnittyi tällaisiin konkreettisiin menetyksiin ja uhkiin, mutta yritysverkoston edustaja tunnisti kiinnostavasti myös tarpeen uudenslaisille kehityksen mittareille:

H26: ”Suuret yritykset Alentejossa tuottavat paljon, ja BKT kasvaa näiden yritysten ansiosta. Jos me edelleen menetämme asukkaita, voi alkaa näyttää siltä, että alue on rikas, kun BKT:n kasvu suhteutetaan asukaslukuun [...] Ja saatamme menettää rahoitusta, koska BKT asukasta kohden on suuri [...]”

T3: ”Eli ne numerot eivät siis vastaa todellisuutta?”

H26: ”Kyllä.”

Tulevaisuuden työn ja kehityksen lähteeksi nimettiin puolestaan kapitalismin näkökulmasta marginaalisia talouden aloja, kuten syrjäseuduille sopivien hoivapalvelujen kehittäminen. Myös yhteiskunnalliset palveluyritykset ja julkinen sektori todettiin jo nykyään yhdeksi tärkeimmistä työllistäjistä. Seitsemän haastateltavaa, erityisesti maa- ja kalatalousalan organisaatiot sekä paikallistoimijat painottivat, että kehitys ei saa tuhota alueen ainutlaatuisia rauhaa ja luonnon monimuotoisuutta. Alueellisen koheesion ministeriön edustaja näki innovatiivisuuden mahdollisuuksia ennen kaikkea niukkojen resurssien vaalimisessa:

H30: ”Alentejo on vesilaboratorio [...] Meitä uhkaa aavikoituminen [...] Kuten “War of Thrones” Mutta meillä on jo kiinnostavia maatalouden esimerkkejä. Antaa näiden ihmisten tulla parhaiksi asiantuntijoiksi veden käytössä.”

H27: ”Meidän pitäisi nähdä arvoa siellä, mitä yleensä pidetään ongelmana ja kääntää se mahdollisuudeksi [...] Esimerkiksi harva asutus [...] meillä on alueita, joissa ei ole valosaastetta, pimeä taivas. [...] Ympäristön laatu / asiantuntijuus, mikä on seurausta yritysten ja ihmisten puutteesta.”

Erityisesti yrttiviljelyboomi ja sen tuomat uudet yrittäjät sekä pienimuotoiseen, ekologiseen ja tiiviiseen yhteistyöhön perustuva tuotanto herättivät monessa toivoa uudenlaisesta kehityksestä:

H27: ”Jokainen haluaa pärjätä yksin, tämä on minun maani, en jaa sitä. Mutta samaan aikaan heidän täytyy, koska meitä on vähän. Emme voi vain kasvaa, meidän täytyy jakaa enemmän, tehdä enemmän töitä yhdessä. On joitain esimerkkejä, Mouran paikalliskehittämissjärjestö. He tekevät hyvää työtä yrttisektorilla.

Tiivistäen voi todeta, että kapitalosentrinen kehityspolitiikka on alkanut säröillä myös aluekehityksen instituutioiden työssä, ja sen takaa on tunnistettu pienimuotoisen, kohtuullisemman elinkeinotoiminnan rihmastoja. Kokonaisvaltaisen siirtymäpolitiikan mahdollisuudeksi niitä ei kuitenkaan vielä voi sanoa. Kansallisen tason kehitystoimijoiden mukaan pienimuotoista ja ekologista kehitystä voi ja tulee edistää intensiivisen maatalouden ja teknologisen kehityksen rinnalla, mitä Gibbs ja O’Neill (2017) ovat esittäneet riittämättömänä, kestäväntöntä systeemiä vahvistavana kehityksenä. Useat puhuivat päästöjen hillinnästä, ja osa piti patohankkeen työllisyys- ja investointivaikutuksia jopa sen haittoja suurempina siitä huolimatta, että suurin osa paikallisista jää mieluummin työttömäksi kuin hyväksyy kasvihuoneiteollisuuden huonot työehdot. Voimakas huoli patohankkeen vaikutuksista ei saanut toimijoita pohtimaan intensiivisen viljelyn rajoittamista. Kaikki yrttiviljelystä inspiroituneet haastateltavat näkivät yhtä lukuun ottamatta tärkeimpänä demografisena kehityksen keinona innovatiivisten yritysten tukemisen, jotta ne menestyisivät teknologia- ja vientimarkkinoilla ja loisisivat uusia, laadukkaita ja nuoria kiinnostavia työpaikkoja. Yrttiviljelmien perustajat olivat sen sijaan muuttaneet maalle elääkseen ekologista, luonnonläheistä elämää ja tehdäkseen omaehtoista, materiaalista työtä, mutta nämä kannustimet eivät olleet päätyneet aluekehityksen instituutioiden visioihin ja keinovalikoimiin.

Kapitalosentrismin sitkeyttä voi nähdä paitsi yllä mainitussa epäekologisen kehityksen ensisijaistamisessa, myös kehityksen tavoitteiden määrittelyssä muihin alueisiin vertaamalla. Tämä tukee hyvinvointitutkimuksen huomiota hyvinvoinnin ja huono-osaisuuden kokemusten suhteellisuudesta (Büchs & Koch, 2017, 69). Kansalliset aluekehitystoimijat pitivät muuttotappiota ja erityisesti nuoren ja koulutetun väestön vähenemistä suurempana ongelmana kuin ympäristön kantokykyä. Huolta ei kannettu niinkään olemassa olevien asukkaiden hyvinvoinnista vaan laadukkaiden työpaikkojen puutteesta sekä kaupunkiseutujen houkuttelevuudesta. Ongelmaksi nähtiin myös jäljelle jäävien asukkaiden ja yritysten yritteliäisyyden puute erityisesti Pohjois-Portugaliin verrattuna. Tätä selitettiin Alentejon alueen perinteellä, eli suurtilallisten muutosvastaisuudella sekä ennakkoluulolla yhteistyöhankkeita ja julkista sektoria kohtaan. Vertailu nousi esiin myös kaikkien muiden ruohonjuuritason toimijoiden paitsi Osuuskunnan puheissa. Päiväkodin johtajat olivat erityisen huolissaan alueen lasten ala-arvoisista koulutus- ja sivistysmahdollisuuksista kaupunkien mahdollisuuksiin verrattuna. He olivat yrittäjäverkoston toimijoiden kanssa ylipäättään hyvin vakuuttuneita keskiluokkaisuuden välttämättömyydestä kehitykselle, mitä kuvaa seuraava, yrittäjäverkoston koordinaattorin sitaatti:

H20: ”*Sanoin, että avoimuus ja uudet ideat ovat tosi tärkeitä paikalliselle kehittämiselle [...] ja totta kai se on helpompaa [...] jos on olemassa keskiluokkaa, joka kokeilee niitä, koska jos ihmiset ovat köyhiä, vaikka heillä on ideoita, he eivät voi vain ryhtyä –*”

T1: ”*Toteuttamaan niitä.*”

Haastattelu jatkui seuraavana päivänä, jolloin haastateltava kuitenkin tunnisti myös ”köyhältä” alueelta ponnistavan toiminnan arvon koko yhteiskunnalle:

H20: ”*Saatoin eilen kuulostaa siltä, että kehitys voi tulla vain ulkoapäin [...] siihen on syytä, että ihmiset pärjäävät täällä [...] he ovat hyvin sitkeitä [...] koko yhteiskunta tarvitsee ihmisiä, jotka osaavat tehdä monia asioita, monia eri töitä yhtä aikaa. Siten he ovat oppineet pärjäämään.*”

Johtopäätökset: maaseudun kohtuullisen talouden tulevaisuudesta

Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut reilun siirtymän mahdollisuuksia supistuvan maaseudun kontekstissa ekososiaalisen elinkeinotoiminnan näkökulmasta. Olen tunnistanut ja seurannut elinkeinotoiminnasta kumpuavia poliittisia käytäntöjä, joiden avulla ruohonjuuritason toimijat pyrkivät edistämään vastuuntuntoista itseorganisoitumista sekä kestäväää toimeentuloa ja palveluntuotantoa Portugalin Alentejon alueella. Olen tunnistanut poliittisten käytäntöjen, supistumisen kokemusten ja kapitalosentrisen aluekehityskäsitysten välisiä jännitteitä, joita käytäntöjen leviäminen maaseudun arjessa ja aluetaloudessa nostattaa.

Ekososiaalinen elinkeinotoiminta voi edistää reilua siirtymää kiinnittämällä nuoria, koulutettuja aktiiveja sekä globaalien kansalaistoiminnan verkostoja maaseudun paikallistalouteen ja -yhteisöihin. Samanaikaisesti elinkeinotoimijoiden haasteena on vastata puuttuvien peruspalveluiden ja toimeentulon tarpeeseen. Parhaimmillaan ne voivat kuitenkin tukea toimijoidensa kestäväää hyvinvointia, yhteistyötä ja ymmärrystä eri osallistujien erilaisista tarpeista. Tätä yhdessä työskentelyä kestävään ja globaalisti oikeudenmukaisen paikallistalouden parissa voi pitää vastapainona maaseudun supistumisen lannistaville tulkinnoille. Tulokset osoittivat, että uudet elinkeinot levisivät kestävästi, kun ne sovitettiin kulloisiinkin olemassa oleviin tuotannon tapoihin ja ympäristöihin kunnioittavassa yhteistyössä paikallisten tekijöiden kanssa. Tämä talouden muutos kiteytyi poliittisissa käytännöissä, eli jatkuvassa tilanteisessa tarkkaavaisuudessa ja toiminnan vaikutusten kyseenalaistamisessa, sekä niiden juurruttamisessa mahdollisimman

monen arkeen ja työhön. Käytäntöjen tutkiminen toi kuitenkin esille myös ristiriidat kapitalosentrisen aluekehityksen perinteen ja ekososiaalisen elinkeinotoiminnan välillä. Aluekehityksen instituutiot kiinnittivät ensisijaisen arvon ja asiantuntijuuden edelleen yksityistä voittoa edistäviin aloihin sekä nopeisiin ja laajamittaisiin, teknologisiin ratkaisuihin pienimuotoisten, matalan riskin kokeilujen sijaan. Suhteellinen taantuminen keskuksiin verrattuna nähtiin polttavammaksi kysymykseksi kuin alueen asukkaiden ja ympäristön kokonaisvaltainen hyvinvointi tai globaali kestävyyskriisi.

Koska tutkimus tuo esille turvatuun toimeentulon ja peruspalveluiden merkitystä kestäväen talouden oppimisessa, on tärkeä mainita myös perusturvan takaamiseen liittyvät haasteet ja eriarvoisuudet. Osuuskunta on perustettu perinteisen, markkinaehtoisen suurtilan jatkeeksi ja se sijaitsee pendelöintietäisyydellä Lissabonista, joten sen kehitystyötä tukevat historian saatossa kertyneet taloudelliset resurssit sekä vaihtuva joukko vapaaehtoisia kaupunkilaisia. Syrjässä sijaitsevat Yrtilat ja Päiväkoti voivat sen sijaan tukeutua vain paikallisiin voimavaroihin ja päivittäisen työnsä rajallisiin tuloihin. Kaikki tutkimuksen toimijat, mutta erityisesti syrjässä sijaitsevat neuvonta- ja peruspalvelut voisivat siis hyötyä suuresti ei-markkinaehtoisesta tuesta erilaisille työnteon ja kestäväen liikkuvuuden muodoille. Tämä voisi tarkoittaa hyvinvointivaltion toimeentuloturvaa tai riittävää perusrahoitusta, mutta soveltuvien julkisen tukimuotojen kehittämistä hidastaa edelleen myös julkisen tuen ehtoihin sisäänrakennettu kasvun velvoite (Eskelinen ym. 2020, 17). Keskiluokkaisuuden tavoittelu ei tämän tutkimuksen aktiiveille tarkoittanut yksilöiden menestymistä vapailla markkinoilla, vaan taloudellisen perusturvan, sivistyksen ja kokeilunhalun vahvistamista. Ne voivat toteutua eri toimijoille niin paikallisessa, käytännöllisessä ansiotyössä, kuin vapaaehtoistyössä, harjoittelussa tai itsensä työllistämässä (Oliveira & Penha-Lopes, 2020). Jos ekososiaalinen elinkeinotoiminta voi juurruttaa ylipaikallista kansalaisaktivismia osaksi paikallista perustuotantoa, maailmankuvan avartuminen ja kokonaisvaltainen hyvinvointi voivat olla paremmin saavutettavissa myös syrjäseutujen arjessa tarvitsematta nostaa kaikkien asukkaiden materiaalista elintasoja länsimaiselle keskitasolle.

Siinä, missä supistumisen kokemukset olivat osaltaan tehneet paikallisista asukkaista varovaisia vaihtoehtoisten talouden muotojen suhteen, loivat ne aluekehitysinstituutioissa painetta toimia. Yrittävilysektori syntyi järjestelmien kriisiytymisestä, koska siihen kohdistettiin osin epärealistisia odotuksia talouskriisin nopeasta ratkaisusta. Sen kehittyminen ei siten jouduttanut talouden rakenteiden tai kehityskäsitysten perusteellista muutosta. Sen sijaan alan tuottajat omaksuivat yksityisen taloudellisen riskin, yksipuolisen vientituotteen ja tehokkaasti monistettavan tuotantomallin riskialttiit periaatteet ja sektori löi sen ansiosta läpi aluekehitysinstituutioissa. Vasta viljelyn käytännöt paljastivat kuitenkin hiljalleen tilojen ekosysteemien monimutkaiset keskinäisriippuvuudet, standardisoidun tuotantomallin paikkasidonnaisuuden ja sen monistamiseen liittyvät riskit. Havainto tukee Milleriä (2019, 179), jonka mukaan tätä itsekräittisyyttä ja luonnon kanssa oppimista tulisi vaalia kaikilla toiminnan tasoilla. Erityisesti aluekehityksen instituutioiden tulisi ymmärtää myös itsensä kehityksen kohteena ja osallisena, jonka on tarpeen reflektoida omia etuoikeuksiaan ja luutumiaan ehkä jopa enemmän kuin kehityksen ”kohteiden”. Toki hajautunut vastuuntuntoon kasvaminen näyttää hitaalta ja fragmentaariselta keinolta suhteessa ekologisen kadon mittakaavaan ja vauhtiin, mutta nopea ja laajamittainen ratkaisu uudeksi elinkeinoksi ei osoittautunut tässä tutkimuksessa sen toimivammaksi.

Vaikka supistumisen kapitalosentrisen tulkinta korostui ennen kaikkea institutionaalisten toimijoiden haastatteluissa, sen rinnalla tunnistettiin myös kapitalistisia kehyksiä moninaisemman talouden mahdollisuuksia. Aluekehitystoimijat näkivät merkittävää innovatiivista potentiaalia supistumiseen sopeutumisessa, peruspalveluissa ja elävän luonnon vaalimisessa. Nämä näkökulmat tulevat lähelle älykkään ja aktiivisen supistumisen politiikkaa, mikä Suomessakin on jo osana kansallista aluekehityksen ohjelmaa (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020, 19). Portugaliin verrattuna Suomessa olisi taloudellisen tilanteen ja koulutustason puolesta runsaasti mahdollisuuksia aluekehityksen keinojen sekä työn ja

tuotannon muotojen uudelleen priorisointiin. Portugalin luomuyrittävily on ekologisesti suhteellisen vaaratonta verrattuna esimerkiksi kaivostoimintaan, jota ajetaan Suomessa eteenpäin osana akkuklusteria ikään kuin ainoana riittävänä ratkaisuna kiperiin globaaleihin ja alueellisen supistumisen ongelmiin (Leisti 2015; Työ- ja elinkeinoministeriö 2021).

Tutkimalla supistumisen kapitalosentrisiä tulkintoja käytäntöteorian näkökulmasta olen pyrkinyt tarkentamaan sitä, miten siirtymää hidastavia käsityksiä tuotannosta, kehityksestä ja sen asiantuntijuudesta voi tunnistaa ja haastaa sekä paikallisen yhteistyön että aluekehityksen instituutioiden tasolla. Kapitalosentrisiä ei ole tarkoitus eikä tuskin mahdollista määritellä tyhjentävästi ja selvärajaisesti (Alhojärvi 2021), vaan hahmottaa sen avulla jotain siitä, mikä niin tarpeellista talouden toiminnan muutosta pidättelee. Käytäntöteoria voi auttaa tunnistamaan ja arvostamaan toistaiseksi pienimuotoisia keinoja kestävä hyvinvoinnin turvaamiseksi, ja näkemään muutoksen mahdollisuuden myös hajautetun ja vähittäisen oppimisen ja sopeutumisen prosessissa.

Kiitokset

Kiitän tuntemattomia arvioitsijoita terävästä palautteesta, Euroopan Komission RurAction hanketta tutkimuksen rahoituksesta, yhdyshenkilöitä ja tutkimukseen osallistuneita, erityisesti Clara Lourençoaa, avusta ja inspiraatiosta, sekä Annukka Ahoa oivallisista kommentista.

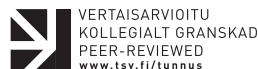
Lähteet

- Aho, A. (2021) Kestävän hyvinvoinnin mahdollisuuksia osuuskuntatyössä: neljä pienosuuskuntaa eettisen päätöksenteon tiloina. *Alue ja Ympäristö* 50(1) 70–88. <https://doi.org/10.30663/ay99661>
- Alhojärvi, T. (2017) Antroposkenen paranoia ja tiedon tilanteinen ongelma. *Tiede & Edistys* 42(1) 36–56. <https://doi.org/10.51809/te.105246>
- Alhojärvi, T. (2019) Harvaintalouden vaihtoehdot: jälkifossiliinen ongelma tiedossa, taloudessa ja politiikassa. *Terra* 131(1) 43–50.
- Alhojärvi, T. (2021) Kohti jälkikapitalistista tutkimusta: tilan ja talouden tulevat perinnöt. *Politiittinen Talous* 9. <https://doi.org/10.51810/pt.107659>
- Bathelt, H. & Glückler, J. (2014) Institutional change in economic geography. *Progress in Human Geography* 38(3) 340–363. <https://doi.org/10.1177/0309132513507823>
- Büchs, M. & Koch, M. (2017) *Postgrowth and wellbeing*. 1. Painos. Springer, Berlin, New York.
- Canavan, B. (2014) Sustainable tourism: development, decline and de-growth. Management issues from the Isle of Man. *Journal of Sustainable Tourism* 22(1) 127–147. <https://doi.org/10.1080/09696582.2013.819876>
- Cameron, J. (2015) Enterprise Innovation and Economic Diversity in Community-Supported Agriculture: Sustaining the Agricultural Commons. Teoksessa Roelvink, G. (toim.) *Making other worlds possible: performing diverse economies* 53–71. University of Minneapolis Press, Minneapolis.
- Carfagna, L.B., Dubois, E.A., Fitzmaurice, C., Ouimette, M.Y., Schor, J.B., Willis, M. & Laidley, T. (2014) An emerging eco-habitus: The reconfiguration of high cultural capital practices among ethical consumers. *Journal of Consumer Culture* 14(2) 158–178. <https://doi.org/10.1177/1469540514526227>
- Centro de Competências das Plantas Aromáticas, Medicinais e Condimentares (CC-PAM) (2017) Protocolo de Cooperação. Ministro da Agricultura, Florestas e Desenvolvimento Rural, Serpa. <https://epam.pt/wp-content/uploads/2017/03/CCPAM-protocolo_light.pdf>.
- Christmann, G. B. (2017) Analysing Changes in Discursive Constructions of Rural Areas in the Context of Demographic Change. Towards Counterpoints in the Dominant Discourse on “Dying Villages.” *Comparative Population Studies* 41(3–4) 360–378. <https://doi.org/10.12765/CPoS-2017-03>
- Cunha, C., Kastenholz, E., Carneiro, M. J. (2020) Entrepreneurs in rural tourism: Do lifestyle motivations contribute to management practices that enhance sustainable entrepreneurial ecosystems? *Journal of Hospitality and Tourism Management* 44 215–226. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.06.007>
- Directorate-General for Economic and Financial Affairs (2011) The Economic Adjustment Programme for Portugal. Occasional Papers 79. European Commission, Brussels. <https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2011/pdf/ocp79_en.pdf>.
- Donner-Amnell, J. (2020) Elinvoimaista ja kestävä kehitystä kasvuseutujen ulkopuolella? Tapaustutkimukset Jämtlannista ja Kainuusta. *Terra* 132(3) 115–131. <https://doi.org/10.30677/terra.95473>

- Dünckmann, F., & Fladvad, B. (2016). The Practice of Changing the Rules of Practice: an Agnostic View on Food Sovereignty. *Geographische Zeitschrift* 104(1) 25–49.
- Eskelinen, T. (2020) The conception of value in community economies. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 23–46. Mayflybooks. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (2020) Introduction: Community Economies and social transformation with, within and beyond the welfare state. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 1–22. Mayflybooks. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Fletcher, R., Murray Mas, I., Blanco-Romero, A. & Blázquez-Salom, M. (2019) Tourism and degrowth: an emerging agenda for research and praxis. *Journal of Sustainable Tourism* 27(12) 1745–1763. <https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1679822>
- Gabineto de Planeamento e Políticas (GPP) (2013) *As Plantas Aromáticas Mediciniais e Condimentares, Portugal Continental 2012*. Gabinete de Planeamento e Políticas, Lisbon. <https://www.drap.gov.pt/base/documentos/estudo_pam_final.pdf>.
- Geiselhardt, K., Hoppe-Seyley, A. & Werner, C. (2015) Vom Absetzen theoretischer Brillen und der Öffnung des eigenen Blicks - Reflexionen über praxeologische Methodologien Teoksessa Schäfer, S. & Everts, J. (toim.) *Handbuch Praktiken Und Raum: Humangeographie Nach Dem Practice Turn* 361–390. Transcript-Verlag, Bielefeld.
- Gherardi, S. & Strati, A. (2013) Introduction. Teoksessa Gherardi, S. & Strati, A. (toim.) *Learning and Knowing in Practice-Based Studies* ix–xiii. Edward Elgar, Cheltenham.
- Gibbs, D. & O’Neill, K. (2017) Future green economies and regional development: a research agenda. *Regional Studies* 51(1) 161–173. <https://doi.org/10.1080/00343404.2016.1255719>
- Gibson-Graham, J. K., Cameron, J., Healy, S. & Talvikallio, E. (2019) *Eläviä Talous*. Vastapaino, Tampere.
- Gibson-Graham, J.K. (2011) Forging post-development partnerships. Teoksessa Pike, A., Rodriguez-Pose, A. & Tomaney, J. (toim.) *Handbook of Local and Regional Development* 226–236. Routledge, London, New York.
- Gibson-Graham, J.K. (2006) *Postcapitalist Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Hahne, U. (2018) Die Region in der Postwachstumsdebatte. Teoksessa Knieling, J. (toim.) *Wege Zur Grossen Transformation: Herausforderungen Für Eine Nachhaltige Stadt- Und Regionalentwicklung*, 49–64. Oekom, München.
- Hauenstein, S. (2019) Bürgerschaftliche Verantwortungsübernahme in ländlich-peripheren Räumen. Eine kritische Auseinandersetzung am Beispiel Genossenschaftliche Dorfläden. Teoksessa Mießner, M., & Naumann, M. (toim.) *Kritische Geographien Ländlicher Entwicklung: Globale Transformationen Und Lokale Herausforderungen* 266–278. Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Hickel, J. (2021) The Anti-Colonial Politics of Degrowth. *Political Geography* 88 102404. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102404>
- Hirvilammi, T. (2015) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Helsinki, Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/154175>>.
- Hirvilammi, T., & Joutsenvirta, M. (2020) Diverse work practices and the role of welfare institutions. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 47–70. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Hirvilammi, T., Matthies, A.-L., Närhi, K. & Stamm, I. (2016) Kestävää siirtymää edistäviä työn ja toimeentulon muotoja – analyysi Kirjallisuudesta. *Janus* 24(4) 301–319.
- Houtbeckers, E. (2018) Framing Social Enterprise as Post-Growth Organising in the Diverse Economy. *Management revue* 29(3) 257–280. <https://doi.org/10.5771/0935-9915-2018-3-257>
- Houtbeckers, E., Kallio, G. (2019) Talous käytänteoreettisesti: kotitalouksien omaehtoinen ruuanhankinta taloutta koskevan tiedon lähteenä. *Tiede & Edistys* 44(2) 150–169.
- Hyvärinen, P. (2020a) Building upon, extending beyond: Small-scale food production within a Nordic welfare state. Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilammi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 71–94. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWWS_final_e-book.pdf>.
- Hyvärinen, P. (2020b) Sienestystä pohjoisilla puupelloilla: metsien moninaiset taloudet ja plantaasiosentrismin ongelma. *Alue & Ympäristö* 49(29) 22–43. <https://doi.org/10.30663/ay.97101>
- Jauhianen, S., Niemenmaa, V. (2006) *Alueellinen suunnittelu*. Vastapaino, Tampere.
- Johanisova, N. & Fraňková, E. (2017). Eco-Social Enterprises. Teoksessa Spash, Clive L. (toim.) *Routledge handbook of ecological economics: Nature and society* 507–516. Routledge, Abingdon, New York.
- Jones, R., Moiso, S., Weckroth, M., Woods, M., Luukkonen, J., Meyer, F. & Miggelbrink, J. (2018) Reconceptualising Territorial Cohesion Through the Prism of Spatial Justice: Critical Perspectives on Academic and Policy Discourses. Teoksessa Lang, T. & Görmar, F. (toim.) *Regional and Local Development in Times of Polarisation* 97–119. Springer, Berlin.
- Koch, M. (2018) *Sustainable welfare, degrowth and eco-social policies*. Teoksessa Vanhercke, B., Ghailani, D. & Sabato, S. (toim.) *Social Policy in the European Union: State of Play* 35–50. European Trade Union Institute (ETUI) and

- European Social Observatory (OSE), Brussels.
- Koch, M. & Fritz, M. (2014) Building the Eco-social State: Do Welfare Regimes Matter? *Journal of Social Policy* 43 679–703. <https://doi.org/10.1017/S004727941400035X>
- Knoblauch, H. (2001) Fokussierte Ethnographie: Soziologie, Ethnologie und die neue Welle der Ethnographie. *Sozialer Sinn* 2(1) 123–141.
- Kroiss, K. & Klafft, T. (2020) Chancen der Polyzentralität – Wie gestalten wir ein anderes Leben auf dem Land? Teoksessa Brokow-Loga, A. & Eckardt, F. (toim.) *Postwachstumsstadt: Konturen Einer Solidarischen Stadtpolitik* 162–171. Oekom, München.
- Kumpulainen, K. & Soini, K. (2019) How Do Community Development Activities Affect the Construction of Rural Places? A Case Study from Finland. *Sociologia Ruralis* 59(2) 294–313. <https://doi.org/10.1111/soru.12234>
- Kunze, C. & Becker, S. (2015) Collective ownership in renewable energy and opportunities for sustainable degrowth. *Sustainability Science* 10(3) 425–437. <https://doi.org/10.1007/s11625-015-0301-0>
- Krüger, T. (2020) Wider den Innovationsimperativ! Eine Kritik am Konzept der sozialen Innovation aus Postwachstums-Perspektive. Teoksessa Brokow-Loga, A. & Eckardt, F. (toim.) *Postwachstumsstadt: Konturen Einer Solidarischen Stadtpolitik* 162–171. Oekom, München.
- Lange, B. & Bürkner, H.-J. (2020) Beharrungsavantgarden« und »Verhinderungsinnovatoren« Denkanstöße für die geographische Postwachstumsdebatte. Teoksessa Lange, B., Hülz, M., Schmid, B. & Schulz, C. (toim.) *Postwachstumsgeographien: Raumbezogene Diverser Und Alternativer Ökonomien* 279–304. Transcript-Verlag, Bielefeld. <https://doi.org/10.14361/9783839451809>
- Lave, J. & Wenger, E. (2007) *Situated learning: legitimate peripheral participation, Learning in doing*. 17. Painos. Cambridge University Press, Cambridge, New York.
- Lehtinen, A. A. (2019) Tahtomattaan radikaali: Talouden supistumisen maantiede. *Terra* 131(4) 235–246.
- Leisti, T. (2015) Analyysi: Laissa on kaivosvuotojen mentävä aukko. Yle.fi 5.12.2019. <<https://yle.fi/uutiset/3-8506494> 5.12.2019. 30.5.2021. 28.5.2021.>.
- Martins, N., Domingos, E. & Escária, S. (2008) Territórios em transformação: o caso do Alentejo. DPP - Departamento de Prospectiva e Planeamento e Relações Internacionais, Lissabon. <https://www.ccdr-a.gov.pt/docs/desenv_regional/estudos/Alentejo2030.pdf>.
- Miller, E. (2019) *Reimagining livelihoods: life beyond economy, society, and environment, Diverse economies and livable worlds*. 1. Painos. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mohn, C. C. (2020) Postwachstumsperspektiven für die Braunkoblenregion Lausitz? Chancen und Herausforderungen. Teoksessa Lange, B., Hülz, M., Schmid, B. & Schulz, C. (toim.) *Postwachstumsgeographien* 415–422. Transcript Verlag, Bielefeld.
- Nicolini, D. (2009) Zooming in and out: studying practices by switching theoretical lenses and trailing connections. *Organization Studies* 30(12) 1391–1418. <https://doi.org/10.1177/0170840609349875>
- Nicolini, D. (2013) *Practice Theory, Work, and Organization: An Introduction*. 1. Painos. Oxford University Press, Oxford.
- Noack, A. & Federwisch, T. (2019) Social Innovation in Rural Regions: Urban Impulses and Cross-Border Constellations of Actors. *Sociologia Ruralis* 59(1) 92–112. <https://doi.org/10.1111/soru.12216>
- OECD (2018) Beyond GDP: Measuring what counts for economic and social performance. OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264307292-en>
- Oliveira, H. & Penha-Lopes, G. (2020) Permaculture in Portugal: Social-Ecological Inventory of a Re-Ruralizing Grassroots Movement. *European Countryside* 12(1) 30–52. <https://doi.org/10.2478/euco-2020-0002>
- Orria, B. & Vincenzo, L. (2017) Innovation in rural development: " neo-rural " farmers branding local quality of food and territory. *IJPP – Italian Journal of Planning Practice* VII(1) 125–153.
- Pike, A., Rodríguez-Pose, A. & Tomaney, J. (2006) *Local and Regional Development*. 1. Painos. Routledge, London, New York.
- Pordata (2021a) Personnell employed by economic activity. 31.3.2021 <<https://www.pordata.pt/en/Municipalities/Personnel+employed+in+non+financial+enterprises+total+and+by+sector+of+economic+activity-353>>. 28.5.2021.
- Pordata (2021b) Population Density. 5.3.2021. <<https://www.pordata.pt/en/Municipalities/Population+density-452>>. 28.5.2021.
- Provere Alentejo (2021) Programa de Valorização Económica de Recursos Endógenos na região do Alentejo. <<https://silvestres.pt/o-que-fazemos/>>. 22.5.2021.
- Rahnama, M. (1997) Introduction. Teoksessa Rahnama, M. Bawtree, V. (toim.) *The Post-Development Reader* 3–21. Zed Books, London, New York.
- Schmid, B. (2020) *Making transformative geographies: lessons from Stuttgart's community economy*. 1. Painos. Transcript-Verlag, Bielefeld.
- Schmid, B. (2018) Structured Diversity: A Practice Theory Approach to Post-Growth Organisations. *Management Review* 29(3) 281–310. <https://doi.org/10.5771/0935-9915-2018-3-281>
- Schmid, B. & Smith, T. S. (2020) Social transformation and postcapitalist possibility: Emerging dialogues

- between practice theory and diverse economies. *Progress in Human Geography* 030913252090564. <https://doi.org/10.1177/0309132520905642>
- Schneider, F., Kallis, G. & Martínez-Alier, J. (2010) Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *Journal of Cleaner Production* 18(6) 511–518. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2010.01.014>
- Seyfang, G. & Haxeltine, A. (2012) Growing Grassroots Innovations: Exploring the Role of Community-Based Initiatives in Governing Sustainable Energy Transitions. *Environment and Planning C: Government and Policy* 30(3) 381–400. <https://doi.org/10.1068/c10222>
- Schulman (2020) Keskustelua talouden supistumisen maantieteestä. *Terra* 132(4) 191–193.
- Tschumi, P., Winiger, A., Wirth, S., Meyer, H. & Seidl, I. (2020) Wachstumsunabhängigkeit durch Soziale Innovationen? Eine Analyse potenzieller Wachstumswirkungen von Sozialen Innovationen im Schweizer Berggebiete. Teoksessa Lange, B., Hülz, M., Schmid, B. & Schulz, C. (toim.) *Postwachstumsgeographien: Raumbezogene Diverser Und Alternativer Ökonomien* 117–139. Transcript-Verlag, Bielefeld. <https://doi.org/10.14361/9783839451809>
- Työ- ja Elinkeinoministeriö (2020) Aluekehittämispäätös 2020–2023. Kestävät ja elinvoimaiset alueet. Työ- ja Elinkeinoministeriön julkaisuja 2020:21. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-516>>.
- Työ- ja Elinkeinoministeriö (2021) Akkuklusterin rakentuminen Suomeen jatkuu uusien investoinnein 19.4.2021 <<https://tem.fi/-/akkuklusterin-rakentuminen-suomeen-jatkuu-uusin-investoinnein>>. 30.5.2021.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J.T. & Järvensivu, P. (2019) Onnistunut irtikytkentä Suomessa? *Alue ja Ympäristö* 48(1) 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>
- Venäläinen, J. (2020) Self-organised online ridesharing as a ‘transport commons,’ Teoksessa Eskelinen, T., Hirvilampi, T. & Venäläinen, J. (toim.) *Enacting Community Economies within a Welfare State* 117–142. <http://mayflybooks.org/wp-content/uploads/2020/03/ECEWAWs_final_e-book.pdf>.
- Vetter, A. & Schmelzer, M. (2020) Stadt für alle jenseits des Wachstums Was kann die Stadtforschung aus der Degrowthdebatte lernen? Teoksessa Brokow-Loga, A. & Eckardt, F. (toim.) *Postwachstumsstadt: Konturen Einer Solidarischen Stadtpolitik* 44–57. Oekom, München.
- Wenger, E. (2008) *Communities of practice: learning, meaning, and identity*. 16. Painos. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zimmermann, K. & Graziano, P. (2020) Mapping Different Worlds of Eco-Welfare States. *Sustainability* 12(5) 1819. <https://doi.org/10.3390/su12051819>

Miina Kaartinen^a

Mitä on tekeillä pienessä puutarhassa? Kokemuksia ruohonjuuritason sosiaalityöstä¹

What's going on in a small garden? Experiences of grassroots social work

The article discusses the mission of social work in the era of ecological crisis by focusing on a community gardening project in Lahti, Finland. Connecting cultural studies with the theoretical conversations of eco-social and community social work, the article imagines future social work through thinking with the garden. As empirical material, the article uses the writer's experiences from the project during the years 2019–2020. The autoethnographic analysis shows the diverse everyday practices in which the negotiations of power are taking place in a city. Consequently, the analysis points to the various sites where social work can be practised in the local community outside of the conventional institutions. The gardening project is connected to the Nordic tradition of community work, and more precisely to the concept of "grassroots social work", which the article suggests as a working method and a conceptual tool that can be used in social work practice and research when transitioning towards eco-welfare state.

Keywords: autoethnography, community gardening, community work, eco-social social work

Johdanto

Kun keväällä 2019 kutsuimme lahtelaisia osallistumaan vanhalle teollisuusalueelle suunniteltuun uuteen kaupunkiviljelykokeiluun, paikalle saapui viitisentoista uteliasta ihmistä. Kaikki projektista kiinnostuneet sanoivat tullessaan kokoontumiseen, koska he halusivat oppia puutarhanhoidosta yhdessä muiden kanssa tekemällä. Vaikka monilla heistä oli pihat ja parvekkeet, jollakulla jopa oma viljelypalsta, tuona keväisenä päivänä heidät oli houkutelut paikalle lupaus yhdessä toimimisesta. Yhtenä tapaamisen järjestäjistä olin yllättynyt ja liikuttunut siitä, että kaikki nämä tuntemattomat ihmiset olivat tulleet paikalle ja että he kokivat yhteisöpuutarhan perustamisen kiinnostavaksi.

^a Viestintätieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto, miina.kaartinen@tuni.fi

¹ Artikkelin on osa tulevaa väitöskirjaani.

Puutarha sai alkunsa omaehtoisena kansalaistoimintana ja kaupunkiaktiivisuutena. Projektin lähtiessä kasvamaan ideasta käytännöksi ryhdyin kuitenkin pohtimaan toiminnan merkityksiä yhä enenevässä määrin liittyen ammatilliseen taustaan sosiaalityöntekijänä. Huomasin tekeväni ikään kuin implisiittisesti sosiaalityötä (Karisto ym. 2003), vaikka toimin vapaaehtoistyöntekijänä ja yhtenä puutarharyhmän jäsenenä. Samaan aikaan kasvien kasvaessa, sään vaihdellessa ja yhteisön muodostuessa työni kulttuurintutkimuksen väitöskirjan parissa haastoi päivittäin ajattelemaan yhä syvällisemmin arkisten tekojeni ja toimintani suhdetta laajoihin poliittisiin kysymyksiin ja yhteiskunnan rakentumisen prosesseihin. Pikkuhiljaa pienen puutarhan perustaminen yhdessä muiden kaupunkilaisten kanssa asettui uudenlaiseen valoon: tällähän on kulttuurista ja poliittista merkitystä!

Yhteisöpuutarhassa toimiminen oli omassa tutkijan arjessani jotain sellaista, jossa kouriintuntuva käytännöllinen tekeminen ja teoreettinen ajattelu yhdistyivät. Tämä refleksiivinen tutkimusartikkeli on näiden yhteyksien kirjallinen jäsenys, joka ammentaa metodologisesti autoetnografiasta (esim. Adams ym. 2015; Denzin 2002; 2003, Holman Jones ym. 2013; Rannikko & Rannikko 2021; Toyosaki & Pensoneau-Conway 2013; Witkin 2014).

Pohdin artikkelissa sitä, millaisia näkymiä paikalliseen yhteisöön ja kestäväan hyvinvointiin puutarhaprojekti avasi minulle aktivisti-sosiaalityöntekijänä. Miten yksittäinen pieni puutarha voi auttaa kuvittelemaan tulevaisuuden sosiaalityötä? Tavoitteeni on tuottaa autoetnografian periaatteisiin nojaten kokemuksellista ja kerronnallista tietoa sosiaalityön tekemisestä ja tutkimisesta. En siis pyri yleistettävyyteen, toistettavuuteen tai objektiivisuuteen. Sen sijaan kurottelen kohti sellaista tietoa, joka on kulttuurista, vahvasti paikantunutta ja joka juuri siksi kutsuu lukijaa pohtimaan muuttuvaa sosiaalityötä. Tavallaan kuvittelen tulevaisuuden sosiaalityötä *ajattelemalla puutarhan kanssa tai kautta* (vrt. Ranta-Tyrkkö 2020).

Teksti etenee niin, että kartoitan aluksi tutkimuskiinnostukseni teoreettista taustaa. Ymmärrän artikkelissa sosiaalityön yksittäistä professiota laajemmin yhteiskunnallisena liikkeenä. Kytken puutarhaprojektin etenkin ekososiaaliseen ja ekologiseen sosiaalityöhön (esim. Dominelli 2012; Peeters 2012, 287; Matthies & Närhi 2014; 2016; McKinnon & Alston 2016; Ranta-Tyrkkö 2017; Närhi & Matthies 2018) ja pohjoismaiseen yhdyskuntatyön perinteeseen (esim. Ronnby 1995; Roivainen 2008a, 2008b; Turunen 2012; Sjöberg & Turunen 2018; 2019). Kirjoittaessaan sosiaalipolitiikasta rajallisella maapallolla Tuula Helne ja kumppanit (2012, 97) listaavat juuri yhdyskuntatyön yhdeksi keinoksi toteuttaa kestäväää ja kokonaisvaltaista sosiaalipolitiikkaa. Näin on siksi, että yksilökeskeisten työotteiden sijaan tulisi kestäväää hyvinvointia edistettäessä suosia yhteisyyttä ja paikallisyhteisöjä vahvistavaa toimintaa.

Teoriataustan esittelyn jälkeen käyn tarkemmin läpi tutkimuksen toteuttamista metodologisesta näkökulmasta. Sen jälkeen kerron puutarhaprojektista kuvaamalla etenkin siinä vaikuttaneita arvoja sekä toiminnassa esiin nousseita poliittisia ja kulttuurisia kysymyksiä. Johtopäätöksissä teen yhteenvedon ajatuksistani tarkastellen puutarhan kautta avautuneita näkökulmia erityisesti suhteessa sosiaalityön liikkeessä olevaan asiantuntijuuteen ja tehtäväkenttään ekohyvinvointivaltion kontekstissa.

Ekososiaalista sosiaalityötä alhaalta ylöspäin

Käynnissä olevan ympäristökräisin on todettu olevan myös sosiaalityön profession kriisi (esim. Besthorn 2012; Coates 2018; Dominelli 2012; Peeters 2012; Matthies & Närhi 2014, 2016; Kivipelto & Saikkonen 2017; Ranta-Tyrkkö 2017; Närhi & Matthies 2018). Suomalaisessa kontekstissa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että nykyisellään institutionaalisen sosiaalityön voi nähdä osaksi kestäväntöntä talouskasvuun perustuvaa ja tähtäävää sosiaalipoliittista järjestelmää (esim. Helne ym. 2012, 44–59; Hirvilampi 2015, 12–14; Matthies ym. 2020, 1).

Satu Ranta-Tyrkkö (2017) on todennut, kuinka ilmastonmuutoksen kaltaiset ylijarjaiset ilmiöt haastavat sosiaalityötä muuttamaan ja asemoimaan tehtäväkenttäänsä uudelleen. Ranta-Tyrkkön mukaan kaiken toiminnan eettisyyttä tulisi pohtia välittömien seurausten lisäksi sen perusteella, millaisia seurauksia toiminnasta on ”*ajallisesti ja/ tai tilallisesti kaukaisille toisille*”, siis esimerkiksi seuraaville sukupolville (mt. 130). Aila-Leena Matthies ja Kati Närhi (2014) taas painottavat, että sosiaalityön suuntautumisessa kestäväan kehitykseen ei ole kyse yksittäisistä tempuista, saati viherpesusta, vaan ”*syvällisestä uudelleen ajattelusta ja kriittisestä itsereflektiosta suhteessa talouskasvua tavoittelevaan valtavirtaan sekä ihmisen ja luonnon arvottamiseen vain taloudellisesta näkökulmasta*” (Mt., 10).

Tutkijat patistavatkin sosiaalialaa käsittelemään rohkeasti ympäristökriisin ja profession kriisin välistä yhteyttä sekä lisäämään globaalia ja paikallista ekososiaalista näkökulmaa niin teoreettiseen ajatteluun kuin käytännön toimintamalleihin. Sosiaalityön tulee vahvistaa rakenteellista työtä sekä pyrkiä arjen politisointiin. Sen on aika palata takaisin paikallisiin yhteisöihin, toimia ennakkoluulottomasti erilaisissa verkostoissa ja ottaa aktiivisesti osaa julkisiin keskusteluihin. (Esim. Dominelli 2012; Matthies & Närhi 2014; Ranta-Tyrkkö 2017.)

Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että kestäväan hyvinvoinnin ytimessä on yksilökeskeisyyden sijaan yhteisöllinen ajattelu ja yhteisöllisyyttä vahvistavat työotteet (esim. Helne ym. 2012; Matthies & Närhi 2014; Shepard 2016). Sosiaalipolitiikan näkökulmasta kyse on nykyistä laajemmasta ja suhdeperustaisemmasta hyvinvointikäsitteestä. Esimerkiksi sosiaali- ja terveystaloudissa tulisi tähän liittyen vaalia ihmisten luontosuhdetta ja pyrkiä tukemaan elämäntapamme yksinkertaistamista ja hidastamista. (Helne ym. 2013, 87.)

Edellä kuvatun kaltainen ekososiaalinen sosiaalityö on kuitenkin kaukana valtavirran kunnallisesta toiminnasta, joka on talousajattelun ikeessä ajettu ahtaalle: kansalaislähtöiselle ja yhteisölliselle työotteelle ei managerialistisesti ohjatuissa organisaatioissa yksinkertaisesti ole tilaa eikä tilausta. Näin ollen suomalaisessa sosiaalityössä ympäristökysymysten huomioiminen on edelleen harvinaista (ks. tästä esim. Matthies & Närhi 2014; Kivipelto & Saikkonen 2017; Närhi ym. 2019).

Ympäristökriisin etenemisvauhtia ajatellen instituutiot muuttuvat liian hitaasti. Onkin tarpeen pyrkiä työstämään yhteiskunnallista muutosta monella tasolla ja monin eri keinoin. Etsittäessä polkuja kohti nykyistä kestävämpää ja kokonaisvaltaisempaa ymmärrystä sosiaalityöstä myös sosiaalialalla tulee tähytellä vakiintuneiden organisaatioiden lisäksi niiden ulkopuolelle. Muutoksen tueksi ei kuitenkaan välttämättä tarvita uusia keksintöjä, vaan päinvastoin, kyse on sen muistamisesta mitä ennen on tehty, miten muualla toimitaan ja mitä voimme oppia eri ajoista ja paikoista. Sosiaalityön rikkaasta ja ylijarjaisesta historiasta löytyy työmuotoja ja orientaatioita, joita elvyttämällä voidaan vastata myös ajankohtaisiin haasteisiin.

Tässä artikkelissa käytän ajattelun apuvälineenä yhteisösosiaalityön, rakenteellisen sosiaalityön ja kaupunkisosiaalityön kehittymisen taustalta löytyvän yhdyskuntatyyön (eng. *community work*) käsitettä ja työperinnettä. Irene Roivainen (2008a, 16) kuvaa, kuinka yhteisöllisen työotteen keskiössä on ollut Jane Addamsin² ajoista lähtien kansalaisyhteiskunnan vahvistaminen. Työn lähtökohdat ovat aina nousseet yhteisön elämän käytännöllisestä ja omakohtaisesta tuntemisesta. (Mt.) Addamsin sosiaalityökäsitteessä olennaista oli holistisuus ja *elämään itseensä* kiinnittyvät lähtökohdat. Tällöin keskiössä eivät ole tietyt ongelmat tai rakenteet, vaan Addamsin mukaan sosiaalityön tieto ja käytäntö syntyvät olemalla osa ihmisten elämää ja toimimalla heidän kanssaan –myös sellaisissa vaiheissa, joissa akuuttia avun tarvetta ei ole. (Puurunen 2019, 325.) Addamsin eettisesti virittynyttä ja paikantunutta työtä on kuvailtu myös sanaparilla ”ruumiillistunut välittäminen” (*embodied care*). Kyse on siitä, että fyysisesti läsnä olemalla luodaan mahdollisuuksia välittämiseksi. Onhan nimittäin mahdotonta välittää sellaisista asioista, paikoista ja ihmisistä, joista ei tiedä mitään. (Hamington 2004, 99–101.)

2 Jane Addams (1860–1935) oli yhdysvaltalainen sosiaalityöntekijä, sosiologi, pragmatisti, feministi ja pasifisti. Häntä pidetään setlementtiliikkeen johtohahmona ja sosiaalityön pioneerina (ks. Puurunen 2019).

Pohjoismaissa yhdyskuntatyö vakiintui työmuodoksi 1960-luvun lopulta alkaen, kun paikalliset toimijat saivat vaikutteita kansainvälisistä keskusteluista. Työotteen kulta-aikaa Suomessa oli radikaali 1970-luku, jolloin sitä ryhdyttiin tekemään uusissa lähiöissä kuten Lahden Liipolassa (ks. Seppänen 2001). Yhdyskuntatyön kriittinen asenne ja rakenteellinen luonne tarkoittivat tuolloin pyrkimystä rakentaa vuorovaikutusta asukkaiden, viranomaisten ja päätöksentekijöiden välille. Tutkijoiden mukaan yhdyskuntatyö eli parhaina päivinäänkin suomalaisen sosiaalityön marginaalissa. Pikkuhiljaa koko käsitteen käyttö on hiipunut ja työnimike poistunut kunnallisesta sosiaalityöstä lähes kokonaan. Yhdyskuntatyön on nähty hajonneen erilaisiksi yhteisöllisiksi strategioiksi ja hankkeiksi. (Roivainen 2008b.)

Pohjoismaisessa perinteessä yhdyskuntatyöntekijän tehtävä on ollut toimia ongelmien erityisasiantuntijuuden sijaan muutosagenttina. Tällöin ei ole korostettu asiantuntijuutta, vaan koko yhdyskunnan tai alueen asukkaiden tarpeita. Yhdyskuntatyö on alusta alkaen ollut toimimista erilaisissa välimaastoissa: systeemin ja arkielämän, yhteiskunnan ja yksilön, rakenteiden ja toimijan, ammatillisen työn ja kansalaisaktivismin, tieteen ja politiikan. Osana yhdyskuntatyötä on tehty myös toimintatutkimusta. (Turunen 2012, 40.)

Yhdyskuntatyön jäsennyksistä on hahmotettu kolme pääsuuntausta, jotka ovat paikallinen kehittäminen, sosiaalinen suunnittelu ja sosiaalinen mobilisointi. Näistä ensimmäisen tausta on kehitysyhteistyöhön ja hyväntekeväisyyteen linkittyvässä *community development* -perinteessä ja toinen taas liittyy etenkin hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikkaan. Sen sijaan kolmas suuntaus eli sosiaalinen mobilisointi kiinnittyy kansalaisliikkeisiin. Sosiaalisen mobilisoinnin tavoitteena on edistää oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa ja voimaantumista kollektiivisesti. Tässä suuntauksessa yhdyskuntatyöntekijä toimii erityisesti kriitikon, organisoijan ja aktivistin rooleissa. (Turunen 2012.) Sosiaalinen mobilisointi tulee lähelle myös sosiokulttuurisen innostamisen aatteita (ks. Kurki 2000).

Keskeistä sekä paikallisen kehittämisen että sosiaalisen mobilisoinnin työorientaatioissa on niiden alhaalta ylöspäin suuntautuva strategia, joka haastaa perinteisen ylhäältä alaspäin suuntautuvan viranomaistyön. Tätä työn suuntaa kuvaa oivasti myös sanapari ”ruohonjuuritason toiminta”, jota pohjoismaisen yhdyskuntatyön tutkijoista sekä Ronnby (1995) että Hermansen (1975) ovat käyttäneet yhtenä työn periaatteita jäsentävänä käsitteenä. Myös Turunen (2008, 39) ja Roivainen (2008a, 16) mainitsevat yhdyskuntatyötä käsittelevissä artikkeleissaan ”ruohonjuuritason”.

Ruohonjuuri onkin erityisen osuva termi ja kiinnostava paikka ekososiaalisen sosiaalityön kontekstissa. Vaikka käsitteen tausta ja selitys lienee sen kuvaannollisessa merkityksessä, tässä yhteydessä on olennaista myös se, että sana vie ajatukset suoraan luontoympäristöön, orgaanisuuteen, ravinteikkaaseen multaun, kenties jopa muurahaiseen! Jälleen Jane Addamsin perintöön nojaten: on merkityksellistä, millaisia sanoja ja käsitteitä valitsemme kuvaamaan asioita, sillä sanavalinnoilla ohjataan ajattelua ja toimintaa. (Puurunen 2019, 185.)

Filosofi Antti Salminen (2014, 126) on kirjoittanut ruohonjuurisuudesta liittyen ”fossiilisen kulttuurikäsitteiden tietoiseen alasajoon”. Kyse on siitä, että moderni yhteiskunta ei olisi sellainen kuin on ilman fossiilisia polttoaineita ja etenkin öljyä. Salmisen mukaan öljyriippuvuuteen perustuvan kulttuurin alasajo edellyttää sinnikästä maatasoisuutta ja ruohonjuurisuutta. Tämä viittaa sekä hierarkioiden ja herruuden vastustamiseen, siis ”ruohonjuurisuuteen” metaforana, että kokeellisen ja kokemuksellisen elämänmuodon vaalimiseen eli ruohonjuurisuuteen kouriintuntuvana käytännön toimintana.

Tutkimuksen toteutus

Tämän artikkelin tarkoituksena on kertoa millaisia näkymiä paikalliseen yhteisöön ja kestävään hyvinvointiin puutarhaprojekti avasi minulle sosiaalityöntekijänä. Pohdin kokemusteni kautta, miten puutarhaprojektissa esiin nousseet kysymykset voivat auttaa hahmottamaan muuttuvaa sosiaalityötä.

Nojaan autoetnografiseen tutkimusperinteeseen, jossa omia kokemuksia käytetään kuvaamaan ja kritikoimaan niitä laajempia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Ajatuksena on, että tutkijan refleksiivisyyden avulla pääsee tarkastelemaan erilaisia henkilökohtaisen ja poliittisen sekä yksityisen ja yleisen välisiä risteyskohtia, joihin ei olisi mahdollista ilman omakohtaisuutta tarttua. Olennaista autoetnografisessa tutkimuksessa on tarinallisuus. Tutkimusote tasapainoilee aina metodologisen täsmällisyyden, tunteen ja luovuuden välillä. (Esim. Adams ym. 2015, 1–2; Rannikko & Rannikko 2021, 46–48.)

Anni Rannikko ja Pertti Rannikko (2021) ovat jäsentäneet autoetnografian eri suuntauksia nojaten John Van Maanenin kolmijakoon. Oma tutkimusotteeni on yhdistelmä eri suuntauksia. Se on *struktuurallinen*, koska pyrin kokemusteni avulla kehittämään teoreettista ajattelua eteenpäin. Toisaalta otteeni on *poststruktuurallinen* tai evokatiivinen, koska pyrin kertomuksellani kyseenalaistamaan tutkimuksen tekemisen konventioita. *Kriittinen* otteeni on siinä mielessä, että tutkimukseni on avoimesti poliittista. (Mt., 49.) Erilaisten suuntausten yhdistäminen lienee tyypillistä luovassa tutkimusotteessa. Lisäksi jaottelu strukturaaliseen, poststruktuuralliseen ja kriittiseen tutkimusotteeseen on tietenkin vain yksi ehdotus, sillä esimerkiksi poststruktuuralliseksi nimetyt Adams ym. (2015, 1–2) korostavat, kuinka autoetnografia pyrkii *aina* edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja tekemään elämästä parempaa, mikä on tavoite, jonka voi tulkita avoimen poliittiseksi eli siis kriittiseksi.

Autoetnografian lisäksi ammennan niin kutsutun *taistelevan tutkimuksen* periaatteista, joita Suomessa ovat hahmotelleet Juha Suoranta ja Sanna Rynänen (2014). Tutkimusote on poliittinen, eettinen ja käytännöllinen kannanotto, jonka mukaan monimutkaisessa ja eriarvoistavassa maailmassa yhteiskuntatieteilijöiden tehtäväliselle tulisi kuulua kirjoittamisen ja julkaisemisen lisäksi osallistuminen ja yhteistoiminta. Yhdeksi taistelevan tutkijan mahdolliseksi rooliksi kirjoittajat listaavat ”yliopistotyön nurinkääntäjän” (eng. *flipped academic*). Nurinkääntäjä ei tee eroa yhteiskunnallisesti osallistuvan työn ja käsitteellisen työn välillä, vaan näkee molemmat osaksi kokonaisuutta. Vakiintuneiden mallien sijaan nurinkääntäjä toimii ensin ja julkaisee vasta sitten. (Mt., 99.)

Hahmotan tutkijuuteni (sekä käsillä olevassa puutarhaprojektissa, että myös sitä laajemmin) kokonaisvaltaisena ja kokemuksellisenä tapana olla maailmassa yhdessä muiden kanssa (Ingold 2018). Etenkin puutarhan kohdalla tutkimusasetelma on täten rakentunut suhteissa kehkeytyen ja yhteismuotoutuen (esim. Vehviläinen 2014, 319, 333–334), jolloin ei ole mahdollista, tarkoituksenmukaista tai mielekästä erottaa toisistaan konventionaalisia aineiston keräämisen, analysoinnin ja kirjoittamisen vaiheita (refleksiivisyys tutkimuksen peruskäsitteisiin liittyen ks. Högbäck & Aaltonen, 19–20). Tutkimuksen eri osa-alueet ovat kietoutuneet yhteen ja vaikuttaneet toisiinsa monimuotoisissa prosesseissa.

Kirjoitan kokemuksistani alkaen keväältävesta 2019 ja päättyen kesään 2020, jolloin olin mukana puutarhan toiminnassa keskeisessä roolissa. Tuolle ajanjaksolle sijoittuvat puutarhaidean syntyminen (keskusteluissa oli mukana lisäksi kolme muuta vapaaehtoista), suunnitelmien toimeenpaneminen (jota koordinoin), puutarhan rakentaminen (yhdessä ryhmän kanssa) ja ensimmäisen vuoden toiminta (yhdessä ryhmän ja yhteistyökumppaneiden kanssa). Noin puolentoista vuoden ajan suunnittelin ja koordinoin toimintaa, pidin yhteyttä viranomaisiin ja muihin tahoihin, tein sisäistä ja ulkoista viestintää, järjestin tapahtumia, esiinnyin mediassa puutarhan edustajana ja hoidin kasveja yhdessä muiden kanssa.

Autoetnografia rakentuu kokemuksistani, niiden muistelemisesta, aiheeseen liittyvistä keskusteluista sekä projektiin liittyvästä viestinvaihdosta ja muistiinpanoista. Yhtäältä autoetnografiaan ovat punoutuneet myös seuraamani paikallispoliittinen keskustelu ja paikallinen uutisointi sekä tekstistä saamani kommentit. Kaiken kaikkiaan tutkimuksen ”aineistona” on siis eletty ja muistiin kirjattu kansalaistoiminnan arki (Rannikko & Rannikko 2021, 54).

Autoetnografinen analyysi tarkoittaa tässä yhteydessä kerronnallista kirjoittamista ja omien kokemusten sovittamista teoreettisiin raameihin (jälkistrukturalistisen

tutkimuksen kontekstissa ks. St.Pierre & Pillow 2000). Olen kiinnostunut kokemuksistani nimenomaan sosiaalityöntekijänä, mutta pohdintaani ohjaa myös poikkitieteellinen kulttuurintutkimuksellinen kiinnostus jokapäiväiseen, sotkuiseen elämään.

Kulttuurintutkijana tarkastelen tutkimuksen keskiössä olevaa yhteisöpuutarhaa arjen käytäntönä, jossa maailmaa ja sen valtarakenteita aktiivisesti tuotetaan (esim. Denzin 2002; Lehtonen 2014; Autto & Nyrgård 2015; Rodman 2015). Tällöin myös kaupunki hahmottuu sosiaalisena ja kulttuurisena tilana, joka on jatkuvasti liikkeessä ja niin sanotusti tekeillä ja jossa virtaavat paikallisella tasolla erilaiset sosiaalityön tavoitteita ajatellen merkitykselliset globaalit kehityskulut. Kun kaupungin ja sen valtasuhteiden ymmärretään olevan liikkeessä, avautuvat tarkasteltavaksi kaikki ne moninaiset sosiaalityön potentiaaliset vaikuttamispaikat, jotka sijaitsevat perinteisten työkenttien ulkopuolella.

Yhteisöpuutarhan rakentuminen

Seuraava kertomus sijoittuu kotikaupunkiini Lahteen. Siellä sijaitsevalle vanhalle Sopenkorven pienteollisuusalueelle löytää, kun kävelee rautatieasemalta radan vartta pari kilometriä länteen. Käytöstä poistetut tehdasrakennukset, eri kokoiset ja ikäiset teollisuushallit, satunnaiset omakotitalot ja unohdetut joutomaa-alueet muodostavat viehättävän osan Lahtea – kaupunkia, jonka virallinen organisaatio ei ole aina onnistunut vaalimaan paikallista kulttuurihistoriaa (esim. Virtanen 2018).

Syksyllä 2016 kaupungin edustajat suhtautuivat kuitenkin myönteisesti aloitteeseen, jonka ideana oli perustaa metsittyneen teollisuusraiteen varteen paikka omaehtoiselle kulttuuritoiminnalle (Larkio 2017). Kaupunki luovutti tonttien rajalle jääneen maakaistaleen kaupunkiaktivistien käyttöön ja paikka sai nimen *Kesanto*, yhdyskuntasuunnittelun piirissä kehitettyä urbaanin kesannon³ käsitettä mukaillen.

Talvella 2019 päädyin suunnittelemaan alueen tulevan kesän tapahtumia kolmen muun vapaaehtoisen kanssa, ja keskusteluissa syntyi ajatus yhteisöpuutarhan perustamisesta. Hyötykasvien kasvattaminen sopi vehreän paikan henkeen, ja olin itse kiinnostunut oppimaan lisää puutarhahoidosta. Otin puutarhakokeilun vetäkseni ja huhtikuun alussa kutsuimme kokoon tapaamisen, joka oli avoin kaikille kiinnostuneille. Mainostimme tilaisuutta sosiaalisessa mediassa ja saimme myös paikallislehden ennakkojutun. Tapaamiseen osallistui noin 15 ihmistä, joista kymmenen jäi lopulta koko kaudeksi porukkaan.

Ensimmäiset talkoot pidimme vapunpäivänä, jolloin ryhdyimme siistimään aluetta talven jäljiltä ja raivaamaan tilaa kasvatuslaatikoille. Toukokuussa kokoonnuimme vähintään kerran viikossa edistämään projektia. Kylvöjen jälkeen kesäkuussa jaoimme kullekin osallistujalle omat viikoittaiset kastelu- ja hoitovuorot. Elokuun lopussa vietimme sadonkorjuujuhla ja lokakuussa laitoimme viljelmän talviteloille.

Vaikka puutarhaa perustaessa puhuimme kaupunkiviljelystä, kuvaa sana ”yhteisöpuutarha” paremmin toiminnan luonnetta. Alusta alkaen meille oli suurien satotavoitteiden sijaan tärkeämpää yhdessä tekeminen ja mukava ajanvietto kasvien parissa (esim. Nettle 2014, 115). Siksi liitän myös tässä artikkelissa ajatteluni pikemminkin yhteispuutarhojen perinteeseen kuin hieman toiseen suuntaan vievään keskusteluun kaupunkiviljelystä – toki keskusteluilla ja käsitteillä on paljon jaettuja juuria (ks. myös Willman 2015).

Luonnon ja kulttuurin yhteen kietoutuminen on vahvasti ja näkyvästi läsnä Lahden Sopenkorvessa: alue on nimensä mukaisesti 1900-luvun alussa ollut kuusikkokorpeen raivattua peltoa, jolle sittemmin on rakentunut teollisuutta. Teollisuuden hiivuttua työläisten ja junien vanhat kulkureitit ovat osin metsittyneet ja luonto on ottanut monin paikoin

3 Urbaanilla kesannolla (engl. *urban fallow*) tarkoitetaan esimerkiksi käytöstä jääneitä tehdaskiinteistöjä tai tyhjiä tontteja, joissa nähdään kehittämisen mahdollisuus. Käsite on syntynyt sveitsiläisen yhdyskuntasuunnittelun piirissä ja siirtynyt myös Suomeen 2000-luvulla. (Vilkamaa-Viitala 2008.)

vallan. Kunnes eräänä kesänä yhtä raiteenpätkeä ryhdyttiin raivaamaan puista, jotta puuhaa kaipaavat jälkimodernit kaupunkilaiset voisivat myöhemmin istuttaa alueelle hyötykasveja.

On monin tavoin mielenkiintoista, että puutarhaprojektia lähdettiin tekemään hieman syrjässä kaupungin keskustasta. Maantieteellisen sijainnin symbolinen merkitys on siinä, että kun vanhoissa rakennuksissa tai niiden liepeillä sijaitsevilla unohdetuissa paikoissa järjestetään toimintaa, saadaan ihmisten huomio kohdistumaan noihin rakennuksiin ja paikkoihin. Samalla voidaan välittää viestiä siitä, että nämä historialliset korttelit ovat asukkaille merkityksellisiä ja tärkeitä. Puutarhan perustaminen joutomaalle taas on konkreettinen teko vaihtoehtoisen kaupunkikulttuurin puolesta. Kaikille avoin yhteisöpuutarha on kuluttamiseen perustuvassa kaupunkitilassa poikkeus.

Puutarhan perustamisessa olikin alusta asti olennaista pyrkimys ja halu vaikuttaa omaan kaupunkiin. Samalla luotiin konkreettinen tila, jossa kehittää ja syventää meidän asukkaiden suhdetta luontoympäristöön. Nämä pyrkimykset ovat osin perinteisiä koko kaupunkiviljelyliikkeen jakamia ideoita. Esimerkiksi kestävä kaupunkikehitystä edistämään pyrkivä suomalainen pioneerijärjestö Dodo ry (2019) puhuu toimintansa yhteydessä vertaisoppimisesta ja tasa-arvoisesta kaupunkikulttuurista.

Puutarhaa suunniteltaessa kutsuimme ihmisiä mukaan maksuttomaan toimintaan, jotta kynnyksellä osallistua olisi mahdollisimman matala. Jatkoimme samalla periaatteella, kun puutarhaporukka oli koossa. Käytännössä puutarhan perustamisen maksuttomuus onnistui neuvottelemalla kaupungin virkamiesten ja paikallisen puutarha-alan yrityksen kanssa. Kaupunki antoi meille ilmaiseksi paitsi viljelyalaita ja multaa myös apua viljelypaikan raivaamiseen. Paikallinen yritys taas lahjoitti pyynnöstä esimerkiksi haravia ja kastelukannuja. Lisäksi rakensimme porukalla jätelaudasta lisää viljelylaatikoita ja lehtikompostin sekä saimme yksityisiltä lahjoittajilta hevosenslantaa ja vesisäiliön. Lopulta onnistuimme myös saamaan kaupungin osallisuusjaostolta taloudellista avustusta puutarhan kehittämiseen.

Projektin lähtiessä rakentumaan ideasta käytäntöön toiminnalle keskeisiä arvoja olivat omaehtoisuus, yleishyödyllisyys, ekologisuus ja yhdessä tekeminen. Nämä asiat ovat tietenkin sidoksissa toisiinsa. Emme aluksi määritelleet arvoja eksplisiittisesti, mutta ne toistuvat porukan keskusteluissa ja käytännön tekemisessä ja lopulta ne päättyivät myös yhdessä kirjattuun ”manifestiin”. Ekologisuus tarkoitti muun muassa kierrätysmateriaalien hyödyntämistä puutarhan rakentamisessa, sadeveden keräämistä kastelua varten, kateviljelyä veden säästämiseksi ja myrkyttömyyttä. Käytännössä nämä kestävä kehitystä edustavat ja edistävät valinnat olivat myös ainoita vaihtoehtoja, koska toimintaa käynnistettiin ilman rahaa. Kestävät valinnat olivat siis osin seurausta myös taloudellisten resurssien niukkuudesta.

Omaehtoisuus ja yhdessä tekeminen tarkoittivat aluksi sitä, että olimme joukko toisillemme entuudestaan tuntemattomia ihmisiä, jotka kokoontuivat vapaaehtoisesti yhteen tietyn tarkoituksen tiimoilta. Myöhemmin päätimme mukaan lähteneiden ihmisten kesken pitää puutarhan ilman taustayhdistyksiä tai muodollisia jäsenmaksuja: toiminta saisi olla väljää ja orgaanista. Mikäli projekti olisi alusta alkaen liitetty jonkin olemassa olevan yhdistyksen osaksi tai olisimme perustaneet uuden yhdistyksen, se olisi heti luonut erilaisia valtasuhteita osallistujien välille ja siirtänyt resursseja pois itse puutarhan hoitamisesta. Edellä mainitun osallisuusavustuksen saaminen kuitenkin vaati yhteistyötä rekisteröidyn yhdistyksen kanssa. Puutarhan rakentaminen ilman rahaa ei siis olisi onnistunut täysin omaehtoisena tai riippumattomana kansalaistoimintana.

Poliittisia tihentymiä kaupunkitilassa

Vaikka perustamamme yhteisöpuutarha oli kooltaan pieni ja suoraan vain muutamia henkilöitä koskettava projekti, se oli ympäristökaupungin brändiä rakentavalle Lahden kaupungille alusta alkaen kiinnostava hanke. Keväällä 2019, jo ennen yhdenkään siemenen kylvämistä, päädyimme poseeraamaan kaupungin virallisen tiedotuslehden kanteen

kaupunkiviljelyteemalla. Kaupungit hyötyvät aktiivisista asukkaistaan myös markkinointiin liittyvän arvon kautta: kiinnostavista kaupungeista löytyy kiinnostavaa toimintaa. Kokemukseni osoittavat, että näissä kaupunkiaktiivismin ja markkinasuuntautuneen kaupunkikehittämisen diskursiivisissa nivelymissä sosiaalityöntekijän on kuitenkin oltava valppaana.

Kysymys on siitä, miten kestäväntöytä ja ainaiseen talouskasvuun pyrkivää valtavirtakulttuuria uusinnetaan arjen kertomuksissa ja millaisia potentiaalisia seurauksia näillä kertomuksilla on. Yksittäisenä kuvana tai esityksenä yhteisöpuutarha symboloi monia trendikkäitä arvoja kuten osallisuutta, yhteisöllisyyttä ja kestäväää kehitystä. Nämä arvot ovat tärkeitä myös sosiaalityön tehtävää ajatellen. Ongelma on kuitenkin siinä, että joka kerta kun ”osallisuutta”, ”yhteisöllisyyttä” tai ”kestävää kehitystä” käytellään huolimattomasti muotisanoina tai välineellistetään taloudellisen hyödyn saamiseen, samalla tosiasiallisesti vähennetään niiden juurtumista arkeen.

Markkinakeskeinen ajattelu on tunkeutunut niin syvälle yhteiskuntamme rakenteisiin, että on oikeastaan mahdotonta toimia valtakurssin ulkopuolella. Yksi pohtimisen arvoinen asia on tähän liittyen esimerkiksi se, millaista tietotaitoa yhteisöpuutarhan kaltaisen toiminnan aloittaminen yhteistyössä kaupungin kanssa vaatii. Aktivistina olen kokenut, että myös kansalaisyhteiskunnan toimintaa on hyvä osata ”markkinoida” ja ”konseptoida”. Kaupungin edustajille pitää osata perustella, miksi toiminta on kiinnostavaa juuri tässä hetkessä ja millaista yhteistyö asukkaiden ja kaupungin välillä voisi olla.

Kun omaehtoista kansalaistoimintaa joutuu kauppaamaan, toiminta muuttaa lähes huomaamatta muotoaan. Lievimmillään hegemoniset diskurssit tuottavat ”hankkeita” ja ”kohderyhmiä”, raadollisimmillaan päädymme välineellistämään itseämme, toisia ihmisiä ja muuta luontoa. Vaikka osaisin puhua vaadittua hanke-, strategia- ja talouskieltä, on aiheellista pohtia, millaisia valtarakenteita pidän yllä, jos aktivistina suostun sitä puhumaan. Miten voisin sosiaalityöntekijänä olla mukana muuttamassa paikallista kielenkäyttöä ja kulttuuria?

Toisaalta ei ole itsestäänselvyys, että asukas alun alkaen pääsee keskustelemaan yhteistyöstä tarpeeksi korkeassa asemassa olevien kaupungin viranhaltijoiden kanssa. Jo se vaatii tietynlaisia taitoja ja verkostoja. Toki kuka tahansa pääsee esimerkiksi Lahdessa kertomaan mielipiteensä erilaisten virallisten osallistumisväylien kautta: kaupunki listaa nettisivuillaan tällaisiksi muun muassa asukasillat, asukaskyselyt ja keskustan suurimmasta kauppakeskuksesta löytyvän ”osallistumistilan”, jossa kerrotaan käynnissä olevista kehittämishankkeista (Lahden kaupunki 2020).

Edellä kuvatun kaltaisia ylhäältä alaspäin määritettyjä osallistumisväyliä⁴ voi hyvän tahtoisesti kuvata yksisuuntaiseksi tiedottamiseksi. Käytännössä asiat etenevät kokemukseni mukaan parhaiten suorien virkamiesyhteyksien kautta. On siis oltava suhteita, tietoa, itseluottamusta ja hyvät viestintätaidot. Asetelma paitsi sulkee ulos suuren osan kuntalaisista myös kaventaa kaupungin monimuotoisuutta: moni hyvä idea jää kuulematta ja paljon paikallista tietotaitoa näkymättömiin. Sosiaalityön näkökulmasta asetelmasta aukeaa lisäksi perustavanlaatuisia kysymyksiä liittyen kansalaisuuteen, demokratiaan ja hyvinvointivaltioon. Kysymys on vallankäytöstä eli siitä kuka saa puhua ja ketä kuullaan.

Talouskasvuun sitoutunut kestäväntöytä kulttuuri valuu käytännön kansalaistoimintaan myös uusliberaalien hallinnollisten muotien myötä. Kunnallisia organisaatorakenteita on tehostettu niin pelkistetyiksi, että itseisarvoisesta yhteistyöstä ja dialogista asukkaiden kanssa tulee lähes mahdotonta. Kaupungin ”prosesseissa” ei välttämättä ole tilaa aidosti aktiivisille asukkaille, kun kaikki toiminnot on järjestetty yksityisen sektorin inspiroimien

4 Osallistumisväyliä on sittemmin kehitetty: esimerkiksi kesällä 2020 kaupunki toteutti osallistuvan budjetoinnin pilotin ja keväällä 2021 eri alueiden asukkaita ja toimijoita kutsuttiin mukaan uusiin Kumppanuuspöytätoimikuntiin, joiden tavoitteena on edistää paikallista toimintaa ja osallistumismahdollisuuksia (Lahden kaupunki 2021).

tilaaja-tuottaja -mallien mukaisesti. Käytännössä kyse on esimerkiksi siitä, että kaupungilla ei enää ole omia varastoja tai puutarhoja, joista voisi lainata työkaluja tai vaikkapa jakaa taimia. Yhtä lailla kyse on siitä, että paikalliseen vesihuoltoon liittyvään kysymykseen osaa parhaiten vastata monikansallisen yrityksen konsultti.

Vesi on puutarhanhoidossa keskeinen elementti, ja projektin kautta siihen liittyvät paikallistason kysymykset aukesivat syvyydellä, jota en ilman näitä kokemuksia olisi koskaan tullut tavoittaneeksi. Päättyessämme perustaa puutarhan juuri kyseiseen paikkaan olimme siinä uskossa, että saisimme kasteluvettä kaupungin kanssa tehtävän yhteistyön kautta paikalla sijaitsevista vanhoista putkista. Se ei kuitenkaan onnistunut, jolloin pääsin kokemaan millaisia katkoksia yhteisölliseen toimintaan vesihuollon yhtiöittämisestä voi seurata.

Vedetön puutarha sai myös opettelemaan sadeveden keräämistä sekä kiinnittämään huomiota kaupungin hulevesijärjestelmiin ja keskusteluun pohjaveden myymisestä sijoittajille; paikallinen vesiyhtiö solmi vuonna 2019 sopimuksen singaporelaisen sijoitusyhtiön kanssa, joka sai sopimuksen myötä luvan pullottaa päivässä miljoona litraa lahtelaista vettä ja rahdata sen Kiinaan. Puhtaan veden puute on maailmalla yksi merkittävimpiä ympäristöoikeudenmukaisuuteen liittyviä ongelmia. Ilmastonmuutoksen edessä on todennäköistä, että myös suomalaisessa sosiaalityössä tullaan tulevaisuudessa tarvitsemaan entistä enemmän ymmärrystä globaaleista vesikamppailuista. Puutarhanhoito on yksi tapa, jonka kautta on mahdollista opiskella vesikysymystä paikallisella tasolla.

Kulttuurinen näkökulma ja monilajinen yhteisö

Uudenlaisen toiminnan rakentaminen vaatii aina paljon neuvotteluja ja yhteistyötä eri ihmisten ja yhteisöjen kanssa, näin myös puutarhan kohdalla. Ilman aiempia kokemuksiani kaupunkiaktivistina ja yhdistystoimijana en varmaankaan olisi puutarhan perustamiseen ryhtynyt. Koen myös sosiaalityöntekijän tietotaitoni antaneen valmiuksia projektiin. Työkokemukseni myötä tunsin kuntaorganisaatioon liittyviä mahdollisuuksia ja rajoja, olenhan lukenut ja soveltanut kunta- ja hallintolakia ja työskennellyt itse viranhaltijana. Edellisten käytännön näkökulmien lisäksi sosiaalityöntekijätaustani tarjoaa aktivismitoiminnalle hyödyllistä ymmärrystä yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan monimutkaisista suhteista. Tämän ymmärryksen varaan on mahdollista rakentaa muutokseen tähtävää toimintaa hyvin monenlaisissa yhteyksissä.

Sosiaalityön ammatilliseen orientaatioon tulee kuitenkin yhdistää kriittistä ja tutkivaa kulttuurista näkökulmaa, jotta on mahdollista tarkastella sitä, kuinka moninaisin tavoin näennäisesti pieniltä ja merkityksettömiltä tuntuvat asiat kietoutuvat osaksi laajoja yhteiskunnan rakentumisen prosesseja. Sosiaalityöntekijän koulutukseni ja kokemukseni on vaikuttanut aktivismitoiminnassani etenkin niissä kohdissa, joissa välillisesti tai suoraan otetaan kantaa yhteiskunnallisen tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiin. Toisaalta kulttuurintutkimuksen näkökulmasta koko arkista elämää voi lähestyä tällaisten valtakamppailujen kenttänä.

Puutarhassa koen toimineeni tasavertaisena osallistujana muiden ihmisten joukossa, innostuen, oppien, turhautuen, juhlien ja hengailen. Kenties olen jopa itse ollut kaikista eniten projektia tarvinnut osallistuja, sillä olisinko muuten lähtenyt sitä niin voimallisesti toteuttamaan. Kuka siis on tällaisessa sosiaalityössä ”asiakas” tai mikä on ”kohderyhmä”? Asiakkuuksien pohtiminen suhteessa puutarhaprojektiin tekee näkyväksi yksilökeskeisen ja kategorisen palveluajattelun mielettömyyden, sillä puutarhan perustamiseen liittyvät ekologiset tosiasiat osoittivat, kuinka perustavanlaatuisesti olemme kytköksissä paitsi toisiimme myös elämää yllä pitäviin järjestelmiin.

Tätä kautta avautuu uusia perspektiivejä radikaalisti aiempaa tasavertaisempaan toimintaan: eihän sosiaalityön kohteena kuitenkaan koskaan ole yksilö itsessään, vaan aina tämän yksilön vuorovaikutus toisten ihmisten tai muun ympäristön kanssa. Kun

sosiaalityötä tehdään siis aina näiden moninaisten suhteiden kanssa, voisiko työn kohteena olla myös ihmisen luontosuhde? Tai entä jos niin sanottu asiakas onkin ihmisen sijaan joutomaa, ränsistynyt historiallinen rakennus, puolustamista kaipaava vanha puu tai katoamassa olevat hyönteiset? Puutarhan yhteisöön kuuluvat olennaisena osana myös kasvatetut kasvit, alueen metsälaikut ja ojat, linnut, pieneliöt, rakennukset, vanha tarinoita kuiskiva junanraide... On jännittävää pohtia, mitä paikalliselle ekososiaaliselle sosiaalityölle voisi tarkoittaa niin kutsuttujen muunlajisten suhteiden vakavasti ottaminen.

Ruohonjuuritason sosiaalityö kriittisenä välittämisenä

Ajattelen puutarhaprojektin kulttuuristen merkitysten tiivistyvän siihen, että olen valjastanut sosiaalityön tietotaitoni paikalliseen ja yhteisölliseen tekemiseen, jota läpileikkaa pyrkimys ekologiseen toimintaan ja jonka tavoitteena on yhteiskunnallinen muutos. Projektin määrällinen vaikuttavuus ei tässä yhteydessä ole olennaista. Karoliina Lummaa (2019) kirjoittaa, kuinka yksittäinen teko tai valinta edustaa kulttuurisena merkinä sitä itseään laajempaa toimintaa. Osana kokonaisuutta yksittäiset teot ja valinnat voivat toimia esimerkkeinä ja inspiraatioina, mutta lisäksi arvot ja arvojen mukainen elämä ovat merkittävä voimavara yksilölle ja yhteisölle. (Mt.) Toisin sanoen yksittäisillä valinnoilla ja pienilläkin teoilla on aina kulttuurista merkitystä. Jälleen kyse on siitä, kuinka asiat liittyvät toisiinsa osaksi moninaisia suhteita, muodostaen lopulta laajan kokonaisuuden.

Ehdotan sanaparia *kriittinen välittäminen* kuvaamaan toimintaani puutarhaprojektissa. Se ammentaa Jane Addamsin ruumiillistuneen välittämisen etiikasta (Hamington 2004), mutta painottaa kulttuurista näkökulmaa. Kriittisyydellä tarkoitan koko tutkimusprosessia määrittävää maailmassa olemisen tapaa, herkistymistä arjen käytänteille, niiden reflektointia ja moninaisten paikallisten vaikuttamisen paikkojen pohtimista. Välittäminen taas viittaa oikeastaan kahteen eri asiaan: Ensinnä siihen, että puutarhaa perustaessamme olen aktivisti-sosiaalityöntekijänä toiminut muiden osallistujien ja yhteistyötahojen välissä, ”välittäjänä”. Toiseksi välittämisessä on kyse hoivasta ja huolenpidosta, joka suuntautuu myös muunlajisiin tai ei-inhimillisiin suhteisiin.

Puutarhaprojektissa huolenpito tarkoitti paitsi ihmisistä ja luonnosta välittämistä myös sellaisista pienistä ja hitaista asioista, olennoista ja ilmiöistä välittämistä, jotka valtakulttuurissa eivät yleensä saa osakseen huolenpitoa. Välittäminen muotoutui ihmistä laajemmaksi (eng. *more-than-human*, ihmistä laajempi yhteisö ks. nikolić & Skinner 2019). Kyse on perinteisen yksilökeskeisen hyvinvointikäsitteksen haastavasta relationaalisesta hyvinvointikäsitteestä, jonka mukaan ihminen ei voi toteuttaa hyvinvointiaan kestävästi ottamatta huomioon muita ihmisiä, lajeja ja luontoa (Helne ym. 2012, 80–81). Hirvilampi (2015, 65) kuvaa, kuinka relationaalisessa ajattelussa ihminen nähdään osaksi moninaisten suhteiden verkostoa. Tällöin myös huolenpidon tulisi kohdistua näiden verkostojen hyvinvointiin, ei pelkästään yksilön (mt).

Tähän huolenpitoon liittyi projektissa myös paikantunut ruumiillisuus. Puutarhanhoitoa ei voi oppia kirjasta lukemalla, vaan maahan on saatava tuntuma. Kasvin kasvatusta on fyysinen ja materiaallinen, ajassa etenevä tapahtuma, joka toistuvista elementeistä huolimatta on joka kerta ainutlaatuinen. Myös puutarhan ympärille rakentunut ihmisyyteisyys oli ainutlaatuinen. Kokoonnuimme aluksi ”ei kenenkään maalle” kaupungin laitamille, mutta sitten meistä tuli yhteisö, puutarhaporukka. Fyysinen yhteen kokoontuminen on syvästi poliittista, ruumiillista performatiivisuutta. Toisille näyttäytyminen ja muiden näkeminen muodostavat vastarintaa merkityksettömyyden, korvattavuuden ja kertakäyttöisyyden tunteita -siis prekarisaation tunnerakennetta- kohtaan. (Butler 2015, 11.)

Sosiaalityön teoriaperinteeseen liittyen puutarhaprojektissa tekemääni työtä kuvaa hyvin pohjoismaisesta yhdyskuntatyöstä löytyvä *ruohonjuuritason sosiaalityö*. Kyseinen työmuoto on aikaisemmissa tutkimuksissa (Sjöberg & Turunen 2018) nähty osaksi niin kutsuttua paikallisen kehittämisen suuntausta (engl. *community development*). Puutarhaprojektissa

korostui lisäksi kollektiiviseen voimaantumiseen tähtäävä sosiaalisen mobilisaation työorientaatio. Näin siksi, että toimin projektissa selvästi tuohon orientaatioon liittyvissä kriitikon, organisoijan ja aktivistin rooleissa.

Ekososiaalisen sosiaalityön kontekstissa näen kriitikon roolin erityisen tärkeäksi, sillä sen myötä hahmottuu esiin sosiaalityön kulttuurinen tehtävä. Ekologisten kriisien maailmassa sosiaalityö ei enää voi ottaa annettuina fossiilikapitalismiin perustuvia yhteiskunnallisia rakenteita ja niiden arkisia ilmentymiä, vaan päinvastoin on pyrittävä muutokseen kaikilla rintamilla. Käytännössä jokapäiväinen arki kulttuureineen ja elämäntapoineen on se inhimillisen todellisuuden ulottuvuus, jossa koko maapallon kannalta kriittisiä valtarakenteita pidetään yllä. Kriittisyydessä on kyse arjen politisoinnista, jota esimerkiksi Ranta-Tyrkkö (2017) muuttuvalta sosiaalityöltä peräänkuuluttaa.

Kriitikon rooli vaatii paikallisen elämän käytännöllistä ja omakohtaista tuntemista, kuten Roivainen (2012a, 16) kirjoittaa yhteisöllisen työotteen perinteeseen kuuluvan. Ruohonjuuritason sosiaalityötä tehdäänkin yhdyskuntatyön tapaan aina *asukkaiden* eikä asiakkaiden kanssa. Kuitenkin niin, että ekologisen ajattelun kautta asukkaiksi tunnistetaan ihmisten lisäksi myös muut alueen lajit ja ei-inhimillinen. Puutarhaprojekti vei pohtimaan paikallisuutta uudesta näkökulmasta: lahtelaisena sosiaalityöntekijänä asun kaupungissa muiden ihmisten, asioiden, tilojen ja muunlajisten *kanssa*.

Jälkhumanistiseen teoriaan viitaten maantieteilijät puhuvat kanssa-asumisesta (engl. *dwelling with*), jotta ihminen nähtäisiin maailmaan ja kaupunkiin monin tavoin kiinnittyneenä subjektina (Pyyry ym. 2017, 260–261). Yhteisöpuutarha on toimintamuotona yksi keino, jonka avulla voi lähteä konkreettisesti hahmottamaan sitä, mitä kanssa-asuminen tarkoittaa. Sen lisäksi siis, että yhteisöpuutarhat tarjoavat tilan ihmisten välisten yhteisöjen syntymiselle ja ihmisten luontosuhteen parantumiselle (esim. Bailey ym. 2018), yhteisöpuutarha on myös paikka, jossa voi pohtia yhteisöä ja hyvinvointia monien lajien, materiaalien ja prosessien jatkuvasti liikkeessä olevana sommitelmana (nikolic & Skinner 2019). Monimuotoisen yhteisön ja yhteisöllisyyden vaaliminen tarkoittaa myös eri asuinalueiden omaleimaisuuksien tunnistamista ja säilyttämistä liittyen yhteisöpuutarhojen sijainteihin (Jokinen ym. 2011, 45; Berglund 2020, 203).

Voiko sosiaalityötä enää tehdä eettisesti ja ekologisesti kestävästi tunnistamatta sitä, että sosiaalityöntekijä on kanssa-asuja, monin tavoin kiinni ympäristössään ja osa monilajisia yhteisöjä? Tällainen ajatus muokkaa sosiaalityön työorientaatiota huomattavasti nykyisiä vahvasti hierarkkisia, ihmiskeskeisiä ja paikallisuudesta irtautuneita työn kehyksiä tasavertaisempaan suuntaan. Kuitenkin managerialistiset organisaatorakenteet ja niin sanotusti huippuunsa viritetty professionaalisuus ovat lukinneet sosiaalityöntekijät keskitettyihin virastotaloihin ja toimistoihin.

Muunlajisten, ei-inhimillisen ja kulttuurihistorian tunnustaminen osaksi paikallista yhteisöä on osa ekososiaaliseen ajatteluun liittyvää nykyistä holistisempaa ymmärrystä hyvinvoinnista. Tällöin esimerkiksi ihmisen kuulumisen nähdään rakentuvan myös suhteessa paikallisyhteisöön, muihin eläinlajeihin ja tuleviin sukupolviin, ja elämäntapamme yksinkertaistaminen ja hidastaminen nähdään henkistä hyvinvointia edistäväksi asiaksi (Helne ym. 2012, 87). Samalla kyse on siitä, että ekososiaalisessa ruohonjuuritason sosiaalityössä osallistutaan sellaisen kulttuurisen muutoksen työstämiseen, jonka myötä holistinen ymmärrys hyvinvoinnista alkaa juurtua ihmisten ja yhteisöjen arkeen. Kanssa-asumisen pohtiminen, monilajisiin kohtaamisiin pyrkiminen sekä kokemuksellisen ja paikantuneen tiedon etsiminen ovat välttämättömyys tässä prosessissa. Onhan mahdotonta välittää sellaisista asioista, joista ei tiedä mitään (Hamington 2004, 99).

Verrattuna aikaisempaan hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikkaa toteuttavaan yhdyskuntatyöhön, hahmottelemani ajankohtainen ruohonjuuritason sosiaalityö asettuu talouskasvuun sitoutuneita rakenteita vastaan ja pyrkii sen sijaan työstämään muutosta kohti ekohyvinvointivaltiota. Siirtymä vaatii sosiaalityön tehtävän kriittistä tarkastelua (esim. Matthies & Närhi 2014; Ranta-Tyrkkö 2019). Yhteisöpuutarhan kaltaiset paikalliset

kokeilut ja toimintamuodot auttavat pohtimaan käytäntölähtöisesti niitä poliittisia ja teoreettisia kysymyksiä, joita tutkijat ovat sosiaalityön organisaatioille ja toisaalta koko yhteiskuntajärjestelmälle esittäneet.

Pohdinta

Kulttuurisen muutoksen työstäminen tapahtuu myös diskursiivisesti. Ruohonjuuritason sosiaalityössä kielen, kertomusten ja kuvien merkitys on olennainen. Juuri siksi on ylipäättänsä tärkeää ja kiinnostavaa nostaa ekososiaaliseen työhön liittyen käsitteelliseen tarkasteluun ”ruohonjuuritason sosiaalityö”. Kielelliset valinnat ovat vaikuttavia ja poliittisia tekoja.

Käsitteenä ”ruohonjuuritason sosiaalityö” on samaan aikaan vahvasti symbolinen ja käytännöllinen. Se ei ole vaikeasti lähestyttävä tai kapulakielinen, vaan arkitiedolla ymmärrettävä, siis Salmiseen (2014, 126) viitaten *maatason*. Samalla ”ruohonjuuritason sosiaalityö” sisältää polkuja pois ihmiskeskeisestä ajattelusta: sosiaalityö on ruohonjuurella, maassa, kuten kasvit tai muurahaiset. Valitsemalla maatasoinen käsite on mahdollista kulkea symbolisesti kohti nykyistä vähemmän ihmiskeskeistä ja enemmän holistista sosiaalityötä.

Entäpä jos lähdemme vielä ruohonjuurtakin kauemmas monimuotoiseen luontoympäristöön: mitä voisi tarkoittaa esimerkiksi sanapari ”metsittynyt sosiaalityö”? Taiteilijat ehdottavat ”metsittymistä” kuvaamaan sellaisia monimuotoisia prosesseja, joissa ”ei-inhimilliset ja materiaaliset olosuhteet nousevat työskentelyn keskiöön ja joiden seurauksena taiteen alue muuttuu” (Laininen ym. 2018, 9). Sillä samoin kuin ekologinen kriisi on sosiaalityön profession kriisi, on se myös kaikkien muiden fossiilipohjaisten rakenteiden ja instituutioiden kriisi. Ruohonjuuren ohella käsitteellinen metsään meneminen voisi olla siinä mielessä kiinnostavaa, että metsäpohja kuvaa ruohonjuurta paremmin koko elonkirjoa: löytyyhän metsän mystisestä pohjakerroksesta ruohon ohella kaikkea liian usein unohdettua ja meille tuntematonta jäkälästä sieniin ja sammaleisiin.

Edellinen pohdinta osoittaa, kuinka kieli on kietoutunut materiaalisen maailmaan. Näin ollen kulttuurisesta näkökulmasta katsottuna sosiaalityön potentiaaliset vaikuttamisen paikat ovat myös diskursiivisia ja liittyvät kielenkäyttöön ja todellisuudesta kertomiseen. Ruohonjuuritason sosiaalityössä kielen pohtiminen ja esimerkiksi tietynlaisista puhetoista tai kertomuksista kieltäytyminen on yksi osa kollektiiviseen voimaantumiseen tähtäävää toimintaa.

Kielenkäytön muuttuminen tai muotisanojen rantautuminen paikallisiin organisaatioihin ovat sosiaalityölle merkityksellisiä myös siksi, että ne ovat esimerkkejä pienistä arkisista tavoista, joilla globaalit ilmiöt vaikuttavat paikallisella tasolla. Vastaavasti kielen ja kertomusten avulla ruohonjuuritason sosiaalityössä voi myös vaalia sitä, että pidämme kiinni yhteisestä toivosta ja unelmista. Sosiaalityön kulttuurisesta ulottuvuudesta puhuminen voi aluksi vaikuttaa olevan etäällä käytännön toiminnasta, mutta onko mikään enemmän ruohonjuuritasoa kuin jokapäiväinen kielenkäyttöämme?

Olen edellä reflektoinut puutarhaprojektia omien kokemusteni pohjalta. Joku toinen toimintaan osallistunut näkisi varmasti projektissa merkitykselliseksi eri asiat, muodostaisi tapahtuneesta toisenlaisen kertomuksen. Ilman omakohtaisuutta en olisi pystynyt tarttumaan aiheeseen tai tarkastelemaan asioiden merkityksiä samalla tavalla kuin olen edellä tehnyt. Subjektiiiviset kokemukset muuttuvat tiedontuotannon kannalta kiinnostavaksi kuitenkin vasta suhteessa niitä rikastaviin näkökulmiin: kertomukseni on ollut paitsi omani myös sosiaalityöntekijän kertomus. Liitän henkilökohtaisuuden ja asiantuntijuuden kietoutumisen toisiinsa siihen, että ruohonjuuritason sosiaalityössä asiantuntijuus rakentuu nimenomaan paikantuneesti, alhaalta ylöspäin, yhdessä muiden kanssa. Samalla kyse on sosiaalityön hahmottamisesta ammatillisen toiminnan lisäksi yhteiskunnallisena liikkeenä ja eetoksena.

Vaikka artikkelini keskiössä on ollut jäsentää puutarhaprojektia ruohonjuuritason sosiaalityönä, on rivien välissä ollut samalla läsnä tutkijan rooli yhteiskunnallisena toimijana.

Yhdyskuntatyön viitekehyksessä nämä kaksi limittyvät luontevasti yhteen, kuuluvathan työn perinteeseen myös toimintatutkimuksen ja tiedonkeruun elementit. Siirtymä ekohyvinvointivaltioon, laajempaan hyvinvointikäsitteeseen ja joustavampaan asiantuntijuuteen tarkoittaakin muutoksia myös tiedontuotantoon liittyvissä käytännöissä. Osa sosiaalityön rakenteellista tehtävää ekologisessa siirtymässä on myös vanhentuneiden ja kestäättömään järjestelmään perustuvien hierarkioiden ja raja-aitojen purkaminen niin sosiaalialan sisällä kuin laajemmin yhteiskunnassa. Tarvitsemme paikallisesti relevanttia ja yhteisöistä itsestään nousevaa kehittämistä, tutkimusta ja yhteiskunnallista keskustelua. Siksikin yhdyskuntatyö ja siihen liittyvät perinteet on erityisen tärkeää nostaa uudelleen teoreettiseen tarkasteluun ja käytännön toimintaan juuri tässä ajassa. Yhteisöllinen työote, ekologisuus ja maatasolle pyrkiminen tarkoittavat myös tutkimuksen teon käytännöissä itsestäänselvyyksien kyseenalaistamista, välittämistä, väleissä toimimista, suhteissa olemista, katkosten tunnistamista ja uusien siltojen rakentamista käytännön ja teorian, taidon ja tiedon, meidän ja muiden välille.

Kiitokset

Suuri kiitos yhdessä tekemisestä ja ajattelemisesta Kesannon ensimmäisen kesän puutarhaporukalle eli Hannalle, Keijolle, Lauralle, Markulle, Pirjolle, Riitalle, Ruskalle, Tainalle ja Tiialle. Kiitos myös kaikille puutarhaa tukeneille tahoille ja kotikaupunkini Lahden monimuotoiselle elämälle.

Lähteet

- Adams, T. E. & Holman Jones, S. & Ellis, C. (2015) *Autoethnography*. Oxford, Oxford University Press.
- Autto, J. & Nygård, M. (2015) Johdanto: Mitä on hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus? Teoksessa Autto, J. & Nygård, M. (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus* 8–40. Rovaniemi, Lapin yliopistokustannus.
- Bailey, S. & Hendrick, A. & Palmer, M. (2018) Eco-Social Work in Action: A Place for Community Gardens. *Australian Social Work* 71(1) 98–110.
- Besthorn, F. H. (2012) Deep Ecology's contributions to social work: A ten-year retrospective. *International journal of social welfare* 21 248–259.
- Berglund, E. (2020) Troubled landscapes of change: Limits and natures in grassroots urbanism. Teoksessa Lounela, A., Berglund E. & Kallinen, T. (toim.) *Dwelling in Political Landscapes. Contemporary Anthropological Perspectives* 196–212. Helsinki, Finnish Literature Society.
- Butler, J. (2015) *Notes toward a performative theory of assembly*. Cambridge & London, Harvard University Press.
- Coates, J. (2018) Exploring the roots of the environmental crisis: opportunity for social transformation. *Critical Social Work* 4(1).
- Denzin, N. K. (2002) Social Work in the Seventh Moment. *Qualitative Social Work* 25(1) 25–38. <https://doi.org/10.1177/147332500200100102>
- Denzin, N. K. (2003) Reading and writing performance. *Qualitative Research* 3(2) 243–268. <https://doi.org/10.1177/14687941030032006>
- Dodo ry (2019) *Kääntöpöydän manifesti*. <<https://kaantopoyta.fi/manifesti/#intro>>. 1.9.2019.
- Dominelli, L. (2012) *Green Social Work. From Environmental Crisis to Environmental Justice*. Cambridge, Polity Press.
- Hamington, M. (2004) *Embodied Care: Jane Addams, Maurice Merleau-Ponty, and Feminist Ethics*. Illinois, University of Illinois Press.
- Helne, T., Hirvilampi, T. & Laatu, M. (2012) (toim.) *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Helsinki, Kelan tutkimusosasto.
- Hermansen, O. F. (1975) *Socialt arbete i närmsambället*. Lund, Wahlström & Widstrand.
- Hirvilampi, T. (2015) *Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Helsinki, Kelan tutkimusosasto, Sosiaali- ja terveysalan tutkimuksia 136.
- Holman Jones, S. (2019) Living an Autoethnographic Activist Life. *Qualitative Inquiry* 25(6) 527–528.
- Holman Jones, S. & Adams, T.E. & Ellis, C. (2013) Coming to know Autoethnography as More than a Method. Teoksessa Holman Jones, S. & Adams T.E. & Ellis C. (toim.) *Handbook of Autoethnography* 17–47. London, Routledge.
- Högbacka, R. & Aaltonen, S. (2015) Refleksiivisyyden ulottuvuudet. Teoksessa Sanna Aaltonen & Riitta Högbacka (toim.) *Umpikeuhasta oivallukseen. Refleksiivisyys empirisessä tutkimuksessa*. Tampere, Tampere University

- Press 9–31.
- Ingold, T. (2018) Anthropology Between Art and Science: An Essay on the Meaning of Research. *Field - A Journal of Socially-Engaged Art Criticism* 11. <<http://field-journal.com/issue-11/anthropology-between-art-and-science-an-essay-on-the-meaning-of-research>>. 20.1.2020
- Jokinen, A. & Viljanen, V. & Willman, K. (2011) Kaupunkiluonto käsin tehtynä. Pispalan ryytimaa ja tiheän paikan synty. *Alue ja ympäristö* 40(2) 35–48.
- Karisto, A. & Karjalainen, P. & Seppänen, M. (2003) Lähiöt, kaupunkisosaaliyö ja projektitoiminta. Teoksessa Kopomaa, T. (toim.) *Kohiti kaupunkisosaaliyöitä. Haasteena tasapainoinen kaupunki* 229–250. Helsinki, Palmenia-kustannus.
- Kivipelto, M. & Saikkonen, P. (2017) Sosiaaliyö ekologisiin rajoihin mahtuvassa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Hänninen, S. & Saikkonen, P. (toim.) *Hyvinvointivaltio ylittää jälkeensä* 26–46. Helsinki, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kurki, L. (2000) *Sosiokulttuurinen innostaminen. Muutoksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Lahden kaupunki (2020) *Osallistu ja vaikuta!* <<https://www.lahti.fi/paatoksenteke/osallistujavaikuta>>. 1.6.2020.
- Lahden kaupunki (2021) *Osallisuusmalli*. <<https://www.lahti.fi/kaupunki-ja-paatoksenteke/osallistu-ja-vaikuta/osallisuusmalli/>>. 24.10.2021.
- Laininen, H. (2018) Lukijalle. Teoksessa Laininen, H. (toim.) *Taiteen metsitymisestä - Harjoitteita jälkei-fossiilisiin oloihin* 4–15. Helsinki, Taideyliopiston Kuvataideakatemia.
- Larkio, S. (2017) Rouheat rokkijätkät ottivat Sopenkorven haltuun: kulttuurikeidas Kesannon avajaisia vietetään lauantaina. *Etelä-Suomen Sanomat* 26.5.2017. <<https://www.ess.fi/paikalliset/713458>>. 1.2.2020.
- Lehtonen, M. (2014) *Maa-ilma*. Tampere: Vastapaino.
- Lummaa, K. (2019) *Tekojen ja valintojen merkityksestä*. BIOS-tutkimusyksikön blogi. <<https://bios.fi/tekojen-ja-valintojen-merkityksista/>>. 2.7.2019.
- Matthies, A-L. & Närhi, K. (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaaliyön viitekehyksessä. Teoksessa Pohjola, A, Laitinen, M. & Seppänen, M. (toim.) *Rakenteellinen sosiaaliyö. Sosiaaliyön tutkimuksen vuosikirja* 87–95. Kuopio, UniPress.
- Matthies, A-L. & Närhi, K. (2016) (toim.) *Ecosocial transition in society. Contribution of social work and social policy*. Routledge Advances in Social Work. Lontoo, Routledge.
- Matthies, A-L. & Peeters, J. & Hirvilampi, T. & Stamm, I. (2020) Ecosocial innovation enabling social work to promote new forms sustainable economy. *International journal of social welfare* 01–12. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12423>
- McKinnon, J. & Alston, M. (toim.) *Ecological social work. Towards social sustainability*. London, Palgrave.
- Nettle, C. (2014) *Community Gardening as Social Action*. Surrey: Ashgate.
- nikolic, m. & Skinner, S. (2019) Community. *Philosophy Today* 63(4) 887–901. <https://doi.org/10.5840/philtoday202014299>
- Närhi, K. & Matthies, A-L. (2016) Conceptual and Historical Analysis of Ecological Social Work. Teoksessa McKinnon, J. & Alston, M. (toim.) *Ecological Social Work. Towards social sustainability* 19–38. London, Palgrave.
- Närhi, K. & Matthies, A-L. (2018) *Ympäristötyösuunnitelma suomalaisessa sosiaaliyön tutkimuksessa*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, YFI julkaisuja 5.
- Närhi, K., Hirvilampi, T. & Matthies, A-L. & Stamm, I. (2019) Social workers' views on ecosocial transition in society. Seminaariesitelmä. Social Work and Sustainability – Research-Based Knowledge and Experiences from the Practice 15–16.4.2019, Jyväskylän yliopisto.
- Peeters, J. (2012) The place of social work in sustainable development: Towards ecosocial practice. *International Journal of Social Welfare* 21 287–298. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2397.2011.00856>
- Puurunen, P. (2019) *Jane Addamsin sosiaaliyökäsityksen rakentuminen*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 203. Itä-Suomen yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-3194-8>>.
- Pyry, N., Kaakinen, I. & Willman, K. (2017) Asuminen on osallistumista: kodin laajentuminen kaupunkitilaan puutarhahankkeissa. Teoksessa Bäcklund, P. & Häkli, J. & Schulman, H. (toim.) *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä* 260–278. Tampere, Tampere University Press.
- Rannikko, A. & Rannikko, P. (2021) Autoetnografia ja väkänemisen kulttuuri. Teoksessa Rynnänen, S. & Rannikko, A. (toim.) *Tutkiva mielikuviutus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä* 43–60. Jyväskylä, Gaudeamus.
- Ranta-Tyrkkö, S. (2017) Sosiaaliyön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökuiriin maailmassa. Teoksessa Enroos, R. & Mäntysaari, M. & Ranta-Tyrkkö, S. (2017) *Mielekäs tutkimus. Näkökulmia sosiaaliyön tutkimuksen missioihin* 114–139. Tampere: Tampere University Press.
- Ranta-Tyrkkö, S. (2020) Natureculture dilemmas in Northern Finland. Guiding post-anthropocentric social work through the mire. Teoksessa Vivienne Bozalek & Bob Pease (toim.) *Post-Anthropocentric Social Work. Critical Posthuman and New Materialist Perspectives* 198–207. London, Routledge.
- Rodman, G. (2014) *Why Cultural Studies?* Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118941850>
- Ronby, A. (1995) *Mobilising Local Community*. Averbury, Aldershot and Brookfield.

- Roivainen, I. (2008a) Kansalaiskeskeinen sosiaalityö ja yhteisöt. Teoksessa Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki, R. & Raitakari, S. (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö: kansalaisen vai asiakkaan asialla?* 16–18. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Roivainen, I. (2008b) Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstä? Teoksessa Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki R. & Raitakari, S. (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö: kansalaisen vai asiakkaan asialla?* 19–34. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Salminen, A. (2015) *Kokeellisuudesta. Historiallisesta avantgardesta jälkefossiliiseen elämään*. Helsinki, Poesia.
- Seppänen, M. (2001) *Liipolan onni. Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkaille*. Helsinki, Helsingin yliopisto, Tutkimus- ja koulutuskeskus Palmelian tutkimuksia 6.
- Sjöberg, S. & Turunen, P. (2018) *Sambällsarbete: aktorer, arenor och perspektiv*. Studentlitteratur AB.
- Sjöberg, S. & Turunen, P. (2019) Ecosocial change and community resilience: The Case of ”Bönan” in glocal transitional. *Journal of Community Practice* 27(3) 231–248.
- Stamm, I. (2021) Ecosocial work and services for unemployed people: the challenge to intergrate environmental and social sustainability. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2021.1975154>
- St. Pierre, E. A. & Pillow, W. (2000) Introduction: Inquiry among the ruins. Teoksessa St. Pierre, E. A. & Wanda Pillow (toim.) *Working the ruins. Feminist Poststructural Theory and Methods in Education* 1–24. New York: Routledge.
- Suoranta, J. & Ryyänen, S. (2014) *Taisteleva tutkimus*. Helsinki, Into.
- Tienari, J. & Kiriakos, C. (2020) Autoetnografia. Teoksessa Puusa, A. & Juuti, P. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät* 282–295. Helsinki, Gaudeamus.
- Toyosaki, S. & Penseau-Conway, S. L. (2013) Autoethnography as a praxis of social justice. Teoksessa Holman Jones, S. & Adams, T.E. & Ellis, C. (toim.) *Handbook of autoethnography* 557–575. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315427812>
- Turunen, P. (2012) Muuttuva yhdyskuntatyö osana Pohjoismaiden sosiaalityötä. Teoksessa Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki, R. & Raitakari, S. (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö: kansalaisen vai asiakkaan asialla?* 43–60. Jyväskylä, PS-Kustannus.
- Vehviläinen, M. (2014) Syömisestä politiikka arjessa. Teoksessa Sari Irni, Mianna Meskus & Venla Oikonen (toim.) *Muokattu elämä. Teknotiede, sukupuoli ja materiaalisuus* 305–341. Tampere: Vastapaino.
- Virtanen, H. (2018) Osansa jokaisella -osallistumisen ja tekemisen mahdollisuuksia Lahdessa. Teoksessa Oijala, M. & Oksa, J. & Andresson, H. & Nummela, O. (toim.) *Muuttuva osaaminen*. Lahti, Päijät-Hämeen tutkimusseura.
- Vilkamaa-Viitala, M. (2008) Kesannointia maalla ja kaupungissa. Kotus-blogi. 8.7.2008. <https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/sana_sanasta_ajan_sanojen_taustaa_%282005_2013%29/kesannointia_maalla_ja_kaupungissa>. 15.10.2019.
- Willman, K. (2015) Yhteisöllisen kaupunkiviljelyn keholliset merkitykset. *Alue ja ympäristö* 42(2) 30–44.
- Witkin, S. L. (2014) Autoethnography. The Opening Act. Teoksessa Witkin, S. L. (toim.) *Narrating Social Work through Autoethnography*. New York, Columbia Press.

Antti Wallin^a

Ekogentrifikaatio: kaupunkien kestävyysmurroksen kiusallinen seuralainen

Eco-gentrification: An uninvited companion of the urban sustainability transition

Cities try to create economic growth and now urgently meet the sustainable development goals. This urban sustainability transition is carried out through various sustainable urban development measures. Cities' abandoned brownfields are cleaned up and redeveloped for residential and commercial use, new parks are found, old buildings and neighborhoods are renovated to become more energy-efficient and to face the consequences of climate change. Sustainable urban development also draws affluent people to the inner cities closer to commercial services, public transportation, and pleasant scenic and environmental amenities. This article reviews eco-gentrification research. It defines eco-gentrification as a neighborhood's socio-economic change into an affluent neighborhood that is intentionally or unintentionally carried out by symbolic and/or material ecological improvements. This article looks at international research literature to seek answers to how the urban sustainability transition may affect residential differentiation and displacement. Analytical questions presented to the literature are what forms eco-gentrification may take, how the sustainability transition affects the dynamics of residential differentiation, and what should be done about it. The article provides an understanding of the unexpected social impacts of the sustainability transition. Critical empirical research should now be focused on sustainable urban development measures to develop socially fair and ecologically effective policies.

Keywords: eco-gentrification, sustainability transition, sustainable urban development, displacement

Johdanto

YK julkaisi vuoden 2020 lokakuussa 418 sivuisen asiantuntijaraportin maailman kaupungistumisen tilasta: *The Value of Sustainable Urbanization* (UN-Habitat 2020). Kuten odotettavaa oli, raportissa kuulutetaan kiireellisten ilmastotoimien perään ja pohdiskellaan vallitsevaa koronavirusta. Verkossa järjestetyssä julkaisutilaisuudessa oli kuitenkin yllättävää

^a Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto, antti.wallin@tuni.fi

se, kuinka tiukasti arvioinnissa ja valmistelussa mukana olleet tutkijat ottivat kantaa kestävän kaupunkikehityksen sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Heidän huolensa oli, että kaupunkien kestävän kehityksen politiikka palvelee enemmän kaupunkien varakkaita kuin huono-osaisia asukkaita.

Kestävyydestä, vihreydestä ja ympäristön huomioimisesta on tullut kaupungeille tärkeää samalla kun kaupunkienvälinen kilpailu kansainvälisistä sijoituksista, turisteista ja hyvätuolisista asiantuntijoista on koventunut. Samoin on kasvanut kansainvälinen poliittinen paine hillitä ilmastonmuutosta ja suojella luonnon monimuotoisuutta. Yhteiskuntien nopeaa sopeutumista vastaamaan ihmisten toimet maapallon kantokyvyn rajoihin nimitetään kestävyysmurrokseksi (esim. Furman ym. 2020; Lyytimäki 2020). Ideaalina on ekohyvintivaltio: hyvinvointivaltio, joka toimii ekologisen kantokyvyn raameissa. Kaupungeissa kestävyysmurrokseen vastataan erilaisten kestävyystoimien avulla, kuten tiivistämällä kaupunkirakennetta sekä investoimalla energiatehokkuuteen ja kaupunkivihreään. Kaupunkien kestävyystoimet eivät välttämättä hyödytä kaikkia kaupunkilaisia tasavertaisesti. Ekohyvintivaltiota kehittäessä tulee huomioida myös kaupunkien kestävyystoimien sosiaaliset vaikutukset.

Kestävyystavoitteet ovat tulleet osaksi kaupunkipolitiikkaa ja osaltaan myös kaupunkilaiset ovat omaksuneet ekologisesti kestävämpiä elämäntapoja (Winter 2017). Asuminen, liikkuminen, syöminen ja muut jokapäiväisen elämän kulutustavat näkyvät kaupungissa. Entistä useammat hyvin toimeentulevat kaupunkilaiset haluavat elää kävelyetäisyydellä olevien palveluiden, puistojen ja julkisen liikenteen äärellä (esim. Rice ym. 2020). Asuinpaikka on perinteisesti ollut tärkeä symbolinen erottautumistekijä, mutta nyt ekologisemman kulutuksen myötä myös asuinalueiden arvostukset muuttuvat. Ennen huonomaineiseksi leimattuja tai teollisuuden vuoksi saastuneita alueita puhdistetaan ja uudistetaan korkeatasoisiksi asuinalueiksi ja teollista infrastruktuuria muutetaan virkistätymiskäyttöön. Varakkaat kaupunkilaiset ovat myös valmiita maksamaan helposti saavutettavista julkisista ekologisista palveluista, kuten laadukkaista viheralueista ja hyvistä julkisen liikenteen yhteyksistä. Asuinalueen asukasrakenteen sosioekonomista muutosta varakkaiden alueeksi nimitetään gentrifikaatioksi (Glass 2013/1964; Smith 1979). Nyt alueellisen erilaistumisen prosesseihin vaikuttavat entistä enemmän myös kaupunkikehityksen kestävyystoimet.

Tässä kirjallisuuskatsauksessa tarkastelen kansainvälisen tutkimuksen valossa, miten jotkut alueet muuttuvat kestävyystoimien seurauksena varakkaiden kaupunkilaisten alueiksi ja syrjäyttävät pienituloisia tai haavoittuvassa asemassa olevia ihmisryhmiä. Tuon suomalaiselle tutkimuskentälle keskustelua, josta käytän kattokäsitteenä termiä ”ekogentrifikaatio” (ks. *eco-gentrification, ecological gentrification, environmental gentrification, climate gentrification, green gentrification, low-carbon gentrification*). Aiemman tutkimuskirjallisuuden pohjalta määrittelen ekogentrifikaation seuraavasti: ekogentrifikaatio on symbolisten ja/tai materiaalisten ekologisten toimien avulla tahallisesti tai tahattomasti tuotettua alueen asukasrakenteen sosioekonomista muutosta varakkaiden alueeksi. Tällä tarkoitan, että kaupunkien konkreettisia sekä mielikuvallisia kestävyystoimia voidaan toisinaan tarkoituksenmukaisesti käyttää niin, että pienituloiset kaupunkilaiset joutuvat muuttamaan toisaalle alueen hinnannousun seurauksena. Joskus kestävyystoimia voidaan kohdistaa nimenomaan pienituloisten asuinalueiden elävöittämiseen, mutta hyväntahtoiset toimet johtavatkin alueen kallistumiseen ja pienituloisten asukkaiden poismuuttamiseen. Etsin kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta vastausta kysymykseen, miten kaupunkien kestävyysmurros mahdollisesti vaikuttaa alueelliseen erilaistumiseen.

Seuraavassa luvussa operationalisoin ekogentrifikaation käsitettä suhteessa läheisiin tutkimuskenttiin. Tämän jälkeen esittelen tarkemmin tutkimusaineistona toimivan tutkimuskirjallisuuden. Tarkemman analyysin kohteeksi olen valinnut 34 englanninkielistä tutkimusartikkelia, joilta kysyn: i) millaisia muotoja ekogentrifikaatiolla on, ii) miten kestävyysmurros vaikuttaa alueellisen erilaistumisen dynamiikkaan, ja iii)

miten ekogentrifikaatioon pitäisi puuttua. Lopuksi teen yhteenvetoa ja esitän uusia tutkimuskysymyksiä sekä kuulutan suomalaisia tutkijoita kohdistamaan empiiristä huomiota kestävyysmurroksen sosiaalisiin vaikutuksiin.

Kestävyyismurros ja gentrifikaatio

Hyvinvoivassa pohjoisessa puhe kestävästä kaupungista kietoutuu yhteiskunnan siirtymiseen teollisesta jälkiteolliseen talouteen. Aiemmin kaupunkien elinvoima nojasi teollisuuteen, jonka toimintaedellytyksiä viranomaiset pyrkivät turvaamaan. Globalisaation ja kiihtyvien pääomavirtojen seurauksena tuotannon siirtäminen halvemman työvoiman ja sallivamman ympäristölainsäädännön maihin on kuitenkin tullut taloudellisesti kannattavaksi. Tästä syystä teolliseen tuotantoon nojanneiden kaupunkien on pitänyt keksiä uusia keinoja vetää pääomia puoleensa ja keksiä käyttöä tyhjiksi jääneille teollisuusalueille (esim. Harvey 2001).

Kaupunkien sopeutuessa jälkiteolliseen tuotantopohjaan ja samalla ilmastonmuutoksen asettamiin kansainvälisiin politiikkavaatimuksiin ilmenee uudenlaisia erilaistumisen rakenteita. Kestävyyismurros on jo alkanut muuttaa kaupunkeja erilaisten kestävyystoimien myötä. Kaupunkien kestävyystoimia ovat muun muassa panostukset uusiin puistoihin ja viheralueisiin, teollisuusalueiden puhdistaminen ja muuttaminen asuinkäyttöön, kiinteistöjen energiansäästöön ja ilmastoresilienssiin tähtäävät toimet sekä myös monet joukko- ja kevyenliikenteen parantamishankkeet. Kestävyystoimet parantavat kaupunkielämän laatua. Samalla entistä useammat keski- ja hyvätuloiset kaupunkilaiset hakeutuvat asumaan laadukkaiden palveluiden sekä elävän ja vihreän kaupunkitilan ääreen. Toiset alueet alkavat muuttua varakkaiden asuinalueiksi eli ne gentrifioituvat.

Gentrifikaation käsitettä käytti ensimmäisen kerran Ruth Glass vuonna 1964. Glass tarkasteli Lontoon työväenluokkaisten alueiden sosiaalista ja kulttuurista muutosta tilanteessa, jossa niille alkoi muuttaa valkokaulustyöntekijöitä syrjäyttäen pienituloisempia asukkaita (Glass 2013/1964). Vuonna 1979 Neil Smith julkaisi artikkelin, jossa hän esitteli kuuluisan teoriansa maankorkoerosta (*rent gap theory*). Hän huomasi, että pääomasijoittajat olivat alkaneet uudestaan kiinnostua kaupungeista. Teorian mukaan huonosti ylläpidetyt alueet ja kiinteistöt tulevat houkuttelevimmiksi alueiden tai kiinteistöjen kehittämisen seurauksena, jolloin niistä voidaan saada parempaa tuottoa. Toisin sanoen kiinteistöjen nykyisen korkotuoton ja potentiaalisen korkotuoton väliin on muodostunut kuilu. Maan ja kiinteistöjen korkotuottoa voi nostaa muun muassa rikollisuuden vähentäminen, rakennuksen remontointi, kulttuuriset palvelut, ympäristön parantaminen tai alueen puhdistaminen teollisuuden saasteista. Kun alueen asumiskustannukset alkavat nousta, pienituloiset ja haavoittuvassa asemassa olevat asukkaat joutuvat siirtymään toisaalle. Smith esitti, että tämä ilmentää kuitenkin vasta kiinteistösijoittajien kiinnostuksen heräämistä ydinkaupunkia kohtaan, mutta prosessin jatkuessa myös keski- ja hyvätuloiset ihmiset alkavat muuttaa esikaupungeista takaisin ydinkaupunkiin.

Yleensä gentrifikaation ajatellaan olevan prosessi, jossa pienituloiset asukkaat hädätään alueelta hyvätuloisten asukkaiden tieltä (*displacement*). Aina taustalla ei kuitenkaan ole aiempien asukkaiden häätämistä. Kyse voi olla siitäkin, että esimerkiksi entinen puisto, teollisuusalue tai muu alue kaupungista uudistetaan hyvätuloisia kaupunkilaisia ajatellen, jolloin muut kaupunkilaiset suljetaan ulos alueen kehittämisestä. Voimakkaasti kasvavien kaupunkien gentrifikaatio voi johtaa pahimmillaan siihen, että pieni- tai edes keskituloisilla ihmisillä ei ole enää mahdollisuuksia asua ydinkaupungissa, vaikka he olisivat aina asuneet ja työskennelleet siellä (Lees ym. 2016). Gentrifikaatio on myös Suomessa tunnistettu ilmiö (esim. Karhula 2015).

Viime vuosina vanhojen teollisuuskaupunkien elinkeinoviranomaiset ovat hakeneet uutta kasvua kestävydestä niin Manchesterissä ja Leedsissä (While ym. 2004) kuin Malmössä (Holgersen & Malm 2015) ja Tampereella (Jokinen ym. 2018). While ja kumppanit (2004) totesivat, että teollisuuden jälkien puhdistaminen palveli Manchesterin ja Leedsin uutta ”kestävän kaupungin” imagon rakentamista. Holgersenin ja Malmin (2015) mukaan myös

Malmössä on tehty mittavia ekologisia uudistuksia kohti jälkiteollista kaupunkia. Kaupunki on onnistunut houkuttelemaan luovia yrityksiä ja hyvätuloisia asukkaita, mutta samalla kaupunki on sosiaalisesti jakaantunut (Holgerson & Malm 2017). Jokinen ja kollegat (2018) taas ovat tarkastelleet Tampereen kaupunkistrategiaa ja havainneet, että kestävyyspuhetta on käytetty tukemaan isoja infrastruktuurihankkeita sekä kaupungin kasvutavoitteita. Uudistuksilla kaupungit pyrkivät houkuttelemaan korkean tuottavuuden yrityksiä, hyvätuloisia asukkaita ja turisteja.

Kaupungit pyrkivät tappamaan kaksi kärkeä yhdellä iskulla liittämällä kestävyuden osaksi kaupunkistrategiaansa: ne yrittävät vastata sekä ekologiseen kriisiin että taloudellisiin kasvuvaateisiin (Holgerson & Malm 2015). Kestävyyspuheella voidaan perustella mittavia infrastruktuurihankkeita, mutta usein perimmäisenä tavoitteena on pikemminkin kaupungin kasvu kuin päästöjen vähentäminen. Kyse ei kuitenkaan ole vain kestävyyspuheesta. Konkreettiset panostukset kaupungin kestävyteen kohdistuvat kuitenkin usein keskustan läheisille ränsistyneille alueille, joiden kehittämisestä voidaan saada suuria voittoja tai alueille, joiden ympäristöarvoja, kuten rantoja ja viheralueita pystytään hyödyntämään houkuttelevuuden lisäämiseksi (esim. Rosol 2013; Long 2016; Jocoy 2018). Martin ja muut (2019, 647) huomauttavat, että myös EU:n avokätisesti tukemat uuteen älyteknologiaan perustuvat kestävyysprojektit kohdistuvat useimmiten tarkasti rajatuille asuinalueille, minkä vuoksi ne pikemminkin lisäävät asuinalueiden erilaistumista.

Kestävän kaupunkikehityksen sosiaalisista vaikutuksista on kirjoitettu 2000-luvun alusta alkaen, mutta termiä ”ekologinen gentrifikaatio” käyttää kaupunkitutkimuksen kentällä ensimmäisten joukossa Sarah Dooling vuonna 2009. Hän tarkasteli Seattlen puistoissa asuvia kodittomia, jotka häädettiin puistouudistuksen yhteydessä. Tutkimuksen mukaan puistosuunnittelijat määrittivät puistojen ympäristöarvot tärkeämmiksi kuin kodittomien tarpeet majoittua puistoissa. Näin ekologisia arvoja käytettiin vauhdittamaan alueen sosiaalista muutosta (Dooling 2009). Samana vuonna Noah Quastel (2009) tarkasteli, kuinka kestävyyspuheella perusteltiin Vancouverin täydennysrakentamista ja uusia kestäviä elämäntapoja. Hänen mukaansa asuminen hyvien palveluiden ja joukkoliikenteen ääressä, kävelyn ja pyöräilyn suosiminen, autoilun välttäminen ja ekologinen syöminen alkavat näyttää luokkasidonnaisilta eronteoilta (Quastel 2009, 705). Varakkaiden ihmisten kiinnostus kestäviä elämäntapoja kohtaan saattaa kaventaa pienituloisten kaupunkilaisten mahdollisuuksia asua ydinkaupungissa. Ekogentrifikaation käsitteen valossa kaupunkien kestävyysmurroksen hedelmät näyttävät jakaantuvan epätasaisesti.

Aineisto ja menetelmät

Tämän laadullisen systemaattisen kirjallisuuskatsauksen (Snyder 2019; Krings & Schusler 2020) yleinen tutkimuskysymys on: miten kaupunkien kestävyysmurros mahdollisesti vaikuttaa alueelliseen erilaistumiseen? Kysymyksen haen vastausta tutkimuskirjallisuudesta, jolta kysyn tarkempia analyttisiä kysymyksiä. Tutkimusasetelmani rakentaminen kulki kirjallisuuden yleisestä kartoittamisesta yksityiskohtaisemman otoksen muodostamiseen, analyttisten kysymysten esittämiseen ja vastausten analysointiin. Uteliaisuuteni ekogentrifikaation tarkasteluun juontaa kriittisen kaupunkitutkimuksen kentälle, josta löysin kaupunkien kestävyystoimien sosiaalisiin vaikutuksiin keskittyvää kirjallisuutta. Aluksi tarkastelin laajasti englanninkielistä tutkimuskenttää ja pyrin löytämään ekogentrifikaatiolle läheisiä termejä. Samankaltaisia teemoja käsitellään myös ilman ekogentrifikaation käsitteen käyttöä esimerkiksi kestävyysmurroksen sosiaalisten vaikutusten, kaupunkisuunnittelun ja ympäristöoikeudenmukaisuuden tutkimuksessa. Rajasin kuitenkin tutkimuskenttää kiinnittyen erityisesti ekogentrifikaation käsitteeseen. Tutkimuskentän kartoituksen tavoitteena oli piirtää yleinen kuvaus kirjallisuudesta sekä ymmärtää sen keskeisiä erityispiirteitä. Käytin kirjallisuushakujen tekemiseen Tampereen yliopiston kirjaston

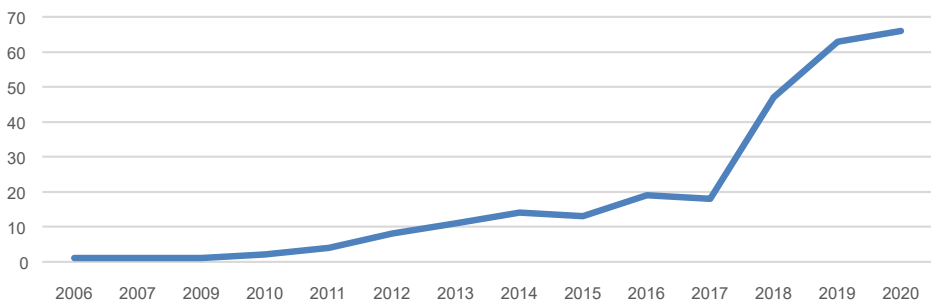
hakuportaalia¹. Alustavan kirjallisuuskartoituksen jälkeen tein seuraavan haun:

Kaikki kentät: "eco-gentrification" OR "environmental gentrification" OR "green gentrification" OR "climate gentrification" OR "ecological gentrification" OR "low-carbon gentrification"

Rajaukset: kansainväliset artikkelit, vertaisarvioidut lehdet, saatavilla verkossa, englanninkieliset

Haun ulkopuolelle jätin muut kuin tieteelliset artikkelit, kuten kirjat ja opinnäytteet. Kohdistin haun vain englanninkielisiin vertaisarvioituihin tutkimusartikkeleihin, koska niissä voidaan ajatella olevan alan tuorein tutkimustieto. Tulokseksi sain 357 artikkelin tietuetta vuosilta 2005–2020 (15.3.2021). Vein kaikki tietueet RefWorks lähdeviitteiden hallintaohjelmistoon ja tarkistin ne poistaen kaikki useampaan kertaan esiintyvät hakutulokset. Seuraavaksi poistin lehtien kirjoitukset, jotka eivät olleet tutkimusartikkeleita, kuten kirjoittajaesittelyt tai lehden sisällön esittelyt, kirja-arviot ja lyhyet kommentaarit. Lisäksi poistin kaikki tietueet, jotka eivät sisältäneet abstraktia. Jäljelle jäi 268 tietuetta. Vein artikkelitietueet tämän jälkeen NVivo-ohjelmistoon, jossa sain tehtyä Excel-matriisin, josta ilmenee artikkelitietueiden kirjastotiedot, kuten kirjoittajat, julkaisuvuosi, otsikko ja lehti. Tämän tarkastelun avulla sain rakennettua yleisen ymmärryksen tutkimuskirjallisuudesta, sen ilmaantumisesta, keskeisistä julkaisukanavista ja tutkijoista. Omaksi tutkimussuuntaukseksi ekogentrifikaatio näyttää muodostuneen hieman yli kymmenen vuotta sitten ja viime vuosina keskustelu on lisääntynyt huomattavasti (kuva 1). Keskustelua käydään erityisesti yhteiskuntatieteellisen kaupunkitutkimuksen ja ympäristötutkimuksen lehdissä (kuva 2).

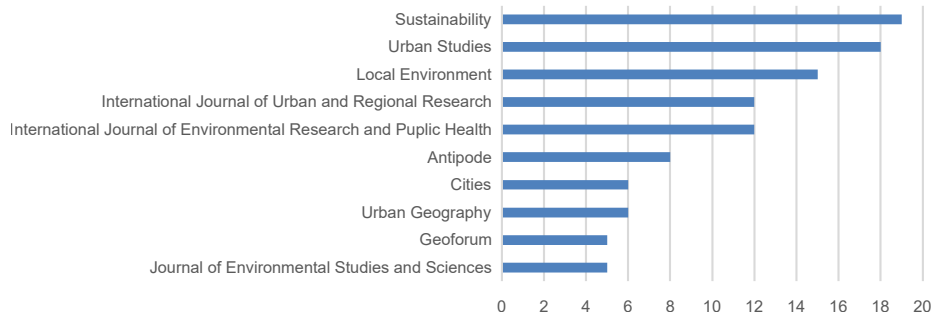
Aineiston muodostamisen seuraavassa vaiheessa tein saman haun kuin edellisessä vaiheessa, mutta lisäsin hakukriteeriksi, että artikkelin otsikon pitää sisältää joku hakusanoista. Tulokseksi sain 45 tietuetta vuosilta 2009–2020. Näistä poistin jälleen useampaan kertaan tulleet tietueet sekä muut kuin tutkimusartikkelit, jolloin jäljelle jäi 34 artikkelia. Tästä joukosta en ole tehnyt rajausta tutkimustyyppin pohjalta, vaan otokseen on valikoitu sekä empiirisiä että käsitteellisiä tutkimuksia. Tässä vaiheessa tarkastelin,

Kuva 1. Ekogentrifikaatiosta julkaistujen tutkimusartikkelien määrä (N = 268) on lisääntynyt huomattavasti vuosien 2006 ja 2020 välillä.

Figure 1. The publication of research articles dealing with eco-gentrification has increased significantly from 2006 to 2020 (N = 268).

¹ Valitsin hakuportaaliksi Tampereen yliopiston kirjaston Andor-hakukoneen, sillä se hakee aineistoa samanaikaisesti tuhansista CDI indeksin tietokannoista (Ex Libris Central Discovery Index). Mukana ovat tunnetuimmat tietokannat, kuten esimerkiksi Scopus, IngentaConnect, Web of Science, ProQuest Central, IBSS, Academic Search Ultimate, Sociological Abstracts, Taylor & Francis, DOAJ ja SAGE. Andorin käyttö on huomattavasti tehokkaampaa kuin yksittäisten tai muutamien valikoitujen tietokantojen käyttö ja se tavoittaa erittäin kattavasti englanninkielisen vertaisarvioidun tutkimuskirjallisuuden. Huonona puolena on, että samoja tuloksia tulee eri tietokannoista, minkä vuoksi useaan kertaan tulleita tietueita pitää poistaa manuaalisesti hakutuloksista.

Kuva 2. Kymmenen yleisintä lehteä ekogentrifikaation alalla julkaisi yhteensä 106 artikkelia otoksen 268 artikkelista vuosien 2006–2020 välillä. Lehdissä julkaistaan erityisesti yhteiskuntatieteellistä kaupunkitutkimusta ja ympäristötutkimusta.

Figure 2. The ten most common journals in the field of eco-gentrification published 106 articles of the 268 articles included in the sample size. These journals publish social scientific urban studies and environmental research.

minkä tyyppisiä artikkeleja jäi otoksen ulkopuolelle. Nämä olivat pääasiassa samantyyppisiä tapaustutkimuksia kuin otokseen päätyneet tutkimukset sekä ekogentrifikaatiota sivuavia tutkimuksia. Artikkelin otsikossa ilmaistu jokin ekogentrifikaation alakäsite rajasi erittäin hyvin tutkimusaihetta. Tämä on oletettavasti tutkijoille myös tapa asemoida omaa tutkimustaan kyseiselle nousevalle tutkimuskentälle. Näin ollen otokseeni sisältyi varsin hyvin juuri kyseistä tutkimusongelmaa käsittelevät tutkimukset sekä alan keskeiset tutkijat. Tallensin tietokoneelle nämä 34 artikkelia tarkempaa analyysia varten. Artikkeleista suurin osa oli sekä tilastollisia että laadullisia tapaustutkimuksia. Näistä amerikkalaisiin tapauksiin perehdyttiin 22:ssa, eurooppalaisiin kuudessa, aasialaiseen tapaukseen yhdessä, yhdessä vertailtiin aasialaista ja eurooppalaista tapausta, kaksi tutkimusta oli käsitteellisempiä tarkasteluja, yksi oli kirjallisuuskatsaus ja yhdessä tarkasteltiin elokuvia. Olen luokitellut tarkemman analyysin kohteeksi valitsemani 34 artikkelia julkaisun keskeisimmän tarkastelun kohteen mukaan (taulukko 1). Kaikki artikkelit löytyvät myös lähdeluettelosta.

Aineiston analyysi eteni seuraavasti. Luin artikkeleja kysyen niiltä, miten artikkelissa määritellään ekogentrifikaatio, minkä tyyppinen tutkimus on (käsitteet, teoria, aineistot ja menetelmät), miten erilaistumisen dynamiikka artikkelissa ymmärretään ja mitä asialle pitäisi tehdä. Alleviivasin artikkeleja PDF-selaimessa, täytin aineistolta kysyttäviä vastauksia analyysitaulukkoon sekä tein artikkeleista muistiinpanoja. Tämän jälkeen aloin tekemään alleviivauksista, analyysitaulukon vastauksista ja muistiinpanoista synteesejä sekä etsimään eroja seuraavien analyttisten kysymysten avulla: i) millaisia muotoja ekogentrifikaatiolla on, ii) miten kestävyysmurros vaikuttaa alueellisen erilaistumisen dynamiikkaan, iii) miten ekogentrifikaatioon pitäisi puuttua? Tämän tarkastelun avulla pyrin ymmärtämään, miten kaupunkien kestävyysmurros mahdollisesti vaikuttaa alueelliseen erilaistumiseen.

Aloitan tulosten raportoinnin kuvailemalla ensin erilaisia ekogentrifikaation muotoja. Useimmat artikkelit olivat selkeästi määriteltyjä tapaustutkimuksia, joita oli varsin helppo tyyppitellä tarkastelun kohteena olevien ekogentrifikaation eri muotojen perusteella. Useissa artikkeleissa käytiin myös perusteellista käsitteellistä keskustelua, joka yhdisti tutkimuksen ekogentrifikaation muihin ilmenemismuotoihin. Ekogentrifikaation eri muotojen tyyppittelyn jälkeen tarkastelen kestävyysmurroksesta seuraavaa alueellisen erilaistumisen dynamiikkaa. Tämän jälkeen kuvaan tutkimuskirjallisuudessa esiteltyjä ratkaisuja ja politiikkasuosituksia. Viimeisessä luvussa esitän kysymyksiä jatkotutkimukselle sekä herättelen tutkijoita kiinnittämään tarkempaa huomiota kestävyysmurroksen sosiaalisiin vaikutuksiin. Tutkimuksellinen tavoitteeni on avata keskustelua suomalaiselle tutkimuskentälle kaupunkien kestävyystoimien sudenkuopista sekä lisätä tietoa ekohyvinvointivaltion kehittämiseksi.

Taulukko 1. Tarkemman analyysin kohteeksi valitut 34 artikkelia luokiteltuna tutkimuksen keskeisimmän tarkastelun kohteen mukaan.

Table 1. The 34 articles under analysis categorised by their key research focus.

Tarkastelun kohde	Julkaisu
Kaupunkien viherryttäminen	Dooling (2009), Anguelovski ym. (2018), Braswell (2018), Immergluck & Balan (2018), Maantay & Maroko, (2018), Rigolon & Németh (2018), Rigolon ym. (2019), Harris ym. (2020a), Harris ym. (2020b), Maia ym. (2020), Rigolon & Németh (2020)
Teollisuusalueiden elävöittäminen	Pearsall (2010), Eckerd (2011), Curran & Hamilton (2012), Pearsell (2012), Sandberg (2014), Kern (2015), Black & Richards (2020), Goossens ym. (2020)
Alueen ilmastoiresilienssi	Keenan ym. (2018), Aune ym. (2020), de Koning & Filatova (2020), Shokry ym. (2020)
Kestävä kaupunki uudistus	Checker (2011), Bouzarovski ym. (2018), Doherty (2018), Rice ym. (2019), Blok (2020), Ling, Hung ym. (2020), Yazar ym. (2020)
Kirjallisuus, käsitteet ja elokuvat	Pearsall & Anguelovski (2016), Anguelovski ym. (2019), Harper (2020), Krings & Schusler (2020)

Ekogentrifikaation muotoja

Kaupunkien viherryttäminen (urban greening)

Iso osa kirjallisuudesta keskittyy kaupungin viherryttämiseen erilaisten puistojen, viherkäytävien ja puutarhojen avulla. Kestävyyssmurrokseen viheralueet kytkeytyvät siten, että kaupunkien kestävyysstrategioissa tärkeänä kestävyystoimena painotetaan kaupunkivihreän lisäämistä. Viheralueiden on tutkimuksissa todettu parantavan kaupunkilaisten hyvinvointia, mielenterveyttä, seurallisuutta sekä alueen myönteistä identiteettiä. Ne myös lisäävät biodiversiteettiä, tasaavat lämpötilavaihteluja ja vähentävät ilmansaasteita (esim. Anguelovski ym. 2018, 459). Viheralueiden hyödyt eivät kuitenkaan jakaannu tasaisesti (esim. Dooling 2009). Anguelovski ja kumppanit (2018, 464) tarkastelivat Barcelonan viherryttämisen sosiaalisia vaikutuksia ja havaitsivat, että uusien puistojen lähellä korkeasti koulutettujen asukkaiden osuus lisääntyi, yksinasuvien yli 65-vuotiaiden määrä väheni ja kotitalouksien tulot nousivat. Puistot lisäsivät gentrifikaatiota erityisesti keskustan läheisillä huonokuntoisilla alueilla, kun taas tiiviillä ja huonomaineisilla asuinalueilla muutosta ei tapahtunut. Flickr-palvelussa julkaistujen valokuvien pohjalta tehdyssä jatkotutkimuksessa tutkijat havaitsivat, että gentrifioituissa puistoissa kuvattiin enemmän arkkitehtuuria ja taidetta, kun taas ei-gentrifioituissa puistoissa kuvattiin kulttuurisia ja sosiaalisia aktiviteetteja (Maia ym. 2020).

Tehtaiden jälkeensä jättämää teollisen ajan infrastruktuuria ja maisemaa halutaan myös käyttää hyväksi jälkiteollisen kaupungin kehittämisessä (esim. Sandberg 2014). Yhdysvalloissa vanhoja rautateitä on muutettu viherkäytäväksi muun muassa Atlantassa (Immergluck & Balan 2018), Chicagossa (Harris ym. 2020a; Harris ym. 2020b) ja New Yorkissa (Black & Richards 2020; Rice ym. 2020). Usein käytetty esimerkki ekogentrifikaatiosta on New Yorkin High Line eli viherkäytäväksi muutettu korotettu rautatie. Sen tavoitteena oli elävöittää huonokuntoista aluetta ja piristää alueen asukkaita, mutta siitä tulikin erityisesti hyvätuloisten kaupunkilaisten ekologinen palvelu. Black ja Richards (2020) havaitsivat, että viherkäytävän välittömässä läheisyydessä asuntojen hinnat nousivat huomattavasti, kun alueen kiinnostavuus nousi kiinteistösijoittajien silmissä. Myös isot yhtiöt, kuten Google, Facebook ja Twitter avasivat toimistoja sen varrelle, mikä taas toi alueelle entistä enemmän hyvätuloisia ihmisiä ja heitä palvelevia kalliita palveluita. Yhteisön aloitteesta lähtenyt hanke on ollut menestys kiinteistösijoittajille, kaupunkikehittäjille ja turismille, mutta pettymys paikallisille asukkaille.

Kaupungin viherryttämisen vaikutukset voivat toisinaan olla päinvastaiset kuin mitä tavoiteltiin. Näin voi käydä, jos esimerkiksi elävöittämisen seurauksena pienituloiset asukkaat joutuvatkin muuttamaan alueelta pois uusien varakkaiden asukkaiden tieltä (Maantay & Maroko 2018, 13). Maantay ja Maroko (2018) tarkastelivat Brooklynissa sijaitsevia yhteisöviljelmiä, joita oli perustettu runsaasti pienituloisten asuinalueiden tyhjiille tonteille. He havaitsivat, että jopa asukaslähtöisillä yhteisöviljelmillä on yhteys asuksrakenteen tulotason muutokselle. Samankaltaisiin tuloksiin päätyi myös St. Louisin yhteisöviljelmien sosiaalisia vaikutuksia tutkinut Braswell (2018). Yhteisölähtöiset hankkeet voivat voimaannuttaa yhteisöä, mutta niiden tuomaa elävyyttä käytetään mielellään kaupunkikehittämisen tarpeisiin mikä saattaaakin kääntyä yhteisöä vastaan.

Teollisuusalueiden elävöittäminen (brownfield redevelopment)

Ydinkaupungin tuntumasta käyttämättömäksi jääneiden teollisuusalueiden puhdistamista ja elävöittämistä perustellaan usein kestävyystoimena ja olennaisena osana kestävyysmurrosta (Eckerd 2011; ks. myös While ym. 2004). Esimerkiksi New Yorkin kestävyysstrategia (PlaNYC) painotti teollisuusalueiden puhdistamista ja elävöittämistä korkean tason asuntorakentamisen avulla (Pearsall 2010, 883). Teollisuusalueiden elävöittäminen nostaa maan ja kiinteistöjen hintoja. Erityisen haavoittuvia nouseville elinkustannuksille ovat vanhuksat, pienituloiset ja vähemmistöt. New Yorkin kohonneet hinnat ovat saaneet hyvätuloiset asukkaat muuttamaan hieman halvemmille elävöitetuille teollisuusalueille, jotka kuitenkin ovat Manhattanin läheisyydessä, vedenrannassa ja joilla on kiinnostavaa historiallista arkkitehtuuria (Pearsall 2010; 2012; Curran & Hamilton 2012). Elävöittämissuhteiden läheisyydessä taas on tapahtunut asuksrakenteen sosiaalista muutosta ja kiinteistöjen hintojen nousua. Myös palvelut ovat vaihtuneet vastamaan uusia asukkaita.

Kern (2015) huomasi, että Torontossa sijaitsevan teollisuusalueen uudelleen brändäämisen yhteydessä alueella pitkään asuneita asukkaita alettiin leimata saastuneiksi. Alueelle alkoi tulla ympäristöystävällisiä tuotteita myyviä yrityksiä, yhteisöviljelijöiden markkinat, pyöriteitä entisille ratakiskoille, kasvisravintoloita ja joogasaleja. Pornokaupat, työmaaruokat ja halpalikkeet väistyivät. Alueen työväenluokkainen väestö ja seksityöläiset nähtiin saastuneen menneisyyden symbolina, kun taas uudet palvelut ja asukkaat edustivat terveyttä ja puhtautta. Puhtauden ja terveyden tuotteistaminen ja yksilöllistäminen toimi ulossulkemisen välineenä. Samaan tapaan Belgian Ghentissä työläisten alue, Brugse Poort, gentrifioitui kun luovan luokan edustajat alkoivat vapaaehtoistyöllään elävöittää aluetta muun muassa istuttamalla kasveja kaduille, sulkemalla katuja autoilta ja parantamalla kevyen liikenteen väyliä (Goossens ym. 2020, 568). Uudet asukkaat olivat verkostoituneita ja osasivat hyödyntää pyrkimyksissään monenlaisia keinoja, minkä vuoksi he saivat helposti aloitteensa läpi. Alue alkoi muuttua alkuperäisille asukkaalle vieraksi. Tutkimus osoittaa, että elävöittämisestä seurannut gentrifikaatio voi johtaa materiaalisen häätämisen lisäksi myös symboliseen paikan tunteen menettämiseen (Goossens ym. 2020, 568).

Alueen ilmastosilienssi (climate resilience)

Ilmastonmuutos ja ympäristöuhat koettelevat alueita epätasaisesti. Hyvätuloiset ihmiset voivat maksaa korkeampaa hintaa sään ja ilmaston vaihteluita sietävistä alueista ja kiinteistöistä, mikä taas voi aiheuttaa gentrifikaatiota. Esimerkiksi maan korkeus merenpinnasta, varjoa ja tuulenvirettä tarjoava tontti, puhdas ilma, puhdas juomavesi, geologisesti vakaa maaperä, luonnon monimuotoisuus tai ilmastonvaihteluita sietävät rakennusmateriaalit vaikuttavat maan ja kiinteistöjen hinnoitteluun. Kaupunkeja koettelevat ilmastonmuutoksen vaikutukset eivät ole niin raskaita varakkaille ihmisille, koska heillä on enemmän mahdollisuuksia valita asuinpaikkansa. Floridan kiinteistöjen hintojen ja tulva-

altiuden yhteyttä tutkineet Keenan ja kumppanit (2018) havaitsivat, että maanpinnan korkeus vaikutti hintaan positiivisesti ja vastaavasti tulva-alttius negatiivisesti. De Koning ja Filatova (2020) tutkivat tulvista kärsineiden Etelä-Carolinan Beaufortin ja Greenvilleen kaupunkien myyjien ja ostajien arvioimien riskien vaikutuksia kiinteistöjen hintoihin. He havaitsivat, että varakkaat asukkaat muuttavat pois tulva-alttilta alueilta ja köyhemmät asukkaat jäävät riskialttiille alueille. Kummassakin kaupungissa köyhyys lisääntyi tulvien seurauksena (de Koning & Filatova 2020). Shokry tutkijakollegoineen (2020) taas tutki Philadelphian hulevesien hallintaa ja resilienssin infrastruktuurin sosiaalisia vaikutuksia. Heidän mukaansa ilmastoresilienssi infrastruktuuri hyödyttää erityisesti varakkaita asukkaita, kun tietyistä alueista tulee infrastruktuuriin panostamisen ansiosta houkuttelevimpia ja turvallisempia. New Orleansia vuonna 2005 koetelleen hurrikaani Katrinan seurauksena 70 prosenttia kiinteistöistä kärsi tulvavahingoista, mutta hurrikaanin jälkeen väestön tulotaso nousi ja kaupungin talous kasvoi (Aune ym. 2020), toisin kuin voisi kuvitella. Yritykset saivat halpaa lainaa ja valtio tuki runsaasti jälleenrakennusta. Rahat eivät kuitenkaan jakaantuneet tasaisesti, vaan asukkaat vaihtuivat niihin, jotka pystyivät maksamaan uudesta ja paremmasta asumisesta. Ympäristötuho sai aikaan talouskasvua, mutta se tapahtui vaihtamalla pienituloisia asukkaita varakkaampiin (Aune ym. 2020, 7).

Kestävä kaupunkiudistus (sustainable regeneration)

Kestävyyssnäkökulmien korostuminen asumisvalinnoissa sekä kiinteistösijoittajien kestävyystoimet voivat myös aiheuttaa gentrifikaatiota. Esimerkiksi rakennusten energiansäästöremonttien tai ilmastoresilienssiä parantavien korjausten yhteydessä asukaskanta voi vaihtua entistä varakkaampiin (Bouzarovski ym. 2018; Yazar ym. 2020). Bouzarovskin ja kumppaneiden (2018) tutkimuksessa Puolan Gdanskissa kaupunginhallinto sai EU-rahoitusta asuinalueen kestävyuden parantamiseksi, mutta rakennuskannan remontoiminen johti vuokrien nousuun ja pienituloisten asukkaiden poistumiseen alueelta. Kun varakkaat ihmiset muuttavat ydinkaupunkiin vähähiilisen elämäntavan mahdollistavien palveluiden piiriin, pienituloisemmat kaupunkilaiset joutuvat muuttamaan entistä syrjemmille ja huonomaineisemmille alueille (Rice ym. 2020). Rican ja kumppaneiden (2020, 149) mukaan melkein jokaisen amerikkalaisen kaupungin ilmastosuunnitelmassa pyritään lisäämään kävelyä, pyöräilyä ja julkista liikennettä sekä tiivistämään kaupunkia. Kaupungin elävöittäminen ympäristön laatuun ja asumisen tasoon panostamalla houkuttelee ydinkaupunkiin vähähiilisesti asuvia mutta kuitenkin paljon kuluttavia hyvätulaisia asukkaita (Rice ym. 2020, 160).

Kestävyyssmurros ja alueellisen erilaistumisen dynamiikka

Kestävyysoimiin sijoittamalla voidaan houkuttaa kaupunkiin hyvätulaisia asukkaita, korkean tuottavuuden yrityksiä ja turisteja. Tätä kautta kaupunki voi saada lisää verotuloja ja kiinteistösijoittajat korkeampia tuottoja. Edellä esitetty New Yorkin High Line kuvaa hyvin, miten kansalaisliikkeen aloite muuttaa ränsistyneen alueen läpi kulkenut rautatie viherkäytäväksi saikin kiinteistöjen ja asumisen hinnan lähtemään rajuun nousuun (Rice ym. 2020; Black & Richards 2020). Anguelovski ryhmineen (2019, 1065–1066) muotoilevat Smithin maankorkoeron pohjalta teorian vihreästä korkoerosta (*green gap theory*). Tällä he tarkoittavat, että kaupunkiorganisaatiot, sijoittajat ja varakkaat kaupunkilaiset voivat kestävyystoimien myötävaikutuksella kasvattaa kiinteistöjen potentiaalisia tuotto-odotuksia. Usein kestävyystoimien argumentoidaan palvelevan kaikkia kaupunkilaisia, mutta julkiset investoinnit puistoihin ja julkiseen liikenteeseen hyödyttävät kuitenkin usein erityisesti kaupunkien hyvätulaisia asukkaita (Keenan ym. 2018; Harris ym. 2020a). Julkisista varoista tuettujen uudistusten tavoitteena on myös usein muuttaa ränsistynyt tai kehityksessä paitsioon jäänyt alue varakkaiden alueeksi, mikä taas voi johtaa pienituloisten asukkaiden

häättämiseen (Kern 2014; Bouzarovski ym. 2018; Yazar 2020). Useat ekogentrifikaation tutkijat toteavat, että kaupunkien kestävyystoimet esittäytyvät epäpoliittisina, vaikka niiden pohjalla voi olla hyvinkin selvä tavoite vaihtaa alueen asukkaita varakkaampiin (esim. Checker 2011; Anguelovski ym. 2019). Kestävyystoimia ohjaa usein taloudelliset tavoitteet. Näin ollen kaupunkien kestävyysmurros on pohjimmiltaan poliittista toimintaa, millä on myös moninaisia sosiaalisia vaikutuksia.

Kestävyysmurros voi vaikuttaa kaupunkilaisten väliseen dynamiikkaan. Yhdessäkään artikkelissa ei kuitenkaan kiistetä kestävyystoimien tarpeellisuutta. Päinvastoin. Esimerkiksi viheralueiden lisääminen on täysin perusteltua, sillä niiden on todettu lisäävän liiketoimintaa, kaupunkilaisten fyysistä ja sosiaalista aktiivisuutta, yhteisön hyvinvointia sekä vähentävän rikollisuutta (Harris ym. 2020b, 934). Tutkijoiden mukaan ongelma on kestävyystoimien aiheuttama eriarvoistuminen. Uusista viheralueista voi esimerkiksi tulla toisia asukasryhmiä ulossulkevia tiloja tai vihreitä ”muureja” erilaisten yhteisöjen välille. Jos asuinalueen asukasryhmien kesken muodostuu konflikteja, heikommassa asemassa olevat asukkaat voivat alkaa vältellä muita asukkaita, vaikka se olisi sosiaalisesti kirjavalla alueella hyvinkin vaikeaa. Harris ja kumppanit (2020b, 936) kuvaavat kuinka gentrifioituvan alueen uudet valkoihoiset asukkaat ryhtyivät ilmoittamaan viranomaisille tummaihoisten nuorten kokoontumisista ja näin omimaan viherkäytävää omalle viiteryhmälleen. Hollannin Brugse Poortissa taas oli alueen asukkaiden mielestä käynnissä ”luovan luokan” tilan valtaus, mikä vähensi heidän asuinalueitaan kohtaan tuntemaa kiintymystä (Goossens ym. 2020). Luovan luokan edustajat voivat kuitenkin tuoda mukanaan myös uusia yhteisöllisiä toimintatapoja, joista hyötyvät alueen muutkin asukkaat (esim. Kern 2015; Goossens ym. 2020). Curranin ja Hamiltonin (2012) tutkimuksessa Brooklynin Greenpointin teollisuusalueelle muuttaneet varakkaat asukkaat liittoutuivat ympäristö- ja asukasaktivistien kanssa ajaakseen ympäristön parannuksia sekä puolustaakseen alueen pitkäaikaisten asukkaiden oikeuksia.

Tutkijat kutsuvat kestävyysparadoksiksi ilmiötä, jossa kestävyystoimet tuottavatkin päinvastaisia vaikutuksia kuin niillä tavoiteltiin (Anguelovski ym. 2018; Rice ym. 2020). Pienituloisten asukkaiden elintilan kapenemiseen johtavat kestävyystoimet ovat ilmeisiä kestävä kehityksen sosiaalisia tavoitteita vastaan olevia seurauksia. Nurinkurisia ekologisia seurauksia taas syntyy, kun kestäviä kulutusvalintoja arvostavat hyvätuloiset ihmiset muuttavat keskustaan. Paradoksaalisesti kaupungin kasvihuonepäästöt kuitenkin lisääntyvät, koska kestävästä kulutuksesta huolimatta hyvätuloiset kaupunkilaiset kuluttavat enemmän kuin alueella ennen asuneet pienituloiset (Rice ym. 2020, 160). Anguelovskin ja kollegoiden (2018, 463) mukaan kestävyystoimista eivät hyödykkään ne kaupunkilaiset, jotka ovat kaikista eniten kärsineet ympäristöongelmista.

Kestävyysmurroksen sosiaaliset vaikutukset voivat ilmetä alueellisesti monella eri tasolla. Yksittäiset ihmiset ja perheet voivat joutua muuttamaan pois tai heidän pitää keksiä keinoja säilyttää kotinsa asumisen hinnan noustessa ja alueen muuttuessa kulttuurisesti. Tarkastelemani kirjallisuus ei kuitenkaan kerro, mihin hädetyt asukkaat muuttavat ja onko toisaalla kaupungissa havaittavissa kestävyystoimista aiheutuvaa asuinalueiden eriytymistä. Muutosta voi tapahtua myös laajemmassa skaalassa, kun isompia alueita, kuten esimerkiksi entisiä teollisuusalueita tai huonokuntoisia asuinalueita elävöitetään (Curran & Hamilton 2012). Tällä tasolla hädetyksi voivat joutua kokonaiset asukasryhmät tai vanhaa kulttuuria edustavat yritykset (Kern 2015; Goossens ym. 2020). Tähän tasoon liittyy myös uudisgentrifikaatio, mitä voi olla esimerkiksi sellaisen teollisuusalueen elävöittäminen, jossa ei ole sillä hetkellä juurikaan asukkaita tai yrityksiä (Blok 2020, 2808). Tällöin kyse ei ole niinkään ihmisten häättämisestä vaan pienituloisten kaupunkilaisten ja pienemmän tuoton omaavien yritysten alueellisesta ulossulkemisesta. Kestävyysmurroksen vaikutukset näkyvät paikallisesti, mutta ne kytkeytyvät globaaleihin prosesseihin, kuten Blok (2020) huomauttaa. Kun länsimaissa rakennetaan ”kestäviä” kaupunkeja, niin köyhissä maissa kaivetaan mineraaleja ja tuotetaan komponentteja hyvin vaarallisissa olosuhteissa länsimaiden kaupunkilaisille. Globaalissa skaalassa rikkaan pohjolan kestävyysponnistelut

voivat ulkoistaa ympäristöongelmia köyhiin maihin ja tehdä rikkaiden maiden hyvätuloisista kaupunkilaisista ilmastomuutoksen voittajia (Blok 2020; Krings & Schusler 2020).

Miten ekogentrifikaation pitäisi puuttua?

Ekogentrifikaation tutkijat ovat osoittaneet kaupunkien kestävyyspolitiikan vaikeuden yhdistää ekologiset, sosiaaliset ja taloudelliset tavoitteet (esim. Anguelovski ym. 2019; Krings & Schusler 2020). Tutkijoiden isoin huoli kohdistuu asuntopolitiikkaan. Kestävyystoimet nostavat alueiden ja kiinteistöjen hintoja, jolloin pienituloisten mahdollisuudet asua alueella vaikeutuvat tai käyvät mahdottomaksi. Ekologisista syistä johtuvaa gentrifikaatiota on kuitenkin mahdollista hidastaa asuntopolitiikan keinoin. Yhdysvaltalaiset tutkijat suosittavat, että samalla kun tehdään panostuksia ympäristöön, pitäisi lisätä kohtuuhintaista asumista (Maantay & Maroko 2018; Rigolon ym. 2019; Rigolon & Németh 2018; Rigolon & Németh 2020). Kohtuuhintaista asumista voi kuitenkin olla vaikea lisätä enää sitten, kun kiinteistöjen hinnat ovat lähteneet nousuun. Immergluck ja Balan (2018) huomauttavat, että isojen kestävyys Hankkeiden suunnittelussa pitäisi miettiä yhteisöllisiä vaikutuksia ja pitää kohtuuhintainen asuminen alusta alkaen mukana suunnittelussa. Tutkijat ovat myös esittäneet, että kaupungin viranomaiset voisivat hidastaa gentrifikaatiota riittävien asumistukien, vuokratarkonrollin ja häätösuojan avulla sekä korvaamalla hädätettyjen asukkaiden muuttamisesta aiheutuvat kulut riittävän avokätisesti (esim. Dooling 2009; Pearsall 2010; 2012). Vuokrataloyhtiöille taas voitaisiin myöntää verovähennyksiä, jos ne pitävät vuokrat alhaisina (Immergluck & Balan 2018). Harris kollegoineen (2020b) huomauttaa, että myös kohtuuhintaiset liiketilat ovat tärkeitä gentrifikaation hidastamisessa.

Tutkimusartikkeleissa annetaan myös suosituksia kaupunkien viherryttämispolitiikkaan. Curran ja Hamilton (2012) esittivät paljon viitatuun ajatuksen ”riittävän vihreästä” (*just green enough*), jonka mukaan teollisuusalueiden elävöittämisen ja kaupungin viherryttämisen pitäisi vastata yhteisön tarpeisiin ja olla vain sen mittaisia, että gentrifikaatioprosessi ei käynnistyisi. Näin alueen asukkaat ja yrittäjät voisivat pysyä alueella. Rigolonin ja kollegoiden (2019, 21–22) mukaan tästä voi kuitenkin saada sen käsityksen, että pienituloisten kaupunkilaisten pitäisi tyytyä vähemmän vihreään ja puhtaaseen ympäristöön. Ajatus ”riittävän vihreästä” peräänkuuluttaa pienten yhteisöpuistojen perustamisen tärkeyttä, mutta tutkimusten mukaan nämäkin saattavat aiheuttaa gentrifikaatiota (Braswell 2018; Maantay & Maroko 2018). Rigolon ja Németh (2020) huomauttavat, että kaikki kaupungin viherryttämistoimet eivät käynnistä gentrifikaatiota, mutta erityisesti uusien isojen viherkäytävien varrella muutokset voivat olla isoja. Tästä syystä Black ja Richards (2020) esittävät, että kannattaisi ensin kunnostaa ja parantaa olemassa olevia viheralueita ennen kuin aletaan rakentaa uusia. Rigolonin ja kollegoiden (2019) ohje on, että kaupungin viheralueiden suunnitteluun pitäisi olla yhteisölähtöistä ja osallistavaa ja sen tulisi pyrkiä ”oikeudenmukaiseen viherryttämiseen” (*equitable greening*), millä he tarkoittavat haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten ja pitkäaikaisten asukkaiden etujen turvaamista.

Ekogentrifikaatiolla on monia vaikutuksia yhteisöjen toiminnalle. Kestävyysmurros voi myös avata mahdollisuuksia uudelleenlaistulle yhteistyölle. Uudet asukkaat voivat alkaa puolustaa alueen monimuotoisuutta ja he voivat tuoda mukanaan kaikkia asukkaita palvelevaa yhteisöllistä toimintaa (Curran & Hamilton 2012; Kern 2015). Tutkijoiden mukaan paikalliset asukkaat ja yhdistykset pitäisi osallistaa alusta alkaen mukaan kehittämishankkeisiin (Harris ym. 2020b, 956; Pearsall & Anguelovski 2016; Rigolon ym. 2019). Goossens ja muut (2020) kirjoittavat, että viranomaisten pitäisi kuitenkin kantaa lopullinen vastuu kestävyystoimista, eikä luovuttaa sitä yhdistyksille. Vaikka yhdistykset käyttäisivät osallistavaa toimintatapaa, ne voivat silti ajaa oman viiteryhmänsä etua (Goossens ym. 2020, 568–569). Viranomaisten pitäisi myös käydä asukkaiden kanssa keskustelua siitä, minkälaista kehittämistä ylipäätään toivotaan (Goossens ym. 2020). Harris kumppaneineen (2020a, 10) muistuttaa, että kirjavat ja moniääniset alueet

alkavat gentrifikaation seurauksena helposti muuttua monotonisiksi keskiluokkaisten valkoisten alueiksi. Uusille asukkaille kannattaisi heidän mukaansa järjestää koulutusta paikallisista tavoista, kuten esimerkiksi graffitien lukutaidosta. Viranomaisten taas pitäisi turvata, että julkiset tilat tarjoavat osallisuutta värillisille nuorille alueen asukasrakenteen muuttuessa valkoisemmaksi (Harris ym. 2020a). Maia ja tutkijakollegat (2020) esittävät, että viheralueiden kehittämisen pitäisi estetiikan sijaan priorisoida paikallista kulttuurista identiteettiä vahvistavia elementtejä. Ricen ja muiden (2020, 161) mukaan uusille hyvätuloisille asukkaille pitää selittää, että heidän tahattomilla toimillaan on sosiaalisia seurauksia. On myös tärkeää tiedostaa, että erilaisia asukaslähtöisiä hankkeita käytetään mielellään hyväksi kaupunkikehityksen taloudellisten intressien ajamiseksi (Braswell 2018; Black & Richards 2020).

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa olen kartoittanut ja esitellyt nousevaa ekogentrifikaation tutkimusta sekä tutkimuskentän keskeisiä käsitteellisiä keskusteluja. Lisäksi olen syntetisoinut tutkimusten tuloksia. Kysyin, miten kaupunkien kestävyysmurros mahdollisesti vaikuttaa alueelliseen erilaistumiseen. Ekogentrifikaation tutkimus osoittaa, että kestävyysmurros voi monesti palvella erityisesti kaupungin hyväosaista väestönosaa. Monet kestävyystoimet kohdistuvat suoraan hyvätuloisten asuttamille alueille tai vaihtoehtoisesti kestävyystoimet nostavat asumisen hintaa niin, että pienituloiset asukkaat joutuvat muuttamaan alueelta pois. Kirjallisuus ei kuitenkaan kerro, onko kestävyysmurros heikentänyt koko kaupungin tasolla pienituloisten asukkaiden asuinpaikan sijainteja, palveluiden saavutettavuutta tai asuinympäristön ominaisuuksia. Tähän kysymykseen yksittäisiin asuinalueisiin keskittyvät tapaustutkimukset eivät pysty vastaamaan. Kirjallisuuskatsaukseni sisältyvissä tutkimuksissa tutkijat ovat tarkastelleet erityisesti kohteita, joissa kestävyystoimista seuraa kielteisiä sosiaalisia vaikutuksia. On kuitenkin todennäköistä, että myös toisenlaisia tapauksia on olemassa. Ekogentrifikaation käsitteellä ei tavoiteta myönteisiä esimerkkejä. Kuitenkin tämä tuore tutkimussuuntaus on osoittanut ajankohtaisuutensa ja tarpeellisuutensa. Ekogentrifikaation käsite auttaa tunnistamaan kaupunkien kestävyysmurroksen sosiaalisia vaikutuksia. Taulukossa 2 tiivistän kirjallisuuskatsauksen keskeiset tulokset.

Ekogentrifikaatio on varsin provokatiivinen termi, joka saattaa ärsyttää monia. Harva tulee ajatelleeksi alueen edellisiä asukkaita tai kaupungin sosiaalista kehitystä valitessaan viihtyisää asuinpaikkaa. Provokatiivisuus on myös tämän kirjallisuuden yksi tarkoitus: se pyrkii tekemään näkyväksi varakkaiden ihmisten asumisvalintojen seurauksia (Dooling 2009; Rice ym. 2020, 161). Kestävyystoimien hyödyt eivät jakaudu kaupungissa tasaisesti. Vaikka kirjallisuus esittää kriittisiä huomioita kestävyystoimien vaikutuksista, se ei kyseenalaista kestävyysmurroksen tarpeellisuutta. Sen sijaan tutkijat kuuluttavat kestävyystoimien sosiaalisen oikeudenmukaisuuden perään. Tutkimus on pystynyt osoittamaan, että kaupunkien kestävyysmurros on poliittisesti ladattu prosessi ja monesti kaupungit tekevät kestävyystoimia taloudellisten motiivien ohjaamina. Vaikka usein kestävyystoimet ovat hyväntahtoista työtä laiminlyötyjen alueiden ja haavoittuvien asukasryhmien elinolojen parantamiseksi, toisinaan näidenkin vaikutukset kääntyvät pääläelleen. Kestävyystoimet voivat palvella muita ihmisiä kuin niiden piti ja voivat joskus jopa vaikeuttaa entisestään haavoittuvien asukasryhmien elämää.

Ekogentrifikaation tarkastelu avaa uusia näkymiä myös suomalaiselle tutkimuskentälle. Tarvitsemme Suomessa empiiristä tietoa ja käsitteellisiä apuvälineitä, jotta kiireesti kaivattu kestävyysmurros olisi ekologisesti tehokas ja sosiaalisesti oikeudenmukainen. Kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden vertailu suomalaiseen kontekstiin on kuitenkin hankalaa sillä Amerikan ja Euroopan isot kaupungit ovat ennestään sosiaalisesti jakaantuneempia kuin suomalaiset kaupungit. Kestävyystoimien sosiaalisia vaikutuksia havaitaan kuitenkin myös Suomessa. Suomen isot kaupungit hakevat maailmalta vaikutteita, joiden avulla pyritään

Taulukko 2. Kestävyysmurros ja kestävyystoimet vaikuttavat alueiden erilaistumisen dynamiikkaan, minkä vuoksi tutkijat ovat esittäneet politiikkasuosituksia.

Table 2. Sustainability transition and sustainable urban development measures affect residential differentiation and thus researchers have made policy recommendations.

Kestävyystoimi	Erilaistumisen dynamiikka	Politiikkasuositukset
Kaupunkien viherryttäminen: uudet viheralueet, puistot ja yhteisöviljelmät	Viherryttämistoimet vetävät puoleensa varakkaita kaupunkilaisia, nostavat kiinteistöjen hintoja ja pienituloisten kaupunkilaisten mahdollisuus asua alueella voi kaventua.	Viheralueiden kehittämisen tulee lähteä asukkaiden tarpeista. Isompien kohteiden suunnittelussa tulisi huomioida kohtuuhintainen asuminen ja heikommassa asemassa olevien oikeuksien turvaaminen.
Teollisuusalueiden elävöittäminen: maa-alueiden puhdistaminen, kiinteistöjen saneeraus asumiseen ja uudisrakennusten rakentaminen	Hyviltä paikoilta vapautuvia teollisuusalueita muutetaan uusiksi kestäviksi asuinalueiksi. Uudistusten tieltä joutuu usein väistymään yrittäjät, taiteilijat ja vanhat asukkaat. Uudet ja saneeratut kiinteistöt suunnataan varakkaille.	Kohtuuhintaisista asunnoista ja liiketiloista tulee huolehtia. Alueen uusille asukkaille voi järjestää koulutusta paikallisten tapoja ymmärtämiseksi. Uusien ja vanhojen asukkaiden välinen yhteistyö on suotavaa.
Alueen ilmastoiresilienssi: ilmastouhkilta suojautuminen, panostukset kiinteistöihin, hulevesien ja tulvien hallintaan	Alueelliset vastatoimet muuttuvia ilmasto- ja ympäristöoloja kohtaan ovat kalliita. Pienituloisilla ei ole varaa maksaa vastatoimista, jolloin he voivat jäädä alttiimmiksi ilmastonmuutoksen vaikutuksille.	Panostukset ilmastonmuutokseen sopeutumiseen tulisi kohdistaa oikeudenmukaisesti. Koko kaupunkia pitää suojata ilmastonmuutoksen vaikutuksilta ja haavoittuvassa asemassa oleville pitää korvata ympäristötuhoista aiheutuvat kärsimykset.
Kestävä kaupunki uudistus: täydennysrakentaminen, kiinteistöjen energiaremontit, panostukset kevyeen ja julkiseen liikenteeseen	Ydinkaupunkien julkisia tiloja, palveluita ja julkista liikennettä kehitetään hyvätulaisia asukkaita varten. Asumisen hinta nousee, palvelut vaihtuvat ja asuinalueen identiteetti muuttuu. Pienituloiset asukkaat muuttavat syrjäisemmille ja huonokuntoisemmille alueille.	Ydinkaupunkiin tulee kohdistaa kohtuuhintaista asumista tai muuten säädellä hintojen nousua. Asukkailta pitää kysyä, minkälaista kaupunkia he haluavat.

houkuttelemaan hyvätulaisia asukkaita, turisteja ja yrityksiä. Esimerkiksi Tampereen keskustaa on kehitetty runsaasti kestävyyspuheeseen tukeutuen (esim. Jokinen ym. 2018; Wallin ym. 2018). Suomalaisetkin arvostavat entistä enemmän keskustamaista asumista, elävää asuin ympäristöä, monipuolisia palveluita ja hyviä kevyen- ja joukkoliikenteen yhteyksiä (Strandell 2017). Tästä seuraa myös hintojen nousua. Esimerkiksi Helsingin kiinteistöjen hintoja ovat nostaneet viheralueiden ja rantojen läheisyys, arkkitehtoniset arvot sekä julkisen liikenteen saavutettavuus (Lönnqvist 2015). Myös länsimetron havaittiin nostavan merkittävästi kiinteistöjen arvoja (Harjunen 2017). Alueellinen erilaistuminen näkyy myös siinä, että Helsingin pienituloisten asuinalueilla kärsitään enemmän ilmansaasteista kuin varakkaiden asuinalueilla (Hiltunen & Saarimaa 2021). Asumisen hinnan nousun vuoksi pienituloiset joutuvat muuttamaan syrjemmille ja mahdollisesti huonokuntoisemmille alueille myös Suomen nopeasti kasvavissa kaupungeissa. Suomessa sosiaaliseen sekoittamiseen tähtäävä asumispolitiikka on kuitenkin osaltaan hillinnyt asuinalueiden välistä sosioekonomista erilaistumista (Saikkonen ym. 2018, 127).

Kirjallisuuskatsauksen pohjalta voidaan osoittaa useita tutkimusaukkoja ja empiirisen tiedon tarpeita. Ekogentrifikaatiokirjallisuus keskittyy tarkastelemaan erityisesti sitä, miten

hyvätuloisten ihmisten muutto ydinkaupunkiin johtaa heikommassa asemassa olevien ihmisten häättämiseen alueelta, mutta ainoastaan yhdessä tarkastelemassani tutkimuksessa oltiin kiinnostuneita siitä, mitä hädetyille ihmisille tapahtuu (de Koning & Filatova 2020). De Koningin ja Filatovan (2020) tutkimuksessa varakkaat ihmiset muuttivat pois tulva-altuilta alueilta ja vähävaraiset jäivät asumaan riskialttiille alueelle. Tämä siis johti paikallisesti eriytymiseen ja gentrifikaatio tapahtui jossain muualla. Seuraavaksi olisikin tärkeä tarkastella kestävyysmurroksen vaikutuksia koko kaupungin sosioekonomiseen muutokseen. Tarkastelemani kirjallisuus ei myöskään tavoita hädettyjen ihmisten kohtaloita ja asumisuria, mitä olisi myös tärkeä tutkia. Kiinnostavaa on, miten nopeasti kasvavassa kaupungissa tapahtuu polarisaatiota ekologisin perustein. Jos ekogentrifikaatiota ajatellaan suhteellisesti, niin silloin toisaalla pitäisi ilmetä kestävyystoimista aiheutuvaa asuinalueiden eriytymistä eli ekosegregaatiota. Onko Suomessa nähtävissä kaupunkien kestävyysmurroksesta aiheutuvaa asuinalueiden eriytymistä? Altistuuko Suomessa pienituloisemmat kaupunkilaiset useammin ympäristön uhkille ja jakaantuvatko kestävyydellä argumentoidut julkiset investoinnit tasaisesti?

Kirjallisuus esittää monia tapauksia, joissa kaupungin elävöittäminen ja kestävyystoimet ovat aiheuttaneet ulossulkemista, mutta esimerkkejä ekogentrifikaation estämisestä on varsin vähän (vrt. Pearsall 2012; Curran & Hamilton 2012). Kirjallisuus ei muutenkaan esitä kovin myönteistä kuvaa pienituloisten kaupunkilaisten toimijuudesta. Kaupunkien kestävyystoimien parantamiseksi kaivataan esimerkkejä, joissa ekogentrifikaatiota on voitu onnistuneesti sovitella tai mahdollisesti jopa purkaa. Kestävyysmurros vaikuttaa ihmisten arkeen, mutta kirjallisuuden perusteella kestävät elämäntavat koskettavat hyvin eri tavoin eri asemassa olevia ihmisiä. Mitä pienituloiset kaupunkilaiset ylipäättään ajattelevat kaupunkien kestävyysmurroksesta sekä mahdollisuuksistaan osallistua sen toteuttamiseen? Ekohyvinvointivaltio kaipaa kipeästi esimerkkejä asukkaiden laajasta osallistumisesta kestävyysmurroksen edistämiseen

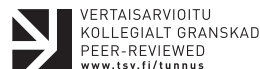
Kansainvälinen tutkimus kestävyysmurroksen sosiaalisista vaikutuksista kasvaa nopeasti. Suomalaisen ekohyvinvointivaltion kehittämiseksi tarvitaan kuitenkin suomalaisen yhteiskunnan ja kaupunkipolitiikan erityispiirteet huomioivaa empiiristä tutkimusta. Tarkasteluni osoittaa, että kaupunkien kestävyystoimien suunnittelussa sosiaalisten vaikutusten arviointi on äärimmäisen tärkeää. Uusia kestävyystoimia suunnitellessa onkin tarpeen kysyä, lisääkö se sosiaalisia eroja paikallisesti, kaupungin tasolla tai globaalissa mittakaavassa. Jos kestävyysmurros palvelee enemmän rikkaita kuin köyhiä, kestävyystoimien oikeutus käy ennen pitkään mahdottomaksi.

Lähteet

- Anguelovski, I., Connolly, J. J. T., Garcia-Lamarca, M., Cole, H. & Pearsall, H. (2019) New scholarly pathways on green gentrification: what does the urban 'green turn' mean and where is it going? *Progress in Human Geography* 43(6) 1064–1086. <https://doi.org/10.1177/0309132518803799>
- Anguelovski, I., Connolly, J. J. T., Masip, L. & Pearsall, H. (2018) Assessing green gentrification in historically disenfranchised neighborhoods: a longitudinal and spatial analysis of Barcelona. *Urban Geography* 39(3) 458–491. <https://doi.org/10.1080/02723638.2017.1349987>
- Aune, K. T., Gesch, D. & Smith, G. S. (2020) A spatial analysis of climate gentrification in Orleans Parish, Louisiana post-hurricane Katrina. *Environmental Research* 185. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.109384>
- Black, J. K. & Richards, M. (2020) Eco-gentrification and who benefits from urban green amenities: NYC's high line. *Landscape and Urban Planning* 204: 103900. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103900>
- Blok, A. (2020) Urban green gentrification in an unequal world of climate change. *Urban Studies* 57(14) 2803–2816. <https://doi.org/10.1177/0042098019891050>
- Bouzarovski, S., Frankowski, J. & Tirado Herrero, S. (2018) Low-Carbon gentrification: when climate change encounters residential displacement. *International Journal of Urban and Regional Research* 42(5) 845–863. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12634>
- Braswell, T. H. (2018) Fresh food, new faces: community gardening as ecological gentrification in St. Louis, Missouri. *Agriculture and Human Values* 35(4) 809–822. <https://doi.org/10.1007/s10460-018-9875-3>

- Checker, M. (2011) Wiped out by the “Greenwave”: environmental gentrification and the paradoxical politics of urban sustainability. *City & Society* 23(2) 210–229. <https://doi.org/10.1111/j.1548-744X.2011.01063.x>
- Curran, W. & Hamilton, T. (2012) Just green enough: contesting environmental gentrification in Greenpoint, Brooklyn. *Local Environment* 17(9) 1027–1042. <https://doi.org/10.1080/13549839.2012.729569>
- De Koning, K. & Filatova, T. (2020) Repetitive floods intensify outmigration and climate gentrification in coastal cities. *Environmental Research Letters* 15(3) 34008. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab6668>
- Doherty, J. (2018) Why is this trash can yelling at me? Big bellies and clean green gentrification. *Anthropology Now* 10(1) 93–101. <https://doi.org/10.1080/19428200.2018.1437983>
- Dooring, S. (2009) Ecological gentrification: a research agenda exploring justice in the city. *International Journal of Urban and Regional Research* 33(3) 621–639. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2009.00860.x>
- Eckerd, A. (2011) Cleaning up without clearing out? A spatial assessment of environmental gentrification. *Urban Affairs Review* 47(1) 31–59. <https://doi.org/10.1177/1078087410379720>
- Furman, E., Siivonen, K., Linnanen, L., Halme, M., Jaakkola, J., Mönkkönen, M., ... & Schönach, P. (2020) Kuusi polkua kestävyteen: evästyket systeemisen kestävyysmurroksen edistämiseksi Suomessa. Kestävyyspaneelin julkaisuja 1/2020. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-906-4>>. 4.8.2021.
- Glass, R. (2013/1964) Aspects of change. Teoksessa Japonica, B.-S. (toim.) *The Gentrification Debates: A Reader*, 19–29. Taylor and Francis, New York & London. <https://doi.org/10.4324/9781315881096>
- Goossens, C., Oosterlynck, S. & Bradt, L. (2020) Livable streets? Green gentrification and the displacement of longtime residents in Ghent, Belgium. *Urban Geography* 41(4) 550–572. <https://doi.org/10.1080/02723638.2019.1686307>
- Harjunen, O. (2017) Länsimetron tuomat vaikutukset on jo ennakoitu asuntomarkkinoilla. *Kvartti* 4/2017. <<https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/lansimetron-tuomat-vaikutukset-jo-ennakoitu-asuntomarkkinoilla>>. 4.8.2021.
- Harper, E. T. (2020) Ecological gentrification in response to apocalyptic narratives of climate change: the production of an immuno-political fantasy. *International Journal of Urban and Regional Research* 44(1) 55–71. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12842>
- Harris, B., Rigolon, A. & Fernandez, M. (2020a) “To them, we’re just kids from the hood”: citizen-based policing of youth of color, “white space,” and environmental gentrification. *Cities* 107: 102885. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2020.102885>
- Harris, B., Schmalz, D., Larson, L., Fernandez, M. & Griffin, S. (2020b) Contested spaces: intimate segregation and environmental gentrification on Chicago’s 606 trail. *City & Community* 19(4) 933–962. <https://doi.org/10.1111/cico.12422>
- Harvey, D. (2001) Globalization and the “spatial fix”. *Geographische revue: Zeitschrift für Literatur und Diskussion* 3(2) 23–30.
- Hiltunen, N. & Saarimaa, T. (2021) Helsingin edullisimmilla asuinalueilla keskimääräisesti enemmän pienhiukkaspäästöjä. *Kvartti* 1/2021. <<https://www.kvartti.fi/fi/artikkelit/helsingin-edullisimmilla-asuinalueilla-keskimaaraisesti-enemman-pienhiukkaspaaostoja>>. 4.8.2021.
- Holgerson, S. & Malm, A. (2015) “Green fix” as crisis management. or, in which world is Malmö the world’s greenest city? *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 97(4) 275–290. <https://doi.org/10.1111/geob.12081>
- Immergluck, D. & Balan, T. (2018) Sustainable for whom? green urban development, environmental gentrification, and the Atlanta Beltline. *Urban Geography* 39(4) 546–562. <https://doi.org/10.1080/02723638.2017.1360041>
- Jocoy, C. (2018) Green growth machines? Competing discourses of urban development in Playa Vista, California. *Urban Geography* 39(3) 388–412. <https://doi.org/10.1080/02723638.2017.1333238>
- Jokinen, A., Leino, H., Bäcklund, P. & Laine, M. (2018) Strategic planning harnessing urban policy mobilities: the gradual development of local sustainability fix. *Journal of Environmental Policy & Planning* 20(5) 551–563. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2018.1454828>
- Karhula, A. (2015). Missä on Kallion gentrifikaatio. *Yhdyskuntasuunnittelu* 53(4) 4–11. <<http://www.yss.fi/journal/missa-on-kallion-gentrifikaatio/>>. 4.8.2021
- Keenan, J. M., Hill, T. & Gumber, A. (2018) Climate gentrification: from theory to empiricism in Miami-Dade County, Florida. *Environmental Research Letters* 13(5) 54001. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aabb32>
- Kern, L. (2015) From toxic wreck to crunchy chic: environmental gentrification through the body. *Environment and Planning D, Society & Space* 33(1) 67–83. <https://doi.org/10.1068/d13150p>
- Krings, A. & Schusler, T. M. (2020) Equity in sustainable development: community responses to environmental gentrification. *International Journal of Social Welfare* 29(4) 321–334. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12425>
- Lees, L., Shin, H. B. & López-Morales, E. (2016) *Planetary gentrification*. John Wiley & Sons, Hoboken.
- Ling, T. Y., Hung, W. K., Lin, C. T. & Lu, M. (2020) Dealing with green gentrification and vertical green-related urban well-being: a contextual-based design framework. *Sustainability* 12(23) 10020. <https://doi.org/10.3390/su122310020>
- Long, J. (2016) Constructing the narrative of the sustainability fix: sustainability, social justice and representation in Austin, TX. *Urban Studies* 53(1) 149–172. <https://doi.org/10.1177/0042098014560501>
- Lyytimäki, J. (2020) Ilmastonmuutos isosti otsikoissa – kirittäkö uutisointi kestävyysmurrokseen?

- Yhteiskuntapolitiikka* 85(2) 191–196. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020040110035>>. 4.8.2021.
- Lönngqvist, H. (2015) *On the effects of urban natural amenities, architectural quality and accessibility to workplaces on housing prices – an empirical study on the Helsinki metropolitan area*. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia, 2015:5. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-331-018-6>>. 4.8.2021.
- Maantay, J. A. & Maroko, A. R. (2018) Brownfields to greenfields: environmental justice versus environmental gentrification. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 15(10) 2233. <https://doi.org/10.3390/ijerph15102233>
- Maia, A. T. A., Calcagni, F., Connolly, J. J. T., Anguelovski, I. & Langemeyer, J. (2020) Hidden drivers of social injustice: uncovering unequal cultural ecosystem services behind green gentrification. *Environmental Science & Policy* 112 254–263. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.05.021>
- Martin, C., Evans, J., Karvonen, A., Paskaleva, K., Yang, D. & Linjordet, T. (2019) Smart-sustainability: a new urban fix? *Sustainable Cities and Society* 45 640–648. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2018.11.028>
- Pearsall, H. (2010) From brown to green? Assessing social vulnerability to environmental gentrification in New York City. *Environment and Planning, C, Government & Policy* 28(5) 872–886. <https://doi.org/10.1068/c08126>
- Pearsall, H. (2012) Moving out or moving in? Resilience to environmental gentrification in New York City. *Local Environment* 17(9) 1013–1026. <https://doi.org/10.1080/13549839.2012.714762>
- Pearsall, H. & Anguelovski, I. (2016) Contesting and resisting environmental gentrification: responses to new paradoxes and challenges for urban environmental justice. *Sociological Research Online* 21(3) 121–127. <https://doi.org/10.5153/sro.3979>
- Quastel, N. (2009) Political Ecologies of Gentrification. *Urban Geography* 30(7) 694–725. <https://doi.org/10.2747/0272-3638.30.7.694>
- Rice, J. L., Cohen, D. A., Long, J. & Jurjevich, J. R. (2020) Contradictions of the climate-friendly city: new perspectives on eco-gentrification and housing justice. *International Journal of Urban and Regional Research* 44(1) 145–165. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12740>
- Rigolon, A., Keith, S. J., Harris, B., Mullenbach, L. E., Larson, L. R. & Rushing, J. (2019) More than “just green enough”: helping park professionals achieve equitable greening and limit environmental gentrification. *Journal of Park and Recreation Administration* 38(3). <https://doi.org/10.18666/JPra-2019-9654>
- Rigolon, A. & Németh, J. (2018) “We’re not in the business of housing:” Environmental gentrification and the nonprofitization of green infrastructure projects. *Cities* 81 71–80. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.03.016>
- Rigolon, A. & Németh, J. (2020) Green gentrification or ‘just green enough’: do park location, size and function affect whether a place gentrifies or not? *Urban Studies* 57(2) 402–420. <https://doi.org/10.1177/0042098019849380>
- Rosol, M. (2013) Vancouver’s “EcoDensity” planning initiative: a struggle over hegemony? *Urban Studies* 50(11) 2238–2255. <https://doi.org/10.1177/0042098013478233>
- Saikkonen, P., Hannikainen, K., Kauppinen, T., Rasinkangas, J. & Vaalavuo, M. (2018) *Sosiaalinen kestävyys: asuminen, segregaatio ja tuloerot kolmella kaupunkisendulla*. Raportti 2/2018. Terveystien ja hyvinvoinninlaitos THL, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-084-6>>. 4.8.2021.
- Sandberg, L. A. (2014) Environmental gentrification in a post-industrial landscape: the case of the Limhamn Quarry, Malmö, Sweden. *Local Environment* 19(10) 1068–1085. <https://doi.org/10.1080/13549839.2013.843510>
- Shokry, G., Connolly, J. J. T. & Anguelovski, I. (2020) Understanding climate gentrification and shifting landscapes of protection and vulnerability in green resilient Philadelphia. *Urban Climate* 31 100539. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2019.100539>
- Smith, N. (1979) Toward a theory of gentrification: a back to the city movement by capital, not people. *Journal of the American Planning Association* 45(4) 538–548. <https://doi.org/10.1080/01944367908977002>
- Snyder, H. (2019) Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research* 104 333–339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>
- Strandell, A. (2017) *Asukasbarometri 2016 – Kysely kaupunkimaisista asuinympäristöistä*. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 19/2017. Suomen ympäristökeskus SYKE, Helsinki. <<http://hdl.handle.net/10138/193009>>. 4.8.2021.
- UN-Habitat (2020). World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization. UN-Habitat, New York. <https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/10/wcr_2020_report.pdf>. 4.8.2021.
- Wallin, A., Leino, H., Jokinen, A., Laine, M., Tuomisaari, J. & Bäcklund, P. (2018) A Polyphonic Story of Urban Densification. *Urban Planning* 3(3) 40–51. <https://doi.org/10.17645/up.v3i3.1340>
- While, A., Jonas, A. & Gibbs, D. (2004) The environment and the entrepreneurial city: Searching for the urban “sustainability fix” in Manchester and Leeds. *International Journal of Urban and Regional Research* 28(3) 549–569. <https://doi.org/10.1111/j.0309-1317.2004.00535.x>
- Winter, A. (2019) The green city citizen: exploring the ambiguities of sustainable lifestyles in Copenhagen. *Environmental Policy and Governance* 29(1) 14–22. <https://doi.org/10.1002/eet.1837>
- Yazar, M., Hestad, D., Mangalagiu, D., Sarsel, A. K., Ma, Y. & Thornton, T. F. (2020) From urban sustainability transformations to green gentrification: urban renewal in Gaziosmanpaşa, Istanbul. *Climatic Change* 160(4) 637–653. <https://doi.org/10.1007/s10584-019-02509-3>

Tiina Vaittinen^a, Eveliina Asikainen^b, Anna Ilona Rajala^c, Tuulia Lahtinen^d & Minna Törnävä^e

Ekohyvintivaltion katveessa: Aikuisvaippojen puheenparret suomalaisessa hyvinvointivaltiossa

Shadowing the shadows of the ecowelfare state: Listening to the adult incontinence pads' parlance in the Finnish welfare state

Adult incontinence, both urinary and faecal, are common conditions. Incontinence, however, and the pads utilised for its management, are silenced. Like waste in the welfare state, they are in the shadows of wellbeing and overshadowed by it. Various behavioural norms make them invisible and unspeakable: something that should not disturb the administrative order. Pad waste is doubly in the shadows. The incontinence pads thus mark the most silenced corners of the welfare state. When envisioning the ecowelfare state, mapping such silences is vital. In an ecowelfare state, ecologically sustainable good life must be guaranteed for all bodies, also those unable to control their bladder or bowels. In this article, we explore the administrative discourses and silences around incontinence pads. Methodologically, the article combines multi-sited ethnography with feminist science and technology studies and Derridean deconstruction, to sketch potential trajectories towards the ecowelfare state from the viewpoint of incontinence. Drawing on data on the municipal administration of the Finnish pad economy, we show how the ecowelfare state should be a welfare state designed for leaking bodies. This requires adequate continence care, cure, prevention and rehabilitation, as well as water, sanitation and hygiene (WASH) infrastructures, which sewage systems alone do not solve.

Keywords: adult diaper, deconstruction, ecowelfare state, incontinence

^a Terveystieteet, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto, tiina.vaittinen@tuni.fi

^b Pedagogiset ratkaisut ja kulttuuri -yksikkö, Tampereen ammattikorkeakoulu

^c Poliittikan tutkimus, Johtamisen ja talouden tiedekunta, Tampereen yliopisto

^d Terveystieteet, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto

^e Sosiaali- ja terveysala, Tampereen ammattikorkeakoulu

Johdanto

Tässä artikkelissa piirrämme ekohyvinvointivaltion suuntaviivoja inkontinenssin, eli virtsan- ja/tai ulosteenkarkailun, näkökulmasta. Huomiomme kohdistuu ekohyvinvointivaltiota käsittelevän keskustelun (esim. Bailey 2015; Gough 2010; 2016; Kuukka ym. 2019; Pulkki ym. 2019; Zimmerman & Graziano 2020) varjoihin ja katvealueille, sillä tässä – kuten monessa muussakaan – kirjallisuudessa ei pidätyskyvyttömyydestä puhuta. Yhteiskunnallisena ilmiönä inkontinenssi on jätteen kaltaista: erilaiset rakenteet ja normistot sulkevat sekä inkontinenssin että jätteet arkielämän ulkopuolelle, tehden niistä näkymätöntä ja jotain, mistä ei puhuta ja minkä ei kuuluisi häiritä (Valkonen ym. 2019). Inkontinenssi on aikuisväestön keskuudessa kuitenkin varsin yleinen vaiva, eikä se liity vain ikääntymiseen. Sitä aiheuttavat esimerkiksi monet krooniset sairaudet, jotkut syövät ja syöpähoidot, raskaus, sekä synnytysvammat. Virtsan- ja ulosteenkarkailusta kärsii noin 14 % miehistä ja jopa 51 % naisista (Aynaci 2019). Molemmista, sekä virtsan- että ulosteenkarkailusta, kärsii 10 % kotona asuvasta aikuisväestöstä, hoivakodeissa asuvista jopa joka toinen (Riemsma ym. 2017). Inkontinenssista vaietaan, terveystalveissaakin, minkä vuoksi se jää usein hoitamatta ja ennaltaehkäisemättä silloinkin, kun tämä olisi mahdollista (Toye & Barker 2020).

Hoitamattomana inkontinenssi heikentää ihmisten elämänlaatua ja tulee taloudellisesti sekä ekologisesti kalliiksi. Se lisää hyvinvointivaltion ekologista kuormaa vaippajätteen, -tuotannon ja -jakelulogiikan, erilaisten hygieniatarvikkeiden ja kontinenssiteknologioiden muodossa. Vedenkulutus lisääntyy. Vaippojen valmistus kuluttaa sekä uusiutuvia että uusiutumattomia luonnonvaroja ja lisää metsäteollisuuden maankäyttöä. (Willskytt & Tillman 2019.) Parhaiten inkontinenssin ekologista kuormaa kuitenkin konkretisoi päivittäin kumuloituva vaippajätteen määrä.

Suomessa aikuisten vaippoja käytetään asukaskohtaisesti laskettuna maailman kolmanneksi eniten: 1,3 kilogrammaa asukasta kohti, kun esimerkiksi järjestelmältään vertailukelpoisessa Norjassa vastaava luku on 0,58 kilogrammaa (Statista 2018). Huomattava ero vihjaa siitä, että vaippoihin liittyviä käytäntöjä on Suomessa tarpeen tarkastella kriittisesti. Likaisena ihmisritteitä täynnä oleva, monista eri materiaaleista koostuva vaippa on nykYTEKNOLOGIOILLA käytännössä mahdoton kierrättää kustannustehokkaasti (Arena ym. 2016). Käyttämättömänä vaipat ovat ohuita ja kevyitä muovipohjaisten superabsorbenttien polymeerien ansiosta; ne imevät 200–300-kertaisesti vettä omaan painoonsa nähden (Kimani 2015, 3; Kankaanpää 2019, 10). Virtsa ja ulostetta täynnä olevat käytetyt vaipat ovat kuitenkin painavaa jätettä, jotka muodostavat kohtuullisen osan suomalaisesta yhdyskuntajätteestä.

Vaikka käytetyt vaipat päätyvät monessa muussa maassa edelleen virallisille tai laittomille kaatopaikoille (Velasco Perez ym. 2020), Suomessa vaipat hävitetään sekajätteen mukana polttolaitoksissa. Suomen jätehuoltolaitoksille kohdistetun, sähköpostitse toteuttamamme kyselyn (n = 31, vastausprosentti 45 %) mukaan aikuisten inkontinenssisuojien osuus yhdyskuntajätteestä vaihtelee alle yhdestä prosentista kymmeneen prosenttiin.¹ Vertailun vuoksi tekstiilijätteen osuus sekajätteestä on noin 6,3 %. Merkittävää on myös se, että vaipat ja siteet muodostavat noin 44 % ”muusta sekalaisesta jätteestä” – siis siitä jätteestä, jota ei voi kierrättää materiaalina. (Kiertovoima Oy.)

Analysoimalla suomalaista vaippataloutta kartoitettavia haastatteluja ja monipaikkaisen etnografian (Marcus 1995) aineistoja selvitämme tässä artikkelissa, miten vaipat ”puhuvat”

¹ Valtaosassa vastauksia aikuisvaippojen osuutta ei tosin osattu arvioida tarkasti, koska niitä ei näytteissä erotella lasten vaipoista ja kuukautissuojista. Luvut ovat linjassa suomalaisia jätelaitoksia edustavan Kiertovoima Oy:n koostumustietopankin kanssa, jonka mukaan sekajätteestä keskimäärin 7,9 % on vaippoja ja siteitä (Kiertovoima Oy). Vuoden 2019 Suomen virallisen jätetilaston mukaan Suomessa päätyy vuosittain polttoon noin 322 kg sekajätettä asukasta kohti (Suomen virallinen tilasto 2020) – jolloin siteitä ja vaippoja poltettaisiin Suomessa vuosittain noin 24 kg per asukas, yhteensä noin 137,5 miljoonaa kiloa.

hallinnollisissa prosesseissa. Lainaamme ajatuksen vaippojen ”puheesta” Yrjö Hailalta ja Chuck Dykeltä (2006), joiden mukaan luonto puhuu. Metaforana *luonnon puhe* ei ole ainoastaan puhetta luonnosta tai luonnon puolesta puhumista, vaan se tarkoittaa laajemmin *luonnon läsnäoloa* kaikessa ihmisten toiminnassa ja kulttuurissa, mikä hämärtaa luonnon ja kulttuurin erottelua (Haila & Dyke 2006, 2). Vaikka Hailan ja Dyken työ on inspiroinut meitä kuuntelemaan vaippojen puhetta hallinnollisissa käytännöissä, analyysimme nojaa erityisesti derridalaiseen dekonstruktion perinteeseen, jossa *läsnäolo luetaan myös poissaolojen kautta*. Nojaamme oletukseen, että kaikki puhe tulee ymmärrettäväksi ja kuulluksi vain sillä ehdolla, että se vaikenee toisista asioista. Puhe ymmärretään tässä viitekehyksessä *yleistetyksi käsitettynä tekstinä*, joka ei rajoitu ihmisen tuottamiin sanoihin tai lauseisiin (Derrida 1978, 55). Yleisesti käsitetty teksti sisältää myös materiaalisien maailman kirjoittamat tekstit. Se on kaiken järjestyksen läsnä- ja poissaolon logiikka, jossa asiat tulevat tykö tekemällä toisista asioista poissaolevia. Tulkitessamme artikkelissamme hallinnon silloissa kaikkuvia vaippapuheita tulkitsemme toisin sanoen vaippojen materiaalisissa käytännöissä kirjoittuvia tekstejä. Analyysissämme pyrimme ymmärtämään sekä tapoja, joilla vaippa puhuu hallinnolle ja hallinnon suulla, että todellisuuksia, joita hallinnollinen vaippapuhe ei tavoita. *Erityisesti tavoitteemme on ymmärtää, mitä erilaiset vaippapuheet ja niiden edellyttämät biljaisnuudet tarkoittavat ekohyvinvointivaltion tulevaisuuden kannalta, ja mitä kestävässä vaippataloudessa tulisi tehdä toisin.*

Tulevaisuuden ekohyvinvointivaltio kaipaa nähdäksemme käsikirjoitusta, jossa uuden järjestelmän perustaksi kirjoitetaan sellaisia vaiettuja hyvinvoinnin alueita, joista nykyisessä järjestelmässä ei voida puhua, mutta joiden hallinnalla on merkittävä rooli ekologisesti kestävästä tulevaisuuden rakentumisesta. Inkontinenssi on yksi tällainen katveinen alue. Toisin kuin luonto, aikuisten vaipat ja niihin liittyvä eritteiden karkailu ovat ihmiselämän hävetyimpiä asioita, joista ei voi puhua (esim. Brett 2020). Ne ovat tabuja, jotka kirjoitetaan (ja puhutaan) ulos nykyisestä hyvinvointivaltiosta, jossa normin mukainen kansalainen on pidätyskykyinen, ja vuotava keho poikkeus. Tällainen ihmiselämän tosiasiat poissulkeva hyvinvointivaltion malli on ympäristölle haitallinen, sillä inkontinenssin ja vaippojen merkittävää ekologista kuormaa ei voida vähentää, mikäli niiden puhetta ei kuulla ja ymmärretä.

Muutos kohti ekohyvinvointivaltiota on epälineaarinen, pitkäjänteinen ja sotkuinen prosessi, jonka tulokset voivat olla hajanaisia ja epävakaita (Meadowcroft 2005, 22). Siksi piirrämmme ekohyvinvointivaltion suuntaviivoja monipaikkaisesti ja hyvinvoinnin varjoista käsin, kuuntelemalla vaippojen puhetta suomalaisessa kuntataloudessa. Dekonstruktion ja monipaikkaisen etnografian lisäksi analyysimme nojaa tieteeneknologian tutkimusperinteille. Tästä teoreettisesta ja menetelmällisestä viitekehystä keskustelomme artikkelin seuraavassa osiossa. Samassa yhteydessä esittelemme myös aineistot. Tämän jälkeen esittelemme lyhyesti tutkimuksen kontekstin kuvaamalla järjestelmää, jossa vaipat kiertävät hyvinvointivaltiosta. Sitten siirrymme empiiriseen analyysiimme, jossa tarkastelemme, millaista vaippapuhetta kuullaan julkisen vaippatalouden hallinnollisissa puheissa, ja mitkä vaippojen murteista vaiennetaan. Analyysimme jakautuu kolmeen eri tasoon: vaippoihin liittyvään raha-, tila- ja oikeuspuheeseen. Puheissa ilmeneviä kietoumia ja vaiennettuja tarkastelemalla pyrimme hahmottelemaan, miten inkontinenssi tulisi huomioida tulevaisuuden ekohyvinvointivaltiosta. Tähän keskitymme artikkelin viimeisessä osiossa.

Vaippa toimijana: aineisto, menetelmät ja teoreettinen viitekehys

Keskitymme artikkelissamme inkontinenssiin terveysongelmana, jolloin analyysi ei koske imeväisille ja taaperoille suunnattuja vaippatuotteita. Analysoimme vaippaa (eko-) hyvinvointivaltion verorahoitteisena hoitotarvikkeena, jolloin analyysin ulkopuolelle rajautuvat myös yksityishenkilöiden ostamat tuotteet. Analyysimme keskittyy syksyn 2020

ja kevään 2021 aikana tehtyihin nauhoitettuihin ja litteroituihin asiantuntijahaastatteluihin (n = 7), joihin osallistui kuntien perusturvajohtajia, vanhusten asumispalveluyksikön johtaja, rakennusliikkeen edustajia sekä elinkaari-, jätehuolto- ja materiaaliasiantuntijoita. Analyysin tausta- ja lisätietoina olemme hyödyntäneet laajempaa aikuisvaippojen poliittista taloutta kartoittavaa etnografista aineistoa (ks. Vaippahanke), joka sisältää vaipan käyttäjien kanssa tehtyjä nauhoitettuja ja nauhoittamattomia keskusteluja, puhelinkeskusteluja ja sähköpostikirjeenvaihtoa; tutkimuspäiväkirjamerkintöjämme keskusteluista eri toimijoiden, kuten vaippayritysten, potilasjärjestöjen ja hoitoalan ammattilaisten kanssa; sekä artikkelin ensimmäisen kirjoittajan talvella 2018 keräämää, hoivakodin arkea kartoittavaa etnografista aineistoa. Artikkelin korjauksia varten teimme lisäksi Suomen jätehuoltolaitoksille (n=31, vastanneita n = 14) osoitetun kyselytutkimuksen selvittääksemme aikuisvaippojen osuutta yhdyskuntajätteen määrästä (ks. alaviite 1). Vaikka aineisto auttaa meitä tehtävässämme sommitella ekohyvinvointivaltion suuntaviivoja inkontinenssin näkökulmasta, on silti painotettava, että empiirisen analyysimme havaintoja esimerkiksi kilpailutuskäytännöistä tai vaippajakelusta ei voida laajentaa koskemaan kaikkia Suomen kuntia. Tällainen kysymyksenasettelu vaatisi systemaattisempaa ja laajempaa kartoitusta, ja artikkelimme havainnot tukevat aiheen jatkotutkimusta (esim. Lahtinen, tulossa).

Teoreettisesti artikkelimme on inspiroitunut Hailan ja Dyken ajatuksesta luonnon puheesta (ks. myös Kirby 1997, 61). Tutkimuksen laajempi teoreettis-metodologinen viitekehys on yhdistelmä monipaikkaisen etnografian (Marcus 1995), feministisen tietentechnologian (esim. Mol 2002; Barad 2007; Irni ym. 2014), ja derridalaisen dekonstruktion perinteitä. Menetelmällisesti aineistonkeruu on noudattanut monipaikkaisen etnografian tutkimusperinnettä, jossa tietoa pyritään hankkimaan erilaisten aineistojen avulla monesta paikasta samanaikaisesti (Marcus 1995). Aineistot, kuten myös tutkittava ilmiö, muotoutuvat monipaikkaisessa etnografiassa tutkimuksen edetessä samalla, kun tutkittavaa ilmiötä ja siihen liittyviä jännitteitä seurataan ajassa ja tilassa. Kartoittaaksemme inkontinenssihoidon kestävästä kehityksestä olemme seuranneet hoitoketjuihin, vaippojen käyttöön ja kuntien vaippalouteen liittyviä prosesseja ja niiden risteymiä erilaisissa hallinnollis-materiaalisissa käytännöissä (ks. Vaippahanke). Olemme käsittäneet vaipat toimijoiksi, ja antaneet niiden kuljettaa meitä erilaisten haastateltavien luo, havainnoitaviin kohteisiin ja prosesseihin. Osa kontakteista on johtanut nauhoitettuihin ja litteroituihin asiantuntijahaastatteluihin, osa nauhoittamattomiin etnografisiin keskusteluihin tai sähköpostikirjeenvaihtoon, ja tapaamisiin yhteistyön ja tiedonvaihdon merkeissä. Haastateltavia on myös rekrytoitu lumipallomenetelmällä ja asiantuntijoita on kontaktoitu järjestelmällisesti.

Koska etnografia on myös analyttinen kirjoittamisen menetelmä, jossa aineisto punotaan osaksi teoreettista viitekehystä ja toisin päin (Cerwonka & Malkki 2007), olemme artikkelia kirjoittaessamme jatkaneet vaipan seuraamista sen eri todellisuuksissa, tällä kertaa sen ”puhetta” kuunnellen. Ajatus vaipan moninaisesta todellisuudesta tulee paitsi monipaikkaisesta etnografiasta myös tietentechnologian tutkimusperinteestä. Esimerkiksi Annemarie Molin (2002; myös Law & Mol 2001) mukaan todellisuus on aina moninainen, mikä tarkoittaa, että kaikilla asioilla ja esineillä on *samanaikaisesti monta rinnakkaista ontologiaa, todellisuutta*. Todellisuus muokkautuu materiaalisissa käytännöissä. Esimerkiksi vaipalla ei ole yhtä ainoaa todellista olemusta, joka odottaa havainnointia, vaan sen moninaiset, rinnakkaiset todellisuudet – ontologiat – tulevat ”olevaksi, säilytetään, tai annetaan haihtua tavallisissa, päivittäisissä, sosiaalis-materiaalisissa käytännöissä” (Mol 2002, 6, suomennos meidän). Tässä artikkelissa osoitamme, miten vaipan todellisuus – ja sen mahdolliset tulevaisuudet – hyvinvointivaltiossa muokkautuvat jatkuvasti muun muassa käyttöön, hankintaan, markkinointiin ja hävittämiseen liittyvissä käytännöissä, samanaikaisesti eri paikoissa. Vaippa on monta asiaa, yhtä aikaa: teknologiaa, kuluera, markkinahyödyke, kansalaisen oikeus ja hyvinvointivaltion velvollisuus. Kaikissa näissä olomuodoissa se on ja tuottaa jätettä – ja haasteen ekohyvinvointivaltion rakentamiselle.

Kunnissa yksittäiset vaippakäytännöt ja niitä ohjaavat prosessit ovat usein näkymättömiä ja hiljaisia. Kaikessa hiljaisuudessa ne kuitenkin muodostavat hallinnolliset siilot ylittävän *vaippatalouden kudelman* hyvinvointivaltiossa. Se on sekavasti piilossa eri toimialojen käytännöissä. Tätä sekavasti piiloisaa kudelmaa teemme näkyväksi vaippapuheen dekonstruktiiivisella luennalla. Dekonstruktio on ranskalaisen filosofin Jacques Derridan kehittämä tapa kartoittaa maailmaa lukemalla sen järjestystä ylläpitäviä hiljaisuuksia ja vaiennettuja merkityksiä. Dekonstruktio ei koskaan tarkoita järjestelmän tuhoamista. Se on järjestelmän – tässä tapauksessa julkisen vaippatalouden – intiimiä lähiluentaa: järjestelmää luetaan sisältäpäin siten, että hiljaisuuksia ja poissuljettuja asioita tehdään näkyviksi niiden asioiden rinnalle, jotka nyt näyttäytyvät ilmeisinä. Tällöin myös ilmeisen poissaolevat ja hallinnon hiljentämät asiat voidaan tehdä läsnäoleviksi, kuuntelemalla tarkasti, miten tietynlainen puhe tulee mahdolliseksi nämä asiat hiljentämällä.

Haila ja Dyke (2006) määrittelevät luonnon puheen luonnon läsnäoloksi. Myös vaippojen piiloisia ja vaiennettu puhe tulee ymmärtää läsnäoloksi, jolloin eksplisiittisen vaippapuheen rinnalla hiljaisuuksien ja poissaolojen tarkastelu nousee keskeiseksi analytyttiseksi työkaluksi. Tällaisessa tarkastelussa rajat vaippapuheen (vaipoista puhumisen) ja vaippojen puheen (vaippojen materiaalisien toimijuuden ja läsnäolon) tarkka erottelu on ajoittain mahdotonta. Vaippojen puheissa voi erottua toisinaan myös murteita: vaippapuheen ”alueellisia”, eri hallintosektoreilla tai erilaisissa käytännöissä syntyneitä muotoja. Esimerkiksi kilpailutuksista vastaavien hankintatiimien puhe vaipoista ja rahasta voi olla hyvinkin erilaista verrattuna hoivayksiköissä tai kodeissa puhuttuun vaippoihin liittyvään rahapuheeseen. Murteet syntyvät eri käytännöissä (ja ontologioissa), minkä vuoksi eri murteissa samat sanat voivat tarkoittaa eri asioita. Tällaisetkin asiat vaikuttavat siihen millaista, ja kenen sanoittamaa vaippapuhetta kuullaan ja ymmärretään eri puolilla hyvinvointivaltiota. Vaippapuheen kuuntelu ei näin ollen voi tavoittaa harmonista ja yhtenäistä melodiaa. Vaippapuhe on ”polyfoninen” sommitelma (Tsing 2020, 41), jossa monet samanaikaiset ja erilliset äänet luovat sekä harmonian että dissonanssin hetkiä. Tämä johtuu siitä, että vaippojen ja ihmisten toimijuus – myös puhe – ”yhteismuotoutuu” (*intra-acts*) materiaalisissa käytännöissä, inhimillisen toiminnan kietoutuessa osaksi ei-inhimillistä toimijuutta samalla kun ne muodostavat moninaisia vaippatodellisuuksia (Barad 2007; Irni ym. 2014).

Artikkelimme analyttinen ”vaippapuheen kuunteleminen” on edennyt seuraavassa järjestyksessä. Analysoimme haastatteluaineistomme ensin kuunnellaksemme, miten vaipat puhuvat (ovat läsnä) hallinnon kielessä. Tämän jälkeen olemme muun etnografisen aineistomme valossa paikantaneet hallinnollisesta vaippapuheesta hiljaisuuksia ja poissaoloja, *eli sellaista vaippapuhetta, joka ei hallinnon logiikkaan mahdu ja on pitänyt vaiennaa*. Dekonstruktio lähiluennan menetelmänä sisältää aina ”tuplaliikkeen”, jossa hiljaisuuksiin liittyvät hierarkiat ensin puretaan ja sitten sommitellaan kokonaan uudelleen järjestykseksi, jossa sekä aiemmin hiljennetty että sanottu voivat olla yhtä aikaa läsnä (Derrida 1982; Critchley 1992, 26–27; Culler 1998, 150; Norris 2004, 30–31; Vaittinen 2017, 80). Emme näin ollen aseta haastateltaviamme tilille, mikäli käyttäjien tai ekologisen kestävyuden näkökulmat eivät näy hallinnon vaippapuheessa. Ei ole heidän vikansa, etteivät kaikenlaiset vaippa- ja inkontinenssitodellisuudet mahdu nykyhyvinvointivaltion diskursseihin. Dekonstruomalla julkista vaippataloutta pyrimme tuottamaan eettisesti kestävämpiä hallinnon diskursseja, joissa inkontinenssin puhetta voidaan kuulla hallinnon vaippapuhetta laajemmin, ja joille ekohyvinvointivaltion vaippataloutta voisi rakentaa.

Kertakäyttöisten vaippojen kierto kuntataloudessa

Ennen varsinaisia analyysilukuja, selvitämme tässä osiossa lyhyesti, miten vaipat kiertävät nykyisessä hyvinvointivaltiossa, ja millaisissa käytännöissä vaipan monet todellisuudet rakentuvat. Muovia sisältävä aikuisvaippa on metsästä ja öljystä riippuvainen kertakäyttöhyödyke, jota sadat miljoonat ihmiset ympäri maailman tarvitsevat päivittäin

hyvinvointinsa tueksi, monta kertaa päivässä. Kuten johdannossa keskustelimme, tämä johtaa myös merkittävään määrään kierrätyskelvotonta yhdyskuntajätettä, päivittäin. Vaippojen ja niiden tuotantoon liittyvien sivuvirtojen ja logistiikan ekologista kuormaa on mahdollista säädellä kehittämällä tuotantoketjuja ja käyttö- ja hävitystapoja kestävämmäksi. Myös kiertotalouden mahdollisuuksia on jo jonkin verran tutkittu (esim. Arena ym. 2016; Takaya ym. 2019; Willskytt & Tillman 2019). Biohajoavia vaippoja on kehitteillä, ja aikuisillekin on olemassa kesto-vaippoja, joskaan ne eivät voi korvata kertakäyttöisiä vaippatuotteita esimerkiksi ympärivuorokautisessa hoivassa. Myös vaihtoehtoisia inkontinenssitekniikoita on olemassa (Continence Product Advisor). Kertakäyttöiset vaipat ovat kuitenkin ylivoimaisesti yleisin inkontinenssin hallintaan käytetty teknologia.

Vaippojen saatavuuden takaaminen niitä tarvitseville on tärkeä osa suomalaista hyvinvointivaltiota. Kuntien budjeteissa aikuisten vaipat muodostavat hoitotarvikekustannuksista toiseksi suurimman osan, heti diabeteksen itsehoitotarvikkeiden jälkeen. Muiden tarvikkeiden kustannukset tulevat kaukana perässä. Suomessa pitkäaikaisen sairauden hoitoon liittyvät hoitotarvikkeet ovat käyttäjilleen maksuttomia (Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 734/1992, 5§). Lievän inkontinenssin hallintaan käytetyt tuotteet, kuten kevyemmät ”tippasuojat”, ovat omakustanteisia mutta keskivaikeasta tai vaikeasta inkontinenssista kärsivät ihmiset voivat saada maksutta jaettavia vaippoja hoitotarvikejakelun kautta (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013). Hoitotarvikejakelut muodostavat eräänlaisen hallinnollis-logistisen risteyskohdan, jonka kautta vaipat kiertävät kuntataloudessa. Se on kunnallinen palvelu, joskin monet kunnat hyödyntävät palvelun järjestämisessä ylikunnallista yhteistyötä. Hoitotarvikejakelu on osa sairauden hoitoa. Täten sen tulisi perustua terveydenhuollon ammattihenkilön suorittamaan arviointiin ja seurantaan, sekä yksilölliseen tarpeeseen, ohjaukseen ja neuvontaan, eli se ei saisi olla pelkästään tarvikkeiden jakelua. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013.) Vaippojen jakeluun liittyvät käytännöt kuitenkin vaihtelevat valtakunnallisesti (Sosiaali- ja terveysministeriö 2014).

Saadakseen vaippoja, potilas tarvitsee hoitotarvikeselvityksen, eli tuttavallisemmin vaippalähteen, terveydenhuollon ammattihenkilöltä. Joissakin kunnissa selvityksen tekee terveyden- tai sairaanhoitaja, toisissa lääkäri. Hoitotarvikeselvityksessä tulisi aina käydä ilmi diagnoosi, tuotteiden tiedot ja määrä vuorokautta kohden. Näin ei kuitenkaan aina ole. Hoitotarvikeselvityksen perusteella hoitotarvikejakelu voi antaa tuotteita kokeiluun, jonka jälkeen vaipoista tehdään kotiinkuljetussopimus. Tämän jälkeen asiakas saa kotiinsa vaippatoimituksen kolmen kuukauden välein. Joissakin kunnissa myös yksityisesti tuotetun kotihoidon ja palveluasumisen vaipat tulevat hoitotarvikejakelun kautta, toisissa vaippajakelu saattaa sisältyä yksityisen palveluntuottajan kanssa tehtyyn palvelusetelisopimukseen. Järjestelystä riippumatta myös palveluasumisen yksikköihin, kuten hoivakoteihin, vaipat saapuvat jokaiselle asukkaalle henkilökohtaisesti kolmen kuukauden erissä. Palaamme näihin kysymyksiin seuraavissa, aineistoa analysoivissa osioissa.

Vaippojen moninaiset puheet, murteet ja hiljaisuudet sosiaali- ja terveydenhuollossa

Keskenään kilpailevat vaipat ja rahapuhe

Vaikka vaipat muodostavat merkittävän kustannuserän kunnalle, suurimman osan ajasta vaipat ovat julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden hallinnossa näkymättömiä ja hiljaisia. Ne kulkevat kustannuspaikkana tai rivinä talousseurannassa. Seuranta voi olla hoitotarvikejakelussa hyvinkin järjestelmällistä ja edistyksellistä, mutta vaippojen ja hallinnon välinen rutiininomainen vuoropuhelu ei välttämättä näy sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaisuuksista vastaaville viranhaltijoille, saati poliittisille päättäjille. Näkyviin ja kuuluviin vaipat tulevat aika ajoin, erityisesti, jos tuotteiden laadussa tai muissa vaippakäytännöissä tapahtuu muutoksia, jotka hankaloittavat ihmisten arkea.

Esimerkiksi eräs haastattelemamme sosiaali- ja terveystoimen johtaja kiteytti näkemyksensä kunnan vaippataloudesta *”kentäksi, joka koostuu monista toimijoista ja erilaisista näkökulmista ja mielipiteistä”*, jotka normaalisti ovat *”siellä hiljassessa arjessa”*. Jos tässä arjessa tapahtuu muutoksia, esimerkiksi kilpailutuksia, tai poliittisten päättäjien linjaamia leikkauksia, voi vaippatalous yllättäen *”leimahtaa”* esille näkyvästi ja kuuluvasti: *”Tapahtuuko esimerkiksi sellasta, että sanotaan et kaikist kunnan toiminnoista pätäs leikata, vaikka viis prosenttia höylätä pois, ni nehän olis sit sellasia [tapahtumia] joissa [...] leimahtelee sieltä. Se [vaippatalous] nousee sieltä arjen, hiljassesta työstä.”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA.)

Arjen hiljainen työ liittyy hoitotarvikejakelun piirissä olevien kuntalaisten palveluihin: esimerkiksi siihen, minkä merkkisiä ja mallisia vaippoja on saatavilla, saako niitä tarpeeseen nähden riittävästi, toimivatko ne arjessa, ovatko ne juuri kyseisten vuotojen määrään ja laatuun nähden tarkoituksenmukaisia, ja miten asiakkaat itse kokevat tuotteet ihollaan ja housuissaan. Hoitotarvikejakelujen asiakkaat ovat kotihoidon ja palveluasumisen piirissä olevia sekä työssäkäyviä kuntalaisia, joille tarkoituksenmukaiset vaippatuotteet mahdollistavat toimivan arjen. Kun tuotteet ja hoitotarvikejakelu toimivat, arki sujuu, eikä vaippojen puhe kantaudu sosiaali- ja terveystalouden hallintoon saakka.

Hoivaa tarvitsevat vaipan käyttäjät, kuten palveluasumisen tai kotihoidon piirissä asuvat vanhuksat ja vammaiset, eivät aina kykene ilmaisemaan, toimiiko vaippa ja miltä se tuntuu. Eikä heiltä välttämättä kysytä. Keho kuitenkin puhuu silloinkin, kun sanoja ei ole tai niitä ei tule (vrt. Tedre 2004; Vaittinen 2020). Kun vaippa toimii, ja sitä käytetään oikein, iho voi hyvin ja säästetään rahaa painehaavaumien hoidossa, joiden kokonaiskustannukset Suomessa ovat vuosittain noin 420 miljoonaa euroa muodostaen noin 2–3 % terveydenhuollon kustannuksista (Hotus 2015). Samalla säästyy myös haavanhoitotuotteita ja muita terveydenhuollon ekologista kuormaa lisääviä tarvikkeita. Kun vaippa on oikean mallinen ja kokoinen, se ei falskaa, ja pyykkikustannukset ja vedenkulutus pysyvät kurissa. Myös toimiva vaippa kuiskii siis rahasta, silloinkin kun kuiske katoaa osaksi toimivaa arkea. Rahapuheen takana puolestaan on, usein piilossa, kysymyksiä vaippojen ympäristökuorman pienentämisestä.

Toimivan vaippatalouden taustalla on prosesseja, joissa vaipat puhuvat moniäänisesti. Eräs merkittävimmistä on vaippojen kilpailuttaminen, jota kunnat, kuntayhtymät tai kuntien hankintaringit tekevät muutaman vuoden välein. Kilpailutettaessa pyritään määrittämään mahdollisimman tarkasti vaippavalikoima ja muut palvelut, esimerkiksi vaippojen käyttöön liittyvä koulutus ja kotiinkuljetus. Kilpailutusprosessin kynnyksellä vaippojen puhetta pyritään hallinnossa kuuntelemaan normaalia tarkemmin. Kilpailutusta valmisteltaessa kunnan tai kilpailutusta hoitavan organisaation vaippa-asiantuntijat suuntaavat alan messuilla vaippatuottajien kojuille, ottavat mukaansa kuvastoja, perehtyvät uusiin tuotteisiin, käyvät markkinavuoropuhelua vaippatoimittajien kanssa tuotteiden uusista piirteistä ja uusista tuotteista, jotka pitäisi huomioida kilpailutuksessa. Myös vaippojen puolesta puhutaan. Esitteissä puhuu mainosvaippa, joka ei viranhaltijan näkökulmasta ole täysin luotettava puhuja. Puhetta täytyy pohdituttaa asiantuntijoilla: *”että onko tää totta vai eikö tää oo totta vai, oisko tästä meille hyötyä vai eikö ois hyötyä, laitetaanko me tämmönen kriteeri sinne tarjouspyyntöön, että me haluamme vaipalia x ominaisuuden”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA.)

Keskustelua ei käydä pelkästään kuntien sisällä, vaan asiantuntijat ja johtavat viranhaltijat vaihtavat kokemuksia ja jakavat parhaita käytäntöjä yli kuntarajojen. Näin saatetaan löytää uusia tapoja asettaa hankinnan laatuksiteereitä, esimerkiksi edellyttää, että tarjouksen tekijät sisällyttävät tarjoukseensa inkontinenssikoulutusta hoitohenkilökunnalle. Samalla palvelutaso ja käytännöt yhtenäistyvät, mikä palvelee hyvinvointialueiden perustamista. (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA.)

Pohtiminen, perehtyminen ja testaaminen muuttuvat hankinnan laatuksiteereiksi, joissa vaippojen puhetta ja kuuluvimpia ääniä tulkitaan normatiiviseksi puheeksi sellaisista vaippojen ominaisuuksista, joiden *ajatellaan* kattavan hoitotarvikkeita tarvitsevien

ihmisten tarpeet. Koska kyse on merkittävän, monivuotisen hankinnan kilpailuttamisesta, vaippapuhe koskee väistämättä rahaa, mutta myös laatua. Ekologisesti kestävä kehitys näyttäisi kuitenkin olevan laatuksena marginaalinen.

Koska vaipalla on kilpailutusprosesseissa moninaisia todellisuuksia, on vaipalla niin rahasta kuin laadusta puhuessaan useita murteita (eli vaippapuheen ”alueellisia”, eri hallintosektoreilla tai erilaisissa käytännöissä syntyneitä puhetapoja). Osa näistä on ymmärrettävämpiä kuin toiset. Vaipat puhuvat myös vaippayritysten ja -teknologian kielillä, mikä on hallinnolle helposti vierasta ja vaikeasti tulkittavaa. Vaippateknologioiden puheenparsia määrittävät paitsi messukohtaukset ja mainosmateriaalit, myös toimittajien näkyvyys messuilla ja niiden ulkopuolella. Tunnetuimmilla ja hyväksi todetuilla vaippamerkeillä voi olla voimakkaan markkina-asemansa vuoksi valtaa määrittää, millaiseksi vaippateknologioita koskevat laatuksena kilpailutuksessa muodostuvat. Kuten eräs haastatelluista sote-johtajista toteaa, *”pienet ei sillä markkinalla pärjää”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA). Kilpailutusta valmistelevien tahojen tulee kuitenkin pyrkiä parhaansa mukaan huolehtimaan kriteereiden objektiivisuudesta. Tämä vaikuttaa siihen, miten ja millaisten vaippojen puhetta kuunnellaan. Kuten eräs haastateltavista sosiaali- ja terveysjohtajista myöntää, peilaten samalla aiempaan työkokemuksensa:

”onban tää iso bisnes, [...] yritykset on tässä mukana. Ja se tietysti nousee just sit kans ku jos on kilpailutuksia ni, et minkälaisia tuotteita sieltä tulee tai et mennäänkö markkinaoikeuteen tai muuta.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA)

Pohdittaessa kilpailutuksen kriteereitä, päädytään kysymykseen siitä, keitä kuntien käyttämät asiantuntijat ovat. Minkälaiset vaippatodellisuudet ovat heille tuttuja? Ymmärtävätkö he intiimin hoitotyön todellisuuksia, tai itse itselleen vaippoja vaihtavien ihmisten arkea? Asiantuntijoiden näkemykset vaipoista voivat olla hyvin erilaisia. Työura, koulutus, ammattiasema ja henkilökohtaiset kokemukset vaikuttavat kykyyn ymmärtää vaippojen erilaisia murteita. Toisaalta vaipat puhuvat hankintaprosessiin osallistuville asiantuntijoille myös testauksen kautta, omilla (markkinointipuheen värittämällä) ominaisuuksillaan:

”Eliikkä usealta toimittajalta pyydetään koekäyttöön vaippoja. Niitä käytetään asiakkailta ja potilailla, kysytään asiakkaitten, potilaitten käyttökokemuksia. Hoitajat vähän katsoo sitten taas sitä että miten se vaippa pitää, että tuleeko ibo-oireita silmin nähden taikka onko peti märkänä, jos on vuodepotilas, tai kuinka kauan sitä samaa vaippaa voi käyttää ilman et se alkaa tuntua epämuksuvalta. Ja sitte he katsoo myös sitä ergonomianäkökantaa, että minkälainen se vaippa on, jos on vuodepotilas ni, kuinka helppo [...] tai vaikea se on vaihtaa.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA)

Testaaminen tapahtuu usein hoitohenkilökunnan havainnoinnin kautta. Testivaippojen puhe suoraan vaipan käyttäjille ja heidän iholleen vaikuttaa hiljentyvän tällaisessa prosessissa, tai se tulkitaan hoitajien havaintojen sanoittamana. Kuten arjen hiljaisessa työssä kilpailutusten välissä, myös hankintaprosesseissa on kuntakohtaisia eroja. Aineistomme ei ole riittävän laaja osoittamaan, että käyttäjien kokemukset ja suora vuorovaikutus vaippojen kanssa jäisi kilpailutuksissa järjestelmällisesti huomiotta. Toisinaan hankinnassa on kuitenkin kuunneltu vaippojen puhetta vain suurimman asiakasryhmän, eli kotihoidon ja palveluasumisen piirissä olevien vaipan käyttäjien yhteydessä.

Esimerkiksi kun eräältä tutkimukseen haastatellulta, työikäiseltä ja työssäkäyvältä mieheltä kysyttiin, mitä hän erityisesti toivoisi tutkimushankkeeltamme, hän painotti, että ainakin vaippoja kilpailuttaessa pitäisi antaa testiin tuotteet ennen kuin päätöksiä tehdään. Hänen kokemuksensa mukaan näin ei ole hänen kunnassaan riittävästi tehty. Tällä hetkellä saamiensa tuotteisiin tyytyväinen mies on kokenut myös huonon kilpailutustuloksen. Hänen arkensa oli mennyt vuodeksi sekaisin, kun toimivan tuotteen tilalle oli valittu muoviselta

tuntuva vaippa, joka saattoi falskata ja kastella housut toistuvasti. Jatkuvassa reissutyössä ja ulkomaan työkomennuksilla matkustavalle miehelle huono kilpailutustulos sai housussa olevat vaipat käytännössä huutamaan niin, että pahimmassa tapauksessa ympäristökin olisi voinut ne kuulla – tai nähdä tahroina housuissa. Hän koki, että kyseinen muutos tehtiin hoitotarvikejakelun asiakkaita kuulematta:

”Kyllä mä oon lukuun että niitä hoitolaitoksissa saatetaan testailla. Mutta, mun mielestä se on vaan yks käyttäjäkunta. Jos siel on sellaisia mummoja ja vaareja [...], onban se ny erilainen tilanne taas [...] [kuin minun kaltaiseni käyttäjät, joilla on] aistit vielä jollakin lailla [tallella][naurahtaen].”
(Asiantuntijahaastattelu, vaipankäyttäjä, mies 40 v., 12.2.2021, TV)

Emme tiedä, kuinka yleistä haastatellun miehen kaltaisen käyttäjäryhmän huomiotta jättäminen kilpailutuksissa on. Kuten julkisessa vaippakeskustelussa, hallinnon puheessa huomio näyttäisi kiinnittyvän vanhushoivan erityiskysymyksiin, joita tulkitaan hoitoalan ammattilaisten asiantuntemuksen kautta, sen sijaan, että vaippojen suora puhe käyttäjilleen tulisi huomioiduksi. Samalla muut vaipan käyttäjät unohtuvat – ja muunlainen vaippapuhe jää kuulematta, myös epäsuora puhe rahasta. Monelle inkontinenssin kanssa elävälle ihmiselle toimiva tuote on tae toimivasta työelämästä. Vaippojen kilpailutuksella on näin ollen yhteys myös työelämään ja tuottavuuteen, huomattavasti hoitoalan ammatteja laajemmin.

Kilpailutuksista vastaavat hallinnon edustajat ymmärtävät, että vaippojen kilpailutukset ovat *”käyttäjälle [...] myöskin aika intiimejä asioita, et sinne housuihinsa ei [...] mielellään laita muuta ku sitä jota [on] tottunut käyttämään”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johdaja 2, 2.12.2020, EA). Toisinaan vaipat ovat kulkeutuneet juttelemaan suoraan kunnan johdon toimistoon:

”tää on ihan siis todellinen esimerkki, että on tuotu kunnan johdolle kannettu kassissa, että näitkö te nyt mulle kilpailutitte, vaikka siin tapaukses kunnan johto ei ollut edes [...] ollu, mitenkään mukana tässä.”
(Asiantuntijahaastattelu, Sote-johdaja 2, 2.12.2020, EA)

Päätösten voimaan tuleminen voi tällaisissa tilanteissa olla eräänlainen disruptio, häiriötilanne, jossa arjen hiljainen ja hiljennetty vaippapuhe korottaa ääntään. Palautetta voi tulla paitsi asiakkailta, myös organisaation sisällä, kun kaikki hankintaryhmän jäsenet eivät ole tyytyväisiä lopputulokseen. *”Myös hoitajat ovat voineet protestoida, jos tuttu, hyväksi todettu tuote on vaihtunut toiseen kilpailutuksen kautta.”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johdaja 1, 28.9.2020, EA.)

Vaippoihin liittyvät kilpailutukset ja hankintapäätökset ovat julkisen talouden kannalta laajoja kokonaisuuksia. Järjestelmä on jäykkä. Vaippateknologia kehitty nopeasti, ja muutamaksi vuodeksi kerrallaan tehtävät hankintapäätökset luovat markkinaympäristön, johon uusien toimijoiden ja innovaatioiden voi olla vaikea päästä mukaan – silloinkin kun innovaatiot olisivat ekologisesti aiempaa kestävämpiä tai käyttäjilleen toimivampia. Monet käyttäjät testaavat tuotteita ostamalla niitä itse, kun esimerkiksi matkustaessaan joutuvat hankkimaan täydennystä kunnista maksutta jaettavien hoitotarvikkeiden lisäksi (Asiantuntijahaastattelu, potilasjärjestön edustaja, 4.3.2020, TV). Esimerkiksi tutkimukseen haastateltu työssäkäyvä mies kertoo:

Mies: *”Kyllähän [...] ku oon reissubommis kulkenu, niin on joutunu sitten välillä niitä ostaa omalla rahalla kun on loppunu. Ni onban siellä ollut tosi hyviäkin, mitä on saatavissa markkinoilta. [...]”*

Haastattelija: *”Oot sä sinne [hoitotarvikejakelun] suuntaan [...], jos on tullut [...] vastaan parempia tuotteita, ni ootko vieny viestiä, että tämmöstä olis?”*

Mies: ”*Joo, mutta kyllähän se menee kuuroille korville. [...] [palaa haastattelussa myöhemmin aiheeseen] Kyllä mä sillä lailla, näkisin että, tekis useampaakin merkkiä mieli kokeilla. Tämä on nyt kumminkin aika iso osa tätä elämää, [...] munkin kohdalla.*” (Asiantuntijahaastattelu, vaipankäyttäjä mies 40 v., 12.2.2021, TV)

Vaipat puhuvat tilasta

Hallinnossa tehdyt päätökset tuotevalikoimasta muuttuvat osaksi palveluita käyttävien ihmisten arkea ja hoitohenkilökunnan työtä. Ne puhuvat käyttäjiensä iholle, vaihtajiensa kosketukselle, ottavat osaa hoivakohtaamisten keholliseen vuorovaikutukseen, siihen kietoutuen, sitä sanoittaen ja toimintaa määritellen (vrt. Tedre 2004). Arjessa vaipat puhuvat materiaansa logistisina tilantarpeina, ennen käyttöä paketeissaan ja laatikoissaan, ja käytön jälkeen jätteenkäsittelyn käytännöissä. Vaipat eivät puhu vain kodeissa ja palveluasunnoissa, vaan myös julkisissa tiloissa, esittäen hiljaisia vaihtoon liittyviä vaatimuksiaan. Pidätyskykyisille rakennetussa hyvinvointivaltiossa julkisen tilan varjoissa hiiskuva vaipan puhe on niin huolella vaimennettu, ettei sitä kuule muut kuin käyttäjänsä. Vaipat rytmittävät heidän arkista eloaan. Ne huomauttavat miesten vessakopeista puuttuvista roskiksista ja bideesuihkuista, kaupakeskusten lukituista invavessoista, joiden avaamista vaipan käyttäjä joutuu hädässään erikseen pyytämään vartijoilta.

Koska puhe inkontinenssista mielletään naistapaisten (Jokinen 2004) sosiaali- ja terveydenhuollon alueen asiaksi, ja lähinnä vanhushoivan kysymykseksi, eivät tällaiset vaipan arkiset polemiikit kantaudu kaupunkisuunnittelusta vastaavien pöytiin. Tämä vaatisi, että miestapaisten (Jokinen 2004) yhdyskuntasuunnittelu ymmärrettäisiin yhtä lailla ruumiillisten toimintojen ehdoilla tehdyksi työksi, jossa on huomioitava paitsi rakennusten myös ihmisten vuotaminen. Yllättävää kyllä, näin ei tapahdu edes hoivakoteja suunniteltaessa. Tällöin vaipat päätyvät puhumaan tilasta, äänekkäästi.

Hoitotarvikejkeluista vaippoja tarvitseville ihmisille toimitetaan pääsääntöisesti kolmen kuukauden käyttötarvetta vastaava määrä vaippoja kerralla kotiin. Niin yksityisissä kodeissa kuin palveluasumisyksiköissä vaipat puhuvat toimituspäivinä. Yhden henkilön kolmen kuukauden inkontinenssisuojat voivat tarkoittaa yhdeksän suuren pahvilaatikon ilmaantumista kotiin. Tuotteet toimitetaan samalla tavalla palveluasumisen yksiköihin, joissa ne ovat asukkaiden henkilökohtaisia tuotteita. Vaipat valtaavat sängynaluset ja yläkaapit. Tämä ilmiö oli haastatelluille sote-johtajillekin tuttu omien vanhempiensa elämäntilanteiden kautta. Yksityinen ja ammatillinen vaipojen puhe siis risteää kuulijansa korvassa.

Joissain tilanteissa vaipojen tilavaatimukset rytmittävät työn tekemistä. Eräässä vanhemmassa, piha-alueiltaan ja rapputiloiltaan ahtaassa vanhusten asumisyksikössä huomio täytyy kohdistaa välittömästi vaipparekan käynnin jälkeen tuotteiden siirtämiseen asukkaiden omiin huoneisiin ja kuormalavojen järjestelmiseen: ”*Kun tulee kuormalavoja, että kukas ne kuormalavat täältä pois vie, jotta sitten nää paloturvallisuusasiat totentuu*”, kuvaa eräs haastattelemamme hoitokodin johtaja (Asiantuntijahaastattelu, hoitokodin johtaja, 17.12.2020, EA). Kun hoitotyötä tekevän huomio ja aika kohdistuu vaippalavoihin ja pakettien rahtaamiseen, on se aina pois jostain muusta, kuten asukkaiden tarpeista. On epätodennäköistä, että aikaa tällöin jäisi myöskään vaipojen pakkausmateriaalien kierrätykseen.

Myös likaiset vaipat vaativat tilaa, aikaa ja huomiota työntekijöiltä. Vaihto-operaatioissa vaipat vaativat seurakseen muutakin materiaa: kumihanskat käsien suojaksi, pesulappuja eritteiden likaaman ihon puhdistukseen, pesunestettä ja rasvoja vaippaihottumaa vastaan, ja lopuksi vielä erillisen muovipussin, johon käytetty vaippa suljetaan, ennen kuin se viedään isompaan jätessäkkiin ja siinä roskasäiliöön. Vaippajätteiden ääni on aistivoimaista, sillä niiden keräämät eritteet näkyvät ja haisevat. Ne voivat herättää vastenmielisyyttä vaipan käyttäjässä, joka ei muistisairauden vuoksi välttämättä ymmärrä, mistä vaipassa on kyse, ja miksi toiset

ihmiset riisuvat ja pukevat hänelle sellaisia. Tällaisissa tilanteissa vaippa puhuu käyttäjälleen puhetta, jota tämän on vaikea tulkita ymmärrettävästi hoitohenkilökunnalle. Esimerkiksi testitilanteessa tulkatessaan vaippapuhetta hoitajat tulkkasivatkin aina toisten tuntemia aistikokemuksia. Tällöin ei riitä, että hoitaja tulkitsee vaipan puhetta iholle, vaan hänen on tulkittava myös vaipan muokkaaman *tilan tuntua* vaipanvaihtotilanteessa. (Vaitinen 2020.)

Levitessään vaipan ulkopuolelle vaipassa olevat eritteet vaativat tilaa: ihoilta ja vaatekudokselta, vuodevaatteilta, tekstiilikuiduilta, huonekalujen pinnoilta, lattioilta. Tällöin huonosti toimiva, väärin käytetty, tai liian myöhään vaihdettu vaippa puhuu iljettävästikin itselleen sellaista tilaa, aikaa ja toimintaa, mitä toimiva tuote ei vaatisi. Samalla se vaatii ekologisesti kestävämpiä käytäntöjä, kuten ylimääräistä vedenkulutusta ja siivousta, jolta saatettaisiin välttyä sopivammalla tuotteella, oikea-aikaisella vaipan vaihdolla tai vessaan avustamisella. Erään vaippayrityksen edustajien mukaan vuotavat vaipat tulevat hoivayksiköille kalliiksi, sillä yksi vaipan falskaaminen petiin voi maksaa pesulakulut ja työt huomioiden jopa yhden asiakkaan kolmen päivän vaippojen hinnan. Yrityksen mukaan hoivakodeille pesulakulujen nousu on merkki siitä, että tuotekouluttajat on kutsuttava paikalle. Esimerkiksi kesän kynnyksellä kouluttajilla on kiire, kun kesäsjaiset täytyy perehdyttää tuotteiden oikeanlaiseen käyttöön. Näin vaipan ”hiljaisessa arjessa” kuuluva puhe tilasta, jätteistä ja eritteistä kietoutuu hallinnon paremmin kuulemaan puheeseen rahasta, laadusta ja koulutuksesta, samalla kun toimivat ja toimimattomat käytännöt kietoutuvat ekologisesti kestävään tulevaisuuteen.

Jos palveluasumisyksikön jäteasiat eivät ole riittävän suuret, voi niiden täytyminen rytmittää hoitajien arkea. Likaiset vaipat saattavat päätyä puhumaan hoitajien tekstiviesteissä. Eräessä palveluasumisyksikössä hoitajat esimerkiksi viestittelevät toisilleen, kun pihan jätettä on täysi viikonlopun tai pyhien aikaan, ettei tule turhaa kävelyä astialle. Asiasta on viestitty jätahuolto-yhtiön kanssa ja saatu jonkin verran tihennettyä tyhjennysväliä. Tontti ei kuitenkaan mahdollista jätetiöiden lisäämistä, ja syy löytyy suunnittelusta:

”[I]nsinöörit on ikään kuin laskenu varmaan sen säiliömäärän tarpeen subteen, että paljonko tässä talossa asuu, miettimättä että [...] kaikilla sen talon asukkailla on vaipat käytössä jatkuvasti. [...] [K]un vaipat on tosi isoja niin ku tiedetään. Ja sit ku siel on vielä sitä virtsaa, niin se vielä kasvaa se [volyyymi].” (Asiantuntijahaastattelu, hoitokodin johtaja, 17.12.2020, EA)

Kun kunta tai asumispalveluiden tuottaja tilaa uutta rakennusta, investoinnin hinta on keskeinen määräävä tekijä. Vaippoihin liittyviä tilatarpeita tai ainakaan niiden todellista kokoluokkaa ei arvioida. Kuten eräs sote-johtaja haastattelussaan tilannetta kuvaa, arkkitehdit eivät voi tietää, että asukkaan kahdenkymmenen neliön huoneeseen tulisi mahtua yhdeksän isoa pahvilaatikkoa joka neljäs kuukausi: ”[T]uolla rakentamispuolellakkaaan se ei oo semmonen, tavallaan, miten sen sanois? [...] [S]itä ei mielletä sillai niin keskeiseksi asiakksi.” (Asiantuntijahaastattelu, rakennusliikkeen edustaja, 22.10.2020, EA.) Kuitenkin juuri vaippa-arjen toimimattomuus on ensimmäisiä asioita, joista rakennusliikkeen edustajille puhutaan, kun asumispalveluyksikössä työskenteleviä hoitajia haastatellaan uusien tilojen toimivuudesta. Tätä kautta vaippojen puhe tilasta on kantautunut ainakin yhdessä rakennusliikkeessä ideaksi tilasuunnitteluun:

”Siinä asiakkaan huoneessa niitä paketteja oli sitten. [S]inä tulikin siitä puhetta, että kun niitä sitten joutuu siellä väistelemään niitä laatikoita ja että onko siinä sen asukkaan huoneen eteistilassa mahdollista sitä järjestellä uudelleen, että ne laatikot mahtuis sinne.” (Asiantuntijahaastattelu, rakennusliikkeen edustaja, 22.10.2020, EA)

Vaikka elämä hoivakodeissa muuten yhdistetään julkisessa puheessa usein vaippoihin, ja negatiivisissa uutisissa erityisesti ”vaipoissa makuuttamiseen”, on hämmentävää, että samojen tilojen suunnittelussa vaipat järjestelmällisesti sivuutetaan. Edes vaippajätteen

puhe ihmiseritteistä, lääkejäämistä ja pahimmillaan antibioottiresistenteista bakteereista ei kantaudu suunnittelupöytiin. Ekohyvinvointivaltiossa näiden puheiden kuuleminen on oltava keskeinen osa terveysturvallisten hoivayksiköiden suunnittelua, siinä missä viemäröinti, tai muut ihmiseritteiden hallintaan suunnitellut tekniikat. Vaippojen vaatimaan tilantarpeeseen voidaan vaikuttaa kehittämällä hoitokäytäntöjä niin, että vaippoja tarvitaan vähemmän, tai tarvitaan vähemmän imukykyisiä tuotteita, joiden valmistukseen on käytetty vähemmän materiaa. Tällöin vaippapuhe tilasta kietoutuu puheisiin rahasta, kilpailutuksesta, ja hoitotarvikejakelusta.

Vaippavalikoiman räätälöinti jokaisen käyttäjän arkeen ja vuotoihin sopivaksi on tutkitusti kaikista ekologisin tapa vähentää vaippojen ympäristökuormaa (Willskytt & Tillman 2019). Työntekijöiden koulutuksen sisällyttäminen vaippatoimittajien kanssa tehtäviin sopimuksiin vähentää kaikista imukykyisimpien suojien käyttöä tilanteissa, joissa pärjätään kevyemmällä vaihtoehdoilla (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA). Kun henkilökunta saa tietoa uusien tuotteiden ominaisuuksista, heidän on helpompi tilata oikeanlaisia tuotteita ja neuvoa asiakkaita käyttämään niitä oikein. Esimerkiksi eräessä kuntayhtymässä oli onnistuttu pysäyttämään vuosittainen kasvu inkontinenssisuojien kulutuksessa vaippalähetekäytäntöjä kehittämällä. Kun aikaisemman viiden vuoden aikana vaippakulutus oli kasvanut noin 11 % vuosittain, lähetekäytäntöjä kehittämällä kulutusta onnistuttiin lopulta jopa vähentämään parilla prosentilla, samalla kun asiakasmäärä kasvoi 2,5 %. Rahallisesti tämä tarkoitti noin 140 000 euron vuosittaista säästöä, ja myös merkittävää jätemäärän ja raaka-ainekulutuksen laskua. Kyse oli noin 4 300 vaippaasiakkaan hoitotarvikejakelusta. (Etnografinen aineisto, 5.11.2021) Vastaavien hyvien käytäntöjen käyttöönotto valtakunnallisesti voisi skaalautua merkittäviksi muutoksiksi ekohyvinvointivaltiossa.

Koska vaippoja käytetään paljon, pienilläkin yksilötason hoitokäytäntöihin kohdistuvilla muutoksilla on merkitystä:

”Jos yksikössä kolmekymmentä asiakasta ja periaatteessa jos kaikilla on se kolme vaippaa vuorokaudessa, niin siinä on kuitenkin satanen per päivä se kustannus pelkkään vaippoihin. [...] [J]os pystytään leikkaa puolet pois niin se on aika iso raha vuositasolla.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA)

Tällaisilla nopeasti skaalautuvilla muutoksilla on merkittäviä ilmastovaikutuksia. OECD-maissa keskimäärin 4,8 % yhdyskuntajätteestä koostuu aikuisten inkontinenssisuojista (Velasco Perez ym. 2020), jotka Suomessa päätyvät polttolaitoksiin. Vaippajätteen määrän pienentäminen vaippon puhetta kuuntelemalla olisi yksi tärkeä askel kohti hiilineutraalia hyvinvointivaltiota. Yllä olevassa lainauksessa hallinnon vaippapuhe siirtää huomion vaippamääriin, mutta ekologinen muutos voi tarkoittaa yksinkertaisesti pienemmän imukyvyyn valitsemista silloin kun se on mahdollista. Muutoksia ei saa kuitenkaan tehdä vaippaa tarvitsevan ihmisen hyvinvoinnin ehdoilla. Vaippon käyttöä on mahdollista vähentää niin, että hoidon laatu ja vaippaa tarvitsevan ihmisen hyvinvointi samalla paranevat. Esimerkiksi pidätyskykyisten mutta liikuntarajoitteisten asukkaiden vessaan auttaminen hoivakodeissa on yksi keskeinen keino.

”Ja se vaatii sitä henkilökunnan sitoutumista, et se rytmi oikeasti katotaan jokaisen asiakkaan mukaan, et vessassa käytetään riittävän usein [...]. Ja siinä kohti ku päästään siihen tilanteeseen, että yövaippa on ainoa mikä tarvitaan jos sitäkään niin, se on tavallaan työvoitto. Ja se on se, mistä pitää lähteä.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA)

Tämä tulisi huomioida myös ikääntyneiden sairaalajaksoilla, ettei ikääntyneen potilaan oleta olevan pidätyskyvytön ja tarvitsevan vaippaa, kun vessaan auttaminen riittäisi (Boddington & Featherstone 2018). Sairaalajakson jälkeen, erityisesti fyysisen toimintakyvyn

heikennyttyä, vaipan käytöstä voi olla vaikea oppia pois. WC-toiminnoissa avustaminen vaatii hoivayksiköiltä ja sairaaloilta riittäviä henkilökuntaresursseja ja toimivia tiloja. Lisäksi on olemassa toimintamalleja ja tekniikoita, joiden avulla liikuntarajoitteisten avustaminen vessaan helpottuu hoitajan ergonomiasta tinkimättä, kuten auttajan ja autettavan luonnollisten liikemallien ja aistitoimintojen ymmärtämiseen perustuva kinestetikka (ks. Suomen Kinestetikkayhdistys ry).

Vaipat puhuvat oikeuksista

Hyvinvointivaltion yleisessä puheessa ja terveysjärjestelmän kehittämisessä vaipoista usein vaietaan, koska puhetta inkontinenssista ei osata kuunnella. Tämä ei ole välttämättä tarkoitushakuista, vaan johtuu tiedon puutteesta. Vaikka inkontinenssi on yleinen vaiva, inkontinenssin syitä, muotoja, ja hoitoa käsitellään vain pintapuolisesti terveydenhuollon ammattien peruskoulutuksessa. Riittävä osaaminen vaatii jatkokoulutusta. Aiheeseen erikoistuneet ammattilaiset sijoittuvat valtaosin erikoissairaanhoidon, tai kuten useimmat lantionpohjan fysioterapeutit, ovat yksityisiä elinkeinonharjoittajia. Tiedon puutteen seurauksena inkontinenssi on perusterveydenhuollossa eräänlainen ”unknown unknown” -alue, josta terveydenhuollon ammattilaiset *eivät tiedä olevansa tietämättömiä*. Tiedonpuutteen seurauksena monenlainen vaippojen puhe vaietaan järjestelmässä: esimerkiksi sellainen, jossa vaippa voisi kertoa olevansa turha tai vääränlainen tuote tietyille asiakkaille, joille olisi olemassa hoito- ja parannuskeinoja, vaihtoehtoisia teknologioita, tai toimivampia ja ekologisesti kestävämpiä vaippamalleja. Joskus tiedonpuute hallinnossa sotkeutuu tulkintoihin kansalaisten oikeuksista riittävään hoitoon, ja julkisen sektorin velvollisuudesta tarjota sitä.

Jokaisessa kunnassa on laadittu kriteerit, joiden perusteella asukas voi saada inkontinenssisuojia. Kriteereistä päättämiseen sisältyy lääketieteellisen harkinnan lisäksi poliittista harkintaa. Päätökseen voi sisältyä pohdintoja siitä, millainen kunta haluaa olla ja millaiseksi se haluaa identifioitua: *”kyllä meillä pitää olla, meidän kunnassamme pitää pabvelly hyvin ja paremmin kun missään muualla.”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA.) Samanlaisia elementtejä voi liittyä vaippabudjetista päättämiseen. Tällaisissa tilanteissa läheisten vaipeat saattavat puhua poliitikoille, jotka voivat olla samanaikaisesti vaipan käyttäjän omaisia ja vaipan käyttäjiä, sekä vastuussa kuntataloudellisesti ”järkevästä” vaippojen jakelua koskevista päätöksistä (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA). Päätöksenteko on neuvottelua julkisen ja yksityisen välillä, missä erään haastateltavan sanoin *”rabaa ei sais kulua näin paljon”*, mutta samalla siihen liittyy harkintaa, *”että koskeeko tämä minun tuttavaani tai koskeeko tämä minun isoäitiäni [...]”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA.)

Sekä ammattilaiset että asiakkaat voivat käydä neuvottelua virallisten kriteerien ja omien empatioiden tai sympatioiden kanssa. Jotkut asiakkaat ilmaisevat tarpeensa vahvemmin kuin toiset. On ihmisiä, jotka osaavat vaatia apua ja toisia, jotka eivät tiedä oikeuksistaan. Rajanveto inkontinenssin vaikeusasteiden välillä voi olla käytäntöjen tasolla häilyvää, erityisesti asiakkaan näkökulmasta, sillä *”se on meille ihmisille tyypillistä, et me koetaan et kenelläkään muulla ei ole yhtä vaikeaa tilannetta, ja minulla ovat ne tietyt tilanteet, jotka tätä vaatii.”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA.) Työntekijän näkökulmasta kriteereistä saatetaan joskus poiketa, mikä näyttäytyy ongelmallisena hallinnon vaippapuheessa ja yhtenäisten kriteereiden kannalta:

”miten sitte se hoitava henkilö näkee sen, et [...] pysyykö hän niissä perusteissa, jotka on määriteltty, vai tuleeko sieltä se sympatia ja empatia ja, kenenkään tilanne ei ole yhtä vaikeaa kuin sinun tilanteesi, että tässä tapauksessa minä teen nyt sinun kohdallasi poikkeuksen. Eliikkä siel tulee niitä semmosia työntekijöihin liittyviä [poikkeuksia].” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA)

Tällainen kriteereistä poikkeaminen on ongelmallista asiakkaiden tasapuolisen kohtelun kannalta, sillä ei voi olla hoitajan luonteesta kiinni, kuinka paljon ja millaista palvelua kuntalainen saa. Eräs haastateltu sote-johtaja puolestaan tuo esille, että joillekin asiakkaille maksutta jaettava vaippa on ”saavutettu etu”.

”[O]n niitäkin, jotka vähän kyseenalaistaa, että miksi minä kävelisin vessaan, kun minulla on tämä vaippa. Elikkä jolleki se on mukavuustekijä, ei onneksi kaikille tai suurimmallekaan osalle. Mutta, tavallaan se asiakkaan, varsinkin muistisairaana suostuttelu sinne vessakäynteihin säännöllisesti, ni sehän vaatii taitoa siltä hoitajalta.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA)

Toinen sote-johtaja kertoo, että kunnissa on erilaisia käytäntöjä määrittää vaikeaa ja keskivaikeaa inkontinenssia, joka toimii maksuttoman hoitotarvikejakelun kriteerinä. Hänen mielestään olisi tärkeää vetää raja yhteiskunnan tukeen oikeuttavan ”lääketieteellisen tarpeen”, ja vähäisempien, arkisempien vuotojen välillä, jotka eivät ehkä kuulu hyvinvointivaltion ratkaistavaksi:

”Eli et jos [...] ihmisellä menee pissat housuun kun hän nauraa tai juoksee, ni onks se tämmönen keski-ikäisen naisen ominaisuus, [...] jonka hän itse hoitaa, vai onko se jotakin, jobon yhteiskunnan pitää tulla vastaan? [...]]]os oikeasti se hoitotarvike on tämmönen terveydenhuollon, lääketieteelliseen tarpeeseen perustuva, ja mikä on sille semmonen arkinen vaiva, joka on ihmisen itsensä ratkaistava?” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA)

Julkisen sektorin velvollisuutta ja voimavaroja maksuttomaan vaippajakeluun pohtii myös toinen haastateltu: *”ehkä jossakin kobti se kunnan velvollisuus ihan jokaiselle niitä vaippoja toimittaa ja maksaa niin, väheneekö se kun rahat käy vähemmäksi?”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA.) Tällaiseen hallinnossa kuultavaan vaippapuheeseen hukkuu kuitenkin inkontinenssihoidon kokonaisuus hyvinvointivaltiossa, jossa ei ole kyse vain oikeudesta vaippoihin, vaan oikeudesta riittävään hoitoon ja huolenpitoon. Rajankäyntiin hoitotarvikejakelun kriteereiden ja ”itse hoidettavan” vaivan välillä sekoittuu erikoisella tavalla käsitys siitä, että olisi olemassa ”lääketieteellistä” inkontinenssia, ja sitten sellaista virtsan- tai ulosteenkarkailua, joka on joidenkin ihmisten – kuten keski-ikäisten naisten – ”ominaisuus”, eikä näin ollen julkisen terveydenhuollon vastuulla. Hallinnon tarpeeseen säästää hoitotarvikejakelun kuluissa sotkeentuu tietämättömyys siitä, mitä inkontinenssi on, ja miten sitä hoidetaan.

Inkontinenssi ei ole sairaus, vaan oire jostain suoliston ja rakon pidätyskykyä häiritsevästä asiasta. Keski-ikäisten naisten rakon ei kuulu vuotaa tai tiputella: tämäkin on lääke- ja terveystieteellinen ongelma. Vaiva ei kuitenkaan ensimmäisenä keinona vaadi vaippalähetettä, vaan ennaltaehkäisyä, kuntoutusta ja hoitoa. Vuoden 2017 Käypä hoito -suosituksessa on määritelty keinoja inkontinenssin ennaltaehkäisyyn ja varhaiseen puuttumiseen: painonhallinta, lantionpohjan lihaskunnan ylläpito läpi elämän ja erityisesti osana raskauden aikaista ja synnytyksen jälkeistä neuvolatoimintaa, tupakoimattomuus, painon hallinta, ummetuksen hoito ja 65 vuotta täyttäneiden fyysisen aktiivisuuden ylläpito (Käypä hoito 2017; ks. myös Terveyskirjasto 2021). Tähän kaikkeen olisi mahdollista kiinnittää huomiota työterveyshuollossa, perusterveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidossa. Lievät vuodot on myös helpompi korjata kuin vaikeat.

Julkisessa vaippaloudessa Käypä hoito -suositusta virtsankarkailun helpottamiseksi kuntoutuksen näkökulmasta ei kuitenkaan täysin noudateta, vaan vaipat hallitsevat inkontinenssin hoitoketjua, tai varjostavat sitä. Vaippalähete on usein ratkaisu silloinkin, kun vaiva olisi mahdollista kuntouttaa tai parantaa ja asiakas pitäisi ohjata jatkotutkimukseen. Esimerkiksi eräs haastatelluista sote-johtajista kuvaa tilannetta, jossa

”asiakkaalla on inkontinenssinaivaa ja hän on sen tai jonkun muun asian tiimoilta mennyt ammattilaisen vastaanotolle ja, monesti se tulee vähän sivujuonteena se pissan karkailu siellä sitten ilmi. Ja jos se prosessi menee oikein, ni hänet ensin ohjattaisiin inkontinenssijumppaan elikkä yleensä fysioterapeutin taikka terveydenhoitajan vastaanotolle [...]. Mutta aina se ei mene niin. Joskus se menee tavallaan, sieltä mistä aita on matalin, elikkä lääkäri toteaa [...] että, kriteerit täytyy. [...] Siinä tilanteessa lääkäri kirjottaa sitten [...] lähetteen [...] ja annetaan ohjeet mistä asiakas saa bankittua vaippoja.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA)

Toisissa kunnissa asiakas ei välttämättä tapaa edes yleislääkärinä, vaan sairaanhoitaja tai terveydenhoitaja kirjoittaa lähetteen vaippoihin, kun asiakkaalla on virtsankarkailua. Jos vaippatilauksia tulee säännöllisesti, lähete on voimassa loppuelämän, ilman säännöllistä vaipparpuen arviointia, ilman tarkkaa diagnoosia inkontinenssin muodosta ja syystä, ilman että asiakkaalle on välttämättä missään vaiheessa tehty inkontinenssin hoitosuunnitelmaa. Hoitotarvikejakelussa saattaa jäädä haaviin asiakkaita, jotka tilaavat tuotteita harvakseltaan, jolloin lähetteen voidaan katsoa vanhentuneen. Tällöin asiakas ohjataan uuteen arvioon, josta kuitenkin saatetaan palata hoitotarvikejakeluun uuden vaippalähetteen kera. Järjestelmiä on monessa kunnassa parannettu vuosien saatossa, mutta haastatteluaineistostamme löytyy myös anekdootteja absurdeista – ja ekologisesti täysin kestävämmistä – tilanteista:

”Graavein tarina on se, että yhdestä ladosta oli löytynyt [asiakkaan kuoleman jälkeen], siit on jo tosi kauan aikaa [...], mut ladollinen löytyi aukasemattonia vaippapaketteja [...]. Ja sinne oli vaan uus lasti tullu ja viety ja se jäi epäselväksi, että oliko tää asiakas, oliko hänelle ikinä niitä vaippoja käytetty tai, mitä oli tapahtunut, kun niitä oli laatikkotolkulla ladossa niitä vaippoja.” (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA)

Toisaalta on nähtävissä myös myönteisiä kehityskulkuja. Ladosta löytyneistä vaiפוista kertonut sotejohtaja painottaa, että nykyään *”meidän näkövinkkelistä niin yksiköns ei pidä olla se, että asiakkaalle annetaan vaippa, vaan yksiköns se, että ensin katotaan, tarviko sä oikeasti sitä vaippaa vai onko jotakin tehtävissä, et sinä et sitä vaippaa tarvi.”* (Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 1, 28.9.2020, EA.) Juuri tähän suuntaan hyvinvointivaltiota tulisi dekonstruoida julkisessa vaippataloudessa matkalla kohti ekohyvinvointivaltiota. Hallinnollinen vaippapuhe keskittyy helposti kilpailutuksiin, vaippamääriin, rahanmenoon, ja siihen, onko tulevaisuudessa varaa kustantaa vaipat kaikille tarvitseville. Parantamalla inkontinenssihoitoa ja valtavirtaistamalla kontinenssitietoa, vaiפוista koituvia kustannuksia voidaan vähentää ilman, että luovutaan verorahoitteisesta hoitotarvikejärjestelmästä. Tämä kuitenkin vaatii terveydenhuoltohenkilöstön perus- ja täydennyskoulutusta inkontinenssiasioissa, ja ennaltaehkäisyn ja varhaisen puuttumisen mallien ymmärtämistä osana vaippataloutta, joka ei muodostu vain hoitotarvikejakelun käytännöistä.

Totesimme artikkelin alussa, että Suomessa käytetään vaippoja yli kaksinkertaisesti verrattuna Norjaan. Raskaana olevat äidit saavat Norjassa varhain tiedon lantionpohjan harjoitteiden tärkeydestä inkontinenssin ennaltaehkäisemiseksi. Synnytyksen jälkeen heille tehdään rutiininomaisesti lantionpohjan lihasarviointi, ja he saavat kokonaisvaltaisesti tietoa ja taitoa inkontinenssin ennaltaehkäisystä ja itsehoidosta yksilö- tai ryhmäfysioterapiassa. (Morkved & Bo 2014). Tässä juurtuneessa ennaltaehkäisyn käytänteessä voi olla yksi vastaus Norjan huomattavasti vähäisempää vaippavuoreen. Toinen syy voi löytyä esimerkiksi huomattavasti korkeammasta henkilöstömitoituksesta vanhusten kotihoidossa ja ympärivuorokautisessa hoivassa (ks. Kröger ym. 2018).

Terveydenhuoltohenkilöstöllä tulisi olla myös muuhun kuin raskauden ja synnytyksen aiheuttamaan inkontinenssin hoitoon toiminta- ja arviointimalli, jossa rutiininomaisesti selvitetään, tarvitseeko asiakas inkontinenssiin kuntouttavaa toimintaa, lääketieteellistä hoitoa vai vaippoja. Sen sijaan, että järjestelmä nojaa hoitotarvikejakelulähetettiin

ensisijaisena ratkaisuna, tulisi lantionpohjan fysioterapeuttien, uroterapeuttien ja terveydenhoitajien suoravastaanotto toimintaa kehittää. Tällaisessa järjestelmässä moni tarvitsisi vuotoihinsa vain väliaikaisesti vaippoja, samalla kun vaivaa kuntoutetaan. Kenties moni virtsan- ja ulosteenkarkailusta kärsivä henkilö tarvitsisi kuntoutuksen jälkeen vain murto-osan alkutilanteen vaippamäärästä – jolloin elämänkaaren aikana kertyvä vaippavuori muuttuu hänen osaltaan vaippakummiksi. Populaatiotasolla tällaiset muutokset skaalautuvat merkittäviksi muutoksiksi kohti ekohyvinvointivaltiota.

Muutos on välttämätöntä – ja mahdollista. Eräs haastatelluista alkoi pohtia vaihtoehtoisia ratkaisuja vaippavuoren pienentämiseen jo haastattelun aikana:

”[N]yt ku mä mietin sitä että, paljonko enemmän me voitas vaikka ihan perusterveydenhuollossa tehdä [...] myöskin tämmöstä verkon välityksellä tapahtuvaa, et miten hoidat itse inkontinenssia ja mihin voit kiinnittää [...] huomiota ja [...] onko mahdollista, päästä hoitajan vastaanotolle. Samoin ku me nyt mietitään sitä et jos on selkä kipee niin ei tarvi mennä lääkärille vaan fysioterapeutti sua neuvoe ensin. [...] [M]itä vanhemmaks me eletään ja mitä enemmän meitä vanhenevia ja ikääntyviä on ja vanhoja ihmisiä ni [...] sitä helpommin ja enemmänhän tätäkin vaivaa on ja sitä tarvetta on. Et [...] ehkä tässäkin pitäis, enemmän panostaa siihen sellaseen helposti saatavilla olevaan ohjeistukseen ja tämmöseen neuvontaan.”
(Asiantuntijahaastattelu, Sote-johtaja 2, 2.12.2020, EA)

Vaippatalous ekohyvinvointivaltion suunnannäyttäjänä

Vaippa liikkuu ja muuntuu kuntataloudessa monessa eri todellisuudessa, muodostaen monimutkaisen verkoston, jota vaippaan liittyvät toimijat materiaalisissa käytännöissään muokkaavat (Law & Mol 2001). *Vaipan eri olomuotoihin kietoutuvat käytännöt kekkeyttävät vaippatalouden emergentin verkoston osaksi hyvinvointivaltiota.* Jotta verkosto ei näyttäytyisi pelkkänä epämääräisenä siilokyhäelmänä, jonka ekologista kuormaa on mahdoton hahmottaa, olemme pyrkineet seuraamaan, miten vaippa puhuu ja vaikenee nykyisessä hyvinvointivaltiossa. Vaippa puhuu (ja hiljenee) rahasta, tilasta, ja oikeuksista. Puheet ovat moniäänisiä, toisiinsa kietoutuneita ja limittyneitä. Vaipan rahapuhe varjostaa puhetta oikeuksista, esimerkiksi hallinnollisissa eronteissa ”lääketieteelliseen” ja ”arkiseen” inkontinenssiin: vaivoihin, joista hyvinvointivaltion tulee huolehtia, ja yksityisiin vaivoihin, joista on selvittävä itse. Tilapuhe ja rahapuhe kietoutuvat yhteen varastotilan, vaippamäärän ja logistiikan kanssa, mihin punoutuu myös vaipan käyttäjiensä iholle, kokemuksille, ja aistimaailmoille osoittamat vaatimukset. Näyttäisi kuitenkin siltä, että vaippojen suoraan käyttäjilleen osoittama intiimi puhe ei hallinnon pöytiin kantaudu. Sama koskee ekologisen kestävyuden kysymyksiä: luonnon puhe jää järjestelmällisesti vaippapuheen varjoon. Kun hahmotellaan ekohyvinvointivaltiota inkontinenssin näkökulmasta, nämä on kaivettava esiin marginaaleista.

Vaippa on terveysteknologiaa, suoja, oikeus, kustannuserä, jätettä, ja terveysriski, mutta kaikki sen todellisuudet eivät voi olla samanaikaisesti läsnä ja näkyvissä. Vaippatalous kytee hyvinvointivaltion taustalla, leimahdellen ja tuikahdellen esiin, esimerkiksi kilpailutusten hämmentäessä hiljaisen arjen käytäntöjä kipunoivasti, yhtäkkiä. Vaipan muuttuessa kilpailutuksessa tietylle kustannuspaikalle määritetystä hoitotarvikkeesta arjessa käytetyksi vaipaksi, ruumiillisen vaippa-arjen hiljaiset rutiinit joutuvat sovittamaan itsensä talousseurannan riveille. Jos rivit ovat arjelle ahtaita ja epäkäytännöllisiä, vaippatalouden arki menee häiriötilaan. Lopulta tämä näkyy – tai piiloutuu – muilla hyvinvointivaltion kustannuspaikoilla, kuten nousseissa pesula- ja painehaavahoitokustannuksissa, joiden varjoissa on aina ekologisen kestävyuden kysymyksiä. Vaippa puhuu verorahasta ja julkisen talouden ”kestämättömyydestä”, mutta samalla vaarana on, että vaippa oikeutena hiljenee ja välttämättömyyksiensä ruumis (Tedre 1996) hiljennetään.

Vaikka ekologinen kestävyys ei analysoimassamme vaipan puheessa juuri kuulu, se on *leimauttavissa esiin* hiljaisuuksista, varjoista ja katvealueilta. Suuri osa yhteiskunnan

kestävyydestä ja kestämyttömyydestä “puhutaan” materiaalisissa käytännöissä: auttamisena, hoivana, hoitamisena, ennaltaehkäisyä, sekä ihmisten ja ympäristön tarpeista huolehtimatta jättämisenä, laiminlyönteinä. Kuten luonnon, myös vaippojen puhetta on nykyisessä hyvinvointivaltiossa usein lähes mahdotonta kuulla, joskin osin eri syistä. Vaipat omilla ympäristöissään, kuten hoivassa, ovat niin arkisia, että ne luonnon tavoin otetaan itsestäänselvyytenä. Vaippojen puhe vaikenee rutiineihin, tai rytmittää niitä hiljaisesti, arjen tuoksinassa käytäntöjä kyseenalaistamatta.

Pohdittaessa siirtymiä kulutusyhteiskunnasta kohti ekologisesti kestäväää ja oikeudenmukaista taloutta (Gough 2010, 62) ei riitä, että keskitytään pelkästään kulutuksen vähentämiseen. On huomioitava myös ihmisten taloudesta riippumattomat, välttämättömät tarpeet, ja tarpeiden vaatima taloudesta ja luonnonvaroista riippuvainen materia. Vaippatalous kietoutuu taloudellisesti monimuotoiseen (esim. Gibson-Graham & Dombroski 2020) hyvinvointivaltioon, jossa hyvinvointia luodaan yhtäältä investoimalla julkista rahaa markkinatalouden ehdoilla toimivien yritysten tuotteisiin, ja toisaalta materiaalisissa käytännöissä, joissa hyödykkeiden vaihdantaa voidaan harjoittaa perusoikeuksien näkökulmasta. Tähän kaikkeen kietoutuu paitsi talouden myös ihmisen hyvinvoinnin ja hygienian tarpeisiin valjastettuja luonnonvaroja.

Ekohyvinvointivaltiossa ratkaisuja vaippajätteen pienentämiselle on laitettava käytäntöön nykyistä tehokkaammin. Vaipan – ja inkontinenssin – puhetta on kuultava hallinnossa monitahoisemmin, yli hallinnon sulojen, ja käyttäjien intuiomia arkea kuunnellen. Kriteerit vaippojen, logistiikan, tilasuunnittelun ja hoitokäytäntöjen ekologisesta kestävyydestä tulee tuoda kilpailutuksen keskeiseksi laatuksiteriksi, ohi yksipuolisen rahapuheen, jossa taloudellinen kestävyys keskittyy maksutta jaettavien vaippojen määrään. Ekohyvinvointivaltion on oltava vuotaville kehoille suunniteltu hyvinvointivaltio: kyse on hoitoketjuista, ennaltaehkäisystä ja kuntoutuksesta, julkisen tilan ja hoivarakentamisen suunnittelusta, ja terveysturvallisesta sanitaatiosta, jota viemäröinti ei yksin ratkaise.

Olemme keskittyneet artikkelissamme kuntatalouteen, vaikka pian puhutaan maakuntien tai hyvinvointialueiden vaippatalouksista. Vaippataloudesta on kuitenkin puhuttava, ja vaippoja kuunneltava, sillä sote-alan ekologinen kuorma ei vähene, ellei näihin kohdisteta erityistä huomiota ja toimenpiteitä. Kuuntelu vaatii ilmiöön keskittyntä ja ilmiön sisältä lähtevää intuiomia lähiluentaa eli järjestelmän dekonstruktioita, jossa se, mitä ei voitu aiemmin lukea, kuulla, tai ymmärtää, kirjoittuu näkyville ja lopulta kokonaan uudenaikaiseksi, eettisemmäksi järjestykseksi. Tarkastelemalla nykyisen hyvinvointivaltion vaippatalouksia paikallisesti, ja tulkitsemalla paikallisia käytäntöjä monipaikkaisesti, voidaan tunnistaa tulevaisuuden ekohyvinvointivaltion erityisiä haasteita – myös niitä, jotka ovat sekavasti piiloisia – ja löytää ratkaisuja kompleksisuutta häivyttämättä. Julkisessa vaippataloudesta ekohyvinvointivaltion suuntaviivat piirtyvät hyvinvoinnin varjoista ja varjoissa, vaipan erilaisina murteina ja puheenparsina. Monia näistä nykyinen hyvinvointivaltiomme ei ymmärrä. Siksi se vaikenee asioista, joista ei olisi varaa vaieta.

Kiitokset

Lämpimät kiitokset kaikille tutkimukseen osallistuneille ihmisille ja organisaatioille. Ilman apuamme moni asia hyvinvointivaltion vaippatalouden käytännöistä olisi meille edelleen mysteeri. Kiitämme myös käsikirjoituksen arvioitsijoita ja toimitusta erinomaisista kommentteista ja ehdotuksista käsikirjoituksen parantamiseksi. Taloudellisesti tutkimuksen teki mahdolliseksi Vaippahankkeen, eli *Hoivan kestävä tulevaisuus: Aikuisille suunnattujen vaippojen globaali poliittinen talous* -hankkeen rahoittajat: Suomen Akatemia (hanke nro 321972) ja Koneen Säätiö (hanke nro 201802636). Rajalan työpanoksen mahdollisti *Assembling Postcapitalist International Political Economy* -hanke, jota rahoittaa Suomen Akatemia (hanke nro 325976).

Lähteet

- Arena, U., Ardolino, F. & Di Gregorio, F. (2016) Technological, environmental and social aspects of recycling process of post-consumer absorbent hygiene products. *Journal of Cleaner Production* 127 289–301. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.03.164>
- Aynaci, G. (2019) Women with hidden urinary incontinence waiting to be discovered: A snapshot from a developing country. *Journal of Basic and Clinical Health Sciences* 4(1) 7–14. <https://doi.org/10.30621/jbachs.2019.756>
- Bailey, D. (2015) The Environmental Paradox of the Welfare State: The Dynamics of Sustainability. *New Political Economy* 20(6) 793–811. <https://doi.org/10.1080/13563467.2015.1079169>
- Barad, K. (2007) *Meeting the universe halfway: Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Duke University Press, Durham.
- Boddington, P. & Featherstone, K. (2018) The canary in the coal mine: Continence care for people with dementia in acute hospital wards as a crisis of dehumanization. *Bioethics* 32(4) 251–260. <https://doi.org/10.1111/bioe.12446>
- Brett, L. (2020) *PMSL: Or How I Literally Pissed Myself Laughing and Survived the Last Taboo to Tell the Tale*. Bloomsbury, London.
- Cerwonka, Al. & Malkki, L. (2007) *Improvising theory. Process and temporality in ethnographic fieldwork*. University of Chicago Press, Chicago.
- Continence Product Advisor. Continence product advice for users, carers and healthcare professionals. <<https://www.continenceproductadvisor.org/>>. 26.5.2021.
- Critchley, S. (1992) *The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas*. Blackwell, Oxford and Cambridge.
- Culler, J. (1998) *On Deconstruction: Theory and Criticism after Structuralism*. Routledge, London.
- Derrida, J. (1978) *Of Grammatology*. Käännös Gayatri Chakravorty Spivak. Johns Hopkins University, Baltimore.
- Derrida, J. (1982) *Margins of Philosophy*. Käännös ja esipuhe Alan Bass. University of Chicago Press, Chicago.
- Gibson-Graham, J.K. & Dombroski, K. (toim.) (2020) *Handbook of Diverse Economies*. Edward Elgar, Cheltenham.
- Gough, I. (2016) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 25(1) 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Gough, I. (2010) Economic crisis, climate change and the future of welfare states. *Twenty-First Century Society* 5(1) 51–64. <https://doi.org/10.1080/17450140903484049>
- Haila, Y. & Dyke, C. (2006) Introduction: What to Say about Nature's "Speech". Teoksessa Haila, Y. & Dyke, C. (toim.) *How Nature Speaks* 1–48. Duke University Press, Durham.
- Hotus (2015). Painehaavan ehkäisy ja tunnistaminen aikuispotilaan hoitotyössä. Hoitotyön tutkimussäätiö 2.10.2015. <<https://www.hotus.fi/painehaavan-ehkaisy-ja-tunnistaminen-aikuispotilaan-hoitotyossa-hoitosuositus/>>. 23.4.2020.
- Irni, S., Meskus, M. & Oikonen, V., toim. (2014). *Muokattu elämä: teknotiede, sukupuoliuus ja materiaaliuus*. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, E. (2004) Sukupuoli tapana. Teoksessa Kii, J. & Närhi, K. (toim.) *Tutkiva sosiaalityö: Ero ja eriarvoisuus sosiaalityössä*. Sosiaalityön tutkimusseura, s.l. <<http://www.sosiaalityontutkimukseura.fi/Tutkiva%20sosiaalityo/Tutkiva%20sosiaalityo%202004.pdf>>. 12.11.2021
- Kankaanpää, E. 2019. *Aikuisille suunnatuissa vaiפוissa käytettävät materiaalit ja niiden ominaisuudet*. Tekniikan kandidaatin työ, Lappeenrannan teknillinen yliopisto LUT. <<https://lutpub.lut.fi/handle/10024/159664https://lutpub.lut.fi/bitstream/handle/10024/159664/Kandidaatinty%C3%B6,%20Elisa%20Kankaanp%C3%A4%C3%A4%20.pdf?sequence=1>>. 9.11.2021.
- Kiertovoima Oy. Kotitalousjätteen keskimääräinen valtakunnallinen koostumus. <https://kivo.fi/yymmarramme/koostumustietopankki/kotitalousjätteen_koostumus_yhteenveto/>. 8.11.2021
- Kimani, E. W., Muchiri, J. & Stanley, M. (2015) Soiled Diapers Disposal Practices among Caregivers in Poor and Middle Income Urban Settings. *Scientific and Research Publications* 5(10) 2250–3153.
- Kirby, V. (1997) *Telling flesh. The substance of the corporeal*. Routledge, New York and London.
- Kuukka, K., Lehtonen, A. & Pulkki, J. (2019) Kansanterveystieteen ekologinen käänne – kohti ekososiaalista terveysparadigmaa. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 56(4) 306–317. <https://doi.org/10.23990/sa.83056>
- Kröger, T., Van Aershot, L. & Puthenparambil, J.M. (2018) *Hoinatyö muutoksessa. Suomalainen vanhustyö pohjoismaalaisessa vertailussa*. Jyväskylän yliopisto, YFI-julkaisuja 6, Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/57183/978-951-39-7372-8.pdf?sequence=1&_ga=2.204347728.117855167.1622392226-1179881874.1622392226>. 30.5.2021.
- Käypä hoito (2017) Virtsankarkailu (naiset). Käypä hoito suositus 5.9.2017 <<https://www.kaypahoito.fi/hoi50050>>. 15.4.2020
- Lahtinen, T. (tulos) Aikuisten inkontinenssisuojien hoitotarvikejakelu Suomessa. Pro Gradu, Hoitotiede, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto.

- Laki sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista 734/1992, 5§. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920734>>. 27.5.2021.
- Law, J. & Mol, A. (2001) Situating technoscience: an inquiry into spatialities. *Environment and Planning D: Society and Space* 19(5) 609–621. <https://doi.org/10.1068/d243t>
- Marcus, G. (1995) Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24 95–117. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.24.100195.000523>
- Meadowcroft, J. (2005) From Welfare State to Ecostate. Teoksessa Barry, J. & Eckersley, R. (toim.) *The State and the Global Ecological Crisis* 3–24. The MIT Press, Cambridge.
- Mol, A. (2002) *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Duke University Press, Durham.
- Morkved, S. & Bo, K. (2014) Effect of pelvic floor muscle training during pregnancy and after childbirth on prevention and treatment of urinary incontinence: a systematic review. *BJSM online*. 48(4) 299–310. <https://doi.org/10.1136/bjsports-2012-091758>
- Norris, C. (2004) *Deconstruction: Theory and practice*. 3rd ed. Routledge, London.
- Pulkki, J., Perkiö, M. & Kokkinen, L. (2019) Kansanterveys ja ekologinen kuorma. *Sosiaali- ja terveysministeriön aikakauslehti* 56(4) 291–305. <https://doi.org/10.23990/sa.83059>
- Riemsma, R., Hagen, S., Kirschner-Hermanns, R., Norton, C., Wijk, H., Andersson, K.-E., Chapple, C., Spinks, J., Wagg, A., Hutt, H., Misso, K., Deshpande, S., Kleijnen, J., & Milsom, I. (2017) Can incontinence be cured? A systematic review of cure rates. *BMC Medicine* 15(63). <https://doi.org/10.1186/s12916-017-0828-2>.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2013) Terveyskeskusten hoitotarvikejakelu 26.6.2013 <<https://stm.fi/-/halsovardscentralernas-distribution-av-forbrukningsartiklar>>. 28.5.2021
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2014) Selvitys kuntien hoitotarvikejakelusta. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:28. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/70294>>. 12.11.2021
- Statista. (2018) Per-capita volume sales in the incontinence market worldwide, by country in 2017 (in kilograms). Statista 13.4.2018. <<https://www.statista.com/forecasts/758696/per-capita-volume-sales-in-the-incontinence-market-worldwide-by-country>>. 23.4.2020.
- Suomen Kinesiteetikayhdistys ry (2021) <<https://www.kinestetikka.fi/>>. 25.5.2021.
- Suomen virallinen tilasto (SVT) Jättilasto. Yhdyskuntajätteet 2019. Helsinki: Tilastokeskus. <http://www.stat.fi/til/jate/2019/13/jate_2019_13_2020-12-09_tie_001_fi.html>. 8.11.2021.
- Takaya, C. A., Cooper, I., Berga, M., Carpenter, J., Muir, R., Brittle, S. & Sarker, D. K. (2016) Offensive waste valorisation in the UK: Assessment of the potentials for absorbent hygiene product (AHP). *Waste Management* 88 56–70. <https://doi.org/10.1016/j.wasman.2019.03.022>
- Tedre, S. (2004) Tukisukkahousut sosiaalipolitiikkaan: Inhomomaterialistinen hoivatutkimusote. In Jokinen, E., Kaskisaari, M. & Husso, M. (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö* 41–64. Vastapaino, Tampere.
- Tedre, S. (1996) Välttämättömyyksen ruumis vanhusten hoivassa. *Naisutkimus* 9(4) 2–14.
- Terveyskirjasto (2021) Virtsaankarkailu, virtsaankontinenssi (miehet). <<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00344>> 12.11.2021.
- Toye, F. & Barker, K.L. (2020) A meta-ethnography to understand the experience of living with urinary incontinence: “is it just part and parcel of life?”. *BMC Urology* 20(1). <https://doi.org/10.1186/s12894-019-0555-4>
- Tsing, A. L. (2020) *Lopun aikojen sieni: Elämää kapitalismin raunioissa*. Käännös Anna Tuomikoski. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Vaippahanke. *Hoivan kestävä tulevaisuus: Aikuisille suunnattujen vaippojen globaali poliittinen talous*. Hankkeen suomenkielinen kotisivu. <<https://www.padproject.online/fi/>>. 11.11.2021
- Vaittinen, T. (2017) *The Global Biopolitical Economy of Needs: Transnational Entanglements between Ageing Finland and the Global Nurse Reserve of the Philippines*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis, Tampere University Press. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0505-5>>. 11.11.2021
- Vaittinen, T. (2020) “Exposed to Violence While Caring: From Caring Self-Protection to Global Health as Conflict Transformation”. Teoksessa *Gender Global Health and Violence: Feminist Perspectives on Peace and Disease* 227–250. Rowman and Littlefield International, London & New York.
- Valkonen, J., Pyyhtinen, O., Lehtonen, T.-K., Kinnunen, K. & Huilaja, H. (2019) *Tervetuloa jäteyhteiskuntaan*. Vastapaino, Tampere.
- Velasco Perez, M., Sotelo Navarro, P.X., Vazquez Morillas, A., Espinosa Valdemar, R. M. & Lopez Araiza J.P.H. (2020) Waste management and environmental impact of absorbent hygiene product: A review. *Waste Management & Research* 39(6) 767–783. <https://doi.org/10.1177/0734242X20954271>
- Willskytt, S. & Tillman, A. (2019) Resource efficiency of consumables – Life cycle assessment of incontinence products. *Resources, Conservation and Recycling* 144 13–23. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.12.026>
- Zimmerman, K. & Graziano, P. (2020) Mapping Different Worlds of Eco-Welfare States. *Sustainability* 12(5) 1819. <https://doi.org/10.3390/su12051819>

Matleena Käppi^a, Silja Tuunanen^b, Annukka Näyhä^c & Janne S. Kotiaho^d

"En minä, mutta muut!" – EMMI-ilmiö kestävyysmurroksen esteenä

“Not me, but others!” NOMBO effect as a delay mechanism to sustainability transition

Redirection of environmental responsibility from oneself to others is used as an argumentation in discussions concerning both personal lifestyle and environmental politics. In psychology, redirection of responsibility is explained with defence mechanisms that arise from cognitive dissonance and a weak sense of personal efficacy to bring about change. In this study we shed light to a specific delay mechanism in sustainability transition: redirection of environmental responsibility from oneself or one's in-group to others. We call this kind of an argument or mindset “Not me, but others” effect or “NOMBO”. We use the multi-level perspective framework (MLP) to reflect NOMBO thinking on a societal level. In addition, we present the results of a survey which targeted Finnish corporate executives. The study revealed a positive correlation between self-reported efficacy and responsibility. It also indicated that in the businesses whose executives expressed NOMBO mindset, less ecologically sustainable business models were present compared to businesses whose executives expressed high (efficacy and) responsibility. Thus, NOMBO mindset can be seen as a possible barrier to sustainability transition. NOMBO arguments may also have broader political relevance in the context of environmental politics, such as international climate negotiations and national implementation of emission reduction policies.

Keywords: environmental responsibility, redirection of responsibility, multi-level perspective, climate discussion

^a Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto, matleena.kappi@gmail.com

^b Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto, silja.tuunanen@gmail.com

^c Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto

^d Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto

Johdanto

Yhteiskunnissa tarvitaan ympäristöongelmien vuoksi mittavaa kestävyysmurrosta. Kestävyysmurros tarkoittaa pitkän aikavälin moniulotteista ja yhteiskunnallisesti perusteellista muutosta, jonka kautta sosiotekniset järjestelmät siirtyvät kohti kestäväen tuotannon ja kuluttamisen muotoa (Markard ym. 2012; Loorbach ym. 2017; Köhler ym. 2019). Erilaiset sosiotekniset järjestelmät, kuten liikkumisen, asumisen ja ruuantuotannon infrastruktuurit sekä kulttuurit ja käytännöt tulee rakentaa uudelleen ympäristön kannalta kestäväälle pohjalle ja talous tulee irrottaa fossiilisten polttoaineiden käytöstä ja ylikulutuksesta (BIOS 2019).

Transitiotutkimus on kestävyysmurrosten toteutumista ja niiden esteitä yhteiskunnan eri tasoilla tutkiva tutkimussuuntaus (Köhler ym. 2019). Transitiotutkimus on muodostunut – ja on yhä muotoutumassa – innovaatiotutkimuksen sekä ympäristö- ja kestävyystieteiden pohjalta monialaiseksi empiiriseksi tutkimussuuntaukseksi, joka pyrkii sosioteknisen ulottuvuuden lisäksi ottamaan huomioon myös sosio-ekologiset, sosio-taloudelliset, sosio-kulttuurilliset ja sosio-poliittiset systeemit (Loorbach ym. 2017; Geels 2019). Kokonaisvaltaiset sosiotekniset muutokset pitävät sisällään useita samaan aikaan tapahtuvia toisiaan täydentäviä ja toisistaan riippuvia teknologisia innovaatioita, poliittista ohjausta sekä kulttuurisia muutoksia, jotka lopulta jäävät pysyviksi ja usein vallitseviksi, arkisiksi järjestelmiksi ja vaikuttavat näin suuresti myös ihmisten tapaan elää ja olla. Tällaisia muutoksia katsotaan olleen mm. autojen tulo osaksi liikennejärjestelmää (Geels 2005a) sekä vesi- ja jätevesiverkoston kehittyminen (Geels 2005b; Geels 2006).

Transitiotutkimuksessa esitetään erilaisia lukkotilanteita (eng. *lock-in mechanisms*), jotka estävät kestävyysmurroksen toteutumista. Tällaisiksi on tunnistettu mm. teknis-taloudelliset lukkotilanteet, kuten tiettyjen taloudellisten toimijoiden pitkän tuotannollisen kehittelyn seurauksena saavutettu tuotannon tehokkuus ja halvat tuotantohinnat sekä infrastruktuureihin ja tehtaisiin jo panostetut investoinnit (eng. *sunk investments*), jotka vähentävät halua muutoksen toimeenpanoon. Lisäksi voidaan tunnistaa sosiaalisia ja kognitiivisia lukkotilanteita, joita ovat mm. ihmisten yksilölliset sekä kollektiiviset rutiinit ja ajattelutavat, jotka voivat estää ymmärtämästä vallitsevien systeemien muutoksen tarvetta. Myös sosiaalinen pääoma voidaan nähdä lukkotilanteeksi, jos yksilöä ympäröivä yhteisö tukahduttaa uusien ideoiden tai avausten synnyn ja leviämisen. Institutionaalisia ja poliittisia lukkotilanteita ovat olemassa olevien standardien, säädösten, poliittisten verkostojen ja niitä tukevien toimijoiden vastavuoroinen suosiminen niin, että uusien systeemiä horjuttavien avausten tukeminen ja leviäminen jää vähäiseksi (Unruh 2000; Geels 2019).

Transitiotutkimuksen piirissä kehitetyn sosioteknisten muutosten monitasotarkastelu-kehikon, eli MLP-kehikon (eng. *multi-level perspective on socio-technical transitions*) mukaan kestävyysmurroksen edellytys on, että yhteiskunnan eri tasojen (*landscape, regime* ja *niche*) toimien tulisi vaikuttaa samansuuntaisesti ja voimistaa toisiaan, jotta vallitsevissa yhteiskuntajärjestelmissä (regiimeissä) voi tapahtua muutos (Geels 2002; Smith ym. 2010; Loorbach ym. 2017; Köhler ym. 2019). Landscape viittaa makrotason hitaasti muuttuviin, laajoihin, usein maailmanlaajuisiin sosioteknisiin tekijöihin, joita ovat esimerkiksi ympäristöongelmat ja -olosuhteet, kulttuuriset arvot sekä laajat taloudelliset ja poliittiset tekijät ja liikehdinnät. Regiimi kuvaa yhteiskunnan vallitsevaa sosioteknistä järjestelmää, johon kuuluu mm. käytössä oleva teknologia, sääntely-ympäristö, käytännöt ja markkinat sekä infrastruktuuri. Niche tarkoittaa radikaaleja uusia ideoita tai innovaatioita tuottavia toimijoita, jotka pyrkivät avaustensa kautta uudistamaan regiimiä (Rip & Kemp 1998; Geels 2002, Smith ym. 2010; Loorbach ym. 2017; Köhler ym. 2019).

Kokonaisvaltaisen muutoksen tarve ihmisten elintavoissa, tuotannossa ja kulutuksessa on tunnustettu viimeisissä merkittävimmissä ympäristön ja ilmaston tilaa käsittelevissä tieteellisissä raporteissa. Sekä ilmastomuutosta käsittelevä IPCC-raportti, että luonnon monimuotoisuuden tilaa kartoittava IPBES-raportti varoittavat vakavia inhimillisiä seurauksia aiheuttavista ympäristökriiseistä (IPCC 2018; IPBES 2019). Suomessa vuoden

2018 IPCC-raportti nosti ilmastomuutoksen yhdeksi julkisen keskustelun tärkeimmistä keskustelunaiheista, mikä herätti myös ilmastotoimia vastustavia puheenvuoroja (mm. Kankaanniemi 2019; Suuri vaalikeskustelu 2019). Suomessa eduskuntavaalien 2019 vaalikeskusteluissa ja -mainoksissa kuultiin argumentteja, joiden mukaan Suomen ei tulisi ottaa suurta roolia ilmastomuutoksen torjunnassa. Arterin (2020) mukaan erityisesti perussuomalaiset perustelivat, että Suomi on pieni maa pienine päästöineen, eikä Suomessa tehdyillä toimilla ole isossa kuvassa merkitystä. Tässä poliittisessa argumentissa siirretään vastuu ympäristöongelmista omalta ryhmältä muille perustellen vastuunsiirtoa oman ryhmän alhaisemmalla merkittävyydellä ympäristön kannalta. Keskustelu siitä, mille tahoille asetetaan vastuuta ekologisten kriisien ratkaisemisesta, on oleellinen kestävyysmurroksen käytännön toteutumisen kannalta.

Kestävyysmurros vaatii sääntely-ympäristön muovaamista ja muun muassa varojen ohjaamista kestävä kehityksen mukaisten uusien teknologioiden käyttöönottoon. Tällaisia muutoksia voidaan saada aikaan poliittisten prosessien kautta. Poliittiset toimet ohjaavat kehitystä kaikilla yhteiskunnan tasoilla, ollen näin keskeisiä sosio-tekniikka murrosta ohjaavia tekijöitä. Onkin olennaista tutkia, millainen yhteiskunta mahdollistaa kestävyysmurroksen tarvitsemat politiikkatoimet, miten kestävyydelle otollista poliittista kulttuuria voi edistää ja miten yksilöt (kuten poliitikot) muuttavat mieltään ympäristöpolitiikan suhteen (Meadowcroft 2011). Ympäristöongelmiin liittyvään vastuunjakoon perehtyminen voi osaltaan tuoda vastauksia näihin kysymyksiin.

Tässä tutkimuksessa keskitymme vastuunsiirtoon ekologisen kestävyysmurroksen, kuten ilmastotoimien ja biodiversiteetin suojelun kontekstissa. Lähdekirjallisuudessa eri ympäristöongelmien välillä painottuu erityisesti ilmastomuutos, koska siihen liittyvää käyttäytymistä, psykologiaa ja diskursseja on tutkittu runsaasti (mm. Stoll-Kleeman ym. 2001; Stoknes 2014; Lamb ym. 2020). Aluksi esittelemme tutkimuksen pääkäsitteen, EMMI-ilmion, sen sukulaiskäsitteet ja taustaoletukset, jonka jälkeen käsittelemme ilmiön taustaa yksilötasolla ympäristöpsykologian tutkimuskirjallisuuden kautta sekä tarkastelemme vastuunsiirtoa eri yhteiskunnan tasoilla hyödyntäen jäsentelyssä ja vuorovaikutussuhteiden ymmärtämisessä transitiotutkimuksen MLP-kehikkoa. Ilmiön kontekstualisoinnin tueksi esittelemme empiiriseen tutkimusaineistoon pohjaavan kyselytutkimuksen tuloksia. Lopuksi käsittelemme lyhyesti ilmiön mahdollisia yhteiskunnallisia vaikutuksia sekä pohdimme kestävyysmurrokseen liittyvän vastuunjaon oikeudenmukaisuutta.

EMMI-ilmion sukulaiskäsitteet ja taustaoletukset

Vastuunjako on ajankohtainen ja merkittävä ympäristöpoliittinen keskustelunaihe (mm. Kankaanniemi 2019; Suuri vaalikeskustelu 2019; BBC 2020; Harvard Political review 2020; Iltalehti 2021; Yle Uutislukko 2021). Ympäristövastuuta itseltä muille siirtävä argumentointi ja ajattelutapa vaikuttaa yleistävän esimerkiksi populistien ilmastopoliittisissa kannanotoissa, ja vastuunsiirto toimii ilmeisenä kestävyysmurroksen hidasteena yhteiskunnan eri tasoilla. Tämän takia ympäristövastuuta siirtävä ajattelu- ja argumentointitapa tulee käsitteellistää ja nimetä erilliseksi ilmiökseen vastuunsiirron alakäsitteeksi. Nimesimme vastuunsiirtoa ilmentävän ajattelutavan helposti ymmärrettävään ja käsiteltävään muotoon, jotta ympäristövastuuta pakoilevaa ajattelu- ja argumentointitapaa voidaan jatkossa analysoida ja ymmärtää laajemmin sekä löytää sille ratkaisuja niin tieteellisissä kuin arkipäiväisissäkin keskusteluissa. En minä, mutta muut -ilmiö eli EMMI-ilmiö (eng. *Not me but others*, *NOMBO*) kuvaa ajattelutapaa ja argumentointia, jossa siirretään ympäristövastuu itseltä tai omalta ryhmältä muille. EMMI-ilmiössä koetaan, että ilmastomuutoksen torjunta ja muu ympäristöongelmiin puuttuminen ovat tavoitteita, joista itse ja oma viiteryhmä ei ole vastuussa, vaan tämän sijaan ongelmien ratkaisu on jonkun muun tahon tehtävä. EMMI-ilmiö kuvaa näin ollen tahatonta ja tahallista monenlaisissa tilanteissa ja eri tasoilla esiintyvää ”En minä, mutta muut” -ajattelua, jossa vastuu ympäristöongelmista siirretään itseltä tai omalta ryhmältä muille tahoille.

EMMI-ilmiöön läheisesti liittyviä käsitteitä ovat mm. “whataboutismi” ja “NIMBY-ilmiö”. “*Whataboutism*” viittaa argumentointitaktiikkaan tai loogisen virhepäätelmään, jossa keskustelua pyritään harhauttamaan esittämällä vastasyytös tai kääntämällä keskustelu epärelevantteihin vertailukohtiin ilman, että vastataan alkuperäiseen kritiikkiin (Dykstra 2020). Ympäristöpolitiikassa esimerkkinä toimii “Entäs Kiina ja Intia?” -argumentti, jossa osoitetaan ympäristöongelmien olevan suurempia toisaalla ja siten ympäristövastuun olevan ensisijaisesti muilla kuin omalla valtiolla (Lamb ym. 2020). Lamb ja kumppanit (2020) kuvaavat artikkelissaan vastuunsiirtoa (*redirect responsibility*) poliittisena argumenttina. Myös vastuunsiirron alakäsitteeksi luokiteltu whataboutismi (Lamb 2020) on osin päällekkäinen termi EMMI-ilmiölle, mutta ilmiöt voivat esiintyä myös erillisinä. Toisin kuin Lambin ja kumppaneiden (2020) kuvaama vastuunsiirto tai whataboutismi, EMMI-ilmiö ei tarkoita vain ympäristöpoliittista argumentointitaktiikkaa (vaikka sitä voi ilmetä argumentaatiossa ja argumentointivirheissä) vaan myös yksilön psykologiasta spontaanisti kumpuavaa ajattelutapaa, jossa vastuu siirretään itseltä muille. Whataboutismi ja EMMI-ilmiö voivat ilmetä samaan aikaan argumenteissa, joissa pyritään sekä argumentoimaan ympäristövastuu itseltä tai omalta ryhmältä muille että harhauttamaan keskustelua epärelevantein esimerkein. Whataboutismia käyttää argumenttinaan mm. ilmastotoimien vastaliike (eng. *climate change counter movement, CCCM*), joka pyrkii aktiivisesti ja tietoisesti estämään ilmastomuutoksen hidastamiseen tähtäävää politiikkaa suojatakseen mm. fossiiliteollisuuden intressejä (McKie 2018). Tällaisilla ilmastotoimien viivyttelyn diskursseilla (eng. *climate delay discourse*, Lamb 2020) pyritään siihen, että suuri yleisö olisi epävarma ilmastotoimien mielekkyydestä tai vastustaisi niitä.

NIMBY-ilmiö (eng. “*Not in my backyard*”) tarkoittaa asukkaiden ja asukasryhmien osoittamaa vastustusta paikallisesti ei-toivotuiksi koettujen yhteiskunnan toimintojen, kuten vankiloiden, valtateiden tai asunnottomien majoituskeskusten sijoittamiseksi omalle asuinalueelleen, mutta joiden hyväksyminen missä tahansa muualla katsotaan tärkeäksi (Dear 1992; Kopomaa & Peltonen 2008). Sekä NIMBY- että EMMI-ilmiötä voidaan käsitellä paitsi oman edun tavoitteluna tai varjeluna, myös merkittävänä sosiaalisina ja yhteiskunnallisina ilmiöinä, joita tulisi ymmärtää ja ratkaista. NIMBY-ilmiön tutkimusta on kritisoitu asukkaiden leimaamisesta itsekkäiksi ja esimerkiksi kaavoittamiseen liittyvien konfliktien ylyksinkertaistamisesta ja tutkimuksen painopistettä on tämän myötä suunnattu asukkaiden mielipiteiden ymmärtämiseen (Litmanen 1996).

Seuraavaksi esittelemme EMMI-ilmiön yhteydessä yksilön psykologiassa tai julkisessa keskusteluissa tyypillisesti esiintyviä väitteitä, uskomuksia ja taustaoletuksia, joiden arvioimme tutkimuskirjallisuuden perusteella vaikuttavan ilmiön taustalla.

1. Ympäristöhaittojen lieventämisen, kuten päästövähennysten uskotaan aiheuttavan taloudellista haittaa itselle tai omalle viiteryhmälle ja kilpailuetua muille.

Tässä argumentissa oletetaan, että muut eivät osallistu ympäristöongelmien ratkaisemiseen ja hyötyvät tästä taloudellisesti. Lamb ym. (2020) kuvaavat tämän “vapaamatkustaja-argumentin” (eng. *free-rider excuse*) olevan yksi vastuunsiirron mekanismeista. Tätä argumenttia on käyttänyt mm. Yhdysvaltain presidentti Donald Trump perustellessaan Yhdysvaltojen vetäytymistä Pariisin ilmastopöytäkirjasta. Hän luonnehti Pariisin ilmastopöytäkirjassa olevan kyse siitä, että muut valtiot pyrkivät saamaan taloudellista etua Yhdysvaltojen kustannuksella (Lamb ym. 2020).

2. Oma tai oman yhteisön merkittävyys ja vaikutusvalta ympäristöongelmien ratkaisussa koetaan heikoksi.

Tässä oletuksessa kyseenalaistetaan, miksi omaa tai oman ryhmän toimintaa tulisi muuttaa kestävämmäksi, jos se on merkityksettömän pieni osa globaalien ympäristöongelmien kokonaisuudesta. Merkityksellisyyden kokemusta kuvataan

psykologiassa mm. termeillä hallintakäsitys (eng. *locus of control*) sekä minäpystyvyys (eng. *self-efficacy*) ja sitä pidetään oleellisesti ympäristömyönteiseen toimintaan vaikuttavana tekijänä (Hines ym. 1987; Eden 1993; Cleveland ym. 2005; Pavalache-Ilie & Unianu 2012; Lauren ym. 2016). Cleveland ym. (2012) ehdottavat merkittävimmäksi ympäristömyönteistä toimintaa sääteleväksi psykologiseksi mekanismiksi yksilön käsitystä omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa ympäristön tilaan (eng. *internal environmental locus of control*). Kokemus oman toiminnan heikosta vaikuttavuudesta ympäristöongelmien suureen mittaluokkaan nähden voi johtaa voimattomuuden tunteeseen ja vastuun kieltämiseen (Eden 1993; Stoll-Kleemann ym. 2001; Bickerstaff ym. 2008) ja sitä kautta vastuunsiirtoon (Kollmuss & Agyeman 2002). Esimerkiksi Suomessa eduskuntavaalien 2019 aikaan perussuomalaiset korostivat Suomen valtion pientä vaikutusvaltaa tuomalla esille, että Suomen päästöt ovat vain noin promille maailman päästöistä (Suuri vaalikeskustelu 2019).

3. Oletus muiden suuremmasta vaikutusvallasta ja huonommuudesta ekologisessa kestävydessä.

Ihmisillä on tapana luulla ympäristöongelmien olevan pahempia jossain muualla, ja uskoa vakavimpien ympäristöongelmien sijaitsevan maantieteellisesti kaukana (Stoknes 2014). Sekä kognitiivinen dissonanssi, että kokemus globaalien ympäristöongelmien kaukaisuudesta maantieteellisesti, tarinallisesti ja ajallisesti voi vaikuttaa siihen, että ympäristöongelmista syytetään ja niistä pidetään vastuullisena itsestä kaukaisia tahoja (Stoll-Kleemann ym. 2001; Swim ym. 2009, 7, 34, 110; Stoknes 2014). Argumenttia, jossa muita valtioita pidetään pahempina ongelman aiheuttajina, on havaittu paitsi Suomen ilmastopoliittisessa keskustelussa (Kankaanniemi 2019; Arter 2020) myös ilmansaasteita koskevassa haastattelututkimuksessa yksilönvalintojen perusteluna (Bickerstaff & Walker 2002).

EMMI-ilmiö yksilön psykologiassa

Selitykset kunnianhimoisen ympäristöpolitiikan vastustamiselle ovat moninaisia ja erityisesti yksilötasolla ympäristömyönteisen toiminnan esteitä on tutkittu runsaasti (mm. Newhouse 1990; Kollmuss & Agyeman 2002; Eilam & Trop 2012; Gifford & Nilsson 2014; Li ym. 2019). Ympäristömyönteisellä toiminnalla tarkoitetaan tarkoituksellista toimintaa, jonka avulla tekijä haluaa vähentää oman toimintansa ympäristökuormitusta tai muuten edistää ympäristön hyvinvointia (Kollmuss & Agyeman 2002; Eilam & Trop 2012). Yksilön harjoittaman ympäristömyönteisen toiminnan esteinä toimii muun muassa institutionaalisia ja rakenteellisia tekijöitä sekä henkilön sisäisiä tekijöitä. Yksilön sisäisiä ympäristömyönteiseen toimintaan vaikuttavia tekijöitä ovat ympäristötietoisuuden lisäksi arvot, motivaatiot, asenteet, tunteet, prioriteetit, vastuuntuntoisuus ja hallintakäsitys (Newhouse 1990; Kollmuss & Agyeman 2002; Gifford & Nilsson 2014; Li ym. 2019).

Vaikka tutkimustieto ilmastomuutoksen vakavuudesta on kasvanut viime vuosikymmeninä, useissa maissa yleinen huolestuneisuus ja aiheen priorisointi muihin ongelmiin verrattuna on samaan aikaan vähentynyt (Pidgeon 2012; Stoknes 2014; Stoknes 2015). Tällainen epäjohton mukainen ajattelu on nimetty psykologiseksi ilmastoparadoksiksi, ja sen on esitetty juontuvan yksilöiden kokemista kestävä toiminnan psykologisista esteistä, kuten puolustusmekanismeista (Stoknes 2014). Ristiriitaa yksilön kognitioiden, kuten arvojen, tietämyksen ja tekojen välillä kutsutaan kognitiiviseksi dissonanssiksi (Festinger 1962; Harmon-Jones & Mills 2019). Koettuun ristiriitaan vastataan psykologisilla puolustusmekanismeilla, joilla pyritään lievittämään syyllisyyttä esimerkiksi ympäristöongelmien aiheuttamisesta (Kalliopuska 2005, 35; Stoknes 2014; Stoknes 2015). Kognitiivista dissonanssia voidaan lievittää myös omaa käyttäytymistä muuttamalla (Stone & Fernandez 2008). Psykologinen vastus oman toiminnan muuttamiselle riippuu siitä, kuinka paljon tyydytystä dissonoiva toiminta tuottaa ja kuinka paljon menetystä

toiminnan muuttamiseen liittyy (Harmon-Jones & Mills 2019). Vaikeasti hallittavien ja laajojen ympäristöongelmien kontekstissa omia asenteita voi olla helpompi muuttaa kuin omaa toimintaa. Mielen sisäisen ristiriidan ilmetessä yksilö pyrkiiin mukauttamaan omat ajatusmallinsa ja uskomuksensa vastaamaan omia toimintojaan ja tapojaan (Festinger 1962; Harmon-Jones & Mills 1999). Kognitiivinen dissonanssi voi näin johtaa siihen, että yksilö on estynyt hahmottamasta muutoksen tarvetta omassa toiminnassa, vaikka muutokseen tiedettäisiin hyvät perustelut (Festinger 1962; Harmon-Jones & Mills 1999). Käyttäytymisen muuttamisen lisäksi erilaisia tapoja vastata ympäristöongelmiin liittyvään kognitiiviseen dissonanssiin ovat itse ongelman kieltäminen (denialismi), oman vaikutuksen vähätteleminen, vastuun sysääminen jollekin toiselle taholle tai omien pienten tekojen vaikutuksen uskottelu suuremmaksi kuin ne todellisuudessa ovat (Stoknes 2014). Vastuun siirtäminen itseltä muille on yksi keino vastata ympäristötietoisuuden ja ympäristölle haitallisten tekojen ristiriidasta johtuvaan kognitiiviseen dissonanssiin. Vastuunsiirto voi tällöin ilmetä EMMI-ilmiönä yksilön ajattelussa ja argumenteissa.

Yksilöt toimivat eri rooleissa osana organisaatioita ja yhteisöjä, ja vaikuttavat näin yhteiskunnan eri tasojen toimintaan yksilöiden välisten sosiaalisten rakenteiden, kanssakäymisten ja kollektiivisten toimintojen kautta (Markard ym. 2012; Avelino & Wittmayer 2016). Kollektiivisten ympäristöongelmien kontekstissa yksilöillä on vastuuta tarvittavien kollektiivisten toimintatapojen ja instituutioiden luomisesta muutoksen aikaansaamiseksi (Hormio 2013; 2020). Toisin sanoen, vaikka instituutioilla on paljon valtaa yksilöihin nähden, myös yksilöillä on merkittävä panos kestävyysmurroksen ja yhteiskunnallisten muutosten toteutumisessa niiden roolien kautta, joita yksilöillä on omien yhteisöjen sisällä (Martin ym. 2007; Hormio 2009; Avelino & Wittmayer 2016; Hormio 2020). Seuraavassa osiossa pohdimme EMMI-ilmiön merkitystä kestävyysmurroksen esteenä hyödyntäen MLP-kehikkoa eri toimijoiden ja niiden välisten vuorovaikutussuhteiden jäsentelyssä.

EMMI-ilmiö yhteiskunnassa

Kestävyysmurroksen toteutumisen kannalta haastavana pidetään vallitsevien regimien vahvuutta: sosio-tekniikan järjestelmien uudistumiselle tulisi olla tilaa ja tarvetta (Loorbach ym. 2017). Murroksen tapahtuminen edellyttää regimiin epätasapainoa ja sekä niche- että landscape-tasolta regimiin kohdistuvaa yhtäaikaista painetta. Näin niche-tason uudet innovaatiot sekä landscape-tason isot trendit tai poliittiset muutokset pääsevät horjuttamaan regimissä vallitsevaa nykytilaa (Geels 2019).

Kuten jo edellä on tuotu esille, yksilöt toimivat osana eri yhteisöjä ja ovat joko yksittäin tai kollektiivisesti vaikuttamassa yhteisöjensä toimintaan niiden sisällä omien rooliensa kautta (Farla ym. 2012; Avelino & Wittmayer 2016; Hormio 2020). Esimerkiksi yritysjohtoon kuuluvien yksilöiden arvot, huolenaiheet, tavoitteet ja ideat vaikuttavat oleellisesti yritysten toimintaan ja kestävyteen (Rauter ym. 2017). Yksilötasolla EMMI-ilmiö voi näin vaikuttaa paitsi yksilöiden toteuttamaan ympäristömyönteiseen toimintaan, myös erilaisten yhteisöjen, kuten yritysten, kuntien ja valtioiden harjoittaman ympäristöpolitiikan kunnianhimon tasoon. Ilmiön kestävyysmurrosta hidastava vaikutus voi ilmetä kaikilla yhteiskunnan tasoilla, esimerkiksi yksilön psykologian ja vähäisemmän ympäristömyönteisen toiminnan tai poliittisten argumenttien kautta.

Uudet vaihtoehtoiset tavat ja toimet, jotka voivat muokata vallitsevaa regimiä tai korvata sen, ovat tyypillisesti lähtöisin niche-tasolta. Niche-tason yritykset, yhteisöt ja yksilöt ovat usein toisinaajattelijoita ja toimivat uusien ajatusten tuojina. Ne voivat näin ollen edistää kestävyysmurrosta murtamalla regimiin vallitsevia systeemejä. Yrityksillä – kuten start-up toimijoilla – nähdään olevan merkittävä rooli kestävyysmurroksessa muun muassa niiden luomien innovaatioiden ja uusien liiketoimintamallien myötä. (Geels 2002; Farla ym. 2012; Loorbach & Wijsman 2013; Rauter ym. 2017; Bidmon & Knab 2018; Delmas ym. 2019). Samoin kollektiivisen toiminnan eri muodostumat kuten kansalaisyhteiskunnan

ja kolmannen sektorin toimijat, ruohonjuuritason järjestöt ja aktivistiliikkeet ovat merkittävässä roolissa kestävyysmurroksen toteutumisessa (Farla ym. 2012; Bamberg ym. 2015; Welch & Yates 2018). Tällaiset niche-tason toimijat voivat edistää vastuunottoa regiimissä ja näin purkaa EMMI-ilmion kestävyysmurrosta hidastavaa vaikutusta. EMMI-ilmio voi ajatusmallina vähentää regiimin toimijoiden kiinnostusta kestävyttä parantavia ideoita ja aiempaa kestävämpiin teknologioihin investoimista kohtaan sekä lisätä ympäristölle haitallisiin teknologioihin nojaavan tuotannon tukemista ja priorisointia. Tämä voi estää niche-tason uusien kestävyysmurrosta edistävien ideoiden, innovaatioiden ja aiempaa kestävämmän teknologian pääsyä regiimi-tasolle vallitsevien systeemien käyttöön. Myös niche-tason toimijoiden keskuudessa voi kuitenkin esiintyä EMMI-ajattelua, mikä voi vähentää kiinnostusta kehittää kestävyysmurrosta edistäviä innovaatioita ja uusia avauksia. Niche-tason toimijat voivatkin tuottaa myös kestävyysmurrosta hidastavia avauksia ja tarjota esimerkiksi ympäristölle haitallisia uusia tuotteita ja palveluita.

Regiimin toimijoiden ilmentämä EMMI-ilmio saattaa estää toimijoita taipumasta kestävyysmurrokseen tai omaksumasta niche-tason uusia radikaaleja avauksia, jotka voisivat lisätä ympäristövastuuta. Tämä voi näkyä vastustuksena esimerkiksi liikenteen sähköistämistä ja turvetuotannon alasajoa kohtaan. EMMI-argumentointi voi osittain johtua halusta ylläpitää vallitsevaa regiimiä. Regiimin toimijat usein hyötyvät vallitsevasta järjestelmästä, joten EMMI-ilmion voidaan olettaa toimivan muutoksen esteenä erityisesti regiimin tasolla. Esimerkkinä perinteiset metsäteollisuuden toimijat, joiden toiminta perustuu pitkälti suurivolyymisiin sellu- ja paperituotteisiin, muodostavat Suomessa vallitsevan regiimin. Näyhä (2019) havaitsi, että monet metsäalan yritykset korostavat suomalaisten toimijoiden harjoittamaa laadukasta metsänhoitoa, jonka seurauksena puuvaranto ei laske ja metsät toimivat hiilinieluna. Sen sijaan biodiversiteetti ja siihen liittyvät haasteet saivat huomattavasti vähemmän huomiota. Tulkiten edellä esitettyä EMMI-ilmioista käsin, tällainen ajattelutapa voi jossakin määrin ilmentää toimijoiden vastuunsiirtoa, jossa kaikille kestävänsä metsänhoidon kriteereille ei anneta samanlaista painoarvoa ja monimuotoisuuden heikkenemisen estäminen nähdään enemmän jonkun toisen tahon vastuuna. EMMI-ajattelu voi korostaa käsitystä siitä, että Suomen metsäsektorilla ympäristövastuu olisi jo valmiiksi riittävän hyvin hoidettu ja näin vähentää kiinnostusta metsätalouden kestävyttä parantavia toimia, kuten jatkuvapeliteistä metsänkasvatusta kohtaan. Toisaalta on huomioitava, että ilmastotoimia tukevat näkemykset ja diskurssit ovat jo monella tapaa osa vallitsevaa regiimiä, mikä näkyy esimerkiksi valtionhallinnon kunnianhimoisissa ympäristötavoitteissa Sanna Marinin hallituksen hallitusohjelmassa (Valtioneuvosto 2019). Ongelmana on pikemminkin siirtyminen ”sanoista tekoihin”; toimintatapojen muuttaminen ilmastotoimia tukevaksi konkreettiseksi toimiksi.

Sosio-tekniinen ”landscape” viittaa laaja-alaiseen, ulkoiseen toimintaympäristöön, jossa yhteiskunnalliset kehitysuunnat ja rakenteet muuttuvat hitaasti (Schot & Geels 2008). Valtioiden rooli nähdään monessa tutkimuksessa olevan oleellisin laaja-alaisen kestävyysmurroksen saavuttamisessa, sillä valtiot luovat lailliset puitteet muille yhteiskunnan toimijoille, ne ovat merkittäviä rahoittajia sekä ne pystyvät suoraan vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin (Geels 2011; Farla ym. 2012; Welch & Yates 2018; Delmas ym. 2019). Valtioiden päätöksentekijät voivat näin ollen ylläpitää tai uudistaa osaltaan vallitsevia rakenteita (ts. regiimiä) yhteiskunnassa. EMMI-argumentoinnilla voidaan levittää poliittista asennetta, jonka mukaan ympäristöongelmista vastuussa on oman ryhmän ulkopuolinen taho. Tällainen ajattelutapa ja sitä levittävät poliittiset puheenvuorot ovat askeleita kohti heikompa sitoutumista ympäristötavoitteisiin. Erityisesti poliittisen eliitin, kuten kansanedustajien esittämällä ilmastokannoilla on vaikutusta yleiseen mielipiteeseen (Carmichael & Brulle 2017). Vastuuta siirtävän EMMI-argumentoinnin käyttö kertoo toisaalta myös siitä, että ympäristöongelmien olemassaolo ja vakavuus on tunnustettu ja denialismin sijaan kunnianhimoisen ympäristöpolitiikan vastainen liike (McKie 2018) tarvitsee argumentikseen vastuun siirtämistä muille tahoille.

Vastuunsiirtoa voidaan havaita myös kansainvälisessä monenvälisen ympäristöpolitiikan vastuunjaon kontekstissa. Kansainvälisissä ilmasto- tai biodiversiteettiä koskevilla sopimusneuvotteluissa valtioiden välinen vastuunjakoa on jatkuvan debatin alla. Esimerkiksi ilmastopöytäsoitteluissa kehittyvät maat pyrkivät tuomaan esille teollisuusmaiden historiallista vastuuta ja teollisuusmaat tulevaisuuden päästökennarioita, joissa kehittyvien maiden osuus saastuttajina kasvaa (Honkonen & Kulovesi 2019). Myös Kortetmäki (2013, 79–80) tuo esiin globaalien pohjoisen ja etelän välisen kahtiajaon ja erityisesti suurten teollisuusmaiden voimakkaan oman edun tavoittelun YK:n ilmastopöytäsoitteluissa. Rikkaiden ja köyhien maiden välisen ilmasto-oikeudenmukaisuuden kanssa verrannollinen huomio on tehty luonnon monimuotoisuuden turvaamisen osalta IPBES:in raportissa: aiemmin teollistuneilla valtioilla on suurempi historiallinen ekosysteemien hävittämisen ja heikentämisen taakka vastattavanaan ja siten suurempi vastuu ennallistamisesta kuin kehittyvillä valtioilla (Kohler ym. 2018).

Kyselytutkimuksen aineisto ja menetelmät

Tässä osiossa siirrymme käsittelemään kyselytutkimusta, jolla havainnollistamme EMMI-ilmiota käytännössä. Tutkimme suomalaisten yritysten johtoportaan edustajien kokemaa ympäristöongelmiin liittyvää vastuunsiirtoa itseltä, omalta yritykseltä tai Suomen valtiolta muille tahoille. Analysoimme vastuunsiirron yhteyttä ympäristöongelmiin liittyvän merkittävyyden kokemukseen. Lisäksi selvitimme koetun EMMI-ilmion yhteyttä yritysten harjoittamaan ympäristömyönteiseen toimintaan.

Kyselytutkimuksen kohderyhmäksi valittiin yrittäjät Suomessa sekä suomalaisten yritysten johtoportaan henkilöt. Sähköisen kyselylomakkeen linkkiä levitettiin kesäkuun ja syyskuun 2019 välillä sosiaalisen median yrittäjäryhmissä sekä lähetettiin sähköpostitse suoraan yrityksille. Tavoitteena oli saada vastauksia monipuolisesti eri aloilta, alueilta, erikokoisista yrityksistä ja ikäryhmistä. Kyselyyn saatiin 150 vastausta. Vastaaajista 83 % edusti mikroyrityksiä eli alle 10 työntekijän yrityksiä. Osakeyhtiöitä oli vastaajista 52 %, toiminimiyrittäjiä 42 %, kommandiittiryhmiä 5 %, avoimia yhtiöitä 2 % ja osuuskuntia 1 %. Kyselyyn vastanneiden yritysten henkilöstön määrä jakautui niin, että 47 % yrityksistä ei ollut lainkaan työntekijöitä yrittäjän itsensä lisäksi, 36 % yrityksistä työntekijöitä oli alle 10, 11 % yrityksistä oli 10–50 työntekijää, 2 % yrityksistä 50–250 työntekijää ja 4 % yrityksistä yli 250 työntekijää. Suurin osa vastaajista edusti palvelualojen yrityksiä ja teollisuusyritysten edustajia oli vastaajissa 5 %. Kaikki kyselyn vastaukset saatiin ennen vuoden 2020 koronaviruspandemian alkua.

Seuraavaksi esittelemme koko kyselylomakkeesta (liite 1, saatavilla artikkelin verkkoversiossa) käyttämämme kysymykset. Yksilötasolla koettua merkittävyyttä mitattiin väitteellä ”Koen, että omilla elämäntapavalinnoillani ja kulutuksellani on merkitystä ympäristön kannalta”. Yritystasolla koettua merkittävyyttä mitattiin väitteellä ”Koen, että oman yritykseni toiminnalla ja valinnoilla on merkitystä ympäristön kannalta”. Vastausvaihtoehtona oli 5-portainen Likert-asteikko: täysin eri mieltä, jokseenkin eri mieltä, ei samaa eikä eri mieltä, jokseenkin samaa mieltä, täysin samaa mieltä. Kokemusta Suomen valtion merkittävyydestä ympäristön kannalta ei kysytty.

Vastuun kokemusta mitattiin otsikolla ”Kenellä on vastuu ympäristöongelmista?”. Kysymys kohdistettiin erikseen yksilö-, yritys- sekä valtiotasolle. Yksilötasolla vastaajan piti asettaa viisiportainen liukukytkin kahden vaihtoehdon välille: ”Minulla on vastuu ympäristöongelmista” ja ”Vastuu ei ole minulla vaan vastuu ympäristöongelmista on itseäni vaikutusvaltaisemmilla ihmisillä”. Yritystason vastuun kokemusta mitattiin vastaavasti seuraavin vastausvaihtoehdoin ”Omalla yritykselläni on vastuu ympäristöongelmista” ja ”Vastuu ei ole yritykselläni, vaan vastuu ympäristöongelmista on omaani merkittävämmillä yrityksillä”. Lisäksi vastaajalta kysyttiin valtiotason vastuuta vastausvaihtoehdoilla ”Suomen valtiolla on vastuu ympäristöongelmista” ja ”Vastuu ei ole Suomen valtiolla, vaan vastuu ympäristöongelmista on Suomea merkittävämmillä valtioilla”.

Yrityksen ympäristömyönteistä toimintaa mitattiin kysymyksellä, jossa vastaajaa pyydettiin arvioimaan liiketoimintaansa koskevia väittämiä 6-portaisella Likert -asteikolla: täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä. Väittämät käsittelivät materiaalien käytön tehokkuutta, energiatehokkuutta, sivuvirtojen ja suljettujen kiertojen hyödyntämistä, uusiutuvien materiaalien ja uusiutuvien energianlähteiden käyttöä, resurssien käyttämistä paikallisen luonnon hyvinvoinnin edistämiseen sekä muita ekologiseen kestävyYTEEN vaikuttavia tekijöitä yrityksen liiketoiminnassa (liite 1). Kysymyksellä pyrittiin selvittämään, kuinka paljon yritys harjoittaa ekologista kestävyYTEÄ edistävää toimintaa. Väittämät suunniteltiin kestävien liiketoimintamallien arkkityyppien teorian pohjalta (Bocken ym. 2014) ja analyysiin valittiin kestävä kehityksen ekologista osa-aluetta käsittelevät väittämät. Ympäristömyönteisen toiminnan mittarina pidettiin väittämien vastausten vastaajakohtaista keskiarvoa. Kesken aineiston keruun kyselylomakkeeseen lisättiin vastaajilta saadun palautteen perusteella yritysten ympäristömyönteisen toiminnan kysymyksen vastausvaihtoehtoksi myös ei relevantti -vaihtoehto, johon saadut vastaukset jätettiin analyysien ulkopuolelle. Ennen vaihtoehdon lisäystä vastauksia oli tullut 30 kappaletta ja nämä vastaukset pidettiin mukana analyyseissä.

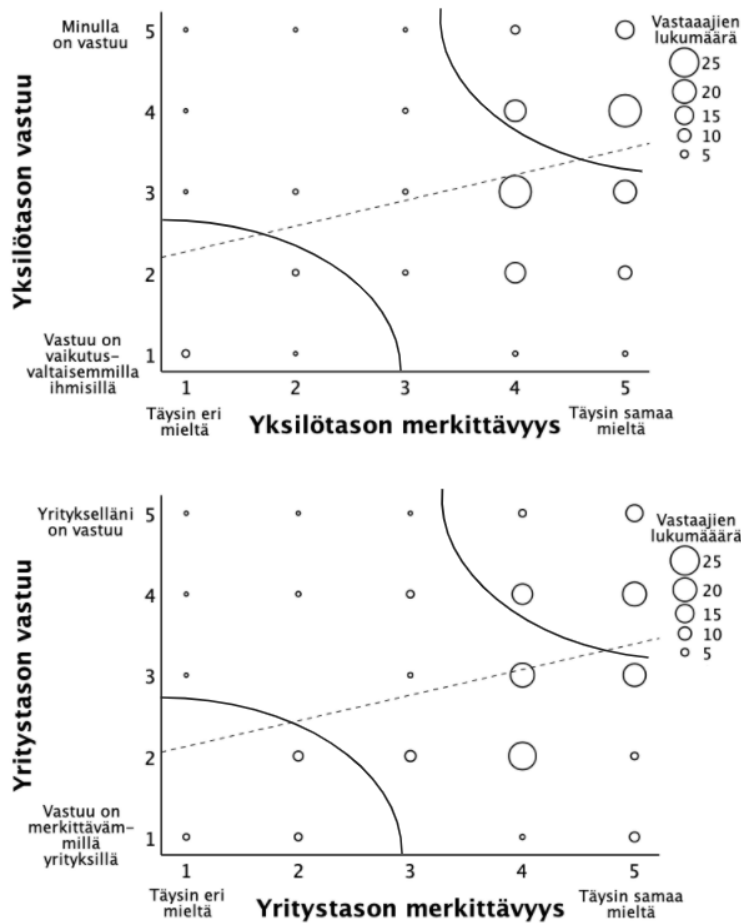
Tutkimusaineistosta analysoitiin koetun merkittävyyden ja vastuun välistä yhteyttä sekä EMMI-ilmiön ilmentäjien ja EMMI-ilmiölle vastakkaisen ryhmän välistä eroa yrityksen ympäristömyönteisessä toiminnassa. EMMI-ilmiön kanssa vastakkaista asennetta edustavasta ryhmästä käytetään nimeä “vastuunkantajat”. EMMI-ilmiön ilmentäjiksi määriteltiin ne vastaajat, jotka kokivat vastuun ympäristöongelmista olevan muilla (ja oman toiminnan merkittävyyden olevan alhainen) sekä vastuunkantajiksi ne vastaajat, jotka kokivat vastuun olevan itsellä (ja oman merkittävyyden olevan suuri). Analyyseissä käytettiin ryhmät rajaavana muuttujana joko pelkkää vastuun kokemusta tai sekä vastuun että merkittävyyden kokemusta. Muuttujien välisiä yhteyksiä analysoitiin Spearman rank -korrelaatiotestillä ja EMMI-ilmiön ilmentäjien ja vastuunkantajien välistä eroa yrityksen ympäristömyönteisessä toiminnassa parametrittömällä Mann-Whitneyn U-testillä. Analyyseissä käytettiin SPSS-ohjelman versiota 26. Aineiston käsittely oli eksploratiivista, eikä käytettäviä tilastollisia analyysejä ei ollut tarkasti päätetty vielä kyselytutkimuksen suunnitteluvaiheessa.

Kyselytutkimuksen tulokset

Kyselyyn vastanneista 150 yrittäjästä tai yrityksen edustajasta EMMI-ilmiön ilmentäjiä oli 5,3–35,3 % ilmiön määrittelytavasta ja tarkasteltavasta tasosta (yksilötaso, yritystaso ja valtiotas) riippuen. Käytettäessä määrittävinä muuttujina sekä vastuuta että merkittävyyttä EMMI-ilmiön ilmentäjien osuus oli 5–9 % vastaajista. Pelkän vastuunsirron perusteella määriteltynä EMMI-ilmiön ilmentäjiä oli 25–35 % vastaajista.

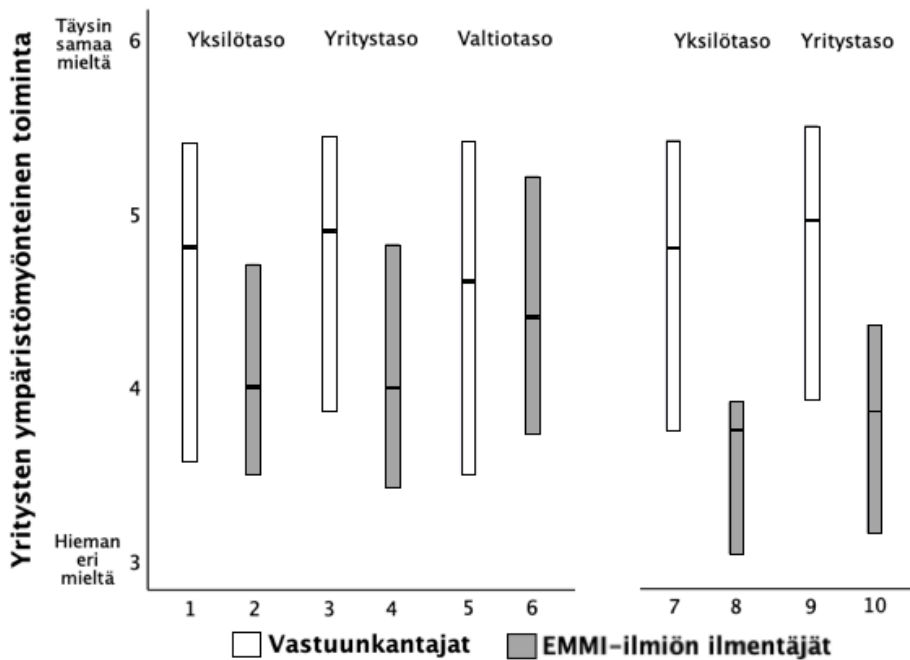
Yksilötasolla koetun merkittävyyden ja vastuun välillä havaittiin positiivinen korrelaatio (Spearman $r = 0,28$, $n = 150$, $p < 0,001$). Samoin positiivinen korrelaatio havaittiin yritystasolla koetun merkittävyyden ja vastuun välillä (Spearman $r = 0,30$, $n = 150$, $p < 0,001$) (Kuva 1).

Osalla ryhmien määritelmistä EMMI-ilmiön ilmentäjien yrityksistä raportoitii vähemmän ympäristömyönteistä toimintaa kuin vastuunkantajien yrityksistä (kuva 2). EMMI-ilmiötä ilmentävien vastaajien ja vastuunkantajien välillä oli eroa vastuun ja merkittävyyden kokemisen perusteella tarkasteltuna yritystasolla. Pelkän vastuun perusteella tarkasteltuna eroa oli sekä yksilö- että yritystasolla. Yksilötasolla vastuun ja merkittävyyden kokemisen perusteella tarkasteltuna vaikuttaisi siltä, että vastuunkantajien yrityksessä olisi mahdollisesti enemmän ympäristömyönteistä toimintaa kuin EMMI-ilmiön ilmentäjien yrityksissä. Valtiotasolla EMMI-ilmiön ilmentäjien ja vastuunkantajien yritysten välillä ei ollut eroa (taulukko 1).

Kuva 1. EMMI-ilmiön ilmentäjät ja vastuunkantajat yksilö- ja yritystasolla. Kuvissa vasemman alakulman kaari rajaa sisäänsä EMMI-ilmiön ilmentäjät ja oikean yläkulman kaari vastuunkantajat. Y-akselilla 1 = vastuu ei ole minulla, vaan vastuu ympäristöongelmista on itseäni vaikutusvaltaisemmilla ihmisillä, 5 = minulla on vastuu ympäristöongelmista (yksilötaso) tai 1 = vastuu ei ole yritykselläni, vaan vastuu ympäristöongelmista on omaani merkittävämmillä yrityksillä, 5 = Omalla yritykselläni on vastuu ympäristöongelmista (yritystaso). X-akselilla 1 = täysin eri mieltä ja 5 = täysin samaa mieltä väitteestä “koen, että omilla elämäntapa-valinnoillani ja kulutuksellani on merkitystä ympäristön kannalta” (yksilötaso) tai väitteestä “koen, että yritykseni toiminnalla ja valinnoilla on merkitystä ympäristön kannalta” (yritystaso). Ympyröiden koko kuvaajassa on skaalattu sen mukaan, kuinka monta vastaajaa valitsi kunkin vastaus-yhdistelmän (skaala 5–25). N = 150. Katkoviiva on lineaarisen regression funktion kuvaaja ja se on lisätty kuvaan havainnollistamaan korrelaatiota. Muuttujien välinen yhteys analysoitiin Spearman rank -korrelaatiotestillä. Kuvaajaa ei voitu tehdä valtiotasolle, sillä valtiotason merkittävyyttä ei kysytty kyselyssä.

Figure 1. “NOMBO” group and “Responsible” group at the individual level. The curve in the bottom left-hand corner separates the NOMBO group and the curve in the upper right-hand corner separates the contrasting Responsible group. In the Y-axis 1 = I am not responsible, but the environmental responsibility lies with people who are more influential than me, 5 = I am responsible for environmental problems (individual level) or 1 = My business is not responsible, but the environmental responsibility lies with businesses that are more significant than mine, 5 = My business is responsible for environmental problems (business level). In the X-axis 1 = Fully disagree, 5 = Fully agree with the statement “I consider my consumption and lifestyle choices to be relevant for the environment” (individual level) or “I consider the actions and choices of my business to be relevant for the environment” (business level). The size of the circles represents the number of responses gained for each combination of responses (scale 5–25). The dash line stands for the linear regression function line illustrating the direction of correlation. The analysis was made with Spearman rank correlation test.

Kuva 2. Vastuunkantajien ja EMMI-ilmion ilmentäjien yritysten ympäristöyhteinen toiminta. Y-akselilla keskiarvo yritysten ympäristöyhteisen toiminnan väittämien vastauksista. Yritysten ympäristöyhteisen toiminnan kysymyksen “kuinka arvioit seuraavia liiketoimintaasi koskevia väittämiä” asteikko oli 1 = täysin eri mieltä – 6 = täysin samaa mieltä. X-akselilla EMMI-ilmion ilmentäjät ja vastuunkantajat eri tasoilla ja määritelmillä. Muuttujien analyysi tehtiin Mann-Whitney U-testillä.

Ryhmiä määrittely vain vastuukysymyksen perusteella

- 1 = Vastuunkantajat yksilötasolla (n = 63)
- 2 = EMMI-ilmion ilmentäjät yksilötasolla (n = 38)
- 3 = Vastuunkantajat yritystasolla (n = 58)
- 4 = EMMI-ilmion ilmentäjät yritystasolla (n = 51)
- 5 = Vastuunkantajat valtiotasolla (n = 62)
- 6 = EMMI-ilmion ilmentäjät valtiotasolla (n = 44)

Ryhmiä määrittely sekä koetun vastuun että merkittävyyden perusteella

- 7 = Vastuunkantajat yksilötasolla (n = 57)
- 8 = EMMI-ilmion ilmentäjät yksilötasolla (n = 8)
- 9 = Vastuunkantajat yritystasolla (n = 49)
- 10 = EMMI-ilmion ilmentäjät yritystasolla (n = 12)

Figure 2. Corporate pro-environmental behaviour of NOMBO and Responsible groups' businesses. The Y-axis indicates the average value responded to pro-environmental business model statements with the scale 1 = Fully disagree to 6 = Fully agree. X-axis indicates the two opposing groups – NOMBO and Responsible – defined in varying ways. The analysis was made with Mann-Whitney U-test.

Group definitions based on self-reported responsibility

- 1 = Responsible, individual level (n = 63)
- 2 = NOMBO, individual level (n = 38)
- 3 = Responsible, business level (n = 58)
- 4 = NOMBO, business level (n = 51)
- 5 = Responsible, national level (n = 62)
- 6 = NOMBO, national level (n = 44)

Group definitions based on both self-reported responsibility and significance

- 7 = Responsible, individual level (n = 57)
- 8 = NOMBO, individual level (n = 8)
- 9 = Responsible, business level (n = 49)
- 10 = NOMBO, business level (n = 12)

Taulukko 1. EMMI-ilmiön ilmentäjien ja vastuunkantajien yrityksissä harjoitetun ympäristömyönteisen toiminnan vertailut testattuna Mann-Whitneyn U-testillä. Määritelmä (a) rajaa ryhmät vastuunsiirron perusteella. Vastuunsiirtoa kysyttiin yksilö-, yritys- ja valtiotasolla. Määritelmä (a+b) rajaa ryhmät sekä vastuunsiirron (a) että merkittävyyden (b) perusteella. Merkittävyyden kokemusta kysyttiin vain yksilö- ja yritystasolla.

Table 1. The comparisons of corporate pro-environmental behaviour between the businesses of the NOMBO group members and the Responsible group members. The analysis was made with Mann-Whitney U-test. The definition (a) defines the groups based on the redirection of responsibility, which was asked at all levels (individual, business, and national level). The definition (a+b) defines the groups based on both the redirection of responsibility (a) and significance (b), which was asked at the individual and business levels only.

Hierarkian taso	Aineisto	Z	n _{EMMI}	n _{vastuunkantaja}	p
yksilötaso	a+b	-1,92	8	57	0,055
yksilötaso	a	-2,08	38	63	0,038
yritystaso	a+b	-2,78	12	49	0,005
yritystaso	a	-2,63	51	58	0,009
valtiotaso	a	-0,54	44	62	0,592

Kyselytutkimuksen tulosten tarkastelu

Kyselytutkimuksessa havaittiin, että yritysten edustajien kokemus oman toiminnan merkittävyydestä ympäristön kannalta korreloi ympäristöongelmiin liittyvän vastuun kokemisen kanssa. Tulos selittyy pitkälti sillä, että korkeaa vastuuta ja merkittävyyttä kokevia vastuunkantajia oli aineistossa runsaasti. Korkea vastuu ja merkittävyys näyttävät siis olevan yhteydessä toisiinsa. Positiivinen korrelaatio ympäristöongelmiin liittyvän vastuun ja merkittävyyden välillä on dissonanssiteorian valossa odotettava tulos. Kokemus korkeasta merkittävyydestä, mutta pienestä vastuusta olisi ristiriitainen ja voisi siten aiheuttaa vastaajassa dissonanssia (Harmon-Jones & Mills 2019). Yhteyttä vastuun ja merkittävyyden kokemusten välillä ovat aiemmin havainneet esim. Eden (1993) sekä Bickerstaff ym. (2008) haastattelututkimuksissa. Vastuunsiirron havaitseminen yrittäjien ja yritysten johtoportaan henkilöstön joukossa antaa näyttöä EMMI-ilmiön olemassaolosta yleisessä mielipideilmastossa. Tutkimuksessa saatiin viitteitä siitä, että yritysten edustajien ilmentämä EMMI-ilmiö saattaa olla yhteydessä vähäisempään ympäristömyönteiseen toimintaan yrityksessä suurta vastuuta ja merkittävyyttä kokeviin verrattuna. Aiemmissä tutkimuksissa EMMI-ilmiön osatekijöitä, eli alhaista merkityksellisuuden kokemusta ja vastuun kieltämistä tai siirtämistä itseltä muille on pidetty esteenä ympäristömyönteiselle toiminnalle (Eden 1993; Stoll-Kleeman 2001).

EMMI-ilmiön mahdollinen yhteys alhaisempaan ympäristömyönteisen toiminnan määrään yrityksessä voi selittyä sillä, että EMMI-ilmiö toimii esteenä ympäristömyönteiselle toiminnalle. Tässä tilanteessa EMMI-ilmiö on syy, joka rajoittaa ympäristömyönteistä toimintaa. Vaihtoehtoisesti EMMI-ilmiö saattaa toimia psykologisena puolustusmekanismina, joka kehittyä tiedostettaessa oman toiminnan haitallinen vaikutus ympäristölle. Tällöin EMMI-ilmiö on seuraus, jota ympäristölle haitallinen toiminta aiheuttaa. Pidämme todennäköisimpänä, että vuorovaikutus EMMI-ilmiön ja ympäristön kannalta kestävämmän toiminnan välillä on molemminpuolinen. Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu sekä tekojen vaikutus asenteisiin (Eilam & Trop 2012) että vastuun ja merkittävyyden kokemisen yhteys ympäristömyönteiseen toimintaan (Eden 1993).

Tehtyyn kyselytutkimukseen ja sen tuloksiin sisältyy useita mahdollisia virhelähteitä ja epävarmuuksia. Vastuunkantajia oli lukumäärällisesti huomattavasti enemmän kuin EMMI-ilmiön ilmentäjiä, mikä saattaa johtua kyselyn vastaajien valikoitumisesta (taulukko 1). Kyselyn saatetekstissä (liite 1) mainittiin kyselyn käsittelevän yritysten ekologista

kestävyyttä, mikä saattoi houkutellessa kyselyn vastaajiksi ekologisesta kestävydestä valmiiksi kiinnostuneita yrittäjiä. Lisäksi vastauksia saatiin eniten palvelualoilta, ja perinteisesti suurempia ympäristöhaittoja aiheuttavat isot teollisuuden alat jäivät vastaajien joukossa vähemmistöön. Näin ollen kyselyn vastaajissa voi olla keskimääräistä enemmän ekologisesti kestävää toimintaa harjoittavia yrittäjiä, kun taas ympäristömyönteiseen toimintaan negatiivisesti suhtautuvia vastaajia voi olla vastauksissa pienempi osa kuin kaikista suomalaisista yrittäjistä todellisuudessa.

Analyysi sisältää myös joitakin tilastollisia puutteita. EMMI-ilmiön ilmentäjien ja vastuunkantajien ympäristömyönteisen toiminnan vertailussa likert-asteikolle tehty datan dikotomisointi johtaa informaatiokatoon, kun keskimääräisesti vastanneet jäävät pois analysista. Ongelmalliseksi muodostuu erityisesti EMMI-ilmiön ilmentäjien pieni määrä, joka osassa vertailuista jää alle Mann-Whitneyn testissä vertailtavien ryhmien suositeltavan minimin $n = 10$. Pienten ryhmäkokojen ja datan dikotomisoinnin vuoksi ryhmävertailujen tuloksia tulee pitää vain suuntaa-antavina ja analyysin rooliksi jää havainnollistaa tutkimuksen aihetta.

Kyselytutkimuksessa mitatut EMMI-ilmiön parametrit voivat osin johtaa harhaan ja epäonnistua kuvaamaan ympäristöongelmien ratkaisuja estäviä asenteita. Kyselyn vastaajista valtaosa edusti pieniä yrityksiä (mikroyrityksiä 83 % vastaajista ja näistä toiminimiyrittäjiä noin puolet). Pienten yritysten edustajat saattavat hyvin perustellusti kokea oman pienimuotoisen liiketoimintansa merkittävyyden olevan alhainen ja vastuun olevan ensisijaisesti muilla toimijoilla. Pienten yritysten aiheuttamat ympäristöhaitat voivat olla hyvin pienimuotoisia ja vaikutusmahdollisuudet hyvin rajalliset. Vallan ja vastuun yhteyttä ajatellen onkin tällöin oikeutettua kokea suurimman vastuun olevan enemmän valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia omaavilla yrityksillä. Yrityksen koko ja liiketoiminnan määrä ja laatu sekä liiketoimintaympäristö voivat vaikuttaa vastaajan kokemukseen yrityksensä vaikutusmahdollisuuksista.

Ympäristömyönteisen toiminnan indikaattorina käytettiin kysymystä, jossa pyydettiin arvioimaan erilaisten ekologiseen kestävyteen liittyvien väittämien toteutumista omassa yrityksessä. Kysymys oli suunniteltu kuvastamaan sitä, minkälaisia ekologisesti kestäviä liiketoimintamalleja yrityksissä harjoitetaan. Kysymys kuvaa yrityksen toiminnan ympäristömyönteisyyttä epätarkasti. Lisää epävarmuutta tutkimuksessa saatuun arvioon yrityksen ympäristömyönteisen toiminnan tasosta aiheuttaa se, että vastaajat itse arvioivat yrityksensä kestävyttä. Itseraportoitu kestävyys saattaa selittää heikosti todellista kestävyden tasoa (Kormos & Gifford 2014). Moni vastaaja vastasi osaan kestävästä liiketoiminnan väittämistä 0 – “ei relevantti”. On mahdollista, että vastaajat ovat perusteetta pitäneet osaa väittämistä epärelevantteina oman liiketoimintansa kannalta. Mahdollisissa jatkotutkimuksissa olisi syytä käyttää tarkempia ympäristömyönteisen toiminnan mittareita.

Se, että yrityksen ympäristömyönteisessä toiminnassa ei havaittu eroa valtiotason vastuunkantajien ja EMMI-ilmiön ilmentäjien välillä, voi selittyä vertailun itsensä epäloogisuudella. Yritysjohdon mielipide Suomen valtion ja muiden valtioiden vastuunjaosta voi olla etäinen asia yrityksen oman liiketoiminnan ekologisesta kestävydestä. Aineiston käsittelyn eksploratiivisuuden vuoksi tulokset tulisi vahvistaa jatkotutkimuksissa, emmekä tee kyselytutkimuksen aineistoon pohjaten yleisiä johtopäätöksiä tässä artikkelissa. Mahdollisissa jatkotutkimuksissa olisi syytä tutkia vastuunsiirtoa paitsi yksilöiden ja yritysten kohdalla, myös argumenttitaktiikkana ympäristöpoliittisissa keskusteluissa (Lamb 2020) sekä kansainvälisessä ilmasto- ja biodiversiteettipolitiikan vastuunjaossa. Metodina voisi käyttää esimerkiksi sisällönanalyysejä yksilöiden mielipiteitä mittaavan kyselytutkimuksen sijaan.

Pohdinta ja päätelmät

Ympäristöongelmiin liittyvää vastuunsiirtoa tapahtuu moneen suuntaan yhteiskunnan eri toimijoilta toisille. Haastattelututkimuksissa on havaittu yksilöiden siirtävän ympäristövastuuta sekä muille yksilöille, kuten valmiiksi asiaan vihkiytyneille ympäristöaktivisteille, että instituutioille, kuten valtiolle, yrityksille ja tiedeyhteisölle (Eden

1993; Bickerstaff & Walker 2002; Bickerstaff ym. 2008; Pidgeon 2012). Vastuuta siirtävillä argumenteilla yksilöt pyrkivät välttämään oman toiminnan muuttamista (Pidgeon 2012). Samoin instituutiot pyrkivät siirtämään vastuuta yksilöille ja kuluttajille (Eden 1993; Bickerstaff & Walker 2002; Doyle 2011; Pidgeon 2012). Esimerkiksi valtiot ja yritykset voivat pyrkiä näin keskittämään huomion yksilönvalintoihin sen sijaan, että joutuisivat itse muuttamaan toimintaansa. Tällaista instituutioilta yksilöille suuntautuvaa eli individualistista vastuunsiirtoa pidetään yhtenä ilmastotoimien hidastamisen diskurssina (Lamb ym. 2020). Yksilönvastuuta korostetaan esimerkiksi mainoskampanjoilla, kuten öljy-yhtiö BP:n kehittämällä ja mainostamalla kotitalouksille tarkoitettulla hiilijalanjälkimittarilla (Doyle 2011). Vastuunsiirtoa valtaa käyttäviltä valtioilta ja yrityksiltä vaikutusvallattomille yksilöille pidetään perusteettomana (Bickerstaff & Walker 2002; Bickerstaff ym. 2008). Bickerstaff ja Walker (2002) esittävätkin, että vallan ja vastuun tulee kulkea käsi kädessä. Kuten myös Pidgeon (2012) esittää, väitämme, että ympäristökeskustelussa esiintyvän vastuunsiirron suunta on usein mielivaltainen ja riippuu lähinnä siitä, mikä taho milloinkin haluaa poistaa vastuun itseltään tai omalta viiteryhmältään välttääkseen muutoksen omassa toiminnassaan. Pidgeon (2012) pitää suurimpana riskinä ilmastotavoitteiden saavuttamattomuudelle kollektiivista vastuuttomuutta, jossa mikään taho ei ota vastuuta ongelmien ratkaisusta, vaan instituutiot ja yksilöt siirtävät vastuun toisilleen (eng. *governance trap*). Lahikainen (2018) kritisoi ilmastomuutoksen käsittelyä kollektiivisen vastuuttomuuden ongelmana, sillä hänen mukaansa kyseessä on ennen kaikkea yhteiskunnan rakenteista johtuva ongelma. Hän perustelee kantaansa sillä, että ilmastomuutoksen käsitteleminen kollektiivisen toiminnan ongelmana johtaa haitalliseen tilanteeseen, jossa ilmastomuutokselle ei voida osoittaa mitään tiettyä vastuullista tahoa. Nähdäksemme globaaleja ympäristöongelmia voidaan pitää sekä kollektiivisen toiminnan ongelmana että yhteiskunnan rakenteista johtuvana systeemisenä ongelmana. Hormion (2013; 2020) mukaan yksilöt ovat osallisuusvastuussa kollektiivisesti aiheutetuista ympäristöongelmista, kuten ilmastomuutoksesta, ja tällöin vastuun perusteena on osallistuminen korkeaan hiilijalanjälkeen perustuvaan yhteiskuntaan. Hormio (2020) pitää kuitenkin ilmastomuutoksessa sekä yksilöiden vastuuta että yksilöiden merkityksettömyyttä korostavaa näkökulmaa virheellisenä.

Samalla kun tiedostetaan yksilöillä olevan perustellusti vastuuta ympäristöongelmista, EMMI-ilmiötä ja ympäristöongelmiin liittyvää vastuunjakoä käsitellessä on tärkeää ottaa huomioon eri tahojen erilaiset vaikuttamisen mahdollisuudet sekä (historiallinen) vastuu ympäristöongelmien aiheuttamisesta. Vaikka ympäristöongelmat ovat yhteisiä, vastuu niiden ratkaisemisesta ei ole yhtäläisesti kaikilla, vaan erityisesti niillä toimijoilla, jotka ongelmat suoraan aiheuttavat, ja joilla on valtaa lieventää niitä (Bickerstaff & Walker 2002, Hormio 2013, 112–113; Hormio 2020). Sekä varallisuuden että vallan epätasainen jako tulee ottaa huomioon ympäristöongelmien vastuunjaossa (Lahikainen 2018). Esimerkiksi 70 % maailman ihmisten aiheuttamista kasvihuonekaasupäästöistä on arvioitu vain noin sadan fossiilisia polttoaineita tuottavan yrityksen aiheuttamiksi (Griffin 2017; ks. myös Ekwurzel ym. 2017). Yksilöiden päästöjä koskevassa vertailussa on arvioitu, että maailman väestön rikkain kymmenys tuottaa kolmasosan kasvihuonekaasupäästöistä, kun maailman köyhin puolisko tuottaa maailman päästöistä vain 15 % (Hubacek ym. 2017). Suomessa ylimpään tulodesiiliin kuuluvien päästöt ovat noin 2,6 kertaa suuremmat kuin alimpaan tulodesiiliin kuuluvilla ihmisillä (Tilastokeskus 2016). Kaikki ihmiset eivät ole siis yhtäläisesti vastuussa esimerkiksi ilmastotoimista, vaan vastuun määrään vaikuttaa mm. yksilön roolit ja vaikutusmahdollisuudet sekä teot ja valinnat, kuten pyrkimys elää ympäristöystävällisesti (Hormio 2013, 112–113). Vastuu voidaankin nähdä olevan erityisesti sellaisilla toimijoilla, joilla on varallisuuden kautta valtaa ja mahdollisuuksia vähentää ympäristöongelmia ja vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan. Instituutioiden, kuten valtioiden ja yritysten päätökset vaikuttavat yhteiskunnalliseen kontekstiin, jossa yksilöt tekevät valintoja ja jossa vastuita jaetaan. Vaikutusvaltaiset instituutiot voivat helpottaa yksilöiden ja muiden toimijoiden kestävien valintojen tekemistä mm. näyttämällä esimerkkiä sekä luomalla

kestävyyttä tukevia vaihtoehtoja, infrastruktuuria ja sääntelyä (Geels 2011; Farla ym. 2012; Hormio 2013; Welch & Yates 2018; Delmas ym. 2019). Yhteiskunnallisella kontekstilla onkin havaittu olevan vaikutusta yksilöiden kokemukseen ja mielipiteisiin ympäristövastuun jakautumisesta (Eden 1993; Bickerstaff ym. 2008). Yksilönvastuun korostaminen voi johtaa yksilöiden kokemaan syyllisyyden tunteeseen ja sitä kautta vastuun siirtämiseen itseltä muille (Bickerstaff & Walker 2002). Vastuun siirtäminen yksilöiden ja instituutioiden välillä voidaankin nähdä itseään ruokkivana kierteenä (ks. myös Pidgeon 2012). Lisäksi Eden (1993) havaitsi ympäristöongelmiin liittyvän vastuunsiirron taustalla kokemuksen yksilöiden alhaisesta vaikutusvallasta muihin toimijoihin, kuten valtioihin nähden.

Kuten transitiotutkimuskin painottaa, kestävyysmurroksen toteutumisessa yksilöillä, yhteisöillä, yrityksillä ja valtioilla on kaikilla merkitykselliset roolit ja vastuuta ympäristöongelmien ratkaisemisessa. Eri toimijoiden välisessä vastuunjaossa tulee kuitenkin ottaa huomioon yksilöiden ja instituutioiden vaihteleva vaikutusvalta ympäristöongelmien ratkaisemiseksi ja se, kuinka paljon mikäkin taho on ympäristöongelmia aiheuttanut. Esimerkiksi valtiotasolla tulisi ottaa huomioon valtioiden historiallinen vastuu päästöjen aiheuttajina ja yksilötasolla kiinnittää huomiota esimerkiksi varallisuuteen. Yksilönvastuun korostaminen voi aiheuttaa yksilöissä epäoikeudenmukaisuuden ja syyllisyyden tunnetta, mikä voi johtaa psykologisiin puolustusmekanismeihin, kuten vastuun siirtämiseen itseltä muille. Tämä yksilötason EMMI-ilmiö voi lisätä myös kannatusta vastuunsiirtoon yleisillä tasoilla, kuten vastuun siirtämiseen omalta kotimaalta muille valtioille. Kestävyysmurroksen toteuttamiseksi ympäristövastuuta onkin syytä osoittaa erityisesti merkittävää taloudellista valtaa käyttäville instituutioille, joilla on valtaa vaikuttaa regiimitason sosioteknisten systeemien muutokseen ja toisaalta mahdollisuus suunnata resursseja niche-tason kestävyysmurrosta edistävälle toimijoille. Samaan aikaan on tunnistettava, että kestävyysmurroksen toteutuminen vaatii laajaa yhteistyötä eri toimijoiden välillä sekä yhteiskunnan kaikkien tasojen yhtäaikaista ja samansuuntaista muutosta.

Kiitokset

Yrittäjille suunnattu kysely ekologisesta kestävyydestä toteutettiin osana Jyväskylän yliopiston ja Jyväskylän ammattikorkeakoulun Kohti planetaarista hyvinvointia –keskisuomalaisten toimijoiden kestävyystransitio -hanketta. Kiitos osallistumisesta kyselytutkimuksen suunnitteluun ja aineiston keruuseen, Johanna Maksimainen, Sofia Leinonen ja Mirva Leppälä. Lämmin kiitos vertaisarvioijille sekä kaikille tutkimusta kommentoineille hyvistä kehitysehdoituksista. Erityiskiitos Martin Chilmanille englanninkielisten käännösten kieliasun tarkistamisesta. Tutkimuksen loppuunsaattamisen mahdollisti Jyväskylän yliopiston resurssiviisautyhteisö Wisdom.

Lähteet

- Arter, D. (2020) When a pariah party exploits its demonised status: The 2019 Finnish general election. *West European Politics* 43(1) 260–273. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1635799>
- Avelino, F. & Wittmayer, J. (2016) Shifting Power Relations in Sustainability Transitions: A Multi-actor Perspective. *Journal of Environmental Policy & Planning* 18(5) 628–649. <https://doi.org/10.1080/1523908X.2015.1112259>
- Bamberg, S., Rees, J. & Seebauer, S. (2015) Collective climate action: Determinants of participation intention in community-based pro-environmental initiatives. *Journal of Environmental Psychology* 43 155–165. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.06.006>
- BBC (2020) Who is really to blame for climate change? 19.6.2020. <<https://www.bbc.com/future/article/20200618-climate-change-who-is-to-blame-and-why-does-it-matter>>. 28.11.2021.
- Bickerstaff, K., Simmons, P. & Pidgeon, N. (2008) Constructing Responsibilities for Risk: Negotiating Citizen — State Relationships. *Environment and Planning A: Economy and Space* 40(6) 1312–1330. <https://doi.org/10.1068/a39150>
- Bickerstaff, K. & Walker, G. (2002) Risk, Responsibility, and Blame: An Analysis of Vocabularies of Motive in Air-Pollution(ing) Discourses. *Environment and Planning A: Economy and Space* 34(12) 2175–2192. <https://doi.org/10.1068/a3521>
- Bidmon, K. & Knab, S. (2018) The three roles of business models in societal transitions: New linkages between

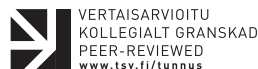

- business model and transition research. *Journal of Cleaner Production* 178 903–916. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.12.198>
- BIOS-tutkimusyksikkö (2019) Ekologinen jälleenrakennus. <<https://eko.bios.fi>>. 23.10.2020.
- Bocken, N., Short, S., Rana, P. & Evans, S. (2014) A literature and practice review to develop sustainable business model archetypes. *Journal of Cleaner Production* 65 42–56. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.11.039>
- Carmichael, J. T. & Brulle, R. J. (2017) Elite cues, media coverage, and public concern: An integrated path analysis of public opinion on climate change, 2001–2013. *Environmental Politics* 26(2) 232–252. <https://doi.org/10.1080/09644016.2016.1263433>
- Delmas, M., Lyon, T. & Maxwell, J. (2019) Understanding the Role of the Corporations in Sustainability Transitions. *Organization & Environment* 32(2) 87–97. <https://doi.org/10.1177/1086026619848255>
- Cleveland, M., Kalamas, M. & Laroche, M. (2005) Shades of green: linking environmental locus of control and pro-environmental behaviors. *Journal of Consumer Marketing* 22: 198–212. <<https://doi.org/10.1108/07363760510605317>>
- Cleveland, M., Kalamas, M. & Laroche, M. (2012) “It’s not easy being green”: exploring green creeds, green deeds, and internal environmental locus of control. *Psychology & Marketing* 29(5) 293–305. <http://doi.org/10.1002/mar.20522>
- Doyle, J. (2011). Where has all the oil gone? BP branding and the discursive elimination of climate change risk. Teoksessa Heffernan, N. & Wragg, D. A. (toim.) *Culture, environment and ecopolitics* 200–225). Cambridge Scholars Publishing, New Castle upon Tyne, United Kingdom. <<http://www.c-s-p.org/Flyers/Culture--Environment-and-Ecopolitics1-4438-3201-4.htm>>. 10.10.2020.
- Dear, M. (1992) Understanding and Overcoming the NIMBY syndrome. *Journal of the American Planning Association* 58(3) 288–300. <https://doi.org/10.1080/01944369208975808>
- Dykstra, A. (2020) The Rhetoric of “Whataboutism” in American Journalism and Political Identity. *Res Rhetorica* 7(2) 2–16.
- Eden, S. E. (1993) Individual Environmental Responsibility and its Role in Public Environmentalism. *Environment and Planning A: Economy and Space* 25(12) 1743–1758. <https://doi.org/10.1068/a251743>
- Eilam, E., & Trop, T. (2012). Environmental Attitudes and Environmental Behavior—Which Is the Horse and Which Is the Cart? *Sustainability* 4(9) 2210–2246. <http://doi.org/10.3390/su4092210>
- Ekwurzel, B., Boneham, J., Dalton, M. W., Heede, R., Mera, R. J., Allen, M. R. & Frumhoff, P. C. (2017) The rise in global atmospheric CO₂, surface temperature, and sea level from emissions traced to major carbon producers. *Springer Netherlands* 144 579–590. <https://doi.org/10.1007/s10584-017-1978-0>
- Farla, J., Markard, J., Raven, R. & Coenen, L. (2012) Sustainability transitions in the making: A closer look at actors, strategies and resources. *Technological Forecasting & Social Change* 79 991–998. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2012.02.001>
- Festinger, L. (1962) *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press, California.
- Geels, F. (2002) Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: A multi-level perspective and a case study. *Research Policy* 31 1257–1274. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(02\)00062-8](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(02)00062-8)
- Geels, F. (2005a) The Dynamics of Transitions in Socio-technical Systems: A Multi-level Analysis of the Transition Pathway from Horse-drawn Carriages to Automobiles (1860–1930). *Technology Analysis & Strategic Management* 4 445–476. <https://doi.org/10.1080=09537320500357319>
- Geels, F. (2005b) Co-evolution of technology and society: The transition in water supply and personal hygiene in the Netherlands (1850–1930) - A case study in multi-level perspective. *Technology in Society* 27(3) 363–397. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2005.04.008>
- Geels, F. (2006) The hygienic transition from cesspools to sewer systems (1840–1930): The dynamics of regime transformation. *Research Policy* 35 1069–1082. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2006.06.001>
- Geels, F. (2011) The multi-level perspective on sustainability transitions: Responses to seven criticisms. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1(1) 24–40. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.002>
- Geels, F. (2019) Socio-technical transitions to sustainability: a review of criticisms and elaborations of the Multi-Level Perspective. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 20 1–15. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.002>
- Griffin P. (2017) The Carbon Majors Database: CDP Carbon Majors Report 2017. CDP. <<https://6fefcbb86e61af1b2fc4-c70d8ead6ced550b4d987d7c03fcdd1d.ssl.cf3.rackcdn.com/cms/reports/documents/000/002/327/original/Carbon-Majors-Report-2017.pdf?1501833772>>. 1.8.2020.
- Gifford, R., & Nilsson, A. (2014) Personal and social factors that influence pro-environmental concern and behaviour: A review. *International journal of psychology* 49(3) 141–157. <https://doi.org/10.1002/ijop.12034>
- Harmon-Jones, E. & Mills, J. (1999) An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. Teoksessa Harmon-Jones, E. & Mills, J. (toim.) *Cognitive dissonance: progress on a pivotal theory in social psychology* 3–12) American Psychological Association, Washington DC., United States.
- Harmon-Jones, E., & Mills, J. (2019) An introduction to cognitive dissonance theory and an overview of current perspectives on the theory. Teoksessa Harmon-Jones, E. (toim.) *Cognitive dissonance: Reexamining a pivotal theory in psychology* 3–24 American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/0000135-001>

- Harvard Political Review (2020) Who's really responsible for climate change? 2.1.2020. <<https://harvardpolitics.com/climate-change-responsibility/>>. 28.11.2021.
- Hines, J. M., Hungerford, H. R. & Tomera, A. N. (1987) Analysis and Synthesis of Research on Responsible Environmental Behavior: A Meta-Analysis. *The Journal of Environmental Education* 18(2) 1–8. <https://doi.org/10.1080/00958964.1987.9943482>
- Honkonen, T & Kulovesi, K (2019) Suomen Ilmastopaneeli Raportti 5b/2019: Pariisin sopimus ja kansainväliset ilmastotoimet. <https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2019/10/Pariisin-sopimus-ja-kansainvaliset-ilmastotoimet_final.pdf>.
- Hormio, S. (2009) *Individuals' Responsibility in Corporations*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201111015761>>.
- Hormio, S. (2013) Osallisuusvastuu ilmastonmuutoksesta. Teoksessa Kortetmäki, T., Laitinen, A. & Yrjönsuuri M. (toim.) *Ajatuksia ilmastoetiikasta* 103–119. Jyväskylän yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5279-2>>.
- Hormio, S. (2020) Yksilön vastuu yhteisöjen jäsenenä. Teoksessa Kyllönen, S. & Oksanen, M. (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia* 104–125. Gaudeamus.
- Hubacek, K., Baiocchi, G., Feng, K., Muñoz, R., Sun, L., & Xue, J. (2017) Global carbon inequality. *Energy, Ecology and Environment* 2(6) 361–369. <https://doi.org/10.1007/s40974-017-0072-9>
- Ilta-lehti (2021) Jätiselvitys: nämä maat ovat suurimmassa vastuussa ilmastonmuutoksesta. 8.10.2021. <<https://www.iltalehti.fi/ulkomaat/a/b4ff4caa-77cc-496c-ac5a-82e4e79a9289>>. 28.11.2021.
- IPBES (Intergovernmental Panel on Biodiversity and Ecosystem Services) (2019) Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Díaz, S., Settele, J., Brondízio, E.S., Ngo, H. T., Guèze, M., Agard, J., Arneth, A., Balvanera, P., Brauman, K. A., Butchart, S. H. M., Chan, K. M. A., Garibaldi, L. A., Ichi, K., Liu, J., Subramanian, S. M., Midgley, G. F., Miloslavich, P., Molnár, Z., Obura, D., Pfaff, A., Polasky, S., Purvis, A., Razaque, B., Reyers, B., Roy Chowdhury, R., Shin, Y. J., Visseren-Hamakers, I. J., Willis, K. J. & Zayas, C. N. (toim.). IPBES secretariat, Bonn, Germany.
- IPCC (2018) Summary for Policymakers. Teoksessa Masson-Delmotte, V., Zhai, P., Pörtner, H.-O., Roberts D., Skea, J., Shukla, P.R., Pirani, A., Moufouma-Okia, W., Péan, C., Pidcock, R., Connors, S., Matthews, J.B.R., Chen, Y., Zhou, X., Gomis, M.I., Lonnoy, E., Maycock, T., Tignor, M., & Waterfield, T. (toim.). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty*, World Meteorological Organization, Geneva, Switzerland.
- Kalliopuska, M. (2005) *Psykologian sanasto*. Otava, Helsinki.
- Kankaanniemi, T. (2019) Perussuomalaisten Kankaanniemi: Ilmastohysteria ryöstää perheiden rahat. Perussuomalaiset, mediatiedote, 10.4.2019. <<https://www.perussuomalaiset.fi/ajankohtaista/perussuomalaisten-kankaanniemi-ilmastohysteria-ryostaa-perheiden-rahahat/>>. 14.12.2020.
- Kohler, F., Kotiaho, J.S., Navarro, L., Desrousseaux, M., Wegner, G., Bhagwat, S., Reid, R., & Wang, T. (2018) Concepts and Perceptions of land degradation and restoration. Teoksessa Montanarella, L., Scholes, R., & Brainich, A. (toim.) *IPBES (2018): The IPBES assessment report on land degradation and restoration*. Secretariat of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. Bonn, Germany. <https://www.researchgate.net/publication/332902431_Concepts_and_perceptions_of_land_degradation_and_restoration_Book_Section>.
- Kollmuss, A. & Agyeman, J. (2002) Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research* 8(3) 239–260. <https://doi.org/10.1080/13504620220145401>
- Kopomaa, T. & Peltonen, L. (2008) Johdanto. Teoksessa Kopomaa, T., Peltonen, L. & Litmanen, T. (toim.) *Ei meidän piballemme! Paikalliset kiistat tilasta* 9–27. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Kormos, C. & Gifford, R. (2014) The validity of self-report measures of pro-environmental behaviour: A meta-analytic review. *Journal of Environmental Psychology* 40 359–371. <http://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.09.003>
- Kortetmäki, T. (2013) YK:n ilmastokokousten esittämät kysymykset. Teoksessa Kortetmäki, T., Laitinen, A. & Yrjönsuuri M. (toim.) *Ajatuksia ilmastoetiikasta* 63–83. Jyväskylän yliopisto. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5279-2>>.
- Lahikainen, L. (2018) *Individual Responsibility for Climate Change - A social structural account*. Academic Dissertation, Faculty of Social Sciences, University of Tampere. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0761-5>>.
- Lamb, W. F., Mattioli, G., Levi, S., Roberts, J. T., Capstick, S., Creutzig, F., Minx, J. C., Müller-Hansen, F., Culhane, T. & Steinberger, J. K. (2020) Discourses of climate delay. *Global Sustainability* 3(17) 1–5. <https://doi.org/10.1017/sus.2020.13>
- Lauren, N., Fielding, K. S., Smith, L. & Louis, W. R. (2016) You did, so you can and you will: Self-efficacy as a mediator of spillover from easy to more difficult pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology* 48 191–199. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.10.004>
- Li, D., Zhao, L., Ma, S., Shao, S. & Zhang, L. (2019) What influences an individual's pro-environmental behavior? A literature review. *Resources, Conservation & Recycling* 146 28–34. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2019.04.004>

- RESCONREC.2019.03.024
- Litmanen, T. (1996) Environmental Conflict as a Social Construction: Nuclear Waste Conflicts in Finland. *International Association for Society & Natural Resources*; Routledge 9 523–535. <https://doi.org/10.1080/08941929609380991>
- Loorbach, D. & Wijsman, K. (2013) Business transition management: exploring a new role for business in sustainability transitions. *Journal of Cleaner Production* 45 20–28. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.11.002>
- Loorbach, D., Frantzeskaki, N. & Avelino, F. (2017) Sustainability Transitions Research: Transforming Science and Practice for Societal Change. *Annual Review of Environment and Resources* 42 599–626. <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102014-021340>
- Markard, J., Raven, R. & Truffer, B. (2012) Sustainability transitions: An emerging field of research and its prospects. *Research Policy* 41 955–967. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.02.013>
- Martin, D., Hanson, S. & Fontaine, D. (2007) What Counts as Activism? The Role of Individuals in Creating Change. *Women's Studies Quarterly* 32(¼) 78–94. <https://www.jstor.org/stable/27649696>
- McKie, R. E. (2018) Climate Change Counter Movement Neutralization Techniques: A Typology to Examine the Climate Change Counter Movement. *Sociological Inquiry* 89(2) 288–316. <https://doi.org/10.1111/soin.12246>
- Meadowcroft, J. (2011) Engaging with the politics of sustainability transitions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1(1) 70–75. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2011.02.003>
- Newhouse, N. (1990) Implications of attitude and behavior research for environmental conservation. *Journal of Environmental Education* 22(1) 26–32. <https://doi.org/10.1080/00958964.1990.9943043>
- Näyhä, A. (2019) Transition in the Finnish forest-based sector: Company perspectives on the bioeconomy, circular economy and sustainability. *Journal of Cleaner Production* 209 1294–1306. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.10.260>
- Pavalache-Ilie, M. & Unianu, E. M. (2012) Locus of control and the pro-environmental attitudes. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 33 198–202. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.01.111>
- Pidgeon, N. (2012) Public understanding of, and attitudes to, climate change UK and international perspectives and policy. *Climate Policy* 12 85–106. <https://doi.org/10.1080/14693062.2012.702982>
- Rauter, R., Jonker, J. & Baumgartner, R. (2017) Going one's own way: drivers in developing business models for sustainability. *Journal of Cleaner Production* 140 144–154. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.04.104>
- Rip, A. & Kemp, R. (1998) Technological Change. Teoksessa Rayner, S. & Malone, E. (toim.) *Human Choices and Climate Change. Resources and Technology* 2 327–399. Battelle Press, Columbus, Ohio, United States.
- Schot, J. & Geels, F. (2008) Strategic niche management and sustainable innovation journeys: theory, findings, research agenda, and policy. *Technology Analysis & Strategic Management* 20(5) 537–554. <https://doi.org/10.1080/09537320802292651>
- Smith, A., Voss, J.-P. & Grin, J. (2010) Innovation studies and sustainability transitions: The allure of the multi-level perspective and its challenges. *Research Policy* 39 435–448. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2010.01.023>
- Stoll-Kleemann, S., Jaeger, C. & O'Riordan, T. (2001) The psychology of denial concerning climate mitigation measures: Evidence from Swiss focus groups. *Global Environmental Change* 11(2) 107–117. [https://doi.org/10.1016/S0959-3780\(00\)00061-3](https://doi.org/10.1016/S0959-3780(00)00061-3)
- Suuri vaalikeskustelu (2019) Eduskuntavaalit 2019. Yle TV1 14.3.2019. <<https://arena.yle.fi/1-4651067>>.
- Swim, J., Clayton, S., Doherty, T., Gifford, R., Howard, G., Reser, J., Stern, P. & Weber, E. (2009) Psychology and global climate change: Addressing a multi-faceted phenomenon and set of challenges. A report by the American Psychological Association's task force on the interface between psychology and global climate change. *American Psychological Association*, Washington, United States. <<http://www.apa.org/releases/climate-change.pdf>>.
- Stoknes, P. E. (2014) Rethinking climate communications and the “psychological climate paradox”. *Energy Research & Social Science* 1(C) 161–170. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2014.03.007>
- Stoknes, P. E. (2015) *What we think about when we try not to think about global warming: Toward a new psychology of climate action*. Chelsea Green Publishing, Whiteriver Junction, Vermont, United States.
- Stone, J. & Fernandez, N. C. (2008) To practice what we preach: The use of hypocrisy and cognitive dissonance to motivate behavior change. *Social and Personality Psychology Compass* 2(2) 1024–1051. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2008.00088.x>
- Tilastokeskus (2016) Kulutustutkimus, päästöjen ja raaka-aineiden käytön palveluaineisto 2016. <<https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2018/kotitalouksien-aiheuttamat-paastot-ovat-laskusuunnassa/>>. 16.3.2021.
- Unruh, G. (2000) Understanding carbon lock-in. *Energy and Policy* 28 817–830. <[https://doi.org/10.1016/S0301-4215\(00\)00070-7](https://doi.org/10.1016/S0301-4215(00)00070-7)>.
- Valtioneuvosto (2019) Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019. <<https://valtioneuvosto.fi/marinin-hallitus/hallitusohjelma>>.
- Welch, D. & Yates, L. (2018) The practices of collective action: Practice theory, sustainability transitions and social change. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 48(3) 288–305. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12168>
- Yle Uutislukko (2021) Yle Mix selvittää: Kenen vastuulla on ilmastonmuutoksen hillitseminen? Yle Triplet 29.9.2021. <<https://yle.triplet.io/uutiset/yle-mix-selvittaa-kenen-vastuulla-on-ilmastonmuutoksen-hillitseminen>>.

Katsauksia

Suvi Huttunen^a & Aino Rekola^b

Reilu siirtymä, ekologinen solidaarisuus ja kestävyysmurroksen mahdollisuus?

Johdanto

Reilu siirtymä on viime aikoina noussut ilmastopolitiikan toteuttamisen keskiöön. Tämä näkyy esimerkiksi Pariisin ilmastopimuksessa, Euroopan unionin vihreän talouden ohjelmassa ja Marinin hallituksen (2019–) ohjelmassa. Korostamalla reilua tai oikeudenmukaista siirtymää poliitikot voivat osoittaa suhtautuvansa ilmastohuoleen vakavasti eli toteuttavansa yhteiskunnallisen siirtymän kohti vähähiilisyttä. Samalla he voivat painottaa, ettei yhteiskunnassa kenenkään sallita jäädä jälkeen ilmastopolitiikan tuottamien muutosten vuoksi.

Reilun siirtymän käsitteen juuret ovat ammattiyhdistysliikkeessä (Stavis & Felli 2020; Velicu & Barca 2020). Ympäristösääntelyn ja muuttuneen globaalin kysynnän vuoksi tietyt alat, kuten kaivosteollisuus, ovat muuttuneet jättäen joukon ammattilaisia vaille työtä. Ammattiyhdistysliikkeen vaatimuksessa reilusta siirtymästä on kyse puuttumisesta tähän muutokseen tavalla, joka turvaisi työntekijöiden toimeentulon (ILO 2015; ITUC 2017). Toimeentulon ohella reilu siirtymä nostaa esiin moninaisia tasapuoliseen kohteluun ja esimerkiksi kulttuuristen arvojen huomioimiseen liittyviä asioita (Kivimaa ym. 2021). Näin reilun siirtymän käsitteessä risteävät kiinnostavalla tavalla sosiaalipolitiikka ja ympäristöpolitiikka. Yhtäältä reilu siirtymä jatkaa ammattiyhdistysliikkeen solidaarisuusvaateiden perinnettä, joista myös nykymuotoinen hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka osittain ponnistavat. Toisaalta reilun siirtymän voidaan nähdä edustavan ympäristöpolitiikan tutkimuksen kestävyyskäännettä (Biermann 2021) ja siinä erityisesti huomion kiinnittymistä sosiaaliseen ja kulttuuriseen kestävyteen. Reilu siirtymä vaikuttaisikin olevan kiinnostava väline sosiaalisen oikeudenmukaisuuden yhteen tuomiselle niin akateemisessa kuin käytännön poliittisessa keskustelussa. Ympäristöpolitiikan käsitteenä reilu siirtymä ei kuitenkaan ole ongelmaton ja näistä ongelmista tarvitaan lisää tutkimusta ja yhteiskunnallista keskustelua.

Keskustelu turvetuotannon ahdingosta Suomessa havainnollistaa ongelmia, joita reilun siirtymän korostamiseen ympäristöongelmien ratkaisun yhteydessä liittyy. Turve-

^a Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus & Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto, suvi.huttunen@syke.fi

^b Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus, aino.rekola@syke.fi

tuotannon kannattavuus on heikentynyt ennakoitua nopeammin, mikä on ajanut alalla toimivat yrittäjät ahdinkoon. Taustalla on polttoturpeen päästöoikeuden hinnan nopea nousu. Alalle myönnetty verohelpotus turvaa yrittäjien toimeentuloa ja elämäntapaa hankalassa tilanteessa, mutta samaan aikaan lisärahoitus toimii tekehengityksenä elinkeinolle, jonka muuttuminen on ekologisen kriisin ratkaisemiseksi välttämätöntä. Reilu siirtymä on keskeinen käsite niin turvetuottajien edunvalvojen vaatimuksissa (Bioenergia ry. 2020; Koneyrittäjät 2021), kuin hallituksen poliittisessa päätöksenteossa (Valtioneuvosto 2021). Politisoituneena käsitteenä reilu siirtymä ei kuitenkaan tarkoita enää vain oikeudenmukaisuudesta huolehtimista siirtymässä, vaan siirtymän hidastamista tai estämistä sosiaalisen ja alueellisen oikeudenmukaisuuden nimissä. Samalla ympäristön hyvinvoinnin näkökulmasta oikeudenmukaisemman tulevaisuuden saavuttaminen hidastuu. Puolustaessamme oikeutta nykyisiin töihin, toimeentulon lähteisiin ja elinkeinoihin, ekologisesti kestävämmän yhteiskunnan saavuttamisen kannalta olennaiset kysymykset siitä, mitä työ ja toimeentulo tarkoittavat kestävässä yhteiskunnassa ja millainen työ on kestävää, uhkaavat jäädä huomiotta (Velicu & Barca 2020). Näin reilun siirtymän riskinä on keskustelun asettuminen lähtökohtaisesti sellaiselle tasolle, joka ei mahdollista tai edistä ympäristöllisen kestävyuden tavoitteiden saavuttamista.

Tässä katsauksessa tarkastelemme reilun siirtymän käsitettä ympäristöpolitiikan ja sosiaalipolitiikan toteuttamisen taustaa vasten ja nostamme esiin ekologisen solidaarisuuden reilua siirtymää täydentävänä näkökulmana. Ekologisen solidaarisuuden näkökulma voi auttaa palauttamaan kestävyyspohdinnan siihen, mikä on oikeudenmukaista myös ei-inhimillisen luonnon kannalta ja globaalissa mittakaavassa.

Hyvinvointivaltio ja ympäristöpolitiikka

Yleistäen esitettynä pohjoismainen hyvinvointivaltio on onnistuneesti – joskaan ei vailla ristiriitoja – sovittanut yhteen taloudellista ja sosiaalista kestävyttä (Gough 2016; Julkunen 2017). Samalla hyvinvointivaltion ylläpito vaikuttaa edellyttävän valtioilta jatkuvaa talouskasvua ja siihen kytkeytyvää massatuotantoa ja kulutusta, mikä vaarantaa hyvinvointivaltion ekologisen perustan (Julkunen 2017; Hirvilammi 2020). Sosiaalipolitiikassa ihmisten hyvinvointia käsitelläänkin pitkälti erillisenä ja riippumattomana ekologisesta hyvinvoinnista (Hirvilammi 2020). Ympäristöpolitiikka puolestaan on 1960-luvulta asti pyrkinyt liittämään ekologisen kestävyuden taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyteen. Se on kuitenkin pitkälti jäänyt pinnalliseksi ympäristöhaittoja lievittäväksi kerrokseksi, joka ei ole onnistunut haastamaan valtioiden ja talousjärjestelmien syvempiä, ympäristötuhoa tuottavia rakenteita (Duit ym. 2016). Sinällään esimerkiksi ympäristölainsäädännön kehittyminen valtioiden sisällä ja kansainväliset ympäristösopimukset ovat onnistuneet merkittävästi vähentämään ympäristöhaittoja (Meadowcroft 2012). Kuitenkin ajatusest valtiosta, jossa talouskasvu voitaisiin lopulta erottaa jatkuvasta materiaalien resurssien kulutuksen ja päästöjen kasvusta on osoittautunut käytännössä haasteelliseksi (Fritz & Koch 2016; Pichler ym. 2017; 2020), eivätkä valtiot ole onnistuneet ympäristöpolitiikan avulla luomaan ekologisesti kestävää yhteiskuntaa.

Ympäristöpolitiikalla ja sosiaalipolitiikalla on merkittävä ero suhteessa niiden käytössä oleviin käytännön politiikkakeinoihin. Monessa valtiossa sosiaalipolitiikka on keskeinen tulojen uudelleenjaon väline, ja vaikuttaa siten hyvin syvällä valtion rakenteiden muotoon ja kehittymisen suuntaan. Ympäristöpolitiikka toimii pinnallisemmin keinoin, eikä se osallistu merkittävästi yhteiskunnan resurssien uudelleenjakoon (Gough 2016). Kansalaisten tai yritysten näkökulmasta ympäristöpolitiikka näyttäytyy usein erilaisina ihmisen toiminnalle asetettavina rajoituksina ja sääntöinä, jotka pyrkivät turvaamaan ympäristön puhtautta ja luonnon monimuotoisuutta tai toisaalta kannusteina, jotka edistävät ympäristölle ystävällisemmän teknologian ja käytäntöjen käyttöönottoa (Meadowcroft 2012). Samalla ympäristöpolitiikka ei ole ihmisiä, vaan luontoa varten, ja se asettuu lähinnä haittaamaan

ihmisten muuta, merkityksellisempää toimintaa, jota edistetään muilla politiikanlohkoilla (Huttunen 2015). Tällaisesta kapeasta ympäristöstä ja ihmisiä erikseen hallinnoivasta näkökulmasta ympäristöpolitiikka voi onnistuneesti edistää toimintojen muuttamista ympäristöystävällisemmiksi vallitsevaa modernin yhteiskunnan järjestelmää hienosäätämällä eli tuottamalla ekologista modernisaatiota. Sen on vaikea haastaa yhteiskunnan rakenteita ja integroitua olennaiseksi osaksi yhteiskunnan taloudellisia ja sosiaalisia järjestelmiä ja hyvinvoinnin tuottamista. (Hausknost 2020.) Vaikka edellä esitetty on karrikointi ja kätkee sisälleen erojen taustalla vaikuttavat yhteiskunnissa käytävät intressikamppailut ja kehityskulkujen monipolvisuuden, osoittaa se kuitenkin käytännön ympäristöpolitiikan todellisen ongelman, jota on pyritty ratkaisemaan.

Sekä tutkimuksessa että käytännössä ympäristöpolitiikkaa on pyritty integroimaan paremmin muun politiikan osaksi, minkä lisäksi kokonaisuuden paremman huomioimisen nimissä sekä ympäristöpolitiikan tutkijat että käytännön toimijat ovat alkaneet puhua kestävyys siirtymästä ja kestävyysmurroksesta sekä siitä, millaisella politiikalla tätä muutosta voitaisiin tukea (Meadowcroft 2012; Köhler ym. 2019). Tällöin yhteiskunnan muuttaminen ekologisesti kestäväksi voi merkitä myös rakenteiden syvempää uudistamista. Tutkijat ovat nostaneet esiin kestävyys siirtymän ja kestävyysmurroksen välisen eron (Stirling 2015; Temper 2018; Eckersley 2021). Kestävyys siirtymä on lähempänä perinteisempää ympäristöpolitiikkaa. Se tähtää sosio-tekniisten systeemien hallittuun muuttamiseen ympäristön kannalta kestävämpään suuntaan ekologisten modernisaation hengessä (Stirling 2015; Köhler ym. 2019). Tällöin on kyse esimerkiksi siirtymästä fossiilisen energian käytöstä uusiutuvan energian käyttöön ilman että itse energian käyttötapoja välttämättä pyritään muuttamaan. Kestävyysmurroksessa puolestaan voidaan ajatella olevan kyse laajemmasta ja hallitsemattomammasta transformaatiosta, jossa koko yhteiskunnan toimintaperusteet muuttuvat (Stirling 2015; Temper 2018). Tämä tarkoittaa, että perinteinen ympäristöpolitiikka on vain pieni osa yhteiskunnan muuttamista kestäväksi. Kestävyysmurros kytkeytyy kaikkeen politiikkaan ja tarkoittaa ekologisten hyvinvointivaltion kehittämistä.

Kestävyys siirtymän kautta on mahdollista saavuttaa kestävyysmurros, mikäli siirtymässä tuotetut ratkaisut kykenevät ratkaisemaan ekologisten kestävyys ongelman. Toisaalta, mikäli ratkaisut osoittautuvat pitkällä tähtäimellä puutteellisiksi, kestävyys siirtymä voi hidastaa tai estää kestävyysmurroksen kokonaan. Reilu siirtymä on yksi ilmentymä kestävyysmurroksesta ja kestävyys siirtymästä. Reilu siirtymä merkitsee sosiaalisen oikeudenmukaisuuden huomiointia siirtymän tai murroksen toteuttamisessa eli sitä, miten murros tehtäisiin lisäämättä globaalia ja valtioiden sisäistä eriarvoisuutta (esim. Williams & Doyon 2019; Stevis & Felli 2020). Murroksen ja siirtymän välisen eron huomioiden olennaiseksi kysymykseksi tulee, tarkoitetaanko reilulla siirtymällä kestävyys siirtymän vai kestävyysmurroksen tekemistä sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla.

Kestävyysmurros, reiluus ja solidaarisuus

Reilu siirtymä

Reilun siirtymän ajattelua on tutkimuksen parissa kehitetty ympäristöoikeudenmukaisuuden ja energiaoikeudenmukaisuuden pohjalta (Schlosberg 2013; Kivimaa ym. 2021). Tällöin reilun siirtymän oikeudenmukaisuuteen kuuluu kolme ulottuvuutta: hyötyjen ja haittojen jakautuminen, sosio-kulttuurinen tunnustaminen sekä päätöksentekoprosessien ja menettelytapojen oikeudenmukaisuus (esim. Williams & Doyon 2019). Moniulotteisuus tuottaa monipuolisen ymmärryksen oikeudenmukaisuuden yhteydessä huomioitavista asioista ja jättää samalla avoimeksi sen, mikä lopulta on oikeudenmukaisinta, ketkä kaikki ovat oikeudenmukaisuuden piirissä tai miten erilaisten vaateiden väliset ristiriidat sovitaan (Sikor 2014). Tämä avoimuus jättää tilaa erilaisille tulkinnoille oikeudenmukaisuuden

merkityksestä ja toteutumisesta käytännössä. Siten se osaltaan mahdollistaa esimerkiksi globaalien ympäristövaikutusten painoarvon vähentämisen tulkinnoissa.

Oikeudenmukaisuuden jaottelua kolmeen ulottuvuuteen on myös kritisoitu keskittymisestä nykytilaan ja nykytilan muuttumisen seurauksiin, mikä jättää olemassa olevien rakenteiden tuottamat epätasa-arvoisuudet huomiotta ja voi samalla myös vahvistaa niitä (Velicu & Barca 2020; Wood & Roelich 2020). Osin tämä kytkeytyy oikeudenmukaisuusajattelun länsimaiseen, modernisaatiokeskeiseen taustaan, mikä näkyy esimerkiksi valtion keskeisenä roolina epäoikeudenmukaisuuksien korjaajana, ajatuksena siitä, että haittojen ja hyötyjen tasapuolisella jaolla ja aiheutettujen haittojen kompensoinnilla voidaan saavuttaa oikeudenmukaisuus sekä yksilökeskeisyytenä oikeudenmukaisuuden tarkastelun lähtökohtana (Álvares & Coolsaet 2020). Esimerkiksi huomion kiinnittäminen erilaisten ryhmien tunnustamiseen saattaa tahtomattaan tuottaa näitä ryhmiä ja heidän heikompaa asemaansa sekä pakottaa ihmisiä sovittautumaan niihin tullakseen kuulluiksi (Velicu 2020).

Reiluuden korostaminen sisältääkin riskin siirtymän hidastamisesta tai ehkäisemisestä kokonaan sen sijaan että sen oikeudenmukaisuus kasvaisi (Ciplet & Harrison 2020). Oikeudenmukaisuuden yhdistäminen kestävyysmuutokseen tai -murrokseen pitää sisällään mahdollisuuden ainakin sosiaalipolitiikan, mutta myös talouspolitiikan integrointiin tavoitteen taakse. Käytännössä tätä on tulkittu melko kapea-alaisesta, ennemmin kestävyysmuutokseen kuin kestävyysmurrokseen tukevasta näkökulmasta: reilu siirtymä nostaa sosiaalipoliittisia keinoja ympäristöpolitiikan yhteyteen esimerkiksi rakennemurroksesta kärsivien työntekijöiden ja alueiden tukien kautta (Green & Gambhir 2020). Toisaalta esimerkiksi Saksan Energiewenden yhteydessä hiiliteollisuuden reilu siirtymä tarkoitti nimenomaan saksalaisten ammattiyhdistysten piirissä olleiden työntekijöiden aseman huomioimista ja jätti vaikkapa alueiden työttömät tai reilun siirtymän vaikutukset Kreikan hiiliteollisuuden huomiotta (Abraham 2019). Vastaavasti esimerkiksi hiiliteollisuuden kulttuurisen identiteetin säilyttäminen on hankala sovittaa yhteen teollisuudenalan lopettamisen kanssa (Cha 2020). Reiluutta lähdetään siis helposti toteuttamaan vain jonkun rajatun, äänekkään ryhmän näkökulmasta ympäristöpolitiikan vaikutuksia lievittäen tai sen toteutumisen estäen. Samalla itse muutos jää pintatasolle eikä ylety kestävämmien rakenteiden purkamiseen asti.

Oikeudenmukaisuus voikin rajoittaa kestävämmän yhteiskunnan aikaansaamista, jos ihmisten ja ympäristön hyvinvointi erotetaan toisistaan, eikä lähtökohtana ole ajatus ihmisestä osana ekologista kestävyttä. Riski konkretisoituu erityisesti, jos oikeudenmukaisuuden vaatetta sovelletaan kapea-alaisesti kansallisesta tai alueellisesta näkökulmasta, painotetaan yksilön oikeuksia ja valinnanvapautta ja käytössä ovat vain perinteiset ympäristöpolitiikan keinot, joista pyritään tekemään mahdollisimman oikeudenmukaisia. Vastuu, hoiva ja huolenpito heikommassa asemassa olevista (ihmiset ja luonto) eivät tällöin välttämättä pääse keskiöön. Siirtymän sijaan vahvempaan murrosajatteluun kytkettynä reiluus voisi kannustaa tekemään ympäristöpolitiikkaa uudella tavalla ja voisi olla lupaava tie kohti aitoa kestävyyspolitiikkaa, jossa erilaisia intressejä onnistutaan paremmin sovittamaan yhteen. Kuitenkin oikeudenmukaisuuden tulkinnallisuus ja sitä kautta reilun siirtymän vahva politisoituminen asettavat tälle kehitykselle haasteen.

Oikeudenmukaisuutta voidaan lähestyä myös korostaen ihmisten keskinäisriippuvuutta ja kollektiivista vastuuta yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien sijaan (Held 2015; Eckersley 2016). Esimerkiksi liikkumisen oikeudenmukaisuuden yhteydessä on korostettu ihmisten tarpeiden huomiointia paikallisessa kontekstissa ja näiden tarpeiden täyttämisen edistämistä tavalla, joka huomioi tarvitsevan erityispiirteet (Verlinghieri & Schwanen 2020). Sosiaalipolitiikassa vastuun ja keskinäisriippuvuuden näkökulmaa on pidetty mukana solidaarisuuden käsitteen kautta. Ympäristöpolitiikassa tulvariskien hallinta on yksi esimerkki solidaarisuusperiaatteen soveltamisesta. Ilmastonmuutoksen kiihtyessä tulvariskit kasvavat tietyillä valuma-alueilla (Keessen ym. 2016; Eerd ym. 2017). Riskit jakautuvat

epätasaisesti jokien ylä- ja alajuoksujen välillä. Alueiden väliset erot haavoittuvuudessa sekä ilmastonmuutoksen vaikutukset tulviin ovat nostaneet esille keskustelun siitä, miten tulvariskien hallinta toteutetaan yhteistyössä valuma-alueiden varsilla huomioiden alueiden erilaiset tarpeet (Keessen ym. 2016; Eerd ym. 2017).

Ehdotammekin että kestävyysmurrosta tukevan politiikan tekemisessä voisi hyödyntää hyvinvointivaltion ja sosiaalipolitiikan kehittämisessä tärkeää solidaarisuusajattelua, joka voisi oikeudenmukaisuutta paremmin auttaa paikantamaan sosiaalisen, taloudellisen ja ympäristöllisen vastuun kestävyyspolitiikan ytimeen.

Ekologinen solidaarisuus

Solidaarisuus-käsite on peräisin 1800-luvun Ranskasta, missä se syntyi vastauksena yhteiskunnassa lisääntyvälle yksilökeskeisyydelle. Solidaarisuus tarkoitti ihmisyksilöiden välistä yhteyttä yhteiskunnassa ja moraalista vastuuta toisten hyvinvoinnista. Solidaarisuudella on juuret myös työväenliikkeessä ja sosialismin teoriassa sekä katolisessa uskonnossa. Kaikkia solidaarisuuden varhaisia muotoja yhdisti yksilön omien etujen asettaminen alisteiseksi yhteiselle hyvälle ja toisista ihmisistä huolehtiminen. (Laitinen & Pessi 2011.) 1800-luvun loppupuolella solidaarisuuden ajatuksesta tuli keskeinen valtiollisten sosiaalivakuutusjärjestelmien periaate ja erilaiset hyvinvointivaltiot ovat tavoillaan institutionalisoinet solidaarisuuden rakenteisiinsa. Solidaarisuuden muoto ja yhteisön laajuus hyvinvointivaltioissa on kuitenkin kiistelyn kohteena. Sosiaalivakuutuksena solidaarisuus voi näyttäytyä solidaarisuutena suhteessa riskeihin, jolloin yksilö osallistuu riskien jakamiseen suhteessa oman riskinsä määrään. Tämä lähestyy oikeudenmukaisuutta hyötyjen ja haittojen jakautumisen kysymyksenä. Tätä yleisemmin sosiaalivakuutuksen solidaarisuus määrittyy kuitenkin ilman maksujen ja hyötyjen vastaavuutta ja on nimenomaan yhteisön heikompiosaisen auttamista. (Lehtonen & Liukko 2011.) Tämä on se solidaarisuuden ydin, johon myös ekologinen solidaarisuus kytkeytyy. Solidaarisuus siis eroaa liberaalista oikeudenmukaisuuskäsityksestä siinä, että solidaarisuus nojaa vastuuseen toisista siksi, että toiset tarvitsevat apua. Liberaali oikeudenmukaisuus puolestaan lähtee yksilön intresseistä ja rationaalisesta laskelmoinnista eli vastuusta siksi, että yksilö hyötyy siitä lopulta itse. (Ter Meulen 2018.)

Solidaarisuuden käsitteeseen sisältyvä yhteisöllisyys on käsitteen keskeinen ongelma myös ympäristöpolitiikan kontekstissa. Miten toimijat käsittävät yhteisön, jolle he haluavat solidaarisuutta osoittaa? Ja millaiseen yhteisöön samastumista toimijoilta voidaan odottaa? Käytännössä solidaarisuutta osoitetaan ennen muuta lähimmille tai ainakin rajatun yhteisön jäsenille (Laitinen & Pessi 2011). Yhteisöä rajaa myös se, että solidaarisuus on perinteisesti ymmärretty vain ihmisten väliseksi (Bazzul 2020), eikä esimerkiksi ekosysteemin muita eliöitä ole luettu kuuluvaksi sen piiriin. Viime vuosina ympäristöpolitiikan tutkijat ovat kehittäneet ekologisen solidaarisuuden käsitettä vastaamaan paremmin kestävyysmurroksen tarpeisiin. Ekologisen solidaarisuuden käsite on yhtäältä yritys laajentaa ihmiskeskeistä yhteisökäsitystä ja ottaa koko ekosysteemi yhteisön piiriin sekä yhteensovittaa kestävyystavoitteen ekologista ja sosiaalista ulottuvuutta teoreettisesti ja käytännön ratkaisujen tarpeisiin (esim. Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Michelot & Aseeva 2017).

Ekologisen solidaarisuuden taustalla on ajatus ihmisen ja luonnon keskinäisestä riippuvuudesta (Thompson ym. 2011; Jennings 2015; Von Kotze 2020). Käsitteen juuret ovat ekosentrisessä filosofiassa, mutta siihen kytkeytyy myös hoivaetiikan periaatteita (Jennings 2015; 2018). Lähtökohtana on näkemys yhteisöistä ihmisyyhteisöjä laajempina, jolloin ne pitävät sisällään myös ihmisyyhteisöjen ulkopuolista luontoa. Tällöin solidaarisuuden velvoite ulottuu myös luontoon, josta ihmisyyhteisöt ovat riippuvaisia. Ekologinen solidaarisuus ammentaa yhtäältä ekologiasta ja eliöiden ja eliölaajien jatkuvasta vuorovaikutuksesta sekä toisaalta moraalista velvoitteesta ihmisten väliseen solidaarisuuteen. (Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Mathevet ym. 2018a.)

Ekologisen solidaarisuuden käsitettä on jäsennetty kuvaamalla siihen sisältyvää kolmea keskinäisriippuvuuden ulottuvuutta: 1) ekologista, 2) sosioekologista ja 3) yhteiskuntapoliittista. Ekologinen keskinäisriippuvuus viittaa ekologisten prosessien ja luonnon monimuotoisuuden dynamiikkaan ajassa ja paikassa. Sosioekologinen tarkoittaa ihmisen keskeisen roolin tunnustamista ekosysteemin toiminnassa ja näin muodostuvan sosioekologisen systeemin suoria ja epäsuoria käytötapoja. Yhteiskuntapoliittinen viittaa alueen normatiivisiin ja poliittisiin kehyksiin ja niiden dynamiikkaan. (Mathevet ym. 2016.) Nämä ulottuvuudet kuvaavat yhteisön sisäisten keskinäisriippuvuuksien dynamiikkaa sen sijaan, että ne jäsentäisivät solidaarisuutta tai sen piiriin kuuluvia yhteisöjä hierarkkisesti. Jäsenitys kuvaa myös ekologisen solidaarisuuteen käsitteellisesti sisältyvää tasapainottelua eko- ja antroposentrisen etiikan periaatteiden välillä. Solidaarisuuden velvoite koskee yhteisöjä kaikkien kolmen ekologisen solidaarisuuden keskinäisriippuvuustekijän sisällä sekä niiden välillä.

Ekologiseen solidaarisuuteen sisältyvä keskinäisriippuvuuksien näkökulma tarjoaa ympäristöpolitiikalle suuntaviivoja yhteisön ekologisen, kulttuurisen, sosiaalisen ja taloudellisen ulottuvuuden ja vaikutusten välillä tasapainottelemiseksi ja pragmaattisen kompromissin löytämiseksi tieteellis-ekologisen sekä moraalisten vastavuoroisuuden ja velvollisuuden näkökulmien välillä (Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Mathevet ym. 2018a). Luonnonsuojeluyhteyksissä ekologisen solidaarisuuden ja keskinäisriippuvuuksien näkökulma haastaa sellaisten staattisten luonnonsuojelutoimien riittävyden ja oikeutuksen, jotka rajataan koskemaan tiettyä fyysis-spatiaalista luonnonsuojelualuetta. Ymmärrys ekosysteemin toiminnan dynamiikasta ja sosioekologisen järjestelmän sisäisistä keskinäisriippuvuuksista kannustaa sen sijaan tarkastelemaan fyysis-spatiaalista suojelualuetta ja sitä ympäröiviä alueita yhtenä sosioekologisen järjestelmänä, jonka sisäiset riippuvuus-suhteet heijastuvat mahdollisuuksiin saavuttaa suojelun alkuperäinen tavoite: luonnon monimuotoisuuden turvaaminen. Yhteiskuntapoliittisen keskinäisriippuvuuden kannalta on lisäksi olennaista, että keskinäisriippuvuuksien tunnistaminen tehdään yhteisön kesken, kollektiivisesti. Ekologisen solidaarisuuden lähestymistapa onkin vahvan osallistava ja paikallinen, ja edellyttää sen vuoksi monenkeskistä ja adaptiivista hallintaa (Folke ym. 2011).

Keskinäisriippuvuuksien näkökulman soveltaminen havainnollistuu hyvin esimerkissä Ranskan kansallispuistolaista, jossa ekologisen solidaarisuuden ideaa on tietyvästi ensimmäisen kerran sovellettu käytännössä (Mathevet ym. 2016). Uusille luonnonsuojelualueille on usein vaikea saada paikallisyhteisöjen hyväksyntää, mikäli luonnonsuojelun alue rajoittaa yhteisön mahdollisuuksia käyttää aluetta haluamallaan tavalla. Ranskan kansallispuistolaki tarjoaa kansallispuistoja ympäröiville yhteisöille vapaaehtoisen mahdollisuuden päästä osaksi lähialueen kansallispuistoa ja sen hyötyjä osoittamalla luonnonsuojelulle ekologista solidaarisuutta (Thompson ym. 2011; Mathevet ym. 2016; Mathevet ym. 2018a). Ekologisen solidaarisuuden osoitus voi käytännössä tarkoittaa yhteisön osallistamista toimintaan tai projektiin, joka tukee kansallispuiston tavoitteita (Mathevet ym. 2016). Ranskan kansallispuistolaki on kiinnostava esimerkki yhteisöllisyyden vaalimisesta luonnonsuojelutoimien toteuttamisen ohella tavalla, joka samanaikaisesti laajentaa yhteisöä suojelutoiminnan ympärillä ja sitouttaa tätä luonnonsuojelun tavoitteisiin.

Toinen käytännön esimerkki ekologisen solidaarisuuden sovelluksesta on ekosysteemilähtöinen luonnonhoito (Mathevet ym. 2018b). Muuttuvissa olosuhteissa luonnonvarojen hoito (*stewardship*) edellyttää erityistä huomiota haavoittuvuuksien tunnistamiseen ja sopeutumiskyvyn vahvistamiseen (Chapin ym. 2010; Folke ym. 2011). Ekosysteemilähtöisessä luonnonhoidossa sopeutuminen nähdään järjestelmää uudistavana voimana. Ekologisen solidaarisuuden peruselementeistä yhteisöllisyys ja ekologisen tietoisuuden ensisijaisuus korostuvat myös ekosysteemilähtöisessä luonnonhoidossa. Tätä havainnollistaa suhtautuminen maahan ja luontoon yhteisomaisuutena, jota vaalitaan ja hoidetaan yhteisön elinehtona. Olennaista tällaisten yhteisöjen toimivuudelle on jatkuva

sosiaalinen oppiminen sekä avoin keskustelu arvoista ja normeista sekä näiden jatkuva arviointi, jotta erilaiset kriisit voitaisiin hyödyntää mahdollisuutena. (Mathevet ym. 2018b.)

Ekologisen solidaarisuuden idea on radikaali siinä, miten se tarkastelee ihmistä ja ihmistoimintaa osana luontoa. Toinen vastaava luonnon ja ihmisen välistä jakoa purkava lähestymistapa on monilajinen tai lajienvälinen oikeudenmukaisuus, joka laajentaa oikeudenmukaisuuden subjektia myös ihmisen ulkopuolelle luontoon (Schlosberg 2013; Celermajer ym. 2021). Ekologisen solidaarisuuden vahvuus ja erityisyys on kuitenkin siinä, miten se kytkee ekologisen, sosioekologisen ja yhteiskuntapoliittisen näkökulman yhteen. Näkökulmien keskinäisriippuvuus kannustaa keskusteluun ja pohdintaan yleisistä moraalisisista periaatteista, jotka vaikuttavat yhteiskuntapolitiikan taustalla (Jennings 2015; Von Kotze 2020). Ekologisen solidaarisuuden näkökulmasta on tärkeää pystyä kysymään, millaisten periaatteiden varaan rakentuva politiikka voisi parhaalla mahdollisella tavalla turvata ekologista kestävyttä: voisiko yhteenkuuluvuuden, vastavuoroisuuden ja keskinäisriippuvuuden periaatteisiin nojautuva kasvatusta tai terveydenhuolto turvata ekologista kestävyttä paremmin kuin tehokkuuden ja kasvun periaatteita noudattava (Jennings 2015; Von Kotze 2020)?

Ekologinen solidaarisuus kestävyys siirtymässä

Kestävyys siirtymän näkökulmasta tarkasteltuna ekologinen solidaarisuus korostaa sekä luonnon ja ihmisen että ihmisten keskinäistä yhteyttä ja erityisesti huolenpitoa ja yhteisöllistä vastuuta siirtymän toteuttamisesta. Ydinkysymys ei ole siirtymän hyötyjen ja haittojen jakautumisen oikeudenmukaisuus kaikkien kannalta vaan siirtymän tekeminen yhdessä toisista huolehtien sekä ei-inhimillisen luonnon ottaminen solidaarisuuden piiriin.

Reilun siirtymän korvaamisen sijaan ekologinen solidaarisuus herättelee huomaamaan reilun siirtymän riskejä ja voi auttaa täydentämään oikeudenmukaisuuden pohdinnan näkökulmia, niin että tarvittava syvä yhteiskunnallinen murros mahdollistuu. Hieman kärjistäen näkökulmien erot voidaan asettaa osaksi ympäristöpolitiikan perinteistä jakoa pinnallisempaan ekologiseen modernisaatioon ja syvään rakenteelliseen muutokseen. Ekologisen modernisaation varaan asetetussa siirtymässä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaade voi helposti kääntyä yhteiskunnan rakenteiden suojeluksi ympäristön tilan parantamisen kustannuksella. Ekologisella solidaarisuudella täydennetty reilu murros voisi paremmin auttaa yhdistämään ympäristölliset ja sosiaaliset tavoitteet tasa-arvoisina kestävyyspäämäärinä. Ekologisen solidaarisuuden transformaatiopotentiaali on reilua siirtymää laajempi. Kuten edellä esittämämme esimerkit osoittavat, ekologinen solidaarisuus esittää vaihtoehdon resurssien uudelleen jakamisesta tavalla, joka ei pyri synergioiden maksimoimiseen ekologisen, taloudellisen ja sosiaalisen kestävyden välillä, vaan ennemminkin siten, että huomio kiinnittyisi sosio-ekologisen järjestelmän sisäisiin dynamiikkoihin ja synergioihin.

Ekologisen solidaarisuuden hyödyntämiseen liittyy kuitenkin useita avoimia kysymyksiä ja se vaatii tukseen empiirisiä tarkasteluja nimenomaan kestävyysmurroksen kontekstissa. Ekososiaalisen hyvinvointivaltion keskustelussa ekologisen solidaarisuuden piirteitä löytyy ekososiaalisia yhteisöjä tarkastelevista tutkimuksista, joissa nähdään mahdollisuuksia ekologisen ja sosiaalisten tavoitteiden yhdistämiselle (esim. Matthies ym. 2020). Vastaavasti solidaarisuus on keskeinen periaate monissa vaihtoehdoisen talouden liikkeissä ja yhteisöissä, joissa myös ekologinen kestävyys on keskeisellä sijalla, kuten kumppanuusmaatalous, yhteisöenergia tai transition towns-liike (Seyfang & Haxeltine 2012; Wallimann 2014; Carlson & Bitsch 2019). Ekologisen solidaarisuuden tarkasteleminen ja edelleen kehittäminen tällaisia liikkeitä koskevissa tutkimuksissa auttaisi hahmottamaan sen mahdollisuuksia murroksen luomisessa. Lisäksi niiden tarkastelun kautta voi aueta uusia näkökulmia ekologisen solidaarisuuteen. Yhteiskunnalliseen muutokseen pyrkivissä kansalaisliikkeissä korostuu poliittinen solidaarisuus, joka luo uusia yhteisöjä vaihtoehdoisten poliittisten aloitteiden ympärille sekä poliittis-moraalisia velvoite- ja merkitysrakenteita

yhteisöjen sisälle (Scholz 2008). Kansalaisliikkeiden kautta olisi mahdollista tarkastella myös ekologisessa solidaarisuudessa olevia poliittisen solidaarisuuden elementtejä, kuten yhteisön ja sen sisäpiirin muodostumista sekä sitä, millaisia poliittis-moraalisia veloitteita ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon välille voi rakentua ja miten ja millä perusteilla yhteisöt niitä oikeuttaisivat ja niihin sitoutuisivat.

Kiinnitettäessä huomiota solidaarisuuden piirin sisäiseen dynamiikkaan, solidaarisuuden kääntöpuolet, kuten ulossulkeminen (Laitinen & Pessi 2011; Borowiak ym. 2018), on syytä ottaa vakavasti. Samalla kun ekologinen solidaarisuus laajentaa solidaarisuuden piiriä ei-inhimilliseen luontoon, se voi pitää sisällään myös ulossulkemisen elementtejä. Ekologisessa solidaarisuudessa on kyse sosioekologisten keskinäisriippuvuuksien muodostamasta solidaarisuuden piiristä, jolloin olennaiseksi kysymykseksi nousee se, miten nämä keskinäisriippuvuudet tunnistetaan. Solidaarisuuden piiristä suljetaan ulos ne, jotka eivät ole osallisina tunnistetuista keskinäisriippuvuuksista, mutta tunnistamisen myötä rajat voivat muuttua. Tunnistamiseen vaikuttaa esimerkiksi se, miten hyvin tiedostamme ja ymmärrämme erilaiset riippuvuudet. Voidaan ajatella, että tätä tiedostamista ja siihen liittyvää ymmärryksen ja tiedon lisäämistä kannustaa sekä keskinäisriippuvuuksien hyötynäkökulma, että moraalinen velvollisuus toimia oikein myös ei-inhimillistä luontoa kohtaan. Oppimisen ja tiedon lisääntymisen myötä ymmärrys solidaarisuuden piiristä tarkentuu ja tehdään uusia rajauksia, jolloin kyse olisi jatkuvan määrittelyn prosessista. Keskinäisriippuvuuksien tunnistaminen ja siihen kytkeytyvät oppimisprosessit ja niiden merkitys muodostavatkin kiinnostavan tutkimuskysymyksen ekologisen solidaarisuuden tarkastelulle käytännössä. Millaisia solidaarisuuden piirejä ja ulossulkemisiä se tarkoittaisi esimerkiksi turvetuotannon murroksessa?

Lopuksi

Onnistuuko reilun siirtymän korostaminen viemään meitä kohti kestävyysmurrosta ja sitä kautta kohti ekologisesti kestävästä hyvinvointivaltiota? Jos oikeudenmukaisen, tai reilun, siirtymän ajatus kytketään ympäristöpolitiikan päälle rajoittamaan sen ennestäänkin rajallista keinovalikoimaa, se ei voi tuottaa uudistavaa kestävyyspolitiikkaa, vaan se on pikemminkin askel taaksepäin kohti ympäristön kestävyuden alisteisuutta taloudelliselle ja sosiaaliselle kestävyydelle. Sen sijaan, jos lähtökohdaksi otetaan aito rakenteellinen murros, jossa tarkastelua ei kytketä ainoastaan ympäristöpolitiikan sosiaalisen oikeudenmukaisuuden takaamiseen, vaan koko planeetan sosio-ekologiseen oikeudenmukaisuuteen, ollaan paremmilla jäljillä.

Yhteiskunnan ja luonnon välistä jakoa purkavat lähestymistavat sekä oikeudenmukaisuuden subjektia laajentavat käsitteet kuten ekologinen solidaarisuus voisivat antaa ekohyvinvointivaltiolle enemmän kuin pelkkä reilu murros. Ne voisivat auttaa nostamaan vastuun luonnosta reilun murroksen keskiöön, sen sijaan että siihen nousevat ihmisten sosiaaliset oikeudet. Samalla solidaarisuus voi auttaa painottamaan yhteisöä ja kollektiivista toimintaa kestävästä muutoksen edistämisessä ja vahvistaa murroksen toteuttamista, sen hidastamisen sijaan.

Tässä katsauksessa olemme kuvanneet sitä, miten reilu siirtymä ja ekologinen solidaarisuus voivat tarjota kokonaisvaltaiselle kestävyysmurrokselle erilaisia näkymiä. Esitämme, että ekologinen solidaarisuus voisi tarjota ekohyvinvointivaltiolle ennen kaikkea avaramman tulevaisuuden vision (ks. myös Singh 2019; Velicu & Barca 2020). Tällöin oikeudenmukaisuuden ei tarvitsisi tarkoittaa olemassa olevien rakenteiden ylläpitämistä siksi, ettei uskottavaa visiota murroksesta ja sen jälkeisestä hyvinvoinnista ole näköpiirissä. Tämä tarkoittaa haastetta sekä politiikalle että tutkimukselle. Kestävyysmurroksen yhteydessä molempien tehtävä on pohtia kysymystä siitä, millaisia vaihtoehtoisia näkymiä hyvinvoinnille on ja miten ja millainen oikeudenmukainen jako sekä oikeudenmukaisuuden kokemus tulevaisuudessa on mahdollisuus saavuttaa.

Kiitokset

Tutkimus on tehty osana Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamia hankkeita Just Food (327369) ja 2035Legitimacy (335963), sekä Suomen Akatemian osittain rahoittamaa JPI-Climate-hanketta SOLARIS.

Lähteet

- Abraham J. (2019) Just transition in a dual labour market: right wing populism and austerity in the German energiewende. *Journal of Labour and Society* 22 679–693. <https://doi.org/10.1111/wusa.12438>
- Álvares, L. & Coolsaet, B. (2020) Decolonising environmental justice studies: A Latin American perspective. *Capitalism Nature Socialism* 31 50–69. <https://doi.org/10.1080/10455752.2018.1558272>
- Bazzul, J. (2020) Solidarity with nonhumans as an ontological struggle. *Educational Philosophy and Theory*. <https://doi.org/10.1080/00131857.2020.1804360>
- Biermann, F. (2021) The future of ‘environmental’ policy in the Anthropocene: time for a paradigm shift. *Environmental Politics* 30 61–80. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1846958>
- Bioenergia ry (2020) Turvealan yrityksille on rakennettava nopeasti siltaa työstä työhön. <<https://www.bioenergia.fi/2020/12/04/turvealan-yrityksille-on-rakennettava-nopeasti-siltaa-tyosta-tyohon>>. 13.10.2021.
- Blühdorn, I. (2020) The legitimization crisis of democracy: Emancipatory politics, the environmental state and the glass ceiling to socio-ecological transformation. *Environmental Politics* 29(1) 38–57. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1681867>
- Borowiak, C., Safri, M., Healy, S. & Pavlovskaya, M. (2018) Navigating the Fault Lines: Race and Class in Philadelphia’s Solidarity Economy. *Antipode* 50 577–603. <https://doi.org/10.1111/anti.12368>
- Carlson, L. A. & Bitsch, V. (2019) Applicability of transaction cost economics to understanding organizational structures in solidarity-based food systems in Germany. *Sustainability* 11 1095. <https://doi.org/10.3390/su11041095>
- Carley, S. & Konisky, D.M. (2020) The justice and equity implications of the clean energy transition. *Nature Energy* 5 569–577. <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0641-6>
- Celermajer, D., Schlosberg, D., Rickards, L., Stewart-Harawira, M., Thaler, M., Tschakert, P., Verlie, B. & Winter, C. (2021) Multispecies justice: theories, challenges, and a research agenda for environmental politics. *Environmental Politics* 30 119–140. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1827608>
- Cha, J. M. J. 2020. A just transition for whom? Politics, contestation, and social identity in the disruption of coal in the Powder River Basin. *Energy Research and Social Science* 69 101657. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101657>
- Chapin, F.S., Carpenter, S.R., Kofinas, G.P., Folke, C., Abel, N., Clark, W.C., Olsson, P., Smith, D.M.S., Walker, B., Young, O.R., Berkes, F., Biggs, R., Grove, J.M., Naylor, R.L., Pinkerton, E., Steffen, W. & Swanson, F.J. (2010) Ecosystem stewardship: sustainability strategies for a rapidly changing planet. *Trends in Ecology & Evolution* 25 241–249. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.10.008>
- Ciplet, D. & Harrison, J.L. (2020) Transition tensions: mapping conflicts in movements for a just and sustainable transition. *Environmental Politics* 29 435–456. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1595883>
- Duit, A., Feindt, P. & Meadowcroft, J. (2016) Greening Leviathan: the rise of the environmental state? *Environmental Politics* 25 1–23. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1085218>
- Eckersley, R. (2021) Greening states and societies: from transitions to great transformations. *Environmental Politics* 30 245–265. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Eckersley, R. (2016) Responsibility for climate change as a structural injustice. Teoksessa Gabrielson T. ym. (toim.) *The Oxford handbook of environmental political theory* 346–361. Oxford University Press, Oxford.
- Eerd, M.C.J.V., Wiering, M.A. & Dieperink, C. (2017) Solidarity in transboundary flood risk management: A view from the Dutch North Rhine–Westphalian catchment area. *Climate Policy* 17 261–279. <https://doi.org/10.1080/14693062.2015.1075376>
- Folke, C., Jansson, Å., Rockström, J., Olsson, P., Carpenter, S.R., Chapin, F.S., Crépin, A.-S., Daily, G., Danell, K., Ebbesson, J., Elmqvist, T., Galaz, V., Moberg, F., Nilsson, M., Österblom, H., Ostrom, E., Persson, Å., Peterson, G., Polasky, S., Steffen, W., Walker, B. & Westley, F. (2011) Reconnecting to the Biosphere. *AMBIO* 40 719. <https://doi.org/10.1007/s13280-011-0184-y>
- Fritz, M. & Koch, M. (2016) Economic development and prosperity patterns around the world: Structural challenges for a global steady-state. *Global Environmental Change* 38 41–48.
- Gough, I. (2016) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 25 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Green, F. & Gambhir, A. (2020). Transitional assistance policies for just, equitable and smooth low-carbon

- transitions: who, what and how? *Climate Policy* 20 902–921. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1657379>
- Haukknost, D. (2020) The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics* 29 17–37. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hirvilampi, T. (2020) The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability* 12 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Huttunen, S. (2015) Farming practices and experienced policy coherence in agri-environmental policies: case land clearing in Finland. *Journal of Environmental Policy & Planning* 17 573–592. <https://dx.doi.org/10.1080/1523908X.2014.1003348>
- ILO (2015) Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all. International Labour Organisation, Geneva. <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_432859.pdf>.
- ITUC (2017) Just transition – where are we now and what’s next? A guide to national policies and international climate governance. International Trade Union Confederation Climate Justice Frontline Briefing 2016. <<https://www.ituc-csi.org/just-transition-where-are-we-now>>
- Jennings, B. (2015) Ecological Solidarity. *Minding Nature* 8(1). <<https://www.humansandnature.org/ecological-solidarity>>.
- Jennings, B. (2018) Solidarity and care as relational practices. *Bioethics* 32 553–561. <https://doi.org/10.1111/bioe.12510>
- Julkunen, R. (2017) *Muuttuvat hyvinvointivaltiot. Eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. SoPhi 137. Jyväskylän yliopisto.
- Keessen, A., Vink, M., Wiering, M., Boezeman, D., Ernst, W., Mees, H., Van Broekhoven, S. & Van Eerd, M. (2016) Solidarity in water management. *Ecology and Society* 21. <https://doi.org/10.5751/ES-08874-210435>
- Kivimaa, P., Huttunen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Heikkinen, M., Juhola, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Lund, P., Näkkäläjärvi, K. (2021) Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa? Keskustelunavaus. Suomen ilmastopaneelin julkaisuja 2/2021. <<https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/06/ilmastopaneelin-julkaisuja-2-2021-kuinka-oikeudenmukaisuus-voidaan-huomioida-ilmastopolitiikassa.pdf>>.
- Koch, M. & Mont, O. (2016) *Sustainability and the political economy of welfare*. New York, Routledge.
- Koneyrittäjät (2021) Turvealan oikeudenmukaisesta siirtymästä: Siirtymä pois turpeesta on tosiasia – oikeudenmukaisuudesta ei ole näyttöä. 27.8.2021. <<https://www.koneyrittajat.fi/pages/etusivu/medialle/tiedotteet/tiedotteet2021/20210827.php>>. 13.10.2021.
- Köhler, J., Geels, F.W., Kern, F., Markard, J., Onsongo, E., Wieczorek, A., Alkemade, F., Avelino, F., Bergek, A., Boons, F., Fünfschilling, L., Hess, D., Holtz, G., Hyysalo, S., Jenkins, K., Kivimaa, P., Martiskainen, M., McMeekin, A., Mühlemeyer, M.S., Nykvist, B., Pel, B., Raven, R., Rohracher, H., Sandén, B., Schot, J., Sovacool, B., Turnheim, B., Welch, D. & Wells, P. (2019) An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 31 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Laitinen, A. & Pessi, A. B. (2011) Moniongelmainen solidaarisuus. Teoksessa Laitinen, A., Pessi, A. B. (toim.) 2011. *Solidaarisuus* 7–29. Gaudeamus, Helsinki.
- Lehtonen, T.-K. & Liukko, J. (2011) The forms and limits of insurance solidarity. *Journal of Business Ethics* 103 33–44. <https://doi.org/10.1007/s10551-012-1221-x>
- Mathevet, R., Thompsson, J. D., Folke, C. & Chaplin, F. S. III (2016) Protected areas and their surrounding territory: socioecological systems in the context of ecological solidarity. *Ecological Applications* 26 5–16. <https://doi.org/10.1890/14-0421>
- Mathevet, R., Bousquet, F., Larrère, C. & Larrère, R. (2018a) Environmental stewardship and ecological solidarity: Rethinking social-ecological interdependency and responsibility. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 31 605–623. <http://dx.doi.org/10.1007/s10806-018-9749-0>
- Mathevet, R., Bousquet, F. & Raymond, C. M. (2018b). The stewardship concept in sustainability science and conservation biology. *Biological Conservation* 217 363–370.
- Matthies, A.-L., Peeters, J., Hirvilampi, T. & Stamm, I. (2020) Ecosocial innovations enabling social work to promote new forms of sustainable economy. *International Journal of Social Welfare* 29 378–389. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12423>
- Meadowcroft, J. (2012) Greening the state? Teoksessa Steinberg, P. F. & VanDeveer, S. D. (toim.). *Comparative environmental politics. Theory, practice, and prospects*. 67–87 MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Michelot A. & Aseeva, A. (2017) From Ecosystem services to ecological solidarity. Teoksessa Westra, L., Gray, J. & Gottwald, F.-T. (toim.) *The Role of Integrity in the Governance of the Commons. Governance, Ecology, Law, Ethics* 37–50. Springer.
- Pichler, M., Brand, U. & Görg, C. (2020) The double materiality of democracy in capitalist societies: challenges for social-ecological transformations. *Environmental Politics* 29 193–213. <https://doi.org/10.1080/09644016>

.2018.1547260

- Pichler, M., Schaffartzik, A., Haberl, H. & Görg, C. (2017). Drivers of society-nature relations in the Anthropocene and their implications for sustainability transformations. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 26 32–36. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.01.017>
- Schlosberg, D. (2013) Theorising environmental justice: the expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics* 22 37–55. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>
- Scholz, S. J. (2008) *Political Solidarity*. Pennsylvania State University Press. University Park, Pennsylvania.
- Seyfang, G. & Haxeltine, A. (2012) Growing grassroots Innovations: Exploring the role of community-based initiatives in governing sustainable energy transitions. *Environment and Planning C: Politics and Space* 30 381–400. <https://doi.org/10.1068/c10222>
- Sikor, T., Martin, A., Fisher J. & He, J. (2014). Toward an Empirical Analysis of Justice in Ecosystem Governance. *Conservation Letters* 7 524–532. <https://doi.org/10.1111/conl.12142>
- Singh, N. M. (2019). Environmental justice, degrowth and post-capitalist futures. *Ecological Economics* 163 138–142. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.014>
- Stevis, D. & Felli, R. (2020) Planetary just transition? How inclusive and how just? *Earth System Governance* 6 100065. <https://doi.org/10.1016/j.esg.2020.100065>
- Stirling, A. (2015) Emancipating transformations: from controlling the ‘transition’ to culturing plural radical progress. Teoksessa Scoones, I., Leach, M. & Newell, P. (toim.) *The politics of green transformations* 54–67 Routledge, London.
- Temper, L., Walter, M., Rodriguez, I., Kothari, A., Turhan, E. (2018). A perspective on radical transformations to sustainability: resistances, movements and alternatives. *Sustainability Science* 13 747–764. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0543-8>
- ter Meulen, R. (2018) Solidarity. Teoksessa Dominick A. Dellasala, Michael I. Goldstein (toim.) *Encyclopedia of the Anthropocene* 111–117 Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809665-9.10452-5>
- Thompson, J., Mathevet, R., Delanoë, O., Cheylan, M. & Bonnin, M. (2011) Ecological solidarity as a conceptual tool for rethinking ecological and social interdependence in conservation policy for protected areas and their surrounding landscape. *Comptes Rendus de l'Académie des Sciences* 334 412–419. <http://dx.doi.org/10.1016/j.crv.2011.02.001>
- Valtioneuvosto (2021) Puoliväliriihen toimenpiteet vastaavat turvealan murrokseen. Tiedote 29.4.2021. <<https://valtioneuvosto.fi/-/1410877/puolivaliriihen-toimenpiteet-vastaavat-turvealan-murrokseen>>. 13.10.2021.
- Velicu, I. (2020) Prospective Environmental Injustice: Insights from Anti-mining Struggles in Romania and Bulgaria. *Environmental Politics* 29 (3) 414–434. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1611178>
- Velicu, I., Barca, S. (2020) The just transition and its work of inequality. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16 263–273. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1814585>
- von Kotze, S. (2020) Ecological solidarity and popular education. *Sisyphus* 8 (3). <https://doi.org/10.25749/sis.19952>
- Wood, N. Roelich, K. (2020) Substantiating Energy Justice: Creating a Space to Understand Energy Dilemmas. *Sustainability* 12 1917. <https://doi.org/10.3390/su12051917>
- Wallimann I. (2014) Social and solidarity economy for sustainable development: its premises – and the Social Economy Basel example of practice. *International Review of Sociology* 24 (1) 48–58. <https://doi.org/10.1080/03906701.2014.894345>

Katsauksia

Jarkko Levänen^a

Kestävyytutkimuksen teemoja matkalla kohti ekohyvinvointivaltiota

Johdanto

Kestävyytutkimus – jonka määrittelen tässä yhteydessä löyhästi kestävyysnäkökulmiin keskittyvien tieteenalojen kokonaisuudeksi – tarkastelee yhteiskunnallisten, liiketoiminnallisten ja henkilökohtaisten toimintojen sopeuttamista ekologisiin reunaehtoihin erilaisissa tilanteissa ja mittakaavoissa (Nagatsu ym. 2020; Clark 2007). Kestävyytutkimus on luonteeltaan preskriptiivistä eli ongelmien tunnistaminen ja niiden toimintamekanismien kuvailu eivät ole riittäviä tavoitteita vaan tutkimuksen olisi myös kyettävä tarjoamaan sellaisia reagoitintapoja, jotka edistävät kestävyttä (Lang ym. 2012; Caniglia ym. 2021). Tarkastelen tässä katsauksessa kestävytutkimuksen piirissä tuotetun tiedon ja ekohyvinvointivaltion kehittämisen välistä suhdetta. Ekohyvinvointivaltiossa ihmisten hyvinvointi toteutuu ekologiset reunaehdot huomioiden (Gough 2015; Koch & Fritz 2014).

Yksi nykypäivän paradokseista on, että vaikka materiaaliset puutteet yhä haittaavatkin elämän perusedellytyksiä erityisesti kehittyvissä maissa, niin samaan aikaan ihmiskunta kärsii ennen näkemättömillä tavoilla ylikulutuksen mukanaan tuomista ongelmista (Toth & Szigeti 2016). Vähän karrikoidusti voidaankin sanoa, että ekologisten ongelmien ohella, hallitsematon köyhyys ja rikkaus ovat keskeisiä haasteita kestävyden näkökulmasta. Toisin sanoen, köyhemmillä ihmisillä erityisesti globaalissa etelässä ei välttämättä ole riittävästi kulutusmahdollisuuksia, kun taas rikkaammilla ihmisillä erityisesti globaalissa pohjoisessa on niitä liikaa (Järvensivu ym. 2019). Tämä perusasetelma korostuu kansainvälisessä tarkastelussa, mutta se on läsnä myös suomalaisessa hyvinvointivaltiokeskustelussa (Hirvilampi & Koch 2020).

Erityisesti rikkaammissa maissa monet ihmiset kokevat olevansa eräänlaisessa kuluttamisen arvotyhjiössä, koska olosuhteista selviytyminen, materiaalisten perustarpeiden tyydyttäminen tai vaikkapa uskonnolliset näkemykset eivät enää määrittele ihmisten elämää samaan tapaan kuin aiemmin (Lähde 2013). Ekohyvinvointivaltiota kehitettäessä onkin syytä huomioida, että aiempien selviytymiseen liittyvien uhkakuvien tilalle ihmisten elämään on tullut huoli elämäntapamme kestävydestä (Bouman ym. 2020). Ihmiset saattavat kokea olevansa ikään kuin erillisiä siitä kehityksestä, johon kansallisvaltiot ja ihmiskunta kokonaisuudessaan, ovat osallisia. Kansalaisten mahdollisuudet tehdä helposti kestäviä

^a Kestävyytutkimuksen osasto, Lappeenrannan-Lahden teknillinen yliopisto, jarkko.levanen@lut.fi

kulutuspäätöksiä arkisissa tilanteissa onkin yksi ekohyvinvointivaltion keskeisiä haasteita. Ihmisten tulisi niin halutessaan voida olla varmoja tekemisiensä päätösten kestävydestä ja kokea siten voivansa vaikuttaa kehityksen suuntaan (Turunen & Halme 2021). Näin ei kuitenkaan valitettavasti tällä hetkellä ole (Chatzidakis & Shaw 2018; Levänen ym. 2021).

Siirtymään kohti ekohyvinvointivaltiota liittyy paljon epävarmuuksia, paitsi ihmisten arkisten valintojen, myös yhteiskuntien tekemien pitkän aikavälin päätösten osalta. Samaan aikaan monet ihmiset sekä yksilöinä että yhteiskuntien ja erilaisten organisaatioiden jäseninä tekevät paljon asioita, jotka tukevat siirtymää kohti ekohyvinvointivaltiota. Näiden toimien laadusta ja riittävydestä voidaan olla montaa mieltä, mutta ainakin metaforisesti voimme sanoa, että matka kohti ekohyvinvointivaltiota on alkanut ja tiedon rooli tällä matkalla tulee olemaan todella suuri.

Suhde tieteen ja yhteiskunnallisen kehityksen välillä on toimiva silloin kun matkalta kohti ekohyvinvointivaltiota avautuvat näkymät herättävät sellaisia kysymyksiä, joihin kestävyystutkimus kehittyvänä järjestelmänä voi tarjota uudenlaisia vastauksia (vrt. Haila 2004). Tutkimuksen kannalta kyse ei siis ole ainoastaan metodologisesta haasteesta vaan myös mielekkäiden kysymysten asetteluun ja rajaamiseen liittyvistä näkökulmista. Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan tieteellisen tiedon tuottamiseen liittyviä haasteita sekä niiden muassaan tuomia mahdollisuuksia kolmen, kestävyystutkimuksen kannalta ajankohtaisen, teeman osalta. Päätän katsauksen yleisempiin huomioihin ekohyvinvointivaltion ja kestävyystutkimuksen suhteesta.

Ajankohtaisia kestävyystutkimuksen teemoja

Olen valinnut tarkasteltaviksi teemoiksi talouden, hyvinvoinnin sekä siirtymän hallinnan. Teemat on valittu sen vuoksi, että niihin kytkeytyvä kestävyystutkimus on tällä hetkellä aktiivista ja paljon keskustelua herättävää. On selvää, että koska käsiteltävät teemat ovat luonteeltaan todella laajoja, en voi tässä yhteydessä tarjota kattavaa kuvaa niistä tarkastelevasta tutkimuksesta. Tarkoitukseni onkin nostaa esiin ainoastaan ekohyvinvointivaltion kehittämisen kannalta kiinnostavia ja ajankohtaisia näkökohtia kuhunkin teemaan liittyen.

Talous

Läntisen markkinatalousjärjestelmän keskeiset toimintamallit hioutuivat monilta osiltaan nykyiseen muotoonsa toisen maailmansodan jälkeen tilanteessa, jossa talouden tuli kyetä nopeasti parantamaan ihmisten materiaalista hyvinvointia (Myrdal 1960). Siinä tilanteessa tämä tavoite oli hyvin perusteltu ja toteutetun talouspolitiikan avulla sekä sosiaalinen että taloudellinen kestävyys paranivatkin suhteellisen nopeaan tahtiin ja laajalti erityisesti niin sanotuissa länsimaissa. Pohjoismaissa tämän kehityksen voidaan katsoa luoneen pohjan sellaiselle hyvinvointivaltiolle, jonka nykyisin tunnemme (Petersen 2011).

Tuon ajan talousajattelua leimasi oletus luonnonvarojen helposta saatavuudesta, jonka ajateltiin seuraavan niiden tehokkaasta hinnoittelusta. Tällainen lähtökohta ei kuitenkaan huomioi resurssien mahdollista uusitumattomuutta sekä niiden hyödyntämisestä luonnolle koituvia negatiivisia ulkoisvaikutuksia, kuten hiilidioksidipäästöjä, vesistöjen saastumista ja maaperän köyhtymistä (Ropke 2004). Nykytietämyksen valossa onkin käynyt selväksi, että nykyisenkaltainen talousmalli ei kykene suojelemaan kriittisiä luonnonresursseja tarpeeksi tehokkaasti (Pichler ym. 2018). Päinvastoin näyttää siltä, että ilman nykyistä huomattavasti tiukempaa sääntelyä, nykyjärjestelmään sisäänrakennettu talouden kasvuoletus johtaa luonnonresurssien hallitsemattomaan ehtymiseen sekä sosiaalisen eriarvoisuuden kasvamiseen (D'Alessandro ym. 2020).

Nykyisen talousjärjestelmän rakenteelliset ongelmat luovat haasteita sekä ekohyvinvointivaltion kehittämiseksi että kestävyystutkimukselle. Keskustelu talouden kestävydestä on viime aikoina pääosin keskittynyt siihen, miten voisimme saavuttaa

irtikytkennän (nk. *decoupling*) talouskasvun ja luonnonvarojen käytön tai ekologisen kuormittavuuden välillä (Bithas & Kalimeris 2018; Sanye-Mengual ym. 2019; Vadén ym. 2020). Väitän kuitenkin, että tämä ei ole tärkein eikä kiinnostavin talousjärjestelmän kehittämiseen liittyvä aspekti ekohyvinvointivaltion kannalta. Tutkimus on osoittanut, että teoriassa irtikytkentä on mahdollista siinä mitassa, jossa hiilineutraali tai hiilinegatiivinen liiketoiminta kykenee valtaamaan kokonaisliiketoiminnan osuutta päästöjä tuottavalta liiketoiminnalta (Sitra 2021). Absoluuttisen irtikytkennän saavuttaminen globaalilla tasolla esimerkiksi ilmastotavoitteiden edellyttämällä aikataululla vaikuttaa kuitenkin käytännössä lähes mahdottomalta (Vadén ym. 2021) ja vaikka irtikytkentä olisikin mahdollista, niin sen toteuttamiseen liittyisi hallitsemattomia riskejä (Hickel & Kallis 2019; Parrique ym. 2019).

On myös esitetty, että vaikka irtikytkentä onnistuisikin, niin se ei yksin riitä kääntämään yhteiskuntien kehitystä aidosti kestäväälle uralla (Haberl ym. 2020). Näin ollen irtikytkentää tärkeämpi tavoite on talousjärjestelmän systemaattinen kehittäminen kokonaisuutena sellaiseen suuntaan, jossa järjestelmä itsessään vähentää ympäristökuormitusta ja sosiaalista eriarvoisuutta systeemitasolla. Käytännössä tämä tarkoittaa sellaisten mekanismien luomista politiikan eri tasoilla, joiden avulla kestävät liiketaloudelliset aktiviteetit vähitellen muodostuvat kannattavammiksi kuin kestävämmät aktiviteetit (Ghisellini ym. 2016). Tällaisen kehityksen edistämiseksi on ensisijaisen tärkeää ymmärtää institutionaalisen muutoksen sekä erilaisten liiketoimintamallien välistä vuorovaikutusta mahdollisimman yksityiskohtaisesti erilaisissa sosioekonomisissa ja kulttuurisissa konteksteissa (Levänen ym. 2018; Valve ym. 2021).

Tässä yhteydessä tutkijoiden on kyettävä identifioimaan sellaisia taloudellisia aktiviteetteja, jotka aidosti tukevat ekohyvinvointivaltion kehitystä sekä toisaalta hahmottamaan vaihtoehtoja sellaisille aktiviteeteille, jotka eivät ole kestäväällä pohjalla (Bocken & Short 2021). Tällöin tulee pohdittavaksi myös kysymys irtikytkennästä, mutta siihen ei tule takertua eikä se saisi haitata kokonaisvaltaisempaa talousjärjestelmän kehittämistä kestävämpään suuntaan. Olennaista on, että tutkimustiedon valossa on mahdollista muodostaa politiikkasuosituksia, joiden täytäntöönpano muokkaa koko talousjärjestelmää vähitellen kestävämpään suuntaan. Samaan aikaan on kuitenkin syytä varautua myös sensitiivisiin keskusteluihin yksilönvapaudesta ja vastuusta sekä siitä millaisia toimintoja ekohyvinvointivaltio voi tukea ja/tai hyväksyä (Hormio 2020).

Hyvinvointi

Ekologisten reunaehtojen huomioimisesta ekohyvinvointivaltion kehittämisessä seuraa, että tulevaisuudessa inhimillisen hyvinvoinnin kasvu ei voi perustua materiaalien resurssien käytön kasvulle kuten tähän asti suurelta osin tapahtunut (Raworth 2017). Tämä on luultavasti myös yksi lähitulevaisuuden keskeisimmistä haasteista ja mahdollisuuksista: erityisesti sellaisilla alueilla ja yhteiskunnallisilla sektoreilla, joissa materiaalien resurssien käyttö ylittää jo nyt kestävyysasettamien rajat, on jo lähitulevaisuudessa kyettävät luomaan toimintamalleja, joilla resurssien käyttö saadaan käännettyä laskuun.

Se, miten materiaalien resurssien käytön vähentäminen vaikuttaa inhimillisen kokonaisyhteiskunnan kolmeen osatekijään – terveyteen, materiaaliseen hyvinvointiin ja koettuun hyvinvointiin (Vaarama ym. 2010) – jää nähtäväksi, mutta selvää on, että vaikka materiaalien käyttöä pitääkin leikata, niin sen ei tarvitse tarkoittaa kokonaisyhteiskunnan vähenemistä. Luova lähestymistapa voi mahdollistaa monenlaisen hyvinvoinnin lisäämisen jopa materiaalisesti hyvin niukoissa olosuhteissa (Wierenga 2020). Esimerkiksi Intiassa paikallinen pienyritys on kehittänyt savesta tehdyn jääkaapin, jonka käytössä ei tarvita lainkaan sähköä, koska laitteen jäähdytysominaisuus perustuu veden haihduttamiseen (Hossain ym. 2021). Näyttääkin siltä, että uudenlaisten toimintamallien avulla ihmisten hyvinvointia voidaan lisätä, vaikka materiaalien resurssien käyttöä samaan aikaan vähennettäisiinkin (Höysniemi & Salonen 2019).

Terveuden, materiaallisen hyvinvoinnin sekä koetun hyvinvoinnin lisääminen tulevaisuudessa, jossa materiaalisten resurssien hyödyntäminen kohtaa absoluuttiset rajansa, herättää kuitenkin myös paljon uudenlaisia kysymyksiä. Uudessa tilanteessa meidän on sekä yksilöinä että yhteiskuntana pohdittava rakentavasti sitä, mitä hyvä elämä ja kestävä arki tarkoittavat ja mitä niiden toteuttamiseen tarvitaan (O'Neill ym. 2018; Heikkurinen ym. 2019). Kestävyystutkimuksen tuleekin kyetä tunnistamaan sellaisia arkisia aktiviteetteja, jotka tukevat kokonaishyvinvointia yksilöiden ja yhteisöjen tasoilla. Tällaisessa tutkimustyössä tullaan tarvitsemaan aiempaa tarkempaa tietoa kulutus- ja elämäntapavalintojen todellisista vaikutuksista sosiaalisessa, ekologisessa ja taloudellisessa ulottuvuudessa.

Samaan aikaan on huomioitava, että hyvän elämän ja kestävä arjen tutkimustietoon nojaava kuvaaminen ei kuitenkaan saisi olla kavennettavissa ainoastaan kestävyysvaikutusten mittaamiseen ja siihen liittyvän informaation jakamiseen. Näiden asioiden lisäksi tutkijoiden tulisi myös kyetä hahmottelemaan vastauksia perustavammanlaatuisiin kysymyksiin kuten: millaisia ovat kestävä prioriteetit kestävyysorientoituneen kansalaisen elämässä, mitä kannattaa tavoitella, millaista työtä kannattaa tehdä ja mihin vapaa-aikaa kannattaa käyttää. Äkkiä huomaammekin olevamme tilanteessa, jossa kestävyystutkimuksen tulisi suuntautua ihmisten arvojen ja käyttäytymisen muutoksiin (Haapala 2020). Kestävyystutkimuksen yksi tavoite tulisikin olla sellaisen tietopohjan laajentaminen, jolle arkipäiväiset kulutus päätökset sekä kestävyteen kytkeytyvät laajemmat arvopohdinnat voivat luotettavasti nojata.

Siiirtymän hallinta

Siiirtymässä kohti ekohyvinvointivaltiota Suomessa ja maailmalla, on erityisen tärkeää pitää huolta siitä, että kaikki pidetään mukana prosessissa ja tämä koskee paitsi yksilöitä, myös alueita, valtioita sekä maanosia. Tätä periaatetta korostetaan muun muassa Euroopan Unionin vihreän kehityksen ohjelmassa. Tässä yhteydessä onkin nostettu esiin ajatus reilusta siiirtymästä (Hughes & Hoffmann 2020), jonka perusajatus on se, että yhteiskunnallinen muutos kohti kestävämpiä käytäntöjä tulisi toteuttaa sosiaalista tasa-arvoa vaalien (McCauley & Heffron 2018).

Reilun siiirtymän eräänlaisena jarruna toimii kuitenkin kehityskulku, jossa yhä suurempi osa taloudellisesta vauraudesta keskittyy yhä pienemmälle ihmisryhmälle (Oxfam 2021). Erilaisissa sosioekonomisessa asemassa olevien ryhmien ja yksilöiden mahdollisuudet ja kyvykkyydet olla siiirtymän kannalta aktiivisia toimijoita vaihtelevat, mikä hankaloittaa siiirtymän hallintaa. Taloudellinen polarisaatio lisää myös poliittista riskiä, joka osaltaan häittää siiirtymää kohti ekohyvinvointivaltiota. Kasvava eriarvoistuminen tarkoittaa tyypillisesti sitä, että aiempaa suurempi osa ihmisistä on tyytymättömiä poliittista järjestelmää kohtaan. Tämä kehitys puolestaan ruokkii populistista ja vaikeasti ennakoitavaa politiikkaa, joka ei mahdollista pitkäkestoista poliittista työtä kestävyuden parantamiseksi. Tällaisessa tilanteessa syntyy helposti hallitsemattomia ristiriitoja kestävyys siiirtymän kannalta olennaisten ja reaalipoliittisesti mahdollisten toimenpiteiden ja tavoitteiden välille. Vastaavasti poliittinen stabiliteetti voi mahdollistaa sellaisen kunnianhimoisten ja vaalikaudet ylittävien päätösten tekemisen, jotka ovat olennaisia ekohyvinvointivaltion kehittämisessä.

Arvioitaessa reiluuutta osana siiirtymää kohti ekohyvinvointivaltiota, on syytä tarkastella siiirtymän edellyttämien muutosten kohdistumista. Esimerkiksi niukentuvien materiaalistien resurssien oletettavasti aiheuttamalla tuotteiden hinnannousuilla tulee olemaan monenlaisia vaikutuksia ihmisten elämään. Mietitäänpä tätä kysymystä vaikkapa kahvin kulutuksen näkökulmasta. On ennustettu, että ilmastonmuutoksen seurauksena kahvin tuottaminen vaikeutuu jo lähitulevaisuudessa ja siksi sen maailmanmarkkinahinta tulee nousemaan huomattavasti (Time 21.6.2021). Kuluttajahintoihin heijastuva nousu tarkoittaa luultavasti sitä, että taloutensa kanssa ääri rajoilla elävä henkilö ei välttämättä voi hankkia kahvia samaan tapaan kuin aiemmin, jolla puolestaan saattaa olla suhteellisen suuriakin arkisia vaikutuksia.

Paremmassa taloudellisessa tilanteessa olevalle henkilölle sama hinnanmuutos näyttäytynee lähinnä marginaalisesti kohonneena kauppalaskuna, joka ei kuitenkaan edellytä suuria muutoksia. Todella varakas henkilö ei välttämättä huomioi koko asiaa arjessaan. Tällaisten yksinkertaisten esimerkkien avulla voi hahmottaa kuinka suhteellisen pieniltäkin vaikuttavat muutokset voivat lisätä sosiaalista eriarvoisuutta esimerkiksi asumiseen, pukeutumiseen, liikkumiseen ja ruokailutottumuksiin liittyen.

Taloudelliset puskurit sekä yksilöiden että yhteisöjen tasoilla luovat joustavuutta tarvittavien muutosten edessä, mutta on tärkeää huomata, että puskurien puute voi myös hankaloittaa kestävyys siirtymään osallistumista. Ekohyvinvointivaltion kehittämisen sosiaalisen hyväksyttävyyden kannalta on olennaista, että tarvittavat muutokset näyttäytyvät houkuttelevina, tarpeellisina eikä liian vaativina kaikille ihmisille sosioekonomiseen asemaan katsomatta. Jos kestävyys siirtymän toteuttaminen kohtelee eri ihmisiä ja yhteisöjä eri tavoilla, sen hyväksyttävyys voi alkaa rapautua. Merkkejä tällaisesta kehityksestä on jo nähty esimerkiksi polttoaineiden hinnankorotuksia vastustaneiden mielenosoitusten muodossa Suomessa ja muualla maailmassa. Äärimmillään luonnonvarojen hallintaan liittyvät konfliktit voivat vaikuttaa valtioiden välisiin suhteisiin kuten tapahtui esimerkiksi Brasilian metsäpalojen tapauksessa viime vuonna.

Jotta siirtymää kohti ekohyvinvointivaltiota voidaan hallita, tarvitaan mekanismeja, jotka mahdollistavat kaikkien tasavertaisen kohtelun. Kestävyystutkimuksen tuleekin tarjota sellaista tietoa, jonka pohjalta tällaisia mekanismeja voidaan luoda paikallisesti, kansallisesti sekä kansainvälisesti. Kestävyystutkimuksen tulee myös tuottaa uutta tietoa siitä, millä tavoin tarvittavat muutokset tulee toteuttaa, jotta ne voivat saavuttaa laajan hyväksyttävyyden ihmisten keskuudessa.

Myös kestävyysasioihin liittyvien mielipiteiden jatkuva polarisoituminen on merkittävänä riski siirtymän hallinnan kannalta. Ekohyvinvointivaltion kehittämiseen liittyvät teemat ovat tyypillisesti poliittisesti ja henkilökohtaisestikin sensitiivisiä. Erityisesti sosiaalisessa mediassa näistä teemoista käydyt keskustelut kärjistyvätkin hyvin helposti muuttuen samalla hyödyttömiksi aiheiden työstämisen kannalta. Samaan aikaan teemat ovat useimmiten sellaisia, ettei niiden rakentava käsittely onnistu ilman erilaisia näkemyksiä edustavien tahojen läsnäoloa (Purdy & Gray 2009; Levänen 2014). Koska kestävyys siirtymien kannalta merkitykselliset kysymykset ovat harvoin helppoja tai mustavalkoisia, on tärkeää pystyä ylläpitämään niistä käytävää avointa dialogia. Tulevaisuudessa tutkijoiden yksi tärkeä rooli voikin olla rakentavuuden edistäminen tällaisissa keskusteluissa.

Yhteenveto

Tarve ekohyvinvointivaltiolle, jossa kansalaisten hyvinvointi toteutuu ekologisen kestävyuden rajoissa, on paitsi erittäin ajankohtainen, myös perustellumpi kuin kenties koskaan aiemmin. Olen tässä katsauksessa pyrkinyt hahmottamaan ekohyvinvointivaltion kehittämisen ja kestävyystutkimuksen suhdetta kolmen ajankohtaisen teeman – talouden, hyvinvoinnin ja siirtymän hallinnan – tarkastelun avulla. Valittujen teemojen on tarkoitus toimia esimerkkeinä kestävyys siirtymän kannalta keskeisistä tutkimusaiheista. Matkalla kohti ekohyvinvointivaltiota kestävyystutkimuksen piiriin nousee varmasti jo pian paljon muitakin vähintään yhtä tärkeitä teemoja.

Olen pyrkinyt osoittamaan, että tutkimustieto voi tukea siirtämää kohti ekohyvinvointivaltiota. Tutkimuksen rooli korostuu erityisesti tehtäessä samanaikaisesti sekä nopeampia että pidemmän aikavälin muutoksia totuttuihin toimintatapoihin. On esimerkiksi tärkeää, että yritykset ovat kykeneviä muuttamaan liiketoimintaansa kestäväan suuntaan ripeästi. Tämä ei ole olennaista ainoastaan toivuttujen yhteiskunnallisten vaikutusten näkökulmasta vaan myös siksi, että monilla aloilla tällainen muutos on tulevaisuudessa yritysten selviytymisen elinehto. Samaan aikaan on kuitenkin olennaisen tärkeää kehittää talousjärjestelmää kokonaisuutena kestävämpään suuntaan pidemmällä aikavälillä.

Pyrkiessämme ymmärtämään siirtymää kohti ekohyvinvointivaltiota, tutkijoiden tulee hahmottaa eri nopeuksilla etenevien muutosten välisiä vuorovaikutuksia. Näin luodun tiedon pohjalta voimme hahmotella erilaisten muutosten synkronointia tukevia mekanismeja ja niiden implementoinnin edellyttämiä toimenpiteitä. Joissakin tapauksissa muutosten edellyttämät toimenpiteet voivat vaikuttaa jopa keskenään ristiriitaisilta ja tällöin tutkimukseen perustuvalla hahmotuksella on erityisen paljon tarvetta. Tämä edellyttää myös sitä, että kestävyystutkimusta kehitetään aktiivisessa ja avoimessa suhteessa yhdessä muiden yhteiskunnalliseen kehitykseen osallistuvien tahojen kanssa. Voidaan sanoa, että tarvitsemme myös kestävyystutkimuksen jatkuvaa murrosta menetelmien ja tutkimusteemojen osalta.

Yksilöiden kannalta on keskeistä huomioida työn tekemisen murros, joka siirtymästä kohti ekohyvinvointivaltiota lähes väistämättä seuraa. Jotkin työn tekemisen tavat, tehtävät ja alat tulevat häviämään ja toiset tulevat muuttumaan täysin erilaisiksi. Näin ollen on tärkeää, että työntekijöiden liikkuvuus erilaisten työpaikkojen välillä tehdään mahdollisimman joustavaksi. Tämän liikkuvuuden mahdollistamisessa myös koulutussektorilla on erittäin tärkeä rooli. Todennäköisesti myös kuluttaminen on tulevaisuudessa yhä laajemman muutoksen ja kyseistä muutosta koskevan debatin kohteena.

Lähteet

- Bithas, K. & Kalimeris, P. (2018) Unmasking decoupling: Redefining the Resource Intensity of the Economy. *Science of The Total Environment* 619–620 338–351. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2017.11.061>
- Bocken, N.M.P. & Short, S.W. (2021) Unsustainable business models – Recognising and resolving institutionalized social and environmental harm. *Journal of Cleaner Production* 312 127828. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.127828>
- Bouman, T., Verschoor, M., Albers, C.J., Böhm, G., Fisher, S.D., Poortinga, W., Whitmarsh, L. & Steg, L. (2020) When worry about climate change leads to climate action: How values, worry and personal responsibility relate to various climate actions. *Global Environmental Change* 62 102061. <https://doi.org/10.1016/j.goenvcha.2020.102061>
- Caniglia, G., Luederitz, C., von Wirth, T., Fazey, I., Martin-Lopez, B., Hondrila, K., König, A., von Wehrden, H., Schöpke, A., Laubichler, M.D. & Lang, D.J. (2021) A pluralistic and integrated approach to action-oriented knowledge for sustainability. *Nature sustainability* 4 93–100. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00616-z>
- Chatzidakis, A. & Shaw, D. (2018) Sustainability: Issues of Scale, Care and Consumption. *British Journal of Management* 29(2) 299–315. <https://doi.org/10.1111/1467-8551.12292>
- Clark, W.C. (2007) Sustainability Science: A room of its own. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 104(6) 1737–1738. <https://doi.org/10.1073/pnas.0611291104>
- D’Alessandro, S., Cieplinski, A., Distefano, T. & Dittmer, K. (2020) Feasible alternatives to green growth. *Nature Sustainability* 3 329–335. <https://doi.org/10.1038/s41893-020-0484-y>
- Ghisellini, P., Cialani, C. Ulgiati, S., (2016) A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production* 114 11–32. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007>
- Gough, I. (2015) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 1 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Haapala, A. (2020) Esteettiset arvot muuttuvassa ympäristössä. Teoksessa Kyllönen, S. & Oksanen, M. (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Haberl, H., Wiedenhofer, D., Virag, D., Kalt, G., Plank, B., Brockway, P., Fishman, T., Hausknost, D., Krausmann, F., Bartholomäus, L.-G., Mayer, A., Pichler, M., Schaffartzik, A., Sousa, T., Streeck, J. & Creutzig, F. (2020) A systematic review of the evidence on decoupling of GDP, resource use and GHG emissions, part II: synthesizing the insights. *Environmental Research Letters* 15: 065003. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab842a>
- Haila, Y. (2004) *Retkeilyn rikkaus: luonto ympäristöhuolen aikakaudella*. Kustannusosakeyhtiö Taide, Helsinki.
- Heikkurinen, P., Young, W. & Morgan, E. (2019) Business for sustainable change: Extending eco-efficiency and eco-sufficiency strategies to consumers. *Journal of Cleaner Production* 218 656–664. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.02.053>
- Hickel, J. & Kallis, G. (2019) Is Green Growth Possible? *New Political Economy* 25(4) 469–486. <https://doi.org/10.1080/13563467.2019.1598964>

- Hirvilampi, T. & Koch, M. (2020). Sustainable Welfare beyond Growth. *Sustainability* 12(5) 1824. <https://doi.org/10.3390/su12051824>
- Hormio, S. (2020) Yksilön vastuu yhteisöjen jäsenenä. Teoksessa Kyllönen, S. & Oksanen, M. (toim.) *Ilmastomuutos ja filosofia* 104–125. Gaudeamus, Helsinki.
- Hossain, M., Levänen, J. & Wierenga, M. (2021) Pursuing frugal innovation for sustainability at the grassroots level. *Management and Organization Review* 17(2) 374–381. <https://doi.org/10.1017/mor.2020.53>
- Hughes, S. & Hoffmann, M. (2020) Just urban transitions: Toward a research agenda. *WIREs Climate Change* 11(3) e640. <https://doi.org/10.1002/wcc.640>
- Höysniemi, S. & Salonen, A.O (2019) Towards Carbon-Neutral Mobility in Finland: Mobility and Life Satisfaction in Day-to-Day Life. *Sustainability* 11(19) 5374. <https://doi.org/10.3390/su11195374>
- Järvensivu, P., Hakala, E., Lummaa, K., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Vadén, T. & Eronen, J. (2019) Ilmastokriisiin sopeutuminen on kansanterveydellinen kysymys. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 56 341–345.
- Koch, M. & Fritz, M. (2014) Building the Eco-social State: Do Welfare Regimes Matter?. *Journal of Social Policy* 4 679–703. <https://doi.org/10.1017/s004727941400035x>
- Lang, D.J., Wiek, A., Bergmann, M., Stauffacher, M., Materns, P., Moll, P., Swilling, M. & Thomas, C.J. (2012) Transdisciplinary research in sustainability science: practice, principles, and challenges. *Sustainability Science* 7 25–43. <https://doi.org/10.1007/s11625-011-0149-x>
- Levänen, J., Uusitalo, V., Härrä, A., Kareinen, E. & Linnanen, L. (2021) Innovative recycling or extended use? Comparing the global warming potential of different ownership and end-of-life scenarios for textiles. *Environmental Research Letters* 16 054069. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abfac3>
- Levänen, J., Lyytinen, T., Gatica, S., (2018) Modelling the Interplay Between Institutions and Circular Economy Business Models: A Case Study of Battery Recycling in Finland and Chile. *Ecological Economics* 154 373–382. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.08.018>
- Levänen, J. (2014) Policy deliberation and the trading zone metaphor: Evaluating expert participation in the reform of Finnish waste policy. *Environmental Policy and Governance* 24(5) 364–376. <https://doi.org/10.1002/eet.1651>
- Lähde, V. (2013) *Niukkuuden maailmassa*. Niin & näin -kirjat, Tampere.
- McCauley, D. & Heffron, R. (2018) Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. *Energy Policy* 119 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.014>
- Myrdal, G. (1960) *Beyond the Welfare State*. Yale University Press, New Haven.
- Nagatsu, M., Davis, T., DesRoches, C.T., Koskinen, I., MacLeod, M., Stojanovic, M. & Thóren H. (2020) Philosophy of science for sustainability science. *Sustainability Science* 15 1807–1817. <https://doi.org/10.1007/s11625-020-00832-8>
- O'Neill, D.W., Fanning, A.L., Lamb, W.F. & Steinberger, J. K. (2018) A good life for all within planetary boundaries. *Nature Sustainability* 2 88–95. <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0021-4>
- Oxfam (2021) *The inequality virus: Bringing together a world torn apart by coronavirus through a fair, just and sustainable economy*. Oxfam, Oxford.
- Parrique, T., Barth, J., Briens, F., Kerschner, C., Kraus-Polk, A., Kuokkanen, A. & Spangenberg, J.H. (2019) *Decoupling Debunked: Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability*. European Environmental Bureau.
- Petersen, K. (2011) National, Nordic and trans-Nordic: transnational perspectives on the history of the Nordic welfare states. Teoksessa Kettunen, P & Petersen, K. (toim.) *Beyond Welfare State Models* 41–64. Edward Elgar Publishing, Cheltenham. <https://doi.org/10.4337/9781849809603>
- Pichler, M., Brand, U. & Görg, C. (2018) The double materiality of democracy in capitalist societies: challenges for social-ecological transformations. *Environmental Politics* 29(2) 193–213. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1547260>
- Purdy, J.M. & Gray, B. (2009) Conflicting logics, mechanisms of diffusion, and multilevel dynamics in emerging institutional fields. *Academy of Management Journal* 52(2) 355–380. <https://doi.org/10.5465/amj.2009.37308255>
- Raworth, K. (2017) *Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st Century Economist*. Chelsea Green Publishing, Vermont.
- Ropke, I. (2004) The early history of modern ecological economics. *Ecological Economics* 50 293–314. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.02.012>
- Sanyé-Mengual, E., Secchi, M., Corrado, S, Beylot, A. & Sala, S. (2019) Assessing the decoupling of economic growth from environmental impacts in the European Union: A consumption-based approach. *Journal of Cleaner Production* 236 117535. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2019.07.010>
- Sitra (2021) Growth-positive zero-emission pathways to 2050. Sitra studies, Helsinki. <<https://media.sitra.fi/2021/03/01103029/sitra-growth-positive-zero-emission-pathways-to-2050.pdf>>.
- Time (2021) Your Morning Cup of Coffee Is in Danger. Can the Industry Adapt in Time? Time magazine, 21.6.2021.

- Vaarama, M., Moisio, P. & Karvonen, S. (2010) Johdanto. Teoksessa Vaarama, M., Moisio, P. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2010*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Järvensivu, P., Toivanen, T. & Eronen, J.T. (2021) Raising the bar: on the type, size and timeline of a ‘successful’ decoupling. *Environmental Politics* 30(3) 462–476. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1783951>
- Vadén, T., Lähde, V., Majava, A., Järvensivu, P., Toivanen, T., Hakala, E. & Eronen, J.T. (2020) Decoupling for ecological sustainability: A categorisation and review of research literature. *Environmental Science & Policy* 112 236–244. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.06.016>
- Valve, H., Lazarevica, D. & Humalisto, N. (2021) When the circular economy diverges: The evolution of biogas business models and material circuits in Finland. *Ecological Economics* 185 107025. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107025>
- Wierenga, M. (2020) *Innovative entrepreneurial processes in the low-income context*. Doctoral dissertation, Department of Management Studies, Aalto University. <<https://aaltodoc.aalto.fi/bitstream/handle/123456789/44167/isbn9789526038810.pdf?sequence=4>>.
- Toth, G. & Szigeti, C. (2016) The historical ecological footprint: From over-population to over-consumption. *Ecological Indicators* 60 283–291. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2015.06.040>
- Turunen, L.L.M. & Halme, M. (2021) Communicating actionable sustainability information to consumers: The Shades of Green instrument for fashion. *Journal of Cleaner Production* 126605. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126605>

Katsauksia

Katja Kuukka^a

Terveyspolitiikan mahdollisuudet ekohyvinvointivaltiossa

Johdanto

Ilmastonmuutos on aikamme suurimpia terveysuhkia. Esimerkiksi lämpötilojen nousu vaikuttaa suoraan ihmisten terveyteen ja helleaalloista johtuva kuolleisuus ja sairastavuus kasvavat (Haines & Ebi 2019). Lisäksi ilmastonmuutoksella on ennustettu olevan lukemattomia epäsuoria yhteiskunnallisia vaikutuksia: muun muassa heikkenevät viljakasvien sadot lisäävät aliravitsemusta ja nälänhätä saattaa aiheuttaa pakolaisuutta sekä sosiaalisia konflikteja. (Gough 2017, 23–26; McMichael 2018.) Ian Hamilton ja kumppanit (2021) ovat puolestaan arvioineet, että mikäli pyrittäisiin Pariisin ilmastositomusta kunnianhimoisempiin päästövähennyksiin, pelkästään ilmaansaasteista johtuvat kuolemat vähenisivät vuosittain yli miljoonalla maailmanlaajuisesti. Tästä huolimatta ilmastonmuutos esitetään kuitenkin harvoin ensisijaisesti terveyskysymyksenä, vaikka ilmastonmuutokseen sopeutumisessa ja ihmisten terveyden edistämisessä on lukuisia yhteishyötyjä (Watts ym. 2015; Rossa-Roccor ym. 2021). Poliitikassa korostuvatkin etupäässä ilmastonmuutoksen taloudelliset vaikutukset ja päättäjillä on suuri huoli ennen kaikkea talouden kilpailukyvystä eikä niinkään kansalaisten terveydestä (Workman ym. 2019; Vesa ym. 2020).

Ilmastonmuutos sekä muut aikamme ympäristöongelmat aiheuttavat kuitenkin uudenlaisia jännitteitä ja muutospainetta politiikkaan. Näin on etenkin perinteisissä hyvinvointivaltioissa, joissa joudutaan yhä enenevässä määrin punnitsemaan muun muassa sitä kuinka laajenevat ympäristön hallinnan tavoitteet (esim. ympäristöä ja ilmastoa koskeva normisto ja sääntely) sovitetaan yhteen sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin kanssa (Koch & Fritz 2014; Koch 2018; Eckersley 2020a). Tätä haastetta on pyritty avaamaan niin sanotun ekohyvinvointivaltion käsitteen kautta. Näissä enimmäkseen yhteiskunta- ja valtioteorioiden sekä myös ympäristötieteiden kautta lähestyvissä hahmotelmissa on pyritty selvittämään sitä, miten valtiot voisivat yhdistää nykyistä kestävämmiin niin ihmisten kuin maapallonkin hyvinvoinnin ja millaisia yhteiskunnan rakenteellisia sekä ideologisia muutoksia tämä vaatisi (mm. Duit 2016; Gough 2016; 2017; Hausknost & Hammond 2020; Koch 2020). Kuitenkin keskittyessään määrittelemään sosiaalista ja ekologista hyvinvointia ekohyvinvointivaltio on suurelta osin unohtanut terveyden ja terveystalouden näkökulman.

^a Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto, katja.kuukka@tuni.fi

Tästä unohtuksesta voi syyttää myös terveystalouden ja terveyden edistämisen kenttää¹. Jo terveyden edistämiseksi keskeisessä Ottawan julistuksessa vuodelta 1986 (WHO 1986) annettiin ymmärtää, että talouskasvuun ja materiaaliseen kulutukseen perustuva länsimainen elämäntapamme voi aiheuttaa ekologisia ongelmia, joiden seurauksena sekä ihmiskunnan että biosfäärin terveys saattaa heikentyä. Tämä näkemys jäi kuitenkin nopeasti uusliberalistisen poliittisen kehityksen jalkoihin ja holistinen käsitys ihmisen ja luonnon hyvinvoinnin keskinäisriippuvuudesta pitkälti sivuutettiin viime vuosikymmenten terveyden edistämiseksi. Samoin kävi pohdinnalle talouden roolista terveyden taustalla, ja terveyden edistämisen on tieteenalana sanottu unohtaneen ongelmien juurisyyihin ja ennaltaehkäisyyn perustuvan luonteensa. (Hancock 2015; 2019.) Kuitenkin aivan viime vuosina terveyden edistämisen ja terveystalouden tutkijat ovat jälleen pitäneet esillä ekologisen ja sosiaalisen näkökulman yhdistävää lähestymistapaa etenkin Kanadassa (esim. Hancock ym. 2015; Williams 2017; Parkes ym. 2020), mutta myös Suomessa (esim. Kuukka ym. 2019; Pulkki ym. 2019). Tämä lähestymistapa sopii erinomaisesti yhteen ekohyvinvointivaltion tavoitteiden kanssa ja täydentää niitä.

Siten tämän katsauksen tavoite on kahtalainen. Ensinnäkin kartoitan sitä, miksi luonnoksissa ekohyvinvointivaltiosta tarvitaan terveystaloudellista näkökulmaa. Toiseksi osoitan, että myös terveystaloudellisuus hyötyy ekohyvinvointivaltion ideologiaan tutustumisesta. Ilmastonmuutokseen sopeutuminen ja ihmisten terveyden edistäminen on toisiaan tukevaa ja tätä voidaan edistää poliittisesti, mikäli niin halutaan (Hancock ym. 2015; Watts ym. 2015; Workman ym. 2019). Tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan kuitenkin vuoropuhelua sekä keskinäisten arvojen ymmärtämistä ja yhteensovittamista. Esittelen tässä kirjoituksessa ensin lyhyesti sekä ekohyvinvointivaltion että terveyden edistämisen keskeistä ideologiaa, jonka jälkeen keskityn mahdollisiin haasteisiin näiden yhdistämisessä. Lopuksi käyn läpi niitä monia tähän saakka vielä pitkälti tutkimattomia mahdollisuuksia, joita ekohyvinvointivaltion terveystaloudellisuudella voi olla.

Hyvinvoinnista ekohyvinvointiin

Ympäristökysymysten käsittely hyvinvointivaltion yhteydessä on melko uusi ajatus, sillä sosiaalitalouden alaksi on perinteisesti ymmärretty ihmisten ja yhteiskunnan suhde, eikä luontoympäristön ole ajateltu liittyvän tähän suhteeseen (Hirvilampi & Massa 2009, 102–104). Hyvinvointia on puolestaan tarkasteltu yhdessä talouteen ja etenkin pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden sanotaan olevan kiinnittyneitä ”hyvän kehään”, jossa oletetaan, että talouskasvun seurauksena köyhyys ja kansalaisten välinen eriarvoisuus poistuu. Ihmisten hyvinvoinnin katsotaan siten olevan riippuvaista talouskasvusta ja siitä seuraavasta materiaalisesta elintason noususta. Hyvinvointivaltion instituutiot puolestaan loiventavat sosiaalisia riskejä kuten työttömyyttä ja sairastumista pitkälti tulonsiirtojen avulla, mikä on edelleen legitimoitunut talouskasvun asemaa sekä vahvistanut käsitystä siitä, että sosiaalinen ja taloudellinen hyvinvointi kulkevat käsi kädessä. (esim. Hirvilampi 2020a; 2020b; Hirvilampi & Koch 2020.)

Ekohyvinvointivaltion yhtenä keskeisenä tavoitteena on, että taloutta, sosiaalista maailmaa ja luontoympäristöä tulisi tarkastella toisistaan keskinäisriippuvina järjestelminä (Gough 2017, 5). Talouskasvun myötä materiaallinen kulutuksemme ja luonnonvarojen käyttö on kasvanut vauhtia, minkä nähdään olevan valtaosin syynä nykyisiin ympäristökriiseihin (esim. Hirvilampi & Helne 2014; Gough 2017, 26–37). Tuuli

¹ Terveyden edistämiseksi tarkoitetaan tässä katsauksessa pääpiirteissään samaa kokonaisuutta kuin englanninkielisellä termillä *public health*. Se pitää sisällään kansanterveyden edistämisen ja ne yhteiskunnalliset toimet, joita tähän tavoitteeseen pääseminen sisältää. Terveyden edistämisen ja terveystalouden sisällöt ovat siten osin limittäiset, mutta terveyden edistäminen on terveystaloudellista laajempi käsite ja kattaa myös kansanterveyden oppialan ja tietoperustan.

Hirvilammi (2020a; 2020b) esittääkin, että hyvä kehä on kääntynyt jo itseään vastaan, eikä ihmisten hyvinvointia enää ole mahdollista juurikaan kasvattaa aiheuttamatta enempää tuhoa luonnolle ja siten elämää ylläpitäville järjestelmille. Uusista poliittisista ja teknologisista ratkaisuista huolimatta talouskasvu on yhä yhteydessä ympäristöpäästöihin, ja tulevaisuudenkin visiot absoluuttisesta irtikytkennästä, eli talouskasvun ja ympäristökuorman välisen korrelaation katkaisemisesta, vaikuttavat perustuvan realismin sijaan pikemminkin taloudellisteknologiseen optimismiin (Koch 2018, 37–38; Vadén ym. 2019).

Oikeudenmukaisuus ja eriarvoisuuden torjunta nähdään ekohyvinvointivaltiossa keskeisenä arvona. Yhtäältä ympäristökriisit aiheuttavat uudenlaisia sosiaalisia ongelmia, ja ne vaikuttavat eniten heikoimmassa asemassa olevien elinolosuhteisiin ja -mahdollisuuksiin. (Hirvilammi & Helne 2014; Matthies & Närhi 2017, 4.) Toisaalta myös siirtyminen nykyisestä fossiilitaloudesta kestävämpään yhteiskuntarakenteeseen saattaa aiheuttaa eriarvoisuutta. Ekohyvinvointivaltion yhteydessä puhutaankin paljon oikeudenmukaisesta tai reilusta siirtymästä. (McCauley & Heffron 2018.) Tällä tarkoitetaan sitä, että pyritään esimerkiksi takaamaan kestävämmällä teollisuudenalalla työskenteleville uusia työmahdollisuuksia tai uudelleenkoulutusta aloille, jotka tukevat ekohyvinvointivaltion tavoitteita (Huhtala & Lahikainen 2021). Kuitenkin nykyisissä poliittisissa rakenteissa sosiaalisen ja ekologisen kestävyuden linkittäminen toisiinsa on ollut jokseenkin haastavaa. Synnä tähän on Neil Carterin (2018, 235) mukaan ollut teknokorporatistinen, sosiaaliset ongelmat sivuuttava näkökulma, jonka mukaan ympäristöongelmat nähdään lähinnä teknisinä ongelmina, ja joiden ratkaisutkin löytyvät siten talouden ja teknologian piiristä.

Myös Ingolfur Blühdorn (2016) korostaa, että vaikka ympäristöongelmat saattavat olla luonteeltaan teknisiä, ne ovat pohjimmiltaan osa ihmisten sosiaalista elinpiiriä eikä niitä siten voida tyhjentävästi ratkaista pelkästään teknologisin keinoin. Max Kochin (2018, 40–41) mukaan synnä laajan holistisen näkökulman puutteeseen ovat siiloutuneet hallintorakenteet sekä pohjimmiltaan poliittisen tahdon puute. Tämän vuoksi yksikään EU-jäsenmaa ei ole onnistunut yhdistämään kokonaisvaltaisesti niin taloudellista, sosiaalista kuin ekologista kestävyttä politiikkoihinsa. Poliittisesti kyse on pitkälti talouden hallitsevasta roolista: Daniel Hausknost (2020) esittää, että ympäristötavoitteet voivat edistyä nykyisissä poliittisissa rakenteissa vain siihen saakka, kunnes ne alkavat haitata talouskasvua. Mikäli on todella niin, että talouskasvusta on tullut lasikatto, johon ympäristön ja siten myös ihmisten hyvinvoinnin edistäminen lopulta törmää, tulee kysyä millaista muutosta ekohyvinvointivaltio edellyttää. Onko asteittainen siirtymä (*transition*), missä luotetaan muun muassa kiertotalouteen ja uuden teknologian kykyyn ratkoa ympäristöongelmat riittävä, vai tarvitaanko kenties yhteiskuntarakenteen kokonaisvaltainen muutos (*transformation*), jotta sosiaaliset ja ekologiset kysymykset voidaan aidosti ja kestävästi yhdistää taloudellisiin tekijöihin? (Koch 2018; Eckersley 2020a.)

Terveyden, talouden ja luonnon huono kehä

Ilmastonmuutos ja muut ylirajaiset ja -paikalliset ympäristöongelmat vaikuttavat voimakkaasti ihmisen terveyteen ja hyvinvoinnin ehtoihin sekä luovat uusia, ennustamattomia terveysuhkia (Watts ym. 2015). Siksi terveyden edistämisen tulisi jo sairauksien ennaltaehkäisyyn perustuvan luonteensa vuoksi olla etulinjassa ilmastonmuutoksen hillinnässä (Hancock 2019). Perinteisen terveyden edistämisen alaan kuuluvia toimia, kuten terveysvaikutusten arviointi- ja seurantamenetelmiä, onkin jo kehitetty (Rossa-Roccor ym. 2021), mutta syvällistä pohdintaa alan arvoista ja toiminnan taustalla olevista paradigmoista ei ole käyty (Kuukka ym. 2019). Myöskään Suomen terveystaloudessa ilmastonmuutosta ei ole aiheena juuri käsitelty, vaikka Atte Harjanne kollegoineen (2020) esittää sen valtavirtaistuneen osaksi politiikan sisältöjä. Ilmastolain velvoittamana sosiaali- ja terveysministeriö laati kuitenkin oman ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelmansa

(STM 2021). Myös siinä todetaan tilanne realistisesti ja sanotaan, että ”*Sosiaali- ja terveysministeriön toimialat ovat ilmastomuutokseen sopeutumisessa muista aloista jäljessä, myös suorien vaikutusten ennakoinnin suhteen.*” (STM 2021, 17.) Yksittäisen ministeriön hitaaseen reagointiin voi olla useitakin syitä, kuten esimerkiksi toimintaresurssien kohdistaminen maailmanlaajuiseen pandemiaan. Esitän kuitenkin, että koko alan haluttomuus nostaa asiaa suuremmin esille johtuu syvemmästä arvostiridasta. Terveys ja talous ovat olleet vuosikymmeniä ellei -satoja jopa tiukemmin yhteen kietoutuneena kuin sosiaalipolitiikan ”hyvän kehässä”. Lisäksi taustalla vaikuttaa terveyden edistämisen suhde luontoon ihmisen ulkopuolisena, pääasiassa terveysriskejä aiheuttavana tekijänä. Käyn seuraavaksi hyvin lyhyesti läpi sitä, miten nämä arvot näkyvät terveyden edistämisessä.

Nykymuotoisen terveyspolitiikan juuret ovat länsimaiden teollistumisessa ja modernisaatiokehityksessä. Jo myöhäisellä 1800-luvulla terveyden edistämisen toimia perusteltiin sillä, että työvoiman terveenä pysyminen tulee kansantaloudellisesti edullisemmaksi kuin työkyvyttömyys tai kuolema (Hamlin 2009, 29). Tuorempana esimerkkinä EU:n *hyvinvointitaloutta* käsittelevässä taustaraportissa (Council of the European Union 2019) ihmisten terveys on kytketty suoraan taloudellisiin tekijöihin. Raportin tarkastelussa on erityisesti pitkäikäisyys, joka auttaa talouskasvussa muun muassa siksi, että pidempään elävät ihmiset ovat myös työmarkkinoilla pidempään ja heille kertyy suurempi varallisuus. Huono terveydentila taas on yhteydessä heikompaan työmarkkinaosallistumiseen ja kansantalouden kasvaviin menoihin. (Council of the European Union 2019, 25.) Myös Suomen viime vuosikymmenten terveyspoliittisissa dokumenteissa terveyden sidos talouteen on usein selvä, kuten esimerkiksi Terveys 2015 -kansanterveysohjelman periaatepäätöksessä aukikirjoitettu ”*terve väestö on taloudellisen kasvun ja kilpailukyyn tärkeä edellytys*” (STM 2001, 8). Toisaalta talouskasvun oletetaan tuottavan terveyttä, sillä materiaalisen vaurauden kasvun myötä ihmisten elinolot paranevat, ravitsemus monipuolistuu, ihmiset koulutautuvat pidemmälle ja fyysisesti raskaat työt vähenevät. Lisäksi vauraat maat voivat käyttää suuremman osan budjetistaan terveydenhuoltoon. (esim. Frenk 2014.)

Terveydellä on siten sen itseisarvon lisäksi korkea välinearvo suhteessa talouteen (Palosuo ym. 2013, 11). Yhtäältä se nähdään talouskasvun mahdollistajana, toisaalta se on myös yksi talouskasvun lopputuloksista. Talouskasvun vaade onkin kiertynyt syvälle yhteiskunnallisen terveyden edistämisen rakenteisiin, mikä on osaltaan johtanut siihen, että terveyspolitiikan on sanottu olevan sokea erityisesti moderneille ongelmille, joiden juurisyy on ihmisen oma toiminta (Hancock 2015; 2019). Yksi tämän sokeuden ilmentymistä on suhde luontoon ja ympäristöön. Ympäristöterveys on yksi terveyspolitiikan perinteisiä osa-alueita, ja Maailman terveysjärjestö WHO:n (2020, 3) määritelmän mukaan ympäristöterveysriskeillä tarkoitetaan ”*fyysisiä, kemiallisia, biologisia ja työoloihin liittyviä ihmisen ulkopuolisia tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa terveyteen*”. Määritelmässä oleellinen on kohta ”*ihmisen ulkopuolisia tekijöitä*”. Vaikka ympäristöterveys on vain yksi terveyspolitiikan toimintakentistä, heijastelevat käsitykset ympäristöstä laajemmin alalla vallitsevaa suhtautumista ympäristöön ja siten myös luontoon ihmisestä erillisenä. Siinä missä luonto ei ole mahtunut sosiaalipolitiikan käsityksiin ihmisen hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä, on terveyspolitiikassa luonto ja ympäristö nähty pääasiassa uhkaavana ”toisena”, joka vaikuttaa negatiivisesti ihmisen terveyteen ja jota täytyy mahdollisuuksien mukaan kontrolloida (Petersen & Lupton 1996, 89–90).

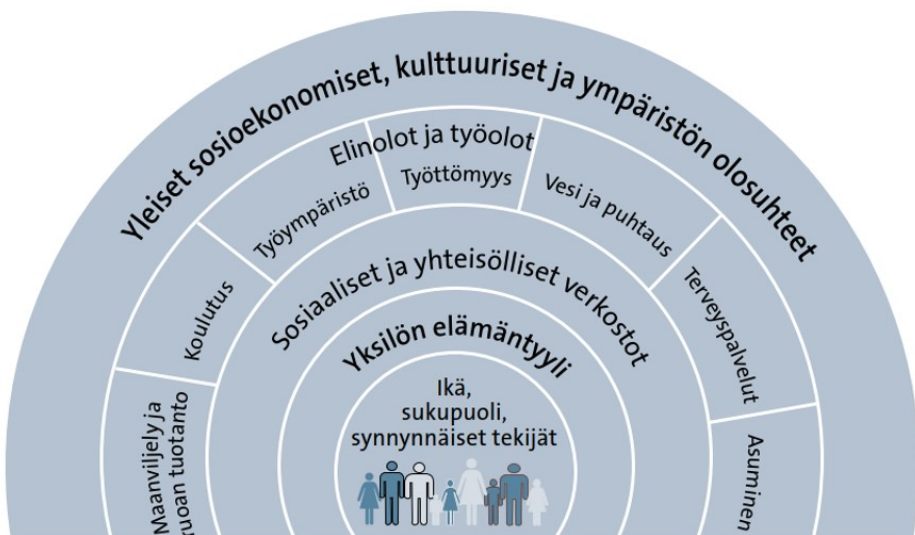
Sosioekonomisesta terveyskäsituksesta sosioekologiseen

Ottawan julistus vuodelta 1986 (WHO 1986) määritteli terveyden edistämisen terveyden determinantteihin eli määrittäjiin suuntautuvaksi toiminnaksi (Sihto 2013, 14). Erityistä mielenkiintoa onkin siitä lähtien kiinnitetty niin sanottuihin sosiaalisiin determinantteihin eli yhteiskunnallisiin tekijöihin, jotka vaikuttavat terveyteen. Tällaisiksi lasketaan kuuluvan

esimerkiksi ihmisten elin- ja työolot sekä heidän sosiaaliset verkostonsa sekä arkiympäristöt. Siten keinot vaikuttaa näihin tekijöihin ovat pitkälti poliittisia. (Palosuo & Lahelma 2013, 47–49.) Oleellista perinteisessä sosiaalisten determinanttien kuvaajassa (kuva 1) on vaikutuksen suunta: kuvan ylimmällä tasolla ihmisen terveyden katsotaan muodostuvan yhteiskunnan rakenteista ja yhteiskunta puolestaan on irrallinen maapallon ekologisista rajoista. Tämä heijastelee yhtäältä terveyspolitiikan näkemystä ihmisestä luonnosta erillisenä ja toisaalta sosiaalipoliittista käsitystä siitä, että luonto ei liity yhteiskunnallisiin prosesseihin. Lisäksi determinantti sanana viittaa määrätymiseen eli taustalla on ajatus syy- ja seuraussuhteesta (Palosuo ym. 2013, 17). Tämä suhde on ymmärretty pääosin yksisuuntaisena, eli yhteiskunnan ja lähiympäristön olosuhteet vaikuttavat ihmisen terveyteen, mutta ihmisen oma vaikutus ”ylempiin” kerroksiin on jäänyt hyvin vähäiselle huomiolle.

Sosiaaliset determinantit ovat läheisesti yhteydessä yhteiskunnalliseen eriarvoisuuteen ja myös Suomen terveyspolitiikassa sosiaalinen oikeudenmukaisuus on vähintään nimellisesti ollut keskeisiä arvoja. Terveyden eriarvoisuus on sellaista yksilötason terveyden vaihtelua, johon voidaan vaikuttaa vaikuttamalla rakenteellisiin tekijöihin, eli käytännössä sosiaalisiin determinantteihin. Lähes jokaisessa viime vuosikymmenten hallitusohjelmista tavoitteeksi on kirjattu sosioekonomisten terveyserojen vähentäminen, mutta todellisuudessa nämä erot ovat aivan viime vuosia lukuun ottamatta jatkuvasti kasvaneet. (Karvonen ym. 2019.) Mikäli sosiaalisia determinantteja tarkastelee ekohyvinvointivaltion perspektiivistä, nousee ongelmaksi holistisen näkökulman puute sekä liiallinen kiinnittyminen taloudellisiin tekijöihin terveyden taustalla. Tiivistetysti sanottuna: on pitkälti pyritty *sosioekonomiseen* hyvinvointiin ja terveyteen, ja unohdettu terveyden *sosioekologinen* taso (ks. Hancock 2015).

Mallia sosioekologiseen terveyden edistämiseen voi ottaa Kanadan vuoden 2015 raportista (Hancock ym. 2015), jossa tarjotaan konkreettisia toimia siitä, miten terveyspolitiikka voi olla passiivisen sopeutujan sijaan osa ilmastonmuutoksen hillintää. Raportti sivuaa kysymystä terveyden edistämisen arvolähtökohdista ja talousorientoituneisuudesta, minkä lisäksi olennaisena tekijänä raportissa mainitaan niin sanotut *terveyden ekologiset determinantit*. Näitä ovat muun muassa ilmastonmuutos, typen ja fosforin kiertokulku, biodiversiteetti, valtamerien happamoituminen ja juomavesien

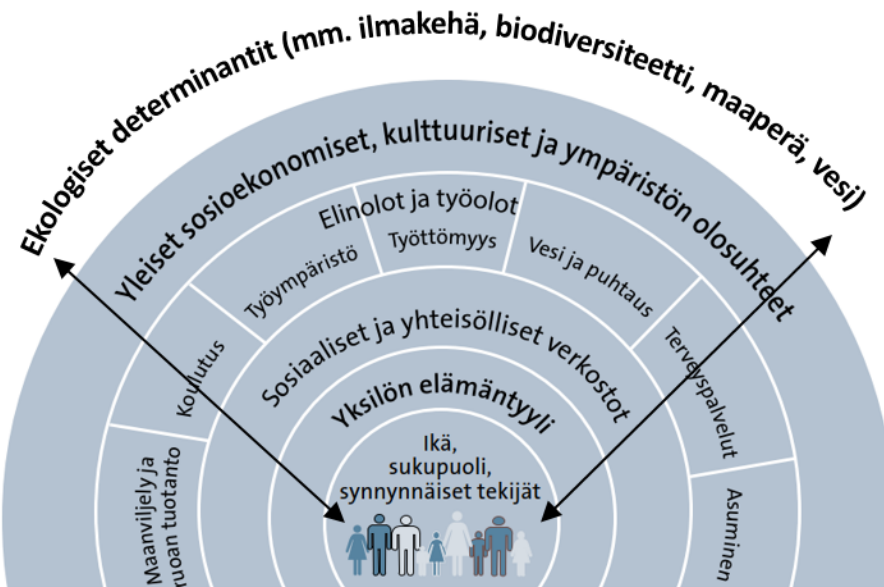

Kuva 1. Terveyden sosiaaliset determinantit (Dahlgren & Whitehead 1991; 2006).

Figure 1. The social determinants of health (Dahlgren & Whitehead 1991; 2006).

puhtaus sekä maankäytön muutokset. Käytännössä kyseessä on samat tekijät, joista on käytetty nimitystä *maapallon rajat* (Rockström ym. 2009). Kanadan raportin lähtökohta on ekohyvinvointivaltion ideologiaan hyvin sopien *ekososiaalinen*, eli siinä huomioidaan ekologisten determinanttien sekä sosiaalisen ja taloudellisen eriarvoisuuden yhteisvaikutus terveyteen (Hancock ym. 2015, 14). Ekologisten determinanttien sekä molemminpuolisten syy-seuraussuhteiden lisääminen (kuva 2) auttaakin ymmärtämään paremmin terveyden systeemistä ja kompleksista luonnetta sekä ihmisen ja luonnon keskinäisriippuvuutta.

Samoin kuin sosiaalisten determinanttien kanssa, myös terveyden ekologiisiin determinantteihin vaikuttaminen tapahtuu pitkälti varsinaisen terveyssektorin ulkopuolella. Tämän vuoksi ekologisten determinanttien yhteydessä painotetaan yhteistyötä yli politiikan raja-aitojen sekä ”epätodennäköisten yhteistyökumppanien”, kuten esimerkiksi ympäristönsuojelujärjestöjen kanssa (Hancock ym. 2015, 62–63). Terveyspolitiikan sektorirajojen ylittävään toimintatapaan on kuitenkin olemassa jo yksi mahdollinen ratkaisu: Suomen EU-puheenjohtajuuskaudellaan vuonna 2006 tunnetuksi tekemä *Health in All Policies (HiAP)*-strategia eli Terveys Kaikissa Poliitikoissa. HiAP:n ydinajatuksena on, että terveyteen vaikuttavat tekijät otetaan huomioon kaikessa poliittisessa päätöksenteossa, etsitään synergioita eri sektoreiden väliltä sekä pyritään tasoittamaan väestön terveyseroja, jotka johtuvat yhteiskunnan rakenteellisista tekijöistä. (Stahl 2018.) Erityisesti pohjoismaissa HiAP on integroitunut melko saumattomasti osaksi politiikkaa, sillä hyvinvointivaltion pyrkimykset muun muassa universalismiin ja sukupuolten tasa-arvoon tukevat HiAP-tavoitteita (Raphael 2014). HiAP:n näkökulma ja toimintatapa soveltuu hyvin myös ekohyvinvointivaltioon, sillä systeeminen *whole-of-government* -ajattelu huomioi perinteistä sektoripolitiikkaa paremmin kompleksiset uhat ja terveysriskit, joiden juurisyyt ovat varsinaisen terveyssektorin ulkopuolella (Hancock ym. 2015, 108; Palosuo ym. 2013, 44–45). Ekohyvinvointivaltiossa HiAP:n tilalle voisikin ehdottaa ”planetaarinen terveys kaikissa poliitikoissa” -ajattelutapaa, joka ammentaisi HiAP:n toimivista käytänteistä ja lisäisi niihin ekologisen tason (ks. Kuukka ym. 2019).

Kuva 2. Terveiden ekososiaaliset determinantit (soveltaen Dahlgren & Whitehead 1991; 2006).

Figure 2. The ecosocial determinants of health (applied Dahlgren & Whitehead 1991; 2006).

Oikeudenmukaista terveyttä ja hyvinvointia

Vaikka edellä esitettiin jo työkaluja ympäristön ja ihmisen terveyden yhteyden huomioivaan terveystalouteen, on vielä matkaa ekohyvinvointivaltioon, jossa näille työkaluille olisi käyttöä. Max Koch ja Martin Fritz (2014) jaottelivat analyysissään erilaisia ympäristövaltioita, eli ympäristökysymykset toiminnassaan eri tasoilla huomioivia valtioita, mutteivat löytäneet yhtään varsinaisen ekohyvinvointivaltion mitat täyttävää maata. Tästä huolimatta perinteisiä hyvinvointivaltioita on pidetty helpoimmin tämän saavuttavana, sillä niissä rakentunut hallinnollinen ja poliittinen järjestelmä mahdollistaa myös laajan ympäristöpoliittisen organisoimisen (Duit 2016). Samalla Koch ja Fritz (2014) kuitenkin esittävät, että hyvinvointivaltioiden tavoitteet eivät välttämättä ole yhteneväisiä ympäristövaltioiden tavoitteiden kanssa vaan näiden välille voi syntyä konflikteja.

Matkalla hyvinvointivaltiosta ekohyvinvointivaltioon vastaan tulee kolme samanaikaisesti ratkaistavaa kysymystä: kuinka on mahdollista pyrkiä pois talouskasvusta tai loiventaa sitä, ylläpitää valtion hyvinvointitehtäviä sekä laajentaa ympäristön poliittista hallintointia? (esim. Bailey 2020; Eckersley 2020a). Mahdollisesti vähenevien resurssien varassa tulisi siten punnita, käytetäänkö valtion budjettia ympäristöä koskevan sääntelyn kasvattamiseen vaiko esimerkiksi sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen. Osittain kyse on politiikan ikuisuusongelmasta eli siitä, suositanko ihmisten tässä ja nyt -hyvinvointia vai pyritäänkö turvaamaan tulevien sukupolvien hyvinvoinnin edellytykset (Gough & Meadowcroft 2011). Koska hyvinvointiin käytettävät resurssit todennäköisesti pienentyvät, Ian Gough (2017) ja Max Koch (2018) näkevät, että kyseeseen tulisi hyvinvoinnin jakautumisen uudelleenjako. Eli ei lisää hyvinvointia jo nyt hyvinvoiville vaan tasaisempaa hyvinvointia kaikille. Tämä tarkoittaisi luonnollisesti myös sosiaalipolitiikan uudelleenmuotoilua. Koska terveystaloutta tulee keskusteluun ekohyvinvointivaltiosta pieneltä takamatkalta, vielä ei ole varsinaisesti pohdittu mitä tämä uudelleenjako voisi tarkoittaa terveyden kohdalla.

Daniel Bailey (2015; 2020) on esittänyt, että talouskasvun supistuminen vähentää lähes väistämättä valtion verotuloja, mikä puolestaan vaikuttaa valtion kapasiteettiin järjestää muun muassa terveys- ja hyvinvointipalveluita kansalaisilleen. Terveyspalvelujen saatavuus voi puolestaan vaikuttaa jopa valtion - olipa se sitten hyvinvointivaltio tai ekohyvinvointivaltio - oikeutukseen eli legitimitettiin kansalaisten silmissä (ks. Eckersley 2020a; 2020b; Blühdorn 2020). Sosiaaliset ja ekologiset determinantit osoittavat, että ihmisen terveys määrittyy pitkälti varsinaisen terveydenhuoltosektorin ulkopuolella. Julkinen terveydenhuolto on kuitenkin etenkin hyvinvointivaltioissa yksi valtion legitimitetin osatekijä, ja kansalaiset pitävät palvelujen saatavuutta ja toimivuutta erittäin tärkeinä (esim. Muuri 2008). Mikäli kansalaiset kokevat terveyspalvelujensa heikentyvän ilmastotoimien seurauksena, voi tällä olla vakavia yhteiskunnallisia seurauksia. Tämä liittyy läheisesti myös tässä kirjoituksessa hieman myöhemmin esitettävään kysymykseen ilmastopolitiikan oikeanlaisesta kehystämisestä. Ekohyvinvointivaltiossa tulee siten tarkasti miettiä, kuinka mahdollisesti alati supistuvasta valtion budjetista rahoitetaan terveys- ja hyvinvointipalvelut ikääntyville ja palveluja jatkuvasti enemmän tarvitseville kansalaisille. Lisäksi niin Daniel Bailey (2015) kuin Raija Julkunenkin (2017, 354) esittävät, että julkisen tuotannon supistaminen voisi johtaa lisääntyvään yksityisen sektorin terveyspalvelujen tarjontaan. Tämä olisi heidän mukaansa todennäköisesti ympäristön kannalta haitallista, sillä yksityisillä toimijoilla ei välttämättä olisi samankaltaista vaatetta ympäristöä huomioivaan toimintaan kuin julkisella sektorilla. Jos taas ryhdytään sääntelemään yksityisen sektorin toimijoita nykyistä enemmän, päädytään jälleen alkuperäiseen dilemmaan - tai pikemminkin trilemmaan - resurssien jaosta (ks. Eckersley 2020a).

Valtion legitimitetin lisäksi terveyspalvelujen saatavuudessa on kyse myös oikeudenmukaisuudesta. Voisiko julkisten terveyspalvelujen heikompi saatavuus johtaa esimerkiksi siihen, että yksilöille lankeaisi yhä suurempi vastuu terveydestään? Entä mitä

tapahtuisi alueellisille ja etenkin sosioekonomisille terveyseroille, joista on kannettu huolta jo vuosikymmeniä (Karvonen ym. 2019, 102)? Vaikka ekohyvinvointivaltiossa korostetaan oikeudenmukaisuutta, on tämä yksi näkökulmista, joka on jäänyt tähän saakka pitkälti puuttumaan. Koska puhetta talouskasvusta irrottautumisesta ei puolestaan terveyden edistämässä ole juuri esitetty, on edellä kuvatun kaltainen tilanne vielä käsittelemätön myös terveystoliittisissa skenaarioissa. Tässä on kuitenkin terveyden edistämälle mahdollisuus palata tieteenalan juurille ja nostaa terveysongelmien ennaltaehkäisy jälleen terveystoliitikan keskiöön (Hancock 2019; Rossa-Roccor ym. 2021). Yksilön näkökulmasta sairauksien ehkäiseminen on kannattavaa ja säästää monelta inhimilliseltä murheelta, joita sairastuminen aiheuttaa. Yhteiskunnallisesti kyse on ennen kaikkea resurssien säästöstä, sillä ennaltaehkäisy tulee lähes aina halvemmaksi kuin sairauksien hoito (Kangasniemi ym. 2021, 15). Ilmastonmuutokseen liittyvien terveysuhkien ennakoiminen ja niihin varautuminen terveystoliitikassa olisi siten kestävää niin sosiaalisesti, ekologisesti kuin taloudellisestikin, mutta tämä vaatii halua paneutua (ympäristö)ongelmien juurisyihin nykyistä laajemmin.

Terveyden edistämisen ja ekohyvinvointivaltion jaetut mahdollisuudet

Tällä hetkellä näitä ilmastonmuutokseen liittyviä terveysuhkia kyllä jossain määrin ennakoidaan ja ennustetaan, mutta terveystoliitikan tieto- ja varautumiskäytäntöjä ei ole kehitetty ilmastonmuutosta silmällä pitäen (Haines & Ebi 2019). Ilmastonmuutokseen varautumista Suomen sosiaali- ja terveysalalla selvittäneessä raportissa (Mayer ym. 2020, 14) todetaan, että esimerkiksi helleaaltojen kohdalla on syyllistytty siihen, että ilmiön ajatellaan olevan poikkeus ja toimintamalleja kehitetään tilanteen jo ollessa päällä. Terveystoliitikkaa ohjaavat tietokäytännöt perustuvatkin paljolti mm. epidemiologiisiin mallinnuksiin sekä aiempien tapauksien pohjalta tapahtuvaan ennakoimiseen ja laskemiseen (Tong ym. 2016). Toisaalta Ian Gough'n (2016) mukaan myös ilmastonmuutoksen kohdalla juuri luonnontieteellinen tietäminen on näytellyt keskeistä roolia siinä, miten ilmiöön varaudutaan ja mitä seikkoja otetaan huomioon. Tämänkaltainen ”tietäminen” ei siten välttämättä palvele ekososiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden ennustajana, sillä se ei saa juuri otetta kompleksisista sosiaalisista tekijöistä ja ilmiöiden keskinäisistä syy-seuraussuhteista (Sihto & Palosuo 2013, 228; Hancock ym. 2015, 52). Ei siis voida myöskään suoraviivaisesti olettaa, että ekologisten determinanttien lisääminen HiAP-malliin olisi vain yksi työvaihe lisää, vaan pikemminkin vaarana on, että terveyden asiantuntemus teknistyy edelleen ja terveyden sosiaalinen ulottuvuus ohitetaan näissä laskelmissa (ks. Shankardass ym. 2018). Siten ekohyvinvointivaltion näkemys sosiaalisten ja ekologisten tekijöiden vahvasta keskinäisestä riippuvuudesta voisi auttaa terveystoliitikan varautumista ilmastonmuutokseen ja muihin kompleksisiin ympäristöongelmiin. Terveystoliitikassa tulisi lisäksi luoda uusia toimintamalleja sellaisia terveysuhkia silmällä pitäen, joiden tapahtumahorisontti on osin tulevaisuudessa ja joille ei löydy ennakkotapausta historiasta.

Tärkeä kysymys liittyy ilmastonmuutoksen poliittiseen kehystämiseen. Vaikka ilmastonmuutoksen vakavat seuraukset ihmisten terveydelle on jo hyvin tunnistettu, käsitellään sitä yhä etupäässä taloudellisena kysymyksenä (ks. Vesa ym. 2020). Poliitikassa voitaisiin painottaa nykyistä enemmän niitä lukuisia yhteishyötyjä (*co-benefits*), joita ilmastonmuutoksen torjunnalla ja ihmisten terveyden edistämällä on. Näitä ns. win-win-tekijöitä on viime aikoina tutkittu yhä enenevässä määrin (mm. Workman ym. 2019; Hamilton ym. 2021; Sharifi ym. 2021), mutta jo monien ennestään tunnettujen tuotannon ja kulutuksen muotojen suosiminen hyödyttää sekä ihmisen että ympäristön terveyttä. Tällaisia ovat esimerkiksi kävely ja pyöräily yksityisautoilun sijaan, kasvisruokailun lisääminen sekä lähimatkailemisen suosiminen (Watts ym. 2015; Koch 2018, 44). Näiden asettaminen etusijalle poliittisessa päätöksenteossa vaatii kuitenkin asioiden esittämistä uudella tavalla. Tällä hetkellä vaikuttaa nimittäin olevan niin, että kestävät ratkaisut nähdään pikemminkin ihmisiä (puoluepoliittisesti) jakavina arvoina (Rossa-Roccor ym. 2021) sen sijaan, että

niitä käsiteltäisiin jaettuina, kaikkien ihmisten elinehtoihin ja terveyteen vaikuttavina kysymyksinä. Tässä ekohyvinvointivaltio voisi ottaa mallia siitä, kuinka hyvinvointivaltion idea aikoinaan ”myytiin” kansalaisille ja korostettiin sen kaikkia hyödyttävää luonnetta (Gough 2016; Hirvilampi 2020b). Vaikka politiikassa talous asetetaan usein etusijalle, ei tämä arvoasetelma todennäköisesti vastaa kansalaisten enemmistön käsitystä ja poliittisista jakolinjoista riippumatta ihmiset arvostavat omaa ja läheistensä terveyttä hyvin korkealle (Rossa-Roccor ym. 2021). Oikeanlaisella kehystyksellä voikin olla suuri rooli ekohyvinvointivaltion legitimitetin muodostumisessa, kuten aiemmin käsitelty esimerkki terveyspalveluista osoittaa.

Terveyden edistämisessä puolestaan on mahdollista, että syvällistä pohdintaa terveyden ja talouden keskinäisestä suhteesta ei ole tehty, koska eteen tuleva näkymä huolettaa. Jos olemme kaikki nämä vuosikymmenet uskoneet, että talouskasvu lisää terveyttä, voisiko olla niin, että olisimme tulevaisuudessa hiipuvan talouskasvun vuoksi nykyistä sairaampia? Olemme kuitenkin jo nyt etenkin vauraissa länsimaissa saavuttaneet pisteen, jossa talouskasvu ei enää tuota lisää terveyttä vaan itse asiassa eliniänennuste on kääntynyt laskuun (Raleigh 2019). Lisäksi kansanterveyden taso voidaan säilyttää tai sitä voidaan jopa edistää myös niukemman taloudellisen kulutuksen oloissa, kuten Jutta Pulkin ja kumppaneiden (2019) analyysi osoittaa. Toisaalta talouden roolia ei voi myöskään jättää täysin pois laskuista. Nykyhetkellä tehtävät taloudelliset satsaukset ilmastomuutoksen hillinnässä ja sopeutumisessa voivat nimittäin maksaa itsensä takaisin pienempinä terveydenhuoltokustannuksina tulevaisuudessa (Watts ym. 2015). Siten tulee pohtia tarkkaan sitä, mikä määrä talouskasvua yhä tukee terveyden edistämisen tavoitteita, ja missä kohtaa se alkaa kääntyä tätä tavoitetta vastaan. Talouskasvun tai siitä luopumisen, ilmastotoimien ja terveysmenojen keskinäinen suhde on joka tapauksessa teema, josta kaivataan lisää tutkimusta, ja jossa ekohyvinvointivaltion ja terveyden edistämisen intressit ovat yhteneväiset.

Lopuksi

Terveyspolitiikan tulevaisuuden näkymät linkittyvät täysin ekohyvinvointivaltion haasteisiin ja tavoitteisiin. Ilmastomuutos ja useimmat muut ympäristöongelmat ovat luonteeltaan ylirajaisia ja ne sijoittuvat osin tulevaisuuteen (Buse ym. 2019). Kuitenkin sosiaali- ja terveyspolitiikkaa tehdään yhä pääosin kansallisvaltioiden rajoissa ja sen keskiössä on nykyisten kansalaisten, tai pikemminkin äänestäjien, hyvinvointi (Gough & Meadowcroft 2011). Voidaankin kysyä, mitkä ovat valtioiden (olipa kyseessä perinteinen hyvinvointivaltio tai ekohyvinvointivaltio) mahdollisuudet puuttua sekä maantieteelliset että ajalliset rajat ylittäviin ongelmiin. Terveyspolitiikan osalta pintaan nousevat myös uudenlaiset eettiset pohdinnat suhteessa yksilöön ja valtioon: miten vastuu terveydestä määrittyy, jos terveysriskin aiheuttajaa ei voida nimetä? Syiden ja seurausten ketju on nykyisten ongelmien kohdalla niin häilyvä, että Ulrich Beckin (1992, 33) ajatusta mukaillen syyllisiä ovat lopulta kaikki ja ei-kukaan. Ympäristölle haitallista toimintaa voidaankin jossain määrin jatkaa ilman, että se vaikuttaa negatiivisesti omaan tai läheisten terveyteen. Näitä ajallisesti ja paikallisesti hajaantuvia syy-seuraussuhteita ei myöskään terveyspolitiikan nykyisillä työkaluilla tavoiteta.

Muutoksen merkkejä on kuitenkin ilmassa. Ilmastomuutoksen terveysvaikutuksia sekä ilmastotoimien ja terveyden edistämisen yhteishyötyjä tutkitaan kiihtyvästi, luonnon monimuotoisuuden vaaliminen ymmärretään entistä paremmin osaksi kansanterveyttä (esim. Aivelo & Lehtimäki 2021) ja esimerkiksi lähiluonnon merkitys kaupunkien suunnittelussa otetaan huomioon (Paloniemi ym. 2017). Lisääntyneen akateemisen ja yhteiskunnallisen kiinnostuksen ohella kansalaisten luontoinnostus heräsi pandemia-aikana, sillä kansallispuistojen kävijämäärät kasvoivat 23 % vuonna 2020 edelliseen vuoteen verrattuna (Metsähallitus 2021). Muutos toimiikin parhaiten kahteen suuntaan.

Ekohyvinvointivaltiossa kansalaisten osallisuus ja kuunteleminen on tärkeää (ks. Sjöblom ym. 2020), ja siten kansalaisyhteiskunnasta tulevan muutospaineen perusteella luonto voidaan ottaa paremmin huomioon poliittisessa päätöksenteossa. Tutkitun tiedon perusteella voidaan puolestaan pohtia, kuinka poliittisia rakenteita muutetaan palvelemaan paremmin ihmisten ja ympäristön terveyttä ja hyvinvointia.

Silläkin uhalla, että sanonta on hieman kulunut: ilmastonmuutos on viheliäinen ongelma. Sitä se on etenkin terveystaloudessa, sillä terveystalouden suhdetta yhtäältä talouskasvuun ja toisaalta luontoon on kartoitettu vasta hyvin alustavasti. Tässä kirjoituksessa ei ole ollut mahdollista käsitellä kaikkia terveystalouden ja ilmastonmuutoksen keskinäisiä haasteita ja hyötyjä, vaan tavoitteena on ollut luoda lyhyt katsaus siitä, mitä ekohyvinvointivaltion terveystaloudessa pitää erityisesti ottaa huomioon. Haasteita riittää, mutta myös mahdollisuuksien mittakaava on planetaarinen. Jatkossa terveyden edistämiseksi kaivattaisiin enemmän pohdintaa ja tutkimusta etenkin siitä, onko vanhan hyvinvointivaltion ja ”hyvän kehän” päälle rakentuva siirtymä riittävä karistamaan talouden ja terveyden keskinäisriippuvuutta. Millainen olisikaan terveyden edistämisen uusi hyvän kehä (ks. Hirvilampi 2020b), jossa sekä ihmiset että planeetta kukoistavat? Entä miten turvataan terveyden ja terveyspalvelujen oikeudenmukaisuus yhteiskunnan ja ilmaston muuttuessa?

Kiitokset

Kirjoittaja haluaa kiittää Jutta Pulkkia, Lauri Kokkista sekä kahta kirjoituksen anonyymia arvioijaa arvokkaista kommentista ja korjaus ehdotuksista.

Lähteet

- Aivelo, T. & Lehtimäki, J. (2021) Luonnon monimuotoisuus edistää kansanterveyttä. *Duodecim* 137 2135–41.
- Bailey, D. (2015) The environmental paradox of the welfare state: The dynamics of sustainability. *New political economy* 20(6) 793–811. <https://doi.org/10.1080/13563467.2015.1079169>
- Bailey, D. (2020) Re-thinking the fiscal and monetary political economy of the green state. *New political economy*, 25(1) 5–17. <https://doi.org/10.1080/13563467.2018.1526267>
- Beck, U. (1992) *Risk society. Towards a new modernity*. Translated by M. Ritter. Sage Publications, London.
- Blihdorn, I. (2016) Sustainability—post-sustainability—unsustainability. Teoksessa Gabrielson, T., Hall, C., Meyer, J. M. & Schlosberg, D. (toim.) *The Oxford handbook of environmental political theory*. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom. <https://doi.org/10.1093/OXFORDHB%2F9780199685271.013.39>
- Blihdorn, I. (2020) The legitimation crisis of democracy: emancipatory politics, the environmental state and the glass ceiling to socio-ecological transformation. *Environmental Politics* 29(1) 38–57. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1681867>
- Buse, C. G., Smith, M. & Silva, D. S. (2019) Attending to scalar ethical issues in emerging approaches to environmental health research and practice. *Monash bioethics review* 37(1) 4–21. <https://doi.org/10.1007/s40592-018-0080-3>
- Carter, N. (2018) *The politics of the environment: Ideas, activism, policy*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom.
- Council of the European Union. (2019) The Economy of Well-being – OECD background paper. Doc. 10414/19 ADD 1. Council of the European Union, Brussels, Belgium. <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10414-2019-ADD-1/en/pdf>>
- Dahlgren, G. & Whitehead, M. (1991) Policies and strategies to promote social equity in health. Background document to WHO-Strategy paper for Europe (No. 2007: 14). Institute for Futures Studies, Stockholm, Sweden.
- Dahlgren, G. & Whitehead, M. (2006) European strategies for tackling social inequities in health: Levelling up Part 2. *World Health Organization: Studies on social and economic determinants of population health*. WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark.
- Duit, A. (2016) The four faces of the environmental state: environmental governance regimes in 28 countries. *Environmental Politics* 25(1) 69–91. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1077619>
- Eckersley, R. (2020a) Greening states and societies: from transitions to great transformations. *Environmental Politics* 1–21. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1810890>
- Eckersley, R. (2020b) The green state in transition: reply to Bailey, Barry and Craig. *New political economy* 25(1)

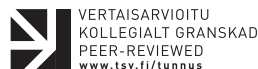

- 46–56. <https://doi.org/10.1080/13563467.2018.1526270>
- Frenk, J. (2014) Health and the economy. *Harvard International Review* 35(4) 62.
- Gough, I. & Meadowcroft, J. (2011) Decarbonizing the welfare state. Teoksessa Dryzek, John S., Norgaard, Richard B. & Schlosberg, David, (toim.) *Oxford Handbook of Climate Change and Society* 490–503. Oxford handbooks in politics & international relations. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom.
- Gough, I. (2016) Welfare states and environmental states: a comparative analysis. *Environmental Politics* 25(1) 24–47. <https://doi.org/10.1080/09644016.2015.1074382>
- Gough, I. (2017) *Heat, greed and human need: Climate change, capitalism and sustainable wellbeing*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Haines, A., & Ebi, K. (2019) The imperative for climate action to protect health. *New England Journal of Medicine* 380(3) 263–273. <https://doi.org/10.1056/NEJMra1807873>
- Hamilton, I., Kennard, H., McGushin, A., Höglund-Isaksson, L., Kiesewetter, G., Lott, M., ... & Watts, N. (2021) The public health implications of the Paris Agreement: a modelling study. *The Lancet Planetary Health* 5(2) e74–e83. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(20\)30249-7](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(20)30249-7)
- Hamlin, C. (2009) The history and development of public health in developed countries. Teoksessa Detels, R., Beaglehole, M., Lansang, M. & Gulliford, M. *Oxford textbook of public health* (1) 20–38. 5. painos. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom.
- Hancock T., Spady D.W. & Soskolne, C.L. (toim.) (2015) *Global change and public health: addressing the ecological determinants of health*. Canadian Public Health Association. <<https://cpha.ca/sites/default/files/assets/policy/edh-brief.pdf>>. 23.4.2021.
- Hancock, T. (2015) Population health promotion 2.0: An eco-social approach to public health in the Anthropocene. *Canadian Journal of Public Health* 106(4) e252–e255. <https://doi.org/10.17269/CJPH.106.5161>
- Hancock, T. (2019) Beyond science and technology: Creating planetary health needs not just 'head stuff', but social engagement and 'heart, gut and spirit' stuff. *Challenges* 10(1) 31. <https://doi.org/10.3390/challe10010031>
- Harjanne, A., Räisänen, H. & Eronen, J. T. (2020) Suomen pandemiapolitiikka näköalana ilmastokriisipolitiikkaan. *Tiede & edistys* 45(4) 348–366.
- Hausknost, D. (2020) The environmental state and the glass ceiling of transformation. *Environmental Politics* 29(1) 17–37. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1680062>
- Hausknost, D. & Hammond, M. (2020) Beyond the environmental state? The political prospects of a sustainability transformation. *Environmental Politics* 29(1) 1–16. <https://doi.org/10.1080/09644016.2020.1686204>
- Hirvilampi, T. & Massa, I. (2009). Ympäristöpolitiikan lähtökohtia. Teoksessa Massa, I. (toim.) *Vihreä teoria: ympäristö yhteiskuntateorioissa*. Gaudeamus Helsinki University Press Oy, Helsinki.
- Hirvilampi, T. & Helne, T. (2014) Changing paradigms: A sketch for sustainable wellbeing and ecosocial policy. *Sustainability* 6(4) 2160–2175. <https://doi.org/10.3390/su6042160>
- Hirvilampi, T. (2020a) The virtuous circle of sustainable welfare as a transformative policy idea. *Sustainability* 12(1) 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Hirvilampi, T. (2020b) Hyvä kehä kestävän hyvinvoinnin vauhdittajana. Kalevi Sorsa-säätiö. <<https://sorsaoundation.fi/hirvilampi-hyva-kehakestavan-hyvinvoinnin-vauhdittajana>>.
- Hirvilampi, T. & Koch, M. (2020) Sustainable welfare without growth. *Sustainability* 12(5) 1824. <https://doi.org/10.3390/su12051824>
- Huhtala, H. & Lahikainen, L. (2021) Ilmastonmuutos ja hyvinvointivaltio: Mistä puhumme, kun puhumme ilmastonmuutoksesta ja hyvinvointivaltiosta. <<https://www.ecowelfare.fi/2021/10/26/ilmastonmuutos-ja-hyvinvointivaltio-mista-puhumme-kun-puhumme-ilmastonmuutoksesta-ja-hyvinvointivaltiosta/>> 2.11.2021
- Julkunen, R. (2017) *Muuttuvat hyvinvointivaltiot: eurooppalaiset hyvinvointivaltiot reformoitavina*. SoPhi 137. Jyväskylän yliopisto.
- Kangasniemi, M., Halminen, O., Hult, M., Kallio, H., Linna, M., & Suominen, S. (2021) Kohdennettu ja ennakoitu hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen: vaikutusten ja kustannusten arviointityökalut. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 2021(54). Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Karvonen, S., Martelin, T., Kestilä, L., & Junna, L. (2019) Tulotason mukaiset terveyserot. Teoksessa Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Koch, M. (2018) Sustainable welfare, degrowth and eco-social policies in Europe. Teoksessa Vanhercke B., Ghailani D. and Sabato S. (toim.) *Social policy in the European Union: state of play* 35–50. European Trade Union Institute (ETUI) and European Social Observatory (OSE) Brussels, Belgium.
- Koch, M. (2020) The state in the transformation to a sustainable postgrowth economy. *Environmental Politics* 29(1) 115–133. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1684738>
- Koch, M. & Fritze, M. (2014) Building the eco-social state: do welfare regimes matter? *Journal of Social Work Practice* 43(4) 679–703. doi:10.1017/s004727941400035x
- Kuukka, K., Lehtonen, A. & Pulkki, J. (2019) Kansantervetytteen ekologinen käänne: Kohti ekososiaalista terveysparadigmaa. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 56(4) 306–317. <https://doi.org/10.23990/sa.83056>
- Matthies, A.-L., & Närhi, K. (2017) It is the Time for Social Work and Social Policy Research on the Ecosocial

- Transition. Teoksessa A.-L. Matthies, & K. Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies: The Contribution of Social Work and Social Policy* 1–13. Routledge. Routledge Advances in Social Work.
- Mayer, M., Manu, S., Siltanen, K., Nurminen, M., Talvitie, J., Haanpää, S., & Smith, C. (2020) *Ilmastonmuutos ja sosiaali- ja terveyssektori*. Helsinki: STOSTE Suomen Sosiaali ja terveys ry. 1, 2020.
- McCaughey, D., & Heffron, R. (2018) Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. *Energy Policy* 119 1–7. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.014>
- McMichael, A. (2018) Population health deficits due to biodiversity loss, climate change, and other environmental degradation. Teoksessa van den Bosch, M. & Bird, W. (toim.) *Oxford Textbook of Nature and Public Health: The role of nature in improving the health of a population* 221–228. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom.
- Metsähallitus. (2021) Kansallispuistoissa ennätysvilkas vuosi – Koronapandemia vahvisti pitkään jatkunutta trendiä retkeilyn suosioon. Luontoon.fi. <<https://www.luontoon.fi/-/kansallispuistoissa-enn%C3%A4tysvilkas-vuosi-koronapandemia-vahvisti-pitk%C3%A4n-jatkunutta-trendi%C3%A4-retkeilyn-suosioon>>. 2.11.2021.
- Muuri, A. (2008) Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää?: Tutkimus suomalaisten mielipiteistä ja kokemuksista sosiaalipalveluista sekä niiden suhteesta legitimitettiin. STAKES Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 178. Gummerus Oy, Jyväskylä.
- Paloniemi, R., Tiiu, M., Viinikka, A., Vikström, S., & Furman, E. (2017) Luonto edistämään terveyttä myös kaupungissa. SYKE Policy Brief. 24.8.2017. Suomen Ympäristökeskus, Helsinki.
- Palosuo, H., Sihto, M., Lahelma, E., Lammi-Taskula, J. & Karvonen, S. (2013) Sosiaaliset määrittäjät WHO: n ja Suomen terveyspolitiikassa. Raportti 14/2013. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Palosuo, H. & Lahelma, E. (2013) Terveyden sosiaaliset määrittäjät. Teoksessa Sihto, M., Palosuo, H., Topo, P., Vuorenkoski, L. & Leppo, K. (toim.) *Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt* 39–55. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Parkes, M. W., Poland, B., Allison, S., Cole, D. C., Culbert, I., Gislason, M. K., ... & Waheed, F. (2020) Preparing for the future of public health: ecological determinants of health and the call for an eco-social approach to public health education. *Canadian Journal of Public Health* 111(1) 60–64. <https://doi.org/10.17269/s41997-019-00263-8>
- Petersen, A. & Lupton, D. (1996) *The new public health: Health and self in the age of risk*. Sage Publications, Inc, London, United Kingdom.
- Pulkki, J., Perkiö, M. & Kokkinen, L. (2019) Kansanterveys ja ekologinen kuorma. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 56(4) 291–305. <https://doi.org/10.23990/sa.83059>
- Raleigh, V. (2019) Trends in life expectancy in EU and other OECD countries: Why are improvements slowing? OECD Health Working Papers, No. 108. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/223159ab-en>
- Raphael, D. (2014) Challenges to promoting health in the modern welfare state: the case of the Nordic nations. *Scandinavian journal of public health* 42(1) 7–17. <https://doi.org/10.1177/1403494813506522>
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F. S., Lambin, E. F., ... & Foley, J. A. (2009) A safe operating space for humanity. *Nature* 461(7263) 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>
- Rossa-Roccor, V., Giang, A., & Kershaw, P. (2021) Framing climate change as a human health issue: enough to tip the scale in climate policy?. *The Lancet Planetary Health* 5(8) e553–e559. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00113-3](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00113-3)
- Shankardass, K., Muntaner, C., Kokkinen, L., Shahidi, F. V., Freiler, A., Oneka, G., ... & O'Campo, P. (2018) The implementation of Health in All Policies initiatives: a systems framework for government action. *Health research policy and systems* 16(1) 1–10. <https://doi.org/10.1186/s12961-018-0295-z>
- Sharifi, A., Pathak, M., Joshi, C., & He, B. J. (2021) A Systematic Review of the health co-benefits of urban climate change adaptation. *Sustainable Cities and Society* 103190. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.103190>
- Sihto, M. (2013) Terveyspolitiikka, kansanterveys ja terveyden edistäminen – käsitteitä ja kehityskulkuja. Teoksessa: Sihto, M., Palosuo, H., Topo, P., Vuorenkoski, L. & Leppo, K. (toim.) *Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt* 14–38. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Sihto, M. & Palosuo, H. (2013) Terveysrotat terveyspoliittisena kysymyksenä. Teoksessa Sihto, M., Palosuo, H., Topo, P., Vuorenkoski, L. & Leppo, K. (toim.) *Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt* 223–240. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Sjöblom, J., Wallin, A. & Rikala, S. (2020) Kohti sosiaalisesti kestävää kaupunkia. Alusta!-blogi, Tampereen yliopisto. <<https://www.tuni.fi/alustalehti/2020/06/29/kohti-sosiaalisesti-kestavaa-kaupunkia/>>. 2.11.2021.
- STM (Sosiaali- ja terveysministeriö) (2001) Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015–kansanterveysohjelmasta. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201309236235>>.
- STM (Sosiaali- ja terveysministeriö) (2021) Ilmastonmuutos sosiaali- ja terveyssektorilla – Sosiaali- ja terveysministeriön ilmastomuutokseen sopeutumisen suunnitelma (2021–2031). Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-5410-6>>.
- Stahl, T. (2018) Health in All Policies: From rhetoric to implementation and evaluation—the Finnish experience. *Scandinavian journal of public health* 46(20_suppl) 38–46. <https://doi.org/10.1177/1403494817743895>

- Tong, S., Confalonieri, U., Ebi, K., & Olsen, J. (2016) Managing and mitigating the health risks of climate change: calling for evidence-informed policy and action. *Environmental Health Perspectives* 124(10) A176–A179. <https://doi.org/10.1289/EHP555>
- Vaden, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J. T. & Järvensivu, P. (2019) Onnistunut irtikytkentä Suomessa? *Alue ja ympäristö* 48(1) 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>
- Watts, N., Adger, W. N., Agnolucci, P., Blackstock, J., Byass, P., Cai, W., ... & Costello, A. (2015) Health and climate change: policy responses to protect public health. *The Lancet* 386(10006) 1861–1914. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)60854-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)60854-6)
- Vesa, J., Gronow, A., & Ylä-Anttila, T. (2020) The quiet opposition: How the pro-economy lobby influences climate policy. *Global Environmental Change* 63 102117. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2020.102117>
- WHO (World Health Organization) (1986) Ottawa Charter for Health Promotion. Ottawa, Canada.
- WHO (World Health Organization) (2020) WHO global strategy on health, environment and climate change. The transformation needed to improve lives and well-being sustainably through healthy environments. World Health Organization, Geneva, Switzerland. <<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331959/9789240000377-eng.pdf?ua=1>>. 18.5.2021.
- Williams, L. (2017) Empowerment and the ecological determinants of health: three critical capacities for practitioners. *Health promotion international* 32(4) 711–722. <https://doi.org/10.1093/heapro/daw011>
- Workman, A., Blashki, G., Bowen, K. J., Karoly, D. J., & Wiseman, J. (2019) Health co-benefits and the development of climate change mitigation policies in the European Union. *Climate Policy* 19(5) 585–597. <https://doi.org/10.1080/14693062.2018.1544541>

Katsauksia

Jari Lyytimäki^a & Panu Pihkala^b

Pitääkö vaieta, saako syyllistä? Tutkijan asemoituminen kestävyysviestinnässä

Johdanto: tieteellisen vaiteliaisuuden pulma

Miten tutkijan pitäisi puhua kestävyysmurroksesta? Millainen viestintä ja vuoro-vaikutus tutkimuksen ja muun yhteiskunnan välillä edistäisi parhaiten siirtymää ekohyvinvointivaltioon? Tässä katsauksessa tarkastelemme näitä kysymyksiä erityisesti ilmastoviestinnän näkökulmasta. Ilmastonmuutos on paljon yhteiskunnallista huomiota saanut ja moniin muihin kestävyyshaasteisiin kiinteästi liittyvä ongelma. Sitä on tutkittu suhteellisen paljon myös viestinnän eri näkökulmista sekä kotimaassa että kansainvälisesti (esim. Boykoff 2011; Lyytimäki ym. 2020). Ekohyvinvointivaltiolla tarkoitamme pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideaalia toteuttavaa yhteiskuntaa, joka kykenee toimimaan ekosysteemien toimivuuden ja luonnonvarojen riittävyuden asettamissa rajoissa (Hirvilampi 2020). Keskeisenä haasteena pidämme sitä, miten tällaiseen yhteiskuntaan siirtyminen – eli kestävyysmurros – pystytään toteuttamaan riittävän nopeasti, laajasti ja oikeudenmukaisesti tukien samalla ihmisten omaa toimijuutta. Ilmastonmuutoksen hallinta on keskeinen osa tätä murrosta.

Maailman tunnetuimpiin ilmastotutkijoihin kuuluva yhdysvaltalainen James Hansen pohti jo yli vuosikymmen sitten tieteellisen vaiteliaisuuden ja pidättyväisyyden (*reticence*) ongelmaa tutkimusjulkaisuissaan (Hansen 2007) ja suuremmalle yleisölle suunnatussa omaelämäkerrallisessa tietokirjassaan (Hansen 2009). Hän puolusti voimakkaasti kantaa, jonka mukaan ilmastotutkijoiden vaiteliaisuus on vaarallista. Vaiteliaisuus tarkoittaa tässä tutkijoiden haluttomuutta tuoda näkyvästi julki tuloksia, jotka sisältävät merkittäviä epävarmuuksia mutta jotka osoittavat nykykehityksen todennäköisesti johtavan hyvinvointimme ja luonnonjärjestelmien romahtamiseen. Vaiteliaisuus tarkoittaa myös tutkijoiden haluttomuutta vaatia pontevasti yhteiskunnallisia toimia, joita tutkimustiedon perusteella tarvittaisiin ongelmien ehkäisemiseksi, hallitsemiseksi ja muutoksiin sopeutumiseksi. Tällaista tieteellistä vaiteliaisuutta voidaan pitää tiedeviestinnän systeemisena epäonnistumisena (Bryse ym. 2013) ja osoituksena tutkijoiden välinpitämättömyydestä

^a Suomen ympäristökeskus, jari.lyytimaki@syke.fi

^b Teologinen tiedekunta & Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto

tai jopa moraalisesti moitittavasta toiminnasta, joka aktiivisesti pitää yllä tietämättömyyttä hyvinvointiamme uhkaavista perustavanlaatuisista riskeistä ja vaaroista (Lyytimäki & Assmuth 2017). Silloinkin kun tutkijat ovat syvästi huolissaan, he voivat pitää aktiivista tiedeyhteisön ulkopuolelle viestimistä jonkun muun tehtävänä.

Hansen, lukuisten muiden ilmastotutkijoiden lailla (esim. Mann 2012), piti tieteellistä vaiteliaisuutta vaarallisenä jo ajankohtana, jolloin ilmastotutkimuksen tuloksiin sisältyi nykyistä enemmän epävarmuutta. Viime vuosikymmenen aikana monet kestävyystieteiden edustajat ovat julkisilla kannanotoillaan astuneet näiden ilmastotutkijoiden rinnalle aktiivisten varoittelijoiden riveihin. Kuvaava esimerkki on University of Californian alkuvuonna 2021 julkaisema tiedote (Wolpert 2021). Sen mukaan ihmiskunta kohtaa kammottavan lähitulevaisuuden, ellei määrätietoisia toimia ympäristö- ja luonnonvarakriisien hallitsemiseksi aloiteta heti: terveytemme rappeutuu, ilmasto järkkyy, uusia pandemioita syntyy ja kymmenet miljoonat joutuvat ympäristöpokolaisiksi. Tiedote perustui tammikuussa 2021 julkaistuu aiempien tutkimusten yhteenvetoon (Bradshaw ym. 2021). Tutkijoiden varoitus tulevaisuuden kammottavuudesta uutisoitiin maailmanlaajuisesti, mutta yhteenedon vaatimus siitä, että tutkijoilla on velvollisuus tuoda siloittelematta synkätkin tulevaisuuskuvat julkiseen keskusteluun jäi vähälle huomiolle. Suomessa varoituksesta kertoi esimerkiksi Helsingin Sanomat, joka korosti erityisesti ilmastotoimien riittämättömyyttä (Huhtamäki 2021).

Tieteilijöiden osallistumisesta yhteiskunnalliseen keskusteluun on erilaisia näkemyksiä, myös ilmasto- ja kestävyystutkimusta tekevien tutkijoiden parissa. Perustutkimusta tekevät korostavat usein tieteen irrallisuutta mahdollisista tiedon sovellustavoista. Tämän näkemyksen mukaan se, miten tiedolla yhteiskuntaa ohjataan, on lähinnä poliitikkojen huolenaihe. Tieteellistä vaiteliaisuutta ja pidättäytyvää viisyyttä voidaan tästä näkökulmasta pitää tutkimuseettisenä hyveenä, joka auttaa takaamaan tutkimuksen riippumattomuuden. Lisäksi sitä voidaan perustella yhteiskuntapoliittisesti järkevänä toimintastrategiana: pelätään, että julkisuudessa tietyn asian puolesta ärhäkästi puhuva tutkija voidaan helposti leimata epäuskottavaksi tai politisoituneeksi.

Liian ärhäkkä esiintyminen voikin synnyttää torjuntaa ja ärtymystä, jotka syventävät poteroita eri mieltä olevien osapuolten välillä ja vaikeuttavat järkevää keskustelua. Varovaisuus viestinnässä saattaa olla perusteltua myös siksi, että uutisoinnin ja sosiaalisen median keskustelujen dynamiikka voi monin tavoin johtaa viestien vääristymiseen ja ei-aiottuihin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin (Lyytimäki ym. 2014; Marshall 2015). Viestinnän riskejä punnittaessa tulee kuitenkin muistaa, että oletus viestien vääristymättömästä kulkemisesta lähettäjältä vastaanottajalle on ylitoiveikas ja epärealistinen. Viimeaikainen koronapandemiaan liittyvä riskiviestintä on osaltaan muistuttanut, että niin sanotun lääkeruiskumallin oletukset tutkimustiedon suoraviivaisesta yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta toteutuvat käytännön viestinnässä vain harvoin. Tämä ei kuitenkaan ole pätevä peruste viestinnästä pidättäytymiseen. Viestinnän epäonnistumisen riskejä voidaan vähentää hyvällä suunnittelulla, ja viestinnän ennakoimattomien haittojen lisäksi myös ennakoimattomat myönteiset vaikutukset ovat aina mahdollisia.

Syyllyttäminen ja syyllytyminen ilmastokriisissä

Yksi viime vuosina eniten kotimaan julkisuudessa ollut julkisen ilmastokeskustelun epäkohtien kritisoija on Petteri Taalas. Hän on aiemmin toiminut Ilmatieteen laitoksen pääjohtajana ja sittemmin Maailman ilmatieteen järjestön (WMO) pääsihteerinä. Tammikuussa 2021 julkaistussa omaelämäkerrallisessa tietokirjassaan *Ilmastonmuutos ilmastotutkijan silmin* (Taalas 2021) sekä lukuisissa mediaesiintymisissään (esim. Frilander 2021; Mäki-Petäjä 2021) hän on luonut mielikuvaa liian kiihkeänä käyvästä keskustelusta, jossa tutkimustietoa väärinkäytetään sekoittamalla suuria ja pieniä ilmastomuutoksen ratkaisukeinoja, luomalla perusteettoman ankeita tulevaisuuskuvia ja syyllyttämällä

arkielämäänsä eläviä ihmisiä. Toisin kuin ilmastonmuutosta poikkeuksellisenä hätätilana painottavat tahot, Taalas pyrkii kehystämään ilmastonmuutoksen normaalipolitiikan keinoin ratkaistavissa olevaksi ongelmaksi, josta ei ole syytä liikaa huolestua. Ihmistoiminnan aiheuttaman ilmastonmuutoksen olemassaoloa tai ilmaston lämpenemisen ongelmallisuutta Taalas ei kyseenalaista.

Taalas nostaa esiin sinänsä oleellisia kysymyksiä: Onko ilmatoriskejä liioiteltu? Kiinnittyykö ilmastokeskustelussa huomio tärkeimpiin asioihin? Tarvitaanko hyvinvoinnin romahduttavia kohtuuttomia uhrauksia vai riittävätkö pienet ilmatoratkaisut, jotka itse asiassa parantavat elämänlaatua? Taalaksen mukaan ”*se muutos, mitä tarvitaan, voidaan tehdä melko pienin muutoksin arkielämämme kannalta*” (Frilander 2021). Tämä väite on jyrkästi ristiriidassa ongelmien suurta mittaluokkaa ja ratkaisujen kiireellisyyttä painottavien ilmasto- ja kestävyystieteilijöiden näkemysten kanssa. Myös Taalas itse myöntää – vähintäänkin epäsuorasti – suuren mittaluokan muutosten tarpeen painottaessaan fossiilista polttoaineista eroon pääsyä ilmastonmuutoksen hallinnan oleellisimmaksi kysymykseksi. Käytännössä tämä merkitsee energia- ja liikennejärjestelmien uudelleenorganisointia sekä merkittäviä muutoksia teollisuuteen ja kulutukseen, joten kyse on ilmiselvästi isoista muutoksista. Pienten arkielämän valintojen lisäksi tarvitaan siis suuria, koko yhteiskunnan läpäiseviä muutoksia ihmisten arkeen, rakennettuun ympäristöön ja infrastruktuureihin, tekniikkaan ja yhteiskunnan ja yksilöiden toimintamalleihin (Vaden ym. 2019; Kestävyyspaneeli 2020).

Tarvittavien muutosten suuruutta kiistanalaisemmat kysymykset liittyvätkin muutos- tarpeita ja niiden moraalista oikeutusta koskevaan keskusteluun (Kyllönen 2021). Paisutellaanko riskejä ja syyllistetäänkö ihmisiä tosiaankin julkisessa keskustelussa tarpeettomasti? Taalaksen mielestä näin on, mutta hän ei esitä näkemykselleen vakuuttavia perusteluja, vaan tukeutuu yksittäisiin ja ilmeisen mielivaltaisesti valittuihin esimerkkeihin harhaan osuvasta ilmastouutisoinnista. Pelkästään Helsingin Sanomissa on ilmestynyt 2000-luvulla yli 10 000 ilmastokysymyksiä käsittelevää juttua (Lyytimäki ym. 2020), joten yksittäinen uutisjuttu vaikkapa eri juustolaatujen ilmastovaikutuksista ei oikeuta päättelemään, että ilmastouutisoinnissa yleisesti keskityttäisiin epäoleellisiin kysymyksiin.

Hataralla pohjalla ovat myös väitteet ihmisiä tarpeettomasti syyllistävästä uutisoinnista, sillä kyse on pikemminkin ilmastouutisoinnin mahdollisesti aiheuttamasta syyllisyyden kokemuksesta kuin suoranaisesta syyllistämisestä. Esimerkiksi uutista, joka toteaa lihapainotteisen ruokavalion ilmastohaitat huomattavasti kasvisperustaista ruokavaliota suuremmiksi, ei ole mielekäästä pitää syyllistämisenä, vaikka uutisointi voi johtaa siihen, että lihansyöjä joutuu kyseenalaistamaan omaa käyttäytymistään. Ilmastouutisointi onkin kuvaava esimerkki siitä, että ympäristökysymykset herättävät lähtökohtaisesti paljon syyllisyyden, vastuun ja jopa häpeän tunteita. Tällöin ihmiset syyllistyvät herkästi, vaikka viestinnässä ei olisi tarkoituksellisesti syyllistäviä sävyjä (Jensen 2019).

Syyllistäväksi koettu ilmastouutisoinnin sävy ei myöskään yleensä johdu uutisoinnin mahdollisista virheistä tai ilmastotutkimuksen tulosten väärintulkinnosta. Yksittäisiä epäonnistumisia ja virheitä on mahdollista löytää mistä tahansa laajasti uutisoidusta aiheesta, mutta olemassa olevan näytön perusteella Taalaksen luomalle mielikuvalle harhaanjohtavasta ilmastouutisoinnista ei ole pitäviä perusteita. Kaiken kaikkiaan kotimaisen ilmastokeskustelun paikkansapitävyydestä tutkimustietoon nähden on melko vähän mediatutkimusta. Julkisen sanan neuvoston määrittelemiin journalistin ohjeisiin sitoutuneissa medioissa ilmastouutisointi on kuitenkin pääsääntöisesti ollut varsin laadukasta ja vastannut hyvin esimerkiksi kansainvälisen ilmastonmuutospaneeli IPCC:n näkemyksiä. Niin sanottujen ilmastoskeptikoiden tai -denialistien näkyvyys sanomalehti-uutisoinnissa on ollut Suomessa varsin vähäistä (Lyytimäki 2020). Sosiaalisen median sovellukset ja verkkolehtien kommenttipalstat ovat asia erikseen, sillä niillä pienikin toisinajattelijoiden joukko voi saada paljon näkyvyyttä.

Taalaksen näkemyksille löytyy kuitenkin yhteiskunnallista kaikupintaa. Vuoden 2020 Ilmassa ristivetoa-kyselyssä 61 % vastanneista piti ”*julkista keskustelua tavallista ihmistä syyllistävänä*” (Lehtonen ym. 2020, 69–70). Helsingin Sanomien elo-syyskuussa 2019 tekemän kyselyn mukaan 45 % suomalaisista oli sitä mieltä, että monia ilmastomuutoksen vaikutuksia liioitellaan julkisuudessa (Hiilamo 2019). Vaikuttaakin siltä, että vaikka tutkijoiden tuloksia ilmastomuutoksen uhasta uutisoidaan asianmukaisesti, merkittävä osa kansalaisista ei halua niitä uskoa. Tällöin riskejä todenmukaisesti esittelevä uutisointi voidaan herkästi kokea syyllistävänä, varsinkin jos uutisoinnissa tuodaan esiin ihmisten käyttäytymiseen ja kulutukseen liittyviä muutostarpeita. Ihmisten on helpompi ja mukavampi uskoa viestejä, joiden mukaan ilmastomuutoksen torjunta tai muutoksiin sopeutuminen ei vaadi merkittäviä lisätoimia eikä totutuista rutineista, ajatusmalleista ja jopa elinkeinoista luopumista. Esimerkiksi energiaturpeen nostosta eläntönsä saaneiden on vaikea hyväksyä sitä, että laillinen elinkeino ja siihen liittyvä elämäntapa muuttuu ilmastopolitiikan takia mahdottomaksi. Taalaksen kaltaisen näkyvän asiantuntijan kannanotto muutostarpeiden liioittelusta ja ihmisten syyllistämistä antaa väkevän vipuvarren tahoille, jotka vastustavat ja viivyttävät ilmastopolitiikan tehostamista omia välittömiä taloudellisia etuja suojatakseen. On kuitenkin tärkeä pitää mielessä, että median keskeinen tehtävä demokratiassa on toimia areenana ilmastoratkaisuja koskevien erimielisyyksien käsittelylle, ei niinkään yksimielisyyden luominen (Kumpu 2014).

Yksilön syyllistymisestä yhteisön innostumiseen

Ilmastoviestintää – tai laajemmin kestävyysviestintää – tekevä tutkijalle kysymys ihmisten syyllistämistä ja syyllistymisestä on oleellinen. Kyse on herkästä tasapainoilusta. Viestintä ei saisi olla liian varovaista, laimeaa ja lauhkeaa, jolloin ongelmien todellinen mittakaava ja uhat hyvinvoinnillemme eivät tule totuudenmukaisesti näkyviin ja aidosti kohdatuiksi. Sopiva ja järkevä ”pelkääminen” auttaa reagoimaan uhkiiin (McQueen 2021). Toisaalta viestinnässä ei saa luoda perusteettomia uhkia, liioitella riskejä tai pelotella ihmisiä kohtuuttomasti. Erityisen huolellista ja harkittua viestintää pitää olla silloin, kun kohteena ovat lapset ja nuoret (Pihkala ym. 2020). Vasta vuosikymmenien kuluessa täydellä voimallaan ilmenevät ilmastomuutoksen ja sen hillintätoimien vaikutukset koskettavat väijäämättä enemmän nykyisiä lapsia kuin aikuisia. Lasten elämäkokemus ja medialukutaito eivät välttämättä anna riittäviä eväitä ahdistavia elementtejä sisältävän uutisoinnin käsittelyyn. Lapset saattavat myös omaksua ylenpalttisesti omakohtaista syyllisyyttä, jos syyllisyyksykysymyksiä ei käsitellä avoimesti ja rakentavasti. Lisähaasteena on, että erityisesti lapset ja nuoret käyttävät runsaasti sähköisiä medioita ja sosiaalisen median sovelluksia, joissa viestintä on usein tiivistettyä, kärjistävää ja polarisoivaa.

Aikuisille kohdistettu yksilön käyttäytymisen epäkohtia perustellusti osoittava ärhäkkäkin viestintä on suositeltavaa varsinkin silloin, kun yksilöllä on mahdollisuus omilla päätöksillään muuttaa toimintaansa kestävämmäksi. Esimerkiksi lyhyiden matkojen kulkeminen fossiilipolttoainetta käyttävällä henkilöautolla pelkän mukavuudenhalun takia tai rutiininomainen runsas liharuuan syöminen ovat sekä yksilön fyysisen terveyden että ympäristön kannalta kyseenalaista käyttäytymistä, josta on syytä puhua haittoja kaunistelematta ja huonoa käytöstä puolustelematta. Tällöinkään ei ole perusteltua osoittaa ihmisen syyllisyyttä tavoilla, jotka ovat epäempaattisia, loukkaavia tai pilkkaavia.

Vaikka yksittäisiä ihmisiä tarkoituksellisesti syyllistävästä ilmasto-, terveys-, tai kestävyysviestinnästä pidättäydyttäisiin, ihmisten syyllisyyden tunteita ei ole syytä kavahtaa. Tilapäinen syyllisyyden kokemus ei ole lähtökohtaisesti ongelmallista. Syyllisyys on tunne, joka parhaimmillaan ohjaa ihmistä muuttamaan käyttäytymistään niin, että tunteen aiheuttava tilanne korjaantuu (Aaltola 2020). Toisaalta syyllisyyden tunteesta voidaan pyrkiä eroon myös kieltäytymällä kokonaan uskomasta kriittisiä viestejä, vähättelemällä tai asettamalla ne naurunalaisiksi tai suuntaamalla huomio

kokonaan muihin asioihin. Muutosvaatimuksiin voidaan vastata myös moraalisella etäännyttämisellä. Tällä tarkoitetaan sosiaalisia ja psykologisia tulkintatapoja, joiden avulla kritisoitu toiminta saadaan näyttätymään hyväksytyjen moraalisten vakaumusten ja periaatteiden mukaisena. Tällöin kyse ei ole niinkään muutosvaatimusten torjunnasta, vaan tulkinnoista, joiden mukaan moraaliset vaatimukset koskevat itseä vain vähän tai eivät lainkaan (Heald 2017; Peeters ym. 2019). Kestävyysviestinnän tärkeä tehtävä on estää tämä, eli – Ilmo Massan (2006) termein – puhkaista syylistymiskilpi, jonka avulla ihmiset pyrkivät välttämään kohtaamasta ikävää todellisuutta.

Kestävyyteen ja ympäristökysymyksiin liittyvä syyllisyys on monimutkainen asia ja ilmiö, jolla on erilaisia ilmenemismuotoja (Jensen 2019). Yksilöt elävät laajojen yhteiskunnallisten rakenteiden keskellä. Heillä on aitoja valinnanmahdollisuuksia ja vaikuttamismahdollisuuksia, mutta rakenteelliset ympäristöongelmat vaativat systeemitason muutoksia. Ympäristösyysyyttä on helppo kokea joko liikaa tai liian vähän. Jos ihmiselle ei tarjoudu riittäviä mahdollisuuksia ja motivaatiota käsitellä ympäristösyysyyttä rakentavasti, se voi johtaa paitsi syylistymiskilpeen, myös ympäristöahdistukseen (Pihkala 2017; Pihkala 2020a). Tämän takia on oleellista, että yksilöllä on mahdollisuus käsitellä tunteitaan sekä tunnetyön että ympäristötoiminnan kautta. Yksilö voi toimia esimerkiksi ostosvalinnoillaan, kansalaisvaikuttamisella tai äänestämällä niin, että syyllisyys helpottuu ja sitä aiheuttavat ongelmat lievittyvät. Ilmastomuutokseen ja ympäristökysymyksiin liittyvän ahdistuksen kokemukset kumpuavat usein siitä, että yksilö kokee toimintamahdollisuutensa mitättöminä. Riittämättömyyden tunteet voivat synnyttää jatkuvaa syyllisyyttä ja lamauttavaa häpeää. Tunnettyötä ja vertaistukea on tarjolla esimerkiksi sosiaali- ja terveystieteiden rahoittaman Ympäristöahdistuksen mieli -hankkeen kautta (www.ymparistoahdistus.fi).

Kaikessa ympäristöviestinnässä oleellisinta on tuoda esiin yksilön toimintamahdollisuudet suhteessa yhteisöihin ja toimintaympäristön asettamiin rajoituksiin ja mahdollisuuksiin. Tällöin ongelmien tunnistamisesta seuraavan yksilön syylistymisen on mahdollista muuttua yhteisölliseksi innostumiseksi ratkaisuihin. Vastuun ja ajoittaisen syyllisyyden tai häpeän tunteet ovat yhä mukana, mutta ne tasapainottuvat pystyvyyden ja jopa terveen ylpeyden tunteilla (Pihkala 2019, 290–293; Aaltola 2020). Yliyksilöllisyys voi muuttua osallisuusvastuuksi, jossa ihminen vaikuttaa kollektiivien osana (Hormio 2020). Tutkijoiden osallistuminen ilmastotietoisuutta kohentavien Wikipedia-sivujen työstöön on yksi konkreettinen esimerkki yhteisöllisistä vastuun kannon tavoista, joita kehittyneet tieto- ja viestintätekniikka mahdollistaa.

Väitämme, että mitä armottomampia ovat kestävyystieteen sanelemat muutosvaatimukset, sitä empaattisempaa viestintää tarvitsemme. Tiivistetysti empaattisuus tarkoittaa kykyä asettua toisten ihmisten asemaan (Aaltola & Keto 2017). Se on tärkeä taito, kun tehtävänä on kertoa ihmiselle että kulttuuri, johon hän on kasvanut ja jonka varaan hän on elämänsä rakentanut, onkin kestävämmällä pohjalla. Se on välttämätön taito, kun ihmisiä innostetaan toimintaan uudessa ja osin oudossa ympäristössä (Brown ym. 2019). Empatian perusta on välittämisessä ja on tärkeää huomata, että lopulta myös terve syyllisyys perustuu myötätuntoiseen välittämiseen. Koska välitämme jostain asiasta, koemme syyllisyyttä silloin kun emme toimi niin hyvin kuin haluaisimme. Tämä ohjaa meitä kohti parempaa käyttäytymistä.

Yksittäisen tutkijan kannalta vaatimus empaattisesta viestinnästä koskee ennen muuta yhteiskunnallista vuorovaikuttamista, jossa tutkimusten tuloksista viestitään päätöksentekijöille ja muille yleisöille. Lisäksi empaattinen viestintä tarjoaa tutkijalle itselleen mahdollisuuden käsitellä ahdistavaa aihepiiriä henkilökohtaista hyvinvointia ylläpitävällä tavalla sekä tutkimusyhteisön sisällä että yksityiselämässä. Kestävyysviestinnässä viestijät ja vastaanottajat ovat kaikki samaan aikaan sekä ekososiaalisen kriisin uhreja että siihen osaltaan vaikuttavia henkilöitä: myös itsemyötätuntoa tarvitaan (Pihkala 2020b). Ymmärrys yhteisestä ihmisyydestä yhteisellä planeetalla voi myötävaikuttaa entistä empaattisemman viestinnän kehittämisessä, sillä juuri kukaan ei pysty elämään nykyisessä suomalaisessa yhteiskunnassa ekologisesti täysin kestäväällä tavalla.

Vastuun ja syiden säilyttämisessä eri toimijoille on oltava jämäkkä ja oikeudenmukainen, huomioiden erot sekä toimintamahdollisuuksissa että toiminnan haitallisuudessa. Tiedostettu ymmärrys samassa veneessä olemisesta voi lisätä mahdollisuuksia löytää yhdessä keinoja muokata yhteiskunnan rakenteita kestävämmiksi.

Kiitokset

Katsauksen kirjoittamisen mahdollisti Suomen Akatemian yhteydessä toimivan Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama hanke Kohti eko-hyvinvointivaltiota: Yhteiskunnallisen vaikuttavuuden orkestrointi (ORSI, 327768) sekä Suomen Kulttuurirahaston apuraha. Kiitokset kahdelle katsauksen vertaisarvioijalle rakentavista parannusehdotuksista.

Lähteet

- Aaltola, E. (2021) Defensive over Climate Change? Climate Shame as a Method of Moral Cultivation. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 34(1) 6. <https://doi.org/10.1007/s10806-021-09844-5>
- Aaltola, E. (2020) *Häpeä ja rakkaus: Ihmiseläinluonto*. Helsinki, Into
- Aaltola, E. & Keto, S. (2017). *Empatia. Myönteisen tieteiden tiede*. Helsinki, Into
- Boykoff, M.T. (2011) *Who speaks for the climate? Making sense of media reporting on climate change*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bradshaw, C.J.A., Ehrlich, P.R., Beattie, A., Ceballos, G., Crist, E., Diamond, J., Dirzo, R., Ehrlich, A.H., Harte, J., Harte, M.E., Pyke, G., Raven, P.H., Ripple, W.J., Saltré, F., Turnbull, C., Wackernagel, M. & Blumstein, D.T. (2021) Underestimating the Challenges of Avoiding a Ghastly Future. *Frontiers in Conservation Science* 1 615419. <https://doi.org/10.3389/fcosc.2020.615419>
- Brown, K., Adger, N., Devine-Wright, P., Anderies, J.M., Barr, S., Bousquet, F., Butler, C., Evans, L., Marshall, N. & Quinn, T. (2019) Empathy, place and identity interactions for sustainability. *Global Environmental Change* 56 11–17. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.03.003>
- Bryse, K., Oreskes, N., O'Reilly, J. & Oppenheimer, M. (2013) Climate change prediction: Erring on the side of least drama? *Global Environmental Change* 23(1) 327–337. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2012.10.008>
- Frilander, J. (2021) WMO:n pääsihteerin Petteri Taalas rauhoittelee ihmisten ilmastotuskaa: "Vain pieniä muutoksia arkielämäämme". Yle 12.1.2021. <<https://yle.fi/uutiset/3-11731833>>. 14.4.2021.
- Hansen, J.E. (2007) Scientific reticence and sea level rise. *Environmental Research Letters* 2(2) 024002. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/2/2/024002>
- Hansen J. (2009) *Storms of My Grandchildren*. Bloomsbury Press, New York.
- Heald, S. (2017) Climate Silence, Moral Disengagement, and Self-Efficacy: How Albert Bandura's Theories Inform Our Climate-Change Predicament. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development* 59(6) 4–15.
- Hiiilamo, A.-E. (2019) HS kysely: lähes puolet suomalaisista epäilee ilmastomuutosta. *Helsingin Sanomat* 25.9.2019. <<https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006249808.html>>. 14.4.2021.
- Hirvilampi, T. (2020). The Virtuous Circle of Sustainable Welfare as a Transformative Policy Idea. *Sustainability* 12(1) 391. <https://doi.org/10.3390/su12010391>
- Hormio, S. (2020) Yksilön vastuu yhteisöjen jäsenenä. Teoksessa Kyllönen, S. & Oksanen, M. (toim.) *Ilmastomuutos ja filosofia* 104–125. Gaudeamus, Helsinki.
- Huhtamäki, H. (2021) Tutkijat varoittavat ihmiskuntaa ”kammottavasta” tulevaisuudesta: ympäristökatastrofit aiheuttavat paljon suuremman uhan kuin tähän asti on uskottu. *Helsingin Sanomat* 13.1.2021. <<https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000007738078.html>>. 14.4.2021.
- Jensen, T. (2019) *Ecologies of Guilt in Environmental Rhetorics*. Palgrave Macmillan, London.
- Kestävyyspaneeeli (2020) *Kuusi polkua kestävyysjärjestelmien edistämiseksi Suomessa*. Kestävyyspaneeeli, Helsinki. <https://www.kestavyyspaneeeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polkua-kestavyyteen_julkaisu2020.pdf>.
- Kumpu, V. (2014). Kaikki yhdessä yhteisen ilmaston puolesta? *Media & viestintä* 37(4) 40–59.
- Kyllönen, S. (2021). Vastaus Petteri Taalakselle: aktivistin näkökulman eettinen perustelu. *Ilmastoetikko-blogi* 21.1.2021. <<https://blogs.helsinki.fi/ilmastoetikko/2021/01/21/vastaus-petteri-taalakselle-aktivistin-nakokulman-eettinen-perustelu/>>. 15.10.2021.
- Lehtonen, T., Niemi, M.K., Perälä, A., Pitkänen, V. & Westinen, J. (2020) *Ilmassa ristivetoa: löytyykö yhteinen suunta*. e2 Tutkimus & Vaasan yliopisto. <https://www.univaasa.fi/sites/default/files/2020-11/Ilmassa_ristivetoa%20loppuraportti_30_11_2020.pdf>.

- Lyytimäki, J. (2020) Environmental Journalism in the Nordic Countries. Teoksessa Sachsman, David B. & Valenti, JoAnn M. (toim.) *Routledge Handbook of Environmental Journalism* 221–233. Routledge, London.
- Lyytimäki, J. & Assmuth, T. (2017) Absent information in integrative environmental and health risk communication. Teoksessa Parrott Roxanne (toim.) *Encyclopedia of health and risk message design and processing*. Oxford University Press, New York. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.534>
- Lyytimäki, J., Gudmundsson, H. & Sørensen, C.H. (2014) Russian dolls and Chinese whispers: Two perspectives on the unintended effects of sustainability indicator communication. *Sustainable Development* 22(2) 84–94. <https://doi.org/10.1002/sd.530>
- Lyytimäki, J., Kangas, H-L., Mervaala, E. & Vikström, S. (2020) Muted by a crisis? COVID-19 and the long-term evolution of climate change newspaper coverage. *Sustainability* 12(20) 8575. <https://doi.org/10.3390/su12208575>
- Mann, M.E. (2012) *The Hockey Stick and the Climate Wars: Dispatches from the Front Lines*. Columbia University Press, New York.
- Marshall, G. (2015) *Don't even think about it: Why our brains are wired to ignore climate change*. Bloomsbury, New York.
- Massa, I. (2006) Perheen elämäntavan muutos ja arjen ympäristöpolitiikka. Teoksessa Massa, I. & Ahonen S. (toim.) *Arkielämän ympäristöpolitiikka* 104–121. Gaudeamus. Helsinki.
- McQueen, A. (2021) The Wages of Fear? Toward Fearing Well about Climate Change. Teoksessa Budolfson, M., Macpherson, T. & Plunkett D. (toim.) *Philosophy and Climate Change* 152–177. Oxford University Press, London.
- Mäki-Petäjä, P. (2021) Uutuuskirja tiivistää: Ilmastonmuutoksessa on kyse energiasta, henkilöiden syyllistäminen ei toimi: "Suuret ja pienet asiat menneet sekaisin. MTV3. 12.1.2021. <<https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/uutuuskirja-tiivistaa-ilmastonmuutoksessa-on-kyse-energiasta-henkiloiden-syyllistaminen-ei-toimi-suuret-ja-pienet-asiat-menneet-sekaisin/8032620#gs.qyxbpp>>. 14.4.2021.
- Peeters, W., Diependaele, L. & Sterckx, S. (2019) Moral Disengagement and the Motivational Gap in Climate Change. *Ethical Theory and Moral Practice* 22(2) 425–447. <https://doi.org/10.1007/s10677-019-09995-5>
- Pihkala, P. (2017) *Pään belvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Kirjapaja, Helsinki.
- Pihkala, P. (2019) *Mieli maassa? Ympäristötunteet*. Kirjapaja, Helsinki.
- Pihkala, P. (2020a) Anxiety and the Ecological Crisis: An Analysis of Eco-Anxiety and Climate Anxiety. *Sustainability* 12(19) 7836. <https://doi.org/10.3390/su12197836>
- Pihkala, P. (2020b) The Cost of Bearing Witness to the Environmental Crisis: Vicarious Traumatization and Dealing with Secondary Traumatic Stress among Environmental Researchers. *Social Epistemology* 34(1) 86–100. <https://doi.org/10.1080/02691728.2019.1681560>
- Pihkala, P., Cantell, H., Jylhä, K.M., Lyytimäki, J., Paloniemi, R., Pulkka, A. & Ratinen, I. (2020) Ahdistuksen vai innostuksen ilmasto? Ilmastoviestinnän ja -kasvatuksen keinoja ilmastoahdistuksesta selviytymiseen. Teoksessa Pekkarinen, E. & Tuukkanen T. (toim.) *Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet* 153–171. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4. Lapsiasiavaltuutettu, Turenki. <<http://hdl.handle.net/10138/320811>>.
- Taalas, P. (2021) *Ilmastonmuutos ilmatieteilijän silmin*. Tammi, Helsinki.
- Vaden, T., Lähde, V., Majava, A., Toivanen, T., Eronen, J.T. & Järvensivu, P. (2019) Onnistunut irtikytkentä Suomessa? *Alue ja Ympäristö* 48(1) 3–13. <https://doi.org/10.30663/ay.76338>
- Wolpert, S. (2021) Greta is right, researchers say. UCLA, 14.1.2021. <<https://www.universityofcalifornia.edu/news/greta-is-right-researchers-say>>. 14.4.2021.

Epifyytti

**Juha Peltomaa^a, Antti Rehunen^b, Anna Strandell^b, Leena Kopperoinen^b,
Ville Helminen^b & Maija Tiitu^b**

Millainen on tulevaisuuden ilmastokestävä kaupunki?

Kunnilla ja kaupungeilla on merkittävä rooli ilmastonmuutoksen hillinnässä ja siihen sopeutumisessa. Etenkin suomalaisessa ja pohjoismaisessa kontekstissa kuntien päättäntävallassa on monenlaisia ilmastopäätösihin ja ylipäänsä kestävyystavoitteiden saavuttamiseen vaikuttavia asioita (Terämä ym. 2019). Monet näistä liittyvät kaavoitukseen ja sen kerrannais- ja heijastusvaikutuksiin.

Kunnat ja kaupungit ottavatkin ilmastotavoitteet tosissaan. Monella paikkakunnalla on asetettu kansallisia ilmastotavoitteita kunnianhimoisempia tavoitteita (Karhinen ym. 2021). Päästötavoite on näennäisen yksinkertainen määrittellä: valitaan vuosi ja päästöjen leikkaustavoite. Kuntatasoisten päästöjen seuraamiseenkin on melko hyviä mittareita ja työkaluja (Lounasheimo ym. 2020). Mittarit kertovat kuitenkin vain menneestä ja nykyisyydestä. Paljon vaikeampaa on arvioida millaiset polut näihin tulevaisuuden tavoitteisiin johtavat ja mitä muita vaikutuksia matkan varrelle mahtuu. Mitä voisi siis käytännössä tarkoittaa ilmastokestävä tulevaisuuden kaupunki? Onko ilmastokestävä kaupunki tiivis vai hajautetumpi ja miten tämä tiivisy määritellään? Miten kaupungin toiminnot ovat järjestyneet? Entä haluavatko ihmiset asua tällaisissa kaupungeissa ja millaista hyvinvointia se tuottaa? Millaisia luontovaikutuksia esimerkiksi erilaisilla yhdyskuntarakenteilla on?

Kuten huomaamme, kysymys jäsentyy moneen suuntaan ja kokonaiskestävyyden kannalta ratkaisujen osatoiminnilla ei päästä kovin pitkälle. Saadaksemme näkemyksiä joihinkin näistä kysymyksistä, päätimme käydä ryhmäkeskustelukierroksen aiheen parissa työskentelevien Suomen ympäristökeskuksen (SYKE) asiantuntijoiden parissa. Näistä keskusteluista koostetussa katsauksessa painottuvat keskusteluun osallistuneiden taustan myötä erityisesti ympäristökestävyys, mutta pyrkimyksenä oli tarkastella kestävyyttä kokonaisvaltaisesti. Katsauksen yhtenä ponttimena on ollut myös erilaisten sidosryhmien kanssa käydyt keskustelut, joissa usein kaivataan jonkinlaista kokonaisnäkemystä yhdyskuntasuunnittelun ilmastokestävyuteen.

Pääasiassa sähköpostitse käytyihin keskusteluihin ja näkemysten yhteiskehittämiseen osallistui kevään 2021 aikana 16 SYKEN asiantuntijaa viidestä eri keskukselta tai ohjelmasta¹.

^a Suomen ympäristökeskus, juha.peltomaa@syke.fi

^b Suomen ympäristökeskus

¹ Yhteiskehittämiseen osallistui kirjoittajat mukaan lukien 16 sykeläistä. Osallistujat olivat nimikkeiltään tutkijoita, erikoistutkijoita, johtavia tutkijoita, johtajia ja professoreita ja he edustivat seuraavia SYKEN yksiköitä: Biodiversiteettikeskus, Kulutuksen ja tuotannon keskus, Ympäristöpolitiikkakeskus, Ilmastonmuutoksen strateginen ohjelma, Kestävän kaupungistumisen strateginen ohjelma.

Tässä katsauksessa esitetty näkemys tulevaisuuden ilmastokestävästä kaupungista perustuu siis sekä tutkittuun tietoon että SYKE:n asiantuntijoiden pitkäaikaiseen yhteistyöhön erilaisten kaupunkitoimijoiden kanssa. Katsaus pyrkii olemaan myös tietoisesti normatiivinen siinä, että se hahmottelee tutkimuksiin perustuen joitain suuntaviivoja siihen, millainen tulevaisuuden ilmastokestävä kaupunki voisi olla ja miten siihen päästäisiin. Erityistä huomiota katsauksessa kiinnitetään kaupunkirakenteen tiivyyteen ja siihen liittyviin vaikutuksiin.

Tiivistäminen ja täydennysrakentaminen

Yhdyskuntarakenne on yksi keskeisistä kaupunkikestävyiden elementeistä. Viime aikoina on keskusteltu esimerkiksi niin sanotusta 15 minuutin kaupungista (Duany & Steuteville 2021), jossa palvelut olisivat saavutettavissa kestävin kulkumuodoin 15 minuutissa. Samantyyppistä tutkimusta saavutettavuuteen liittyen on tehty polysentrisyydestä (Newman ym. 2019) eli monikeskuisuudesta. Näissä visioissa on kysymys tiiviühköstä ja yhtenäisestä kaupunkirakenteesta, jossa säilyy riittävä väljyys ja erityisesti yhdistävät raideyhteydet, mutta joka eroaa perinteisestä yhden keskustan ajattelusta. Monikeskuisissa kaupunkirakenteissa haasteena ovat kuitenkin alakeskusten väliset yhteydet, ja tutkimuksissa onkin todettu, että esimerkiksi työmatkaliikenteessä kestävien kulkutapojen osuus jää alakeskuksiin suuntautuvilla matkoilla selvästi alhaisemmaksi kuin pääkeskustaan suuntautuvilla matkoilla (Wolday ym. 2019).

Tiivis ja väljä yhdyskuntarakenne eivät olekaan kaksi vaihtoehtoa vaan kaikenlaisia rakenteita tiiviin ja väljän välillä. Esimerkiksi tiiviissä kaupunkirakenteessa tiivyyden lisääminen tuskin vaikuttaa siellä jo asuvien asukkaiden liikkumistottumuksiin, mutta koko kaupungin näkökulmasta suuremman osuuden asuessa tiiviillä alueella koko kaupungin kulkumuotojakaumaan voi olla jo selkeitä vaikutuksia. Vastaavasti on kyseenalaista puhua tiivistämisestä, jos hyvin väljällä alueella lisätään rakentamista tiivistämisen varjolla, mutta mikään tiivyyden mahdollistama kynnyks ei kuitenkaan ylity esimerkiksi väestöpohjan tai palveluiden saavutettavuuden osalta. Tiivyyden tarkastelua tarvitaan sekä koko kaupunkirakenteen että erilaisten alueiden osalta.

Tiivyyden vaikutus toimintaan tapahtuu niiden tiivyyden mahdollistamien tekijöiden kautta, jotka liittyvät läheisyyteen, saavutettavuuteen ja lähiympäristön tarjoumiin. Erilaisissa tiivistämisissä muodostuu erilaisia lähiympäristöjä, joissa on erilaisia potentiaaleja ja rajoitteita kestävyiden näkökulmasta. Osin nämä voivat olla ristiriidassa, mutta silloin tiivyyttä tulee tarkastella paitsi yksittäisen alueen näkökulmasta myös koko yhdyskuntarakenteen vinkkelistä.

Tiiviin kaupunkirakenteen ja täydennysrakentamisen ohella melko tiiviit ja yhtenäiset, mutta silti puutarhakaupunkimaiset pientalo-kaupunginosat, joilla on selkeä oma palvelukeskus, joukkoliikenneyhteydet ja riittävä viheralueiden saavutettavuus, voivat tarjota monesta näkökulmasta hyviä ratkaisuja. Pientaloasumista voidaan toteuttaa hyvin monin eri tavoin, ja on tärkeää hakea myös kestäviä pientalorakentamisen ratkaisuja. Esimerkiksi yhteisöllisen asumisen yleistymisen vaikuttaa uudisrakentamiseen, mutta voi tarjota mahdollisuuksia myös pientaloasumiseen ja esimerkiksi ikääntyvän väestön asumisratkaisuihin. Sen sijaan pienet erilliset pientaloalueet taajamien ulkoreunalla tarjoavat kyllä vihreän ympäristön, mutta kuluttavat paljon luontoympäristöä ja johtavat usein hyvin autoriippuvaiseen elämäntapaan. Toisaalta tiivistämisestä tapahtuu usein jo valmiiksi alueilla, joilla tonttima on arvokasta, jolloin yhdyskuntarakenteen tiivistämisessä tulee ottaa huomioon myös sosiaalinen kestävyys eli esimerkiksi se, kenellä on varaa asua missäkin.

Kuten huomaamme, tiivisyys on aivan keskeinen yhdyskuntarakennetekijä. Se on kuitenkin kaikessa näennäisessä yksinkertaisuudessaan vaikea määriteltävä, koska se on niin skaalariippuvainen ja siihen liittyvät vaikutusketjut ovat äärimmäisen monimutkaisia. Ei vähiten siksi, että kaupunkien toimintaan liittyy koko ihmistoiminnan kirjo. Käytännön tasolla kaupungit tarvitsisivat esimerkiksi toimintamalleja täydennysrakentamisen kestävään edistämiseen taloyhtiöiden kanssa.

Tiivistämisen luontovaikutukset

Vielä 2000-luvulla suomalaiset kaupungit laajenivat usein niitä ympäröiville metsäalueille (Tiitu 2014), mikä on luonnon monimuotoisuuden kannalta keskeinen ongelma (Tiitu 2018). Kaupungit laajenevat myös peltoalueille hävittäen arvokasta viljelyskelpoista maata, jota on vaikea korvata. 2010-luvulla rakentamispaine on siirtynyt täydennysrakentamisen myötä kaupunkien sisäisille viheralueille, mikä on ongelmallista etenkin kaupunkien ilmastomuutokseen sopeutumisen sekä asukkaiden virkistyksen ja luontoaltistuksen kannalta.

Täydennysrakentamisen hyötyjä, kuten liikkumistarpeen vähenemistä sekä väestöpohjan turvaamista joukkoliikenteen ja lähipalveluiden säilymiseksi tulisikin punnita tarkoin suhteessa viheralueiden säilyttämisen hyötyihin, kuten esimerkiksi virkistysarvoihin, hulevesien hallintaan ja alueen identiteettiin. Asukkaiden osallistaminen suunnitteluun jo sen alkuvaiheessa on tärkeää. Joka tapauksessa koskemattomien luontoalueiden rakentaminen ja nykyisten viheralueiden pirstoutuminen on monesta näkökulmasta haitallista. Biodiversiteetin ja asukkaiden luontoaltistuksen turvaamisessa kaikessa suunnittelussa tulisi ensin tavoitella jo rakennetun maa-alan hyödyntämistä ja vasta toissijaisesti ottaa uutta luontoaluetta käyttöön.

Käytetyn maa-alan uudelleenkäyttö eli jo rakennettujen ja pinnoitettujen alueiden täydennysrakentaminen pitäisi olla periaatteena myös tiivistettäessä siten, että viheralueet pyritään säilyttämään rakentamattomina kaupungeissa. Ne ovat tärkeitä monenlaisten ekosysteemipalveluiden tuottajina asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin hyväksi ja mahdollistavat myös luontopohjaisten ratkaisujen toteuttamisen erilaisiin tarpeisiin. Viheralueiden kytkeytyneisyys on tärkeää biodiversiteetille, minkä vuoksi kytkeytyneisyyden varmistaminen pitäisi olla suunnittelun tärkeä tavoite.

Tiivis rakentaminen vie huomattavasti vähemmän luontoaluetta kuin väljä rakentaminen. Viime vuosien rakentamisen tarkasteleminen Corine-maankäyttöaineiston perusteella tuo esille sen, että tiiviillä asemakaava-alueilla (aluetehokkuus $> 0,1$) rakennettu kerrosneliometri on vienyt keskimäärin yhden neliömetrin rakentamatonta aluetta. Väljillä asemakaava-alueilla (aluetehokkuus $0,02-0,1$) rakentamattoman maan kulutus on ollut viisi neliometriä ja kaava-alueen ulkopuolella (aluetehokkuus $< 0,02$) kymmenen neliometriä rakennettua kerrosneliometriä kohden (Suomen ympäristökeskus 2021). Yhdyskuntien täydennysrakentaminen tarkoittaa yleensä tiivistä rakentamista ja parhaimmassa tapauksessa sijoittuu jo aiemmin rakennetuille alueille. Täydennysrakentaminen voi kuitenkin sijoittua viherrakenteen kannalta kriittisiin kohtiin ja katkoa tärkeitä viheryhteyksiä, minkä vuoksi on tärkeää arvioida tarkkaan täydennysrakennettavien alueiden vaikutuksia.

Viihtyisyys ja asumisen valinnat

Suomessa asukkaiden tärkeimmät viihtyisyystekijät ovat tutkimusten mukaan (esim. Strandell 2017) luonnonympäristö, sijainti ja liikenneyhteydet sekä rauhallisuus. Viher- ja virkistysalueiden riittävyys, hyvä laatu, helppo saavutettavuus sekä muut viihtyisyystekijät pitää ottaa huomioon, jotta asukkaat viihtyvät kaupungissa myös vapaa-ajallaan ja vältetään tiivistämisen epätoivotut välilliset vaikutukset. Liian tiivis kaupunkirakenne voi aiheuttaa käyttäytymistä, jonka haitalliset ilmasto- ja biodiversiteettivaikutukset vähentävät tiiviydestä saatuja hyötyjä. Tällaisia ovat esimerkiksi autoilu ulos kaupungista tai kakkosasuntojen rakentaminen. Mahdollisista kausaaliyhteyksistä näiden välillä ei kuitenkaan ole vielä riittävästi tutkimustietoa (esim. Strandell & Hall 2015).

Jos tiivistäminen tapahtuu viheralueiden kustannuksella ja jos asumistiheys vielä lisäksi kasvaa, heikkenevät sekä viheralueisiin kytkeytyvä ekologinen että sosiaalinen kestävyys. Mitä enemmän ihmisiä on viherpinta-alaa kohti, sitä enemmän luonto kuluu, biodiversiteetti kärsii ja kohteiden ruuhkautuminen aiheuttaa viihtyisyys- ja saavutettavuusongelmia. Kaupunkien viher- ja luontoalueiden biodiversiteetin tilan seuranta ja tutkimusta tulisikin parantaa ottamalla käyttöön myös kansalaistieteen mahdollisuudet ja asukasnäkökulma,

jotta voidaan ryhtyä toimiin haittojen vähentämiseksi.

Mitä tiiviimmässä ympäristössä asutaan, sitä enemmän vietetään aikaa vapaa-ajan asunnoilla, kun sosioekonomiset tekijät on vakioitu (Strandell & Hall 2015). Tällaiseen käyttäytymiseen voi kuitenkin olla muitakin syitä kuin asuinympäristön puutteiden kompensointi, kuten elämäntavat, aika- ja rahabudjetit verrattuna esim. omakotitalon ylläpitoon, vaihtelunhalu tai sosiaaliset kontaktit.

COVID-pandemian aikana julkista keskustelua on herättänyt kaupunkien lähiseutujen omakotitalojen kasvanut kysyntä. Pandemia on kiihdyttänyt erityisesti etätöiden yleistymistä ja jonkin verran esimerkiksi monipaikkaista asumista, mutta laajemmassa kuvassa Suomen kaupungistumisen arvioidaan jatkuvan (esim. MDI 2021; Koste ym. 2021). Etätö ja mahdollisuudet hakeutua asumaan väljemmin koskettavat kuitenkin vain paikasta riippumatonta työtä tekeviä ihmisiä. Arviolta vajaa puolet työllisistä eli reilu miljoona suomalaista pystyy tekemään etätöitä ainakin osittain, pienempi osuus kokonaan (Kovalainen ym. 2021; Työ- ja elinkeinoministeriö 2021). Suuremmassa mittakaavassa tämänkaltainen kehitys voisi myös pahentaa segregatiota.

Viime aikoina on myös Suomessa alettu puhumaan ekogentrifikaatiosta, jossa esimerkiksi raitiotielinjat nostavat asuntojen hintoja ja ekologisesti kestävämpää asumista suosivat – usein paremmin toimeentulevat – hakeutuvat näille alueille (Wallin 2021). Täytyy myös muistaa, että asuinpaikkavalintoja ohjaavat etenkin kansallisella tasolla ensisijaisesti työ- ja koulutusmahdollisuudet (Moisio & Sirviö 2021). On tärkeä huolehtia edelleen asuinalueiden monimuotoisuudesta ja heterogeenisyydestä osana kestävästä kaupunkia ja mahdollistaa ekologinen asuminen kaikille ihmisille. Myös tässä suhteessa ilmasto- ja ympäristökestävyyden kietoutuvat tiiviisti muihin kestävyysnäkökulmiin.

Asumisen, kulutuksen ja liikenteen päästöt

Kaupunkien ydinalueilla liikenteen päästöt ovat pienempiä, mutta kulutuksen hiilijalanjälkeä kasvattavat kulutusmahdollisuuksien paljous ja korkea tulotaso. Kaukolämpöön kytkettyjen asuinrakennusten päästöihin vaikuttaa ratkaisevasti kaukolämmön tuotantotapa. Keskimääräiset erot erityyppisten kaupunkialueiden ja maaseutualueiden välillä kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjäljessä ovat kuitenkin melko pieniä (Nissinen & Savolainen 2019). Vaihtelu kotitalouksien välillä on suurempaa kuin alueiden välillä (Salo ym. 2021), ja millä tahansa alueella on mahdollisuus löytää hiilijalanjälkeä pienentäviä ratkaisuja asumiseen, liikkumiseen, ruokaan ja muuhun tavaroiden ja palveluiden kulutukseen.

Kaupunkilaisten kulutuksen hiilijalanjälkeen vaikuttaminen kaupunkisuunnittelun keinoin on haastavaa muuten kuin liikkumisen osalta. Liikenteen pakokaasupäästöt vähenevät vaihtoehtoisten käyttövoimien, kuten liikenteen sähköistymisen myötä. Kehitys on kuitenkin hidasta eikä se myöskään ratkaise kaupungeissa liikenteen meluongelmaa, autojen tilankäyttöongelmaa tai muita kuin pakokaasuperäisiä ilmansaastepäästöjä, kuten katupölyä. Uudenlaisilla liikkumisratkaisuilla, kuten yhteiskäyttöautoilla (Tuominen ym. 2019) ja muilla liikkuminen palveluna (MaaS) -malleilla (Kivimaa ym. 2021) voidaan kuitenkin vaikuttaa sekä autojen viemän kaupunkitilan käyttöön että vähentää autoliikennettä jonkin verran.

Samoilla alueilla voi toteuttaa yhtäaikaaisesti erilaisiin elämäntapoihin vetoavia ratkaisuja ja ympäristöllä on vaikutusta esimerkiksi liikkumistottumuksiin. Pelkästään asenteet eivät ohjaa asumisvalintoja, vaan myös asumisympäristö muokkaa asenteita (Kyttä 2020). Esimerkiksi hyvä pyörätieverkosto, pyöräilyn ja julkisen liikenteen yhdistämisen mahdollisuus sekä turvalliset pysäköintimahdollisuudet houkuttelevat valitsemaan kulkuneuvoksi polkupyörän auton sijaan. Yhteiskunnan tukitoimilla voitaisiin myös edistää sähköpyörrien käyttöönottoa, hyvänä esimerkkinä mahdollisuus käyttää vanhan auton romutuspalkkio sähköpyörän ostoon (Traficom 2021).

Eri kaavaratkaisujen kestävyysvaikutusten arviointiin tulisi käyttää ilmasto- ja biodiversiteettivaikutusten arviointityökaluja. Työkalut sekä rakentamisen että asuinalueiden

suunnitteluun kehittyvät myös meneillään olevan MRL-uudistuksen myötä kaavojen ilmastovaikutusten arviointivelvoitteen myötä.

Ilmastokestävän kaupungit tekijät

Ilmastokestävä tulevaisuuden kaupunki rakentuu monenlaisista toisiinsa kytkeytyvien tekijöiden, kuten liikkumisen, asumisen, kuluttamisen ja tuotannon dynamiikoista. Ilmastokysymykset ovat myös entistä vahvemmin osa kokonaiskestävyyttä. Myös kiertotalous, biodiversiteettikadon kääntäminen, luontopohjaiset ratkaisut, kansalaisaktiivisuus ja osallisuus nousevat tärkeään asemaan, kun pohditaan kokonaiskestävyyttä (Furman ym. 2020) ja niihin liittyviä vaihtosuhteita (Tiitu ym. 2018).

Päivittäinen liikenne ja sen tuottamat päästöt ovat sitä vähäisempiä mitä tiiviimpi yhdyskuntarakenne on. Esimerkiksi Helsingin kaupunkiseudulla päivittäisten matkojen päästöt ovat keskustassa vain kolmasosa verrattuna seudun ympäryskuntien autovyöhykkeeseen (Rehunen 2019). Tiivis kaupunkirakenne tukee pyöräilyä ja kävelyä ja mahdollistaa autottoman elämäntavan, jos kaupunkirakenne on monipuolinen ja tarjoaa myös olennaiset palvelut.

Monissa kansainvälisissä tutkimuksissa on havaittu, että suurimpien kaupunkien tiiviillä keskusta-alueilla asuvat tekevät kuitenkin muita enemmän pitkiä vapaa-ajan matkoja autolla ja lentäen (Czepkiewicz ym. 2018). Syy-seuraussuhteesta ei kuitenkaan löydy tutkittua tietoa ja mahdolliset syyt voivat liittyä muuhunkin kuin kaupunkirakenteeseen, kuten tulotasoon ja elämäntapoihin. Henkilöliikennetutkimuksen aineiston perusteella Helsingin tiiviissä kantakaupungissa asuvat tekevät huomattavan paljon ulkomaan lentomatkoihin (Liikennevirasto 2018). Sen sijaan muissa eurooppalaisissa kaupungeissa eniten pitkiä lento- ja automatkoja tekevät autovyöhykkeen asukkaat ja tiiviiden kaupunkialueiden asukkaat suosivat merkittävästi enemmän junaa pitkillä kotimaan matkoilla (Czepkiewicz ym. 2018). Kompaktikaupungin ja täydennysrakentamisen hyötyjä ei siten voida nykytiedoin haastaa ainakaan liikkumisen näkökulmasta.

Etäisyyksien lisäksi on olennaista esimerkiksi reittien ja palveluiden saavutettavuus. Raja-arvojakin on optimaaliselle tiiveydelle joissakin yksittäisissä tutkimuksissa esitetty, mutta ne tuskin sopivat kaikille alueille, eikä niistä ole johdettu mitään yleisesti hyväksyttyä raja-arvoa.

Tiivistymisen edistäminen ja hajautumisen estäminen pätee siis ohjenuorana edelleen. Yhteiskunnassa on kuitenkin menossa laajemmin siirtymä keskitettyistä ja ylhäältäpäin määritellyistä ratkaisuista kohti hajautettuja ja asukaslähtöisempiä ratkaisuja. Tämä näkyy niin liikenteessä, energiantuotannossa, työnteossa, kansalaisyhteiskunnan järjestäytymisessä kuin asumisessakin. Yksi huomionarvoinen näkökulma tähän on se, että suomalaiset kaupungit eroavat toisistaan merkittävästi, jolloin myös kestävyyshaasteet ja niiden ratkaisut määrittävät eri tavoin. Yhdyskuntarakenteesta puhuttaessa tiiviyks voi olla joko aivan ensisijainen tekijä tai yksi osatekijä esimerkiksi energiaperustan ja muun infrastruktuurin ohella. Olennaista on kuitenkin pitää kaikki toimijat mukana, kun tulevaisuuden ilmastokestävää kaupunkia rakennetaan.

Lähteet

- Czepkiewicz, M., Heinonen, J. & Ottelin, J. (2018). Why do urbanites travel more than do others? A review of associations between urban form and long-distance leisure travel. *Environmental Research Letters* 13(7) 073001. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/aac9d2>
- Duany, A. & Steuteville, R. 2021. *Defining the 15-minute city. Public Square*. Congress for the New Urbanism, Washington, US. <<https://www.cnu.org/publicsquare/2021/02/08/defining-15-minute-city>>
- Furman, E., Siivonen, K., Linnanen, L., Halme, M., Jaakkola, J., Mönkkönen, M., ... & Schönach, P. 2020. *Kuusi polkua kestävyteen: evästyksiset systemisen kestävyysmurroksen edistämiseksi Suomessa*. Kestävyyspaneeli. <https://www.kestavuuspaneeli.fi/wp-content/uploads/sites/41/2020/02/Kuusi-polku-kestavyyteen_julkaisu2020.pdf>
- Karhinen, S., Peltomaa, J., Riekkinen, V. & Saikku, L. 2021. Impact of a climate network: The role of intermediaries in local level climate action. *Global Environmental Change* 67 102225.

- Kivimaa, P., Järvenreuna, V., Hildén, M. & Temmes, A. 2021. *MaaS-palvelut osaksi liikennesektorin kestävyysmurrosta*. SET Policy Brief. <<http://smartenergytransition.fi/wp-content/uploads/2021/04/MaaS-policy-brief-final.pdf>>
- Kovalainen, A., Poutanen, S. & Arvonen, J. 2021. *Covid-19, luottamus ja digitalisaatio. Tutkimus eläytystä ja sen järjestymisestä Suomessa keväällä ja syksyllä 2020*. Turun yliopisto. Turun kauppakorkeakoulu, Turku. <<https://www.utupub.fi/handle/10024/151453>>
- Kyttä, M. 2020. *Urbaanit heimot, kestävät elämäntavat ja hyvinvointi. Uudenmaan tulevaisuuskirja. Polkuja vuoteen 2050*. Uudenmaan Liitto, Helsinki. <https://www.uudenmaanliitto.fi/aluekehitys/tulevaisuuskirja/uusi_urbaani/urbaanit_heimot_kestavat_elamantavat_ja_hyvinvointi.36665.blog>
- Koste, O. W., Lehtovuori, P., Neuvonen, A. & Schmidt-Thomé, K. 2020. *Miksi Suomen kaupungistuminen jatkuu. Argumentteja keskusteluun Suomen kaupungistumisen syistä 2020-luvulla*. URMI politiikkapaperi 2020:1. <<https://www.demoshelsinki.fi/wp-content/uploads/2020/02/julkaisu--miksi-suomen-kaupungistuminen-jatkuu-pdf>>
- Liikennevirasto. 2018. *Henkilöliikennetutkimus 2016*. Liikenneviraston tilastoja 1/2018. Liikennevirasto, Liikenne ja maankäyttö, Helsinki. <https://julkaisut.vayla.fi/pdf8/lti_2018-01_henkilöliikennetutkimus_2016_web.pdf>
- Lounasheimo, J., Karhinen, S., Savolainen, H., Forsberg, T. & Petäjä, J. 2020. *Suomen kuntien kasvihuonekaasupäästöjen laskenta*. <https://hiilineutraalisuomi.fi/fi-FI/Paastot_ja_indikaattorit/Laskentamenetelma>
- MDI. 2021. *Väestöennuste 2040*. MDI Public Oy, Seinäjoki. <<https://www.mdi.fi/ennuste2040/>>
- Moisio, S. & Sirviö, H. 2021. Aluerakenne, alueellinen erivertaisuus ja Suomen aluekehitys. *Terra* 133(3) 113-127.
- Newman, P., Thomson, G., Helminen, V., Kosonen, L. & Terämä, E. 2019. Sustainable cities: How urban fabrics theory can help sustainable development. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 39/2019*. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/305336>>
- Nissinen, A. & Savolainen, H. 2019. Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö-ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia. *Suomen Ympäristökeskuksen raportteja 15/2019*. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/300737>>
- Rehunen, A. 2019. *Päivittäisen liikennesuunnan tunnusluvut ja päätöt yhdyskantarakenteen työtyökeillä sekä maaseutualueilla*. Työpaperi. <<https://www.ymparisto.fi/download/noname/%7BDFB91CBB-3365-4C17-BB65-FFB6C767818F%7D/151058>>
- Salo, M., Savolainen, H., Karhinen, S. & Nissinen, A. 2021. Drivers of household consumption expenditure and carbon footprints in Finland. *Journal of Cleaner Production* 289 125607. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.125607>
- Strandell, A. 2017. *Asukasbarometri 2016–Kysely kaupunkimaisista asuinympäristöistä*. Suomen Ympäristökeskuksen raportteja 19/2017. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/193009>>
- Strandell, A. & Hall, C. M. 2015. Impact of the residential environment on second home use in Finland—Testing the compensation hypothesis. *Landscape and Urban Planning* 133 12-23. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169204614002217?via%3Dihub>>
- Suomen ympäristökeskus. 2021. *Suomen ympäristökeskuksen laskelma Corine 2012 ja 2018 -aineistojen sekä rakennus- ja huoneistorekisteri 2019:n tietojen perusteella*. Tulosten tulkinna on huomioitava, että Corine liioittele rakennettua aluetta, mikä korostuu väljästi rakennetuilla alueilla. Suomen ympäristökeskus, Helsinki.
- Terama, E., Peltomaa, J., Mattinen-Yuryev, M. & Nissinen, A. 2019. Urban Sustainability and the SDGs: A Nordic Perspective and Opportunity for Integration. *Urban Science* 3(3) 69.
- Tiitu, M. 2014. *Rakennettujen alueiden laajeneminen Suomen kaupunkiseuduilla—Kehitys vuosina 2000-2012*. Suomen Ympäristökeskuksen raportteja 30/2014. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/135979>>
- Tiitu, M. 2018. Expansion of the built-up areas in Finnish city regions—The approach of travel-related urban zones. *Applied Geography* 101 1-13. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0143622817309013?via%3Dihub>>
- Tiitu, M., Viinikka, A., Kopperoinen, L. & Geneletti, D. 2018. Balancing urban green space and residential infill development: a spatial multi-criteria approach based on practitioner engagement. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management* 20(03) 1840004. <<https://www.worldscientific.com/doi/abs/10.1142/S1464333218400045>>
- Traficom, 2021. *Romuta autosi - osta tilalle sähköpyörä*. Traficom, Helsinki. <<https://www.traficom.fi/fi/asioi-kanssamme/romuta-autosi-osta-tilalle-sahkopyora>>
- Tuominen, A., Rehunen, A., Peltomaa, J. & Mäkinen, K. 2019. Facilitating practices for sustainable car sharing policies—An integrated approach utilizing user data, urban form variables and mobility patterns. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives* 2 100055. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2590198219300557>>
- Työ-jaelinkeinoministeriö. 2021. *Työolobarometri 2020*. <<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162955>>
- Wallin, A. 2021. Ekogentrifikaatio: kaupunkien kestävyysmurroksen kiusallinen seuralainen. *Alue ja Ympäristö* 50(2) 101–116.
- Wolday, F., Naess, P. & Tønnesen, A. 2019. Workplace location, polycentricism, and car commuting. *Journal of Transport and Land Use* 12(1) 785-810.

Lektioita

Kamilla Karhunmaa^a

Imagining energy transitions: Carbon neutrality in Finland

Lectio Praecursoria of Doctoral Dissertation University of Helsinki 24.6.2021

Please take one full minute with me to listen to some soon extinct sounds. In just a few years, these sounds will no longer be heard on a daily basis in central Helsinki. The machines producing these sounds will soon be dismantled and the site where these sounds have been produced will be fully transformed.

What you have heard is a recording by media and sound artist Mikko H. Haapoja from the Hanasaari B power plant, a combined heat and power plant, fuelled by coal and wood pellets, located amidst urban Helsinki (Haapoja 2020). The power plant was constructed in 1974 and over the course of four decades, the plant's smokestacks and the mountains of coal sitting on the waterfront became a familiar sight to residents of the city.

In 2015, the city council of Helsinki was at a crossroads. In order to meet the city's climate objectives and emissions reductions obligations, something had to be done to the Hanasaari power plant. The debate centred around two options. Should the city invest in modifications to the existing plant and attempt to reduce emissions there? Or should a new large-scale facility, able to burn other fuels in addition to coal, be built further away from the centre of the city?

The city council opted for neither of these options. Instead of building a new large-scale power plant or modifying the existing one, the city council decided to invest in several decentralized projects and increase energy efficiency. At the time, this decision was discussed and justified as one that is flexible, proceeds in stages and takes into consideration current and future developments in both markets and technologies.

Such discussions on the future of energy and how to respond to climate change were ongoing not only in the city council of Helsinki, but across various sites globally as I started my PhD in late 2015. There was a constant publication of reports, press releases and news articles as well as demonstrations by various actors calling and stating that *something must be done*. We need to change the ways in which we are producing and consuming energy.

This imperative to change was voiced by many: heads of state, grassroots activists, global energy giants, researchers as well as communities living near energy facilities. At the same

---

^a Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, kamilla.karhunmaa@helsinki.fi

time, we were confronted with research from organizations such as the Intergovernmental Panel on Climate Change, or the IPCC, telling us that *too little, too slowly* is happening in response to climate change (IPCC 2018).

Far from disappearing or alleviating, such demands have only increased, become louder and voiced by novel actors during these last five years. This constant interplay between change and stability – or the persistent and shared calls for change amidst a setting that was not changing in a sufficient manner or at a sufficient pace – this interplay was what sparked my interest in examining energy policy and how it is debated.

An academic field that deals with such questions is the field of sustainability transitions research and in particular energy transitions research. Sustainability transitions research focuses on how radical changes can occur in the way societal functions – or the ways in which we meet certain societal needs – are fulfilled (Köhler *et al.* 2019). The field thus takes change as its core focus and seeks to address how change occurs, what drives changes, and what consequences arise from distinct changes.

At the same time, research on sustainability transitions also noted what I have just referred to: that sufficient changes in the ways in which we meet our energy needs are not happening. Concepts were quickly developed to understand the lack of change, such as the notion of locking in to specific technological and societal pathways that then become difficult to break free from (Unruh 2002). But even acknowledging lock-in was not sufficient. Not only were we locked-in to unsustainable practices, but research uncovered how certain societal actors actively resisted change and sought to maintain current structures (e.g. Geels 2014).

Parts of the sustainability transitions research field thus shifted from analysing how energy policies, practices and infrastructures change to analysing how they remain stable or even resistant to change. This was quickly coupled with conceptual developments that highlighted how actors and sectors resistant to change could be challenged, disrupted or destabilized, thus focusing on actively attempting to undermine these sectors (Kivimaa and Kern 2016; Johnstone *et al.* 2020). In sum, the research field of sustainability transitions has been significant in both amplifying the perceived need to change the ways we produce and consume energy as well as understanding the complexities that lie behind this process.

I, however, found myself in an ambiguous position. I was interested in understanding the processes of change and stability that lie behind energy transitions. But, as I started looking into the question, I realized that I was even more interested in how we, collectively and societally, make sense of the never-ending calls to change. How do we seek to understand and debate this ubiquitously voiced need to change and what does involvement in such debates do to us?

To begin exploring this, I turned to various people and fora, where the need to change or maintain current energy systems was debated. This had me looking at specific sites where energy is discussed by those wielding power in decision-making, such as the national parliament of Finland and the city council of Helsinki (Karhunmaa 2019). I also interviewed those actors who attempt to influence decision-makers and convey the views of a particular constituency, such as environmental organizations and industry representatives (Kainiemi, Karhunmaa & Eloneva 2020).

But I was not only interested in these sites where power and politics are so clearly upfront. I was also interested in other areas where energy transitions are made sense of, such as debates in newspapers and the media (Antal & Karhunmaa 2018) as well as amongst academics, particularly those academics who are keen to play a public role in discussing energy policy (Karhunmaa 2020).

I began to analyse the materials by focusing on the type of language and discourse that is used to make sense of energy transitions (Isoaho & Karhunmaa 2019). I analysed how certain issues are framed and problematized and consequently, how these framings and problematizations enable certain forms of acting and knowing while excluding others.

My aim in doing so was to focus on how knowledge and objects of intervention are constructed, understanding that such processes always involve choices and simplifications, which are by no means neutral.

What I came to realize is that the imperative to do something to our energy systems was and continues to be fuelled by images of the future. At times, these are images of a climate-wrecked future, where parts of the world become uninhabitable due to climate change – as depicted in the title of the widely read New York magazine article “The Uninhabitable Earth” by David Wallace-Wells (Wallace-Wells 2017). At other times, we are encouraged by images of a bright future, where wind mills churn renewable energy, cars are electrified or local communities produce their own energy in micro-grids.

No matter what the visions of the future are and whether they are ominous or hopeful, science and technology played a crucial role in both depicting those futures as well as being called upon to attain them. This aspect – or the central role of science and technology – is captured in the analytical concept of sociotechnical imaginaries, which forms one of the theoretical anchoring points of this thesis. The notion of sociotechnical imaginary originates from the field of science and technology studies, or STS, and has been developed by Sheila Jasanoff and Sang-Hyun Kim (Jasanoff & Kim 2009; 2013; 2015). Sociotechnical imaginaries refer to collectively held and publicly performed visions of the future that structure and legitimize current activities and action. A sociotechnical imaginary is a vision of a desirable future or a good life. By appealing to the idea and vision of a good future, the future is brought to the present as an element of policy and political negotiation.

In this thesis, I have been interested in how the necessity to transform energy systems is debated and contextualized in Finland. My central argument is that energy policy actors in Finland are committed to a shared imaginary of carbon neutrality, where Finland is seen as a prosperous welfare society that has addressed climate change by attaining a balance between greenhouse gas emissions and removals. Within the imaginary of carbon neutrality Finland is seen as a nation that is driven by technological knowhow and development as well as economic growth.

The imaginary is interpretatively flexible, or accommodates various views on carbon neutrality. That is, while my empirical research shows that energy policy actors share a commitment to carbon neutrality, my research likewise demonstrates that there is no shared consensus on what attaining carbon neutrality means and what type of practices it calls for.

I address this in the first article of the thesis, where I show that politicians at different scales of governance – the national parliament of Finland and the city council of Helsinki – all call for attaining carbon neutrality in the future (Karhunmaa 2019). Yet, they differ in their suggestions of what desirable policy for carbon neutrality is and how policy should interact with and set the scope for investments in order to attain carbon neutrality.

Likewise, in the second article of the thesis, I show how different energy policy actors all envision Finland as a carbon neutral society in the future (Kainiemi, Karhunmaa & Eloneva 2020). Yet, they carry out diverse forms of institutional work to pursue carbon neutrality and make slight distinctions by calling for zero emissions, emissions-free, low carbon and truly emissions-free, thus making at times implicit and at other times explicit inclusions and exclusions of specific energy sources, such as nuclear energy or bioenergy.

In the fourth article of this thesis, in turn, I show that an internationally recognized and widely known energy transition, the German *Energiewende*, or the shift away from nuclear energy and towards renewable energy and enhancing energy efficiency, is debated in Finland in terms of the *Energiewende*'s impacts on Germany's carbon neutrality and not, for example, as a case of grassroots activism and how that has shaped energy policy (Antal & Karhunmaa, 2018).

The thesis thus demonstrates how the imaginary of carbon neutrality forms the foundation for national debates on energy policy in Finland, while maintaining space for

negotiating the appropriate policy measures and political pathways for attaining carbon neutrality. As a theoretical contribution, I want to highlight three areas for further debate in the research on sociotechnical imaginaries, which are the scale, heterogeneity and mobility of sociotechnical imaginaries.

First, the question of scale is paramount to understanding what is the collective behind a sociotechnical imaginary and how that collective is held together by the promise of a desirable future. While the issue of scale has been raised in previous literature, it has been discussed mainly as something that raises conflict and contestation (e.g. Smith & Tidwell 2016). That is, when collectives at different scales have diverging imaginaries, they will compete over whose imaginary is more significant or should become embedded into policy. This study makes a different contribution. By showing that actors are committed to the same imaginary, my research focuses on the debate and contestation that can occur within a sociotechnical imaginary. Rather than forming a source of conflict, the imaginary of carbon neutrality has created consensus and a shared foundation for political debate. Conflict, on the other hand, plays out in the proposed means to attain carbon neutrality. In this way, I argue that the imaginary of carbon neutrality sets the parameters for what is considered legitimate and right, and energy policy actors have to operate and voice their proposals within those parameters.

Second, the findings from the thesis suggest focusing on the question of the heterogeneity – or diversity – of sociotechnical imaginaries. I call for this in a landscape where there is already much research underway to uncover alternative imaginaries and visions of the future (e.g. Longhurst & Chilvers 2019). Complementing such studies, this thesis argues that we need to be attentive also to the diversity that can be accommodated within a sociotechnical imaginary, particularly in an interpretatively flexible one. Through examining the subtle differences between actors, we can try to make better analytical sense of what types of practices are becoming legitimized and materialized in specific policy pathways. This is particularly important in a political and discursive context, where all actors ascribe to the idea of wanting to act on climate change and wanting to transform societies towards carbon neutrality.

Third, then, this study calls for further analyses on how sociotechnical imaginaries are made mobile and embedded into different contexts. Through work on travelling imaginaries, we already know that imaginaries do not move from one context to another unchanged (Pfothenauer & Jasanoff 2017). Instead, the movement of an imaginary always requires problematization, for example, regarding what is assumed to be mobile and what is being compared (Forsyth & Levidow 2015). I argue that as we have come to understand more about how imaginaries differ across political cultures and administrative contexts, we now need to focus on how do alternative imaginaries become embedded or fail to do so and what type of social, political and economic work happens during this process.

Research on sociotechnical imaginaries has shown that there always exist a possibility to imagine otherwise. But this is not sufficient. In addition to imagining otherwise, we need to think about how alternative imaginaries are made visible, by whom, and who sees them? If we want change in the world, we do not only need to imagine otherwise, but scrutinize and understand how that imagination becomes embedded and gains power in distinct political and administrative cultures.

References

- Antal, M. and Karhunmaa, K. (2018) The German energy transition in the British, Finnish and Hungarian news media. *Nature Energy*. <https://doi.org/10.1038/s41560-018-0248-3>.
- Forsyth, T. and Levidow, L. (2015) An Ontological Politics of Comparative Environmental Analysis: The Green Economy and Local Diversity. *Global Environmental Politics* 15(3) 140–151. <https://doi.org/10.1162/GLEP>

- Geels, F. W. (2014) Regime Resistance against Low-Carbon Transitions: Introducing Politics and Power into the Multi-Level Perspective. *Theory, Culture & Society* 31(5) 21–40. <https://doi.org/10.1177/0263276414531627>
- Haapoja, M. H. (2020) Helsingin reitti 2010–2020. Ääniversumi, Yle. <<https://arcena.yle.fi/audio/1-50475463>>.
- IPCC (2018) Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above preindustrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change.
- Isaaho, K. and Karhunmaa, K. (2019) A critical review of discursive approaches in energy transitions. *Energy Policy* 128. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.01.043>
- Jasanoff, S. and Kim, S.-H. (2013) ‘Sociotechnical Imaginaries and National Energy Policies. *Science as Culture* 22(2) 189–196. <https://doi.org/10.1080/09505431.2013.786990>
- Jasanoff, S. and Kim, S.-H. (2015) *Dreamscapes of modernity: Sociotechnical imaginaries and the fabrication of power*. Chicago, University of Chicago Press.
- Jasanoff, S. and Kim, S. H. (2009) Containing the atom: Sociotechnical imaginaries and nuclear power in the United States and South Korea. *Minerva* 47(2) 119–146. <https://doi.org/10.1007/s11024-009-9124-4>
- Johnstone, P. et al. (2020) Waves of disruption in clean energy transitions: Sociotechnical dimensions of system disruption in Germany and the United Kingdom. *Energy Research and Social Science* 59 01287. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.101287>
- Kainiemi, L., Karhunmaa, K. and Eloneva, S. (2020) Renovation realities: Actors, institutional work and the struggle to transform Finnish energy policy. *Energy Research and Social Science*. 70 101778. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101778>
- Karhunmaa, K. (2019) Attaining carbon neutrality in Finnish parliamentary and city council debates. *Futures* 109 170–180. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2018.10.009>
- Karhunmaa, K. (2020) Performing a linear model of expertise in science-policy interaction: the professor group on energy policy. *Environmental Science and Policy* 114 587–594. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2020.09.005>
- Kivimaa, P. and Kern, F. (2016) Creative destruction or mere niche support? Innovation policy mixes for sustainability transitions. *Research Policy* 45(1) 205–217. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2015.09.008>
- Köhler, J. et al. (2019) An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 1–32. <https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>
- Longhurst, N. and Chilvers, J. (2019) Mapping diverse visions of energy transitions: co-producing sociotechnical imaginaries. *Sustainability Science* 14(4) 973–990. <https://doi.org/10.1007/s11625-019-00702-y>
- Pfotenhauer, S. and Jasanoff, S. (2017) Panacea or diagnosis? Imaginaries of innovation and the “MIT model” in three political cultures. *Social Studies of Science* 47(6) 783–810. <https://doi.org/10.1177/0306312717706110>
- Smith, J. M. and Tidwell, A. S. (2016) The everyday lives of energy transitions: Contested sociotechnical imaginaries in the American West. *Social Studies of Science* 46(3) 327–350. <https://doi.org/10.1177/0306312716644534>
- Unruh, G. C. (2002) Escaping carbon lock-in. *Energy Policy* 30(4) 317–325. [https://doi.org/10.1016/S0301-4215\(01\)00098-2](https://doi.org/10.1016/S0301-4215(01)00098-2)
- Wallace-Wells, D. (2017) The Uninhabitable Earth. *New York Magazine*, 10.7.2017. <<https://nymag.com/intelligencer/2017/07/climate-change-earth-too-hot-for-humans.html>>.

Dissertation

- Karhunmaa, K. (2021) *Imagining energy transitions: Carbon neutrality in Finland*. Publications of the Faculty of Social Sciences, University of Helsinki, 189. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7012-5>>.

Kirjoja

Nina Nygren^a

Monilajiset kanssatoimijamme

Räsänen, Tuomas & Schuurman, Nora

Kanssakulkijat. Monilajisten kohtaamisten jäljillä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 2020. (402 s.)

Eläintutkimus ja myös suomalainen eläintutkimus on lisääntynyt viime vuosina nopeasti. Olen seurannut alan kehittymistä ja tutkimusta mielenkiinnolla, koska omat tutkimusaiheeni – liito-oravien suojelu, eläintarhojen suojelukasvatus, kaupunkirottien hallinta – sijoittuvat sekä eläintutkimuksen että yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kentille. Minusta myös tuntuu, että molemmat tutkimusalat täydentävät toisiaan. Tutkimusta siitä, miten elämme muiden eliöiden kanssa yhdessä, tarvitaan nyt kun edessämme on suuria yhteiskunnallisia murroksia.

Eläintutkimus pyrkii liudentamaan ihmisten ja muiden eläinten välistä jyrkkää rajaa osoittamalla, että muunlajiset eläimet ovat kiinteä osa elämismaailmaamme, yhteiskuntaamme, kulttuuriamme ja historiaamme. Toisaalta jyrkän ihmiset-eläimet rajan murentuessa siirtyy eräänlainen hahmoton rajavyöhyke toisaalle – mitä jää ulos, kun tutkitaan ”eläimiä”? Mitä eläimiä tutkitaan ja mitä ei? Ympäristötutkimuksessa sen sijaan syleillään usein koko maailmaa ja sen ekosysteemikokonaisuuksia – kasveja, sieniä ja muita eliöitä – mutta saatetaan edelleen vahvistaa ihmisen ja ”ympäristön” rajaa ja unohtaa, että ”luonnossa” on hyvin erilaisia toimijoita, joista toiset saattavat vaikuttaa maankäytön suunnitteluun, ympäristökasvatukseen tai jätehuoltoon yllättävillä ja omaehtoisilla tavoilla. Liito-oravat eivät pysy paikoillaan niille osoitetuissa metsissä (Nygren 2013), Korkeasaarassa vapaana liikkuvat lokit ja hanhet saattavat olla parempia ympäristökasvattajia kuin vangitut eläimet (ks. Ojalampi & Nygren 2018), ja vaikka muuta haluaisimme, kaupunkirottien hävittäminen on mahdotonta, ja ne pakottavat meidän pitämään huolta roskistamme (Aivelo & Nygren 2020).

Näistä syistä luin mielenkiinnolla tätä toimitettua teosta kulttuurisen ja yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen tutkijoilta. Kirjan ovat toimittaneet dosentti, historiantutkija Tuomas Räsänen ja dosentti, historiantutkija Nora Schuurman ja siinä on 16 eri kirjoittajien kirjoittamaa lukua, yhteensä kirjoittajia on 19. Luvut jakaantuvat kolmeen osioon – Tieto, tiede ja koulutus; Kodin ja työn arki sekä Etiikka ja hoiva.

Räsänen ja Schuurmanin johdanto kokoaa kirjan antia hienosti ja perustelee kirjan tarvetta hyvin. Yhteiskuntatieteellisessä ja humanistisessa tutkimuksessa ihmistä on pidetty ainoana itsenäisenä toimijana, vaikka yhteiskuntamme rakentuukin monilajisen vuorovaikutuksen varaan. Eläintutkimus on kasvanut erityisesti 2000-luvulla voimakkaasti, ja puhutaan ns. eläinkäänteestä. Kirjan nimi on hieno. Kanssakulkijuutta eli ihmisten ja muiden eläinten elämän limittymistä avataan kirjassa monin tavoin. Yhdessä kulkeminen on

^a Johtamisen ja talouden tiedekunta, Tampereen yliopisto, nina.nygren@tuni.fi

kuitenkin rajattu suhteisiin, joka tuottaa jotain hyvää jollekin osapuolelle eli ihmisen eläimille aiheuttama vahinkoon ei kirjassa keskitytä, vaikka sitä monessa luvussa kuitenkin jollain tavoin käsitellään. Ajallisesti kirja käsittelee sekä eläinsuhteidemme historiaa, nykyisyyttä, että myös tulevaisuutta, painottuen kuitenkin historiaan. Nostan tässä arvioissani esiin erityisesti yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen kannalta mielenkiintoisia lukuja.

Kirjan varsinainen ensimmäinen luku sisältää Timo Vuorisalon ja Markku Oksasen pohdintoja ihmisen tekemästä muiden eläinten luokittelusta. Luku on kenties sen yleiskatsauksellisen luonteen vuoksi sijoitettu ensimmäiseksi, mutta välillä tuntui, että sen osin luonnontieteellinen ote ohjaa lukijaa sivuun siitä mitä johdannossa juuri todettiin ja mistä muut kirjan luvut kertovat. Luvussa väitetään, että ihmisen ympäristön luokittelulla on vahva biologinen perusta. Olen samaa mieltä siitä, että biologinen perusta on olemassa, mutta kuten aina, sen laatua ja vaikutusta nykyihmisen toimintaan on hyvin vaikeaa, ellei mahdotonta tarkasti hahmottaa. Luvussa ei ole oikeastaan käsitelty asiaa ihmislajin erityisyyksien näkökulmasta – esimerkiksi tukeutuminen näköaistiin, väreihin ja teknologiaan – eikä siinä mainita esimerkiksi Uexkullin (2010) urauurtava tutkimusta tai käsitellä koko biosemiotiikan alaa. Ihmislajin erityisyyttä on esimerkiksi se, että ylipäänsä puhumme ”lajeista” - muut eliöt eivät tarvitse yhtä yksityiskohtaisia ja globaaleja luokitteluja omassa elämässään, puhumattakaan erilaisista teknologisista apuvälineistä joita käytämme lajien määrittämiseen, kiikareista geenianalyysiin. Miksi ihminen luokittelee ”lajeja”? Sitä ei biologinen pohja oikein pysty selittämään, tai ainakaan tämä artikkeli ei kysymystä käsittele, mutta historia ja yhteiskuntatiede pystyvät selittämään aihetta paremmin. Luokittelu voi toki tähdätä tehokkaaseen selviytymiseen, kuten Vuorisalo ja Oksanen ehdottavat, mutta toisaalta evoluutioon kuuluvat myös harha-askleet. Nykyisten ihmiskunnan kriisien valossa ei näytä siltä, että ylivoimainen luokittelukykyämme olisi viritetty parhaaksi selviytymisemme kannalta. Muutoin luku sisältää mielenkiintoisia empiirisiä havaintoja historiallisista eläinlajien luokittelusta. Nämä eivät vain oikein tue kirjoittajien perusväittämää biologisesta pohjasta – kristinuskon Suomeen tuoma karhuviha, väärin käsityksiin perustuneet petolintujen tapporahat, tai Renvallin inho kanahaukan metsästystapaa kohtaan voivat toki pohjata johonkin biologiseen perustaan, mutta onko sillä selitysvoimaa näihin historiallis-yhteiskunnallisiin eroihin ja muutoksiin, jotka meitä kuitenkin kiinnostavat? Kulttuuristen kerrostumien analyysi on tärkeää esimerkiksi luonnonsuojelupolitiikan kannalta - petoviha versoo edelleen siellä täällä, mutta se saa elinvoimaa eri asioista kuin ennen.

Johanna Skurnikin luku museoiden dioraamojen ja eläintarhojen merkityksestä eläin- ja luontokasvatukselle on mielenkiintoinen, onhan suhdettamme muunlajisiin pyritty näiden avulla kultivoimaan ja ohjaamaan haluttuun suuntaan. Eläintarhojen historia katsottavana kokoelmana on hyvä muistaa – tämä kerroksellisuus näkyy edelleen vaihtelevin tavoin nykyeläintarhoissa, vaikka niiden julkilausuttu päätavoite onkin suojelukasvatus. Jukka Nyysösen luvussa käsitellään porojen erilaisia rooleja ja toimijuuksia porotutkimuksessa, mutta porotutkimukseen keskittyäessä jää ote porojen toimijuuteen hieman etäiseksi. Toisaalta luku kuvaa hyvin yhden eläinlajin erilaisia rooleja eri tutkimuskentillä eri aikoina. Maija Eskon luku eläinten kanssa oppimisesta opettajankoulutuksessa oli itselleni ehkä yllättävin – enpä ollut tullut ajatelleeksi kuinka sen lisäksi, että eläinten kanssa toimiminen edistää paitsi eläinten ja ihmisen paikan pohtimista, voi se myös tuoda uutta näkökulmaa oppimiseen ja ihmislauman johtamiseen.

Tuure Tammin, Riitta-Marja Leinosen, Riikka Hohtin ja Pauliina Raution kirjoitus lasten ja eläinten kohtaamisista arjessa on kenties koko kirjan antoisin, erityisesti sen elävän, suomen kieltä tutkimuskielenä kehittävän otteen vuoksi. Posthumanistinen tutkimuskieli saa hyviä käännoiksi ja uusia lisäyksiä, jotka suomalaisina sanoina tuovat omaa sävyään tutkimukseen. Kansalaiset on kerrassaan mainio sana!

Otto Latvan lukua on kehuttava vähintään siitä, että siitä löytyvät kirjan ainoat selkärangattomat eläimet – mustekalat. Vaikka juuri mustekalat eivät ole erityisen merkittäviä toimijoita suomalaisessa yhteiskunnassa, on luku tärkeä, sillä kuten Latvakin

toteaa selkärangattomat sijoittuvat sille hahmottomalle vyöhykkeelle, jolle eläintutkimus ei useinkaan kurotu enää ulotu. Juuri nyt mielenkiintoisen populaarikulttuurisen yhtymäkohdan Latvan lukuun tarjoaa Netflix-dokumentti ”Mustekala opettajana” (Ehrlich & Reed 2020) joka tarjoaa koskettavan mutta samalla erittäin terävän katsauksen yhden ihmisen ja yhden mustekalan monilajiseen, vivahteikkaaseen suhteeseen.

Taija Kaarlenkaskin, Helena Ruotsalan ja Hilja Solalan luvut lehmien, porojen ja hevosten suhteesta ihmisiin ja teknologiaan kertovat mm. siitä, miten teknologian kehitys on vaikuttanut muunlajisiin eläimiin, ja miten olemme tarvinneet muiden eläinten kumppanuutta ja apua teknologian käyttöönotossa. Erityisesti Solalan luvussa kanssakulkijuus konkretisotuu mielestäni hienosti käsinkosketeltavana hevosten kanssakulkijutena metsä- ja maatoissa ja kuljetuksissa, juuri ennen fossiiliteknologian räjähdysmäistä yleistymistä.

Tuomas Räsänen luku merikotkan suojelusta ja ”hoivasuojelusta” on luonnonsuojelupolitiikan tutkijalle erittäin mielenkiintoinen. Tutkittavaa riittäisi muidenkin lajien kohdalla - milloin luonnonsuojelun kohteita ryhdytään ruokkimaan, hoitamaan ja yksilöimään, milloin tätä halutaan välttää ja miksi? Monesti luonnonsuojelussa saatetaan pitää yksilöllistä suhdetta suojelun kohdeyksilöihin jopa molemminpuolisesti häitällisenä tunnesuhteena. Luvun lupaama kotkien toimijuuden analyysi olisi kenties saanut enemmän sisältöä, jos olisi päästy myös haastattelemaan merikotkatyöryhmän jäseniä. Nora Schuurmanin luku on taitava ja kiinnostava erityisesti empiriisen analyysin osalta – miten eläinlääkärit tekevät froneettisia päätöksiä lemmikkieläinten lopettamisesta – ja se yhdistyy hyvin Räsänen lukuun kotkasuojelun päätöksistä, vaikkei Räsänen pääsekään yhtä syvälle analyysissään.

Kirja antaa hienon katsauksen suomalaisen eläintutkimukseen, ja suosittelen sen lukemista kaikille eläinrajapinnalla liikkuville tutkijoille. Vaikka kirja ei juuri käsittelekään ekokriisiä tai antroposeeniä, ehkä siksi että johdannon mukaan on keskitytty jollakin tavoin myönteisiin suhteisiin, antaa eläintutkimus mielestäni hyviä eväitä myös ympäristö- ja aluetutkimuksen kentälle. Selviytyäksemme hyvin, meidän pitää muuttaa yhteiskuntaamme monin eri tavoin ja rakentaa uudelleen ihmisten ja muiden lajien välisiä suhteita. Miten se tehdään? Keiden kanssa jaamme maailmaamme? Millä tavalla erilaiset eliöt ovat mukana tuotanto- ja kulutusvirroissamme? Millaisia nämä monilajiset suhteet voisivat olla tulevaisuudessa?

Lähteet

- Aivelo, T. & Nygren, N. V. (2020) Rotat osoittavat kiertotalouden porsaanreiät. *Niin & näin* 4 38–42.
- Ehrlich, P. & Reed, J. (2020) *My Octopus Teacher*. Katsottavissa Netflix-palvelussa. 7.9.2021.
- Nygren, N.V. (2013) *Liito-oravan suojelun poliittinen prosessi ja suunnitteluväara Tampereen kaupunkiseudulla*. Acta Universitatis Tampereensis 1859. <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9230-3>>.
- Ojalampi, S. & Nygren, N. V. (2018) Visitor perceptions of nature conservation at Helsinki zoo. *Anthrozoös*, 31(2). 233–246.
- Von Uexküll, J., Von Uexküll, J. & Winthrop-Young, G. (2010) *A foray into the worlds of animals and humans: With a theory of meaning*. Minneapolis, University of Minnesota Press.

Kirjoja

Yrjö Sepänmaa^a

Maailma liikenneympyrässä

Verronen, Maarit

Turvaa ja taidetta – tarinoita liikenneympyröistä. Aviator, Helsinki, 2021. (159 s.)

Kirjailija Maarit Verrosen tietokirja *Turvaa ja taidetta – tarinoita liikenneympyröistä* (2021) on vaatinut perustakseen monivuotisen auto- ja nettiristeilyn eri puolilla Suomea. Episodimaista tekstiä havainnollistaa kirjoittajan oma kuvitus. Verronen on ensimmäisiä tutkailemassa tiearkkitehtuurista ja miljöörakentamisesta nousevaa taiteenlajia.

”Kiertoliittymäharrastajan” (entisen ”Muuntamoharrastajan”) arkistolöytö on absurdin outo tv-lyhytelokuva *Robinson Crusoe Jr* (1976). Oravanpyöräänsä tuskastunut virkamies, roolissa Pentti Siimes, tuskailee papereittensa äärellä toimistossaan. Kotimatalla auto sammuu isoon ja vilkkaaseen liikenneympyrään, jonka viidakkomaiseen saarekkeeseen mies jää asumaan erkaantuen yhä kauemmas sivistyksestä. Saarielämä ei kuitenkaan pitemmän päälle viehätä; mies palaa entisiin asemiinsa, tuskastuu taaskin ja etsiytyy kaverinsa Perjantain kanssa takaisin ympyrään – josta tällä välin on kehittynyt meluisa ja ruuhkainen, autokarusellin saartama huvipuisto. Pakoon jälleen, mutta nyt soutuveneellä kohti valtameren saarta!

Mieliteoksekseen Verronen paljastaa ”Paratiisisaaren” (2018), virolaisen Villu Jaanisoon Lempäälän Sääksjärvelle autonrenkaista koostaman palmuryhmän. Saareke on pilapiirrosten tutuksi tekemä yksinäinen etelämeren saari, käytetyt renkaat autoliikenteen tuottamaa jätettä, palmut lomaunelmia talven keskellä. Ainekset osuvat harvinaisen hyvin kohdalleen.

Väyläarkkitehtuurista mobiiliestetiikkaan

Liikenneympyrä eli kiertoliittymä on osa tie- ja katuverkkoa. Näin siihen liittyvät kysymykset sijoittuvat väyläarkkitehtuurin ja mobiiliestetiikan jatkumoon. Ympyrän saareke on alusta taiteelle ja muulle esteettisävyiselle toiminnalle, mutta myös pinnaltaan ja materiaaliltaan kokonaisuuteen kuuluva esteettinen elementti. Suunnittelijat tulevat kulkijan tietoon harvoin, eikä teoksen nimikään tavallisesti näy. Kun Verrosen tapaan nämä tuodaan esiin, korostuu rakennelman teosluonne.

Verronen on humanisti ja sanataiteilija, joka taitaa nostaa esiin aihettaan käsitteleviä vähän tunnettuja kulttuurituotteita, sellaisia kuin tuo Robinson-sovitus tai Iris Kähärin novelli ”Rillukka” (kokoelmassa *Kymmenes*, 1962). Tarinankertomisen ohella Verrosella on taito ja tietämys kuvailla ammattisanastoa käyttäen niin suunnittelu- ja lupaprosesseja kuin kustannuksiin, toimivuuteen ja turvallisuuteen liittyviä reunaehtoja sekä rakennustekniikkaa.

^a Humanistinen osasto, Filosofinen tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto, yrjo.sepanmaa@uef.fi

Näin hän tuo esiin ne miljöörakentamisen puitteet, joissa muodonanto tapahtuu. Liikenneympyrä ideasta toteutukseen on kuin ympäristötaiteilija Christon (1935–2020) projekti pienoiskoossa, vain ilman teoksen purkuvaihetta.

Liikenneympyrät eli siis kiertoliittymät ovat perustaltaan teknisiä liikenteen-ohjausjärjestelmiä niin kuin tiet, valaistus, kadut ja sillat. Mielenkiintoinen arkkitehtuuri vireyttää, mutta saattaa huomiota kiinnittävänä olla vaaraksi ja haitata ajon sujuvuutta. Ympyrä sivuutetaan hetkessä, tarkkaavaisuus liikennevirrassa pitäen. Lähestyttäessä voidaan kyllä tarkastella pitempäänkin väylän visuaalisesti sulkevia rakenteita. Tietty yksinkertaisuus, suuri koko, selkeät muodot ja nopea hahmotettavuus mistä tahansa tulosuunnasta ovat etu.

Valot ja värit, äänet ja hajut, ajoneuvojen mallit ja merkit sekä ihmisten ajotyyli ja käytös antavat näille konstruktioille käynnissä olevan koneen luonteisen elämän. Varsinainen kokonaisteos, mobile, syntyykin tästä rakenteiden, ajoneuvojen ja ihmisten yhteispeleistä. Syke on erilainen päivällä ja yöllä, kesällä ja talvella, ennen ja nykypäivänä. Verrosen mainitsema Jacques Tatin elokuva *Playtime* (1967) on pyörteisine autovirtoineen aikansa kuva tulevaisuudesta.

Ympäripyöreää vai särmikästä?

Varsinaisen tarkoituksensa ohella – ja parhaassa tapauksessa sitä tukien – liikenneympyrä voi olla muutakin. Tyydytään kovin vähään, jos vain lisätään somisteeksi pensasryhmä, kukkaistutus tai jokin kivenlohkare. Tavanomaisimmat ratkaisut Verronen jättää käsittelynsä ulkopuolelle. Toista on, kun kukista ja kasveista kehittyy vihermaailma tai lohkarista ja luonnonkivistä jalostuu aasialaishenkinen kivipuutarha, pienoismaailma ja kosmoksen kuva. Ajattomina nämä saattavat olla lopulta ratkaisuisista kestävimpiä.

Ympäristötaide ja julkinen taide yleensäkin nähdään usein varovaiseksi, ketään loukkaamattomaksi. Todellisuus puhuu kuitenkin toista: tavallisia ovat omaperäisyyttä ja erikoisuutta tavoittelevat ratkaisut. Taidekiistojakin on monesti saatu aikaan. Liikenneympyröissä on nimekkäiden tekijöiden korkeataiteellisia teoksia, valtaosa kuitenkin ite-hengessä huumorimielellä tehtyjä kotikutoisia viritelmiä. Osuvakin vitsi kuluu useasti nähtynä ja kuultuna, leikinlasku ärsyttää pitkittyessään. Harvoin teoksia silloinkaan ollaan valmiita purkamaan tai lähtemään siitä ajatuksesta, että keskussaareke olisi vaihtuvien näyttelyiden tila. Ne myös vaativat arvonsa säilyttääkseen huoltoa – ellei niitä sitten ole suunniteltukin hajoaviksi tai maatuviksi.

Kirjan alaotsikko – tarinoita liikenneympyröistä – luo odotuksen autenttisen tarinaperinteen kokoelmasta. Nyt tarinoija ja tulkki on Verronen itse. Keskustelua käydään taidepiirejä laajemmin yleisönosastoissa ja netissä, usein tunteenomaisesti ja tarkoituksellisesti väärintulkiten. Siitäkin näkyy, että ympäristö on asukkaita koskettava ja vakavasti otettava asia.

Taideteos voi parantaa ympäristön laatua jäsentämällä jäsentymätöntä, mutta epäonnistuessaan siitä tulee myötähäpeän aihe, maisemahaitta ja loukkaus, pahimmillaan ympäristörikos. Onnistuessaan siitä kehittyy seudun ja paikkakunnan identiteettiä säilyttävä ja vahvistava tekijä, jopa tunnuskuva. Näin on käymässä tai ehkä jo käynytkin Hannu Sirenin ”Kranssille” (2014) Joensuussa tai Espoon Tapiolassa taidemuseo EMMAN suuntaan yhdellä kolmesta kädestään viittovalle Pekka Kauhasen ”Taidepoliisille” (2006).

Liikenneympyrät lisääntyvät turvallisuussyistä, mutta myös muoti-ilmiönä. Yhtä ilmeistä on, ettei yrityselmänsä jätä näkyvyyttä tarjoavaa, sananmukaisesti keskeistä tyhjää tilaa käyttämättä. Kun varsinaiset taideprojektit raateineen ja kilpailuineen ovat hitaita ja kalliiksikin katsottuja, pääsee perusympyröihin hyvinkin erilaisista intresseistä lähteviä tuotoksia. Itse ala on taidekentässä muotoutumisvaiheessa, ja erilaiset villit kokeilut ovat sille kansainvälisestikin leimallisia. Vastakohta on sitten yletön varovaisuus, tuloksena neutraali standardihyvä.

Kauneus ihmisoikeutena

Somistaminen on sana, jota Verronen useasti käyttää. Soma esteettisenä kategoriana on sinänsä positiivinen, mutta yhtä rajoittava kuin sievä ja söpö, (vaikka tällainen voi olla liikuttava ja outo, kuten Tommi Toijan pikkumiehet). Somistus kuulostaa koristamiselta tai kaunistamiselta – kannatettavia nekin, mutta tavoitteiksi vaatimattomia. Dilemma kehittyy niin, että toisella puolen uhkaa somuuteen tyytyminen, toisella elitismillään ärsyttävän avantgarden tuominen sille väärään paikkaan. Ongelmat ovat pitkälti samat kuin julkisella taiteella muutenkin. Kiertoliittymätaidekin on mahdollisimman julkista, yhteistä tilaa käyttävää ja siksi yhteisen ympäristön laatuun vaikuttavaa ja näin – perustellusti – yhteinen asia.

Verronen muistuttaa lähtötavoitteesta: vähemmän onnettomuuksia – tai ainakin lievempiä. Muodostavatko turva ja taide liittoutuessaan taiteellistettua ja estetisoitua turvaa? Tämä niin kuin muukin tetaide tarjoaa älyllisiä herätteitä ja virikkeitä, elämyksiä ja elämänsisältöä. Turva on aina hyväksi, ja taide yleisesti ottaen parantaa maailmaa. Yhdessä ne ovat enemmän. Kauneuden ja viihtyisyyden Verronen julistaa ihmisoikeuksiksi – ja perustavin on oikeus elämään.

Unelmat paremmasta maailmasta voivat olla suurta käännettä tavoittelevia tai pieniin tekoihin uskovia. Turvalliset risteykset ovat näitä konkreettisia yksittäistekoja – ja sellaisten kautta maailma paranee, hitaasti kyllä, mutta varmemmin kuin julistamalla. Se on Verrosen lopputulema.

Kirjoja

Jarmo Kortelainen^a

Tietotalouden geopolitiikkaa ja tilatulkintoja

Moisio, Sami

Geopolitics of the Knowledge-Based Economy. Routledge, London and New York, 2018. (182 s.)

Sami Moisio'n vuonna 2018 julkaistu kirja on saanut hyvän kansainvälisen vastaanoton. Se sai merkittävän RSA Routledge palkinnon vuoden 2019 parhaasta kirjasta, ja samana vuonna kirjan ympärille järjestettiin arvostettu *Author meets critics* -sessio maantieteen tärkeimmässä kansainvälisessä konferenssissa (*Annual meeting of the American Association of Geographers*) (Sellar ym. 2020). Kotimaassa teos on jäänyt vähemmälle huomiolle, eikä siitä ole tiettävästi kirjoitettu myöskään suomen kielistä arviota tätä ennen (vrt. Ritvala & Piekkari 2021).

Moisio'n kirja edustaa eräänlaista (geo)poliittista talousmaantiedettä, jossa tietotalouden ja politiikan suhdetta tarkastellaan vastavuoroisena, toinen toistaan muokkaavana prosessina. Geopolitiikan tutkimusta lähinnä vain toisella silmällä seuranneelle lukijalle kirjan teema on pääotsikosta lähtien virkistävä ja ajatuksia herättävä. Perinteisesti geopolitiikkaan on liittynyt varsin tunkkaisia mielikuvia valtioiden välisestä ja usein sotilaallisesta kamppailusta territoriaalisista resursseista ja valta-asetelmista. Sittenkin kulttuurisen käänteen myötä kriittisen geopolitiikan tulkinnat ovat siirtyneet tarkastelemaan maantieteellistä tietoa ja geopolittista puhuntaa jälkiteollisessa tilanteessa. Moisio'n kirja jatkaa metodologiselta otteeltaan kriittisen geopolitiikan linjoilla. Ilmiön materiaalisuus ja siihen liittyvät käytännöt saavat toki oman sijansa, mutta tarkastelu kulkee paljolti diskurssit ja mielikuvatulkinnat edellä.

Käytän työn avainkäsitteestä *knowledge-based economization* suomennosta tietoperustainen taloudellistuminen silläkin uhalla, että termille saattaa löytyä jo parempikin käänös. Teoksen keskeinen tavoite on kehittää tätä käsitettä ja samalla nähdä se geopolittisena ilmiönä. Globaali tietoperustainen talous näyttäytyy verkostomaisena kokonaisuutena, joka rakentuu performatiivisina, itse itseään toteuttavina diskursseina, materiaalisina käytäntöinä sekä geopolittisen toiminnan ja puhunnan subjekteina. Geopolittisen tästä talouden muodosta tekee se, että valtiot, alueet ja kaupungit käyvät kamppailua asemistaan globaaleiksi muodostuneilla tietotalouden ”taisteluketillä”. Vallitsevan tietotaloudellisen ajattelun mukaan globaalissa kilvoittelussa menestyvät ainoastaan ne paikat ja alueet, joilla on kyky ja valmiudet luoda ja oppia uutta, tuottaa tietoa ja vetää puoleensa tietotalouden toimijoita.

Tietoon perustuvasta kilpailukykydiskurssista ja -mielikuvasta on siis tullut itsestään selvyyttä ja ainoa mahdollisuus, jolla valtioiden, alueiden ja kaupunkien kehitystä ja kilpailukykyä on voitu rakentaa, arvioida ja mitata. Tällaista mielikuvastoa ovat tuottaneet kansainväliset organisaatiot, ajatushautomot, akateemiset tutkijat, konsultit ja

^a Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, jarmo.kortelainen@uef.fi

lukuisat muut tiedon tuottajat. Ajatusmalli on kulkeutunut tehokkaasti läpi poliittisten järjestelmien ja toimijoiden aina EU:n ylivaltiolliselta tasolta kansallisiin politiikkoihin sekä paikallisiin käytäntöihin. Tämä näkyy erityisen selvästi viime vuosikymmenten aluepolitiikassa, joka on painottanut kilpailukykyä, innovaatioita, inhimillistä pääomaa, luovuutta ja verkostoitumista aluekehittämisen perustoina EU:n tasolta aina paikallisiin kehittämistoimiin saakka. Tällainen ajattelu on muodostunut ainoaksi totuudeksi ja tavaksi kehystää tilanmuodostukseen liittyvää poliittista toimintaa.

Moision toinen keskeinen lähtökohta ja kantava ajatus liittyy geopolitiisiin tilatulkintoihin. Vaikka tietoperustaista taloudellistumista tukevat ja rakentavat verkostomielikuvat ovat tulleet merkittäviksi geopolitiikan ymmärtämisen määrittäjiksi, ne eivät ole syrjäyttäneet perinteisempiä territoriaalisuuteen perustuvia järjestelmiä, prosesseja, diskursseja ja käytäntöjä geopolitiikkaa jäsentävinä ja toteuttavina voimina. Viime vuosikymmeninä on ilmestynyt runsaasti kirjallisuutta siitä, kuinka olemme tulleet uuteen vaiheeseen, jossa globaali tila ei jäseny enää valtioiden tai muiden territoriaalisten yksiköiden mukaan. On väitetty, että tavallisesti uusliberalismiin liitetyt virtojen tilat ja solmut globaalisti levittäytyvissä verkostoissa ovat syrjäyttämässä territoriaalisuuden rajoineen ja alueellisine resursseineen. Moision kieltää tällaisen lineaarisen transition ja korostaa kahden tilallisuuden samanaikaisuutta ja sekoittumista. Valtiot ja muut alueelliset toimijat toimivat samanaikaisesti sekä territoriaalisessa että relationaalisessa tilassa pyrkiessään hyödyntämään ja kasvattamaan tietopohjaisia resurssejaan, jotta menestyisivät globaaleissa tietointensiivisen kapitalismin kamppailuissa.

Kirjan kolmas kantava maantieteellinen teema liittyy kaupunkien ja metropolisaation keskeiseen rooliin tietoperustaisen geopolitiikan muotoutumisessa. Suurten kaupunkien rooli globaaleina toimijoina ja kansakuntien kilpailukykyyn moottoreina on korostunut niin diskurssien ja aineellisten prosessien kuin politiikkakäytäntöjenkin tasolla. Vallitsevan ajattelutavan mukaan ainoastaan riittävän kokoiset kaupungit voivat synnyttää ympäristöjä, joihin kansakunnan kilpailukykyyn kannalta elintärkeät tietotalouden pääomat kasautuvat ja taloutta pyörittävät luovat luokat kerääntyvät. Valtioiden menestymismahdollisuuksien on siis ajateltu riippuvan ensi sijassa suurimpien keskustensa globaalista kilpailukykyä, mitä myös materiaaliset kehityskulut ovat tukeneet. Tämä on kohottanut isojen kaupunkien itsetuntoa ja vaikutusvaltaa sekä ohjannut kansallista alue- ja kaupunkipolitiikkaa nykyiseen suuntaansa.

Näiden perusargumenttien pätevyyttä Moision perustelee varsin vakuuttavasti läpi kirjan ja sen kahdeksan toisiaan täydentävän luvun. Teoksen alkupuoli rakentaa käsitteellistä perustaa jäljempänä tuleville empiiris-teoreettisille osuuksille. Johdantoluvussa esitellään kirjan lähtökohtia, joista keskeisimpänä tuodaan esille tietoperustainen taloudellistuminen -käsite ja sen synty diskurssien, käytäntöjen ja materiaalistien prosessien tuloksena. Käsitteen tarkastelua syvennetään toisessa pääluvussa, jossa sen sisältö määritellään argumentoinnin, mielikuvien, tieteellisen ajattelun, kapitalistisen tuotannon, monikeskisen hallinnan sekä tilan tuottamisen yhteistuotokseksi. Kolmas luku puolestaan tarkastelee ylikansallistuvan valtion ja tietointensiivisen talouden yhteyttä. Luku esittelee teoksen loppuosaa jäsentävän jaon kolmeen tietoperustaisen globalisaation ulottuvuuteen, jotka ovat geopolitiittiset diskurssit, geopolitiittiset objektit ja geopolitiittiset subjektit.

Luvut neljästä eteenpäin analysoivat tapaustutkimuksen tyyliä tietoperustaisen taloudellistumisen geopolitiittisia ulottuvuuksia. Neljäs pääluku analysoi asiantuntijoiden merkitystä diskurssien tuottajana ja sanoman levittäjinä. Tämän luvun ydintä on analyysi Michael Porterin ja hänen kansakunnan kilpailuetu -käsitteensä roolista alueellista kilpailua korostavan diskurssin sanansaattajana ja ajattelutavan juurruttajana eri puolille. Luvussa viisi siirrytään tarkastelemaan sitä, kuinka yksilöiden kiinnittyminen näihin diskursseihin synnyttää geopolitiittisen subjektin. Tällä tarkoitetaan joukkoa ihmisiä, jotka ovat sisäistäneet tietointensiivisessä kapitalismissa menestymiseen tarvittavat tiedot, taidot, ajattelumallit ja arvomaailmat. Kuudes luku esittelee yliopistolaitoksen kansainvälistymisen ja geopolitiittisen

subjektin muodostumisen yhteyttä. Empiirisenä tapauksena toimii Aalto yliopiston insinööriopiskolus, jonka avulla Moisio osoittaa kuinka kansallisista intresseistä lähtenyt yliopistouudistus ja uudistuva yliopistokoulutus tuottavat uudenlaisen, tietoperustaista taloudellistumista tukevan geopolittisen subjektin. Seitsemännessä pääluvussa tarkastellaan kaupunki–valtio -suhdetta ja sitä, kuinka tietointensiiviseen talouteen liittyvä luovuus on sulautunut osaksi kaupunkiympäristöä, suunnittelua ja politiikkaa. Tapauksina tässä luvussa toimivat Richard Floridan luovan luokan teoria ja Guggenheim museohankkeen suunnitteluun ja epäonnistumiseen liittyneet vaiheet Helsingissä. Teoksen päättävä loppuluku tarjoaa synteesin kahdesta nykytilannetta luonnehtivasta geopolitiikan muodosta eli territoriaalisesta geopolitiikasta ja tietoperustaisen talouden geopolitiikasta. Samalla eritellään kriittisesti myös muutamia tietotalouteen liittyviä alueellisen ja sosiaalisen eriarvoistumisen piirteitä.

Sami Moisioin kirja voi lukea käsitteellisesti orientoituneena ja huolellisesti valikoituna tapaustutkimusten kokoelmana, jonka tapauksia ovat niin keskeiset tietotalousgurut kuin empiiriset paikallistutkimuksetkin. Kukin tapauksista pyrkii valottamaan tietotalouden geopolitiikkaa erilaisista mutta toisiinsa liittyvistä näkökulmista. Tapaustutkimuksen menetelmälle on luonteenomaista, että tapausten perusteella voidaan tehdä päätelmiä ilmiöitä tuottavista prosesseista, mutta tuloksista ei voi tehdä suoraviivaisia yleistyksiä näiden prosessien tuottamista ilmiöistä muissa paikoissa tai ajoissa. Yleistäminen tapahtuu analyttisesti ja teoreettisesti, jolloin tapausempiriaa verrataan tai suhteutetaan muihin tutkimuksiin ja käsitteellisiin pohdintoihin. Tässä mielessä kirjaa kommentoineet kriitikot eivät osu täysin maaliinsa epäillessään Moisioin kirjassa esiteltyjen, suomalaisiin olosuhteisiin perustuvien tulosten ja päätelmien sopivuutta muun maailman olosuhteisiin (Sellar ym. 2020). Tulkitsen kuitenkin niin, että kirjan tavoitteena on ollut käsitteellistää ja auttaa ymmärtämään tietoperustaisen taloudellistumisen syvämekanismeja lähinnä Suomen kehityksen ja sieltä valittujen tapausten kautta. Niistä johdettujen päätelmien tarkoituksaan ei ole ollut kertoa empiirisistä tavoista, joilla samantyyppiset prosessit ilmenevät jossain muussa maantieteellisessä kontekstissa.

Niin kuin jo edellä tuli todettua, kirja onnistuu vakuuttamaan lukijansa perusargumenttien osalta huolellisesti toteutetun käsitteellisen ja empiirisen analyysin avulla. Argumentointi on paikoin niin perusteellista, että se kääntyy jo toiston puolelle. Tällä tietysti varmistetaan viestin perille meno, mutta samalla se tuo muuten suhteellisen sujuvaan tarinaan tiettyä kankeutta. Joka tapauksessa tietoperustainen taloudellistuminen diskursiivis-materiaalisena käsitteenä auttaa ymmärtämään viime vuosikymmenien tietotalouden ja tilanmuodostuksen yhteyksiä sekä tunnistamaan valtioiden ja paikkakuntien roolien vaihteluiden syitä muuttuvassa geotaloudellisessa ja -poliittisessa ympäristössä. Tällä tavoin kirja onnistuu erinomaisesti kirjoittajansa sille asettamassa tavoitteessa. Kuitenkin sitä lukiessa tulee tunne, että jotakin tarkastelusta jää uupumaan. Mieleen tulee ainakin kaksi näkökulmaa, jotka olisivat nähdäkseni syventäneet ja monipuolistaneet tarkastelua.

Kirja virittää pohdiskelmaan ympäristönäkökulman ja geopolitiikan yhteyttä, joka on rajattu ilmeisen tietoisestikin tämän kirjan ulkopuolelle. Ilmastonmuutos, lajikato, merien tila ja monet muut laajat ympäristökysymykset ovat tulleet merkittäviksi geopolittisiksi kysymyksiksi. Erityisesti ilmastonmuutos materiaalis-diskursiivisena ja poliittisena prosessina on viimeisen kymmenen vuoden aikana muodostunut keskeiseksi osaksi niin kansainvälistä kuin kansallistakin tilanmuodostusta. Ilmastonmuutos ja ”hiilipuhunta” ovat läpäisseet nyky-yhteiskunnan globaalista paikalliseen esimerkiksi kansainvälisinä sopimuskamppailuina, kansallisten intressien ajamisina, EU regulaationa, aluepolitiikan sääntelynä sekä maankäytönsuunnittelun säädöksinä ja käytäntöinä. Vaikka alueiden menestymistä mitataan yhä edelleen pääsääntöisesti aineettomaan tietoon perustuvilla määreillä ja mittareilla, ovat niiden rinnalle tulleet materiaaliset hiilipäästöarvot ja -mittarit. Samalla ovat syntyneet eräänlaiset globaalit moraaliset ilmastomarkkinat, joissa maat, alueet ja kaupungit pyrkivät tavoittelemaan edelläkävijöiden asemaa ja arvostusta. Vaikka

yhteydet tietoperustaiseen talouteen ovat moninaiset, ei ilmastonmuutokseen liittyviä tilamielikuvia täysin tavoiteta territoriaalisuuden ja verkoston käsitteillä. Se, miten tuota ilmastokeskustelun mukanaan tuomaa planetaarista tai vastaavaa tilamielikuvaa voisi käsitteellistää, vaatisi enemmän aikaa ja tilaa kuin tässä yhteydessä on käytettävissä.

Kirjan loppuosassa sivutaan varsin suppeasti tietoperustaisen talouden eriarvoistavia kehityskulkuja. Tässä yhteydessä voin hyvin yhtyä joidenkin kriitikoiden moitteeseen, jonka mukaan tietotalouden pimeä puoli jää liian vähälle huomiolle. Myös Moisio jakaa tämän huolen vastatessaan kommentoijille samassa julkaisussa. Hän nostaa erääksi aikamme keskeisistä haasteista sen, miten tietotaloutta pystyttäisiin ohjaamaan reilumpaan ja tasa-arvoisempaan suuntaan (Sellar ym. 2020). Itse kirjassa paneudutaan kuitenkin kapean pelkistetyksi ja muut näkökulmat pois rajaten perusargumentteihin tietoperustaisen taloudellistumisen diskurssiivisesta ja tilallisesta tuottamisesta. Tällöin keskitytään vain niihin toimijoihin ja alueisiin, joiden kautta tietotaloutta tuotetaan ja jotka ovat sen menestynyttä ydintä. Tällaisen rajauksen ongelmana on se, että kerrottu tarina näyttäytyy melkeinpä väistämättä menestyjien kertomuksena, vaikka kirjoittaja ei pohjimmiltaan sitä tavoittelisikaan.

Pimontoon jää helposti se kansalaisten ja paikkakuntien enemmistö, joka asemansa vuoksi on sosiaalisesti tai maantieteellisesti syrjässä virtojen tiloista ja tietotalouden ytimistä. Mielelläni olisinkin nähnyt jonkin empiirisen tapauksen myös suomalaisten häviäjien puolelta paikoista, joita voisi Rodríguez-Posea (2018) mukailien luonnehtia tietotaloudellisesti merkityksettömiksi. Olisi ollut kiinnostavaa lukea, millaisena tietoperustainen taloudellistuminen näyttäytyy vaikkapa jossakin suomalaisessa pikkukaupungissa, joka on epätoivoisesti pyrkinyt pääsemään tietotalouden imuun. Se ei varmaankaan olisi ollut välttämätöntä kirjan argumentaation kannalta mutta olisi tuonut tarkasteluun tiettyä syvyyttä ja kriittistä otetta.

Jokainen tutkija tekee rajauksensa itse ja keskittyy itseään tutkimuksellisesti kiinnostaviin asioihin. Toiset voivat esittää siitä mielipiteensä, jotka nojautuvat kunkin arvioijan omiin lähtökohtiin. Sami Moisioin työ keskittyy perusargumenttinsa mukaiseen analysointiin ja käsitteellistämiseen onnistuen siinä tehtävässä mainiosti. Toivottavasti teos antaa virikkeitä tietoperustaisen taloudellistumisen erilaisia maantieteellisiä versioita tai rinnakkaisia geopoliittisia prosesseja tarkasteleville tutkijoille niin kansainvälisesti kuin Suomessakin.

Lähteet

- Ritvala, T. & Piekkari, R. (2021) Geopolitics of the knowledge-based economy. *Journal of International Business Studies* 52 334–337. <https://doi.org/10.1057/s41267-020-00369-z>
- Rodríguez-Pose, A. (2018). The revenge of the places that don't matter (and what to do about it). *Cambridge journal of regions, economy and society* 11(1) 189–209. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsx024>
- Sellar, C., Jones, M., Wang, J., Gaffney, C., Kuus, M., Painter, J., Adams, P.C. & Moisio, S. (2020). Reading Sami Moisio's Geopolitics of the Knowledge-Based Economy. *Political Geography* 80. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2020.102216>

Kirjoittajakutsu Alue ja Ympäristö -lehden teemanumeroon 2/2022:

Resurssiperiferia elää metsistään? Tilallinen työnjako ja metsäpolitiikka urbanisoituvassa Suomessa

Metsäpolitiikka on noussut viime vuosina kiivaiden väittelyiden kohteeksi ilmastonmuutoksen, luontokadon, biotalouden ja metsäteollisuuden uudelleenjärjestelyiden myötä. Keskustelun kärjistyminen lietsovat todelliset ja tulkitut intressiristiriidat kaupungistuneen ytimen ja metsistä elävän periferian välillä. Asetelman yhteiskunnallisten edellytysten tunnistamiseksi ja politisoitumisen tapojen ymmärtämiseksi kirjoituskutsumme pyrkii yhdistämään metsäpolitiikan analyysin aluerakenteen muutoksen tutkimukseen.

Aluerakenteen muutoksen ja siihen kuuluvan kaupungistumisen kannalta tietotalous on merkittävä talouspoliittinen imaginaari. Poliittiset yhteisöt (valtiot, kaupungit) nojaavat tietotaloudellistumisen strategiaan turvataakseen/vahvistaakseen asemiaan globaalissa talouskilpailussa. Tietotalouden voi sanoa kaapanneen kapitalismille oleellisen tulevaisuusodotusten horisontin tavalla, joka jättää varjoonsa paitsi kokonaan toisenlaiset (moninaiset) taloudet, myös varsin merkittäviä ja etabloituneita pääomia kuten metsäteollisuuden.

Tietotalouden rinnalla resurssitalouksilla ja niihin sitoutuneilla pääomilla on edelleen merkittävä rooli talouden kokonaisuudessa. Maantieteellisesti tämä merkitsee sitä, että monet alueet ja yhdyskunnat saavat elantonsa muista talouksista kuin varsinaisesta tietotaloudesta. Tietotaloudellistuminen ei viittaa vain tietyn taloudellisen toiminnan alan kehittymiseen vaan laajempaan talousimaginaariin, joka muuttaa muiden alojen toiminnan logiikkaa ja toimintaympäristöjä, niin myös resurssitalouden toiminnan ehtoja. Resurssitalouksien voi sanoa muuttuneen alttiimmiksi ja haavoittuvaisemmiksi sijoituspääomien liikkeille digitalisaation ja tietotaloudellistumisen myötä, mihin kuuluu myös metsien finansialisaatio yhtenä kiinteistöomaisuuden lajina. Pääomien kasautuminen monialaisille sijoitusyhtiöille portfolioinvestointien aikakautena on tehnyt metsistäkin sijoituskohteen vaikuttaen sekä metsäpolitiikan asetelmiin että aivan konkreettisesti myös metsien käyttöön ja metsänhoitoon.

Siinä missä suurimmat kaupunkiseudut kehittyvät voimakkaasti tieto- ja palvelutalouden imussa, näyttävät monet seutukaupungit ja haja-asutusalueet jäävän resurssitalouksien varaan. Näin sekä kokemukset metsästä että siihen kietoutuvat taloudelliset intressit eriytyvät toisistaan tavalla, joka ruokkii ymmärtämättömyyttä ja vastakkainasettelua sekä tuottaa metsäpuhetta, jossa edes luonnontieteellisistä tosiseikoista ei pystytä pääsemään yhteisymmärrykseen. Asetelmaan kytkeytyvät metsäteollisuuden intressit sekä usein niiden tueksi ryhmittyvät metsäsektorin rahavirroista riippuvaiset alueet ja toimijat. Kysymys kiinteistöomaisuudesta kytkeytyy sekin metsäteollisuuden pyrkimyksiin hallinnoida sille keskeistä luonnonvaraa, metsämaata ja sen omistusta. Toisin sanoen väestöään menettävillä alueilla kiinteistöarvot useimmissa tapauksissa laskevat, mutta metsämaan arvostus kasvaa samalla kun sen omistus keskittyy ja ammattimaistuu.

Tieteellisesti kirjoituskutsu suuntautuu epätasaisen kehityksen maantieteen tutkimukseen, jonka kautta päästään kiinni alueellisen muutoksen poliittiseen talouteen, tilalliseen työnjakoon, ja näissä prosesseissa muodostuviin taloudellispoliittisiin maisemiin. Täysin oleellinen on tietotalouden prosesseihin kytkeytyvän kaupungistumisen suhde resurssitalouksiin. Keskitymme metsäpolitiikan intressien, osapuolten ja toimijoiden tunnistamiseen, ytimiä

ja periferioita erilleen vetävään epätasaisen kehityksen dynamiikkaan, sekä pääomien sijoittamisen/maantieteellisen kohdentumisen kautta uudelleen muotoutuvaan alueelliseen työnjakoon. Näissä prosesseissa muotoutuvat metsäpoliittisten kiistojen maisemat sekä konkreettisesti että vertauskuvallisesta. Samoin niissä määrittävät eri alueiden, yhdyskuntien ja yhteisöjen elinmahdollisuudet ja luontosuhde.

Kohdennamme teemanumeron erityisesti neljään aihepiiriin:

- 1. Epätasaisen kehityksen maantiede ja resurssitalouksien muodostuminen** teoreettisena kysymyksenä ja eri konteksteissa. Merkitseekö esimerkiksi monien paikkakuntien riippuvuussuhde metsäpääomaan Suomen tapauksessa voimistuvaa jakoa tietotalouden voimauttamiin ytimiin ja metsätaloussiippuvaiseen resurssi-periferiaan?
- 2. Pääoman tilallinen kiinnitys** eli minne sijoitetaan, miten metsätalouden arvoketjut hyödyttävät eri alueita ja kuka omistaa metsät konkreettisesti? Mitä metsien omistukselle on tapahtumassa finansialisoitumisen ja kiinteistö-pääoman operaatioiden seurauksena?
- 3. Muuttuva tilallinen työnjako ja eri pääomafraktioiden suhteet** omanlaistensa taloudellispoliittisten maisemien rakentajina. Suomen tapauksessa tilallisen työnjaon muutos kytkeytyy aluerakenteen muutokseen ja erilaisten yhdyskuntien mahdollisuuksiin ”löytää tiensä” näissä prosesseissa. Miten metsäpolitiikkaa ja sen vastakkainasettelut kytkeytyvät tilallisen työnjaon asetelmaan?
- 4. Metsäpolitiikan toimijuus ja erilaiset koalitiot.** Kuka ”omistaa” metsäkysymykset ja minkälaisia liittolaisuuksia tai vastakkainasetteluja niiden ympärille rakentuu? Miten metsäpolitiikka jäsenyytilallisesti esimerkiksi metsätalouksen ja suojelun ristiriitoina ja minkälaisia seurauksia tällä on aluekehitykselle sekä mahdollisuuksina että haittoina. Minkälaisina näissä kamppailuasetelmissa rakentuvat metsien tilat/tilanteet/tilaisuudet?

Käsitteelliset kirjoitukset voivat olla esimerkiksi tapaustutkimuksia, kvantitatiivisia analyysejä tai käsitteellisiä tarkasteluja. Teoreettiset kontribuutiot ovat tervetulleita, eikä niiden ole välttämätöntä liittyä juuri suomalaiseen kontekstiin.

Teemanumero ilmestyy vuoden 2022 lopussa. Toivomme yhteydenottoja ja kirjoitustarjouksia 1.3.2022 mennessä. Alue ja Ympäristö -lehden kirjoittajaohjeita noudattavat vertaisarvioitavat artikkelikäsitteelliset kirjoitukset (5000–7000 sanaa) ja vertaisarvioitavat katsaukset (korkeintaan 2500 sanaa) tulee lähettää lehdelle 31.5.2022 mennessä. Lehteen voi lähettää myös muita keskustelun avauksia tai kirja-arvioita (korkeintaan 1000 sanaa) 30.9.2022 mennessä.

Kaikki tekstit lähetetään lehden verkkosivujen kautta osoitteessa <https://aluejaymparisto.journal.fi/about/submissions>. Huomioithan ohjeistuksen lähdeviittauskäytäntöön, joka löytyy lehden verkkosivujen kirjoittajaohjeista.

Teemanumeron toimittavat Heikki Sirviö, Eija Meriläinen, Juho Luukkonen, Ville Kellokumpu ja Ari Lehtinen.

Yhteydenotot:
Heikki Sirviö
Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja
heikki.sirvio@helsinki.fi

Kirjoittajat

Eveliina Asikainen	<i>Pedagogiset ratkaisut ja kulttuuri -yksikkö, Tampereen ammattikorkeakoulu</i>
Anu Bask	<i>Turun kaupparkeakoulu, Turun yliopisto</i>
Jussi T. Eronen	<i>BIOS-tutkimusyksikkö & Ekosysteemit ja ympäristö -tutkimusohjelma, Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Kestävyystieteen Instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto</i>
Tuuli Hirvilampi	<i>Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Suvi Huttunen	<i>Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus & Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto</i>
Paavo Järvensivu	<i>BIOS-tutkimusyksikkö</i>
Miina Kaartinen	<i>Viestintätieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto</i>
Kamilla Karhunmaa	<i>Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto</i>
Outi Korhonen	<i>Oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto</i>
Jarmo Kortelainen	<i>Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto</i>
Janne S. Kotiaho	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Sunna Kovanen	<i>Leibniz-Institute for Regional Geography, Brandenburg University of Technology Cottbus-Senftenberg</i>
Katja Kuukka	<i>Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Matleena Käppi	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Sini Laari	<i>Turun kaupparkeakoulu, Turun yliopisto</i>
Tuulia Lahtinen	<i>Terveystieteet, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Jarkko Levänen	<i>Kestävyystutkimuksen osasto, Lappeenranta-Lahden teknillinen yliopisto</i>
Jari Lyytimäki	<i>Suomen ympäristökeskus</i>
Ville Lähde	<i>BIOS-tutkimusyksikkö</i>
Antti Majava	<i>BIOS-tutkimusyksikkö</i>
Erkki Mervaala	<i>Suomen ympäristökeskus</i>
Nina Nygren	<i>Jobtamisen ja talouden tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Annukka Näyhä	<i>Jyväskylän yliopiston kaupparkeakoulu & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Juha Peltomaa	<i>Suomen ympäristökeskus</i>
Panu Pihkala	<i>Teologinen tiedekunta & Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto</i>
Matti Pihlajamaa	<i>Teknologian tutkimuskeskus VTT</i>
Anna Ilona Rajala	<i>Politiikan tutkimus, Jobtamisen ja talouden tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Aino Rekola	<i>Ympäristöpolitiikkakeskus, Suomen ympäristökeskus</i>
Yrjö Sepänmaa	<i>Humanistinen osasto, Filosofinen tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto</i>
Olli Tiikkainen	<i>Valtiotieteellinen tiedekunta, Kestävyystieteen instituutti HELSUS, Helsingin yliopisto</i>
Tero Toivanen	<i>Tutkijakollegium, Helsingin yliopisto & BIOS-tutkimusyksikkö</i>
Silja Tuunanen	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Minna Törnävä	<i>Sosiaali- ja terveysala, Tampereen ammattikorkeakoulu</i>
Anu Lähteenmäki-Uutela	<i>Suomen ympäristökeskus</i>
Tere Vadén	<i>BIOS-tutkimusyksikkö</i>
Tiina Vaittinen	<i>Terveystieteet, Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Antti Wallin	<i>Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Tampereen yliopisto</i>
Maria Åkerman	<i>Teknologian tutkimuskeskus VTT</i>

Alue- ja ympäristötutkimuksen seura on perustettu Suunnittelumaantieteen yhdistyksen nimellä vuonna 1970. Uusi nimi otettiin käyttöön vuoden 1993 alusta. Seuran tarkoituksena on yhteiskunta- ja kulttuuriteoreettisen sekä yhteiskunnallisesti kantaaottavan alue- ja ympäristötutkimuksen edistäminen. Alue ja Ympäristö -lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa ja lehdessä ilmestyvät artikkelit julkaistaan verkossa [<https://aluejaymparisto.journal.fi>] avoimesti, Creative Commons Attribution 4.0 -lisenssiä noudattaen [<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>].

JULKAISIJA

Alue- ja ympäristötutkimuksen seura ry
www.ays.fi

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

TOIMITUSNEUVOSTO

Eeva Berglund (Aalto yliopisto), Salla Jokela (Tampereen yliopisto), Helka Kalliomäki (Vaasan yliopisto), Veera Kinnunen (Lapin yliopisto), Juha Kotilainen (Itä-Suomen yliopisto), Hannu Linkola (Helsinki University Press), Minna Santaoja (Turun yliopisto)

TOIMITUS

Nina Nygren, päätoimittaja (paatoimittaja@ays.fi)
Johtamisen ja talouden tiedekunta
Tampereen yliopisto

Heikki Sirviö, päätoimittaja (paatoimittaja@ays.fi)
Geotieteiden ja maantieteen osasto
Helsingin yliopisto

Majja Toivanen, toimitussihteeri (toimitussihteeri@ays.fi)
Maantieteen tutkimusyksikkö
Oulun yliopisto

TAITTO

Majja Toivanen

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

AYS / Siiri Pyykkönen (sihteeri@ays.fi)

TILIIHTEYS (myös jäsenmaksut):
IBAN: FI68 7997 7995 5936 75
BIC: HOLVFIHH

YHDISTYKSEN JÄSENMAKSU

20 euroa, opiskelijat ja työttömät 0 euroa

LEHDEN TILAUSMAKSU

Vuosikerta jäsenille 20 euroa vuodessa,
yhteisötilaajille 30 euroa vuodessa,
irtonumero 15 euroa

LEHTIMYYNTI

Alue ja Ympäristö -lehteä myy Tiedekirja Helsingissä

OHJEET KIRJOITTAJILLE

aluejaymparisto.journal.fi/about/submissions

ALUE JA YMPÄRISTÖ -LEHTI

2/2021

50. vuosikerta

Alue ja Ympäristö on yksi tärkeimmistä suomalaisen alue- ja ympäristötutkimuksen foorumeista. Lehdessä julkaistaan korkeatasoisia vertaisarvioituja artikkeleita muun muassa aluetieteen, maantieteen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen aloilta. Lehti ilmestyy kahdesti vuodessa.

Alue ja Ympäristö on ilmestynyt säännöllisesti vuodesta 1971 alkaen, ensimmäiset 20 vuotta Aluesuunnittelu-nimisenä ja vuodesta 1991 lähtien nykyisellä nimellään. Alue ja Ympäristö on suomenkielinen, mutta julkaisee myös muun kielisiä suomalaisen tieteelliseen keskusteluun kiinnittyviä tekstejä harkinnanvaraisesti.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

JULKAISIJA:

ALUE- JA YMPÄRISTÖ-
TUTKIMUKSEN SEURA RY.

WWW.AYS.FI